

Π. Βαζαίου

8/29

Διδασκαλία

της

Εθνικής ή Εσωτερικής

Αντιμετώπισης Γνώσεως

Η ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

Ἐθνικῆς ἢ ^{τῆς} Ἐξωπαιδείας
(ΜΗΤΡΙΚΗΣ) ΓΛΩΣΣΗΣ

ΕΝ Τῆ ΚΑΤΟΤΑΤῆ, ΚΑΙ Τῆ ΜΕΣῆ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΙ

ΥΠΟ

Π. Α. ΒΑΛΑΚΗ Δ. Φ.

Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Χανίοις Γυμνασίου

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐκδοτῆς Ἰωάννης Δ. Κολλαροῦ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "Ἐστίας",

44 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 44

1909

18257

Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς «Νέας Ἐφεύρης»

1

Η ΑΠΟ ΤΟΥ
ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀριθ. 6425

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς

τοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἐκπαιδεύσεως
ἀμφοτέρων τῶν φύλων

*Γνωρίζοντες ὑμῖν τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Π. Ἀ. Βα-
λάκη ἔκδοσιν ἔργου ὑπὸ τὸν τίτλον «ἢ ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ
βιβλίου διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης ἔν τε τῇ κατοιάτῃ
καὶ τῇ μέσῃ Ἐκπαιδεύσει» συνιστῶμεν ἀσμένως τοῦτο ὡς
χρήσιμον εἰς τὸ διδακτικὸν ὑμῶν ἔργον.*

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Μαΐου 1909

Ὁ Ὑπουργός
ΣΠ. ΣΤΑΗΣ

Ὁ Τυπματοάρχης
Γ. ΒΕΝΘΥΛΟΣ

Ἐν Χαρίοις τῇ 18 Μαΐου 1909

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀριθ. $\frac{\text{Πρωτ. 1584}}{\text{Διεκπ. 1063}}$

Η ΑΝΩΤΕΡΑ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ἡρὸς

τοῖς κ. Λειτουργοῖς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως

Ὁ ἐν τῷ Γυμνασίῳ Χαρίων καὶ ἄλλοτε ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἡρακλείου καθηγητῆς κ. Παῦλος Βαλάκης ἐξέδωκε κατὰ ταύτας βιβλίον ἐπιγραφόμενον «ἢ ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν τε τῇ κατοστάτῃ καὶ τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει».

Τὸ βιβλίον τοῦτο καθίσταται βοήθημα ἄριστον καὶ ἀπαραίτητος ὁδηγὸς εἰς πάντα ἐπιθυμούντα νὰ διδάσκῃ μεθοδικῶς καὶ ἐπιτυχῶς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διότι ἐν αὐτῷ ἐκτίθεται εὐρότητα καὶ διασαφηνίζεται ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης, οὐ μόνον ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ καὶ τῷ Γυμνασίῳ.

Τὸ εἰρημένον βιβλίον, ὅπερ εἶναι τὸ πρῶτον τοιοῦτον ἐν τῇ ἡμετέρῃ γλώσσῃ, χαρακτηρίζει ἐπιμεμηλεμένη ἐργασία, καλ-

λιέπεια καὶ σαφήνεια· διὰ τοῦτο συνιστῶμεν αὐτὸ θερμοῦς εἰς
πάντας τοὺς λειτουργοὺς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ δὴ
τοὺς πτυχιούχους δημοδιδασκάλους ἀμφοτέρων τῶν φύλων.

Ὁ

Ἐπὶ τῆς Παιδείας Ἐπίτροπος

(Τ. Σ.)

ΜΙΝΩΣ Ε. ΠΕΤΥΧΑΚΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Καὶ ἄλλοι ἤδη παρετήρησαν ὅτι τὰ παρ' ἡμῶν ἐκδοδομένα παιδαγωγικὰ συγγράμματα δὲν εἶναι ἀνάλογα κατὰ τὸ ποσὸν πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὅποσον οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως δεικνύουσιν ὑπὲρ τῆς μεθοδικωτέρας διαρρυθμίσεως τῶν τῆς διδασκαλίας. Καταφανεστάτη δὲ καὶ αἰσθητοτάτη εἶναι ἡ ἔλλειψις καταλλήλου βιβλίου πραγματευομένου τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι, καθ' ὃν χρόνον ἤμην καθηγητῆς τοῦ ἐν Κρήτῃ διδασκαλείου, περιηρχόμεν εἰς δύσκολον θέσιν, ὅτε πολλοὶ τῶν ἀποφοιτῶντων ἐκ τοῦ σχολείου τούτου φίλων μαθητῶν ἠρώτων με περὶ τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ βιβλίων, ἤτινα κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ βαρέος διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος, ὡς βοηθητικὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς αὐτούς, ἰδίως περὶ τὸ μάθημα τῆς μητρικῆς γλώσσης.

Ὅτι ἡ διδασκαλία τούτου, τοῦ σπουδαιοτάτου τῶν μαθημάτων, ἐν πολλοῖς προσκόπτει καὶ ἐν πολλοῖς ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, πάντες οἱ μετ' ἐνδιαφέροντος παρακολουθοῦντες τὰ τῆς παρ' ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως κατενόησαν καὶ ἀνομολογοῦσιν. Τοῦτο δὲ πᾶς τις δύναται ἐκ πρώτης ὕψεως νὰ παρατηρήσῃ καὶ ἀμέσως ν' ἀντιληφθῇ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς λεγομένοις σχολείοις. Δυστυχῶς ἐν πολλοῖς τούτων, ὡς καὶ πλείστοι τῶν φίλων συναδέλφων ἀντελήφθησαν, ὅσας ὥρας καὶ ἂν ἀναγράφῃ τὸ πρόγραμμα διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς γλώσσης, αὕτη συνήθως ἢ οὐδόλως γίνεται ἢ γίνεται κατὰ τρόπον ἄσκοπον καὶ μάταιον. Πλείστους τῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις διδασκόντων ἐγνώρισκα, οἵτινες ἐδυσκολεύοντο, καὶ δικαίως, περὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν λεγομένων νεοελληνικῶν ἀνεγνώσμάτων διὰ τοῦτο πολλοὶ διὰ τὴν ἀγνοίαν τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἐντελῶς παρέλιπον τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν. Ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως δύναμαι νὰ βεβαιώσω τὸ ἐξῆς γεγονός· μαθητῆς ἠναγκάζετο κατ' ἔτος ν' ἀγοράζῃ νεοελληνικὰ ἀνεγνώσματα· διήλθε δὲ καὶ τὰς τρεῖς τάξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου χωρὶς οὐδὲ νὰ κόψῃ τὰ φύλλα οὐδενὸς ἐκ τῶν τριῶν τόμων. Ἄλλ'

οὕτως ἐγκυκλολείπεται ἐντελῶς ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης ἀπὸ τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως. Οὐδὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σκόπιμος ἢ ὀπωσδῆποτε ἰκανοποιητικὴ ἐργασία ἡ γινόμενη ἐν τισι σχολείοις ἀπλῆ (καὶ οὐχὶ πάντοτε κατ' ἤθος) ἀνάγνωσις μετὰ τῶν ἐπακολουθουσῶν τρύτην ζηρῶν γραμματικῶν παρατηρήσεων καὶ τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὀρθῆς ἀποδόσεως τῆς ἐννοίας. Οὕτως ὁ δυστυχῆς μαθητὴς δύναται νὰ μαθηθῆν ὀπωσδῆποτε ἄπειρα πράγματα, ἀλλὰ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, τὴν μητρικὴν γλῶσσαν δὲν μαθαίνει. Διότι οὐδεὶς δύναται σπουδαίως νὰ δυσχυρισθῇ, ὅτι τὸ ἀποφοιτῶν ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δεκαετῆς παιδίον ἐγνώρισε καὶ ἔμαθε τὴν μητρικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν.

Τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς τοιαύτης παραλείψεως συστηματικῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἐν πρώτοις γίνονται εἰς αὐτοὺς τοὺς διδάσκοντας καταφανῆ κατὰ τὰς ἀσκήσεις περὶ τὰς ἐκθέσεις. Καὶ ὅτι μὲν αἱ ἐν τοῖς τοιοῦτοις Ἑλληνικοῖς σχολείοις ἐκθέσεις προσκίπτουσι κατ' ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν εἶναι φυσικόν· διότι αἱ ἐκθέσεις εἶναι συμπλήρωμα καὶ κορωνὴ τῆς λοιπῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας· ὅταν δ' αὕτη ἢ ὅλως διόλου δὲν γίνηται ἢ γίνηται ἀτελῶς καὶ πλημμελῶς, πῶς εἶναι δυνατόν μεθοδικῶς νὰ γίνωσι καὶ ἐπωφελεῖς ν' ἀποβῶσιν αἱ ἐπὶ τῆς ὅλης διδασκαλίας τῆς γλώσσης ἡμῶν ἐπεπειθόμενα καὶ ταύτης ἐπιστέγασμα ἀποτελοῦσαι ἐκθέσεις; Δὲν εἶναι δὲ καὶ ἀπορίας ἄξιον ὅτι καὶ ἐν τῷ γυμνασίῳ, ὀσονδῆποτε συστηματικῶς καὶ ἂν ἐπιχειρήσῃ τις ν' ἀσκήσῃ τοὺς μαθητὰς περὶ τὰς ἐκθέσεις, ὡς συνέβη καὶ εἰς ἐμὲ καὶ εἰς ἄλλους συνδιδέλους, αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ δὲν ἀποφέρουσι τοὺς προσδοκωμένους καρπούς, ἐφ' ὅσον ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τούτου ἐν προηγουμέναις τάξεσι δὲν ἐγένετο μεθοδικῶς, ἐφ' ὅσον ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων δὲν στηρίζεται ἐπὶ βάσεων ἐν προγενεστέρω χρόνῳ μεθοδικῶς καὶ στερεῶς τεθεισῶν· διότι ἐκεῖνο ὕπερ πρόπει νὰ γίνηται ἐν τινὶ τάξει ἢ βαθμίδι τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐὰν μὴ γίνῃ ἐν κατακλιθῶ χρόνῳ, δὲν εἶναι εὐκόλον πολλὰκις δ' οὐδὲ δυνατόν ν' ἀναπληρωθῇ εἰς τὰς ἐπομένους τάξεις. Καὶ δὲν εἶναι δυνατόν τὸ πρῶτον ἄλλως νὰ ἔχη· ὅταν ὁ μαθητὴς μὴ θέσῃ στερεὰ θεμέλια τῆς περικιτέρω διδασκαλίας, ὅταν ὁ μαθητὴς τὰς στοιχειωδεστάτας ἀπαιτήσεις καὶ τὰς ἀναγκαίας βάσεις οἰουδῆποτε κλάδου τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσης δὲν θέσῃ

στερεώς ἐν κατὰλλήλῳ χρόνῳ εἰς τὴν ψυχὴν του, διὰ διδασκαλίας φυσικῆς, μεθοδικῆς, συμφωνούσης καὶ συμβαδιζούσης πρὸς τὴν ἐκαστοτε πνευματικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, τότε ἡ καθημερινὴ πείρα μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ ἐν ἀνωτέροις τάξεσι διδασκαλία, ὅσον μεθοδικῶς καὶ ἂν γίνηται, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιφέρῃ τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα.

Αἱ ἀπὸ τῆς μὴ κανονικῆς καὶ ἀρτίας διδασκαλίας ἐλλείψεις τῶν μαθητῶν εἶναι καταφανεῖς κατὰ τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεως αὐτῶν εἰς τὰ σχολεῖα οὐ μόνον ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν πλείστοις ἄλλαις περιπτώσεσι τοῦ σχολικοῦ βίου καὶ τῆς διδασκαλίας, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος εἰς κατὰλληλα μέρη τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἔργου. Ἄλλὰ τὰ ἀπὸ τῆς τοιούτης διδασκαλίας μειονεκτήματα καὶ ἐλλείψεις τῶν ἀποφοιτῶντων ἀπὸ τοῦ σχολείου μαθητῶν εἶναι τοσοῦτον σπουδαῖα, ὥστε διστάζω νὰ ἐκθέσω ἐν πλάτει αὐτά, ἵνα μὴ θεωρηθῇ ὅτι ἐνασμενίζομαι νὰ προυνεῖξω γυμνὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πάντων τὴν κατάστασιν. Ἄλλὰ τὴν ἐκθεσὶν αὐτῆς καθιστᾷ περιττὴν ἡ περὶ πάντων, καὶ δὴ τῶν εἰδημόνων γνώσις τῶν κατ' αὐτήν. Ἀπὸ δὲ ταύτης τῆς αἰτίας προέρχονται καὶ τὰ παράπονα τῶν πολλῶν κατὰ τοῦ σχολαστικισμοῦ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀσυμφωνίας αὐτῆς πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ κοινωνικοῦ ἡμῶν βίου.

Περὶ τὰ ἄλλα δὲ λυπηρὰ ἀποτελέσματα, οἷα εἶναι ἡ ἀνικανότης τῆς πλειονότητος τῶν ἀποφοιτῶντων ἐκ τοῦ σχολείου μαθητῶν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς μητρικῆς γλώσσης καὶ τὴν κατανόησιν τῶν διαφορῶν τῆς λογοτεχνίας εἰδῶν, καὶ τὸ ἐξῆς μέγα μειονέκτημα προκύπτει ἐκ τῆς μὴ συστηματικῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης ὅτι δὲν χρησιμοποιεῖται ἐν τῷ σχολείῳ τὸ κυριώτατον μέσον τῆς μορφώσεως τῶν μαθητῶν. Τὸ σχολεῖον εἶναι, πρὸ πάντων μορφωτικῶν ἰδρυμῶν. Ἰνωστόν τι καὶ μυριόλεκτον ἐπικνηκμβάνομεν λέγοντες, ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν ἔχει σκοπὸν ἀπλῶς τὴν προαγὴν γνώσεων ἂν τὸ σχολεῖον ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὸ νὰ πληροῖ γνώσεων τὸ πνεῦμα τοῦ μαθητοῦ, τότε ἐκ τῶν προτέρων θὰ κατεδίκιζεν ἑαυτὸ εἰς ἀποτυχίαν τοῦ σκοποῦ του· διότι τοσαῦτα γνώσεις χρειάζονται διὰ τὸν πρακτικὸν βίον τῆς σήμερον, ὥστε τὸ σχολεῖον οὐδαμῶς δύναται ταῦτας πάσας νὰ περάσῃ. Τὸ σχολεῖον κυρίως ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ διαπλάσῃ τὸ ἦθος καὶ μορφώσῃ ἠθικὸν χαρακτηῖρα, ἐμφο-

ρούμενον θερμού θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ ἀγνοῦ ἔθνικοῦ φρονήματος, ἐνισχύση τὴν βούλησιν καὶ ἀναπτύξη οὕτω τὰς πνευματικὰς τοῦ παιδὸς δυνάμεις, ὥστε νὰ καταστήσῃ τοῦτον ἱκανόν, ὅπως αὐτενεργῶν δύνηται καὶ κατὰ τὸν κοινωνικὸν ἀγῶνα νὰ ἐξέλθῃ νικητὴς καὶ ἑαυτὸν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν νὰ προαγάγῃ καὶ ἀποβῆ ἡρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα πολίτης. Ἡ δὲ μητρικὴ γλῶσσα εἶναι τὸ μάλιστα συντελεστικὸν μέσον πρὸς τὴν γενικὴν μόρφωσιν (Dittes), εἶναι ἐν τῶν πρώτων καὶ ὑψίστων μορφωτικῶν μέσων, εἶναι ἀκένωτος πηγὴ καλλισθητικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως, εἶναι ἐφηρμοσμένη λογικὴ, τακτοποιούσα τὸν κύκλον τῶν ἰδεῶν τοῦ περὶ τὴν σπουδὴν αὐτῆς ἀσχολουμένου, ἐθίζουσα εἰς τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἀκρίβειαν καὶ καθιστῶσα δυνατὴν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἰδεῶν (Ἐξαρχόπουλος). Ἡ μητρικὴ γλῶσσα τὸ μὲν σαφηνίζουσα καὶ τακτοποιούσα τὸ γνωστικὸν τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ ρυθμίζουσα τὸ συναισθητικὸν καὶ ὀρθῶς τὴν βούλησιν κατευθύνουσα καὶ μορφοῦσα, οὕτω δ' ἐπεκτεινομένη ἐπὶ τῶν τριῶν κεφαλαιωδῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων εἶναι ὁ πρώτιστος παράγων πάσης ψυχικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως.—Θὰ ἦτο δὲ ἀσυγχώρητον ἐν τοῖς σημερινοῖς χρόνοις καὶ ἐν τῇ οὐχὶ ἐπαρκεῖ ἐπιδράσει τῶν σχολείων ἡμῶν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τοῦ ἕτους τῶν μαθητῶν, ἐὰν ἐξηκολουθούμεν νὰ παραμελώμεν τὸ κυριώτατον τοῦτο μορφωτικὸν μέσον.

Ἀπὸ τοιούτων σκέψεων ὀρμώμενος ἀπεράσισα, ὅπως πραγματευθῶ τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἐννοεῖται δ' ὅτι πρὸς τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἐπὶ μακρὸν ἐδίσταζον τὸ ζήτημα εἶναι ὑψίστης σπουδαιότητος, ἐν δὲ τῇ Ἑλληνικῇ δὲν ὑπάρχουσι πρὸς τοῦτο βοηθήματα, ἐγὼ δὲ δικιμένο μακρὰν τοῦ κέντρου τῆς παρ' ἡμῖν φιλολογικῆς κινήσεως ἀναμετρῶν δὲ πρὸς τὸ ἔργον καὶ τὰς δυσχερεῖας αὐτοῦ τὰς ἀσθενεῖς μου δυνάμεις κατελαμβάνομην ὑπὸ ὄκνου. Ἐπὶ τέλους δὲ ἐνόμισα ὅτι ὄφειλον νὰ πραγματευθῶ τὰ κατ' αὐτὸ καὶ οὕτω γίνω αἴτιος, ὅπως εἰδικιώτεροι ἐμοῦ στρέψωσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἀπὸ μείζονος περιουσίας γνώσεων καὶ ἐφοδίων ἐξετάσωσι τὰ κατ' αὐτό. Ἐν ᾧ δ' εἰς τοῦτο ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἰργαζόμεν, ἔλαβον τὴν ἐγκύκλιον, ἣν ὁ τοσοῦτον λαμπρῶς καὶ ἐπιτυχῶς ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως δρῶν καὶ τοσοῦτον εὐεργετικῶς ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τῶν σχολικῶν ἡμῶν πραγμάτων

ἐργαζόμενος Ἑλληνικός διδασκαλικός Σύλλογος ἀπὸ 12 Μαρτίου 1907 πρὸς τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ ἀπηύθυνε ζήτησιν τὴν γνῶμην αὐτῶν περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς. Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη μὲ ἐπλήρωσε χαρᾶς καὶ μοὶ ἔδωκε νέας δυνάμεις, ὅπως μετὰ περισσοτέρου ζήλου προσπαθῆσω νὰ φέρω εἰς πέρας τὸ ἔργον μου. Διὸ ἐνόμισα ὅτι εἰς μὲν τὸ ἐγκύκλιον ἐκεῖνο γράμμα ἤθελον σπεύσει ν' ἀποκριθῶσιν ἄλλοι, ἰκανώτεροι καὶ ειδικώτεροι ἐμοῦ, ὅπερ καὶ ἐγένετο, τὸ δ' ἐμὸν πόνημα ἤθελε τύχει προσοχῆς τινος, ἀφ' οὗ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀκριβεστέρως τοῦ τοιοῦτου ζητήματος μελέτης ἐξεδηλοῦτο ὑπὸ τοιούτων ἀνδρῶν οἷοι ὁ Σεβ. πρόεδρος καὶ καθηγητῆς κ. Κ. Στέφανος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὄντες τῶν γραμμάτων θεράποντες.

Ἐν τῇ συντάξει τῆς παρούσης μελέτης ἐσκέφθην ὅτι ἐὰν πάντας τοὺς κλάδους τοῦ μαθήματος τῆς μητρικῆς γλώσσας συγχρόνως ἐξήταζον καὶ ἐπραγματευθῆναι, τότε ἡ ἔκδοσις τοῦ ἔργου διὰ τὸν ὄγκον αὐτοῦ θὰ καθίστατο ἀδύνατος. Δι' ὃ ἀπεφάσισα νὰ περιορισθῶ εἰς τὰ κυριώτατα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀναγκαστικὸν βιβλίον εἶναι ἡ κρηπίς, ἐπὶ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ στηρίζηται ἡ διδασκαλίαι τῶν διαφόρων κλάδων τοῦ μαθήματος τούτου, διὰ τοῦτο ἀπεφάσισα ὅπως τὸ ἀναγκαστικὸν βιβλίον ὡς βάσιν λάβω καὶ τὴν ἀπὸ τούτου διδασκαλίαν ἐξετάσω· νομίζω δ' ὅτι οὕτως ἔβηκα καὶ ὄρθην ἀφετηρίαν τῆς ὅλης γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ τὸ ὅλον ζήτημα ἀπὸ τῆς πρεπούσης ἀπόψεως παρυσίασα. Ἐσκέφθην δ' ὅτι τὸ ζήτημα τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας (πρὸς ὃ εἶναι συναφές καὶ τὸ ζήτημα τῆς χρήσεως τῶν σημείων τῆς στίξεως) ἀπικτεῖ πολλήν καὶ μακρὰν ἐξέτασιν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ζήτημα τῶν αὐτοτελῶν ἐκθέσεων (καὶ τὸ περὶ ὕφους) εἶναι οὕτω σπουδαῖον καὶ ἐκτενές, ὥστε ἐνόμισα ὅτι μόνον ἐν αὐτοτελεῖ ἔργῳ εἶναι δυνατόν ἐπαρκῶς νὰ ἀναπτυχθῇ· δι' ὃ δὲν περιέλαβον τὴν ἐξέτασιν τούτων ἐν τῷ προκειμένῳ ἔργῳ.

Καὶ πάλιν δ' ἔμωσ τὸ βιβλίον οὕτω περιορισθὲν ὑπερέβη τὸν ὄγκον τὸν ὁποῖον ἐξ ἀρχῆς ὑπελόγιζον. Τοῦτο δὲ συνέβη διότι δὲν περιορίσθην εἰς τὰ τὸ δημοτικὸν μόνον σχολεῖον ἀφορῶντα ἢ εἰς τὰ τῆς μέσης μόνον ἐκπαιδεύσεως, ἀλλ' εἰς τὸ κατὰ βιβλίον περιέλαβον τὰ κατὰ τὸ μάθημα τοῦτο ἐν τε τῇ κατωτάτῃ καὶ τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει. — Καὶ πρῶτος μὲν λόγος τούτου εἶναι ὅτι, ὅπως ἔχουσι τώρα τὰ τῆς κατωτάτης καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως, δὲν εἶναι ἀπίθκον νὰ μεταβληθῶσιν· ἐπὶ τοῦ

παρόντος ἔχομεν δύο εἰδῶν δημοτικὰ σχολεῖα τὰ τετραετῆ (κοινά) καὶ τὰ ἐξαετῆ (πλήρη)· ἀλλ' ὑπὸ πάντων ἤδη ὁμολογεῖται ὅτι τετραετῆς κύκλος μαθημάτων εἶναι ἀνεπαρκής, ὅπως παράσχη εἰς τοὺς μαθητὰς ἔστω καὶ τὰς στοιχειωδестаτάς βάσεις τῆς διὰ τὸν πρακτικὸν βίον μορφώσεως. Πόσας λοιπὸν τάξεις θὰ περιλαμβάνη ἐν τῷ μέλλοντι τὸ δημοτικὸν σχολεῖον; Τὰ δ' Ἑλληνικὰ σχολεῖα θὰ μεταβληθῶσιν; Καὶ ἂν ὅλως ἐκλίπωσι, ποῖαι τάξεις θὰ προστεθῶσιν εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ ποῖαι εἰς τὸ γυμνάσιον; Οἰκδήποτε δὲ καὶ ἂν εἶναι ἡ ὀρθότερα περὶ τῶν τοιούτων γνώμη, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν πραγματοποιεῖται δὲν δύναται νὰ τεθῆ ὡς βάσις χωρισμοῦ βιβλίων προσωρισμένων νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὀδηγὸς τοῦ ἐν ταῖς σχολαίσις διδάσκοντος προσωπικοῦ. — Δεύτερος δὲ λόγος πολὺ σπουδαιότερος τούτου εἶναι ὅτι, ἀφ' οὗ παρ' ἡμῶν δὲν διδάσκεται ἡ παιδαγωγικὴ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, οὐδ' ἀπαιτοῦνται πρακτικαὶ ἀσκήσεις ἐν αὐτῇ, ὡς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, πρὸς κατάληψιν θέσεως τινος ἐν σχολαίσις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, φυσικὸν εἶναι πολλοὶ τῶν ἀποφοίτων τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς νὰ μὴ ἀποκομίζωσιν ἀπὸ τῶν σπουδῶν τῶν συστηματικῶν περὶ παιδαγωγικῆς γνώσεως καὶ νὰ μὴ εἶναι εὐκόλῳ πολλὰκις εἰς τινος τούτων κατ' ἰδίαν νὰ μελετήσωσι τὰ κατ' αὐτήν, στερωμένους ἀφομοιωτικῶν κύκλων παραστάσεων. (Ἐνοεῖται δ' ὅτι πλείστοι τούτου εἶναι ἐξαίρεσεις.) Οὕτω δὲ τινες ἄλλως εὐφυεῖς καὶ γινῶσται τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ἐγκύψοντες εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀθανάτων ἔργων τῶν ἡμετέρων προγόνων διδάσκουσιν, ὅπως οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν ἐδίδασκον ἢ μικρὰς μόνον ἐπήνεργον μεταβολὰς εἰς τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας ἐκεῖνων. Ἡ τοιαύτη δ' ἐμμονὴ εἰς τὴν πεπετημένην ὁδὸν ἢ στενώτερον συνδέσκα τὸν σχολαστικισμὸν πρὸς τὴν διδασκαλίαν, εἶναι ἡ τὰ μάλιστα συντελέσασα εἰς τὴν ὑπὸ πολλὰς ἐπιπτώσεις ἀποτυχίαν τοῦ σχολείου ἐν τῇ πραγματώσει τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει· ἡ ἄλλειψις μεθοδικότητος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ εἶναι ἐν τῶν κυριωτάτων αἰτίων, δι' ἃ τὸ σχολεῖον τόσας ἐπεσφύρευεν ἀρχὰς καὶ τοσαῦτα προσεκάλεσε θέλη—ἵνα ἄλλους παραλίπωμεν—τῶν εὐφυολόγων συντακτῶν τῶν χρονολογημάτων ἐν ταῖς ἡμερησίαις. Ἀφ' οὗ λοιπὸν—ἵνα ἐπανέλθωμεν ὅθεν παρεξέβημεν—τινὲς τῶν διδασκόντων ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει δὲν ἔχουσι ἀποκτήσει συστηματικὰς περὶ παιδαγωγικῆς γνώσεως, εὐλόγον ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπεν οἱ τοιοῦτοι ἂν θέλωσι νὰ διδάξωσιν ἀρτίως καὶ ὀρθῶς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν

ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει, νὰ γνωρίσωσι πρότερον ἐπὶ ποίων βάσεων ἐδράζεσται ἡ διδασκαλία αὕτη, πῶς ἤρξεται καὶ πῶς πρέπει νὰ προβάλῃ, ἵνα συνεχῆς ἐν αὐτῇ πρόοδος ἐπιτελήται καὶ ἵνα ἡ διδασκαλία ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τέλους ἔχη συμφωνίαν τινὰ πρὸς ἐκυτὴν καὶ συνοχήν. — Τρίτος δὲ λόγος εἶναι ὅτι, καίτοι τὸ δημοτικὸν σχολεῖον πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ αὐτοτελῆ σκοπὸν (δι' ὃ καὶ ἐν τῷ μαθήματι τῆς μητρικῆς γλώσσης πρέπει νὰ ἐπιζητηθῆται ὅπως οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο διδασχθῶσιν ἀπηρτισμένον τι ὅλον, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἐπομένοις θὰ ἐκθέσωμεν), ἐν τούτοις εἶναι καὶ προπρακτικατικὸν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Δι' ὃ ὅπως ὁ διδάσκων ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει πρέπει νὰ γινώσκῃ ἐπὶ τίνων βάσεων ἐθεμελιώθῃ ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης καὶ πῶς καὶ μέχρι τίνος σημείου πρόβῃ αὕτη ἐν τῇ κατωτάτῃ ἐκπαιδεύσει, οὕτω καὶ ὁ τῆς κατωτάτης ἐκπαιδεύσεως διδάσκαλος εἶναι καλὸν νὰ γινώσκῃ τὸ τέρμα καὶ τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς διδασκαλίης τοῦ μαθήματος τούτου εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἐγκυκλίου μορφώσεως· διότι μόνον ὁ ἔχων σαφῆ γινῶσιν τοῦ τέρματος δύναται νὰ εὐρίσκῃ καὶ τὰ ἐκάστοτε πρόσφορα μέσα, δι' ὧν θὰ ἀχθῶσιν οἱ μαθηταὶ εἰς αὐτὸ φυσικῶς, κωνονικῶς καὶ ἀδιάστως.

Διὰ τῆς συνδέσεως δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ἔργῳ τῆς μεθοδικῆς τοῦ μαθήματος τούτου καὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ καὶ τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει ἐπετεύχθη, νομίζω, καὶ τοῦτο τὸ καλόν, ὅτι ἀπηρτισμένον τι ὅλον παρέχεται εἰς τοὺς ἀναγνώστας· διότι ἐν τῷ προκειμένῳ ἔργῳ ἐξετάζονται τὰ τῆς διδασκαλίης ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου, ἀφ' οὗ χρόνου δύναται ὁ μαθητὴς νὰ λάβῃ εἰς χεῖρας τὸ βιβλίον τοῦτο, μέχρι τῆς ἀπὸ τοῦ γυμνασίου ἀπολύσεως. Πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ σύνδεσιν ἐπαγαγοῦσαν ἀξίησιν τοῦ ὅγκου τοῦ βιβλίου καὶ ἕτερος λόγος τὴν προσκύζησιν αὐτοῦ προσεπιβαλὼν ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τῆς λεπτομερεστεράς ἐρεύνης τῶν διαφορῶν εἰδῶν καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως. Ἐν ταῖς τοιαύτοις βιβλίαις, τοῖς ἐκδιδομένοις ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, γίνεται ἐραχύτερος λόγος περὶ τῶν εἰδῶν τῆς λογοτεχνίας καὶ μόνον ἐφ' ὅσον ἐπιβάλλει τοῦτο ἡ ἀνάγκη τῆς διαφορᾶς τῆς διδασκαλίης, ἢν τὸ διάφορον εἶδος τοῦ λόγου απαιτεῖ. Ἄλλ' ἐκεῖ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου λεπτομερῶς ἐξετάζονται ἐν τῷ σχολείῳ, ἐκεῖ ὑπάρχουσι πλεῖστα εἰδικὰ περὶ αὐτῶν βιβλία, ἐκεῖ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὰ τοιαῦτα γνωρίζουσι καὶ ἐν ταῖς πλείστοις αὐτῶν καὶ ἀσχοῦνται οἱ μαθηταί.

Παρ' ἡμῖν δ' ὅμως οὐδὲν βιβλίον περὶ τῶν τοιούτων ἄξιον λόγου ὑπάρχει, τὰ δ' ἡμέτερα σχολεῖα οὐδεμίαν σχεδὸν περὶ τῶν νῦν ἐν χρῆσει εἰδῶν τοῦ λόγου παρέχουσι γνώσιν, εἰς τοὺς μαθητάς. Τὴν δὲ παρ' ἡμῖν ἔλλειψιν τῶν τοιούτων γνώσεων καταδεικνύει πλειστάκις καὶ ἡ διάπλασις πολλῶν ἀναγνωστικῶν τευχῶν περιεχομένων ἐν ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι σπάνιον ν' ἀπκνήσῃ τις ἰκανωτάτους ἄλλως διδασκαλοὺς ἀποροῦντας πῶθεν ν' ἀρχίσωσι, πῶς νὰ προῶσι καὶ κατὰ τίναν τρόπον ν' ἀγάγωσιν εἰς πέρας τὴν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν περιγραφὴν φυτοῦ, ζῴου, ὄρουτοῦ ἢ τὴν ἀνάπτυξιν ἐνοίκιας τινός ἢ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀφήγησιν ἀλληγορίας τινός ἢ καὶ διηγήματος. Ἄλλ' ὅταν τις δὲν γινώσκῃ τὴν σύστασιν, τὰ μέρη, τὰς κυριωτάτας ἀρετὰς καὶ τὰ διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ ἐκάστου τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, πῶς θὰ διδάξῃ αὐτά, πῶς θὰ ἀναλύσῃ, πῶς θὰ καθοδηγήσῃ τοὺς μαθητάς εἰς τὸ νὰ ἐμβαθύνωσιν εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν; Διὰ τοῦτο ἀναγκασθεὶς νὰ ἐπεκτείνω τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἔργου ἐπεξέτεινα φυσικῶς καὶ τὸν ὄγκον τοῦ ὅλου ἔργου.

Ἡ πραγματεία μου αὕτη διαίρεται εἰς τέσσαρα βιβλία.— Ἐν τῷ πρώτῳ ἐκτίθενται αἱ ἀρχαί, ἐπὶ τῆς ψυχολογίας ἐρειδόμεναι, ἀπὸ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ὁμαξῆται ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης καὶ σφῶς διακρίνονται οἱ διάφοροι αὐτῆς κλάδοι· ἐξετάζεται δὲ κατὰ πόσον δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν κλάδων τούτων τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον.— Ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ἐκτίθεται γενικῶς ὁ τρόπος, καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνηται ἡ διδασκαλία· οὕτως ὁ ἀναγνώστης ἔχει πρὸ ἑαυτοῦ ἐν μιᾷ εἰκόνι ὅλην τὴν ἔκτασιν, τὸν τρόπον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τούτου καὶ τοὺς λόγους, τοὺς ψυχολογικοὺς καὶ ἐν γένει παιδαγωγικοὺς, δι' οὓς ταῦτα οὕτω πρέπει νὰ γίνωνται· δι' ὃ πάντα τὰ ἐκτιθέμενα ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ οὔτε ἐν ἐνὶ μαθήματι οὔτε ἐν μιᾷ τάξει ἐφαρμόζονται.— Τὸ τρίτον βιβλίον εἶναι τὸ ἐκτενέστατον· ἐν τούτῳ γίνεται λόγος περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ λόγου, ἅτινα ἐν τῷ σχολεῖῳ ἐξετάζονται. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκτίθενται τὰ διάφορα τοῦ πεζοῦ λόγου εἶδη, αἱ ἀρεταὶ αὐτῶν, τὰ μέρη, ἅτινα ἕκαστον λογοτέχνημα πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ, καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνηται ἡ ἐν τῷ σχολεῖῳ ἀνάλυσις ἐκάστου τούτων· διότι ἀπὸ τῆς διαφόρου φύσεως, τῶν διαφόρων ἀρετῶν καὶ διαφόρου μορ-

φής ἐκάστου τῶν εἰδῶν τῆς λογοτεχνίας, ἐπιβάλλονται καὶ ἀρκεταὶ διαφοραὶ περὶ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας καὶ ἀναλύσεως αὐτῶν. Μετὰ τοῦτο ἐξετάζεται ἡ παιδευτικὴ ἀξία τῆς ποιήσεως καὶ ἡ μεθοδικὴ ἐπεξεργασία τῶν ποιημάτων· ἔπειτα δὲ γίνεται λόγος περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς συγχρόνου ποιήσεως. — Ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ ἐκτίθεται ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον ὁ τρόπος, καθ' ὃν τὰ ἐν τοῖς προηγουμένοις εἰρημένῃ πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται· οὕτω δὲ συμφῶνος πρὸς ἐκεῖνα καὶ λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος, τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ δικησεύμου πρὸς διδασκαλίαν χρόνου ἐκτίθεται πρακτικῶς ὅλως ἢ ἐν ἐλάχιστῃ τῶν τάξεων τοῦ σχολείου μέθοδος τῆς διδασκαλίας, τῆς ὁποίας τὰ διάφορα μέρη καὶ καὶ πρὸς ταῦτα συναφεῖς ἀσκήσεις ἀκριβῶς καθορίζονται. Ἐν τέλει δὲ γίνεται ἐκτενὲς λόγος περὶ τῆς ἐν ταῖς γυμνασίαις διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης.

Τῶνωτέρω περὶ τοῦ περιεχομένου ἐν ἐκάστῳ βιβλίῳ τοῦ ἀνὰ χειρὸς ἔργου ἐξετέθησαν, καίπερ εὐνόητα, ἴνα ἐκ τῶν προτέρων ἀνικηθῆ ἢ πιθανῶς προβληθησομένη ἀντίρρησης πρὸς τινων, οἵτινες μὴ δυνάμενοι εὐκόλως ν' ἀποστῶσι παλαιῶν περὶ τὴν διδασκαλίαν ἔξεων, ὡσάκις παρουσιασθῆ νέον τι ἔργον εἰσηγούμενον σκοπιμωτέραν διαρρυθμίσειν τῶν τῆς διδασκαλίας, λέγουσιν: «ὄρθλ' εἶναι τὰ προτεινόμενα ταῦτα καὶ σκόπιμα, ἀλλ' ἑλλείπει ἡμῖν ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος πρὸς τοιαύτην μεθοδικὴν ἐπεξεργασίαν.» Καὶ τὸν προσήκοντα χρόνον πρὸς διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος καὶ τᾶλλα πάντα, ὅσα ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ λάβω ὑπ' ὄψιν, ἔλαβον ἐφ' ὅσον μοι ἦτο δυνατόν. Ὁμολογητέον δ' ὅμως ὅτι ἀπαιτεῖται πρὸς ἐπιτυχίᾳ τούτων ἐφαρμογὴν καὶ ζῆλος διδασκαλικὸς καὶ ἰκανότης τις διδασκαλική, καὶ ἀπὸ μαθημάτων τινῶν πείρα, ἵνα συνηθίσῃ τις κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἐπιτυχέστεραν καὶ ἐν ἄρχυτέρῳ χρόνῳ διεξαγωγὴν τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν πρὸς ταύτην συναφῶν ἀσκήσεων. Ὁ δὲ ἀδύνατος καὶ ἐκείνος ὅστις δὲν ἐπιλαμβάνεται μετὰ τοῦ προσήκοντος ζήλου τῆς ἄρσεως τῶν ἐπιπροσθούτων πρὸς μεθοδικὴν καὶ ἀριστην διδασκαλίαν ἐμποδίων, ἐκείνος ὁ ὅποιος δὲν χρησιμοποιεῖ τὴν ἀπὸ ἐκάστου μαθήματος πείραν πρὸς ἐπιτυχέστεραν διδασκαλίαν τοῦ ἐκάστοτε ἐπομένου μαθήματος, οὗτος πάντοτε θὰ εὐρίσκη προσομίματα ἐν τῷ ἐαυτοῦ ἔργῳ. Ἄλλως τὰ ἐν τοῖς ἐπομένοις ἐκτιθέμενα περὶ

τῆς διδασκαλίας δὲν εἶναι καινοφανῆ· ταῦτα δὲν εἰσάγονται τὸ πρῶτον ἤδη εἰς τὰ σχολεῖα· εἰς ξένα σχολεῖα οὕτω περίπου ἀπὸ πολλοῦ γίνεται ἡ διδασκαλία καὶ κατὰ τοιοῦτον περίπου τρόπον αἰ ἀπὸ τοῦ ἀνγκνωστικοῦ βιβλίου ἰσκήσεις· καὶ ἐκεῖ δὲ ὁ ὠρισμένος πρὸς διδασκαλίαν χρόνος δὲν εἶναι μακρότερος τοῦ παρ' ἡμῖν.

Ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ ἔργου μου ἀφ' οὗ ἐξήτασα, ὅσον ἡδυνάμην ἀκριβέστερον, τὰ ἀλλοχού ἰσχύοντα, ἔλαβον ὑπ' ὄψιν ὅ,τι σχετικὸν πρὸς τὸ ζήτημά μου εὔρον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ γεγραμμένον καὶ συνήγαγον ἐπιμελῶς ὅ,τι ἡδυνάμην ν' ἀποκομίσω ἐκ τῆς μελέτης πλείστον ἔργων σοφῶν τῆς Ἑσπερίας ἀνδρῶν, τὸν βίον αὐτῶν εἰς τὰ σχολικὰ πράγματα ἀφιερωσάντων. Πικρέβαλον τὰς πολλάκις οὐχὶ συμφῶνους γνώμας αὐτῶν καὶ προέκρινα τὰς συμφωνοτέρας πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν πράγματα. Χωρὶς δὲ νὰ παρακολουθῶ δουρικῶς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον, ἔχων πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὴν τε κατὰστασιν καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν ἡμετέρων σχολείων καὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδύσεως, ἄλλα μὲν ἐκ τῶν ὑπ' ἐκείνων λεγομένων μετέβαλον, ἄλλα δὲ συντομώτερον ἐξέθηκα καὶ ἄλλα ἐκτενέστερον καὶ διεξοδικώτερον παρέθηκα, πολλὰ δὲ καὶ ἐξ ἰδίας πείρας προσέθηκα, ἀλλὰ μὴ ἀφιστάμενα τῶν γενικῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ὄρισα ὡς βάσεις κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ βιβλίου· ἐν ταῖς γενικωτάταις δὲ γραμματικῆς τῆς μεθοδικῆς, ἐν τῇ διαιρέσει καὶ κατανομῇ τῆς διδασκαλίας προσεπάθησα νὰ μὴ ἀποστῶ τῶν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Rein θεθεισῶν βάσεων.

Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἡμέτερον ἔργον· εἶναι μελέτη προελθοῦσα ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ ἀληθοῦς ἐνδικαίρου ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τῶν καθ' ἡμᾶς σχολικῶν πραγμάτων καὶ τῆς μορφώσεως τῆς Ἑλληνίδος νεολαίας. Δὲν μὲ λανθάνει ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνυπάρχωσιν ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας ἔργῳ γνώμη καὶ παραγγέλματα, ἅτινα εἶναι ἐπιδεικτικὰ συζητήσεως. Ἐάν, καθ' ὅλου εἰπεῖν, τὰνθρώπινα δὲν φέρωσιν ἐν ἑαυτοῖς δυστυχῶς τὴν σφραγίδα τοῦ ἀναμαρτήτου καὶ τελείου, εἶναι πολὺ περισσότερον τοῦτο φυσικὸν νὰ συμβαίη ἐν τοῖς ἔργοις τῶν νεωτέρων. Δι' ὃ παρακαλῶ τοὺς φίλους συναδέλφους, ὅπως μετ' ἐπιεικείας κρίνωσι τὸ ἔργον μου.

Π. Α. ΒΑΛΑΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΤΗΣ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

Καθώς ἡ μέλισσα ἀκτακπύνητος ἀπὸ ἄνθους εἰς ἄνθος περιπταμένη μετ' ἐπιμελείας ἐπιζητεῖ τὸν χυμὸν, συνάγουσα δὲ τοῦτον μετασχηματίζει εἰς μέλι καὶ κηρὸν, οὕτω καὶ τοῦ παιδίου πᾶσαι αἱ αἰσθήσεις, οὐσα ἐν ἀκτακπύστῳ ἐνεργεῖσι, ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου συνκροῖζουσιν αἰσθημὰ καὶ μεταχρετεύουσιν εἰς τὴν ψυχὴν, τὴν ὑποῖον πληροῦσι διὰ τῶν ἀπὸ τούτων εἰκότων. Οὕτω δὲ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διὰ τῆς γνωστικῆς αὐτοῦ δυνάμεως πληροῦται αἰσθημάτων, εἰκότων καὶ παρεστάσεων. Ἄλλ' ἄνευ τῆς γλώσσης θὰ ἐσηματίζον αἱ ἐν τῇ ψυχῇ παρεστάσεις χάρις τι, συγκεχυμένον σωρὸν, ἄνευ σκοποῦ χωρισμοῦ καὶ διακρίσεως ἐκάστης αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἄλλων, ὅποτε τὸ πνεῦμα οὔτε τὸ σύνολον τῶν παρεστάσεων θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπισκοπήσῃ οὔτε σκοπίμως νὰ χρησιμοποιήσῃ· ἐννοιοὶ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ σχηματισθῶσιν ὡς στερούμενοι τῶν λέξεων, τῶν ἀπαραιτήτων αὐτῶν φορέων καὶ στηριγμάτων· ἄνευ γλώσσης ὁ ἄνθρωπος οὔτε πρὸς τὸ νοεῖν οὔτε πρὸς τὸ μετὰ λόγου βούλεσθαι καὶ ἐνεργεῖν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀρθῇ.

Διὰ ταῦτα ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ τῶν ἐννοιῶν καὶ κρίσεων παραγωγή εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένη πρὸς τὴν τῆς γλώσσης γένεσιν καὶ διάπλασιν. Ὡς ὁ ὀφθαλμὸς ἐπιζητεῖ τὸ φῶς, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα λαμβάνον τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου συνείδησιν, ζητεῖ πᾶν τὸ νοητὸν διὰ κατὰλλήλου λέξεως νὰ περιβάλῃ, πᾶσαν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐπίδρασιν ἐν λέξεσι νὰ ἀποτυπώσῃ καὶ τὴν ἐνεργεῖαν αὐτοῦ διὰ λέξεων μετὰ τῶν ποικίλων κινήτων μεταβολῶν καὶ ἄλ-

λοιώσεων νὰ ἐκφράσῃ. Διὰ τῆς ἐμφύτου δὲ ταύτης καὶ αὐτομάτου πνευματικῆς ἐνεργείας ἐδημιούργησεν ἕκαστος τῶν διαφόρων λαῶν τὴν ἑκουστοῦ γλώσσαν καὶ, κατὰ τὸν Humboldt, ἡ γλώσσα αὐτῶν εἶναι τρόπον τινὰ ἡ ἐξωτερίκευσις τοῦ πνεύματός των ἢ γλώσσα αὐτῶν εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῶν εἶναι ἡ γλώσσα.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἡ γλώσσα εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις τοῦ πνεύματος, ἀφ' οὗ λέξεις καὶ νοήματα εἰσιν ἀνκτιστάστως συνδεδεμένα, εἶναι ἀδύνατος ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ δικαιοδικὴ μὲν ἄνευ γλωσσικῆς μορφώσεως. Ὁ θελὼν τοὺς μνηστὰς αὐτοῦ νὰ ἀσκήσῃ εἰς τὸ νοεῖν, ὀφείλει νὰ κληιεργήσῃ τὴν γλώσσαν αὐτῶν· διότι ἡ τῆς γλώσσης μὲν ἄνευ εἶναι καὶ τοῦ ἀνθρώπου μὲν ἄνευ.

Διὰ ταῦτα πάντα τὸ σύνολον τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἐργασίας ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐνὸς ἐκάστου ἔθνους, εἶναι κατεχθεῖμενον ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ἐξ ἧς πᾶς τις ὀφείλει νὰ ἀντλήσῃ, ἵνα ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις κατὰ φυσικώτατον τρόπον ἐπιτελεσθῇ. Ἴνα δ' ὅμως δυναθῇ ὁ μνηστὴς νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοιαύτης πηγῆς μορφώσεως, ἐξευγενίζουσας καὶ ἀνοψύουσας τὸν ἀνθρώπον, εἶναι ἀνάγκη νὰ κατανοῇ τὴν γλώσσαν καὶ δὴ τὴν γλώσσαν ἐν τῇ γρηπτῇ αὐτῆς μορφῇ.

Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτη εἶναι ἡ ἀλληλεπίδρασις τῆς γλωσσικῆς καὶ πνευματικῆς μορφώσεως, διὰ τοῦτο ἡ γλωσσικὴ διδασκαλίς εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων μερῶν τῆς ὅλης ἀγωγῆς, καὶ ὅλας τὰς βελτιώσεις τῆς πνευματικῆς τῶν παιδῶν ἀναπτύξεως. Περὶ τοῦτου μετὰ τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐντρίβων πλήρης ἐπικρατεῖ ὁμοφωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ἄμεσος σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ἀνεμφιδέτως εἶναι τὸ νὰ κατεστήσωμεν ἱκανοὺς τοὺς μνηστὰς ὀρθῶς νὰ οὐκ ἔχουσιν, ἀνεκτιμώσασιν καὶ γράψωσιν, ἤτοι νὰ μεταχειρίζωνται ὀρθῶς τὴν γλώσσαν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν γλώσσαν χρῆσιμοποιούμεν, ὅπως ἀνεκτιμώμεν πρὸς ἄλλου, τὰ δικαιοδικὰ ἡμῶν, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῆς περιλαμβάνεται καὶ τὸ νὰ κατεστήσωμεν ἱκανοὺς τοὺς παῖδας νὰ κατανοῶσι τί οἱ ἄλλοι

λέγουσιν, ἀνγινώσκουσι, γράφουσιν. Δι' ὃ ἡ γλωσσική διδασκαλία ἔχει διττὸν σκοπὸν καὶ δύο μέρη περιλαμβάνει, τὴν ὀρθὴν τῆς γλώσσης χρῆσιν καὶ τὴν κατανοήσιν τοῦ λόγου τῶν ἄλλων.

Σκοπὸς δὲ τῆς διδασκαλίας τῆς ~~μητρικῆς~~^{κοινῆς} γλώσσης ἐν πλήρει δημοτικῷ σχολεῖῳ εἶναι: οἱ παῖδες νὰ ἀποκτήσωσι τοιαύτην ἐμπειρίαν περὶ τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, ὥστε νὰ γίνωσιν ἱκανοὶ οὐ μόνον νὰ κατανοῶσιν ἐντελῶς, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταχειρίζονται αὐτὴν ἀσφαλῶς καὶ ἐπιτυχῶς πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἑαυτῶν διανοημάτων.

Κατὰ ταῦτα διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ~~μητρικῆς~~^{κοινῆς} γλώσσης ἐπιζητεῖται, ὅπως ὁ ἀποφοιτῶν ἀπὸ τοῦ πλήρους δημοτικοῦ σχολείου μαθητῆς:

α') δύνανται οὐ μόνον νὰ κατανόη ἀκούων ὁμιλουμένην τὴν καθαρῆν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκφράζῃται ἐν αὐτῇ.

β') εἶναι ἱκανὸς νὰ κατανόησῃ καὶ ὀρθῶς ἀνγινώσῃ βιβλίον τι γεγραμμένον ἐν καθαρῆν γλῶσση.

γ') εἶναι ἐπικρῶς ἡσικημένος νὰ ἐκφράζῃ γραπτῶς τὰ διανοημὰ του ἐν γλῶσση ἄπλη, σφραῖ καὶ καθαρῆν γλῶσση.

δ') ἔχη γνωρίσει καὶ ἐμβυθῆναι εἰς τὴν κατσκευὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀριθμῶν τινος ἔργων ἐκ τῶν καλλίστων τῆς ἡμετέρας νεωτέρης φιλολογικῆς, ἀνκλόγων βεδκίως πρὸς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ δύναμιν.

Ἡ διδασκαλία δ' ὅμως τῆς ~~μητρικῆς~~^{κοινῆς} γλώσσης δὲν δύνανται ἐν κοινῷ δημοτικῷ σχολεῖῳ μέχρι τοῦ σημείου τούτου νὰ ἐπεκταθῇ. Ἐν τετραετεί κύκλῳ μαθημάτων ἀρκετὸν εἶναι νὰ κατορθωθῇ:

α') ὁ μαθητῆς νὰ ἀποκτήσῃ τοιαύτην περὶ τε τὸ ἀκούειν καὶ τὸ λέγειν ἱκανότητα, ὥστε νὰ κατστή ἱκανὸς νὰ ἀποδώσῃ ἐν ἐκφράσει λογικῶς ὀρθῇ καὶ βεβύσῃ διήγημα ἢ γεγονὸς ὑπ' ἄλλου πρότερον ἐκτεθεῖν, οὐχὶ λίαν μακρὸν καὶ εἰλημμένον ἐκ κύκλου παραστάσεων, εἰς ὃν ἦδη οὗτος εἰσῆχθη.

β') ἀφ' οὗ ὁ μαθητῆς οὕτω κατανόησῃ καὶ προφορικῶς ἐκθέσῃ ἀφήγησίν τινα, μετὰ δὲ ταῦτα σχηματίσῃ αὐτὴν εἰς δικαιοκραμένους προτάσεις καὶ περιόδους καὶ γνωρίσῃ τὴν ὀρθογραφικὴν τῶν τυχόν ἀγνώστων αὐτῷ λέξεων, νὰ δύνανται ταύτην νὰ ἐκθέσῃ ἐν ἀψύγῳ γραφῇ καὶ ἄνευ σφαλμάτων περὶ τε τὴν ὀρθογραφικὴν καὶ τὴν στίξιν.

γ') ἀφ' οὗ ὁ μαθητῆς κατανόησῃ τὸ περιεχόμενον μέχρι τοῦδε ἀγνώστου αὐτῷ μέρους τοῦ ἀνγινωστικοῦ βιβλίου ἢ ἐν γένει εἵδους τινὸς

Παραμύθη
τῶν ἡμετέρων
(Παραμύθη)

τοῦ γραπτοῦ περὶ λόγου ἢ ποιήσεως, ἀνολόγου πρὸς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ἀντίληψιν, νὰ μὴ δυσκολεύηται ὄχι μόνον ἐν ἀπαγγελίᾳ κατ' ἤθος καὶ κατὰ φύσιν νὰ ἀνιχνώσῃ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τρόπον εὐχάριστον τὴν ἐννοίαν αὐτοῦ νὰ ἀποδώσῃ.

ΣΗΜ. Ποία ἔσται ἡ ὑπόθεσις τῆς διδασκαλίας τῆς ^{ἑθνομ.} γλώσσης ἐν ἀνωτέροις σχολείοις θὰ ἐξετασθῇ ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΚΛΑΔΟΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ὁ ἄνθρωπος ἔτε λογικὸν ὄν διανοεῖται. Ἐμφυτος δὲ ἰσχυρὰ διάθεσις καὶ ὀρμὴ ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν τὴν διὰ λόγου ἔκφρασιν καὶ πρὸς ἄλλους ἀνκοίνωσιν τῶν διανοημάτων τούτων, ἥτις γίνεται ἢ διὰ τοῦ φωνητικοῦ ὄργανου ἢ διὰ τῆς γραφῆς· ἴνα δὲ τὰ ἐν γραπτοῖς σημεῖοις ἀποτετυπωμένα διανοημὰ τῶν ἄλλων κατανοηθῶσι, πρέπει νὰ ἀνιχνωσθῶσιν. Ὡστε ἡ διὰ ζώσης ἔκφρασις, ἡ γραφὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις εἶναι οἱ διάφοροι τρόποι καθ' οὓς ἡ γλῶσση ἐμφανίζεται καὶ, προκειμένου περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, εἶναι διακεκριμένα αὐτῆς μέρη.

Ἐν πάσῃ γλώσσῃ καὶ ἰδίως ἐν τῇ γραπτῇ αὐτῆς μορφῇ, εἶναι ἐξ ἀνάγκης καθορισμένοι οἱ κανόνες, οἵτινες ὡς γνώμων καὶ νόμος πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης τύχῃ ἰσχύουσιν. Ἡ ἀνερεύνησις δὲ καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν γλωσσικῶν τούτων νόμων ἀποτελοῦσιν ἴδιον κλάδον τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, τὴν γραμματικὴν.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς διανοημάτων, ἅτινα πρέπει σαφῶς νὰ διακρίνωνται ἀπ' ἀλλήλων, ἢ δὲ διακρίσις αὕτη ἐν μὲν τῷ προφορικῷ λόγῳ γίνεται διὰ τῶν καταλλήλων πύσεων τῆς φωνῆς, ἐν δὲ τῷ γραπτῷ διὰ τῶν σημείων τῆς στίξεως, διὰ τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητος ἡ διδασκαλίς καὶ ἄσκησις περὶ τὴν χρῆσιν τῶν τοιούτων σημείων· ἀλλ' ὅμως αὕτη δὲν ἀποτελεῖ ἴδιον κλάδον τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, διότι ἔχει πολλὰ τὰ κοινὰ μετὰ τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς.

Κατὰ ταῦτα οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας εἶναι :

1) ἡ ὀρθὴ διὰ ζώσης ἐκφρασίς καὶ ὁμιλία. 2) ἡ κατανόησις τοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ ἡ ἀνάγνωσις. 3) ἡ διὰ γραπτοῦ λόγου ἐκδήλωσις τῶν τε οἰκείων καὶ τῶν ἀλλοτρίων διανοημάτων καὶ 4) ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ περὶ τὴν στίξιν διδασκαλία.

Περὶ ἐκάστου τῶν κλάδων τούτων γενήσεται ἐν τοῖς ἐπομένοις λόγοις.

1. Ἡ ὀρθὴ διὰ ζώσης ὁμιλία.

Τὸ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι εἶναι τέχνη τις. Ἴνα δέ τις μάθῃ οἰκονόμη- ποτε τέχνην εἶναι ἀνάγκη πρῶτον μὲν νὰ ἔχῃ πρὸ ἑαυτοῦ ὑπόδειγμα τι πρὸς μίμησιν, δεύτερον νὰ ἀσκηθῇ ἐν τῇ τέχνῃ αὐτενεργῶν καὶ τρίτον νὰ καθοδηγηθῆται καὶ διορθῶται ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ἕως οὗ κατορθώσῃ ἀπτερίστως τὸ διδασκόμενον νὰ ἐπιτελῇ.

Οἱ τρεῖς οὗτοι ὅροι εἶναι ἀπαραίτητοι, ὅπως ὁ παῖς διδασκόμενος τὴν τέχνην τοῦ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι. — Καὶ πρῶτον μὲν ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς ὑπόδειγμα ὀρθῆς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐκφράσεως τὸν διδάσκαλον τοῦτον πρέπει νὰ ἐθισθῇ νὰ ἀκούῃ μετὰ προσοχῆς· πρέπει οὕτω νὰ τὸν παρακολουθῇ ὁμιλοῦντα, ὥστε πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα σαφῶς νὰ ἀντικαθίστανται καὶ κατανοῆ. — Δεύτερον δ' ἵνα ἐθισθῇ ὁ παῖς νὰ ἐκφράζῃ ὀρθῶς τὰ διανοημὰτά του, πρέπει κατὰ-λήλως νὰ παιδεύσῃ τὸ ὄργανον τῆς φωνῆς· τοῦτο δὲ κατορθοῖ, ὅταν συχνάκις μεταχειρίζηται ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτοῦ λόγῳ τὰς ὀρθὰς ἐκφράσεις τοῦ διδασκάλου. Οἱ μαθηταὶ μνηθάνουσιν ὀρθῶς νὰ ἐκφράζωνται δι' ἐνδεδεγμένους ἀσκήσεις περὶ τὸ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι. — Τρίτον δ' ἵνα ἀπκλαχθῇ ὀριστικῶς ὁ παῖς τῶν σφαλμάτων, εἰς ἀ συνήθως ὑποπίπτει ἐν τῷ λόγῳ, πρέπει νὰ χειραγωγηθῇ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου εἰς τὴν διόρθωσιν αὐτῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ οἱ μικροὶ παῖδες διδάσκονται τὴν κοινὴν, τὴν οἰκογενειακὴν αὐτῶν γλῶσσαν. Τούτων τὰ παιδία μνηθάνουσι τὸ μὲν ἀκούοντα τοὺς πρεσβυτέρους νὰ ὁμιλοῦσιν ἐνώπιόν των, τὸ δὲ προσπαθοῦντα διὰ λόγου νὰ ἐκφράσωσι τὰ αἰσθημὰτά των καὶ ἀνάγκαι, τὸ δὲ συμμεροφόμενα κατὰ μικρὸν πρὸς τὰς συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις τὰς ὁποίας οἱ γινώριζοντες τὴν γλῶσσαν ἐπιφέρουσιν εἰς τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζομένας γλωσσικὰς τῶν παιδίων ἐλλείψεις καὶ σφάλματα. Τὸν τρόπον δὲ τοῦτον, καθ' ὃν ὁ παῖς ἐν

σπουδαίων

τῇ οἰκίᾳ μνηθάνει τὴν κοινὴν διάλεκτον, ἀκολουθοῦν τὰ σχολεῖον δύναται εὐκόλως νὰ διδάξῃ τοὺς μνητὰς τὴν καθαρῆουσαν γλῶσσαν.

Ταῦτα δ' ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅα ἐξετάσωμεν ἐν ταῖς ἐπομένοις ἔκκαστον ἰδίᾳ τῶν τριῶν λεχθέντων ὄρων, ἤτοι πρῶτον τὸν λόγον τοῦ διδασκάλου, δεῦτερον τὸν τοῦ μνητοῦ καὶ τελευταῖον τὴν διόρθωσιν τῶν σχολμάτων.

1.

Ὁ λόγος τοῦ διδάσκοντος. — Ὁ λόγος τοῦ διδάσκοντος εἶναι οὐ μόνον τὸ φυσικώτατον μέσον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως.

Ἄλλ' οὗτος τότε μόνον φέρει τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, ὅταν ὁ διδάσκων μεταχειρίζεται αὐτὸν ὀρθῶς καὶ κατὰλλήλως οὐ μόνον κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας τῆς ματρικῆς γλώσσης καὶ τῶν λοιπῶν μνημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς αἰθούσης τῆς παραδύσεως εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς δι' οἰονδήποτε λόγον ἤθελεν ἀποστρέφει πρὸς τοὺς μνητὰς τὸν λόγον.

ἔδνιου

Ἡ ἀπαιτήσεις ὅπως πᾶσα διδασκαλία εἶναι συγχρόνως καὶ γλωσσικὴ διδασκαλία καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς ἀπόψεως ἐξεταζομένη πλήρως δικαιολογεῖται. Διότι εὐνόητον εἶναι ὅτι ὁ διδάσκων ἀντλεῖ εἰς πῆλον Δακνιδίων, ὅταν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν λοιπῶν μνημάτων κατὰστρέφεται, ὅτι ἐν ἐνὶ τούτων διδάσκειται τοῦτο δὲ βεβαίως γίνεται, ὅταν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἄλλων μνημάτων, πλὴν τοῦ γλωσσικοῦ, οἱ διδάσκοντες δὲν ἐπιμελῶνται τῆς ὀρθῆς ἐκφράσεως, δὲν φροντίζουσιν, ὅπως ὁ λόγος αὐτῶν συμφωνῇ πρὸς τὰς κατωτέρω ἀναφερομένους ἀπαιτήσεις τοῦ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι. Ἡμεῖς δὲ περικιτέρω προχωροῦντες τολμῶμεν νὰ δυσχωρισθῶμεν, ὅτι οὐδὲν σπουδαῖον δύναται νὰ ἐπιτευθῇ ἐν οὐδενὶ κλάδῳ τῆς διδασκαλίας, ἐὰν μὴ πρὸς τὴν προσφορὰν ὑγιῶν γνώσεων καὶ ἡ γλωσσικὴ ἱκανότης τῶν μνητῶν προάγεται κατὰ τρόπον ἐπιμελῆ καὶ τοῦ πνεύματος μορφωτικόν. Δι' ὃ ἐπιτηρήτω, ὅπως ὑποβληθῶσιν εἰς λεπτομερεστέρων ἐξέτασιν αἱ ἀπαιτήσεις αὗται περὶ τὴν τοῦ διδάσκοντος ἐκφρασιν.

Καὶ πρῶτον μὲν πρέπει ὁ διδάσκων εὐκρινῶς νὰ ἐκφράζηται πρὸς τοῦτο δὲ ἕκαστος φθόγγος τῆς λέξεως εἶναι ἀνάγκη καθαρῶς νὰ ἐκφραζοῖται, καὶ τοσούτω εὐκρινέστερον, ὅσο κατωτέρω εἶναι ἡ τάξις.

Δεύτερον δὲ εἶναι ἀνάγκη ὁ διδάσκων ὀρθῶς νὰ ἐκφράζηται καὶ νὰ ἀποφεύγῃ ὅσον τὸ δυνατόν τοὺς βραβυρισμοὺς καὶ τοὺς σολοικισμοὺς. Τοῦτο βεβαίως εἶναι εὐνόητον, ἀλλ' ἀνεφέρεται διότι ἀπαι-

τεῖται μάλιστα περὶ τοῦτο προσοχή. Εἰς πάντα συγχωρεῖται εὐκολώτερον γραμμικόν τι σφάλμα ἢ εἰς τὸν διδάσκοντα. — Ἐννοεῖται δ' ὅμως ὅτι ἐν τῇ χρήσει ταύτῃ τῆς ὀρθῆς ἐκφράσεως ὁ διδάσκαλος πρέπει πάντοτε νὰ ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸ διδασκτικῶς ὀρθόν. Ὁ διδάσκαλος εἶναι ἀνάγκη νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ πᾶς εἰσερχόμενος εἰς τὸ σχολεῖον συναποκομίζει καὶ τὴν οικογενειακὴν αὐτοῦ γλώσσαν. Ἐν ταύτῃ μόνον δύναται νὰ ἐκφράζεται καὶ ταύτην μόνον κατανοεῖ. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἡ γλώσσα αὕτη πολὺ διαφέρει τῆς ἐν τῷ σχολείῳ θεραιουμένης, πρέπει ὁ διδάσκαλος ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν μαθητὴν νὰ ὁμιλῇ ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ, ὥστε νὰ γίνηται ὑπὸ τούτου κατὰληπτός. Πολλοί μὲν οἱ νεωστὶ προσερχόμενοι μαθηταὶ προκαλοῦμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος εἶτε ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλων μαθητῶν εἶτε αὐτοὶ μόνον νὰ εἴπωσί τι, δὲν συμμορφοῦνται πρὸς τὴν πρόσκλησιν ταύτην, ἀλλὰ κάθηται ἐν τῷ θρανίῳ, χωρὶς οὐδ' ἄπαξ νὰ ἀνοίξωσι τὸ στόμα των· τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι δὲν κατενόησαν τὸν πρῶτον λόγον, ὃν ἤκουσαν παρὰ τοῦ διδασκάλου καὶ ὑπέθεσαν, ὅτι οὕτω πᾶν λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ τοῖς εἶναι ἀκατάληπτον. Δι' ὃ οἱ πρῶτοι λόγοι τοῦ διδάσκοντος πρέπει νὰ εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε ὁ μικρὸς νὰ σχηματίσῃ τὴν ιδέαν, ὅτι δύναται νὰ νοήσῃ πάντα ἐκεῖνα, περὶ ὧν γίνονται λόγοι ἐν τῷ σχολείῳ. Ὁ διδάσκαλος εἶναι ἀνάγκη νὰ ὁμιλῇ πρῶτον ἐν γλώσσῃ κατὰληπτῇ εἰς τοὺς μαθητάς, καὶ δευτέρον περὶ πραγμάτων, ἅτινα ἤδη ἐγνώρισαν οὗτοι. Διότι ὁ διδάσκαλος ἔχει μόνον πρέπει πρὸς τὴν γλώσσαν τῶν παιδῶν νὰ προσκροῖται, ἀλλὰ καὶ νὰ κτερέχηται εἰς τὸν τρόπον καὶ τὴν δύναμιν τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως. Ὅμιλῶν δὲ καὶ διδάσκων πρέπει νὰ προσέχη, ὥστε μήτε νὰ ἀπομακρύνηται πολὺ τῆς γλώσσης τῶν παιδῶν μήτε πάλιν ἀπλῶς εἰς τὰ λίαν τετριμμένα νὰ περιορίζηται· μήτε συγχρόνως πολλὰ νὰ θέλῃ νὰ γνωρίσῃ αὐτοῖς μήτε νὰ φοβῆται ἐξ ἄλλου νὰ προσφέρῃ αὐτοῖς νέον τι καὶ ἄγνωστον· πανταχοῦ δὲ πρέπει μετὰ προσοχῆς νὰ προσκροῖται τὴν τε διδασκαλίαν καὶ τὴν γλώσσαν πρὸς τὸ ἐκ τῆς οικογενεῖας συναποκομίζομενον ὕλικόν καὶ νὰ προάγῃ συστηματικῶς τὸν παιδὰ εἰς ὑψηλοτέρους βαθμούς. Διὰ ταῦτα ὁ διδάσκαλος οὐ μόνον δὲν πρέπει νὰ περιφρονῇ, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ μελετᾷ καὶ νὰ γινώσκῃ τὸ δημῶδες ἰδίωμα τοῦ τόπου ἐν ᾧ διδάσκει, διότι τοῦτο εἶναι ἡ βᾶσις καὶ τὸ θεμέλιον, ἐφ' οὗ ἢ στηρίξῃ τὴν περαιτέρω γλωσσικὴν μόρφω-

σιν τῶν παιδῶν. Ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ ιδιωματος ἡρέμα καὶ μεθοδικῶς βεβίωσαν, ὅτε μὲν διασχυρῶν ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἔκφρασιν τῆς καθαρουσύνης διὰ τινος τῶν κοινῶν ἐκφράσεων, ὅτε δὲ μεταφράζων τὰς τῆς κοινῆς ἐκφράσεις εἰς τὴν καθαρουσύσιν προσθέτων «ἐν τῷ σχολείῳ λέγομεν τοῦτο», ἐπὶ πᾶσι δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον βεβίωσαν πρὸς τὴν καθαρουσύσιν χωρὶς ἐντελῶς νὰ ἀφίσταται τῆς κοινῆς, ἀλλ' ἀπηλλοτριμένης τῶν διαλεκτικῶν ιδιορρυθμιῶν, κατορθοῖ νὰ κατὰ τὴν εὐληπίαν τοῖς μαθηταῖς καὶ εἰς τὴν καθαρουσύσιν καὶ αὐτοὺς νὰ εἰσαγάγῃ. Ὁ τρόπος δὲ καθ' ὃν τὰ τοιαῦτα πρέπει νὰ γίνωνται, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ παιδαγωγικοῦ Tact τῆς τοῦ διδασκάλου προσωπικότητος.

3. Τρίτον δὲ ὁ λόγος τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ εἶναι εὐρύς. Τοῦτο βεβίωως εἰς πάντα δὲν εἶναι εὐκόλον· ἐκείνοι δὲ τῶν διδασκάλων οἵτινες ἔχουσι φυσικὴν τινὴ δυσχέρειαν περὶ τὸ ἐκφράζεσθαι διὰ ζωσσε, εἶναι ἀνάγκη δι' ἐπιμόνου ἀσκήσεως καὶ ἰσχυρᾶς θελήσεως νὰ κατὰ βάλωσι τὸ ῥηθὲν μειονέκτημα πρὸς πληρεστέραν ἐπιτυχίαν τῆς διδασκαλικῆς αὐτῶν, δι' ἣν τοσούτους ἄλλους κατέβλησαν κόπους καὶ φροντίδας.

4. Τέταρτον δὲ πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ ἐκφράζῃται διὰ χρωματισμοῦ φωνῆς συμφώνου πρὸς τὰ συναισθηματικά, ἅτινα τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον διεγείρει. Ὅστις θέλει νὰ ἐπενεργῇ ἐπὶ τῶν παιδῶν, πρέπει νὰ φανῆται ὅμοιος αὐτοῖς, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ζωηρότητα τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ συναισθάνεσθαι, καὶ πρέπει νὰ γνωρίζῃ νὰ ἐκδηλοῖ τὴν ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχουσαν ζωηρότητα καὶ διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς ὕψεως αὐτοῦ. Οὐδὲν εἶναι πληκτικώτερον τῆς διδασκαλικῆς ψυχροῦ καὶ ἀκινήτου διδασκάλου, ὅστις πάντοτε ἔχων ἀμετάβλητον τὴν ὕψιν καὶ μεμετρημέναν τὰς κινήσεις κἀθηται πρὸ τῆς τάξεως ἀποφεύγων διὰ σεμνῆς λόγων φειδωλῆς πᾶσαν παρέκκλισιν ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ ἡρεμίας καὶ ἀταραξίας. Ἴνα παρὰ τὴν τὴν ἐμῆνα παιδῶν πρέπει αὐτὸς νὰ παρὰ τὴν τὴν ἐμῆνα ὑποκειμένου τῆς διδασκαλικῆς οὕτως, ὥστε καὶ τὸ ὄλον αὐτοῦ ἐξωτερικόν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ὁ λόγος νὰ ἐκφάνηται ὡς ἄμεσος φυσικὴ ἀπόρροια τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ διεγέρσεως. Ὅστις διηγούμενος ἱστορικόν τι γεγονός ἐκθέτει αὐτὸ καθὼς ἐὰν προσέκειτο περὶ συνήθους γεγονότος τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, οὗτος δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ προσδοκᾷ, ὅτι καὶ οἱ μαθηταὶ θὰ ἐξαρτηθῶσιν ἀπὸ

πῶς τῆς ψυχῆς; ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη τὰ νοήματα νὰ ἀκολουθοῦσι κατὰ λογικὴν τάξιν, καὶ εἶναι τὰ ἐπόμενα ἐπικυλούθηκα τοῦ προηγουμένου, ἢ δὲ ἀκολουθία τῶν νοημάτων νὰ εἶναι σαφής. "Ὅσο αὐστηροτέρως εἶναι ἡ διάταξις τῶν νοημάτων, τοσοῦτον ἀκρόστερον εἶναι καὶ ἔννοιαι, τοσοῦτον δεικνύστερον τὸ περιεχόμενον, τοσοῦτον ἀκριβεστέρα ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις, τοσοῦτον εὐχρηστότερα τὰ ἀποτελέσματα.

2. Ὁ λόγος τοῦ μαθητοῦ.—Ὁ μαθητὴς πρὸς τοὺν λέγει πολλά. Πρέπει νὰ μάθῃ νὰ χειρίζεται τὴν γλῶσσάν του, ὅπως ἕκαστος ἵππευς τὸν ἵππον. Ἀλλὰ, πρὸς τοῦτο δὲν ἀρκεῖ μόνον τὸ πρᾶξαι λέγειν. Πρέπει νὰ εἴδῃ τὸ σῆμα καὶ πῶς πρέπει νὰ λέγῃ, ὡς ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀρετὴ. Ἄφ' οὗ δομάθητις κενὸν ἄνευ τῆν γλῶσσάν του ἔχον ὡς πρὸς τὸν διδάσκαλον, τῶν πρὸς νὰ εἴδῃ τῆν νὰ ἐκφράζεται εὐκαιρῶς, πρὸς τοῦτο δ' ἀπικτεῖται ὅπως ἐκφράσῃ τὸν φθῶν καὶ κληρῶς, καὶ εὐθῶς (δ). Δευτέρως δὲ πρέπει νὰ ἐκφράσῃ καὶ ὀρθῶς, ἀκριβῶς, καὶ κατὰ κλήλως. ταῦτα δὲ δὲν εἶναι πάντες δύσκολον, ὅσον ἐκ πρώτης ὕψεως φαίνεται, διότι οἱ παῖδες, εὐθῶς ἐν πρῶτῃ κατωτέρῃ τάξει, ὡς τὸ πολὺ, ἐκφράζονται, καὶ ὀκνηροὶ, πρῶτερον, ὅ, διδάσκαλος ὀμίλησεν. Δι' ὃ πρὸς ἐπίτευξιν ὀρθῶς καὶ κατὰ κλήλως ἐκφράσεως, ἀπικτεῖται κατ' ἀρχὰς σύνταξις ἀπρὸς τὴν ἐκφράσιν πρὸς τὸν διδάσκαλον τοῦ διδασκάλου. Ἡ δὲ διὰ τῆς γραμματικῆς ἀποφυγῆ τῶν βλαβερῶν καὶ σολοικισμῶν ἐπέρχεται πολὺ βελτιώσεων.

Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι συντελεῖ καὶ ὁ κατὰ κλήλως τρόπος τῶν ἀπαντήσεων, εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου προβαλλομένας ἐρωτήσεις. (Τὸ, πῶς, πρέπει νὰ γίνονται καὶ ἐρωτήσεις εἶναι βελτίως γνωστῶν καὶ δὲν ἔχ' ἐκτρωμένον ἐπὶ τούτου.) Ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη τοῦτο μάλιση νὰ τοῖσιωμεν, ὅτι πρὸς τὸ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι συντελεῖ μεγάλως, τὸ νὰ ἀφεθῆ ἐλεύθερος ὁ μαθητὴς ἀπαντῶν νὰ διαπεράσῃ τὸν λόγον. Ὁ διδάσκαλος δὲ οὐδὲ μῶς, πρέπει νὰ ὑποστηρίξῃ, πρὸς τὴν διὰ λόγου ἢ δικήν τῃν μαθητῶν ἀπαντῶντων. Ὁ πᾶς πολὺ ἐνωρίτερον μνηθάνει διὰ λόγου νὰ περιστῇ τὰ διανοήματά του πλήρως καὶ σαφῶς, ὅταν γνωρίζῃ ὅτι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, πρέπει νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν λόγον, ὅ, ἤρχισεν, ἢ ἐκ συνήθισιν νὰ μὴ προβαλῇ εἰς οὐδὲν βῆμα ἄνευ προτεινομένης αὐτῷ βλαβερίας.

(1) Περὶ τούτου γίνεται εὐρύτερος λόγος ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῆς κατ' ἦθος ἀναγωγῆς (Βιβλ. Β').

3. Ἡ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων.— Ἡ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων πρέπει νὰ ἐπεκτεινηται περὶ τὴν ὀρθὴν τῶν φθόγγων ἐκφοράν, τὴν καθαρότητα, κυριολεξίαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς λέξεως, τὴν ὀρθὴν τῶν τύπων χρῆσιν καὶ τὴν κανονικὴν τῶν λέξεων σύνθεσιν.

Ἐν ἀρχῇ δὲ πρέπει νὰ κινήσῃ ὁ διδάσκαλος μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐν τῇ διορθώσει τῶν ἐσφαλμένων ἐκφράσεων τοῦ μαθητοῦ. Ὡς ὀρθῶς περὶ τὴν ὀρθότητα ὁ Δ. Γεωργιανῆς ἐν τῇ περὶ ἐκθέσεων ὁδηγίᾳ αὐτοῦ· «ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει ἀπὸ ὑπερβάλλοντος πρὸς τὴν καθαρῆς ζῆλον εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῆς εἰς τὸ σχολεῖον εἰσόδου τοῦ μαθητοῦ νὰ θέλῃ πᾶσαν λέξιν τοῦ μικροῦ νὰ διορθῆ καὶ δι' ἄλλης νὰ ἀντικαθιστῇ· οὕτως ὁ μαθητὴς λαμβάνει κατ' ὀλίγον τὴν συνειδήσιν, ὅτι οὐδὲν δύναται, νομίζει ὅτι ἡ γλῶσσά του σχολεῖον εἶναι ὅλως διάφορος ἐκείνης, ἣν αὐτὸς μετὰ τῶν συμπακτικῶν του καὶ ἐν τῇ οἰκογενεῖα του ὁμιλεῖ καὶ προτιμᾷ νὰ σιωπᾷ ἢ καὶ μίαν μόνον πρότασιν ἐν τῷ σχολείῳ νὰ εἴπῃ αὐτός, ὅστις εἰς τὰς ὁδοὺς μετὰ τῶν ἡμελικῶν πικρῶν καλίστατος εἶναι λόγους ὅλους ἐκφρονῶν. Ἡ διόρθωσις θὰ ἐπέλθῃ κατ' ὀλίγον καὶ οὐχὶ ἀποτόμως.»

Διὰ τοῦτο δὲ ἡ διόρθωσις τῶν περὶ τὴν ἐκφοράν τοῦ μαθητοῦ σφαλμάτων ἀρχεῖται ἰδίως ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος εἶναι ἡ κυριωτάτη ἐνέργεια τῶν παιδῶν ἐν τῷ σχολείῳ, διὰ τοῦτο οὐδὲν εἶδος σφαλμάτων εἶναι οὕτω πολυπληθές, ὅσον τὰ γλωσσικὰ σφάλματα. Δι' ὁποῖα δὲν ἀρκεῖ μίαν μόνον διόρθωσιν· σφάλμα τι, ὑπερ χθές, ἐξηλέγχθη, ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τὴν ἐπομένην. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προσέχη ὁ διδάσκαλος νὰ μὴ περὶ τὴν μὴδεμίαν περίπτωσιν, ὅπως διορθῆ ἐν τῇ ἐκφράσει τὰ σφάλματα τῶν μαθητῶν μετ' ἐπιμονῆς· τὰ δὲ πρότερον διορθωθέντα σφάλματα, ὅποταν ἐπαναλαμβάνονται ὑπὸ τῶν μαθητῶν, δὲν πρέπει νὰ παρέρχονται ἀπεκτῆρητα, ἀλλὰ νὰ ἐξελεγχθῶνται μετ' ἧς καὶ πρότερον προσοχῆς.

Βεβίαιος διάφορος εἶναι ὁ τρόπος τῆς διορθώσεως ἐν ταῖς διαφόραις μαθήμασιν. Ἐπιτήδειος διδάσκαλος π.χ. δὲν θὰ μεταβάλλῃ τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν εἰς ὄραν ἐπαναλήψεως τῶν γραμματικῶν κανόνων. Δὲν εἶναι δὲ περιττὸν νὰ τονίσωμεν, ὅτι οὐ μόνον τὰ κατὰ τὴν ὄραν τῆς διδασκαλίας γινόμενα περὶ τὸ λέγειν σφάλματα πρέπει νὰ διορθῶνται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκτὸς τῶν μαθημάτων ἐκπινόμενα

ἐν τῷ λόγῳ τῶν μνηστῶν ἐνώπιον τοῦ διδάσκοντος π.χ. ἐν περὶ κλήσεσι, δικαιολογίαις κτλ. καὶ τὰ ἀκουόμενα ἐν πάσῃ τῶν μνηστῶν ἐκφράσει μετ' ἐπιμελείας νὰ ἀποβάλλωνται.

Ἴνα δὲ ἡ τοιαύτη ἐπιμελεία τῆς διδασκαλίας ἀποβῆ τελεσφόρος, πρέπει νὰ συνάπτηται πρὸς τυχὴν ἀδιέλαιπτος τῆς ψυχῆς ἡρεμία καὶ ὑπομονή. Τὰ παιδιὰ δὲν εἶναι πάντοτε προσεκτικά, ἡ δὲ ὁδὸς τῆς συνηθείας εἶναι μικρὰ καὶ ἐπίπονος. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος αἱ περὶ τοῦ διδασκάλου ἐπιπλήξεις καὶ τιμωρίαι μᾶλλον βλάβης ἢ ὠφελείας δύνανται νὰ ἀποβῶσι πρόξενοι. Ἐφ' ὅσον ὁ διδάσκαλος δὲν ἔχει λόγον νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς κληῆς θελήσεως τῶν μνηστῶν, δὲν πρέπει νὰ ἀποκάμῃ λέξιν τινα ἢ πρότασιν νὰ ἐπικυβερνήσῃ, καὶ νὰ καθοδηγῇ τοὺς παιδάς νὰ ἐκφράζωσιν, ἕως οὗ συνηθίσωσι νὰ ἐκφέρωσιν εὐκόλως καὶ ἀμέσως τὸ ὀρθόν. Ἡ γλώσσα ἣν ὁ παῖς μεταχειρίζεται κατ' οἶκον εἶναι πολλάκις διάφορος ἐκείνης, ἐν ἣ πρέπει νὰ ἐκφράζῃται ἐν τῷ σχολείῳ· ἡ δὲ καθημερινὴ συνηθεὶα εἶναι ἰσχυρὰ δύναμις. Ὁ διδάσκαλος δὲ πρέπει νὰ ἀντιπαρτάτῃ πρὸς ταύτην ἰσχυροτέρην δύναμιν, ἀκαταπόνητον, συνεχῆ, συστηματικὴν ἄσκησιν. Μόνον ὅταν ὁ διδάσκαλος πεισθῇ, ὅτι ἀμέλεια καὶ κκῆ θέλησις ἐκκρίνονται ἐν τῷ μνηστῇ, τότε πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ ὑπισθοχωρήσῃ πρὸ τῆς χρήσεως αὐστηροτέρων παιδαγωγικῶν μέσων. Ἐὰν συνιστῶμεν εἰς τὸν διδάσκαλον ἡρεμίαν καὶ ὑπομονήν, δὲν θεωροῦμεν ἀξιοσύστατον τὴν ἀδυναμίαν.

Ἐν γένει δὲ διὰ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ὀρθῆς καὶ ἀρίτης διδασκαλίας διὰ στενῆς συνδέσεως τῶν περὶστάσεων καὶ τῶν ἐννοιῶν, ἃς ἐν τῷ σχολείῳ εἰσδέχεται ὁ παῖς, πρὸς ὀρθὰς ἐκφράσεις αὐτῶν, διὰ τῆς στενῆς συναφείας τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου πρὸς τὴν γλώσσαν τοῦ μνηστοῦ, διὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιδράσεως τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκφράσεως ὀλίγον κατ' ὀλίγον μορφοῦται ἐπὶ μᾶλλον ἢ γλώσσα τοῦ παιδός.

Διὰ τοῦ φυσικοῦ δὲ τούτου τρόπου τῆς ἐμυθῆσεως τῆς καθηρεούσης μετὰ τῶν λέξεων καὶ τῶν τύπων αὐτῆς ὁ μνηστῆς οὕτω δύναται νὰ οἰκειοποιηθῇ τοὺς κανόνας τοὺς καθορίζοντάς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσας τυχῆς, ὥστε ἀπροσκόπτως καὶ τελείως νὰ ἐκφραζῇ τούτους ἐν τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ. Ἡ ὀρθότης δ' αὕτη τῆς γλώσσας δὲν στηρίζεται

ἐν τοῖς γραπτοῖς σημείοις ἀποτετυπωμένων νοημάτων διὰ λέξεων μόνον δύναται νὰ γίνη. Διὰ τοῦτο ἀνάγνωσις καὶ ὁμιλία τοσαύτην ὁμοιότητα ἔχουσιν, ὥστε ὁ μὲν προφορικός λόγος ἐκλήθη ἀνάγνωσις τῶν δικηνομάτων, ἡ δὲ ἀνάγνωσις ἐκφρασις δικηνομάτων, ὅπως ταῦτα ἐν τῇ γραφῇ εἶναι διτετυπωμένα.

Ἀναγινώσκουμεν δὲ κατὰ δύο τρόπους, ἢ γεγωνεῖα τῇ φωνῇ ἢ μόνον διὰ τῶν ὀφθαλμῶν χωρὶς νὰ ἀπαγγέλλωμεν τὰς λέξεις· καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον τρόπον ἀναγινώσκουμεν, ὅταν ἐπιθυμῶμεν ὅπως καὶ ἄλλοι ἀντιληφθῶσιν. τῶν ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ δικηνομάτων· κατὰ δὲ τὸν δεύτερον, ὅταν δι' ἡμᾶς αὐτοὺς μόνον ἀναγινώσκουμεν καὶ δὲν θέλωμεν νὰ ἀντιληφθῶσι καὶ ἄλλοι τῶν ὑφ' ἡμῶν ἀναγινωσκομένων. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσιν ἡ φύσις τῆς ἀναγνώσεως εἶναι ἡ αὐτή, διὰ τοῦτο θὰ ἐξετάσωμεν μόνον τὴν γεγωνεῖα τῇ φωνῇ ἀνάγνωσιν, διότι μετὰ τὴν ἐκμάθησιν ταύτης ἡ ἄνευ ἀπαγγελίας ἐκνόησις περὶ τῆν ἀνάγνωσιν ἀποκτᾶται ἰδίως διὰ τῆς κατ' οἶκον ἀσκήσεως καὶ παρρησκευῆς.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἀναγνώσεως οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ ἀσκηθῶσι· τὸ μὲν ὅπως γνωρίζωσι τὰς διαφορὰς εἰκόνας τῶν λέξεων καὶ προτάσεων τὰς ἀποτετυπωμένας ἐν τινι χειρογράφῳ ἢ ἐν τύπῳ βιβλίου, τὸ δὲ ὅπως ὅχι μόνον αὐτοὶ οὗτοι κατανόωσι τὰ ἐν αὐταῖς ἐνυπάρχοντα δικηνομήματα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους· δύνωνται νὰ καθιστῶσι κατὰληπτά· ἐν ἄλλαις λέξεσιν· οὐ μόνον οὗτοι νὰ ἀντιληφθῶνται τῶν γεγραμμένων λέξεων, καθὼς ἴδαν αὐταὶ ὑπ' ἄλλων διὰ ζώσης ἐξεφέροντο, ἀλλὰ καὶ οὕτω νὰ ἐκφέρωσι ταύτας, ὥστε οἱ ἄλλοι ἀμέσως νὰ κατανόωσιν αὐτάς. Κατὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως παρουσιάζεται ὑπὸ τρεῖς ἐπόψεις, κατὰ τὰς ὁποίας πρόκειται νὰ διδάξωμεν καὶ ἀσκήσωμεν τοὺς μαθητάς· α') νὰ ἀπαγγέλλωσιν ὀρθῶς καὶ ταχέως τοὺς φθόγγους τῶν γραμμάτων καὶ ἐνὸς ἐκάστου χωριστὰ καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς ἄλληλα· β') νὰ ἀναγινώσκωσι κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε, ἐὰν κί λέξεις ὧσι γνωστὰ καὶ κί ἔννοια ἀνάλογοι πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀντίληψιν τῶν μαθητῶν, νὰ κατανόωσιν οὗτοι τὰ ἀναγινωσκόμενα· γ') ὅταν ἀναγινώσκωσι τὰ ὑπ' ἄλλων διὰ τῆς γραφῆς ἀποτετυπωμένα δικηνομήματα καὶ συνκισθήματα, νὰ ἀποδίδωσιν οὕτω διὰ διὰ τῆς φωνῆς αὐτά, ὡς νὰ ἦσαν ἴδια ἐκτυπῶν, καὶ μετὰ τοιοῦτου τόνου

και χωματισμοῦ, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὸν καὶ εἰς τὰ ἀκροατῆα νὰ συμμερίζηται ταῦτα.

Ἐντεῦθεν διακρίνονται αἱ τρεῖς βαθμίδες τῆς ἀναγνώσεως, ἡ μηχανική, ἡ λογική καὶ ἡ κατ' ἦθος ἢ αἰσθητική. Δὲν εἶναι δὲ φυσικὸν νὰ χωρίζηται ἐκάστη τῶν βαθμίδων τούτων ἀπὸ τῶν λοιπῶν, διότι καὶ ἡ μηχανικὴ ἀνάγνωσις πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν λογική, καὶ ἡ λογικὴ ἀνάγνωσις προϋποθέτει τὴν μηχανικὴν, ἡ δὲ κατ' ἦθος ἀνάγνωσις ἔχει ὡς βᾶσιν τὴν μηχανικὴν καὶ τὴν λογικὴν⁽¹⁾.

Ἄφ' οὗ ἡ ἀνάγνωσις, κεχωρισμένη ἀπὸ τῆς κατανοήσεως τοῦ γραπτοῦ λόγου, ὡς μηχανικὴ δεξιότης διδασθῆ, τότε εἰσάγεται ὁ μῆθη- τῆς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς βαθμίδας τῆς ἀναγνώσεως.

Ἀναγκαιὰ προϋπίθεσις τῆς λογικῆς ἀναγνώσεως εἶναι ἡ κατανοή- σις τῶν ἀναγνωστικῶν. Ἄλλ' ὁ μῆθητής διὰ νὰ κατανοῇ τὸ περιε- χόμενον ἀναγνωστικῶν τινος, τεμχίου καὶ κ.ἄ. ἐμβλεῖν εἰς αὐτὸ, πρέπει νὰ καθοδηγηθῆ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κατ' ἀρχάς· μετὰ δὲ ταῦτα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναθῆ, ὅπως ὀρθῶς τονίζων τὰς λέξεις καὶ προσέχων περὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς σημασίας τῶν σημείων τῆς στίξεως ἀναγνωστικῶν αὐτῶν, ὥστε καὶ αὐτὸς νὰ δεικνύη, ἅτι ἐνόησε τὰ ἀναγνωστικῶν καὶ εἰς τοὺς ἀκούοντας νὰ καθιστᾷ τοῦτο δῆλον. Ὡς τοιαύτη, ἡ λογικὴ ἀνάγνωσις κυρίως δεῖ ἀνακεῖ εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα· διὰ τοῦτου δ' ὅμως δὲν ὀφείλει εἶναι καὶ ἐν τῷ χρόνῳ τῆς μηχανικῆς ἀναγνώσεως ὅθεν πρέπει νὰ διδῆται παράλληλῃ καὶ εἰς τὴν λογικὴν ἀνάγνωσιν.

Κατ' ἦθος ἀνάγνωσις καλεῖται ἡ σύμφωνος πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν ἀναγνωστικῶν τινος, τεμχίου ἀπαγγελία αὐτοῦ. Τοῦτο δ' εἶναι τέχνη τις, ἡ κατ' ἀλλήλους προσηκουμένη εἶναι ἡ ἀσκῆσις περὶ τὴν κηροχρῆν καὶ εὐσεχῶν ἀπαγγελίαν τῶν φθόγγων ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ. Ὁ Herder θεωρεῖ εὐτυχῶς τὸν παιδῶν ἔκλεινον, ὅστις ἀπὸ τῶν πρώτων τοῦ βίου αὐτοῦ ἔτων ἔτυχε νὰ ἀκούῃ τόνους φωνῆς εὐλή- πτους, εὐκρινεῖς, ἡδέεις, οἷτινες ἀσυνειδήτως μορφοῦσι τὸν τόνον τῆς φωνῆς του. Ἐν τῷ λόγῳ τοῦ διδασκάλου τριαύτους φθόγγους πρέπει νὰ ἀκούωσι πάντατε οἱ μῆθηταί, καὶ διὰ τῆς ἀπομιμήσεως νὰ μετα-

(1) Αἱ διαφοραὶ βαθμίδες τῆς ἀναγνώσεως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ δεῖν εἶναι δυνατὸν ἐντελῶς νὰ διακρίθωσιν ἀπ' ἀλλήλων· δι' ὃ ὁ Kehr φρονεῖ, ὅτι ἡ διακρίσις αὕτη εἶναι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος καὶ ὅτι ἐν τῇ πράξει αὐδαμῶς πρέπει νὰ ἐφαρμό- ζηται, μόνον δὲ ἐν τῇ θεωρίᾳ νὰ ἀναζήτηται.

σχηματίωσιν ἐπὶ τὸ ἐπίχρη: τὴν ἀπαγγελίαν αὐτῶν ἐν τῇ ἀναγνώσει. Εἶναι λίαν ἐπαγωγὸν καὶ προσελκυστικὸν ἢ διὰ καθαρᾶς καὶ εὐκάμπτου φωνῆς ἀνάγνωσις καὶ ἀπαγγελία. Ἡ δὲ μέθοδος τῆς διδασκαλίας τῆς κατ' ἥθος ἀναγνώσεως ἢ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ὑποδειγματικῆς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀναγνώσεως εἶναι πάντοτε ἢ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς ἐπιτηδαιοτάτη.

Ἄλλ' ἐν ταῖς ἀνωτέροις τάξεσι τοῦ πλήρους δημοτικοῦ σχολείου ἢ ταῖς κατωτάταις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἢ ἀπαγγελία γίνεται ὑποκείμενον ἰδίαις τινὸς ἐξετάσεως καὶ διδασκαλικῆς ἐπεξεργασίας. Ἐν ταύτῃ δὲ διδάσκονται ὁ χρωματισμὸς, ὁ τόνος, ὁ ῥυθμὸς τῆς φωνῆς κ.τ.τ. καὶ ἄγονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν μετὰ συνειδήσεως χρῆσιν αὐτῶν. Τοῦτο δὲ συντελεῖ καὶ εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ περιχομένου καὶ εἰς τὴν κατάληψιν λεπτομερειῶν τινῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν μορφήν, τὸ λεκτικὸν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου.

3. Ἡ ἐν γραπτῷ λόγῳ ἑκφρασις τῶν διανοημάτων.

Γραφὴν λέγοντες νοοῦμεν τὴν διὰ γραπτῶν σημείων ἑκφρασιν τῶν διανοημάτων.

Ἄλλὰ τὸ σχολεῖον δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν ἀπλὴν διὰ γραμμάτων, ὡς ἔτυχεν, ἀπεικόνισιν τῶν φθόγγων, οἵτινες συνεκφερόμενοι ἀποτελοῦσι τὴν λέξιν. Διὰ τῆς διδασκαλικῆς ἐπίζησεὶ νὰ διδάξῃ τὴν καλὴν, ὀρθὴν καὶ τελεῖαν γραφὴν καὶ ἡ μὲν καλὴ γραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν σφῆ καὶ ὠραίαν τῶν γραμμάτων ἀπεικόνισιν, ὥστε ταῦτα σαφῶς νὰ ἐκφραίνονται, εὐχερῶς νὰ ἀναγνωρίζωνται καὶ ἀναγινώσκωνται, τὴν ὄρασιν νὰ εὐκρεστῶσι καὶ τὸ συνκίσθημα τοῦ κελοῦ νὰ θεραπεύωσι καὶ προάγωσιν. Ὄρθῃ δὲ γραφῇ λέγεται ἡ χρῆσις τῶν γραπτῶν σημείων τῶν φθόγγων καὶ τῶν σημείων τῆς στίξεως κατὰ τρόπον σύμφωνον καὶ πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ σχηματισμοῦ, παραγωγῆς, συνθέσεως καὶ συνταξέως τῶν λέξεων. Τελεῖα δὲ γραφὴ εἶναι ἡ τοιαύτη δικτύωσις τῶν διανοημάτων ἐν γραπτῷ λόγῳ, ὥστε οὗτος ἀκριβῶς καὶ τελειῶς νὰ ἀποδίδῃ ἑκείνο, ὑπερ ὃ γράφων ἐπιθυμεῖ νὰ ἀνακοινώσῃ: ἡ ἀφογοῦς χρῆσις τοῦ γραπτῆος λόγου πρὸς ἀνακοίνωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν διαθέσεων ἡμῶν.

Ἐν ταῖς περὶ τὴν ἐρευνῆν ἡμῶν δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν περὶ τὴν

μηχανικήν δεξιότητα τῆς ἀπεικονίσεως τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ μόνον περὶ τὴν διδασκαλίαν τὴν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν γραπτὴν τῶν διανοημάτων ἔκφρασιν.

Ἰνα ἀποκτήσῃ ὁ παῖς τὴν τέχνην τοῦ γραπτῶς ἐκφράζεσθαι, εἶναι ἀνάγκη μεθοδικῶς πρὸς τοῦτο νὰ ἀσκηθῇ. Αἱ βραχυίδες δὲ καθ' ἃς ὀλίγον κατ' ὀλίγον προάγεται ἡ ἱκανότης τοῦ μνηστοῦ περὶ τὴν ἐν γραπτῶ λόγῳ ἔκφρασιν, ἐξαρτῶνται τὸ μὲν ἐξ αὐτῶν τῶν νόμων καθ' οὓς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀναπτύσσεται, τὸ δὲ ἐκ τῆς καθ' ὅλου πνευματικῆς τοῦ παιδὸς ἀναπτύξεως.

Ὡς πρώτη βραχυὶς τῆς διδασκαλίας τύπη, δύνανται νὰ θεωρηθῇ ἡ διάκρισις τῶν φθόγγων, οἵτινες ἐν ἐκάστη λέξει περιλαμβάνονται. Ἡ ταιούτη δὲ διάκρισις ἐπιτυγχάνεται δι' εὐκρινούς, σαφοῦς καὶ βραδείας τῶν λέξεων ἐκφορᾶς. Οὕτω διὰ τῆς ἀκοῆς ὁ μνηστὴς λαμβάνων γνῶσιν τῶν φθόγγων ἐκάστης λέξεως ἐθίζεται εἰς τὸ νὰ ἐκφέρῃ τύπην, ἔχων συνείδησιν ἐνὸς ἐκάστου τῶν φθόγγων, ἐξ ὧν ἡ λέξις συνίσταται. Ὅταν δὲ εἰς τὴν σαφῆ τῶν φθόγγων συνείδησιν προστεθῇ ἡ γνῶσις τοῦ γράμματος ἢ τῶν γραμμάτων, δι' ὧν ἕκαστος φθόγγος παρίσταται, τότε τίθεται ἡ βᾶσις τῆς περαιτέρω διδασκαλίας. Οὕτω δ' ὁ διδάσκαλος προτείνει εἰς τοὺς μνηστὰς λέξεις, τὰς ὁποίας ἐρμηνεύει καὶ δι' ἐκπνευλήψεως ἐγγράσσει εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν· μετὰ δὲ ταῦτα ἀσκεῖ τοὺς παῖδας περὶ τὴν γραπτὴν αὐτῶν ἀπόδοσιν καὶ καθηστᾶ ἱκανοὺς εἰς τὸ νὰ ἀνευρίσκωσι καὶ ἀποτυπῶσι διὰ γραφῆς καλῶς καὶ εὐχερῶς τὰ γράμματα πάσης λέξεως· διδάσκει αὐτοὺς τίνα γράμματα συντιθέμενα καθ' ὀρισμένον τρόπον ἀποδίδουσι γραπτῶς τὰς λέξεις.

Πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ὀρθῆς γραφῆς τῶν διαφορῶν λέξεων οὐδεμία φυσικὴ προδιάθεσις ὑπάρχει. Αὕτη εἶναι ἔντεχνός τις δεξιότης, ἣτις ἀποκτᾶται τὸ μὲν διὰ τῆς κατὰ κλήψεως καὶ πολυειδοῦς ἐντυπώσεως τῆς γραπτῆς μορφῆς τῶν λέξεων, τὸ δὲ διὰ θεωρητικῆς τιμῆς τῆς γλώσσης κατανόησεως, ἣτις διὰ τῆς γραμματικῆς ἐπιτυγχάνεται. Ἐνταῦθα δὲ τοῦ λόγου γενόμενον εἶναι ἀνάγκη ἐκτενεστέρον πως περὶ τῆς ὀρθῆς γραφῆς τῶν λέξεων, τῆς ὀρθογραφίας, νὰ διαλάβωμεν.

Περὶ τῆς ὀρθογραφίας.—Πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν τὰς ἀρχὰς ἐφ' ὧν πρέπει νὰ ἐδράζῃται ἡ τῆς ὀρθογραφίας διδασκαλία, συντελεστικὸν νομίζομεν πρὸς τὸν ἡμέτερον σκοπὸν τὴν ἱστορίαν τῆς ὀρθογραφίας, καὶ κυρίως τῆς ἡμετέρας γλώσσης, διὰ βραχέων νὰ ἐκθέσωμεν.

Ὡς γνωστόν, διακρίνονται γενικῶς ἐν ταῖς γραφαῖς τῶν διαφορῶν γλωσσῶν ἢ εἰκονικὴ γραφή· καθ' ἣν ἐκάστη ἔννοια δι' ὀρισμένου σημείου, εἰκόνας τινὸς ἐχούσης σχέσιν ἢ ὁμοιότητα πρὸς τὴν δηλουμένην ἔννοιαν παρίσταται, καὶ ἡ φωνητικὴ γραφή, ἐν ἣ ἕκαστος φθόγγος δηλοῦται δι' ἰδίου σημείου. Τῆς εἰκονικῆς γραφῆς τὸ τελειότατον εἶδος εὐρίσκεται παλαιότατα ἐν Αἰγύπτῳ· εἶναι δ' αὕτη σήμερον ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Σίναις. Τῆς φωνητικῆς γραφῆς εὐρετῆς μυθολογεῖται ὁ Φοῖνιξ Τότ ἢ Τάκουτ· παρὰ τῶν Φοινίκων δὲ λέγεται ὅτι παρέλαθον αὐτὴν οἱ Ἕλληνες (1).

Εἶναι φυσικόν, ὅταν τὸ πρῶτον εἰσάγηται ἡ γραφὴ εἰς τινὰ γλῶσσαν, νὰ ἐπιζητηθῆται τὸ σύνολον τῶν φθόγγων αὐτῆς νὰ παρίσταται ὅσον τὸ δυνατὸν πλήρως διὰ τῶν φωνητικῶν σημείων. Ἄλλ' ἐκάστη ζῶσα γλῶσσα ἐξελίσσεται καὶ κατὰ φθολογολογικοὺς νόμους μεταβάλλεται· τὸ σύνολον τῶν φθόγγων αὐτῶν σὺν τῷ χρόνῳ ὑφίσταται οὐσιώδεις μεταβολάς. Δι' ὅ εἶναι δυνατὸν νὰ διακριθῶσι δύο τρόποι γραφῆς· ἡ αὕτη φυλάττει τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς διάπλασιν (ἱστορικὴ γραφὴ) ἢ ἀκολουθεῖ τὰς ἀλλοιώσεις τῆς γλώσσης (κυρίως φωνητικὴ γραφὴ). Καὶ ἡ μὲν πρώτη κατ' ὀλίγον περιέρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν τῶν φθόγγων προφορὰν, ἡ δὲ τελευταία διατηρεῖ τὸν χαρακτῆρα πραγματικῆς φωνητικῆς γραφῆς. Τὴν ἱστορικὴν γραφὴν ἀκολουθεῖσι, καίτοι οὐχὶ λίαν αὐστηρῶς, οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι, τὴν δὲ φωνητικὴν οἱ Ἰταλοί.

Καίτοι δὲ ἐκ πρώτης ὕψεως παρουσιάζει ἀρετὰ πλεονεκτικῆς ἢ κυρίως φωνητικῆς γραφῆς, ἐν τούτοις ὅμως ἔχει καὶ σπουδαῖα μειονεκτικῆς, ἅτινα ἀκριβεστέρως ἐξέτασις καταδεικνύει. — Καὶ πρῶτον μὲν εἶναι εὐδὴλον, ὅτι ἡ διανεκὴς προσκρυπτομένη γραφῆς εἰς τὴν προφορὰν τῶν λέξεων, ἐξ ἀνάγκης θὰ ἐπιφέρει ἀβεβαιότητά τιναν ἐν τῇ γραφῇ αὐτῶν. — Δεύτερον δὲ ἡ ἀκριβὴς ἐφαρμογὴ τῆς φωνητικῆς γραφῆς θὰ καθίστα ἀδύνατον κοινῆν τινὰ γραφὴν δι' ἐν ὁλόκληρον ἔθνος, ἐκτεινόμενον εἰς ἀποστάσεις πόρρω ἀπεργούσας ἀλλήλων· διότι αἱ διάφοροι φυλαὶ καὶ τμήματα τοῦ ἔθνους ἔχουσιν ἀρετὰς διαφορὰς ἐν τῇ ἐκφορᾷ τῶν

(1) Τὰ ἀρχαιότερα μέχρι τοῦδε γνωστὰ Ἑλληνικὰ γράμματα μόλις δύνανται νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ ὀγδοῦ αἰῶνος. Ἐπὶ τῶν μηχανικῶν λεγομένων χρόνων ἦτο ἐν χρήσει διάφορος γραφὴ, ὡς δεκνύουσιν αἱ ἐν Κρήτῃ καὶ ἰδίως ἐν Κνωσῶ εὐρεθεῖσαι πινακίδες. Δυστυχῶς δ' ὅμως δὲν κατορθώθη ἀκόμη ἡ ἀνάγνωσις αὐτῶν.

λέξεων καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδεχθῆ τις, ὅτι διὰ τῆς κοινῆς γραφῆς θὰ ἀποστῶσιν ἐντελῶς τοῦ ἰδιόζοντος αὐτοῦ τρόπου τῆς ἀπαγγελίας τῶν φθόγγων, ὅστις διὰ δικφόρους λόγους οὕτω διεπλάσθη. Αἱ δικφοραὶ αὐταί, ὅσον καὶ ἂν ἐλαττωαὶ αὐταί τὸ σχολεῖον, ἐν τούτοις κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ μέλλον θὰ περριμένωσιν, ἔστω καὶ μεταβλλόμεναι. — Ἄλλὰ περὶ ταῦτα ὑπάρχει καὶ τρίτος λόγος, δι' ὃν ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας ἢ χροῆσις τῆς ἱστορικῆς γραφῆς· τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἀριθμεῖ αἰώνων ὅλων ἐνδοξον καὶ αἰώνων ὅλων μαρτυρικὸν βίον· ἐξήρθη εἰς ὕψη ἀνυπέροβλητα· ἔγραψεν ἀθάνατα καὶ ἀνεφίκατα ἀριστουργήματα· ἔλυσε τὰ ὕψιστα τῆς ἀνθρωπότητος προβλήματα· ταῦτα δὲ πάντα ἀπετύπωσεν εἰς συγγράμμακα ἐν ἀνεφίκατῳ τελειότητι τῆς ἐκφράσεως. Μετὰ ταῦτα τὸ ἔθνος ἡμῶν ὑπέστη πλείστας προσβολάς· ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν νικηφόρος· ἀλλ' ἡ γλῶσσαι διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν φθογγολογικῶν νόμων καὶ ἄλλων λόγων ὑπέστη δικφόρους μεταβολάς. Ἄλλ' οὕτε τὴν συνείδησιν τῆς κοινῆς αὐτοῦ κατὰγωγῆς τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἀπόλεσεν οὕτε τὴν πρὸς τὴν προγονικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν συνάφειαν ἀπέβλεπεν. Ἡ γλῶσσαι αὐτοῦ περὶ ὅλας τὰς μεταβολὰς εἶναι ἢ αὐτὴ καὶ τῆς κατὰγωγῆς ταύτης καὶ τῆς φυσιολογικῆς καὶ κατὰ τοὺς φθογγολογικοὺς νόμους ἐξελέξεως ἀψευδῆς μαρτυρίας εἶναι ἢ γραφὴ αὐτοῦ. Καὶ νῦν δ' εἰσέτι τὸ Ἑλληνικὸν ὑπὸ πλείστον περιζώννυται κινδύνων· ἔτι δὲ κατ' αὐτῶν ἀντεπεξέβη, ἔχει ἀνάγκην πάντων τῶν ἐθνικῶν δεσμῶν, πεσῶν τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Οἱ δεσμοὶ δ' ἔθνοισι εἶναι ἢ συνείδησις τῆς κοινῆς κατὰγωγῆς, ἢ κοινότης τῆς γλώσσης καὶ τῆς θρησκείας. Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι σπουδαῖος πρὸς τοῦτο περὶ αὐτῶν εἶναι ἢ κοινότης τῆς γραφῆς, ἥτις τὸ μὲν συνάπτει στενωτέρον τοὺς Ἑλληνας τῆς σήμερον πρὸς τὰ γραπτὰ τῆς γλώσσης ἐν παντὶ χρόνῳ μνημεῖα, τὸ δὲ ἀπερραζέσκει τὴν κοινότητα τῆς κληρευούσης γλώσσης ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ κατὰ τὸν τύπον ἰδιωματα.

Διὰ τούτους καὶ ἄλλους εὐνοήτους λόγους περὶ ἡμῶν ἐπικρατεῖ ἡ ἱστορικὴ γραφὴ. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ γραφὴ περὶ ἡμῶν λαμβάνει κατὰ τι ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν προφορὰν τῶν φθόγγων, ἰδίως ἐν τῇ γραφῇ τῆς κληρευούσης γλώσσης, πρὸς ἣν ἰδίᾳ ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος προσκαρμύσσεται.

Ἐάν τις ἐπεχειρεῖ περὶ ἡμῶν ἱστορικῶς νὰ ἐξετάσῃ τὴν διδασκαλίαν

της ὀρθογραφίας δὲν θά ἦτο εὐχερές· τοῦτο δὲ διότι οὐδαμῶθεν θά ἡδύ-
νακτο νὰ ἀνεύρη γραπτὰς ὁδηγίας ἐν προτέροις χρόνοις συντεθείσας, ὥστε
ἐκ τούτων νὰ εἰκάσῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τότε ἐγίνετο ἡ διδασκαλία
αὐτῆς. Γνωστὸν δ' ἔμως εἶναι, ὅτι ἕκαστος διδάσκαλος συνήθως ἐδίδασκε
τὴν ὀρθογραφίαν, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον ἐδιδάσκατο οὗτος ταύτην (ἂν
ἐδιδάσκατο) ὑπὸ τοῦ διδασκάλου του. Σπάνια δ' ἦσαν αἱ περιστάσεις,
καθ' ἃς αἱ ἐμπνεύσεις τινὸς ἐπέτρεπον μικρὰν μεταβολὴν περὶ τὸν τρόπον
τῆς διδασκαλίας.— Ἐγίνετο δὲ αὕτη ἡ διδασκαλία καὶ ἄσκησις
κατὰ διαφόρους τρόπους. Πρῶτον ἀντεγράφετο πολὺ κείμενον ἄνευ
οὐδεμιᾶς παρασκευῆς. Δεύτερον (καὶ οὗτος ἦτο ὁ συνηθέστατος
τρόπος τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας) ἐξελέγετο ἄγνωστον κεί-
μενον, περιέχον ὅσον τὸ δυνατόν πλείστας ἀγνώστους λέξεις, δυσκό-
λους περὶ τὴν ὀρθογραφίαν, ὅπερ ὑπηγορεύετο εἰς μνητηὴν γράφοντα
ἐπὶ τοῦ πίνακος, τῶν λοιπῶν μνητηῶν παρατηρούτων τὰ γραφόμενα ἢ
καὶ μὴ παρατηρούτων, ἀνκλύγως τῆς ἐπιβολῆς ἢ ἰκανότητος τοῦ διδά-
σκοντος. Ὑπηγορεύετο δὲ δύσκολον κείμενον, ἵνα ὁ μνητῆς ὑποπέσῃ
εἰς ὅσον τὸ δυνατόν περισσώτερον ὀρθογραφικὰ σφάλματα, διότι ἐνομί-
ζετο ὅτι ἤρκει νὰ διορθωθῇ σφάλμα τι, ἵνα μὴ ἐπικληθῆ τοῦτο ἐν τῷ
μέλλοντι· ὥστε ἐπεζητεῖτο νὰ γίνωσι πρῶτον τὰ σφάλματα, ἵνα ταῦτα
ἔπειτα διορθωθῶσιν· ἢ διόρθωσις δ' ἐγίνετο ἢ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἢ
ὑπὸ τινος μνητοῦ προσκλυομένου νὰ ἔλθῃ πρὸ τοῦ πίνακος. Τινὲς δὲ
τῶν διδασκόντων ἠρίθμουν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀτυχοῦς μνητοῦ γενόμενα
σφάλματα καὶ ἔδιδον τοσοῦτους ῥαβδισμοὺς τῷ μνητῇ, ὅσα ἦσαν τὰ
λάθη. Ἐνοεῖται ὅτι ἡ τοιαύτη ὀρθογραφικὴ ἄσκησις ἔληγεν οὕτω καὶ,
ἂν ὑπῆρχε χρόνος, ἐκκλεῖτο ἄλλος μνητῆς καὶ νέον ἐγράφετο κείμενον.
Τρίτος τρόπος ἦτο ὁ ἑξῆς· αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ἔγραφεν ἐπὶ τοῦ πίνακος
πλήρες ὀρθογραφικῶν κειμένων τι, ὅπερ ὑπηγόρευεν εἰς αὐτὸν μνητῆς
τις ὀρισθεῖς πρὸς τοῦτο· τὸ κείμενον δὲ τοῦτο ὑπεχεροῦντο μετὰ ταῦτα
αἱ λοιποὶ μνηταὶ νὰ διορθώσωσιν. Καὶ ἐξεδόθησαν καὶ βιβλία ὀρθογρα-
φικῶν δῆθεν ἀσκήσεων, ἐν αἷς ἢ παραδοξοτάτη αὕτη νοθεὶς τῆς διδα-
σκαλίας ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ ὑπάρχει, νὰ ᾧσιν ἐν αὐταῖς τετυπωμένα μετὰ
πλείστων ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων γυμνάσματα—καὶ ὅχι περιέχοντα
ἀπηρησιμένον τι ὄλον, ἀλλ' ἀποτελούμενα ἐκ φράσεων, αἵτινες οὐ μόνον
οὐδεμίαν κατὰ τὸ νόημα σχέσιν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ καὶ

κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀκκτάληπτοι εἰς τοὺς παῖδας—ἴνα τὰ ἐν αὐτοῖς σφάλματα διορθώσωσιν οἱ μαθηταί!

Παρὰ ταῦτα δὲ πιστεύω ὅτι δὲν εἶναι πολλοὶ οἱ ἀγνοοῦντες, ὅτι ὑπῆρξαν καὶ σχολεῖα, ἐν οἷς ἐπὶ μῆνας ἢ καὶ ἔτος ὕλον οὐδεμίαν οὐδενὴς εἰδους ὀρθογραφικῆς ἀσκήσεως ἐπεβλήθη εἰς τοὺς μαθητάς, ἐκτὸς τῶν κατ' οἶκον γραπτῶν ἐργασιῶν.

Ἡ ἐπικρατεστάτη ἀρχὴ τῆς παλαιότερας διδασκαλίας περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ἦτο παρ' ἡμῖν ἡδε· ὅτι ἡ γνώσις τῆς ὀρθογραφίας στηρίζεται ἐπὶ τῆς γνώσεως τῶν γραμμικτικῶν κανόνων· ὅτι τούτων γενομένων γνωστῶν, ὤφειλον οἱ μαθηταὶ νὰ γνωρίζωσι νὰ ὀρθογραφῶσιν, ὡς αὐτοὶ παρουσιάζετο ἐφαρμογὴ τις τοῦ κανόνος, ἔστω καὶ ἐν ἀγνώστῳ λέξει· δι' ὃ ἐτιμωροῦντο δεινῶς οἱ μαθηταὶ οἱ ὑποπίπτοντες εἰς τοιαῦτα σφάλματα, ὡς ἀγνοοῦντες τὸν κανόνα! Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς δὲ ταύτης στηρίζονται καὶ ἄλλα ὀρθογραφικὰ δῆθεν βιβλία, ἐν οἷς πρῶτον μὲν ἀναγράφονται κανόνες τῆς γραμμικτικῆς, μετὰ δὲ τούτους παρατίθενται ἀσκήσεις ἐκ φράσεων ἀσυναρτήτων περιεχουσῶν ἐφαρμογὴν τοῦ κανόνος.

Ἴνα δ' ἀνεύρωμεν τὰς ἀρχάς, αἵτινες διέπουν τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθογραφίας, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ ὅτι, καθὼς ὁ προφορικὸς λόγος καθίσταται ἀντιληπτὸς διὰ τῆς ἀκοῆς, οὕτω καὶ ὁ γραπτὸς διὰ τῆς ὄρασως. Διὰ μὲν τοῦ προφορικοῦ λόγου ἀνκοινοῦμεν τὰ διανοήματα ἡμῶν πρὸς ἄλλους, οἵτινες διὰ τῆς ἀκοῆς ἀντιλαμβάνονται τῆς ἡμετέρας ἀνκοινώσεως· διὰ τῆς γραπτῆς δὲ γλώσσης γίνεται τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀνκοίνωσις, ὥστε οἱ ἄλλοι διὰ τῆς ὄρασως ἀντιλαμβάνονται ταύτης. Ἐν τῇ συμπαραθέσει δὲ τῶν γραπτῶν σημείων πρὸς ἀπεικόνισιν ἐκάστης λέξεως, δὲν ἐπικρατεῖ ἡ ἀπλή καὶ πιστὴ ἀπόδοσις τῶν φθόγγων, ἐξ ὧν αὕτη ἀπαρτίζεται· διὰ τοῦτο ὁ θέλων νὰ γράψῃ πρέπει νὰ μάθῃ τὴν χρῆσιν τῶν διαφόρων γραμμάτων ἐν τῇ γραφῇ τῶν διαφόρων λέξεων· ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτο δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀκοή, πρέπει ἡ ἐκμάθησις κυρίως διὰ τῆς ὄρασως νὰ κατορθωθῇ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν: ἐκάστη λέξις ἔχει ἐν τῇ γραπτῇ γλώσσῃ τὴν ἰδιόζουσαν αὐτῇ φυσιογνωμίαν, ἰδίαν τινὰ δι' ὀφθαλμῶν ἀντιληπτὴν καὶ γνώριμον μορφήν. Σκοπὸς δὲ τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας εἶναι νὰ κατορθώσῃ, ἴνα αἱ φυσιογνωμίαι αὗται τῶν λέξεων οὕτω σαφῶς καὶ

ἀσφαλῶς ἐντυπωθῶσιν, ὥστε ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀκριβῶς καὶ ταχέως νὰ ἀνκπλάττωνται.

Καθ' ὅλου δ' εἶπειν τρεῖς εἶναι τὰ σημεῖα, περὶ ἃ κυρίως πρέπει νὰ στρέφεται ἡ διδασκαλίαι τῆς ὀρθογραφίας: α') ἡ ἀκριβῆς ἐποπτεία τῆς φυσιογνωμίας τῶν πρὸς γραφὴν λέξεων· β') ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀσφαλῆς καὶ βεβαίαι ἐντύπωσις τῶν ἐποπτειῶν τούτων· γ') ἡ ὡς οἶόν τε ἀκριβῆς προφορικὴ καὶ γραπτὴ ἀναπαραγωγή τοῦ ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως ἀποτυπωθέντος.

1. Ἡ ἀκριβῆς ἐποπτεία τῆς φυσιογνωμίας τῶν λέξεων στηρίζεται ἰδίῃ ἐπὶ τῆς ὁράσεως, ἀφ' οὗ κυρίως διὰ τῆς αἰσθήσεως ταύτης ἡ ἐποπτεία ἐπιτυγχάνεται· ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ μεγάλη σημασία, ἣν ἡ ὄρασις ἔχει ἐν τῇ ἐκμαθήσει τῆς ὀρθογραφίας. "Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ὁδὸν ἣν πρέπει νὰ τραπῇ ἡ διδασκαλία, εἶναι ἀνάγκη ἐν πρώτοις νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος κεῖται νὰ ἀντιλαμβάνηται πρῶτον τῶν πραγμάτων ἐν τῇ ὁλότητι αὐτῶν καὶ εἶτα νὰ ἀποσυνθέτῃ ταῦτα εἰς τὰ μέρη των. "Ὅταν ὁ μαθητῆς πρῶτον ἀντιλαμβάνηται ὁλοκλήρου τῆς λέξεως· ἐν τῇ ὁλότητι αὐτῆς καὶ εἰπειτα χωρίζῃ αὐτὴν εἰς συλλαβάς καὶ εἶτα εἰς γράμματα ἀνκλύῃ, τότε λαμβάνει συνείδησιν ἐκάστου συστατικοῦ μέρους τῆς γραπτῆς λέξεως καὶ συγχρόνως ἐξαναγκάζεται εἰς ἀπικριθωμένην τοῦ ὅλου κατάληψιν. Ἐκ δὲ τῆς τεθείσης ἀρχῆς περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας ἐξάγεται ἀφ' ἐκτουθ, ὅτι πρέπει νὰ ἀφήνηται εἰς τοὺς παιδάς ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος ἀκριβῶς νὰ περῆται καὶ ἀσφαλῶς νὰ ἀντιλαμβάνωνται ἐνός ἐκάστου τῶν συστατικῶν μερῶν τῆς εἰκόνας ἐκάστης λέξεως, διότι ταχέως διὰ τῶν ὀφθαλμῶν διαδρομὴ καὶ ἐπιπόλαιος ἐπισκόπησις μόνον ἐπιβλαβῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπενεργήσῃ.

Δεύτερον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ πρέπει νὰ καταβάλληται μεγάλη προσοχή, ὅπως ὁ παῖς μὴ βλέπῃ μηδεμίαν ἐσφαλμένην εἰκόνα λέξεως. Ἐὰν διὰ τὴν αὐτὴν λέξιν ἴδῃ δύο δικφόρους λεκτικὰς εἰκόνας, τότε ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπικρατῇ ὁ μαθητῆς τὴν λέξιν, καὶ αἱ δύο εἰκόνας, καὶ ἡ ἐσφαλμένη καὶ ἡ ὀρθή, θὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν συνείδησιν καὶ ἐξαρθᾶται εἶτα ἀπὸ τῆς τύχης ἡ ἐκλογὴ ἢ ἡ ἐπικράτησις ἐν τῇ ψυχῇ τῆς ἐτέρως εἰκόνας. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ προσάγονται ἐσφαλμέναι εἰκόνας λέξεων, δὲν πρέπει νὰ γράφονται ἐπὶ τοῦ πίνακος, εἰ μὴ ὀρθῶς γεγραμμέναι λέξεις καὶ ἐὰν λέξιν τις γραφῇ ἐσφαλμένως,

πρέπει να επαναλαμβάνεται ή όρθή γραφή και να δικαιολογείται, έως ου ή παρὰστασις τῆς όρθῆς γραφῆς έντελώς δια τῶν βοθητικῶν τῆν έσφακλμένην καταπίπτει.— Όμοίως δέ μετ' έπιμελείας πρέπει να αποφεύγη ο διδάσκαλος λίαν ένωρίς να παρέχη εις τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ άνευ προηγουμένης όρθογραφικῆς παρασκευῆς τοιαύτας γραπτὰς έργασίας, δι' ὧν να αναγκάζωνται οί παῖδες να αναγράφωσι λέξεις, ὧν τὰς εικόνας δέν εἶδον ακόμη. Μόνον δ' όταν οὔτω διαρρυθμισθῆ ή διδασκαλία, ὥστε ο παῖς μηδέν έσφακλμένον να δύναται να γράψῃ και οὔτω τὸ ζιζάνιον τῆς άνορθογραφικῆς ἔμκ τῆ αναβλαστῆσει του άποκοπῆ, εἶναι δυνατόν να έπιτευχθῶσιν αἴσις άποτελέσματα.

Δια τοῦτο ή τῆς όρθογραφικῆς θεραπείας πρέπει λίαν ένωρίς να αρχηται: λίαν ένωρίς πρέπει ο διδάσκων να διεγείρῃ τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ περι τῆν όρθήν γραφήν τῶν λέξεων, λίαν ένωρίς να στρέψῃ τῆν προσοχήν και τὸ παρατηρητικόν αὐτῶν περι τῆν αντίληψιν τῆς όρθῆς εικόνας τῶν λέξεων. Όταν άφήνωμεν τοὺς μαθητὰς ἐπὶ ἔτη όλόκληρα να γράφωσιν, ὅπως τύχωσιν, όταν δέν προκκλῶμεν τῆν προσοχήν τῶν παιδῶν περι τῆν όρθογραφίαν ἐξ αρχῆς, όταν κατ' άλλην διεύθυνσιν στρέφωμεν τὸ ένδικέρον αὐτῶν, τότε ου μόνον καθιστῶμεν αὐτοὺς άνορθογράφους, άλλῃ και άφαιροῦμεν πρὸ αὐτῶν τῆν ικανότητα να εκμάθωσι τῆν όρθογραφίαν. Εἶναι δέ φυσικόν οί τοιοῦτοι μαθηταί, άφ' οὔ προχωρήσῃ πλέον ή ήλικία αὐτῶν, να καθίστανται άνίκανοι να αναπληρώσωσι τὰς περι τῆν όρθογραφίαν έλλείψεις των, διότι έσχημάτισαν ἤδη έσφακλμένους εικόνας λέξεων, τὰς οποιῆς άπετύπωσαν ἐν τῇ ψυχῇ των, διότι τὸ ένδικέρον αὐτῶν έστράφη περι άλλας, διότι παρήλθεν ἤδη δι' αὐτοὺς ο χρόνος τῆς εκμάθήσεως, διότι περι άλλας ἤδη ἔχουσι να άσχοληθῶσιν, εις ἃς πλέον κατετάχθησαν άνωτέρως τάξεις, ἐν ταῖς οποιῆς διδάσκειται μὲν εισέτι και άσκεῖται ή όρθογραφία, άλλ' ουχὶ καθ' ὃν τρόπον, στοιχειώδη, άπαιτεῖ ή ἰδία αὐτῶν άγνοια και καθ' ἣν έπιμονήν άπαιτεῖ ή τῶν έσφακλμένων εικόνων ἐξάλειψις. Τῆν όρθότητα τῆς τοιαύτης αρχῆς επικυροῦ και ή καθημερινή πείρα. Έκεῖνος ὅστις δέν συνήθισεν ένωρίς να όρθογραφῆ άνευ ένδοικισμοῦ, οὔτος ἢ δέν μανθάνει πλέον να γράφῃ όρθῶς, ἢ μόνον μετὰ πολλοὺς κόπους μανθάνει. Δι' ο συμβαίνει πολλάκις τὰ όρθογραφικὰ σφάλματα να εἶναι άπαράιτητος συνοδὸς πολλῶν και δὴ μὴ στερομένων αντίληψεως και νοημοσύνης και να γίνωνται παρὰίτιοι άπορίψεως αὐτῶν ἐν άνωτέ-

ρως τάξεις. Έννοείται δ' ὅτι οὗτοι ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν προτέρην τάξιν δὲν ἀποβάλλουσιν, ὡς τὸ πολὺ, τὴν ἀδεξιότητα αὐτῶν περὶ τὸ γράφειν ὀρθῶς, ἀλλὰ προάγονται μετὰ ταῦτα, ὅχι διότι ἐγένοντο ἰκανώτεροι, ἀλλὰ διότι ἔμειναν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν. Μόνον λοιπὸν ὅταν ἐγκρίως ἀρχηται ἡ διδασκαλία καὶ ἄσκησις περὶ τὴν ὀρθογραφίαν καὶ δὲν καταλείπηται ἡ περὶ ταύτην ἰκανότης εἰς τὴν τύχην καὶ τὴν φυσικὴν εὐφυίαν καὶ ὀξύτητα τῆς ἀντιλήψεως τῶν παιδῶν, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλπίσωμεν τὴν ἐγκαιρὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν σήμερον παρεκτρομενῶν παρὰ πολλοῖς τῶν μαθητῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων, ἵνα δύνηται καὶ τὸ σχολεῖον νὰ χωρῆ ἀπροσκοπίως καὶ συμμετρῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν δικφῶρων κλάδων τοῦ μαθήματος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

2. Ἀσφαλῆς ἐντύπωσις. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ μόνον διὰ τῆς ὀράσεως νὰ παρετηρηθῶσιν αἱ εἰκόνες, αἱ φυσιογνωμίαι τῶν λέξεων, δὲν ἀρκεῖ νὰ γίνῃ τοῦτο ἑνωρῆς, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη ἀκριβῶς καὶ βελῶς νὰ ἐντυπωθῶσιν αὐταὶ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ οὕτω σταθερῶς νὰ ἀποτυπωθῶσιν, ὥστε οὐ μόνον ἀναλλοιώτως, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως καὶ εὐκόλως νὰ ἀναπλάττωνται παρὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου καὶ ἄλλων τυχῶν αἰτίων τὴν ἐπισκῶτισιν τῶν παρεστάσεων προκαλούντων. Διότι οἱ μαθηταί, ὅπως καὶ πᾶς ἄνθρωπος, γράφοντες δὲν ἀναμνησκονται τοῦ λόγου τῆς ὀρθογραφίας λέξεώς τινος (ὅταν, ἐννοεῖται, τοιοῦτος ὑπάρχη, οἱ δὲ παῖδες γνωρίζουσιν αὐτόν), δὲν ἀναπλάττουσι κανόνες, ἀλλ' εἰκόνας λέξεων, ἃς ἀπετύπωσαν ἐν τῇ ψυχῇ των εἴτε ἀπλῶς ἀφ' οὗ εἶδον τὴν λέξιν ἢ μόνον ἤκουσαν αὐτὴν εἴτε ἀφ' οὗ πρὸς τούτοις ἐδιδάχθησαν καὶ τὸν λόγον, δι' ὃν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὀρθῶς γράφεται (1). Ἡ σταθερὰ αὕτη ἐντύπωσις γίνεται δι' ἀσκήσεως ἐπιμόνου καὶ πλουσιδοῦς παρετεινομένης μέχρι τῆς ἑξέως. Ἡ δ' ἄσκησις ἐπιτελεῖται α') διὰ τῆς ὀράσεως ἐν τῇ ἀναγνώσει, ἐν τῇ ἀπὸ πίνακος καὶ ἀπὸ βιβλίου ἀντιγραφῆς καὶ ἐν τῇ διὰ ταχύτης δικρίσει τῶν δικφῶρων γραμ-

(1) Πολλοὶ βεβαίως θὰ παρετήρησαν μαθητάς, οἵτινες, ὅταν γράφοντες ἀμφιβάλλωσι περὶ τῆς γραφῆς λέξεώς τινος, δὲν δύνανται νὰ στρέψωσι τὴν προσοχὴν των περὶ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ λόγου τοῦ ὀρθοῦ παρ' ὅλους τοὺς περὶ τούτων ἀφορισμοὺς τῶν διδασκάλων, ἀλλὰ γράφουσιν ἐπὶ φύλλου χάρτου διαφῶρος τὴν λέξιν, ἵνα ἴδωσι ποίαν μορφήν ἂν ἔχῃ ἡ λέξις, θὰ παρουσιάξῃ πιστότερον τὴν ὀρθὴν αὐτῆς εἰκόνα.

μάτων ἢ τῶν συνεκφωνήσεων αὐτῶν, τὸν αὐτὸν τῆ ἀκοῆ παρεχουσῶν φθόγγων. (Διότι οὐ μόνον διάφορα φωνήεντα ἔχουσι τὸν αὐτὸν φθόγγον, ἀλλὰ καὶ συνενώσεις αὐτῶν ἀποτελοῦσιν διφθόγγους· ὁμοίως καὶ συνεκφωνήσεις συμφώνων, οἷον τοῦ ἐκστρατεύω τὸ κσ προφέρεται ὡς ξ καὶ οὕτως εἶδομεν αὐτὸ ὑπὸ πολλῶν μαθητῶν γραφόμενον. Ἐκτὸς τούτου δύο ὅμοια σύμφωνα δὲν διακρίνονται ἐν τῇ ἐκφορᾷ. Καὶ φωνήεντα ἐν διφθόγγοις ἔχουσιν ὁμοίαν ἐκφορὰν πρὸς σύμφωνα· οὕτω γράφεται ὑπὸ μαθητῶν ἐφτυχῆς καὶ ἐσκεύθην). Διὰ τοῦτο σπουδαιότατος πρᾶγμα τῆς ἀσφαλοῦς ἐντυπώσεως τῆς ὀρθογραφίης ἐν παντὶ εἶδει ἀσκήσεων εἶναι ὁ πλήρης συλλαβισμός, περὶ οὗ γενήσεται λόγος ἐν οἰκείῳ τόπῳ· β') διὰ τῆς ἀκοῆς ἐν τῇ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφῆ, ὅτε ἀκούοντες οἱ μαθηταὶ τοὺς φθόγγους ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται ἡ λέξις, ἀνκκλοῦσιν εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν τὴν πιστὴν ταύτης εἰκόνα. Ἡ ἀκοὴ ἔχει προσέτι σπουδαίαν θέσιν ἐν τῷ προφορικῷ συλλαβισμῷ, ἐν τῇ προφορικῇ ἐξετάσει τῆς ὀρθογραφίης λέξεων τινῶν ἢ κειμένων, οὕτινος ἡ ὀρθογραφία ἐδιδάχθη ἢ ἐμελετήθη ὑπὸ τῶν μαθητῶν· γ') διὰ τῆς ἐπανκλήψεως τοῦ ὀρθοῦ ἐν τῇ ἀπομνημονεύσει καὶ ἐν τῇ γραφῇ. Ἡ ὀρθὴ γραφὴ πολλάκις πρέπει νὰ μελετᾶται, ἵνα ἀποτυπωθῇ· πολλάκις πρέπει νὰ γραφῇ ἐν ταῖς διαφόροις γραπταῖς ἀσκήσεσι, περὶ ὧν ἔσται ἐν τοῖς ἐπομένοις λόγος. Ἡ ὀρθὴ γραφὴ πρέπει νὰ ἐπανκλαμβάνηται οὐ μόνον κατὰ διαφόρους τρόπους, ἀλλὰ καὶ κατὰ διαφόρους χρόνους. Δι' ὃ καὶ αἱ ἀπὸ γενόμενα γραπτὰ ἀσκήσεις ἐπανκλαμβάνονται κατὰ χρονικὰ διαστήματα. Δὲν ἀρκεῖ νὰ διδάσκηται μόνον κατὰ μίαν πτωσὶν ἢ ἓνα χρόνον τοῦ ῥήματος· ἡ ὀρθογραφία λέξεως τινος· πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται ἢ ἀσκησις καὶ ἐπὶ διαφόρων προσώπων τοῦ ῥήματος, ἀριθμῶν, χρόνων, τῶν γενῶν ἢ ἀριθμῶν τοῦ ὀνόματος καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων πρᾶγῶν καὶ συνθέτων. Ἡ πολυειδὴς αὕτη ἐπανκλήψις τοιαύτην ἀπαιτεῖ ἐπιμονὴν καὶ εἰς τοιαῦτα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγάγη ἀποτελέσματα, ὥστε τινὲς ὑπέθεσαν ὅτι καὶ ἡ χεὶρ ἀσκουμένη διὰ τῆς ἐπανειλημμένης ὀρθῆς γραφῆς τῶν λέξεων ἀποκτᾷ τὴν ἐπιτηδειότητά τοῦ ὀρθῶς γράφειν καὶ λέξεις μὴ προσβηλοῦσας εἰσέτι τὴν ὕψισιν καὶ τὴν ἀκοήν, καὶ ὅτι ἡ χεὶρ πολλάκις ἐξάγουσα ἡμᾶς ἐκ τῆς ἀμφιβολίης γράφει μετ' ἀστρακίαις τυχύτητος τὰς ὀρθὰς εἰκόνας τῶν λέξεων.

Περὶ ταῦτα δὲ καὶ ἡ γνώσις τῆς γραμματικῆς σπουδαίως συντελεῖ πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν, ὡς ῥηθήσεται καὶ ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Ἄλλ' ὅμως

οἱ γραμματικοὶ κανόνες δὲν πρέπει νὰ χρησιμεύωσιν ὡς ἀφετηρία τῆς περὶ τὴν ὀρθογραφίαν διδασκαλίας· τοῦτο εἶναι πικτελῶς ἡμαρτημένον. Οὗτοι ἀποτελοῦσι μᾶλλον τὴν συγκεφαλαιώσιν τῶν μεμονωμένων γλωσσικῶν φαινομένων, ἅτινα κατὰ διαφόρους περιστάσεις παρουσιάζονται εἰς τὸν πικδχ. Διὰ τοῦτο οἱ γραμματικοὶ κανόνες συνάγονται ἀπὸ διαφόρων λεκτικῶν μορφῶν ἀβιάτως, ὡς γενικὰ ἐξ αὐτῶν συμπεράσματα· ἔπειτα δὲ διὰ πολυειδοῦς ἀσκήσεως, ἰδίως διὰ διαφόρων καθ' ὑπαγόρευσιν γραπτῶν ἀσκήσεων, οἱ μαθηταὶ οἰκειοποιούμενοι τούτους καθίστανται ἱκανοὶ νὰ χρησιμοποιοῦσιν ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ ἀπὸ τούτων διδάγματα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ γραμματικὴ διδάσκει τὸν λόγον τοῦ ὀρθοῦ, διὰ τοῦτο ἡ γνώσις αὐτῆς ἀποδίδει σπουδαῖον στήριγμα τῆς σταθερᾶς ἐντυπώσεως τῶν εἰκόνων τῶν λέξεων· εἶναι δὲ καὶ πολύτιμος βοήθος τῆς ἀνκλειώτου ἀνκπλάσεως αὐτῶν, διότι, ὅταν ὁ λόγος τοῦ ὀρθοῦ εἶναι γνωστός, τότε ἡ ἀνάγκη στήρίζεται οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ συγχρονισμοῦ καὶ τῆς διαδοχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς αἰτιώδους σχέσεως. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν δύναται νὰ γίνηται πάντοτε οὐδὲ εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις. Ἄλλ' ἐκεῖ ἔνθα κανόνες τὴν ὀρθογραφίαν ὑποστηρίζουσι, πρέπει νὰ χρησιμοποιῶνται κατὰλλήλως.

3. Ἡ ἀκριβὴς ἀναπαράγωγή, ἥτοι ἡ πιστὴ ἀπόδοσις τῶν μετὰ προσοχῆς παρητηρηθεισῶν καὶ βεβκίως ἐντυπωθεισῶν εἰκόνων τῶν λέξεων εἶναι διττὴ· προφορικὴ, ἐπιτελουμένη διὰ τοῦ προφορικοῦ συλλαβισμοῦ, καὶ γραπτὴ, ἐπιτελουμένη ἐν ταῖς διαφόροις γραπταῖς ἀσκήσεσι περὶ ὧν γενήσεται λόγος, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν.

Καὶ ὁ μὲν ἀπὸ στόματος συλλαβισμὸς ἐκκινγκάζων τοὺς μαθητὰς νὰ στρέψωσι τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν λέξιν καὶ ἐντείνωσι τὰς πνευματικὰς αὐτῶν δυνάμεις χρησιμοποιοῖται καὶ ὡς μέσον ἐντυπώσεως τῆς ὀρθογραφίης καὶ ὡς τρόπος ἀποδόσεως τοῦ ἐντυπωθέντος. Σπουδαιότερον δὲ βεβκίως σημασίαν ἔχει ἡ γραπτὴ ἀπόδοσις τῶν λέξεων. Εἶναι δὲ πολλοῦ λόγου ἄξιον ὁ διδάσκαλος νὰ ἀποδίδῃ ἐν ταῖς γραπταῖς ἀσκήσεσι μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν καλὴν καὶ εὐκρινῆ γραφὴν. Διότι πλεῖστα τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων προέρχονται, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἐμπειρίας, ἐκ τῆς μετὰ τῆς τεχύτητος συνημμένης ἐλαφρότητος καὶ ἀπερισκεψίης, καὶ διὰ τῆς κκογραφίης καὶ συντομίης περὶ τὴν γραφὴν ἐπικινδύνως εὐνοοῦνται καὶ πολλαπλασιάζονται.

Διὰ τῆς καταλλήλου δὲ διδασκαλίας καὶ ἐπαρκoῦς ἀσκήσεως περὶ τὴν ὀρθογραφίαν κατορθοῦται ὅχι μόνον νὰ ἀνταπράξη ὁ μαθητὴς τὰς εἰκόνας τῶν γνωστῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ ἀνευρίσκη τὴν ὀρθὴν γραφὴν καὶ ἄλλων ἀγνωστων αὐτῶ. Διότι ὁ ἐπαρκῶς ἀσκηθεὶς περὶ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τῶν ριζῶν καὶ τὰς μεταβολὰς περὶ τε τὰ θέματα καὶ τὰς καταλήξεις τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ λόγου, δύναται καταλλήλως ταῦτα συνδυάζων νὰ ἀνευρίσκη εὐχερῶς τὴν ὀρθογραφίαν λέξεως, οἰκονόμησε καὶ ἂν ἔχη αὕτη σύμφωνον πρὸς τὴν γραμματικὴν μεταβολήν· ὁ ἐκμαθὼν τὴν ὀρθογραφίαν λέξεως τινος εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζη καὶ τὴν ὀρθογραφίαν λέξεως ἐτυμολογικῶς συγγενοῦς αὐτῇ καὶ ἂν τὸ πρῶτον ἤδη παρουσιάσθῃ αὐτῶ. Τὸ αὐτὸ δὲ λεκτέον καὶ περὶ τῶν ἐπαγωγικῶς σχηματιζομένων συντακτικῶν κανόνων, ὧν πολλοὶ δὲν εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν· τὸ αὐτὸ καὶ περὶ διαφόρων συνθέτων λέξεων. Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἡ γνώσις τῶν γραμματικῶν καὶ ὀρθογραφικῶν κανόνων ἡ καθιστῶσα τὴν ὀρθογραφίαν παραγωγικὴν τινὰ ἐνέργειαν. Ἡ καθ' ἑαυτοῦ διδασκαλίᾳ αὐτῆς φυσικῶς καὶ κατὰ τοὺς νόμους τῆς ψυχολογίας ἐπιτελουμένη καὶ διὰ τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς ὀρθογραφίας ὑποστηριζομένη καὶ διὰ πολυειδοῦς ἀσκήσεως καθιστῶσα τὰς μορφὰς τῶν λέξεων οἰκείας τῶ μαθητῇ ἀπεργάζεται τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἀρχαί, ἐφ' ὧν πρέπει νὰ στηρίζηται ἡ διδασκαλίᾳ τῆς ὀρθογραφίας, εἶναι δυνατόν νὰ συγκεφαλαιωθῶσιν ἐν τοῖς ἑξῆς·

α') Σπουδαιότατος παράγων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ὀρθογραφίας εἶναι ἡ ὄρασις.

β') Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ ἀντιλαμβάνωνται πρῶτον τοῦ συνόλου τῆς λέξεως καὶ ἔπειτα μιᾶς ἐκάστης τῶν περὶ τὴν ὀρθογραφίαν τῆς λέξεως τυχόντες λεπτομερειῶν.

γ') Μεγάλῃ προσπάθειᾳ πρέπει νὰ καταβάλληται, ὅπως μὴτε βλέπωσιν οἱ παῖδες ἐσφαλμένως γεγραμμένας λέξεις, μὴτε αὐτοὶ ἐσφαλμένως γράψωσιν.

δ') Ἡ διδασκαλίᾳ τῆς ὀρθογραφίας πρέπει νὰ ἀρχηται ὅσον τὸ δυνατόν ἐνωρίτερον.

ε') Πολυειδῶς καὶ ἐπιμόνως πρέπει νὰ ἀσκήται καὶ ἰσχυρῶς νὰ ἐντυπῶνῃ (ιδίως διὰ τοῦ συλλαβισμού) ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ ὁ μαθητὴς τὴν ὀρθογραφίαν τῶν λέξεων ἐν διαφόροις αὐτῶν χρήσεσιν (ἐν πάσαις ταῖς γραμματικαῖς ἀσκήσεσιν).

τ') Οἱ γραμμатικοὶ καὶ ὀρθογραφικοὶ κανόνες ἐκ τῆς χρήσεως ἐξα-
γόμενοι χρησιμεύουσιν ὡς σπουδαῖον ὑποστήριγμα τῆς ὀρθογραφίας.

Γραμματ. ἀσκήσεις.—Αὗται ἰδίως χρησιμεύουσι πρὸς οἰκαιοποίησιν
καὶ ἐμπέδωσιν τῆς ὀρθογραφίας· ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ προάσκησις
περὶ τὴν ἐν γραπτῷ λόγῳ ἔκφρασιν τῶν ἰδίων τοῦ παιδὸς δικνοήμα-
των, ἀφ' οὗ ἐμπεδοῦσι τοῖς μαθηταῖς τὴν τρόπον, καθ' ὃν οἱ ἄλλοι ἐκ-
φράζουσιν ὀρθῶς ἐν γραπτῷ λόγῳ τὰ ἐκυτῶν δικνοήματα. Ἡ πρώτη δὲ
καὶ στοιχειωδεδεστέρα τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν παιδῶν
ἀντιγραφὴ λέξεώς τινος, προτάσεως ἢ ὅλου ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου.
"Ὅταν δ' οἱ μαθηταὶ κατὰστῶσιν ἱκανώτεροι, τότε γράφουσιν β', τι ὁ δι-
δάσκαλος ὑπαγορεύῃ αὐτοῖς. Εἰς ἀνωτέραν δὲ βαθμίδα προσελθόντες
διδάσκονται ἀπὸ μνήμης νὰ κατὰγράφωσι δικνοήματα, ἅτινα εἴτε
κατὰ λέξιν εἴτε σχεδὸν ἀκριβῶς ἀπεμνημόνευσαν. Οὕτω διακρίνουμεν ὡς
διάφορα εἶδη τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων α') τὴν ἀντιγραφὴν, β') τὴν καθ'
ὑπαγόρευσιν γραφὴν καὶ γ') τὴν ἀπὸ μνήμης γραφὴν.

1. Ἡ ἀντιγραφὴ εἶναι ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς περὶ τὴν ὀρθογραφίαν δι-
δασκαλίας. Εἴπομεν ἤδη καὶ ἐτονίσκαμεν ὅτι ἡ ὀρθογραφία τῆς Ἑλ-
ληνικῆς γλώσσης δὲν διδάσκεται μόνον διὰ τῆς ἀκοῆς καὶ τῶν κανό-
νων. Ἐν πλείστασι περιπτώσεσι καθορίζει ταύτην ἡ χρῆσις καὶ ταύτην
ἰδίως ὁ μαθητὴς μνησάνει διὰ τῆς ἐποπτείας τῶν εἰκόνων τῶν λέξεων.
Πρὸς ταύτην ἐποπτεῖαν ἀναγκάζει ἤδη τοὺς παιδὰς ἡ ἀνάγνωσις·
πολλῶ δ' ἀποτελεσματικώτερον κατορθώνει τοῦτο ἡ ἀντιγραφὴ. Αὕτη
ἀναγκάζει τοὺς παιδὰς πρὸς προσεκτικὴν ἐποπτεῖαν τῶν εἰκόνων τῶν
λέξεων καὶ ἀκριβῆ ταύτης ἀντίληψιν. Ἐν τούτῳ δ' ἔγκειται ἡ ἀξία
τῆς ἀσκήσεως ταύτης.

2. Ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ εἶναι τὸ κύριον μέσον πρὸς κτήσιν
τῆς ὀρθογραφίας. Ἐκάστη δ' ἀσκήσις τοῦ εἶδους τούτου ὑπηρετεῖ ἀμέ-
σως καὶ εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ πολλάκις μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸν
τούτου διαμορφοῦται, ὥστε νὰ ἀγάγῃ εἰς τὸν σχηματισμὸν ἢ ἐφαρμογὴν
ὠρισμένου γραμματικοῦ κανόνος. "Ὅσο δὲ σπουδαιότεραν σημασίαν
ἔχει ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ τῆς ἀντιγραφῆς, τοσούτῳ μείζονα δυσ-
κολίαν παρέχει. Διότι ἐν ᾧ ἐν τῇ ἀντιγραφῇ οἱ παιδὲς μόνον ἐπὶ
βραχὺν χρόνον (ἐφ' ὅσον ἀπὸ τοῦ βιβλίου ἀποστρέφουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς),
ἔχουσι ἀνάγκην νὰ κρατῶσιν ἐν τῇ ψυχῇ των τὴν εἰκόνα τῆς λέξεως,
τὴν ὁποῖαν ἐνίοτε δύνανται στρέφοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ βιβλίον

νὰ ἀνγκνινίσωσιν, ἐν τῇ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφῇ ἐλλείπει τοιαύτη βοήθειαι. Πρέπει ἐκάστη εἰκὼν λέξεως σταθερῶς νὰ εἴναι ἐν τῷ νῷ ἀποτετυπωμένη. — Ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφή, γινομένη ἀφ' οὗ πρότερον διὰ τῆς διδασκαλίας οὐ μόνον ἡ ὀρθογραφία ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ τευχίου ἐζητάσθαι, εἶναι σπουδαία προάσκησις καὶ περὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν δικνοημάτων, διότι ἀνγκνίζει τοὺς πλῆθους πρὸς τὴν προσοχὴν εἰς τὴν μορφήν νὰ ἔχωσι πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸ περιεχόμενον, ὡς συμβαίνει καὶ ἐν τῇ γραφῇ τῶν ἐκθέσεων.

3. Ἡ ἀπὸ μνήμης γραφή εἶναι γραπτὸς τις λόγος, εἶναι μετατροπὴ τῆς προσωρινῶς ἀκουστῆς ἐκφράσεως εἰς τι γραπτὸν καὶ μόνιμον εἶναι φωτογραφία τοῦ ἀπὸ στόματος λόγου· χρησιμοποιοῦσιν τῆς καθχερούσης γλώσσης, ἐφ' ὅσον οἰκειοποιεῖται ταύτην ὁ μνητής, ἐν τῇ γραπτῇ τῆς μορφῇ. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης τοῦ εἴδους τούτου τῶν ἀσκήσεων. Δι' ὃ δὲν πρέπει νὰ κερῶνται τοῖς μνηταῖς πρὸς τὴν ἀπὸ μνήμης γραφήν, ομάδες λέξεων κατ' ὀρθογραφικὰς κανόνας διατεταγμέναι, οὐδ' ὁ λεξικολογικὸς θησαυρὸς τῆς γλώσσης ἡμῶν, ἀλλ' αὕτη ἡ καθχερούσα γλῶσσα, ἐφ' ὅσον καθίσταται πρῶτον κτῆμα τοῦ μνητοῦ. Διηγήματα βραχέα, μῦθοι καὶ ποιήματα εὐμνημένετα, ῥητὰ καὶ ἀποφθέγματα καὶ διάφορα μέρη ἀγνωστικῶν τευχίων κατὰλληλα πρὸς ἀποστήθισιν, μετὰ προηγουμένην μεθοδικὴν ἐπεξεργασίαν ἀπομνημονεύμενα, γράφονται ἀπὸ μνήμης.

Ὅτι δὲ ἡ ἀσκήσις αὕτη εἶναι σπουδαῖον ὑποστήριγμα τῆς ὀρθογραφίας διδάσκει ὁ Keil λέγων· «ἀφ' οὗτο ἀπὸ μακρῆς σειράς ἐτῶν προσήρμοσα τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθογραφίας πρὸς τὸ ἀγνωστικὸν βιβλίον, ἐν ἐκάστη τάξει κατ' ἔτος ἐπιβάλλω εἰς τοὺς μνητάς μου, ὅπως ἐκμάθωσι τὴν ὀρθογραφίαν ἀριθμοῦ τινος ἀγνωστικῶν τευχίων (12-16) τόσον σταθερῶς καὶ ἀσφαλῶς, ὥστε οἱ πλῆθους ἄνευ οὐδενὸς σφάλματος ἀπὸ μνήμης ταῦτα νὰ γράψωσι· διὰ τούτου δὲ αἰετοτε ἐπέτυχον τὰ ἀριστα ἀποτελέσματα». Καὶ ἀλλοῦ ἐγραφε· «ἐὰν ὁ μνητής 12-16 ἀγνωστικὰ τεμάχια ἀπτείστως ἀπὸ μνήμης δύναται νὰ γράψῃ, ἔχει πλείονα ἀποκτήσει διὰ τὴν ὀρθογραφίαν (καὶ τὸ ὕψος), ἢ ἐὰν ἐκπτόν κανόνας δύνηται νὰ ἀπαγγείλῃ, οἵτινες οὐδαμῶς ἐν τῇ πράξει ὠφελούσιν». Καὶ περὶ τὴν χρῆσιν δὲ τῶν σημείων τῆς στίξεως εἶναι ἡ ἀσκήσις αὕτη ὠφελιμωτάτη, διότι πρὸς τῇ ὀρθῇ γραφῇ τῶν λέξεων πρέπει

νά έντυπώσωσιν οί μαθηταί εις τόν νοϋν αύτῶν τὰ έν δικφόροις μέρεσι τοῦ λόγου σημεῖα τῆς στίξεως καί κατκαλλήλως ταῦτα έν τῇ γραπτῇ ἀσκήσει νά τοποθετήσωσιν.

Διὰ τῆς ἀσκήσεως ταύτης οί μαθηταί ὑποχρεοῦνται οὐ μόνον νά καθιστώσιν οἰκειοτέρην έκασοῖς ἢ έν τῇ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφῇ τήν πρότερον ἀκριβῶς ἐξετασθεῖσαν καί έντυπωθεῖσαν μορφήν, ἀλλά καί τὸ περιεχόμενον νά λαμβάνωσι περισσότερον ὑπ' ὄψιν, καθ' ὅσον ὁ γράφων πρέπει νά κρατῇ έν τῇ συνειδήσει του οὐ μόνον έν ἕκαστον τῶν διανοημάτων, ἀλλά καί τήν ἀλληλουχίαν αύτῶν καί τήν βαθμιαίαν ἐξέλιξιν. Οὕτως ἡ ἀσκησις αὕτη ἐθίζει εις τήν ἀσθηρὰν τάξιν τῶν νοημάτων, ἣτις εἶναι ἀπαραίτητος ὕρος τῆς ἐπιτυχίης τῶν ἐκθέσεων, έν αἷς συμμέτρως τό τε περιεχόμενον καί ἡ μορφή λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν. Ἐπειδὴ λοιπὸν φέρει έν έκυτῇ τὰ στοιχεῖα τῆς περιπλόκου ἐκείνης ἐνεργείης τοῦ πνεύματος, ἣν ἡ γραφή τῶν ἐκθέσεων προκαλεῖ, πρέπει νά ἐπιβάλληται έν πάσαις ταῖς τάξεσι τοῦ κοινου δημοτικοῦ σχολείου καί έν τῷ πέμπτῳ καί ἕκτῳ ἀκόμη ἔτει τῆς φοιτήσεως, ὡς προπρακτικῶς στικῆ τοῦ ὕφους ἀσκησις.

Περί ἐκθέσεως καί ὕφους.— Ἀφ' οὗ διὰ τῶν ἐκτεθεισῶν γραπτῶν ἀσκήσεων οί μαθηταί ἤρξαντο ἤδη πολυειδῶς νά έντυπώνωσιν έν τῇ ψυχῇ αύτῶν τόν τρόπον, καθ' ὃν οί ἄλλοι ἄνθρωποι ὀρθῶς δικτυποῦσι τὰ διανοημάτα των, εἶναι ἤδη ἀνγκαιον καί εὐκολον, ὅπως καθοδηγηθῶσι μεθοδικῶς καί εις τόν τρόπον, καθ' ὃν πρέπει αὐτοὶ οὗτοι νά ἐκθέτωσι διανοήματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ζέον. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν οί μαθηταί χρησιμοποιοῦντες ὅσα έν ταῖς γραπταῖς ἀσκήσεσιν ἔμαθον, εισάγονται βαθμηδὸν εις τήν γραφήν τῶν ἐκθέσεων, έν αἷς έν ὀρισμένη τάξει καί λογικῇ ἀκολουθίᾳ γραπτῶς ἐκφράζουσιν ὅσα διανοοῦνται, ἐπιθυμοῦσιν ἢ βούλονται ἢ έν γένει πρέπει νά εἴπωσι περί τινος πράγματος. Δικρίνονται δὲ δύο τάξεις ἐκθέσεων· α') αἱ ἀναπαραγωγικαὶ ἐκθέσεις, έν αἷς οί μαθηταί τὰ κατνοηθέντα καί διὰ τῆς δεούσης μεθοδικῆς ἐπεξεργασίης ἐμφυτευθέντα εις τήν ψυχὴν αύτῶν ζέον διανοήματα γραπτῶς, ὡς ἴδικ, ἀποδίδουσιν· β') αἱ αὐτοτελεῖς ἐκθέσεις (ἢ κυρίως ἐκθέσεις ἢ συνθέσεις) τῶν ὁποίων καί τὸ περιεχόμενον ἀποτελεῖται ἐκ διανοημάτων αύτοῦ τοῦ συντάξαντος τήν ἐκθεσιν μαθητοῦ καί ἢ τε ἐκλογὴ τῶν λέξεων καί ἡ διαμόρφωσις τοῦ λόγου προέρχεται ἐξ αύτοῦ τούτου.

Εἶναι λοιπὸν αἱ ἐκθέσεις κυρίως εἰδός τι τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἔκτασιν, ἣν πρέπει νὰ κατέχωσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ τὴν σπουδαιότητά αὐτῶν διὰ τὸν πρακτικὸν βίον διακρίνομεν ταύτας ἀπὸ τῶν λοιπῶν γραπτῶν ἀσκήσεων, ὡς ὅπως ἐξαιρετικὴν ἐχούσης θέσιν. Ἐν δὲ τοῖς ἐπομένοις γενήσεται λόγος περὶ τῆς μορφῆς τῶν ἐκθέσεων καὶ περὶ τοῦ ὕφους.

Ὅταν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐρχόμενον εἰς συνάφειαν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον προσδέχεται παρ' αὐτοῦ νέας πρακστάσεις καὶ ἐπεκτείνει τὸν κύκλον τῶν ἐκτουθ' γνώσεων, ἔμφυτος ἀνάγκη ἐπιβάλλει αὐτῷ τὴν κατὰ τῆσιν καὶ σύνθεσιν αὐτῶν συμφωνίαν πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ὁμοιότητα. Ἄφ' οὗ δὲ εἶναι κατὰ τεταγμένον καὶ συνδεδεμένον αἱ πρακστάσεις ἐν τῇ ψυχῇ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὁμοιότητα, εἶναι φυσικὸν καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐκδηλώσει αὐτῶν, ἐν τῇ διὰ γλώσσης πρὸς ἄλλους ἀνακοινώσει, καὶ ὅμοιον τρόπον νὰ πηροσιάζωνται συνδεδεμένον. Καὶ ἡ ἀπλή καὶ ἡ σύνθετος πρότασις καὶ ἡ σύνθεσις τῶν προτάσεων διεμορφώθησαν διὰ τοιαύτης ἐνεργείας τοῦ ἡμετέρου πνεύματος. Εἰς ταύτας δὲ τὰς ὀργανικῶς κατὰ τεταγμένον καὶ συνδεδεμένον μορφὰς τῆς διὰ γλώσσης πρακστάσεως τῶν διανοημάτων ἀνήκει καὶ ἡ μορφή τῆς ἐκθέσεως.

Ἡ μορφή τῆς ἐκθέσεως εἶναι ἔντεχνός τις γλωσσικὴ μορφή. Ἐπειδὴ δ' αὕτη ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ θέματος καὶ ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκθέσεως, διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ εἶναι πάντοτε ἡ αὕτη, ἀλλὰ πηροσιάζεται ὑπὸ διαφορῶν ποιητικῶν καὶ εἰδῶν. Τὰ γνωστότατα δ' εἶδη τῆς μορφῆς τῶν ἐκθέσεων εἶναι τὸ διήγημα, ἡ περιγραφή, ἡ πραγματεία καὶ ὁ λόγος, πρὸς ἀπόντας δὲ ἡ ἐπιστολή.

Τὰ τοιαῦτα εἶδη τῶν ἐκθέσεων ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ἐν τῇ προόδῳ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ πρὸς ἐξελίξεις τοῦ κόσμου τῶν νοημάτων του. Ὡς δημιουργημα δὲ τῆς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως τοῦ πνεύματος εἶναι προσφεύσονται μέσκα καὶ παρ' ἄλλοις νὰ προκλήσῃσι τοιαύτην ἀνάπτυξιν, ἥτοι καὶ εἰς ἄλλους νὰ μεταγγίρῃσι τὴν μόρφωσιν, ἥτις ἐν αὐτοῖς κατὰ δὴλουται. Ὅσῳ δὲ τελειότερον διαπεπλασμένον πηροσιάζονται εἰς τὸν παῖδα αἱ μορφαὶ αὐταὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς γλώσσης, τόσῳ περισσότερον δύναται νὰ προαγάγῃσι τὴν πνευματικὴν καὶ γλωσσικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν. Διὰ τοῦτο ἐφ' ὅσον οἱ μαθηταὶ μὲς μελετῶσι, κατὰνοοῦσι καὶ οἰκείο-

πτυχθῆ καὶ διαπλκσθῆ. Ἡ θεωρητικὴ γνῶσις καὶ διδασκαλίαι τῶν περὶ ὕφους κανόνων δύνανται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποφυγὴν σφαλμάτων περὶ τὸ ὕφος· ἀλλ' οὐδ' αὖτως δύνανται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν ζωηροῦ καὶ ὀρθοῦ τοῦ ὕφους συνεισθήματος.

Ἡ τοῦ ὕφους μόρφωσις εἶναι, ὡς καὶ ἡ ὅλη γλωσσικὴ μόρφωσις, συγχρόνως καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσις. Πᾶσα τῶ ὄντι πρόοδος ἐν τῇ γλώσσῃ καθ' ὅλου, καθὼς καὶ ἐν τῷ ὕφει ἰδιαιτέρως, εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τινος πνευματικῆς προόδου ἐν τῇ κατανόησει τοῦ τε περιβάλλοντος ἡμᾶς καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν κόσμου καί, γενικῶς εἰπεῖν, εἶναι στενωδῶς συνημμένη πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο πᾶσα ἐπενεργεῖα, ἥτις προάγει τὴν μόρφωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, καλλιεργεῖ συγχρόνως καὶ τὴν γλώσσαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ὕφος.

Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται οὐ μόνον ὅτι ἡ διδασκαλίαι καὶ ἡ ἄσκησις τοῦ ὕφους πρέπει νὰ εὐρίσκωνται ἐν στενῇ ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν καθ' ὅλου τοῦ μαθητοῦ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, καὶ ὅτι αἱ σχολικαὶ ἐκθέσεις εἶναι οἱ τρόποι ἐκεῖνοι, καθ' οὓς τὸ σχολεῖον διδάσκει τὸν μαθητὴν νὰ ἐκφέρῃ ἐν μορφῇ ἀποτελοῦσῃ ἐνικτῶν τι λογικῶν οἰκοδόμημα, τὰς διὰ τῆς διδασκαλίαις καὶ πείρας κτηθείσας γνώσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ περὶ τὸ ὕφος καὶ τὰς συνθέσεις ἄσκησις δὲν ἐπιδιώκει ἰδίῳν τινι σκοπῶν, ἀλλὰ τὴν καθ' ὅλου μόρφωσιν τοῦ μαθητοῦ.

4. Ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ περὶ τὴν ἐπίξιν διδασκαλία.

Ἡ γραμματικὴ.—Πάντες βεβίως ἀποδέχονται, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πλήρη κατανόησιν καὶ ὀρθὴν χρῆσιν τῆς καθ' ἑαυτοῦσας. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἡ καθημερινὴ πείρα· πολλοὶ ἀνθρώποι τυχόντες ἀνεπαρκοῦς μορφώσεως ἢ μόλις δυνάμενοι νὰ ἀναγινώσκωσι πως, κατάρθωσαν εἴτε διὰ τῆς πολλῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς συγῆς μετ' ἀνεπτυγμένων ἀναστροφῆς εἴτε καὶ δι' ἄλλων τρόπων οὐ μόνον νὰ κατανόωσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπαρκῶς τὸν γραπτὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ ὁπωσδήποτε καλῶς ἐν αὐτῷ νὰ ἐκφράζωνται. Ἄλλ' ἡ μὴ σαφῆς γνῶσις τῶν λεκτικῶν μορφῶν καὶ τύπων ἐλέγχεται εὐκόλως ἐν τῇ προόδῳ τῆς ἐκφράσεως αὐτῶν, διότι τὸ γλωσσικὸν μόνον συνεισθηματικὸν δὲν ἐπαρκεῖ πικταχοῦ εἰς τὴν καθ' ὁδὴν πρὸς

τὸ ὀρθὸν καὶ τὴν τοῦ ἐσφαλμένου ἀποφυγὴν, τὸ δὲ αἶσθημα τῆς ἀνλο-
γίας οὐδὲν ὡς παιδαγωγηθὲν ἔχει αὐτοῦς, πολλάκις εἰς στοιχειωδε-
στάτας ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ παρεκκλίσεις. Ἄλλ' ἡ ἔλλειψις τῆς γραμματικῆς
μορφώσεως ἐκφάνεται ἰδίως ἐν τῷ γραπτῷ αὐτῶν λόγῳ. Τοῦτο δ' ὅτι
οὕτως ἔχει εἶναι τοσοῦτον κατὰ κράτος, ὥστε οὐδαμῶς εἶναι ἀνάγκη διὰ
πλειόνων νὰ ἀναπτυχθῇ.

Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς,
ἰδίως τῆς μητρικῆς γλώσσης, οὐδεμίαν μεταξὺ τῶν περὶ τὰ σχολικὰ
ἀσχολουμένων ὑπάρχει διαφωνία. Ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς, ἐν
τῇ πρακτικῇ τῆς γλώσσης διδασκαλίᾳ, δὲν ἔχει σκοπὸν αὐτὴν τὴν
γνώσιν τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ χρησιμεύει εἰς τὴν πλήρη τῆς γλώσσης
κατανόησιν, καὶ τὴν ὀρθὴν αὐτῆς ἐν τῷ προφορικῷ, ἰδίᾳ δ' ἐν τῷ
γραπτῷ λόγῳ χρῆσιν. Ὡστε ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς εἶναι ὑπε-
ρετικὴ τῆς καθ' ὅλου γλωσσικῆς μορφώσεως. Ἄλλὰ μὴ ὑποθέσῃ τις ὅτι
ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς ἀρκεῖ πρὸς τὴν τῆς γλώσσης μόρφωσιν,
ὡς συνέβη πρὸς πολλοὺς, οἵτινες ἐκ τούτου ἐν αἷματι πρᾶξι τὴν γλωσ-
σικὴν διδασκαλίαν ὑπέγκρατον ὑπὸ τὴν γραμματικὴν, κατὰστήσαντες οὐ
μόνον ἄχαριν τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ καὶ ἀφαιρέσαντες
ἀπ' αὐτῆς πᾶν ἐνδιαφέρον, ὑπερ εἶναι ἡ βᾶσις αἷης προσοχῆς καὶ μίαν τῶν
κυριωτάτων ἀπειτήσεων τῆς ἐπιτυχίης ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Ἡ γλωσ-
σικὴ ἀνάπτυξις ἐξαρτᾶται μᾶλλον ἀπὸ ἄλλων παραγόντων ἢ ἀπὸ τῆς
γραμματικῆς καὶ κατὰ πρῶτον λόγον ἐκ τῆς ἐμφυχώσεως, ἰσχυροποιήσεως
καὶ ἀποκαθάρσεως τοῦ γλωσσικοῦ συναισθηματικῆς διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν
μνηστῶν εἰς αὐτὴν τὴν ζωσὴν γλῶσσαν, εἰς τὰ κάλλιστα προϊόντα τῆς
φιλολογίας ἀπέναντι τῆς θαυμασίας τῶν ὁμοίων ἐπιδράσεως καὶ 20 ἢ
100 ἑλλειπεῖς γραμματικῆς προτάσεις, δι' ὧν ἐπιζητοῦσιν τινες νὰ προκ-
γάγῃ τὴν γλωσσικὴν μόρφωσιν μάλιστα λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν, ὡς λέγει
ὁ μέγας τῆς παιδαγωγικῆς μυσταγωγὸς Rein. "Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως
ἔχει καὶ περὶ ἡμῶν, ἡ καθημερινὴ πείρα ἀποδεικνύει. μνηστῆ τυχόν-
τες μὲν ἐπαρκοῦς, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἐπαρκεστέρως τοῦ δέοντος γραμμα-
τικῆς μορφώσεως, ἀλλ' οὐδὲν ὡς ἀναπτύξαντες τὸ γλωσσικὸν αὐτῶν
συναίσθημα, οὔτε διὰ συννεκστρωτῆς μετ' ἀνεπτυγμένων, οὔτε διὰ τοῦ ἐν
τῷ σχολείῳ λόγου τοῦ διδασκάλου οὔτε δι' ἐπαρκοῦς μελέτης ἔργων ἐν
καθηκονοῦσῃ γεγραμμένων, οὐ μόνον ἀτελέστατα καὶ δυσχερέστατα ἐν
προφορικῷ λόγῳ ἐκφράζονται, ἀλλ' ἐντελῶς ἀποτυγχάνουσι περὶ

τὴν ἐν γραπτῷ λόγῳ ἀπόδοσιν τῶν νοημάτων αὐτῶν, ἢ δὲ καθ' ὅλου μὲν ὁρμῶσι αὐτῶν ἐν σπουδαιοτάτοις σημείοις χωλαίνει καὶ εἶναι ἑλληνική.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς καθ' ὅλου σχολείοις :

α') οὐδ' ἀπὸ τῶν ἀπλουστάτων σχολείων εἶναι δυνατὸν παντελῶς νὰ ἐλλείπῃ·

β') πρέπει νὰ γίνηται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε οὐ μόνον κατ' ἐπίφασιν, ἀλλὰ καὶ πράγματι νὰ εἶναι ὑπηρετικὴ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας·

γ') εἶναι ἀνάγκη νὰ περιορίζηται εἰς ἐκεῖνα μόνον ἀκριβῶς, τὰ ὅποια εἶναι ἀπαραίτητα πρὸς ὀρθὴν ἐν τῷ γραπτῷ καὶ τῷ προφορικῷ λόγῳ χρῆσιν τῆς γλώσσης⁽¹⁾.

Ὅπως ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἰδιάζουσιν σημασίαν ἔχει ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς διὰ τὴν ὀρθογραφίαν. Διὰ τὸν ὀρθὸν τονισμόν, τὴν ὀρθὴν χρῆσιν καὶ γραφὴν τῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν καὶ κλίσεων, διὰ τὴν ὀρθὴν γραφὴν καὶ σχηματισμὸν τῶν πρὸς τὸν ὀρθὸν εἶναι ἀπαραίτητος ἡ γνῶσις τῆς γραμματικῆς. Ἡ πρόσληψις τῶν φύσει ὁμοίων καὶ ὁμοιομορφῶν ἐξεγείρει ἐν τῇ ψυχῇ τὸ αἰσθηματὸν τῶν γλωσσικῶν ἀνολογιῶν ἢ ὑπόστασις, ἢ οὐσίαι, ἣτις ἐγχεῖται ἐν τῷ αἰσθηματικῷ τούτῳ, γενομένη συνειδητὴ, ἐκφράζεται ὡς κινῶν. Σχηματιζομένων δ' ἐπαγωγικῶς τῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν γενικῶν κινῶν, ἀσκοῦνται οἱ μαθηταὶ ἐπαγωγῶς, ὥστε ἡ κατὰ βούλησιν γενομένη ἐνέργεια νὰ μετατραπῇ εἰς τοιαύτην ἀκούσιον. Ἀφ' οὗ δ' ἐπαγωγῶς ἀσκηθῶσιν οὕτως οἱ παῖδες, μετὰ ταῦτα γράφοντες δὲν φροντίζουν περὶ κινῶν καὶ ἐξαιρέσεων καθ' ἑξῆς καὶ σχεδὸν ἀσυνειδήτως γράφοντες ποιοῦσι τοῦτο ἀπταιστώσως καὶ ταχέως.

2. Ἡ περὶ τὴν στίξιν διδασκαλία.— Ὅτι περὶ τὴν στίξιν δεινῶς οἱ ἡμέτεροι μαθηταὶ σφάλονται, τοῦτο εἰς τὴν ἀντίληψιν ἤδη πικρῶς ὑπέπεσε, ὅστις μετ' ἐνδιαφέροντος παρακολούθησε τὴν γλωσσικὴν τῶν παίδων μὲν ὁρμῶσιν τὸ αὐτὸ δ' εἶναι ἢ περὶ τὴν στίξιν ἀπειρία, ὥστε καὶ ἐν ἀνωτέροις τῆς μέσης ἐκπαιδύσεως τάξεσι δὲν εἶναι δύσκολον

(1) Ὅτι εἰς ὑψηλοτέραν σχολικὴν μὲν ὁρμῶσιν προσήκει καὶ ἡ θεωρητικὴ τῆς γλώσσης γνῶσις καὶ ἐν σχολείῳ τοιοῦτον ἔχοντι σκοπὸν πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἡ γραμματικὴ ὡς ἴδιος κλάδος διδασκαλίας, περὶ τούτου οὐδεμίαν συζήτησιν χωρεῖ.

λον να εύρεθῶσι σφάλματα ἐλέγχοντα τὴν ἄνοιαν καὶ τῶν στοιχειωδῶν περὶ τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἀπειρήσεων. Παρκαλείποντες δὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν αἰτίων τούτου περιοριζόμεθα εἰς τὸ νὰ ἐκφέρωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς στίξεως.

Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς διανοημάτων προσηκόντως πρὸς ἄλληλα συνημμένων. Αἱ διαφοραὶ ἔννοιαι συνάπτονται πρὸς ἀλλήλας κατὰ λόγον τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν σχέσεως καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας ἀναφορᾶς, εἰς μείζονα μέρη, ὧν ἕκαστον διακρινόμενον σαφῶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν, ὡς ἴδιον μέλος, συνδέεται κατὰ λήλως καὶ ἀποτελεῖ μετ' αὐτῶν τὸν ὅλον λόγον, ὅστις οὕτω παρίσταται ὡς ὀργανικόν τι ὄν. Ὁ χωρισμὸς λοιπὸν τοῦ ὅλου λόγου εἰς τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸν μέλη ἐκφράζει τὸν μετὰ συνειδήσεως χωρισμὸν τῶν λογικῶν μονάδων, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται λογικὸν τι οἰκοδόμημα· οἱ δὲ ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ χωρισμοὶ διὰ σημείων στίξεως τῶν διαφόρων φράσεων (λέξεων, προτάσεων, περιόδων) εἰναι ὀρατῆ εἰκὼν τοῦ λογικῶς ἀλληλενδέτου λόγου, τῶν ἀλληλενδέτων νοημάτων. Ὁ τοιοῦτος δὲ χωρισμὸς τῶν διανοημάτων ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν βάσιν, ἐφ' ἧς θὰ στηριχθῆ ἡ περὶ στίξεως διδασκαλία. Αἱ περίοδοι, τὰ κῶλα, αἱ προτάσεις καὶ τὰ μέλη τῶν προτάσεων εἰναι τμήματα τοῦ λόγου ἀποτελοῦντα διανόημά τι ἐνικίον, οὗτινος τὰ μέλη εἰναι λογικῶς ἀλληλενδέτα· εἰναι, οὕτως εἰπεῖν, λογικαὶ ἐνότητες καὶ τὴν ἐνότητά αὐτῶν ἀντιλαμβανόμεθα καὶ ὡς πρὸς τοιαύτην στρέφομεν τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν καὶ κατανοοῦμεν αὐτήν. Οὕτω δὲ κατανοοῦντες τὰς λογικὰς ἐνότητας συνεκφέρομεν αὐτὰς ὡς τοιαύτας καὶ ἡ ἐν τῇ ἀναγκνώσει κατανόησις αὐτῶν ὡς τοιούτων ἐπιβάλλει ἡμῖν τὴν συνεκφορὰν αὐτῶν. Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου: ὅταν τὰ παιδία μὴ ἐνοῶσι τὸ ἀναγιγνωσκόμενον, τότε προσκόπτουσιν ἐπὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ ὑπαρχόντων σημείων τῆς στίξεως.

Ταύτης δὲ τεθείσης τῆς βάσεως ὑπολείπεται ἡ διδασκαλία τῆς χρήσεως τῶν διαφόρων σημείων τῆς στίξεως πρὸς δῆλωσιν τῶν διαφόρων ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ πύσεων. Ὁ μαθητὴς διδάσκεται ἀπὸ τῶν πρώτων φράσεων, ἃς γράφει, νὰ παριστᾷ διὰ σημείων τῆς στίξεως τὰς διαφόρους πύσεις τοῦ λόγου, ἃς ἐν ταῖς φράσεσι ταύταις παρετήρησεν. Καὶ δύναται μὲν τις νὰ εἴπῃ ὅτι, καθὼς διὰ τῆς ἐπιμελοῦς ἀναστροφῆς μετὰ βιβλίων μορφοῦται αἴσθημά τι ἀναλογίαις διὰ τὴν μορφήν

καὶ κλίσειν τῶν λέξεων, οὕτω σχηματίζεται ὁμοίον τι αἴσθημα καὶ διὰ τὸν ἐξωτερικὸν τύπον τῶν φράσεων καὶ τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην στίξιν· ἀλλ' εἶναι, νομίζω, εὐνόητον, ὅτι προσκλαιτεῖται ἀρετὴ καὶ πολυειδῆς ἐξάσκησης, ἕνα κκορθώση ὁ μαθητὴς τὰς ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ πύσεις νὰ ἀποτυποῖ ἐν τῷ γραπτῷ διὰ κατὰλλήλων τῆς στίξεως σημείων. Ἡ δὲ διδασκαλίᾳ τῆς χρήσεως τῶν διαφόρων σημείων τῆς στίξεως συμβαδίζουσα μετὰ τῆς διδασκαλίαις τοῦ σχηματισμοῦ τῶν προτάσεων καὶ τῶν περιόδων ἐν ταῖς διαφόροις τάξεσι καὶ ἐπαρκῶς εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ μαθητοῦ διὰ κατὰλλήλων παρατηρήσεων ἐν τε τῇ ἀναγνώσει καὶ ταῖς γραπταῖς ἀσκήσεσιν αὐτοῦ ἐπικυφρομένη, κατ' ὀλίγον καθιστᾷ αὐτὸν ἱκανὸν νὰ μεταχειρίζηται ἀμέσως ἐν τῇ πράξει ὅ,τι ἤδη μόνος ἀντελήφθη ἢ ὑπ' ἄλλου ἐδιδάχθη.

Τὴν ὀρθότητά τῶν ἀνωτέρων δὲν ἀναιρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ὀλίγοι τῶν μαθητῶν, ἐξαιρέσειν βεβάζως τοῦ συνήθους ἀποτελοῦντες, ἐν ᾧ παρ' ἡμῖν συνήθως οὐδεμίαν οὔτε κατὰλληλος θεωρητικὴ διδασκαλίαν οὔτε πρακτικὴν ἀσκῆσιν περὶ τὴν στίξιν γίνεσθαι (διότι νεκρὰ διδασκαλίαν περὶ προτάσεων καὶ ἀνάλυσιν αὐτῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι εἶναι καὶ κατὰλληλος περὶ τὴν στίξιν διδασκαλίαν) παρουσιάζονται καὶ ἐν ταῖς κατωτάταις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως τάξεσιν οὐχὶ ἐνδεῶς ἔχοντες περὶ τὴν χρῆσιν τῶν κατὰλληλων σημείων τῆς στίξεως ἐν τῷ γραπτῷ αὐτῶν λόγῳ. Καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη ὅτι βάσις τῆς διδασκαλίαις ταύτης εἶναι αἱ πύσεις ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ, αἵτινες δηλοῦσι τὰς λογικὰς ἐνότητας ἀλληλενδέτων νοημάτων. Ἄν δὲ δεξιὰ φύσεις κατώρθωσαν, δι' ἰδίαις καὶ συγχῆς παρατηρήσεως τῶν ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ σημείων τῆς στίξεως, ὅπωςδῆποτε ἐπαρκῶς νὰ χρησιμοποιήσωσιν αὐτὰ γράφοντες, ἂν κατώρθωσάν τινες μόνον τοιαύτας λογικὰς ἐνότητας νὰ σχηματίσωσιν, ἂν ἡ ἰδίαν εὐφυΐαν προήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸν ὀρθὸν σχηματισμὸν τῶν περιόδων καὶ τὸν κατὰλληλον τῶν μελῶν τοῦ λόγου χωρισμὸν, ταῦτα οὐδαμῶς σημαίνουσιν, ὅτι πρέπει οἱ μαθηταὶ μόνον τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιπόνως νὰ εὐρίσκωσι καὶ νὰ μὴ καθοδηγῶνται κατὰλληλως εἰς τὴν μετὰ συνειδήσεως εὔρεσιν αὐτῶν καὶ ὅτι πρέπει ἡ πλειονότης τῶν μαθητῶν νὰ ἀφήνηται εἰς τὴν τύχην τῆς ὡς πρὸς τὸ τμήμα τοῦτο τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίαις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΙΑΦΟΡΟΙΣ ΚΛΑΔΟΙΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

“Οτι διὰ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου δὲν ἐπιζητεῖται μόνον γλωσσικὴ τῶν μαθητῶν μὲρφοσις τοῦτο εἶναι εὐκόλον νὰ νοηθῆ.

Ἡ γλῶσσα εἶναι μορφή τις· ἀλλ' αὕτη λαμβάνει ζωὴν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μαθητῶντος μόνον διὰ τῆς στενωπότητος ἀλληλουχίας ἐκυτῆς μετὰ τοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ περιεχομένου· ἐπειδὴ δὲ μόνον ὡς ἔκφορσις διανοημάτων, ἄτινα εἶναι ἀνάγκη νὰ οἰκαιοποιηθῆ ὁ μαθητής, δύναται νὰ διδχθῆ καὶ οὐχὶ καθ' ἐκυτὴν ὡς τι ἀφρημένον, διὰ τοῦτο ἡ γλωσσικὴ διδασκαλίαι μόνον ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνευματικοῦ κόσμου δύναται νὰ στηρηχθῆ. Ἐν τούτῳ δὲ κεῖται ἡ μεγίστη σπουδαιότης, ἣν τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου ἔχει διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως· ἐν τούτῳ ἔγκειται ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκλογῆς καὶ διατάξεως τῆς ὕλης αὐτοῦ οὕτως, ὥστε ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἠθικὴ διάπλασις τοῦ μαθητοῦ ψυχολογικῶς νὰ προάγηται· ἐπὶ τούτου στηρίζεται ἡ ἀπαιτήσις, ὅτι τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον πρέπει νὰ ὑπηρετῆ εἰς τὴν καθ' ὅλου μὲρφοσιν τοῦ μαθητοῦ.

Πῶς δὲ τοῦτο κατορθοῖ τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον καὶ ποίας ὑπηρεσίας προσφέρει ἐν τῇ διδασκαλίῃ τῆς μητρικῆς γλώσσης θὰ πραγματευθῶμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις, παραλείποντες ὡς ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ ἡμῶν τὸ νὰ ἐξετάσωμεν, τί πρέπει νὰ περιέχη τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον καὶ ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ διάταξις τῆς ὕλης, ἵνα τοῦτο προάγη τὴν καθ' ὅλου μὲρφοσιν τῶν μαθητῶν.

1. Ἐδηλώθη ἤδη ἀνωτέρω ὅτι τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον σπουδάζει συντελεῖ, ὅπως καταστήσῃ ἱκανὸν τὸν μαθητὴν νὰ κατανοῇ τὴν καθυρεούσαν καὶ ἐν αὐτῇ νὰ ἐκφορῶται καὶ ἐν γένει ὅτι τὸ γλωσσικὸν αὐτοῦ συνκίσθημα ἀναπτύσσει. Αἱ δὲ ἐν τῇ μεθοδικῇ ἐπεξεργασίῃ τῶν ἀναγνωστικῶν τεμαχίων διάφοροι ἀσκήσεις τοῦ προφορικοῦ λόγου ὀρθῶς ρυθμιζόμεναι οὐ μόνον δύναται νὰ διευκλύνωσι τὴν χρῆσιν τοῦ ἡδὲ ὑπάρχοντος γλωσσικοῦ θησαυροῦ τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ πλουτί-

σωσιν αὐτὸν ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ νέων τύπων καὶ μορφῶν. Οἰονδή-
ποτε τρόπον ἐκφράσεως καὶ ἐν γένει πᾶν ὅ,τι ἐν τῷ λεκτικῷ τοῦ ἀνα-
γνωστικοῦ τεμαχίου ὁ μαθητὴς διὰ τῆς ὁράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς προσα-
γαγὼν εἰς τὴν ψυχὴν του διέγνωσεν ὡς σύμμετρον, σκόπιμον, ἐπιτυχές,
εὐφωρον, τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ οἰκαιοποιηθῆ καὶ διὰ τῆς φωνῆς καὶ
νὰ ἀσκηθῆ νὰ χρησιμοποιηθῆ εὐχερῶς, ὅπότεν θέλῃ. Ὡς σκόπιμοι δὲ
ἀσκήσεις τοῦ προφορικοῦ λόγου μεταξὺ τῶν κατωτέρω ἀναφερομένων
προφορικῶν ἐκθέσεων δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν :

α') Ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου ἐν στενῇ συναφείᾳ πρὸς τὸ λεξιλό-
γιον καὶ τὴν φρασεολογίαν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου. Ἡ ἄσκησις
αὕτη ἀναγκάζει τοὺς μαθητὰς νὰ στρέψωσι ὅλην τὴν προσοχὴν αὐτῶν
εἰς τὸ ἀναγνωσθέν.

β') Ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου δι' ἰδίων τοῦ μαθητοῦ ἐκφράσεων.

γ') Πεπλατυσμένη ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου. Ἐν τῇ ἀσκήσει ταύτῃ
ὁ μαθητὴς ἀποδίδων τὴν ἔνοιαν τοῦ ἀναγνωσθέντος συμπεριλαμβάνει
πᾶν ὅ,τι συμπληρωτικὸν διείδεν ἐν τῇ κατανούσει αὐτοῦ ἢ προσετέθη
διὰ τῶν διδασκῆσεων τοῦ διδασκάλου.

δ') Δήλωσις τῆς δράσεως ἐκάστου τῶν ἐν τινι διηγήματι δρώντων
προσώπων. (Ἄλλ' ἡ ἄσκησις αὕτη πρέπει νὰ γίνηται κυρίως ἐν διηγή-
μασιν, ἐν οἷς ἐμφανίζονται πολλὰ πρόσωπα).

ε') Ἀπάντησις εἰς συγκεντρωτικὰ ἐρωτήσεις, δι' ὧν ἡ ἐπομένη
δύσκολος ἄσκησις προπαρσκευάζεται.

ς') Δήλωσις τῶν κυρίων ἐνοιῶν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἐν
συνεχεῖ λόγῳ. Ἡ ἐπιτυχία τῆς τοιαύτης ἀσκήσεως προϋποθέτει, ὅτι ὁ
μαθητὴς διέκρινε τὰ κύρια τῶν δευτερευόντων μερῶν.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι, ἀφ' οὗ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ γλωσσικὴ
μόρφωσις συμβαδίζουσιν, εἶναι ἀνάγκη ἐφ' ὅσον προάγεται ἡ πνευματικὴ
ἀνάπτυξις, ἐπὶ τοσοῦτον νὰ ἐθίζεται ὁ παῖς εἰς τελειότεραν ἐκφρασιν
ὑψηλοτέρων νοημάτων καὶ συλλογιστικῶν σειρῶν. Ὑπὸ τὴν ἔσφιν δὲ
ταύτην τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον ἔχει ἰδιόζουσαν σημασίαν, διότι περιέ-
χει ὅλην τερπνὴν καὶ ἐνδιεφέρουσαν ἐν ἐκπρεπεῖ καὶ ὑποδειγματικῇ
μορφῇ, καὶ οὐχὶ ἐν γλώσσῃ ἐπιστημονικῇ, ἀλλ' ἐν ὁμαλῇ, ρεούσῃ καὶ
ζωηρῇ. Τοῦτο δ' εἶναι τὸ αἴτιον, δι' ὃ κυρίως ἡ τῆς γλώσσης διδασκα-
λία γίνεται ἐν τῷ ὑποδειγματικῷ περιεχομένῳ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου
καὶ οὐχὶ ἐν γεγονόσι τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τῶν μαθητῶν. τὰ δὲ γεγονότα

τοῦ βίου ἐνὸς ἐκάστου τῶν μνηστῶν οὐ μόνον εἶναι διάφορα τοῦ τῶν λοιπῶν, ἀλλὰ καὶ διακρίνονται διὰ τὴν κουραστικὴν αὐτῶν καὶ στερουμένην παντὸς διαφέροντος μονοτονίαν. Τὴν ἱκανότητά δὲ περὶ τὸ ἐκτιθέναί ζένα διανοήματα, ἦν φυσικῶς ἀπέκτησεν ὁ παῖς μελετῶν τὰ συγγράματα ἐξόχων πνευμάτων, γλαφυρῶν συγγραφέων καὶ, οὕτως εἶπειν, συνεχῶς μετὰ τοιούτων ἀνδρῶν διὰ τῆς μελέτης ἀναστρεφόμενος δύναται μετὰ ταῦτα νὰ χρησιμοποιοῦσθαι, ἀνάγκης τυχοῦσας, εἰς τὴν ἔκφρασιν συμβεβηκότων τοῦ ἑαυτοῦ βίου.

2. Τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον χρησιμεύει ὡς ἄριστον στήριγμα τῆς περὶ τὴν ὀρθογραφικὴν ἀσκήσεως τῶν μνηστῶν. Διότι ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ὀρθογραφία τῶν λέξεων στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν καὶ τῆς χρήσεως καὶ ὅτι πρέπει διὰ τῆς ἰστορίας νὰ γνωρίσωμεν κατὰ πρῶτον τὰς εἰκόνας, τῆς φυσιογνωμίας τῶν λέξεων, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τῆς περὶ τὴν ὀρθογραφικὴν ἀσκήσεως βάσις πρέπει νὰ τεθῆ τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Kehr, ὁ διδάσκαλος ἐν ὀλιγοπληθεσὶ σχολείοις δὲν δύναται καθ' ἑβδομάδα νὰ ἀφιερῇ πολὺν χρόνον πρὸς ὀρθογραφικὴν ἄσκησιν, διὰ τοῦτο εἶναι ἠνγκασμένος νὰ καταλείπῃ ταύτην συνήθως εἰς τὴν αὐτενέργειαν τῶν παιδῶν (εὐνόητον ὅτι ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν καὶ τὴν ἐπαγρύπνησιν τοῦ διδασκάλου). Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ὀρθογραφία παρ' ὅλην τὴν σπουδιαιότητα αὐτῆς δὲν ἐπιδιώκει αὐτοτελεῆ σκοπὸν καὶ ὅτι ἡ περὶ ταύτην ἄσκησις πρέπει νὰ προηγήται τῆς διδασκαλίας τῶν ἐκθέσεων, αἵτινες κατ' ἀρχὰς πρὸς τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον συνδέονται, δυνάμεθα καὶ ἐκ τούτου νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς ὀρθογραφίας πρέπει νὰ συνάπτηται πρὸς τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον. Αἱ ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ δὲ βιβλίου ὀρθογραφικαὶ ἀσκήσεις κατὰ διαφόρους τρόπους δύναται νὰ γίνωσιν· ὡς α')

α') Ἀντιγράφονται κατ' ἀρχὰς λέξεις ἐκ τοῦ βιβλίου, βηθημῶν δυσκολώτεροι, καὶ μετὰ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν ἐπιβάλλεται ἡ κατ' ἐπιμέλειαν ἀντιγραφή αὐτῶν.

β') Ἀντιγράφονται εἴτε περίοδοι ἢ ὀλόκληρα ἀναγνωστικὰ τεμάχια μετὰ προσοχῆς καὶ ἀκριβείας. Ἡ ἀντιγραφή δ' αὕτη παρέχει εἰς τὴν ὀρθογραφικὴν προφικὴν ὠφέλειαν, ἐὰν οἱ παῖδες καθοδηγηθῶσι καὶ ἐθισθῶσιν ἐκτελοῦντες ταύτην νὰ ἀντιλαμβάνονται ἐκάστης προτάσεως ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς. Κατὰ πρῶτον νὰ ἀναγνωστικῶσι τὴν πρώτην φράσιν ἢ τὴν πρώτην πρότασιν· εἴτε μόνον τὴν πρώτην λέξιν καὶ ἀφ' οὗ χω-

ρίσωσιν αὐτὴν εἰς συλλαβάς, νὰ ἀντιγράψωσιν αὐτήν· μετὰ τοῦτο νὰ προσκρίνωσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τῶν λοιπῶν, ἰδίως τῶν ἀγνώστων, λέξεων καὶ φράσεων. Ἀφ' οὗ δὲ ἐθισθῶσιν ἐπαρκῶς εἰς τὴν τοιαύτην ἀντιγραφὴν ἐν τῷ σχολεῖῳ, τότε ἐπιβάλλεται αὐτοῖς καὶ κατ' οἶκον τοιαύτη ἐργασία.

γ') Ἐπιβάλλεται τοῖς μαθηταῖς ἢ ἐν τῷ νῷ ἐντύπωσις τῆς ὀρθογραφίας τῶν λέξεων ἀγκυρωστικοῦ τινος τεμαχίου, τῶν ὁποίων μετὰ ταῦτα ἀπαιτεῖται ὁ ἀπὸ στόματος συλλαβισμὸς καὶ δῆλωσις τῆς ὀρθογραφίας.

δ') Μετὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ὀρθογραφίας κειμένου τινὸς ὑπαγορευόντων, εἴτε γενομένης πρότερον προφορικῆς ἐξετάσεως κατὰ τὸν προηγούμενον τρόπον εἴτε μὴ, φράσεις τινὲς τούτου ἢ μείζονα μέρη. Μετὰ τὴν διόρθωσιν τῶν σφαλμάτων ἐπαναλαμβάνεται ἢ τοῦ ὀρθοῦ γραφῆ.

ε') Αἱ γραφεῖσαι αὗται φράσεις ἀντὶ νὰ διορθωθῶσιν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, δύνανται νὰ διορθωθῶσιν ἀπὸ τοῦ βιβλίου ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν καὶ εἴτα ἐπανειλημμένως νὰ ἀντιγραφῶσιν ἢ ἀπὸ τοῦ βιβλίου ἢ καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ διδασκάλου.

ς') Παρέχονται ἀγκυρωστικὰ τεμάχια (ἰδίως ῥητὰ καὶ ποιήματα) πρὸς ἀπομνημόνευσιν· ταῦτα εἴτα γράφονται ἀπὸ μνήμης ἐν τῷ σχολεῖῳ καὶ διορθοῦνται εἴτα ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν ἀπὸ τοῦ βιβλίου, ἀφ' οὗ σημειωθῶσι πρότερον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τὰ σφάλματα.

ζ') Καθ' ὀρισμὲν χρόνικὰ διαστήματα ὑπαγορευεῖται μέρος τι ληφθὲν ἐκ διδασκέντων πλειόνων τεμαχίων τοῦ ἀγκυρωστικοῦ βιβλίου.

η') Ὅταν πρὸ τῆς γραφῆς τῆς ἀπὸ τοῦ ἀγκυρωστικοῦ τεμαχίου ἐκθέσεως (περὶ ἧς γενήσεται ἐκτενὴς λόγος ἐν τοῖς ἐπομένοις) ἐξετάζηται ἢ ὀρθογραφία τῶν ἀγνώστων τοῖς μαθηταῖς λέξεων, ὅπως ἢ ἐξετάσις αὐτῶν χρησιμεύσῃ ὡς προπαρασκευὴ τῆς ὀρθογραφίας τῆς ἐκθέσεως, τότε γίνονται καὶ ποικίλαι γραμματικαὶ παρατηρήσεις κατὰλληλοι ἐν γένει διὰ τὴν ὀρθογραφίαν. Αἱ τοιαῦται παρατηρήσεις ἢ συνδέουσι γλωσσικὴν τι φαινόμενον πρὸς προηγούμενως εὐρεθέντα ἐπικωμικῶς κινῶν ἢ παρέχουσι τὸ ὕλικόν πρὸς τοιοῦτου κινῶνος κατασκευήν. Ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως δὲ τοῦ τρόπου τῆς γραφῆς διαφόρων λέξεων ἀγεται ὁ μαθητὴς πολλάκις εἰς ἀνεύρεσιν τοῦ τρόπου τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῶν καὶ τῆς σημασίας. Τὸ ἀγκυρωστικὸν βιβλίον παρέχει προσέτι πολλάκις ἀφορμὴν πρὸς διαφόρους παρατηρήσεις περὶ τῆς ἐτυμολογικῆς ἢ σημασιολογικῆς συγγενείας διαφόρων λέξεων καὶ τοῦ τρόπου τῆς γραφῆς αὐτῶν.

3. Τὸ ἀνγνωστικὸν βιβλίον χρησιμεύει ὡς βάσις τῆς μορφώσεως τοῦ ὕφους. Ἡ μόρφωσις δ' αὕτη στηρίζεται ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ συναισθήματος τοῦ ὕφους ἢ συνδέεται καὶ μετὰ τῆς γνώσεως τῶν περὶ ὕφους κανόνων. Τὸ συνκίσθημα τοῦ ὕφους συνταυτίζεται ἐν μέρει πρὸς τὸ γλωσσικὸν συνκίσθημα ὡς πρὸς τὴν ἐν τῇ γραφῇ χρῆσιν τῆς γλώσσης, καθοδηγοῦν εἰς τὴν διάπλασιν λεκτικοῦ γραμματικῶς καὶ λογικῶς ὀρθοῦ καὶ εἰς τὴν σύνδεσιν κανονικῶν, τελείων, συμμέτρων καὶ εὐφώνων φράσεων καὶ προτάσεων πρὸς ἀντακρίνωσιν ἀλληλεπιδέτου σειρᾶς νοημάτων.

Τὸ συνκίσθημα τοῦ ὕφους μορφοῦται κυρίως διὰ τοῦ ὕφους μεμορφωμένων συγγραφέων. Τοῦτο συμβαίνει, ὅταν ὁ μαθητὴς ἀνγκινώσκη τὰ διάφορα τεμάχια τοῦ ἀνγνωστικοῦ βιβλίου, ἀπομνημονεύη, ἐπαναλαμβάνη καὶ γράφῃ. Ἡ τοιαύτη πνευματικὴ ἐπικοινωνία ἐξικασεῖ τὴν αὐτὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ παιδός, ἣν ἡ πραγματικὴ συνανκαστροφὴ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν προσώπων. Καθ' ὃν τρόπον τὸ εὐμάλκτον παιδικὸν πνεῦμα προθύμως ἀκολουθεῖ τὴν κατεύθυνσιν, ἣν ἡ διδασκαλίαι καὶ τὸ παράδειγμα ὑποδεικνύουσιν αὐτῷ, καθ' ὅμοιον τρόπον ὑφίσταται καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος ἐκείνου, ὅπερ ἐν ἐκάστη σελίδι τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας ὁμιλεῖ πρὸς αὐτό. Καθὼς δ' ἡ εὐπρέπειαι καὶ ἡ λεπτότης τῶν ἡθῶν προάγεται διὰ τῆς συνανκαστροφῆς μετ' ἀνθρώπων διακρινομένων διὰ τὴν εὐγένειαν τῶν τρόπων, οὕτω καὶ τὸ ὕφος μορφοῦται διὰ τῆς συχνῆς καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους γινομένης μελέτης καλῶς γεγραμμένων λογοτεχνημάτων. Τὸ περιεχόμενον αὐτῶν καὶ ἡ μορφή εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τοῦ παιδὸς μορφοῦντα καὶ ἐξευγενίζοντα αὐτόν. Ὅχι δὲ μόνον ἀπλῶς αἱ γνώσεις του πολλαπλασιάζονται καὶ βάθος περισσότερον ἀποκτῶσι καὶ ἀρτιώτεραι καθίστανται, ἀλλὰ καὶ ὁ ὅλος τρόπος τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κρίνειν τρέπεται εἰς ὄδον αἰρομένην ἀπὸ τῆς ταπεινῆς τοῦ βίου ἀντιλήψεως εἰς τὸ ὑψηλὸν καὶ ἰδεώδες. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον ἡ τελεία τῶν διανοημάτων ἐκφρασις καὶ ἐξωτερικὴ μορφή διεγείρει ἀποστροφὴν πρὸς τὸ χαμαιζήτηλον καὶ ἀκομφον τῆς ἐκφράσεως καὶ εὐφροσύνην πρὸς τὸ καλόν· ἐξευγενίζει τὴν καλλισθησίαν τῶν παιδῶν καὶ πρὸς ἀπομίμησιν παραινεῖ αὐτούς.

Δι' ὃ τὰ ἀνγνωστικὰ βιβλία πρέπει νὰ περιέχωσι τοιαῦτα τεμάχια, ἧται ἀνάλογα μὲν πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν παιδῶν, δι' οὓς προορίζονται, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει τέλεια κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν. Καὶ δὲν εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ δισχυρισθῇ τις, ὅτι πάντοτε

διὰ τῆς ἀνγνώσεως καλῶν συγγραφέων μορφοῦται τὸ ὕφος· ὑπάρχουσι βεβαίως τινές, παρ' οἷς συμβαίνει ὅ,τι καὶ εἰς ἄλλους οἱ ὅποιοι, καίτοι συναναστρέφονται μετὰ μεμορφωμένων, δὲν λαμβάνουσι τὰ ἤθη αὐτῶν καὶ τοὺς τρόπους, διότι ἐλλεῖπει παρ' αὐτοῖς ἡ προδιάθεσις. Τῆς δὲ μορφώσεως τοῦ ὕφους σπουδαία ἀπαίτησις εἶναι, ὅπως τις εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐκφράζηται ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ σαφῶς καὶ ὀρθῶς, ἄνευ χυδαρισμῶν καὶ ἀρχαϊσμῶν.

Ἐν τῇ μελέτῃ διαφόρων ἀνγλωστικῶν τεμαχίων τὸ ὕφος σπουδαίως προάγεται διὰ διαφόρων παρατηρήσεων, αἵτινες συντελοῦσι καὶ εἰς πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου καὶ εἰς τὴν δήλωσιν λεπτοτέρας τινός τῶν νοημάτων σχέσεως. Παρατηρήσεις οἷαι αἰ ἀναφερόμεναι περὶ τὴν σημασίαν καὶ τὸ κάλλος τροπικῶν ἐκφράσεων, περὶ τὴν ἀξίαν κοσμητικῶν καὶ χαρακτηριστικῶν ἐπιθέτων, περὶ τὴν συμμετρίαν ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν προτάσεων καὶ περὶ ἄλλα τοιαῦτα, δξύνουσι τὴν διάνοιαν τῶν μαθητῶν καὶ προάγουσι τὴν μόρφωσιν τοῦ ὕφους, ἐφ' ὅσον γίνονται κατὰ τρόπον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὴν πνευματικὴν τῶν παιδῶν ἀντίληψιν. Τὸ μὲν ἡ τραχύτης, ἡ ξηρότης καὶ ἡ ἰσχύτης, τὸ δὲ ἡ μακρογορία καὶ ἡ διεξοδικότης ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ τῶν μαθητῶν δύνανται μετὰ τινος ἐπιτυχίας διὰ τοιαύτης ἐργασίας νὰ καταπολεμηθῶσιν.

Τὸ διὰ τῆς ἀνγνώσεως ἀξίων λόγου συγγραφέων κτηθὲν συνκίσθημα τοῦ ὕφους προάγεται εἰς σαφῆ τούτου συνείδησιν διὰ παρατηρήσεων ἀναφερομένων εἰς τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς καὶ οἰκονομίας ἔργου τινός φιλολογικοῦ. Διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων ἀνευρίσκοντες ὅτι ἕκαστον τεμάχιον τοῦ ἀνγλωστικοῦ βιβλίου ἀποτελεῖ ὅλον τι, ἀναζητοῦμεν τὴν κυρίαν ἔνοιαν, δι' ἧς τὰ διάφορα μέρη εἰς οἰκοδόμημα λογικὸν συνδέονται, ἐξετάζομεν τὸν τρόπον τῆς διατάξεως τῶν μερῶν καὶ ἀνευρίσκομεν τὸν λόγον τῆς τῆς. Διὰ τῶν τοιούτων παρατηρήσεων ἀναπτύσσεται ἐν τῷ πνεύματι τοῦ μαθητοῦ ἡ ἀνάγκη τῆς συνδέσεως τῶν διανοημάτων, ἡ συνείδησις τῆς αὐστηρᾶς συστηματικῆς διατάξεως ἐν τῇ ἐπιθέσει κατὰ τρόπον πολλῷ χρησιμώτερον τῆς θεωρητικῆς, ἔστω καὶ λεπτολόγου διδασκαλίας περὶ τῶν μεθόδων τῆς διατάξεως καὶ συνθέσεως ἐν τῇ γραφῇ λογοτεχνημάτων.

Ἡ ὀρθὴ τῶν ἀξίων λόγου ἔργων ἐξέτασις καὶ μεθοδικὴ ἐπεξεργασία καὶ ἐν αὐταῖς ἀκόμη καὶ ἀνωτάτης τάξεσιν ἀνωτέρων σχολείων

παρέχει τὴν ἀρίστην βάζιν περὶ τὰς ἐκθέσεις. Πρὸς ἐντελῆ γνῶσιν τῶν διαφορῶν τῆς ἐκθέσεως εἰδῶν βεβκίως τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλίτζ δὲν εἶναι δυστυχῶς περ' ἡμῖν κατὰλλήλως συνθεθειμένα· δι' ὃ ἡ ἀνάγκη αὕτη δύνανται νὰ πληρωθῆ διὰ προσφόρων ὑποδειγμάτων, ἅτινα νὰ περιλαμβάνωνται ἐν βιβλίους περὶ ἐκθέσεων. — Ἐν πάσῃ δ' ὅμως περιπτώσει ἐκ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων δύνανται νὰ γνωσθῶσιν οἱ διάφοροι χαρακτηῆρες τοῦ ὕφους, ὧν χρῆσις ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ γίνεται.

4. Ἀφ' οὗ ἡ διδασκαλίτζ τῆς γραμματικῆς εἶναι ὑπηρετικῆ τῆς κατανουήσεως τῆς γλώσσης, εἶναι εὐνόητον ὅτι τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον, ἐν ᾧ γνωρίζονται γραμματικοὶ τύποι, προάγει τὴν γνῶσιν αὐτῆς. Διὰ τῆς συγῆς δ' ἐμφανίσεως τῶν τύπων καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ κειμένῳ παρατηρήσεως τῆς ἐφαρμογῆς τῶν γνωσθέντων κανόνων, τῶν ἀναφερομένων περὶ τὸ τυπικὸν καὶ ἐτυμολογικὸν τῆς γραμματικῆς καὶ τὴν πλοκὴν τῶν λέξεων, στερεοποιοῦνται αἱ γραμματικαὶ γνώσεις. Ἀλλ' ἰδίως αἱ γραμματικαὶ παρατηρήσεις συνάπτονται πρὸς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τευχίου ἐξαγομένων ἀσκήσεων τοῦ ὕφους καὶ τῶν συνθέσεων ἐν γένει. Ἐπειδὴ δ' εἶναι ἀλλοτρία τοῦ σκοποῦ τοῦ βιβλίου τούτου ἡ ἐξέτασις τῆς γραμματικῆς διδασκαλίτζ, διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ πρῶντος περιοριζόμεθα εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα.

5. Τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον, χρησιμεῦον οὐ μόνον διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς καθαιρεουσίης γλώσσης ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γνῶσιν τῶν διαφορῶν εἰδῶν τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως, περιλαμβάνει (ἰδίως τὸ διὰ τὰς ἀνωτάτης τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ τὸ διὰ τοὺς μὲθης τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως) κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μείζονα ἢ ἐλάσσονα μέρη ἀποτελοῦντα ὅλον τι, ἐκ τῶν ἔργων τῆς συγχρόνου φιλολογίης. Βεβκίως ἡ νεωτέρη ἡμῶν φιλολογία δὲν δύνανται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν νεωτέρην ἄλλων μεγάλων ἔθνων· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀριθμεῖ αἰῶνος βίον, καθ' ὃν πολλὰ καὶ ποικίλα μὴ στερούμενα ἀξίως ἔργα ἐγράφασιν. Δυστυχῶς δ' ὅμως διὰ τὴν μέχρι τοῦδε μὴ ἐπικρατῆ τῆς μητρικῆς γλώσσης θεραπειάν ἐν τοῖς σχολείοις πολλοὶ καὶ τῶν ἀνωτέρων τυχόντων παιδεύσεως ἢ ἀγνοοῦσι τὸ πλεῖστον τῶν ἔργων τούτων ἢ ὑπομῶσι τὴν ἀξίαν αὐτῶν καὶ τινες μάλιστὰ ἐπὶ τοσοῦτον προβαίνουσι, ὥστε ἐδογματίασιν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελεσθῆ βιβλίον ἀναγνωστικὸν πρὸς ἀνωτέρην τῶν μεθῆτων γενικὴν καὶ γλωσσικὴν (ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ) μόρφωσιν. — Διὰ

τῶν κατὰλλήλων ἀνιγνωσμάτων ἐκ μερῶν τῆς συγχρόνου φιλολογίας, οὐ μόνον ὁ πρόφρωνος γνωρίζει τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑαυτοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἰδιαιτέρως τῆς ἰδιοφυΐας αὐτοῦ γνωρίσματα καὶ τὸν τρόπον τῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀντιλήψεως. Τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν ἀντιλαμβάνομενον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν φιλολογίας, ἐμβαθύνον εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἔργων, ἐν οἷς ὁ ἐθνικὸς βίος καὶ τὰ ἐθνικὰ παθήματα ἐξεικονισθέντα παρεδόθησαν εἰς τὰς μελλούσας γενεάς, θὰ μορφῶται ἐθνικῶς καὶ θὰ θεωρηκίζηται κατὰ τοῦ πρὸς πᾶν ξένον καὶ ὀθνεῖον θυμωσμοῦ. Ὅταν δ' οὕτως ἡ διάνοις αὐτῶν τρέφηται καὶ τὸ συνκρίσθημα διακλάσσηται, τότε καὶ ἡ βούλησις αὐτῶν ἐξεγείρεται εἰς πράξεις τῆς Ἑλλάδος ἀνταξίας.

Ἄλλὰ διὰ τῆς ἀνιγνώσεως καὶ μελέτης οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ λαμβάνωσι γνῶσιν καὶ ἐκτενεστέρων εἰδῶν τοῦ γρηγοῦ λόγου. Διὰ τοῦτο δ' εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνηται καὶ ἡ ἀνάλυσις μειζόνων ἔργων τῆς φιλολογίας· περὶ ταύτης δὲ τῆς ἀναλύσεως αὐτῶν ἐν οἰκείῳ τόπῳ θὰ διακλάβωμεν.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ (*)

Πρὸ παντός ὀφείλει ὁ διδάσκαλος πρὸς ἕκαστον μᾶθημα καλῶς νὰ παρισκευάζηται· ἔπειτα νὰ διευθύνῃ τὴν διδασκαλίαν σκοπίμως καὶ τακτικῶς καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἐξετάσῃ ἑαυτὸν, ἐὰν κανονικῶς διεξήχθη τὸ μάθημα. Ἡ τοῦ διδάσκοντος λοιπὸν ἐνέργεια περιλαμβάνει τρεῖς μέρη 1) τὴν πρὸς διδασκαλίαν παρασκευήν, 2) τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν καὶ 3) τὴν κρίσιν περὶ ταύτης.

Ἐν τῇ παρασκευῇ πρῶτον καθορίζεται ἡ κατὰ τὸ γενησόμενον μάθημα διδασκτέα ὕλη. Ἐν τῷ καθορισμῷ τούτῳ τέσσαρες πικράγοντες πρέπει νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν: 1) Τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα, ὅπερ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ διδάσκαλος ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους καθορίζει τὸ διδασκτέον μέρος ἐκ τῆς ὕλης ὕλης κατ' ἕκαστον χρονικὸν διάστημα π. χ. κατ' ἕκαστον μῆνα. (Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὸ πρόγραμμα τοῦτο ὁ διδάσκαλος καθορίζει γενικῶς πόση ὕλη κατὰ τὸ προσεχὲς μάθημα ἢ διδασκτέον.) 2) Ἡ ἀτομικότης τοῦ διδάσκοντος. Ὅταν ὁ διδάσκαλος ἐξετάζων ἑαυτὸν κρίνῃ ὅτι εἶναι ἱκανὸς καὶ νὰ εἰσπαύσῃ κατὰκλήτως τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ διδασκτέον μάθημα καὶ ἐπιτηδεύῃ τὸ ἔργον του νὰ διαπεράνῃ, τότε εἶναι φυσικὸν ὅτι καὶ ταχύτερον εἶναι δυνατὸν νὰ προβῇ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ περισσύτερον μάθημα νὰ διδάξῃ, ἢ ὅταν ἐξ εὐσυνειδήτου ἐξετάσῃ ἑαυτοῦ σχηματίσῃ τὴν γνώμην, ὅτι ἐν σχέσει πρὸς τὸ

(*) Πολλοὶ ὄροι καὶ παραγγέλματα διὰ βραχείων ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ ἀναφερόμενα ἀναπτύσσονται διὰ πλείονων ἐν τοῖς ἐπομένοις· διὰ τοῦτο δ' ἴσως εὐχερέστερον ἔν τισι θὰ κατενοεῖτο τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἂν ἐτίθετο εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος βιβλίου. Ἀλλ' ἐτέθη ἐν τῇ ἀρχῇ, διότι χρονικῶς προηγείται ἡ κατ' οἶκον παρασκευὴ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλία ἐπιτελεῖται.

διδασχθησόμενον μάθημα δὲν ἀνεῦρε τὴν κλλιίστην ὁδόν. 3) Οἱ μαθηταί. Ἐὰν οἱ πλείονες τούτων εἶναι ἱκανοί, εὐπειθεῖς, προσεκτικοὶ καὶ ἐπιμελεῖς, τότε φυσικῶς πολὺ περισσύτερα δύναται νὰ κατορθώσῃ μετ' αὐτῶν ὁ διδάσκαλος ἢ ἐν ἐνκνήτῃ περιπτώσει. 4) Τὰ τοῦ σχολείου. Βεβζίως δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀποδείξωσ τὸ ὅτι τὸ σχολικὸν οἰκοδόμημα, τὰ σχολικὰ σκεῦη καὶ τὰ διδασκτικὰ ὄργανα ἔχουσι σπουδαιοτάτην σημασίαν διὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν ποσότητα τῆς διδασκτικῆς ὕλης. 5) Ἡ φύσις τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες πρέπει νὰ ὑπερνηκθῶσιν, ὅπως οἱ μαθηταὶ κατκνοήσωσι τὸ διδασχθησόμενον μάθημα.

Μετὰ ταῦτα ὁ διδάσκαλος θὰ καθορίσῃ τὴν ἔκτασιν τῆς διδασκτικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου. Σχετικῶς δὲ πρὸς τὴν οὕτως θὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ἂν ἡ μείζων ἢ ἐλάσσων σπουδαιότης τῆς ὕλης ἀπαιτῆ ἰκτενοστέραν ἐπεξεργασίαν ἢ μὴ καὶ κατὰ πόσον ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἡ ὀρισμένη ὥρα τοῦ μαθήματος ἐπιτρέπει εἰς τὴν διδασκαλίαν νὰ ἐπεκταθῇ. Μετὰ ταῦτα θὰ ὀρίσῃ, πῶς θὰ δικπλασθῇ μεθοδικῶς ἡ κατὰ τὴν ἔκτασιν ὀρισθεῖσα ἐπεξεργασία καὶ ποῖα δυσχέρεια πρὸς τοῦτο ἐπιπροσθοῦσι καὶ πῶς αὐταὶ θὰ ἀρθῶσιν ἐκ τοῦ μέσου.

Πρὸ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ τρόπου τῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας ὁ διδάσκαλος εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσῃ τὸ εἶδος τοῦ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου· διότι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γνωρίζῃ πρότερον ἂν εἶναι διήγημα ἢ μῦθος, περιγραφή ἢ ἐκφοραε, ἀνάπτυξις ἐννοιῆς ἢ κρίσεως· ἢ εἰς ποῖον εἶδος ποιήσεως ἀνήκει. Κατὰ πόσον δὲ τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον πρὸς ὀρθῶς νοουμένην διδασκαλίαν εἶναι μὲν εὐνόητον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐπομένων θὰ καταδειχθῇ ἐντελῶς.

Ὁ διδάσκαλος δὲ ἐν τῇ κατ' οἶκον παρσκευῇ τοῦ διδασκτοῦ μαθήματος κατὰ πρῶτον πρέπει νὰ ἀνεύρῃ τὰ μέρη τοῦ λογικοῦ οἰκοδομήματος καὶ τὸν τρόπον τῆς διερθρωσεως αὐτῶν, ἥτοι νὰ καταστρώσῃ ἐν εὐσυνόπτῳ ἀναγραφῇ τὸ σχέδιον (ἴδε κατωτ. κεφ. Θ', 3). Ἐν τῇ διατάξει δὲ ἰσχύουσι τὸ μὲν λογικὸν, τὸ δὲ πρακτικὸν νόμοι. Κατ' ἐκείνους μὲν ἀπαιτεῖται :

α') νὰ διακριθῇ σαφῶς ἡ κυρία ἔννοια, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν καὶ τὴν ἐνόητα τοῦ ὅλου λογοτεχνήματος·

β') τὰ κύρια μέρη νὰ χωρίζωνται σαφῶς ἀπὸ τῶν δευτερευόντων μερῶν· νὰ εἶναι καταφανὲς εἰς ποῖον κύριον μέρος περιλαμβάνεται ἕκαστον τῶν δευτερευόντων·

γ') να ορίζονται κί μεταβάσεις·

δ) τὸ σχέδιον νὰ περιλαμβάνη ὅλον τὸ περιεχόμενον τοῦ λογοτεχνήματος·

ε') τὸ θέμα καθοριζόμενον νὰ γράφηται ἄνωθεν τοῦ σχεδίου.

Οἱ δὲ πρακτικοὶ νόμοι ἐπιβάλλουσιν, ὅπως τὸ σχέδιον γραφόμενον, κατὰ τοιοῦτον τρόπον συμμετρικῶς νὰ παρίσταται, ὥστε δι' ἐνὸς βλέμματος νὰ γίνηται καταφικνῆς τοῦ ὅλου ἢ οἰκονομίας.

Μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ σχεδίου ὁ διδάσκαλος θὰ ἐρωτήσῃ ἑαυτὸν, «ποῖα πραγματικὰ κὶ ποῖα λεκτικὰ δυσκολία ἐνυπάρχουσι πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ προκειμένου μῆθῆματος;» Ἰνὰ δ' ἐπιτύχῃ περὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν δυσχερειῶν τούτων, ὁ διδάσκων πρέπει ὄχι μόνον νὰ ἔχη ὀφείν τὴν ἀντίληψιν, ἀλλὰ κὶ βεθέως νὰ ἔχη μελετήσει τὴν παιδικὴν φύσιν. Ὑπάρχουσι διὰ τὸν παιδὰ δυσχερεῖς τινες, αἵτινες δὲν ἐκφάνονται ὡς τοιαῦται εἰς τὸν ἐνήλικα κὶ τὸν κνήσιον κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ ἢ μᾶλλον αἰσθάνεται τινὰ ὁ παῖς, ὃν τὴν κατανόησιν δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ προὑποθέσῃ μὴ ἔμπειρος διδάσκαλος. Διὰ τοῦτο πρέπει οὗτος νὰ σπουδάζῃ ἀκριβῶς τοὺς μῆθῆτάς του· βεθέως δ' ὅμως εὐκολύνει πολὺ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν δυσχερειῶν ἢ συνιστωμένη ἐν ταῖς ἐπομένοις μέθοδοις τῆς ἀποδύσεως τοῦ περιεχομένου τῶν τμημάτων τοῦ ἀγνωστοῦ τεμαχίου πρὸ τῆς ἐμβυθύσεως εἰς τὸ περιεχόμενον (Κεφ. Ε'). Κὶ ἂν μὲν πραγματικὰ πρακτῆρῆσαι εἶναι πρὸς τὴν κατανόησιν ἀνγκητικὰ, αὗται ἐπιτίθενται κατὰ τρόπον ἀπλοῦν κὶ ἐντελῶς σαφῆ. Ἐὰν δὲ γλωσσικῆ τις ἔκφρασις ἔχη ἀνάγκην δι' ἀσαφῆσεως, πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται οἱ λογικοὶ ὀρισμοὶ κὶ νὰ δι' ἀσαφῆται διὰ περιφράσεως, διὰ τῆς ἀντικειμενικῆς φράσεως δι' ἐτέρως συνωνύμου ἐκφράσεως ἢ κὶ διὰ δημώδους φράσεως· ἐνίοτε δὲ ἡ δι' ἀσαφῆσαι γίνεται διὰ παραδειγματῶν, δι' ὧν ἡ ἐξηγητὴς ἔννοια παρίσταται ζωηρῶς πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν μῆθῆτων. Ἐν τῇ μελέτῃ δὲ ταύτῃ ὁ διδάσκαλος θὰ σκεφθῆ, ποῖα διδασκτικὰ ὄργανα, ὡς χάρται, εἰκόνες, φυτὰ, παρασκευαστικὰ φυσιολογικῶν συλλογῶν κ.τ.τ. χρειάζονται πρὸς κατανόησιν τοῦ μῆθῆματος κὶ ποῖα ἐκ τούτων ἔχει εἰς τὴν διάθεσιν του. Ὁ διδάσκαλος δὲ πρέπει πᾶσιν προσπάθειαν νὰ καταβάλλῃ, ὅπως ἔχη πρὸ ἑαυτοῦ ἐν τῇ κατ' οἶκον παρασκευῇ τὰ χρησιμοποιοιθησόμενα κατὰ τὴν διδασκαλίαν διδασκτικὰ ὄργανα.

Μετὰ ταῦτα ὁ διδάσκαλος θὰ ἐμβυθύσῃ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου, θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἀγνωσῇ μετὰ τῶν γραμμῶν, νὰ ἀνεύρῃ

τάς ἐν τῷ διδασθλομένῳ μαθήματι ἐνυπαρχούσας ἠθικάς καὶ θρησκευ-
τικὰς ἐννοίας καὶ τὰ ψυχικὰ συναισθημάτα, ἕτινα διεγείρονται
διὰ τοῦ περιεχομένου τοῦ μαθήματος καὶ νὰ ἀνακλύψῃ τὰ ἐλαττήρια
τῶν ἐν αὐτῷ ἀνυπαρχόντων γεγονότων. Εἶτα δὲ θὰ καθορίσῃ τὰς συγ-
κεντρωτικὰς ἐρωτήσεις, δι' ὧν ὁ μαθητὴς θὰ καθοδηγηθῇ εἰς τὴν ἀνεύ-
ρεσιν τῶν ἐννοιῶν τούτων.

Μετὰ τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου θὰ καθορισθῶσιν οἱ τρόποι,
καθ' οὓς θὰ ἐξετασθῇ ἡ μορφή τοῦ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου καὶ θὰ
ἐκλεγῶσιν αἱ προσφορώτεραι γλωσσικαὶ ἀσκήσεις. Ἐπειτα δὲ ὀρίζεται,
ἂν θὰ γίνῃ γραπτὴ ἔκθεσις καὶ ποία· μετὰ δὲ τοῦτο ἐξετάζεται, ἂν αἱ
ἐν αὐτῇ ἀπαντῶσαι γλωσσικαὶ μορφαὶ εἴναι ἐντελῶς γνωστὰ ἢ εἴναι
ὄλως ἀγνωστοὶ ἢ ἐγνώσθησαν μὲν ἄλλοτε εἰς τὸν μαθητὴν, ἀλλ'
ἔχουσιν ἀνάγκην ἐπανκλήψεως (Κεφ. I', 1', 1). Ἐν τέλει δ' ἀναγρά-
φονται αἱ πρὸς ὑπαγόρευσιν φράσεις.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς κατ' ἤθος ἀναγνώσεως εἴναι ἀνάγκη νὰ ἀναγνώσῃ
τὸ τεμάχιον κατ' οἶκον μεγαλοφώνως ὁ διδάσκαλος· διότι ἡ ἀκοή εἴναι
ὁ μόνος κριτὴς τοῦ ὀρθοῦ· τὸ δὲ οὗς, καὶ ἐν ἀκόμῃ δὲν εἴναι ἐπαρκῶς
ἡσκημένον, καθοδηγεῖ πρὸς διόρθωσιν τῶν πλείστων σφαλμάτων. Διὰ
τοῦτο τοῦλάχιστον δις πρέπει νὰ ἀναγινώσκῃται τὸ τεμάχιον·
καὶ τὴν μὲν πρώτην φοράν ὁ διδάσκαλος βραδέως ἀναγινώσκων ἀνευρί-
σκει τὰ σφάλματα καὶ ἐπαναλαμβάνει τὸ ὀρθόν, τὴν δὲ δευτέραν φοράν
ἔχων βοηθὸν τὴν κριτικὴν τῆς προτέρας ἀναγνώσεως ἐπιτυχῶς ἀπαγ-
γέλλει κατ' ἤθος.

Μετὰ τὸν καθορισμὸν τῆς διδασκαλικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ διδασθλο-
μένου μαθήματος ὁ διδάσκαλος ἀσχολεῖται περὶ τὴν προπαρασκευὴν
αὐτοῦ. Αὕτη προοδοποιεῖ τὴν κατανόησιν τοῦ πρὸς διδασκαλίας μαθή-
ματος. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν ταύτῃ ὁ διδάσκαλος θὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν πρό-
τερον διδασθῆσαν ὕλην, τὰς γνώσεις ἐν γένει τῶν μαθητῶν, τὴν πνευ-
ματικὴν ἰκανότητά, ὡς καὶ τὰς πνευματικὰς αὐτῶν ἀπαιτήσεις.

Οὕτω δὲ βίωνων ὁ διδάσκαλος καθορίζει τὰ διάφορα στάδια τῆς δι-
δασκαλικῆς καὶ τί ἔχει ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν νὰ πράξῃ. — Ἐν γένει δὲ τὴν
μείζονα ἢ ἥττονα ἔκτασιν τῆς κατ' οἶκον παρασκευῆς καθορίζει αὐτὴ ἡ
ἀτομικότης τοῦ διδασκάλου καὶ αἱ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ μαθήματος
προκύπτουσαι ἀπαιτήσεις καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς συμμετέρου πνευματικῆς
κατ' ὅλου μορφώσεως τῶν παιδῶν.

Ἀντίθετος πρὸς τὴν πρὸ τοῦ μολήματος παρκασκευὴν εἶναι ἢ μετὰ τὸ μολήμα ἐπίκρισις αὐτοῦ· αὕτη θὰ ἀνυφέρηται εἰς τὴν διδασκασίαν ὕλην καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο θὰ ἐρωτήσῃ ἐκυτὸν ὁ διδάσκαλος, («κ'») ἢ παρκασκευασθεῖσα ὕλη ἐδιδάχθη; β') ἐδιδάχθη κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον;» Ἐὰν ἀμφότερα ἢ τὸ ἕτερον δὲν ἐγένετο, τότε ὁ διδάσκαλος θὰ ἐρωτήσῃ ἐκυτὸν, ποῖον εἶναι τὸ αἴτιον τούτου, ἵνα ἐντελῶς αὐτὸ κατκτησῆσθαι ἐκποδῶν ἐν μελλούσῃ περιπτώσει. Οὕτω δ' ἢ ἐπίκρισις προηγούμενου μολήματος χρησιμεύει ὡς προπαρκασκευὴ ἐτέρου μέλλοντος.

Ἄλλὰ πρὸς πλήρη τούτου ἐπιτυχίαν ὁ διδάσκαλος καὶ ἰδίᾳ ὁ πρῶτος περὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ἴδιον τετράδιον, ἐν ᾧ θὰ σημειῖται τὸ βουληθέν, ἤτοι τὴν παρκασκευὴν αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐπιτευχθέν διὰ τῆς διδασκαλίας, σημειῶν συγχρόνως πᾶσαν ἀπὸ τῆς παρκασκευῆς παρέκκλισιν, ἵνα τυχόν ἀποφύγῃ ἐν τῷ μέλλοντι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ἡ διδασκαλία τῶν διαφόρων τεμαχίων τοῦ ἀνεγνωστικοῦ βιβλίου ἀποβλέπει εἰς τὴν δικηνητικὴν καὶ γλωσσικὴν τῶν μολητῶν μέρωσιν. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τούτου ἡ διδασκαλία ἐπιζητεῖ πρῶτον μὲν τὴν πλήρη κατανόησιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀνεγνωστικοῦ τεμαχίου, δεύτερον τὴν ὑπὸ τῶν μολητῶν οἰκαιοποίησιν τοῦ γλωσσικοῦ ἐπενδύματος τοῦ κατηνηθέντος περιεχομένου, πρὸς ἰδίαν αὐτῶν ἐν τῷ γρηπτῷ καὶ προφορικῷ λόγῳ χρῆσιν. Διὰ τοῦτο κατανόησις τοῦ γραπτοῦ λόγου τῶν ἄλλων καὶ ἰκανότης περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης εἶναι οἱ δύο πύλοι, περὶ οὓς περιστρέφονται καὶ ποιικίλι ἀσκήσεις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀνεγνωστικῶν τεμαχίων. Ταῦτα εἶναι τὰ δύο κύρια μέρη τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας· καὶ τὸ μὲν τῶν μερῶν τούτων καλεῖται ἀνάγνωσις, τὸ δὲ ὕψος ἐν γενικωτέρῳ σημασίᾳ.

Ἡ διάκρισις τῶν δύο τούτων μερῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἰσχυρῶς πρέπει νὰ φυλάττεται. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ὑποκείμενον τῆς διδασκαλίας εἶναι τὸ περιεχόμενον, τὸ πρᾶγμα ἢ περὶ τὴν κατανόησιν

τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἀναφερομένη διδασκαλία εἶναι διδασκαλίαι νοημάτων, ἐν ἧ τὸ λεκτικὸν μέρος ἐπὶ τοσοῦτον ἐξετάζεται, ὅσον ἀπαιτεῖ ἡ κατανόησις τοῦ ἀναγνωσθέντος. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ἐξετάζεται ἡ γλωσσικὴ μορφή τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, δηλαδὴ ἡ ὀρθογραφία τῶν ἐν αὐτῷ λέξεων, ὁ τρόπος τῆς συντάξεως καὶ συνθέσεως αὐτῶν καὶ ἡ ὑπὸ ἔποψιν ὕφους καὶ συνθέσεως ἤτοι ἡ λογοτεχνικὴ ὀρθότης τῆς ἐκφράσεως τῶν διανοημάτων· ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῆς γλωσσικῆς μορφῆς εἶναι ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ.

Ἡ ἀκριβὴς διάκρισις τῶν δύο τούτων μερῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ χρησιμεύει πρὸς τὸ συμφέρον ἡμιωτέρων. Διότι ἡ ἀνάμιξις αὐτῶν ἐπιφέρει σύγχυσιν ἐν τῷ νῷ τῶν μαθητῶν καὶ παρεκωλύει τὴν ἐπιτυχίαν τῆς διδασκαλίας ἑκατέρου τῶν μερῶν τούτων. Δι' ὅ ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας εἶναι ἀνάγκη σαφῶς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου νὰ διακρίνηται ἡ διδασκαλία πρὸς γλωσσικὴν κατανόησιν, τῆς ἐργασίας πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀναγκαστικῆς ἱκανότητος περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης. Εἰς ταῦτα δὲ τὰ δύο μέρη διακρίνεται καὶ τὸ λοιπὸν περιεχόμενον τοῦ βιβλίου τούτου.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΣ ΤΟΥ ΓΡΑΠΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

ΔΗΛΩΣΙΣ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ

Ἐκ τῆς γενικῆς διδακτικῆς εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ διδασκαλία ἄρχεται ἀπὸ τῆς δηλώσεως τοῦ σκοποῦ, ὃν αὕτη ἐπιζητεῖ νὰ ἐπιτύχη· π. χ. ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν: «Σήμερον θὰ γνωρίσωμεν τὴν ἱστορίαν μικροῦ βοσκῆ, ὅστις ἦτο ψεύστης» ἢ «Θὰ ἀναγνώσωμεν ποίημά τι περὶ ἐνὸς παιδίου, ποῦ ἔμεινε χωρὶς μητέρας»· ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν:

«Σήμερον θὰ γνωρίσωμεν μίαν ἀπὸ τὰς ὀραιοτέρας κοιλάδας τῆς Ἑλλάδος, τὰ περίφημα Τέμπη.»

Ἡ δὴλωσις αὕτη τοῦ σκοποῦ ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα⁽¹⁾.

α') διότι ἐξωθοῦνται πέραν τοῦ ὅριου τῆς συνειδήσεως αἱ ἐν αὐτῇ ἐνυπάρχουσαι παρκαστάσεις καὶ παρέχεται χῶρος ἐν αὐτῇ πρὸς εἰσδοχὴν τῶν νέων.

β') διότι βοηθεῖ τὴν εἰς τὴν συνείδησιν ἀνύψωσιν ἀρχαιοτέρων συγγενῶν παρκαστάσεων, αἵτινες παρέχουσι μεγίστην βοήθειαν πρὸς εἴσδον τοῦ νέου.

γ') διότι διεγείρει τὴν προσδοκίαν, ἣτις εἶναι ἡ ἀρίστη προδιάθεσις διὰ τὴν ἔνταξιν τῆς διδασκαλίας.

δ') διότι ἀφυπνίζει τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ βουλευτικὸν τῆς ψυχῆς τοῦ μαθητοῦ καὶ δίδει εἰς αὐτὸν ἰσχυρὰν ὄθησιν πρὸς αὐτενέργειαν ἐν τῇ διδασκαλικῇ ἐργασίᾳ.

Ἐὰν δ' ἡ διδασκαλία δὲν ἀρχίσῃ ἀπὸ τῆς δηλώσεως τοῦ σκοποῦ, τότε συνκντῶνται αἱ νέαι παρκαστάσεις ἐν τῇ συνειδήσει μετὰ τῶν παλαιῶν, αἵτινες ὡς ἰσχυρότεροι ἐξωθοῦσι τὰς νέας· οὕτω δὲ οὐδύλως ἡ προσοχὴ διεγείρεται, οὐδεμίαν ἐκούσιζ καὶ εὐάρεστος συμμετοχὴ εἰς τὴν διδασκαλικὴν ἐργασίαν παρέχεται. Ὁ μαθητὴς ἔνταξιν πρὸς τὰ διδασκόμενα πᾶσαν τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, πρέπει νὰ γνωρίσῃ περὶ τίνος πρόκειται, εἰ πρόκειται νὰ ἐπιτύχῃ.

Ὡς πρὸς τὸν τύπον, τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῆς δηλώσεως τοῦ σκοποῦ, εἶναι ἀνάγκη νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν αἱ ἐξῆς ἀπαιτήσεις:

α') Ἡ δὴλωσις τοῦ σκοποῦ πρέπει νὰ εἶναι ἀπλή, σφηδ καὶ ἀντιληπτὴ ὑπὸ τῶν μαθητῶν· οὐδεμίαν ἔκφρασιν ἢ λέξιν ἐπιτρέπεται νὰ περιέχῃ ἄγνωστον εἰς τοὺς παιδὰς. Ἀκατάληπτος ἢ ἀτελῶς κκτανοουμένη δὴλωσις τοῦ σκοποῦ πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς μὴ γενομένη.

β') Πρέπει νὰ ἔχῃ συγκεκριμένον περιεχόμενον. Ἀπλῶς τυπικαὶ δηλώσεις σκοποῦ ὡς «σήμερον θὰ προχωρήσωμεν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐκεῖ, ὅπου ἐμείναμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ μαθήματι» ἢ «σήμερον θὰ μάθωμεν τὴν ἐπομένην παράγραφον» οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔχουσι ἀξίαν.

γ') Δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἐλλιπὴς οὐδ' ἐκτενεστέρα τοῦ δέοντος· ἐλ-

(1) Ἡ δικαιολογία τῆς δηλώσεως τοῦ σκοποῦ, ὡς καὶ τῆς προπαρασκευῆς, μὴ ἐκτιθεμένη ἐπαρκῶς, καθ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, ἐν Ἑλληνικοῖς συγγράμμασιν ἐπέθῃ χάριν τῶν τυχόν ἥττον ἐντριβῶν περὶ τὰ τῆς διδασκαλικῆς.

λιπής δήλωσις σκοποῦ καταλείπει ψυχρούς καὶ ἀδικόφρους τοὺς μαθητάς, δὲν διεγείρει τὴν προσδοκίαν αὐτῶν ἐκτενῆς δὲ ταρασσει αὐτούς, δὲν παριστᾷ εἰς αὐτοὺς ἐπικρῶς καθωρισμένον τὸν σκοπὸν. Πρὸ πάντων δὲ πρέπει νὰ προσέχωμεν, μὴ ἐκτενῆς δήλωσις σκοποῦ νεκρώσῃ τὸ ἐνδιχέρον.

δ') Ὁ σκοπὸς πρέπει οὕτω νὰ ἐκφράζηται, ὥστε νὰ ἐξεγείρηται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν καὶ τὸ ἐνδιχέρον αὐτῶν.

Πρὸς ταῦτα προσθετέον, ὅτι εἶναι ἀνάγκη ἕκαστον ἀναγνωστικὸν τεμάχιον, ὑπερῶν χρησιμεύσῃ πρὸς διδασκαλίαν μαθημάτων τινος, νὰ ἀποτελεῖ ἐνικτὸν τι ὅλον, μεθοδικὴν ἐνότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Ἡ προπαρασκευὴ σκοπὸν ἔχει νὰ ἀνζητήσῃ τὰς ἐν τῷ πνεύματι τοῦ μαθητοῦ συγγενεῖς πρὸς τὸ νέον μάθημα ἀρχαιοτέρης παραστάσεως καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ ταύτας εἰς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ· διότι τὸ νέον μόνον διὰ τῆς βοήθειας τοῦ παλαιοῦ καὶ γνωστοῦ, ὑπερῶν ἢ δὴ ὁ μαθητὴς κατέχει, κατανοεῖται καὶ ἰσχυρῶς ἐν τῇ ψυχῇ ἐντυποῦται. Οὕτως ἡ ἀνάμνησις τῶν δι' ἰδίας ἐμπειρίας ἢ διδασκαλίας κτηθεῖσων συγγενῶν γνώσεων σχηματίζει τὴν αὐλικὴν τῆς εἰσροῆς αὐτῶν, τὸ φῶς ἐν ᾧ φωτίζονται, τὴν ἀρπάγην δι' ἧς κρατοῦνται⁽¹⁾.

Ὅτι δ' ἡ τοιαύτη ἐργασία εἶναι ἀπαραίτητος, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐμπιστευώμεθα εἰς τὴν διὰ τῶν νέων παραστάσεων αὐτόματον τῶν συγγενῶν ἀνάπλασιν καθίσταται εὐνόητον, ἂν σκεφθῶμεν ὡς ἐξῆς:

α') Εἶναι ἀνεμφίβολον ὅτι ἡ οἰκειοποίησις τοῦ νέου εἶναι εὐκολωτέρη, ἐὰν αἱ προσλαμβάνουσαι παραστάσεις ὑπάρχουσιν ἐν τῇ συνείδησει κατὰ

(1) Π. χ. ἐν τῇ προπαρασκευῇ τοῦ διηγήματος περὶ τοῦ βοσκῶν ψεύστου τοιαῦτά τινες δύνανται νὰ γίνωσιν ἐρωτήσεις: γνωρίζετε τί εἶναι βοσκὸς; ποῦ εἶδετε πρόβατα; ποῦ κοιμῶνται; ποῖα ζῶα τρώγουσιν πρόβατα; εἶδετε λύκον; (δύναται καὶ εἰκὼν αὐτοῦ νὰ προσαχθῇ) ὁ λύκος εἶναι ἐπικίνδυνος εἰς ἓνα ἄνθρωπον; τί ἄλλο γνωρίζετε περὶ τοῦ λύκου; πῶς ἀποδιώκεται; κ. τ. τ.

Ἡ ἔκτασις τῆς προπρακσκευῆς ἐξκρῆται ἐκ τῆς φύσεως τοῦ μαθήματος καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν. Πρὸς κατανόησιν τοῦ νέου εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναπλασθῶσιν ὅτε μὲν πλείονες, ὅτε δ' ὀλιγώτεροι παρκαστάσει. Ἄλλοτε δ' ἐν τῇ ψυχῇ συγγενεῖς παρκαστάσει εἶναι οὕτω πρόσφοροι ἢ κοινά, ὥστε οὐδαμῶς σχεδὸν ἔχουσι ἀνάγκη βοθηταίς πρὸς ἀνάπλασιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν πρέπει νὰ διακινῆται ἀλόγως πολὺτιμος χρόνος.

Τελευταῖον δὲ δὲν πρέπει νὰ παρμεληθῆται, ὅπως ἐν τέλει τῆς προπρακσκευῆς τὸ ὕλικόν αὐτῆς παρέχεται τοῖς μαθηταῖς ἐν δικταταγμένῃ σειρᾷ, συγκεκρικλιώεται καὶ οὕτως ἐντυπῶται ἐν τῇ ψυχῇ τῶν πλίδων· διότι μόνον ὑπὸ τοιαύτην μορφήν ἐνυπάρχει ἐν τῇ προπρακσκευῇ ἡ ὑψίστη πρὸς πρόσληψιν ἰσχὺς.

Καὶ τὸ νέον δὲ ἐν τῇ παρκασκευῇ δύναται νὰ ἐμφανίζηται, ἐφ' ὅσον ἡ κατανόησις αὐτοῦ εἶναι ἀναγκαστικὰ προϋπόθεσις τῆς κατανόησεως τοῦ συνόλου τοῦ μαθήματος. Ἄλλ' ἡ ἀναλυτικὴ προπρακσκευὴ δὲν πρέπει νὰ ἐπεκτείνηται ἐπὶ πάσης ἀκταλήπτου λέξεως, ἐπὶ πάσης ἀσφουδῆς ἐκφράσεως καὶ πλοκῆς τοῦ λόγου, ὥστε νὰ καθιστᾷ περιττὴν πᾶσαν μετὰ ταῦτα ἐπακολουθοῦσαν διασκῆσιν. Ἡ προπρακσκευὴ δὲν πρέπει νὰ μεταβάλληται εἰς σύντομον τοῦ λεξιλογίου τοῦ μαθήματος προσφορᾶν. Πληθὺς ἰδιαιτέρων παρκατηρήσεων θὰ καθίστα δυσχερεστάτην τὴν συγκεκρικλιώσιν τῆς προπρακσκευῆς· ἀκριβῆς ἐξήγησις πικρῶν τῶν φράσεων κατ' ἀνάγκην θὰ παρέστυεν εἰς ἐξέτασιν πρὸ τοῦ δέοντος τοῦ περιεχομένου τοῦ νέου μαθήματος, ἥτις βλάπτει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν.

Ἄριστόν εἶναι ἐὰν διὰ τῆς προπρακσκευῆς ἀσφκλίζηται ἡ ὀρθὴ ἀντίληψις τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ, ὅπερ κατορθοῦται, ὅταν τὸ ἐντελὸς σφῆς ἐμφανίζηται ἔχον σπουδαίαν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν εἰσέτι ὑπαρχουσῶν ἐπὶ μέρους ἀσφουδῶν. Αἱ μετὰ ταῦτα δ' ἀκόμη ἀναγκαστικὰς διασκῆσεις τῶν διαφόρων μερικότητων καὶ λεπτομερειῶν ἐξετάζονται κατὰ τὴν ἐμβάθυνσιν τοῦ μαθήματος, περὶ ἧς γυνήσεται ἐν τοῖς ἐπομένοις λόγοις.

Διὰ ταῦτα πάντα ὁ διδάσκαλος ἐν τῇ κατ' οἶκον παρκασκευῇ αὐτοῦ πρέπει πρῶτον νὰ ὀρίζῃ τὸ νέον καὶ ὑπὸ τούτου καθοδηγούμενος νὰ ἐτοιμάζῃ ἔπειτα τὴν προπρακσκευὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ἐν τῇ κατανόησει τοῦ περιεχομένου, τῇ ἄλλως λεγομένη προσαγωγῇ τοῦ νέου, δύο βιβλίους διακρίνονται. Καὶ πρῶτον μὲν ἀνερευνᾶται ἡ ὕλη τοῦ ἀγνωστοῦ τευχίου, τὸ ἐν αὐτῷ ἐκτιθέμενον γεγονός κατὰ τὴν ἐν χώρῳ ἐμφάνισιν καὶ τὴν ἐν χρόνῳ ἐξέλιξιν αὐτοῦ. Δεύτερον δὲ ἀνζητοῦνται καὶ ἐξετάζονται καὶ ἐν τῇ ὕλῃ τούτῃ ἐνυπάρχουσαι θεωρητικαί, ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἐννοιαι, εἰς ἃς εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐμβιβθῆν ὁ παῖς. Εἶναι δὲ ἀνάγκη ὁ σαφῆς χωρισμὸς τῶν δύο τούτων βιβλίων ὡς κανὼν ἀκριβῶς νὰ τηρῆται, διότι ἀφ' οὗ πρότερον τὸ εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπέπτον ὕλικόν εἰσέλθῃ πλήρως καὶ σταθερῶς εἰς τὴν συνειδήσιν, τότε μόνον εἶναι δυνατὸν εὐκόλως καὶ τελείως νὰ ἐμβιβθῆν ὁ παῖς εἰς τὰς ἐν αὐτῷ γενικὰς ἐννοίας καὶ ἀνεύρη γενικὰ συμπεράσματα.

1. Ἄμεσος κατάληψις.

Ἡ τοῦ νέου προσαγωγή ἐπιτελεῖται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε λαμβάνεται κατ' αὐτὴν ὑπ' ὄψιν ἡ λεγομένη στενότης τῆς συνειδήσεως τῶν παιδῶν. Διὰ τοῦτο δὲ τὸ σύνολον τῆς ὕλης μεθοδικῆς τινος ἐνότητος ὡς τὸ πολὺ διακρίνεται εἰς ἐλάχιστα τμήματα (ἐκτός ἂν τὸ μᾶθημα ἀποτελῆ μικρὸν τι ἀδιαιρέτον ὅλον), ὧν ἕκαστον ἀλληλοδιδάχως κατὰ πρῶτον εἰς τὸ πλῆρες τῆς συνειδήσεως φῶς ἀνυψοῦται καὶ ἔπειτα συνδέεται μετὰ τῶν λοιπῶν τμημάτων τοῦ μαθήματος καὶ ὡς τι ἐνιαῖον ἐν τῇ συνειδήσει συμπεριλαμβάνεται. Κατὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία ἐκάστου τῶν τμημάτων τούτων ὡς ἐξῆς γίνεται :

1. Τῶν μαθητῶν τις κατὰ πρῶτον ἀνγκινώσκει τὸ ἐλάχιστον προτιθέμενον εἰς τοὺς παιδάς τμήμα καὶ ἔπειτα διηγεῖται τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Ἐν ᾧ δ' ἐν τῇ προπαρασκευῇ παρεχωρήθη τοῖς μαθηταῖς ὅσον τὸ δυνατὸν μείζων ἐλευθερία εἰς τὸ νὰ ἐκφράζωνται κατὰ τὸν συνήθη αὐτοῖς τρόπον τῆς ἐκφράσεως, κατὰ τὴν προκειμένην ἐργασίαν οἱ μαθηταὶ χρησιμοποιοῦσιν ἐν μέρει τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ ἀποτετυπωμένην ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν νοημάτων, τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως τοῦ συγγραφέως, χωρὶς νὰ ἐξαναγκάζωνται πρὸς τοῦτο.

ΣΗΜ. Εἰς ταῦτα δύναται τις νὰ ἀντείπῃ ὅτι οἱ πλεῖστοι ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι παιδαγωγικοὶ διδασκούςιν, ὅτι ἡ προσφορά τοῦ νέου πρέπει νὰ ἀρχῆται ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀναγνώσεως τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, ἀντὶ τῆς ὑπὸ τῶν παίδων τμηματικῆς ἀναγνώσεως. Εἰς ἀναίρεσιν τούτων ὁ Klein ἐπάγεται τὰς :

α') Ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ πράττῃ πρῶτος, ἐκεῖνο ὅπερ οἱ κίβιδες δύνανται νὰ ἐπιτελέσωσιν. Ἡ αὐτενέργεια κατὰ πάντα τρόπον πρέπει νὰ ὑποστηρίξηται. Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀναγνώσει καὶ διηγήσει οἱ μαθηταὶ δὲν λαμβάνουσιν ἐνεργὸν μέρος, ἀλλὰ μένουσιν ἐν ὅλῳ παθητικῇ θέσει· ἐν ᾧ ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ἀναγνώσει ἐν πολλῷ μείζονι μέτρῳ ἔχουσιν ἀσχολίαν μετὰ σκέψεως.

β') Δυνατὸν νὰ εἴπῃ τις : «Τὰ παιδιά δὲν ἔχουσιν ἀκόμη τὴν ἰκανότητα ἀφ' ἑαυτῶν νὰ σκέπτονται καὶ δι' ἰδίας ἀναγνώσεως νὰ κατανοῶσι τὸ περιεχόμενον.» Καλῶς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ μάθωσι τοῦτο βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Μαθάνουσι τοῦτο ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ, ἐὰν μηδεμίαν ἄλλη διέξοδος ὑπολείπηται αὐτοῖς· οὐδέποτε μαθάνουσι τοῦτο, ἐὰν μὴ ἀπαιτῆ τοῦτο γενικῶς ὁ διδάσκαλος παρ' αὐτῶν, ὡς φυσικὴν τινα ἀπαιτήσιν. «Ὅταν ὁ διδάσκαλος τακτικῶς ἐν ἀρχῇ τοῦ μαθήματος ἀναγινώσκῃ τὸ κείμενον, τότε ὁ μαθητὴς οὕτως ἐξαρτῆται ἀπ' ἐκείνου καὶ τοσοῦτον ἀποβάλλει τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἐνέργειαν, ὥστε ἤθελε θεωρῆσαι ἀλλόκοτον καὶ παράδοξον, ἐὰν ὁ διδάσκαλος ἐξῆται παρ' αὐτοῦ, ἔστω καὶ ἄπαξ κατ' ἐξαιρέσιν, ὅπως ἀφ' οὗ μόνου τοῦ ἀναγνώσει τι, κατανοήσῃ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Καὶ πῶθεν ὁ τρόφιμος θὰ ἀντλήσῃ τὸ θάρρος μετὰ τὸ τέλος τῶν σχολικῶν αὐτοῦ σπουδῶν πρὸς τοιαύτην δι' ἰδίας ἀναγνώσεως κατανοήσιν, ἐὰν μὴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διατριβῆς τοῦ καθοδηγηθῆ πρὸς τοῦτο καὶ ἀσκηθῆ;

γ') Δύναται τις νὰ εἴπῃ : «Ἡ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἄφοδος κατ' ἤθος καὶ κατὰ φύσιν ἀναγνώσει διηγήματός τινος ἢ ποιήματος ἐμποεῖ βαθυτέραν ἐντύπωσιν ἢ ἡ ἀτελής ὑπὸ μόνων τῶν μαθητῶν ἀναγνώσις.» Τίς εἰς ταῦτα ἀντιλέγει; Ἄλλ' ἄρα γε εἶναι ὀρθὸν νὰ παράγωμεν τὴν βαθυτάτην ἐντύπωσιν ἐν ἀρχῇ μείζονος σειρᾶς νοημάτων; Τί θὰ προσφέρωμεν ἔπειτα ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς; Τὰ παιδιά ἤδη τὸ πᾶν γινώσκουσιν, ἢ προσδοκία ἀποβάλλεται, τὸ διαφέρον παρέρχεται. Κατὰ ψυχολογικὸν νόμον ἢ οἰκειοποίησις τῶν περιεχομένων ἐν τινι συνθετῷ ὅλῳ μερικῶν ἐνοιῶν ἐπιτελεῖται ὑπὸ εὐνοϊκωτάτους ὅρους, ἐὰν οἱ ἐντύψεις οὐχὶ διὰ μιᾶς ἀλλὰ βαθμηδὸν προσαγόμεναι ἀποκτώσι κατὰ μικρὸν τὴν μεγίστην αὐτῶν σαφήνειαν. Ἡ οὕτω σπουδαία διὰ τὴν πρόσληψιν προσοχὴ ἐν τούτῳ ἀνευρίσκει τὸν κύριον αὐτῆς ὑποστήριγμα. Ἡ βαθυτάτη λοιπὸν ἐντύπωσις δὲν πρέπει νὰ ἐπιζητηθῆ ἐν ἀρχῇ τοῦ μαθήματος, ἀλλὰ νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὅλης πνευματικῆς ἐργασίας, ἥτις κατ' αὐτὸ γίνεται.

δ') Ἀναγνώσις σημαίνει κατανόησις ἐνοιῶν διὰ τῶν σημείων τῆς γραφῆς. Ἐὰν ὁ μαθητὴς πάντοτε διὰ τοῦ ὠτὸς ἀντιλαμβάνηται, πρὶν ἢ διὰ τῶν σημείων τῆς γραφῆς ἀντιληφθῆ, πῶς θὰ μάθῃ νὰ κατανοῇ τι νέον ἐν γραπτῷ λόγῳ ἀποτετυπωμένον;

2. Μετὰ δευτέρῳ τοῦ αὐτοῦ τμήματος ἀναγνώσιν ἐπακολουθεῖ

ἐν διαιλογικῇ μορφῇ συζήτησις (διασαφητικὴ ἐξέτασις), ἐν ἣ ὑπὸ τῶν μαθητῶν τὰ πλημμελῆ τῆς γενομένης ἀποδόσεως τοῦ ἀνγνώστου μέρους διορθοῦνται, τὰ ἑλλειπῆ συμπληροῦνται, τὰ δ' ἀσαφῆ διασαφροῦνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

Οὕτως ἡ διδασκαλίαι δὲν προβαίνει ἀμέσως ἐν τῇ ἀρχῇ εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀνγνώστου τευχίου. Διότι διὰ τῆς ἀποδόσεως αὐτοῦ καταφθίναται πῶς ἀντελήφθησαν αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ δι' αὐτῆς δηλοῦνται τὰ σκοτεινὰ σημεῖα, εἰς ἃ ἡ ἐρμηνεῖα εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰσδύσῃ. Ὁ εἰσερχόμενος πρὸ τῆς ἀποδόσεως εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν τῶν ἐπὶ μέρους ἐξέτασιν πολλάκις ἀπόλλυσι χρόνον ἐπὶ μακτῶν εἰς περιττὰς διασαφίσεις.

Τὸ μέρος τοῦτο τῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας εἶναι ἀνεκφυσιζήτως σπουδαῖον. Δι' ὃ πρέπει ὁ διδάσκων νὰ προσέχη, ὥπως μὴτε περιορίζῃ τὴν ἐργασίαν ταύτην, ὥστε ἀτελής νὰ γίνηται, μὴτε ἐκτείνῃ ταύτην πλέον τοῦ δεόντος. Ὑπὸ τὰς δύο δὲ ταύτας ἐπιόψεις θὰ ἐξετάσωμεν αὐτήν.

α') Ὁ μαθητὴς προκκλούμενος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου πολλάκις ἀποδίδει τὴν σημασίαν διαφόρων λέξεων ἢ φράσεων δι' ὁμοίων ἢ παρρησιαίων φράσεων. "Ὅστις δ' ὅμως νομίσῃ, ὅτι πρὸς ἐκάστην οὕτως ἐρμηνευομένην λέξιν ἢ φράσιν ὁ μαθητὴς συνάπτει πάντοτε σαφῆ καὶ πλήρη συνείδησιν, ἐμπειρίαν καὶ κατὰληψιν, ὁ τοιοῦτος δεινῶς ἀπκτᾶται. "Ὅς ἐξετάσῃ κατὰ βάθος τὸ πρᾶγμα ὁ δυσπιστῶν καὶ θὰ ἀνεύρῃ πόσον ὀλίγα παρρησιαίαι μαθητῶν τινῶν εἶναι ἐναργεῖς καὶ πόσον ὀλίγων παρρησιαίων σαφῆ συνείδησιν ἔχουσιν οἱ μαθηταὶ οὗτοι. Καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν δεινῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπιπολιότητος ἢ ἀτελοῦς κατανοήσεως; Διὰ τί πολλάκις καὶ κί ἐπιτηδειόταται διδασκαλίαι καὶ πασὶν κί προσπάθειαι ἐκνωτάτων διδασκάλων προσκρούουσι κατὰ τῆς ἐμμένου πολλῶν παιδῶν ἐπιπολιότητος; Διὰ τί παρὰ πολλοῖς παισὶν ἐμφαίνεται ἡ τοιαύτη ἀποφυγὴ τῆς ἐξετάσεως τῆς οὐσίας τῶν παρησιαίων παρ' ὅλα τὰ παιδευτικὰ μέσα; Διὰ τί εἰς τοὺς τοιοῦτους παιδὰς κατέστη οἰονεὶ δευτέρω φύσις ἢ πρόχειρος, ταχεῖα ἀπάντησις περὶ παντὸς ὅ,τι ἐρωτῶνται; Τίς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ γεγονός, ὅτι παρὰ τοῖς τοιοῦτοις μαθηταῖς προάγεται ἡμιμαθία, χείρων τῆς ἀμαθίας, ἢ εὐπιστίας, ἢ ἐπιπολιότητος καὶ αὐτὴ ἡ ἀσυνεσία;

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ διδάσκων, χρησιμοποιοῦν τὴν κατ' οἶκον πα-

ρρασκευήν ἐκυτοῦ, προβάλει εἰς τὰς ἀναγκαστικὰς παρατηρήσεις πρὸς πλήρη καὶ τελείαν κατανόησιν τῶν λέξεων, πρὸς ζωηρὰν ἀπεικόνισιν τῶν δι' αὐτῶν περικτανομένων ἐννοιῶν δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ αἴρῃ τὰς ἐκ τῶν ἀγνώστων λέξεων προκυπούσας δυσχερεῖς, ἀλλὰ παρέχει καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν σαφῆ φανταστικὴν εἰκόνα τῆς ἐν τῷ βιβλίῳ ἐκτιθεμένης πράξεως. Πρὸς τοῦτο ἐξετάζει τὸν τόπον, τὸν χρόνον, τὴν φύσιν καὶ τὸ εἶδος τῆς πράξεως, τὸν χαρακτηρὰ, τὰς ιδιότητας καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἐνεργεῖν τῶν δρώντων προσώπων, περικτανεῖ τοὺς μολητὰς νὰ συμπληρώσωσι τὰ ἐλλείποντα, νὰ ἀνεύρωσι τὰ κῆτιν, νὰ καθορίσωσι τὰ ἀποτελέσματα καὶ ἐν γένει διακωτίζει πᾶν ὅσα ἔχουσιν ἀνάγκην φωτῆς. Διὰ τούτων αὐτόδηλον εἶναι, ὅτι δὲν νοοῦμεν ὅτι πάντα ταῦτα ἐν παντὶ μοληματα θὰ ἐξετάζωνται· ἀλλ' ἀνεκλόγως τῆς διδασκαλικῆς ἀνάγκης ὅτε μὲν τοῦτο, ὅτε δ' ἐκεῖνο γίνεται ὑποκαίμενον ἐξετάσεως. — Ἀξίον δὲ συστάσεως εἶναι, ὅπως αἱ διδασκαλίαι αὗται ὡσεὶ τοιαῦται, ὥστε νὰ διεγείρωσι τὸ πνεῦμα καὶ ὀξύνωσι τὸ παρατηρητικόν.

β') Ἄλλ' ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ἀνωφελῆ καὶ ἀτελείωτον φλυαρίαν, ἣτις πρὸς πάσας τὰς διδασκωμένους ἐρωτήσεις οὐδαμῶς προάγει τὴν ὑπὸ τοῦ μολητοῦ κατανόησιν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸν εἰς σύγχυσιν περιάγει. Ἡ διδασκαλίη δὲν πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν μείζονα ἔκτασιν, ἀλλὰ νὰ εἰσδύῃ εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ διδάσκαλος οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀποστρέφῃ τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ ὀφθαλμὸν ἀπὸ τοῦ πυρῆνος τοῦ ὅλου, πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ πρὸς τὸ ἀνεγνωστοκὸν τεμάχιον ὡς πρὸς πολύτιμον λίθον, τὸν ὅποιον πρέπει νὰ κοχτήσῃ πρὸ τοῦ μολητοῦ οὕτως, ὥστε νὰ βλέπῃ αὐτὸν οὐτοῦ ἀπὸ ὀρθῆς ἀπόψεως καὶ καταλλήλως φωτιζόμενον, ἵνα ἀντιληφθῇ αὐτοῦ ἐν ὅλῃ τοῦ τῆς λαμπρότητι. — Τὸν περιορισμὸν δὲ τῆς διδασκαλικῆς εἰς τὸ ἀνεγκλίον, τὴν ἀποφυγὴν περιτολογιῶν καὶ μακρίας χρόνου ἀπωλείας κατορθοῦ ὁ διδάσκαλος διὰ τῆς ἐπιμελετημένης κατ' οἶκον παρασκευῆς, ἣτις διὰ τὸν πρωτόπειρον πρέπει νὰ εἶναι γαυπητή, ὥστε καὶ αἱ ἐρωτήσεις καὶ τὰ ζητήματα νὰ καθορισθῶσιν, ὡς καὶ ἡ ἔννοια τῆς εἰς αὐτὰ καταλλήλου ἀπαντήσεως.

Ἐν τέλει δὲ ἀνεγκλίον εἶναι νὰ προσθέσωμεν, ὅτι οὐδαμῶς εἶναι ἀπαραίτητον ἕκαστον τεμάχιον εἰς λεπτομερῆ διδασκαλικὴν ἔρευναν νὰ ὑποβάλληται. Ἐὰν διὰ τῆς τελεματικῆς ἀποδόσεως τοῦ περιεχομένου κατέστη ἐντελῶς φανερόν, ὅτι ὁ μολητὴς ἐπαρκῶς κατανόησεν αὐτό,

τότε οὐδείς λόγος ὑπάρχει ὁ διδάσκαλος νὰ κηρυχθεῖ τὸν χρόνον αὐτοῦ καὶ τὰς δυνάμεις εἰς μαθητικὰ διδασκλήσει. Πρὸ πάντων δὲ διὰ νεωτέρους μαθητὰς δύνανται τις νὰ δυσχυρισθῇ, ὅτι τὰ κάλλιστα ἀνεγνωστικὰ τεμάχια εἶναι τὰ ἀμέσως κηρυχθέντα, ἐνοῖς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προστεθῶσι μακρὰ διδασκλήσει· δύσνόητοι δὲ ἀνεγνωστικὰ τεμάχια ὀλεθρῶς ἐπὶ τούτων ἐπιδρῶσι, διότι ἐλλείπει παρ' αὐτοῖς ἡ ἰδιόζουσα ἐκείνη πνοὴ τοῦ θυμικοῦ βίου καὶ ἡ ἄμεσος ἐπενέργεια τῆς γλώσσης, ἣτις δὲν δύνανται νὰ ἀντικηρυχθῶσι διὰ ἐπικουλουθουσῶν διδασκλήσεων καὶ ἐπεξηγήσεων. Δυσχερέστερον δὲ ἀνεγνωστικὰ τεμάχια μόνον εἰς ἀνωτέρως τάξεις διδάσκονται.

ΣΗΜ. Πρὸς διασάφην τῆς ἐργασίας ταύτης παρατίθενται παραδείγματά τινα κατὰ τὸν Krause, Lüttge καὶ Kehr (1)

Κύων κρέας ὄρεων (διὰ κατωτάτας τάξεις)

Μίαν φωνὴν κύων τις διήρχετο ἐν ποταμῶν κολυμβῶν καὶ ἐκράτει ὀλίγον κρέας εἰς τὸ στόμα του. — Ἐν ᾧ ἐκολύμβη εἶδε τὴν σκιὰν τοῦ κρέατος ἐντὸς τοῦ ὕδατος· ἐνόησε λοιπὸν ὅτι ἦτο ἄλλο μεγαλύτερον κομμάτιον κρέατος καὶ ὤρμησε μὲ λαιμαργίαν νὰ τὸ ἀρπάσῃ. Ἀλλὰ μίλις ἦνοιξε τὸ στόμα του αἰστέ εἰς τὸν ποταμὸν τὸ κρέας, τὸ ὅλον ἐκράτει εἰς τοὺς ὀδόντας του καὶ παρασύρειται ἀπὸ τὸ ὄσμημα τοῦ ποταμοῦ. Ἔμεινε λοιπὸν ὁ ἀπληστος χωρὶς κρέας.

(1ον τμήμα τοῦ μαθήματος.) Περὶ τίνος γίνεται ἐδῶ λόγος; τίνος εἶδους ἦτο ὁ κύων; πῶς τὸν φαντάζεσαι; Τί ἔκαμνεν ὁ κύων; τί ἐκράτει εἰς τὸ στόμα του; Τί θὰ εἶπῃ διήρχετο τὸν ποταμὸν; Πρὸς ποῖον σκοπὸν διήρχετο αὐτὸν; (διὰ νὰ φάγῃ που αὐτὸ ἐν ἡσυχίᾳ, ἴσως ἐν τῇ κρύπτῃ του.) Πόσον μέγας θὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἦτο ὁ ποταμὸς;

(2ον τμήμα.) Τί εἶδεν ὁ κύων ἐν τῷ ὕδατι; (τὴν εἰκόνα τοῦ κρέατος.) Ἐὰν παρατηρήσῃτε ἐντὸς τοῦ ὕδατος θὰ ἴδῃτε τὴν εἰκόνα σας; Τίς ἐξ ὑμῶν εἶδεν ἡδὴ αὐτήν; Οὕτως εἶδεν ὁ κύων ἐντὸς τοῦ ὕδατος τὴν εἰκόνα του καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ κρέατος, τὸ ὅποιον ἐκράτει εἰς τὸ στόμα του. Τί λοιπὸν λέγομεν ἐδῶ σκιὰν τοῦ κρέατος; (τὴν εἰκόνα τοῦ κρέατος.) Τί ὑπέθεσεν ὁ κύων ὅτι εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ κρέατος ἐντὸς τοῦ ὕδατος; Πῶς συμβαίνει νὰ μὴ ἀναγνώριζῃ ὁ κύων τὴν εἰκόνα του; Πῶθεν ὀναγνωρίζεις τὴν εἰκόνα σου; (Οὐδέποτε παρατήρησεν αὐτὴν ἐντὸς κηρυχθέντος.) Πῶς φαίνεται ἡ εἰκόνα ἐντὸς τοῦ ὕδατος; (μεγαλυτέρα.) Τί ἔκαμε τότε ὁ κύων; (ὤρμησε μὲ λαιμαργίαν πρὸς αὐτὸ τὸ μέρος.) Πρὸς ποῖον μέρος ὤρμησεν ὁ κύων; (πρὸς τὸ μέρος τῆς εἰκόνας τοῦ κρέατος ἐντὸς τοῦ ὕδατος.) Διὰ τί ὤρμησε πρὸς τὰ ἐκεῖ; (διὰ νὰ ἀρπάσῃ τὸ ἐν τῷ ὕδατι κρέας.)

(3ον τμήμα.) Ὁ κύων λοιπὸν ὤρμησεν ἐντὸς τοῦ ὕδατος διὰ νὰ ἀρπάσῃ τὸ

(1) Ἐν τοῖς παραδείγμασι τούτοις πρὸς εὐκολίαν συμπαρατίθεται ὅλων τῶν τμημάτων τοῦ μαθήματος ἡ διασαφητικὴ ἐξέτασις.

κρέας· μὲ ποῖον τρόπον ἐπεχειρήσῃς νὰ τὸ ἀρπάσῃ; (ἤνοιξε τὸ στόμα του.) Τί συνέβη ὅτε ὁ κύων ἤνοιξε τὸ στόμα του; (τὸ κρέας ἔπεσεν.) Ποῦ ἔπεσε τὸ κρέας; (εἰς τὸν ποταμόν.) Τί ἀπέγεινε τὸ κρέας εἰς τὸν ποταμόν; (τὸ βέϋμα παρέσυρε τὸ κρέας.) Πῶς λοιπὸν ἔλασε τὸ κρέας; (ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμόν καὶ τὸ παρέσυρε.) Τὸ ἀποτέλεσμα ποῖον ἦτο; (ὅτι ἔμεινε χωρὶς κρέας.) Διὰ τί λέγεται ἀπληστος; (διότι δὲν ἤρκειτο εἰς ἐκεῖνο τὸ ὑποῖον εἶχεν.)

Ἐρώτησις καὶ ἀποκρίσις (διὰ τὴν τρίτην τάξιν)

1) Ἐρώτησις τις ἐξήλθε διὰ νὰ εἴρῃ τροφήν καὶ ἔφθασε πρὸς τινος ἀναδενδράδος ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐκρέματο πλεῖστα ὠραῦ καὶ μεγάλα σταφυλῖα. 2) Ἐπὶ πολλὴν ὥραν βραδέως ἄνω καὶ κάτω περιεπάτει παρατηροῦσα αὐτά. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν προσεπάθει νὰ τὰ φθάσῃ. Ἀλλὰ ματαίως· ἐκρέματο πολὺ ὑψηλά. 3) Διὰ νὰ μὴ περιπαύσῃται δὲ ἀπὸ τὰ πτηνὰ, τὰ ὁποῖα τὴν παρεστήρουν, ἔθορισε περιφρονητικὸν βλέμμα εἰς τὰ σταφυλῖα καὶ ἀνεχώρησε λέγουσα «Εἶναι πολὺ ἄωρα καὶ δὲν τὰ θέλω».

1. Περιγραφή τῆς θέσεως. Ποίαν εἰκόνα τῆς τοποθεσίας ἐσχημάτισας κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν; (ὅτι ὑπῆρχεν οἰκία τις, εἰς τὰ πλάγια τῆς ὁποίας ἦτο ἀναδενδρὸς στηριζομένη τὸ μὲν ἐπὶ τῆς οἰκίας, τὸ δὲ ἐπὶ κλώνων καὶ ξύλων. Ὅπισθεν τῆς οἰκίας εἶναι κήπος καὶ φρέαρ. Ἐπὶ τῶν κλώνων τῆς ἀναδενδράδος ἐκάθητο πτηνὰ [τίνα;] τρώγοντα σταφυλῖα.) Ὄρα τοῦ ἔτους; (φθινόπωρον, ἐπεὶ δὴ αἱ σταφυλαὶ ἦσαν ὠριμοί.) Ὄρα τῆς ἡμέρας; (λίαν πρωτὶ [ἄρβυρος βαθύς], ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἀκόμη κοιμῶνται, τὰ δὲ στρουθία εἶναι ἤδη ἔξυπνα.)

2. Πρὸς ποῖον σκοπὸν ἦλθεν ἡ ἀλώπηξ εἰς τὴν ἀναδενδράδα; Τίνα λείαν ἀνεζήτησε; (ἀλέκτορα ἢ γῆνα.) Τί ἐπράξεν ὡς εἶδε τὰς ὠρίμους σταφυλῖα; Πῶς περιεπάτει ἢ ἀλώπηξ; (πολὺ ἡσύχως καὶ σιγὰ διὰ νὰ μὴ παρατηρηθῇ ἀπὸ κανέναν.) Διὰ τί παρεστῆρι αὐτάς; Τί θὰ εἶπῃ; προσεπάθει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν; Πῶς φαντάζεσαι τὰς προσπάθειάς τῆς; (Ἐστηρίχθη μὲ τοὺς προσθίους πόδας ἐπὶ τοῦ τοίχου καὶ ὕψωνε τὸν λαιμόν· ἔπειτα δὲ ἐδοκίμαζε νὰ ἀναρριχηθῇ· ἄλλοτε διὰ πῆδων ἐπεχειρεῖ νὰ ἀρπάσῃ σταφυλὴν κ.ο.κ.) Ἐκρατοῦν ταῦτα ἐν συνεχεῖ λόγῳ. Ἐπέτυχον αἱ προσπάθειά τῆς; (ὄχι· ματαίως προσεπάθει.) Διὰ τί;

3. Τίς εἶχεν ἴδει αὐτὴν ἐν τούτοις; Τί ἐφοβεῖτο αὕτη παρὰ τούτων; (περίπαιγμα.) Τί θὰ ἠδύναντο οἱ ἰδόντες; νὰ εἰπωσιν; Πῶς ἐπεζήτησε νὰ τὸ ἐμποδίσῃ; Τί σημαίνει: περιφρονητικὸν βλέμμα; Πῶς εἶναι τὸ περιφρονητικὸν βλέμμα; Τί ἐπεζήτησε ἡ ἀλώπηξ διὰ τοῦ περιφρονητικοῦ βλέμματος; (νὰ ὑποβίβωσι τὰ πτηνὰ ὅτι περιφρονεῖ τὰς σταφυλῖα.) ἦτο ἀληθὴς; Πῶς καλοῦμεν τὸ νὰ ἐκδηλοῖ τις ἄλλο, ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὑποῖον σκέπτεται; (ὑπόκρισιν.) Διὰ τί νὰ εἶπῃ τοὺς τελευταίους λόγους; δὲν ἤρκει τὸ περιφρονητικὸν βλέμμα;

3. Μετὰ τρίτην ἀνάγνωσιν τὸ ὅλον τοῦ ἀνεγνωσθέντος τμήματος περιεχόμενον ἀποδίδεται διὰ μιᾶς φράσεως ὑπὸ τῶν μελητῶν, ἀνευρίσκειται οἶον ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφὴ τις αὐτοῦ. Οὕτως· ἕκαστον μέρος καθ' ἑαυτὸ ἐξετάζεται, ἔπειτα δὲ θὰ ἐπικυλοῦσθῃ ἡ συσχέτισις αὐτοῦ πρὸς τὰ προηγούμενα.

ΣΗΜ. Τοῦ πρώτου τῶν ῥηθέντων μύθων ἡ κατά τμήματα ἀποδόσις εἶναι δυνατὸν νὰ συγκεκριαλωθῇ εἰς τὰς ἐξῆς φράσεις :

- 1) Ὁ κύων κρατεῖ ἐν κομματίον κρέας.
- 2) Ὁ κύων θέλει νὰ ἀποκτήσῃ μεγαλύτερον κομματίον.
- 3) Ὁ κύων γάνει τὸ κρέας.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μύθῳ :

- 1) Τόπος τοῦ γεγονότος.
- 2) Αἱ μάταιαι τῆς ἀλώπεκος προσπάθειαι.
- 3) Ἡ ὑπόκρισις αὐτῆς.

Ἄφ' οὗ δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐν ἕκαστον πάντων τῶν τμημάτων τοῦ μιλῆματος ἀλληλοδιδοῦσιν ἀνγνωσθῆ, ἀποδοθῆ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, δισκηθῆ καὶ μετὰ ταῦτα τοῦτο διὰ μιᾶς φράσεως ἐξενεχθῆ, τότε ἐπικαλοῦται ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν φράσεων τούτων, τῶν ἐπιγραφῶν, γενικὴ τις τοῦ ὅλου ἀπόδοσις κατ' ἀρχάς μὲν ὑπὸ τῶν ἰκνωτέρων, ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἀσθενεστέρων μιλητῶν.

Δὲν δύναται δὲ τις νὰ εἴπῃ ὅτι διὰ τῶν τοιούτων τοῦ ὅλου ἀποδόσεων ἐπιζητεῖται τι ἁνώτερον τῶν δυνάμεων τῶν μιλητῶν. Ἀπικτεῖται βεβίως ἄσκησίς τις πρὸς τοῦτο ἀλλ' οἱ μιλητὲς εὐχρίστως ἐπιδίδονται εἰς τὴν τοικύτην ἐν συνεχείᾳ ἐκδήλωσιν τῶν νοημάτων τοῦ μιλῆματος, ἧτις εἶναι εὐάρεστος εἰς τὴν πνευματικὴν τῶν παιδῶν ἐνέργειαν, ἡ ὁποία πάντοτε ἐπιζητεῖ ὅλον τι νὰ περιλάβῃ καὶ πρᾶσθήσῃ. Βεβίως ἕκαστος ἐπιτυγχάνει τούτου ἀνκλόγως τῶν δυνάμεών του, οἱ μὲν ἰκνωτέρου τελειότερον οἱ δ' ἀσθενέστερον ἀτελέστερον. Ἄλλ' ἡ μόρφωσις δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς συγκομιδῆς ἀκτεργάστου ὕλικου καὶ τῆς πρᾶσσεως αὐτοῦ πρὸς μετὰ ταῦτα πνευματικὴν οἰκοδομήν, ἀλλὰ διὰ τῆς ὁδηγίας τῶν μιλητῶν πρὸς κατσκευὴν ὑπ' αὐτῶν ὅλου τινὸς πνευματικοῦ οἰκοδομήματος.

Ἡ πρώτη αὕτη τοῦ ὅλου ἀπόδοσις διορθοῦται καὶ συμπληροῦται ὑπὸ τῶν συμμιλητῶν ὁδηγουμένων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου⁽¹⁾ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπικλημθάνεται ὑπὸ ἄλλων μιλητῶν.

Ἐν τῇ τοῦ ὅλου ἀποδόσει δὲν πρέπει νὰ ἐξαναγκάζονται οἱ μιλητὲς εἰς τρόπους ἐκφράσεων ὀρισμένους ἐκ τῶν προτέρων. Τοῦτο πιέζει τοὺς μιλητὰς καὶ δυσχεραίνει τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν. Μᾶλλον δὲ πρέπει νὰ πρᾶχθῃ ἀπόλυτος ἐλευθερία τοῖς μιληταῖς, ὅπως ἐκ-

(1) Εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιπτώσεις γίνεται ἡ τοιαύτη διόρθωσις ὑπὸ μόνου τοῦ διδασκάλου.

φράζονται κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῶν γλωσσικὸν τρόπον, ἀριστὴ ἢ ἔκφρασις νὰ εἶναι γλωσσικῶς ὀρθή, ἔστω καὶ ἂν ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν ἔχη ἀτελείας τινάς.

Διὰ τούτων τὸ πρῶτον μέρος τῆς κατανόησεως τοῦ περιεχομένου, ἢ κατανόησις τοῦ ἐκτεθέντος γεγονότος κατὰ τὴν ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ ἐμφάνισιν αὐτοῦ, ἄγεται εἰς πέρας.

2. Ἐμβάθυνσις.

Ἄλλὰ διὰ τῆς ἀμέσου κατὰλήψεως, ὡς ἐλέχθη, δὲν περιζίνεται ἡ πλήρης κατανόησις τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου. Ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ καθοδηγήσῃ ἀκόμη τὸν μαθητὴν πρὸς κατανόησιν καὶ οἰκειοποίησιν τοῦ ἐν τῇ ὕλῃ ὑπάρχοντος πνευματικοῦ περιεχομένου, καὶ νὰ διεγείρῃ αὐτὸν πρὸς κρίσιν τῶν ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ὕλῃ ὑπάρχουσῶν ἠθικῶν τάσεων τῆς βουλήσεως, ἵνα οὕτως ἡ διδασκαλία ἀποβῇ ἀληθῶς παιδαγωγοῦσα. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία προκαλεῖ τὴν ἐμβάθυνσιν τοῦ μαθητοῦ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν βίον τῶν ἱστορικῶν προσώπων, εἰς τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν τῶν ἐνεργούντων καὶ πασχόντων ἀνθρώπων καὶ οὕτως ἄγει τοὺς μαθητάς, οὐ μόνον εἰς τὸ νὰ συνκισθάνωνται ἐν ἑαυτοῖς τὰ ἐν τῷ ἀναγνωσκόμενῳ μέρει ὑποδηλούμενα ἢ ἀναφερόμενα ἠθικὰ συνκιστήματα καὶ νὰ ἀντιλαμβάνωνται ὥστε ἐν τῇ ψυχῇ των γενωμένων τῶν ἐν τῷ βιβλίῳ ἐκτιθεμένων ψυχικῶν διχθέσεων, ἀλλὰ καὶ νὰ κρίθωνται ζωηρὰν εὐκρίσειαν διὰ τὸ ἠθικῶς καλὸν καὶ κατὰφρονῆ ἀποστροφὴν πρὸς πᾶν τὸ βδελυκτὸν.

Πρὸς τὴν ἐμβάθυνσιν ἢ βαθύτερον κατὰλήψιν ὁ διδάσκαλος μεταχειρίζεται τὰς κλιουμένας συγκεκριτικὰς ἐρωτήσεις (χωρὶς βεβηλῶς πάντοτε νὰ χρησιμοποιῆ τὴν ἐρωτηματικὴν μορφήν). Διὰ τούτων δὲ συγκεκριτικῶν ἐρωτήσεων, αἵτινες σπουδαίως ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τῶν παιδίων, ὅταν δι' αὐτῶν ἀβίκαστός τις ζωηρὰ συζήτησις ἐξελίσσηται, ὁ μαθητὴς καθοδηγεῖται εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν νοημάτων, τῶν ψυχικῶν συνκιστημάτων καὶ διχθέσεων καὶ εἰς τὴν ἐξαγωγήν τῆς πολυτίμου κυρίας ἐνοίας.

Ἡ τοιαύτη εἰς τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἀπευθυνομένη διδασκαλία εἶναι τὸ σπουδαιότερον καὶ δυσκολώτατον τῆς διδασκαλικῆς ἐργασίας μέρος, ὅπου ὁ διδάσκαλος μετὰ πολ-

λῆς περισκέψεως πρέπει ἐν τῇ κατ'οἶκον μελέτῃ νὰ προπαρασκευασθῆ.

ΣΗΜ. Λάθωμεν ὡς παρ'ἀδειγμα τὸ γνωστὸν διήγημα τοῦ «Βασκοῦ ψεύστου». Διὰ τί ὁ παῖς ἐφώνησε τὴν πρώτην φοράν λύκος, λύκος; Τί εἶναι τὸ κακὸν ἐν τῇ πράξει ταύτῃ τοῦ παιδός; Διὰ τί; Τί ὑπέθεσαν τότε οἱ χωρικοί, ὅτε ἤκουσαν τὰς φωνάς; Τί τοὺς πα ἐκίνησε νὰ τρέξουν; Τί ἠσθάνθησαν ἐν τῇ ψυχῇ των, ὅτε εἶδον τὸν παῖδα νὰ γελᾷ; Διὰ τί πάλιν τὴν δευτέραν φοράν τὸν ἐπίστευσαν; καὶ διὰ τί ἔτρεξαν; Διὰ τί τὴν τρίτην φοράν δὲν μετέβησαν; Τί ἠσθάνετο τότε ὁ παῖς, ὅτε ἔμεινε μόνος; Ποῖον ἀποτέλεσμα θὰ τῷ ἔφερε τὸ πλῆγμα τοῦτο; Τί διδασκόμεθα ἡμεῖς ἐκ τοῦ παθήματος τούτου;

Πρὸς τὴν ἀπὸ ὑψηλοτέρης ἀπόψεως τοικύτην ἐξέτασιν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τευχίου ἐπισυνάπτεται νέκτις ἀπόδοσις τοῦ συνόλου, ἐν ᾗ ὁ μαθητὴς στηρίζεται καὶ ἐπὶ τῶν ἤδη γενομένων συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων καὶ ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ἀντιλήψεως.

Καὶ ἡ κεκαθαυμένη αὕτη ἀπόδοσις ἐπικυκλωβάεταί. Εἰς τοὺς μαθητάς δ' εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀφήνηται ἐλευθερίᾳ ἐν τῇ μορφῇ τῆς ἐκφράσεως. Δύνανται ἐκτενέστερον ἢ βραχύτερον νὰ διηγῶνται, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ παραλειφθῆ μηδὲν σπουδαῖον· τοῦτο εἶναι ἀρκετὸν διὰ τὸν διδάσκαλον. Ὁ μαθητὴς θὰ ἐκθέσῃ τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ἰδέαν καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξανγκνάζηται εἰς ἀπόδοσιν τοῦ συνόλου στενωῶς συνημμένην πρὸς ὀρισμένους λέξεις ἢ φράσεις (ἐκείνας δὴλα δὴ ἅς ἐν τῇ κατ'οἶκον παρασκευῇ ὁ διδάσκαλος τυχὸν ἐχρησιμοποίησε πρὸς τὴν τοικύτην ἀπόδοσιν).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Η ΚΑΤ' ἩΘΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΙΣ

1. Ἡ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ θέσις τῆς κατ' ἥθος ἀναγνώσεως.

Μετὰ τὴν πλήρη τοῦ ἀναγνωστικοῦ τευχίου κατανόησιν ἐπικυκλοθεῖ ἡ κατ' ἥθος ἀναγνώσις αὐτοῦ. Διὰ ταύτης δὲ τὸ μὲν ἡ κατανόησις τοῦ ἀναγνωστικοῦ τευχίου γίνεται ἔτι τελειοτέρα, τὸ δὲ ἡ

καθ' ὅλου πνευματικῆ καὶ γλωσσικῆ μόρφωσις τοῦ παιδὸς ἀρύεται πλεῖστα ὠφελήματα.

Διαφωνία μεταξύ τῶν παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν ὑπάρχει περὶ τῆς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ θέσεως τῆς κατ' ἦθος ἀναγνώσεως. Καὶ οἱ μὲν φρονοῦσιν, ὅτι ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς διδασκαλίας θέσις αὐτῆς ἐπιβάλλεται, διότι ἀνάγνωσις κατὰ φύσιν ἐκφράζουσα τὰ τε νοήματα καὶ τὰ συναισθηματικά τοῦ γράψαντος εἶναι ἡ καλλίστη πρὸς κατανόησιν τοῦ ἀναγινωσκομένου παρασκευή· οἱ δὲ νομίζουσιν, ὅτι μόνον ἐκαῖνος, ὅστις σαφῶς κατενόησέ τι, δύναται νὰ ἐκφράσῃ τοῦτο διὰ προσφύρου ἀπαγγελίας καὶ διὰ τοῦτο ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ἡ ἄσκησις πρὸς τὴν κατ' ἦθος ἀνάγνωσιν πρέπει νὰ γίνηται μετὰ τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου.

Ἐπεὶ τῆς γνώμης ἐκείνων, οἵτινες λέγουσιν ὅτι ἡ κατ' ἦθος ἀνάγνωσις πρέπει νὰ γίνηται μετὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐνοίας τοῦ ἀναγνώστου τευχίου, συνηγοροῦσι καὶ οἱ ἐξῆς λόγοι :

α') Ὅταν ἡ ἀνάγνωσις γίνηται μετὰ τὴν κατανόησιν, τὸ πραγματικὸν ἀπὸ τοῦ γλωσσικοῦ διακρίνεται, ἐν ᾧ ὅταν αὕτη προηγήται ἐν τῇ διδακτικῇ ἐργασίᾳ, τότε ἡ διδασκαλία ἀρχεται ἀπὸ τοῦ γλωσσικοῦ, προδικαίει πρὸς τὸ πραγματικὸν καὶ ἐπανερχεται εἰς τὸ γλωσσικόν.

β') Ἐν τῇ θέσει αὐτῇ τῆς ἀναγνώσεως τὸ πραγματικὸν ἄγεται εἰς πέρας, πρὶν ἢ παρουσιασθῇ τὸ γλωσσικόν, ὅπως πρέπει τῷ ὄντι νὰ γίνηται, ἐν ᾧ ὅταν ἡ κατ' ἦθος ἀνάγνωσις προηγήται, στρέφεται ἀμέσως ἢ προσοχὴ πρὸς τὸ γλωσσικόν.

γ') Διὰ τῆς ἐπικουλουθούσης κατ' ἦθος ἀναγνώσεως ἢ ἀπὸ τοῦ περιεχομένου ἐντύπως δὲν παραβιάζεται, ἐν ᾧ ὅταν προηγήται αὕτη, τότε ἡ προσδοκία ἐλαττοῦται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον μειοῦται.

2. Ἡ τέχνη τῆς ἀναγνώσεως.

Ἡ κατ' ἦθος ἀνάγνωσις, ἥτοι ἡ ὥραία, ἐκφραστικὴ, καθαρά, εὐηχὴς, ἡ καινοῦσα τὴν καρδίαν καὶ τὸ συναισθητικὸν διεγείρουσα ἀνάγνωσις, εἶναι τεχνικὴ τις ἄσκησις, ἥτις διὰ τῆς μεγίστης ἐπιμελείας καὶ ἐπιμονῆς τοῦ τε διδάσκοντος καὶ τοῦ διδασκομένου ἀποκτᾶται, χρησιμοποιοιμένων πρὸς τοῦτο πάντων τῶν καταλλήλων μέσων.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ δὲ τῆς τέχνης τῆς ἀναγνώσεως διακρίνονται τέσσαρα μέρη : α') ἡ θεραπεία τῆς φωνῆς, ὅπερ εἶναι καθαρῶς μηχαν-

νικών μέρος· β') ὁ τονισμός· γ') ἡ στίξις, ἤτοι αἱ διακοπαὶ τῆς φωνῆς· καὶ δ') ἡ χροιά ἢ ὁ χρωματισμός, ὅστις ἔχει στενὴν σχέσιν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνγκινωσχομένου τεμχίου διεγερόμενα συναισθήματα καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ.

I. Θεραπεία τῆς φωνῆς.—Τὸ ὄργανον τῆς φωνῆς, ὅπως ὀρθῶς παρκατηρεῖ ὁ Legouvé, εἶναι μηχανικόν τι ὄργανον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐνέργεια ἐξκρῆνται ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως (1). πρέπει λοιπὸν νὰ σπουδάσωμεν τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὰς ιδιότητας, ἵνα δυνάμεθα ὀρθῶς νὰ χειριζώμεθα αὐτό.

Πρὸς τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν πρῶτον μὲν, ὅτι ἐν ἐκάστη λέξει διακρίνονται διάφοροι συλλαβῆς ἢ φθόγγοι, οἵτινες συνεκφερόμενοι ἀποτελοῦσι τὰς λέξεις· δεύτερον δέ, ὅτι ἡ φωνὴ ἡμῶν εἶναι μουσικόν τι ὄργανον καὶ ὡς τοιοῦτο παράγει διαφόρους ἤχους ἢ μουσικοὺς τόνους, οἵτινες ἐξκρῆνται ἐκ τοῦ ὕψους τῆς φωνῆς· τρίτον δ' ὅτι ἡ φωνὴ ἡμῶν παράγεται ἀπὸ τοῦ ἐν τοῖς πνεύμοσιν ἀέρος, ὅστις ἐξερχόμενος κατὰ τρόπον ὑπ' ἡμῶν βυθμιζόμενος δονεῖ τὰς φωνητικὰς χορδὰς. Δι' ὃ ἐν τῷ κυρίως μηχανικῷ μέρει τῆς θεραπείας τῆς φωνῆς εἶναι ἀνάγκη νὰ ληθῆ ἡ προσήκουσά φροντίς, ὅπως κατκλήλωσ βυθμισθῆ ἡ ἐκφορὰ τῶν φθόγγων, ἢ χρῆσις τῶν μουσικῶν τόνων καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀναπνοῆς.

1. Ἐυκρινῆς καὶ ὀρθῆ ἐκφορὰ τῶν φθόγγων. Βάσις καὶ θεμέλιον πάσης ὀρθῆς ἀνγκινώσεως εἶναι πάντοτε ἡ καθαρὰ καὶ εὐήχος τῶν φθόγγων ἐκφορὰ. Διὰ τοῦτο πρέπει πρῶτον νὰ διορθῶνται αἱ ἐκ τοπικῶν συνθηθεῶν προερχόμεναι διάφοροι ἐκφοραὶ τῶν αὐτῶν φθόγγων, ἢ ἔρρινοσ ἐκφορὰ, καὶ ὁ ψελλισμός.

α') Πολλάκισ ἀπαγγέλλοντές τινεσ ἐκφέρουσιν ὡσ μακρὰ φωνήεντα τὰ ἀπαντώμενα ἐν ἀρχῇ, ἐν ταῖσ πρώταισ συλλαβαῖσ τῆσ λέξεωσ· ἐπιμηκνυομένησ δὲ τῆσ φωνῆσ ἐν ἀρχῇ τῆσ λέξεωσ, καταπίνοντασ καὶ δὲν ἀκούοντασ οἱ τελευταῖοι φθόγγοι, ἢ τελευταίασ συλλαβῆ.

β') Σπανιώτερον τινεσ ἐπιμηκύνουσι τὴν φωνὴν ἐν τῇ τελευταίᾳ συλλαβῇ, ὅτε ὁ ἀπαγγέλλων σπεύδει νὰ κατέλθῃ πρὸσ αὐτὴν ἐπὶ βλάβῃ τῆσ καθαρότητοσ τῆσ ἀπαγγελίασ τῶν λοιπῶν συλλαβῶν τῆσ λέξεωσ· ἐκ τούτου δὲ προέρχεται ἰδιαιτέροσ τισ τῆσ ἀπαγγελίασ χρωμα-

(1) Διαφέρουσι βεβαίωσ αἱ ὑπὸ ψυχικῶν σφοδρῶν παθημάτων προκαλούμεναι ἄναρθροι φωναί.

τισμός λίαν επιβλαβής εις τὴν διὰ τῆς ἀπκγγελίας ἀπόδοσιν τῶν συνκισθημάτων τῶν διεγειρομένων διὰ τοῦ ἀνγκινωσκομένου μέρους.

γ') Παρά τισιν ἀκούεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἢ μετὰ τινων συμφῶνων ἰδίᾳ μετὰ τοῦ κ συνεφορᾶ τοῦ σ. Τοῦτο διορθοῦται, ἐὰν οἱ ἔχοντες τὸ ῥηθὲν ἐλάττωμα ἀσκηθῶσιν ἐπὶ πολὺ, νὰ ἐκφέρωσιν ἀπὸ τοῦ λάρυγγος τὸ κ ἰδίως, ἔτι δὲ καὶ τὰ ἄλλα σύμφωνα, ἐν τῇ ἀπκγγελίᾳ τῶν ὁμοίων συνεκφέρεται τὸ σ' ἢ ἄσκησις δὲ γίνεται εἴτε τοῦ φθόγγου καθ' ἑαυτὸν εἴτε ἐν συνεφορᾷ μετ' ἄλλων φθόγγων ἐν τῇ ἀπκγγελίᾳ ὠρισμένων λέξεων.

δ') Πολλάκις ἐκφέρονται μετὰ τινος ὑγρότητος γράμματά τινα ἰδίᾳ τὸ λ.

ε') Ἐν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων καὶ μάλιστα δυσκρέστων ἐλαττωμάτων εἶναι τὸ ἔρρινον τῆς φωνῆς. Καὶ ὅταν μὲν τοῦτο προέρχεται ἐξ ὀργανικοῦ παθήματος, τότε μόνος ὁ ἰκτρός δύναται νὰ θεραπεύσῃ αὐτό, ἐὰν εἶναι θεραπεύσιμον. Ἀλλὰ πολλάκις δὲν προέρχεται ἐκ τοιούτου παθήματος, ἀλλ' ἐκ κακῆς συνηθείας, ἣτις, ἐνίοτε δυστυχῶς μὴ κατὰπολεμηθεῖσα ἐγκρίως, ἔχει βλαβεῖς τὰς ρίζας. Πολλάκις παιδῆς τινες οὕτως ἀνγκινώσκουσιν, ὥστε νομίζει τις ὅτι ἐν τῇ ἀπκγγελίᾳ προσπαθοῦσι νὰ σφίγγωσι καὶ κλείωσιν, εἰ δυνατόν ἐρημητικῶς, τοὺς ὀδόντας καὶ αὐτὰ τὰ χεῖλη, ἵνα ἀπκγγείλωσιν ἔρρινος. Ἐκεῖνο δ' ὕπερ ἐν τῇ περιπτώσει κτύπη ἐκ πρώτης ὕψεως φκίνεται παράδοξον εἶναι, ὅτι τὰ μὲν προηγουμένως ἀπκριθμηθέντα ἐλαττώματα περὶ τὴν ἐκφορὰν τῶν φθόγγων παρκατηροῦνται ἰδίως ἐν τῇ ὁμιλίᾳ, τὸ δὲ ἔρρινον τῆς φωνῆς, ἐν ᾧ παρὰ τισι δὲν ἐμφκίνεται ἐν τῷ φυσικῷ αὐτῶν ἀπὸ στόματος λύγω, παρρσιάζεται ἐν ὅλῃ του τῇ ἐντάσει κατὰ τὴν ἀνάγκωσιν. Τοῦτο συμβκίνει, διότι ἐκεῖνα μὲν προέρχονται ἐκ τοπικῶν συνηθειῶν καὶ ἰδιωμάτων, τοῦτο δὲ ἐκ συνηθείας, ἴσως ἐνίοτε καὶ ἐκ διδασκαλίας, ἐξ ἀπομνήσεως ἐσφκλμένης ἀνγκινώσεως. Δι' ὃ καὶ ἐξκλείφεται διὰ τῆς συκῆς ἀπὸ τοῦ λάρυγγος ἀπκγγελίας. Σημειωτέον δ' ὅτι, ὕψω βρακύτερον γίνεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἀσκῆσεως, τοσούτω δυσκολώτερον ἐξκλείφεται τὸ ἐλάττωμα.

ς') Ὁ ψελλισμός εἶναι ἡ φυσικὴν ἐλάττωμα, ὅτε δὲν διορθοῦται διὰ τῆς διδασκαλίας, ἢ προέρχεται ἐκ ψυχικῶν συγκινήσεων. Πολλοὶ ψελλίζουσι, διότι ἡ ψυχὴ αὐτῶν εὐρίσκεται ἐν ἀμφιβολίᾳ, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζουσιν ἀκριβῶς οὔτε ποία εἶναι ἡ τῆς ψυχῆς αὐτῶν βούλησις οὔτε

τί θέλουσι νὰ εἴπωσιν· ἄλλοτε τὸ πνεῦμα αὐτῶν κατέχεται ὑπὸ φό-
βου, ἄλλοτε ὑπὸ θυμοῦ· συνηθέστερον ὁ ψελλισμὸς προέρχεται ἐκ δει-
λίας. Ἐσκῆσις περὶ τὸ βραδέως ἀπαγγέλλειν, δι' ἐπιμόνου θελήσεως
ἀπόκτησις τῆς συνηθείας τοῦ ἀπαγγέλλειν μόνον ὅταν εἴναι τις κύ-
ριος ἑαυτοῦ, πολυειδῆς ἄσκῆσις περὶ τὴν συνεκφορὰν δυσκόλως συν-
εκφερομένων συμφώνων, ἄσκῆσις περὶ τὴν τελείαν συνάρθρωσιν τῶν
φθόγγων ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ καταπολεμοῦσιν ἐπιτυχῶς καὶ ἀπαλλάτ-
τουσιν ἐπὶ τέλους ἀπὸ τοῦ ἐλαττώματος τούτου.

Ταῦτα εἶναι τὰ κοινότατα τῶν ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ ἐκ τῆς φωνῆς
προερχομένων ἐλαττωμάτων. Ὅσα δ' ἐκ τούτων ἐκφάνωνται καὶ ἐν τῇ
ὁμιλίᾳ τοῦ παιδός, ταῦτα διορθοῦνται οὐ μόνον κατὰ τὴν διδασκαλίαν
τῆς κατ' ἥθος ἀναγνώσεως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν λοιπὸν χρόνον τῆς δια-
τριβῆς τοῦ παιδὸς ἐν τῷ σχολείῳ, καθ' ὃν τρόπον ἐλέχθη ὅτι πρέπει
νὰ γίνηται τοῦτο, ἐν ᾧ μέρει καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθῆς δια-
ζώσης ὁμιλίας ἐγένετο λόγος.

2. Οἱ διάφοροι μουσικοὶ τόνοι. Τὸ ὄργανον τῆς φωνῆς περιλαμβάνει
τριῶν εἰδῶν μουσικοὺς τόνους, τοὺς βαθεῖς, τοὺς μέσους καὶ τοὺς ὑψηλοὺς.
Ἐκ τούτων προέρχονται τὰ τρία εἶδη τῆς φωνῆς, ἡ βαθεῖα φωνή, ἡ μέση
καὶ ἡ ὑψηλή, αἵτινες εἶναι ἀπαραίτητοι ἐν τῇ τέχνῃ τῆς ἀναγνώσεως.
Ἄλλ' ἢ χρῆσις αὐτῶν εἶναι διάφορος, διότι καὶ ἡ δύναμις αὐτῶν εἶναι λίαν
διάφορος. Ἡ σταθερωτάτη, εὐκαμπτοτάτη, φυσικωτάτη τῶν τριῶν
τούτων φωνῶν εἶναι ἡ μέση. Ἐπειδὴ δ' αὕτη εἶναι ἡ συνήθης φωνή, διὰ
τοῦτο χρησιμεύει πρὸς ἔκφρασιν ἡρέμου καὶ ὁμαλῆς ψυχικῆς καταστάσεως.
Ἡ βαθεῖα καὶ ἡ ὑψηλὴ φωνὴ ἀρμόζουσι μόνον εἰς ἐκδήλωσιν τετραρχμῆνης
διαθέσεως τῆς ψυχῆς καὶ εἰσιν ἐπιτήδειοι πρὸς ἔκφρασιν ζωηρῶν συγι-
νήσεων καὶ συνισθημάτων ἰσχυρῶν. Ἄλλ' ἔνα παράγωσι τὸ κατάλληλον
ἀποτέλεσμα, πρέπει μόνον εἰς κατάλληλα μέρη νὰ χρησιμοποιῶνται.
Ἡ κατὰ χρῆσιν τῶν ὑψηλῶν μουσικῶν τόνων, οἵτινες εἰσιν οἱ λεπτότατοι,
ἐπάγεται, τυχρῶς τὴν κόπωσην τῆς φωνῆς καὶ προκαλεῖ φθόγγους, τυχρῶς
καὶ ὀχληρούς. Ἡ κατὰ χρῆσιν δὲ τῶν βαρέων μουσικῶν τόνων δὲν εἶναι
ὀλιγώτερον δυσάρεστος· συνεπάγεται τὴν μονοτονίαν, ἔχει τι τὸ βαρὺ
καὶ στρυφνόν. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσι ταύταις ὁ ἀναγινώ-
σκων, ἐπειδὴ κουράζεται, δὲν δύναται ἐπὶ πολὺ νὰ ἐμμένῃ εἰς τοὺς αὐτοὺς
μουσικοὺς τόνους, ἀφ' οὗ δὲ καταστῆ δῆλον διὰ τῆς ἀπαγγελίας ὅτι
ἐκουράσθη, ἢ κόπῳσις μεταδίδεται εἰς τοὺς ἀκούοντας καὶ ἡ ἀνάγνω-

σις ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Διὰ τοῦτο τὴν κυρίαν θέσιν πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ ἀνγκνώσει οἱ μέσοι μουσικοὶ τόνοι. Ἡ κατ'ἀλλήλους δὲ ἀνάμιξις καὶ τῶν τριῶν φωνῶν, ἥτις καὶ τὸν ἀκροκτὴν καταθέλγει καὶ τὸν ἀνγκνώστην ἀνκπαύει, ἐπιτυγχάνεται διὰ κατ'ἀλλήλου ἀσκήσεως.

3. Εἰσπνοὴ καὶ ἐκπνοή. Ἀπκροκτὴτος ὅρος τῆς κατ' ἤθος ἀνγκνώσεως εἶναι ἡ τέχνη τοῦ εἰσπνεῖν καὶ αὐτὴ ἀκόμη τοῦ ἐκπνεῖν. Βεβαίως ἡ ἀναπνοὴ εἶναι σπουδαιότατος ὅρος τῆς τοῦ βίου ὑπάρξεως, καὶ ἐπιτελεῖται ἀσυνειδήτως. Ἀλλὰ δὲν δύνατ' ἰς τὴν ἀψύγως νὰ ἀνγκνώσῃ, ἐὰν δὲν ἀκπνήη καλῶς· ἀκπνεῖ δὲ καλῶς μόνον ἐκεῖνος, ὅστις ἔμαθε τοῦτο. Δύναται μάλιστα νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ τέχνη αὕτη τοῦ ἀκπνεῖν εἶναι ἐκ τῶν οὐχὶ συνήθων προσόντων ἐκείνων, οἵτινες εἶναι ἱκανοὶ κατ' ἤθος νὰ ἀκπνιώσκωσιν.

Ποῖα εἶναι ἡ κατασκευὴ τοῦ λάρυγγος καὶ τίς ὁ μηχανισμὸς τῆς φωνῆς, εἶναι γνωστόν. Δι' ὅ εἶναι εὐνόητον ὅτι, ἵνα τις ἀκπγγέλλῃ ἀπροσκόπτως, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ ἀκρετὴν ποσότητα ἀέρος ἐντὸς τῶν πνευμόνων αὐτοῦ· ἐκ τούτου ἐπιβάλλεται νὰ εἰσπνήῃ ὅσον τὸ δυνατόν βελύτερον. Ἐὰν τις ἀκπνιώσκων εἰσπνήῃ ἐλαφρῶς, εἰσάγει ἐντὸς ἐκυτοῦ μικρὰν ποσότητα ἀέρος, μόλις τὸ ἐν τρίτον τοῦ ποσοῦ, ὅπερ δύναται νὰ περιλάβωσιν οἱ πνεύμονες· ὅταν δ' οὗτος ἀκπνιώσκῃ μακρὰς φράσεις, τότε ἐξαντλεῖ ἐνωρίτερον τοῦ θέοντος τὴν ἐν τοῖς πνεύμοσι προμήθειαν τοῦ ἀέρος· ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀκπνέωσῃ αὐτὴν ἀμέσως, διὰ τοῦτο ἐν ἀκκατ'ἀλλήλῳ στιγμῇ δικόπτων ἀποτόμως τὴν φωνὴν εἰσπνεῖ, ὅπερ κατ'ἀπονεῖ οὐ μόνον τὸν ἀκπνιώσκοντα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀντικαμβανομένους τούτου ἀκροκτάς.

Ἡ εἰσπνοὴ γίνεται κατὰ τὰς δικκοπάς· ἔνθα διὰ σημείων στίξεως χωρίζεται ὁ λόγος, ἔνθα ἡ ἔννοια ἀπαιτεῖ μικρὰν τινα δικκοπήν τῆς φωνῆς καὶ ἂν μὴ εἶναι σημεῖον στίξεως, πρέπει νὰ εἰσπνέωμεν. Ἡ εἰσπνοὴ αὕτη θὰ εἶναι τελεία ἢ θὰ εἶναι μικρὰ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀνεπίσθητος, ἀκκλόγως τοῦ ἀκπνιώσκουμένου, ἀκκλόγως τοῦ χρόνου, ἐφ' ὅσον πρέπει νὰ δικκρέσῃ ἡ δικκοπή τῆς φωνῆς.

Ἄλλ' οὐδεμίαν τῶν τοιούτων περιπτώσεων πρὸς εἰσπνοὴν πρέπει νὰ πκρλεῖπηται. Ἡ ὀρθὴ μετὰ τὴν εἰσπνοὴν ἐκπνοὴ εἶναι τέχνη καὶ δὴ δυσκολώτερά τῆς τέχνης τῆς ἐκπνοῆς. Ὁ μὴ ἡσκημένος περὶ τὴν τέχνην τοῦ ἀκπνιώσκειν οὐ μόνον δὲν εἰσπνεῖ βελύτως, ἀλλὰ καὶ ἐκπνεῖ ἰσχυρῶς, ἥτοι σπκκατ'ἀτ' τὴν ἐν ἐκυτῷ προμήθειαν τοῦ ἀέρος ἀτά-

κτως καὶ ἀμέτρως· δὲν γνωρίζει νὰ φεῖδῃται ταύτης κατὰ τὰς συνήθειας περιπτώσεις, ἵνα, ὅταν ἐπιβάλλῃ τοῦτο ἤθνηοια, δαψιλῶς ἐκχέῃ ταύτην. Οἱ μὴ τοῦτο γινώσκοντες ἀναγκάζονται ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ εἰσπνέωσιν οὕτως, ὥστε νὰ ἀκούηται ἡ εἰσπνοή των καὶ νὰ παράγῃται ἐξ αὐτῆς ἡχός τις δυσάρεστος καὶ εἰς ἀκροατὴν καὶ εἰς τὸν ἀναγνώστην.

Πρὸς ὀρθὴν εἰσπνοὴν καὶ ἐκπνοὴν συντελεῖ πολὺ καὶ ἡ στάσις τοῦ σώματος. Ὁ κεκυρωμένος ἄνθρωπος, ἐκεῖνος ὅστις κύπτει τὴν κεφαλὴν, ὅστις εἶναι ἐντὸς ἔδρας βεβυθισμένος δὲν δύναται τελείως νὰ εἰσπνέῃ· εἰς τὴν βαθεῖαν εἰσπνοὴν συντείνει πολὺ ἡ στήριξις τῶν νώτων.

II. Ὁ τονισμός.— Ὁ τονισμός εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς ἀπαγγελίας· κατανέμει φῶς καὶ σκιὰν εἰς τὴν διὰ ζώσης ἐξεικόνισιν τῶν διανοημάτων. Δι' αὐτοῦ ἐκφράζεται τὸ μὲν ἢ πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῶν συλλαβῶν λέξεώς τινος, τὸ δὲ ἢ σχετικὴ ἀξία καὶ τῶν μελῶν προτάσεώς τινος καὶ τῶν προτάσεων περιόδου τινός· ἐν γένει δὲ δι' αὐτοῦ ἐκφάνεται ἡ ὀργάνικὴ ἐνότης καὶ λογικὴ συνάφεια τῶν μελῶν τοῦ λόγου. Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος πρέπει πᾶσαν φροντίδα νὰ καταβάλλῃ, ὅπως ἀναγινώσκων τονίζῃ ὀρθῶς· οἱ δὲ μαθηταὶ πρέπει νὰ καθοδηγῶνται, ὅπως ἀντιλαμβάνωνται τοῦ τονισμοῦ.

Τοῦ τονισμοῦ θεμελιώδης ἀπαίτησις εἶναι ἡ ἐξῆς: ἐν ἐκάστη πολυσυλλάβῳ λέξει *μία συλλαβὴ* ἔχει τὸν κύριον τόνον, ἐν ἐκάστη προτάσει μόνον *ἐν μέλος* καὶ ἐν ἐκάστη περιόδῳ *μία πρότασις*. Καθὼς δὴλὰ δὴ ὁ κυριώτατος τόνος μιᾶς τινος τῶν συλλαβῶν ἐκάστης λέξεως συνάπτει πάσας τὰς συλλαβὰς τῆς λέξεως ταύτης εἰς ἓν σῶμα, ἐκάστη δὲ λέξις διὰ τοῦ ἰδίου κυριωτέρου τόνου διακρίνεται τῶν ἄλλων, προηγουμένων τε καὶ ἐπιφερομένων, οὕτω καὶ ἐκάστη πρότασις διὰ τοῦ κυρίου τόνου μιᾶς λέξεως διακρίνεται τῶν λοιπῶν προτάσεων, καὶ ἐκάστη περίοδος διὰ τοῦ τονισμοῦ μιᾶς προτάσεως ἀποτελεῖ ἐνιαχῶν τι ὅλον. Ἡ τονιζομένη δ' αὕτη λέξις ἐν ἐκάστη προτάσει ἢ πρότασις ἐν ἐκάστη περιόδῳ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ ἐνιαχίου ὅλου, ὅπερ ἢ πρότασις ἢ ἡ περίοδος ἀποτελεῖ. Ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ δὲ ἐκτὸς τοῦ κυριωτέρου τόνου ὑπάρχουσι καὶ δευτερεύοντες τόνοι· ἡ δὲ διαβάθμισις τοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων ἐν ἐκάστη προτάσει ἢ τῶν προτάσεων ἐν ἐκάστη περιόδῳ δεικνύει ἐν τῇ ἀναγνώσει τὴν διαβάθμισιν τῆς λογικῆς ἀξίας τῶν ἐκφραζομένων διανοημάτων.—Καὶ περὶ μὲν τοῦ τρόπου καθ' ὃν τονίζεται μία τις συλλαβὴ ἐν ἐκάστη λέξει

βεβαίως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ λόγος (1) Ἄλλὰ πρέπει νὰ λε-
χθῶσί τινα περὶ τοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων τῆς προτάσεως καὶ τῶν
προτάσεων τῆς περιόδου, ἤτοι περὶ τοῦ λεγομένου ῥητορικοῦ τόνου.

Περὶ τὸν τονισμόν ἰσχύουσιν οἱ ἑξῆς κανόνες :

1. Ἐν παντὶ λόγῳ τονίζονται αἱ ἐκφράσεις τῶν παρυστάσεων ἐκεί-
νων, ἐφ' ὧν ἐπιζητεῖται νὰ ἐπισταθῇ ἡ προσοχὴ τοῦ ἀκροατοῦ, πρὸ
πάντων ἐπὶ ἐκείνων, αἵτινες ἀποτελοῦσιν ἀντίθεσιν πρὸς τι προη-
γουμένως ἐκφρασθὲν δικνόμεμα, εἴτε χρησιμεύουσιν εἰς ἀκριβέστερον
προσδιορισμὸν ἄλλων ἐντυπώσεων εἴτε αἰτιολογοῦσι κρίσιν τινά.

Οὗτος εἶναι ὁ γενικὸς κανὼν τοῦ τονισμοῦ πάντες δ' οἱ λοιποὶ
συνήθως καθορίζουσιν ἀκριβέστερον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπὶ μερικω-
τέρων περιπτώσεων πρέπει νὰ ἐφαρμόζηται ὁ κύριος οὗτος κανὼν.

2. Τὸ κατηγορήμα καὶ τὸ κατηγορούμενον τονίζεται ἰσχυρότερον
ἢ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος διότι ὑποκείμενόν τι ἀναφέρεται μόνον, ἔνα ἐξε-
νεχθῆ τι περὶ αὐτοῦ· π. χ. ἐν τῷ παρόντι εἶναι ἀρκετὸν τὸ ἀλύπως ζῆν.

Μόνον ἐπὶ ἀντιθέσεων τὸ ὑποκείμενον τονίζεται ἰσχυρότερον· π. χ.
οὐχὶ τὰ πλούτη καὶ ἡ δόξα, ἀλλ' ἡ τιμιότης καὶ ἡ εὐλιχρίεια κλη-
στῶσιν ἡμᾶς εὐτυχεῖς.

3. Τὰ ἐπιθετὰ τὰ συνοδεύοντα οὐσιαστικά, ὅταν ἀπλῶς συναποτε-
λῶσι μετὰ τοῦ οὐσιαστικοῦ νέαν ἔννοιαν, μερικωτέραν τῆς ὑπὸ μόνου
τοῦ οὐσιαστικοῦ δηλουμένης, τότε τονίζονται ἀσθενέστερον· π. χ. εὐχά-
ριστος ὄρα, ἡ σημερινὴ ἡμέρα, νέα ὁδός. Ὅταν δ' ὅμως χρησιμεύωσι πρὸς
διάκρισιν τῆς ἐννοίας τοῦ δηλουμένου ἀντικειμένου ἀπὸ ἄλλης ὁμοει-
δοῦς ἢ ἀντιθέτουσι ταύτην πρὸς ἄλλαν, ἢ τίθενται πρὸς αἰτιολογίαν
κρίσεώς τινος, δέχονται κύριον τόνον· π. χ. οἱ συνατοὶ ἄνθρωποι δὲν
φέρονται οὕτως—προσέτι ὅταν χρησιμεύωσι πρὸς ἐκφρασιν συναισθή-
ματός τινος· π. χ. ἀνέκφραστος πόνος.

4. Ὁ κατὰ γενικὴν προσδιορισμὸς δὲν τονίζεται συνήθως· π. χ. ὁ
ἀγρὸς τοῦ Ἰωάννου, ἡ εὐλογία τοῦ πατρὸς—μόνον ἐπὶ ἀντιθέσεων καὶ
διακρίσεων τονίζεται ἰσχυρότερον· π. χ. τῶν μὲν κακῶν ὀλίγοι εἰσὶν
ἀγευστοὶ, τῶν δ' ἀγαθῶν πολλοί.

(1) Ἴσως δὲν εἶναι περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν, ὅτι ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ πλεισταὶ
λέξεις προφέρονται ὡς ἄτονοι, ἐκτὸς ἐκείνων τὰς ἰσότητας ἀναφέρει ἡ γραμμα-
τικὴ τοῦτο δὲ καθίσταται σαφέστερον ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ ποιημάτων τινῶν τῆς
συγχρόνου φιλολογίας.

5. Οί προσδιορισμοί τοῦ ῥήματος τονίζονται ἰσχυρότερον, ὅταν δι' αὐτῶν περιορίζεται καὶ συγχρόνως ἐξίρηται ἡ χρονικὴ ἔκτασις, ὁ τρόπος καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ῥήματος δηλουμένης ἐνεργείας· π. χ. χθὲς ἀπῆλθεν δὲν ἠδυνήθη σήμερον νὰ κατορθώσῃ τοῦτο.

Ὅταν δ' ὅμως τὸ ἐπίρρημα δὲν ἔχῃ τοιαύτην σημασίαν, ἀλλ' ἀπλῶς δηλοῖ τὸ μέτρον καὶ τὸν βαθμὸν ἐνεργείας τινός, τότε τονίζεται ἀσθενέστερον τοῦ ῥήματος· π.χ. ὁ Θεὸς τὸ ἀγαθὸν ἀμείβει δαψιλῶς.

Ὅταν εἶναι πολλοὶ ἐπιρρηματικοὶ προσδιορισμοί, τότε εἰς ἕξει τὴν κυρίαν σημασίαν καὶ λαμβάνει τὸν κύριον τόνον, οἱ δὲ λοιποὶ εἶναι ὑποτεταχμένοι αὐτῷ· π.χ. οἱ ἀποτελοῦντες τὸν ἱερὸν λόγον ἔπεσον πάντες ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δόξης.

6. Τὸ ἀντικείμενον, ὡς δηλοῦν ἐκεῖνο πρὸς ὃ τείνει ὁ λόγος, τονίζεται ἰσχυρότερον τοῦ ῥήματος: φοβοῦ τὸν Θεόν, τίμα τὸν βασιλέα· ὅταν δ' ὅμως δύο ῥήματα ἀντιτίθενται πρὸς ἄλληλα, τότε τονίζονται ταῦτα ἰσχυρότερον· π.χ. τὸ νὰ λησμονῶμεν μὲν τὰ πρᾶξις κακὰ, νὰ ἐνθυμώμεθα δὲ τὰς εὐεργεσίας εἶναι χριστιανικὴ ἀρετή.

7. Τοῦ τονισμοῦ ὑπάρχουσι διαφοροὶ διακλιθμίσεις: ἰσχυρότατος δ' εἶναι ὁ τονισμὸς, ὅταν ἐντύπωσιν τις, ἢ τις καθ' ἑαυτὴν πρέπει νὰ τονισθῇ ἰσχυρῶς, ἐξίρηται περισσότερο διὰ τῆς ἀντιθέσεως· π.χ. ἐν λυπώμεθα τὸν πάσχοντα, τὸν ἀναξίως πάσχοντα πολὺ περισσότερο οἰκτιρομεν.

8. Αἱ διαφοροὶ ὑποτελεῖς προτάσεις ἐν τινι περιόδῳ τονίζονται ἐν σχέσει πρὸς τὴν κυρίαν πρότασιν, καθ' ὃν τρόπον τονίζονται τὰ μέλη προτάσεώς τινος· ἢτοι τονίζονται περισσότερο αἱ προτάσεις, ἐφ' ὧν πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀκροατοῦ, αἱ ἐκφράζουσαι ἀντίθεσιν κτλ.

9. Ἐν ταῖς ἐρωτήσεσιν ὁ κύριος τόνος εἶναι ἐν ἀρχῇ, ἢ ἐν τῇ ἐρωτηματικῇ λέξει ἢ τῇ ἀρνήσει τῇ ἐνυπαρχούσῃ τυχὸν ἐν τῇ ἐρωτήσει· ἀπὸ δὲ τοῦ κυρίου τόνου καταπίπτει κατ' ὀλίγον ἡ φωνὴ μέχρι τῆς τελευταίας ἐρωτηματικῆς λέξεως, ἐν ᾗ ἑλαφρῶς ἀσθενῆς καὶ βραρεῖα μένει μετέωρῶς πῶς (1).

(1) Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν γνώμην τῶν λεγόντων, ὅτι ἡ φωνὴ ἰδίως ἐν ταῖς ἐρωτήσεσιν ἐν αἷς προσδοκᾷται ἀπάντησις διὰ τοῦ ναὶ ἢ ὄχι, πρέπει νὰ ἀνέρχεται ὀλονὲν μέχρι τῆς τελευταίας συλλαβῆς ὀξύτερον τονιζομένης.

10. Τὰ διάφορα τοῦ λόγου μέλη, αἱ περίοδοι, αἱ προτάσεις, ὅταν δὲν ὑπάρχωσιν ἰδικίτεροι λόγοι ἐπιβάλλοντες τὴν ἐξαίρεσιν, τότε διακρίνονται ἀλλήλων, οὐ μόνον διὰ τῆς διακοπῆς τῆς φωνῆς (στίξεως), ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐνάρξεως ἐκάστου ὅλου ἀπὸ ἀσθενεστέρου τόνου, καθισταμένου κατ' ὀλίγον ὑψηλοτέρου, μέχρι τῆς ἀπαγγελίας τοῦ κυρίου τόνου, ὅτε ἄρχεται κατὰκρίτουσα ἡ φωνὴ καθισταμένη ἀσθενεστερά. μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ἐνικίου ὅλου. Ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ δὲ τῶν ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει τῆς φράσεως ἀσθενῶς ἐκφερομένων λέξεων καὶ γραμμάτων ὡς τὰ πολλὰ ἐπικρατοῦσί πως οἱ βαθεῖς τῆς φωνῆς τόνοι. Συνιστᾶται συνήθως, ὅπως ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν τῷ τέλει ἐκάστης φράσεως χρησιμοποιῶνται ἤχοι ἔχοντες τὸ αὐτὸ βάθος καὶ ἔντασιν.

Ἐν τέλει δὲν νομιζομεν περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀναγνώσεως οἰουδήποτε φιλολογικῆς ἔργου πρέπει νὰ γίνηται χρῆσις ἡρέμου ἀπαγγελίας, ἀσθενεστερῶν φθόγγων, ὥστε νὰ φυλάττωνται αἱ δυνάμεις διὰ τὰ κατάλληλα μέρη. Οὕτως ἡ φωνὴ κατ' ὀλίγον φαίνεται διαπτυσσομένη, ἕως οὗ ὁ λόγος φθάσῃ εἰς τὰ κύρια σημεία. Ἐξαιροῦνται βεβήτως αἱ σφοδρὰ ἐπιθέσεις, τὰ ἐξ ἐφόδου προοίμια κτλ. καίτοι ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἀξιοσύστατος ἡ ἐν ἀρχῇ ἔντασις ἀπάσης τῆς φωνῆς.

III. Ἡ διακοπὴ τῆς φωνῆς.— Ἡ προσοχὴ περὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν διὰ τῶν σημείων τῆς στίξεως δηλουμένων διακοπῶν εἶναι ἐκ τῶν στοιχειωδεστάτων ὅρων τῆς τέχνης τῆς ἀναγνώσεως. Ἄνευ τούτων θὰ ἦτο λίαν δυσχερὴς καὶ ἐπίπονος ἡ ἀνάγνωσις περιόδων ῥητορικῶν ἢ ποιητικῶν· αἱ ὑπὸ τῆς στίξεως ἐπιβαλλόμεναι διακοπαὶ ἐπιτρέπουσιν εἰς μὲν τὸν ἀναγνώστην τὴν ἀκνέωσιν τῆς ἐν τοῖς πνεύμοσι προμηθείας τοῦ ἀέρος, εἰς δὲ τὸν ἀροκτὴν νὰ παρκαλοῦθῃ τὴν σειρὰν τῶν νοημάτων καὶ τὴν ἀλληλουχίαν αὐτῶν. Δι' ὃ εἶναι σπουδαῖον γνῶρισμα ὀρθοῦ ὕφους ἢ κατὰ τοιοῦτον τρόπον κατασκευῆ τοῦ λόγου, ὥστε νὰ ἐπέρχηται μὲν ἐν καταλλήλῳ χρόνῳ ἡ διακοπὴ τῆς φωνῆς, νὰ εἶναι δὲ σύμμετρα τὰ μέλη τοῦ λόγου.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἐν τοῖς σημείοις τῆς στίξεως διακοπῶν, ὑπάρχει καὶ ἄλλου εἶδους διακοπὴ τῆς φωνῆς, ἣτις δὲν δηλοῦται διὰ γραπτῶν σημείων, ἀλλ' ὑπονοεῖται καὶ ἣτις πρέπει νὰ ἀνευρεθῇ ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου, καταβλλομένης τῆς προσηκούσης προσοχῆς. Ἐκ τῆς μὴ κατανοήσεως δὲ τῆς τοιαύτης διακοπῆς προέρχεται πλείστων παιδῶν ἡ κακὴ ἀνάγνωσις.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ ἐκάστης φράσεως πρέπει τὰ διάφορα μέλη εὐδιαιγνώστως νὰ ἐκφράζωνται, καὶ οὐδέποτε τὰ στενωὸς συναπτόμενα νὰ χωρίζονται. Αἱ λέξεις αἵτινες ὁμοῦ ἀποτελοῦσι μέλος τι τῆς προτάσεως, τῆς φράσεως, καὶ ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ εἶναι ἀνάγκη στενωὸς πρὸς ἀλλήλους νὰ συνάπτωνται· χωρίζονται δὲ ἀπὸ τοῦ ἐπομένου μέλους διὰ βραχείας πύσεως, εἴτε αὕτη διὰ σημείου στίξεως δηλοῦται εἴτε μὴ· π. χ. εἰς σπήλαιον ἀκτοίκετον | αἰγοβοσκός τις ὠδήγησε τὰς αἰγὰς του| ἐν κειρῷ χειμῶνος.

Αἱ τοιαῦται διαικοπαὶ τῆς φωνῆς πολλάκις εἶναι βραχυτέρας τῆς συνήθους ἐν τῇ ὑποστιγμῇ διαικοπῆς· ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ὦσι βραχεῖαι, εἶναι ἀπαρκίτητοι διὰ τὴν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν. Εἶναι δὲ αἱ τοιαῦται διαικοπαὶ συνήθως πλείονες τῶν διὰ τῶν σημείων τῆς στίξεως ἐπιβλαλλομένων.

Πολλάκις τὸ σχῆμα τῆς ἐλλείψεως (ἢ παράλειψις λέξεων τινῶν ἐν τῷ λόγῳ) ἐπιβάλλει τὴν διαικοπήν.

Συνηθέστερον δ' ὅμως ἐπιβάλλεται ἡ διαικοπή· τῆς φωνῆς, ὅταν θέλωμεν νὰ ἐξάρωμεν λέξιν τινὰ ἐμφαντικὴν, ὅταν παρουσιάζωμεν νέον πρόσωπον, ὅταν θέλωμεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν ἐπὶ ἐνδιαφέροντος γεγονότος· μετὰ πᾶσαν λέξιν ἰσχυρῶς τονίζουμένην συνήθως γίνεται διαικοπή τις τῆς φωνῆς.

IV. Ὁ χρωματισμὸς τῆς φωνῆς.— Ἀς ὑποθέσωμεν ὅτι μαθητῆς τις διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἐπιμελείας κατέστησεν εὐήχον τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ τῆς προφορᾶς τὰς ἐλλείψεις ἀπέβλεκεν· ὅτι συνήθισε νὰ εἰσπνέῃ καὶ νὰ ἐκπνέῃ χωρὶς νὰ προσπίπτῃ τοῦτο εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀκροατοῦ· ὅτι κατώρθωσε κατὰλλήλους νὰ ἐγκραταμειγνύῃ τοὺς τρεῖς μουσικοὺς τόνους τῆς φωνῆς· ὅτι τονίζει ὀρθῶς καὶ ὅτι σταματᾷ τὴν φωνήν, ὅπου πρέπει· κατέχει οὕτως τὴν τέχνην τοῦ ἀναγνώσκαι· οὐχί. Βεβαίως χωρὶς οὔτε αὐτὸς νὰ κουρασθῇ οὔτε τοὺς ἀκούοντας νὰ καταπονήσῃ, δύναται νὰ ἀναγνώσῃ φιλολογικῶν τι ἔργον οὔτως, ὥστε νὰ γίνῃ κατὰληπτόν ὑπὸ τῶν ἄλλων. Ἄλλ' ἡ κατ' ἤθος ἀνάγνωσις, ἡ τεχνικὴ ἀνάγνωσις ἐξαρτᾷται καὶ ἐκ φυσικῶν προδιαθέσεων. Ἐπίλεκτοι ὄργανισμοί, ἄνθρωποι πεπρωτισμένοι ὑπὸ ἐξικριτικῶν ἰδιοτήτων, ὅταν προσέτι ἀσκηθῶσι περὶ τὴν τέχνην τῆς ἀναγνώσεως διπλοῦν θὰ ἀποκομίσωσι θερισμόν. Οἱ λοιποὶ δ' ἄνθρωποι δὲν θὰ φθάσωσιν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιμελείας θὰ πλησιάσωσιν αὐτὴν κατὰ πολὺ.

Πρώτος κανών τῆς ἐκνότητος πρὸς τὴν κατ' ἦθος ἀνάγνωσιν εἶναι ὁ συνήθης καὶ γνωστός, «πρέπει νὰ ἀναγινώσκωμεν, ὅπως ὁμιλοῦμεν». Τοῦτο βεβζίως ὑπὸ ἓνα ὄρον· νὰ ὁμιλῶμεν ὀρθῶς· διότι πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων δὲν ὁμιλοῦσιν ὀρθῶς.

Ὁ κανὼν οὗτος σημεῖνει, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις ἡμῶν ἵνα εἶναι τελεία, πρέπει νὰ εἶναι φυσική. Πρέπει νὰ ἀναγινώσκωμεν οὕτως, ὥστε ὁ ἀκούων ἡμᾶς, ἀλλὰ μὴ βλέπων ὅτι ἀναγινώσκωμεν, νὰ νομίζῃ ὅτι ὁμιλοῦμεν, ὅτι ἐκφράζομεν ἴδια ἡμῶν διανοήματα. Διὰ τούτου βεβζίως δὲν νοοῦμεν ὅτι τὰ ἐν τῇ φυσικῇ ὁμιλίᾳ σφάλλονται πρέπει νὰ μετενεχθῶσιν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλ' ὅτι ταύτην πρέπει ἡ φυσικότης, ἡ ἀφέλεια, τὸ ἀπέριττον τῆς ἐκφράσεως νὰ διακρίνη.

Τὰ μικρὰ παιδία, ὅταν ὁμιλῶσιν, ἔνεκα τῆς εὐκαμψίαις τῶν φωνητικῶν αὐτῶν ὀργάνων πολλάκις ἐκφράζονται μετὰ πολλῆς φυσικότητος καὶ ἀφελείας· ἐὰν δ' ὅμως τὰς φράσεις, τὰς ὁποίας παιδίον τι ἐν τῇ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀπλότητος καὶ χάριτος λέγει, ἤθελεν εὖρει γεγραμμέναις ἐν τῷ βιβλίῳ του, θὰ ἀναγνώσῃ αὐτὰς μονοτόνως καὶ ἀθλιῶς· ἵνα ἀναγνώσῃ ταύτας, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τῇ ὁμιλίᾳ του ἐξέφερον αὐτὰς, πρέπει νὰ τὰς διδραχθῇ λέξιν πρὸς λέξιν. Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ φυσικότης τῆς ἀπαγγελίαις πρέπει νὰ διδραχθῇ ὁ διδάσκαλος δι' ἐνδελεχοῦς παρατηρήσεως πρέπει νὰ ἀνεύρῃ ταύτην καὶ μεταδώσῃ διὰ τῆς διδασκαλίαις εἰς τοὺς μαθητάς του. Ἡ τέχνη τῆς ἀπαγγελίαις ἐπιβάλλει, ὅπως μὴ διακρίνηται τέχνη ἐν αὐτῇ· ἐν τῇ τελείᾳ δὲ φυσικότητι τέχνη δὲν διακρίνεται ὑπὸ τῶν πολλῶν. Ἡ ἐπιτετηθευμένη ἀπαγγελίαις ἐξωθοῦσα τὴν φυσικότητα προσβάλλει δυσκρέτως τὸ οὖς καὶ ἐπιφέρει τὴν πλήρη ἀποτυχίαν τῆς ἀναγνώσεως.

Ἡ φυσικότης τῆς ἀπαγγελίαις ἀκριβέστερον ἐξεταζομένη συνίσταται ἐν τῇ συμφωνίᾳ αὐτῆς πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀπαγγελλομένου ἔργου καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Ὅταν ὁ χαρακτήρ τοῦ λόγου εἶναι ἀπλοῦς, ὅταν ἡ ψυχὴ τοῦ γράφοντος μὲν ἀπαθῆς καὶ ἀτάραχος, τότε καὶ ἡ ἀπαγγελίαις θὰ εἶναι ἀφελής, ἀπέριττος ὅταν τοῦ ἀναγινωσκόμενου ἔργου σκοπὸς εἶναι ἀπλῶς νὰ καταστήσῃ τι γνωστὸν ἢ νὰ διδάξῃ, τότε ἀπαγγέλλεται αὐτὸ μετὰ τινος σεμνότητος καὶ ἐν καταλλήλοις μέρεσι μετὰ τινος ἐμφαντικότητος. Ὅταν ὁ χαρακτήρ τοῦ λόγου εἶναι ὑψηλὸς καὶ σεμνός, ὅταν ἡ ψυχὴ τοῦ γράφοντος εἶναι

τετραρχημένη, ὅταν διὰ τοῦ ἀνγκινωσκομένου μέρους ἐπιζητηῖται ἡ μετástaxις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῆς ἡρέμου αὐτῆς διαθέσεως καὶ ἡ διέγερσις τοῦ πάθους, τότε καὶ ἡ ἀπαγγελίξις θὰ εἶναι κεινημένη. Ὁ χρωματισμὸς δὲ τῆς φωνῆς ἔσται διάφορος ἀνκλόγως τοῦ διεγειρομένου συνκισθήματος· οὕτως ἡ κεινημένη ἀπαγγελίξις ὑποδιζορεῖται εἰς διάφορα ἄλλα εἶδη ἐξαρτώμενα ἐκ τῆς φύσεως τοῦ συνκισθήματος. Ἐν αὐτῇ διακρίνονται ἡ ἀντίθεσις εὐχρεστικῆς καὶ δυσχρεστικῆς, χαρᾶς καὶ λύπης, ἀγάπης καὶ μίσους, εὐχῆς καὶ κατάρξις, παρκαλλήσεως καὶ διαταγῆς.

Πρὸς χρωματισμὸν τῆς φωνῆς χρησιμεύει πρῶτον ὁ ῥυθμὸς τῆς ἀπαγγελίξις, ἥτοι ἡ ταχύτης ἢ ἡ βραδύτης τῆς ἐκφορᾶς τῶν φθόγγων. Εἰς μεγαλοπρεπεῖς ἐκφοράσεις, εἰς χαρκατηρισμοὺς ἀξιοθαυμάστων πράξεων πολλακίς ἢ βραδύτης τῆς ἀπαγγελίξις συμβάλλεται εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν. Εἰς ἐκφορᾶς ταχειῶν ἀποφάσεων, ὑποκρυπτομένων τῆς ψυχῆς διχθέσεων, ἀποκρίφων ἐλαττηρίων, καὶ ἐκφοράσεων τὴν εὐθυμίαν διεγειρουσῶν πολλακίς ὁ ταχύτερος ῥυθμὸς τῆς ἀπαγγελίξις φθίνεταί προσήκων.

Δεύτερον τὸ βάθος καὶ ὕψος τῶν ἤχων ἢ μουσικῶν τόνων συντελεῖ πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ καταλλήλου χρωματισμοῦ. Ἄν ἡ ἡρεμία τῆς ψυχῆς ἐκδηλωτῆται ἰδίως διὰ τῶν μέσων τῆς φωνῆς τόνων, διὰ τῶν βαθέων καὶ ὑψηλῶν συνήθως ἐκφρίνεται ἡ ψυχικὴ τεραρχία. Καὶ τὰ μὲν δυσάρεστα συνκισθήματα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διὰ τῶν βαθέων μουσικῶν τόνων ἐκφέρονται, ἐν δὲ τῇ ἀπαγγελίξῃ μερῶν προκαλούντων εὐάρεστα συνκισθήματα ἐπικρατοῦσι συνήθως οἱ ὑψηλοὶ τῆς φωνῆς μουσικοὶ τόνοι.

Ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ χαρκατηρῶς τοῦ ἀνγκινωσκομένου μέρους ἐξαρτᾶται καὶ ὁ ἀρχικὸς τόνος, ὁ ἐπικρατῶν ἐν τῇ ἀπαγγελίξῃ αὐτοῦ. Οὗτος κρέχει εἰς τὴν ἀπαγγελίξαν τοῦ ἀνγκινωσκομένου ὅλου τὴν προσήκουσαν ἐνότητα. Πρὸς τὸν ἀρχικὸν δὲ τόνον πρέπει ἔχη συνάφειάν τινα καὶ ὁ ῥυθμὸς τῆς ἀπαγγελίξις.

Πρὸς χρωματισμὸν τῆς φωνῆς συντείνει καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἡ φωνὴ καταπίπτει, ἔνθα δικαιοσύνη αὐτῆς ἐπιβάλλεται. Καὶ τὸ μὲν τέλος τῶν φράσεων ἐκδηλοῦται συνήθως διὰ κατὰπίπτεως, ἐλαττώσεως τῆς φωνῆς. Ἄλλ' ὅταν πρόκειται νὰ προπαρκασκευασθῇ ἢ νὰ δικαιολογηθῇ ἡ ἐκφορᾶς γνώμης τινός, κρίσεώς τινος, ὅταν προαγγέλληται προὔποθεσις τις, τότε ἡ φωνὴ ἐν τῷ τέλει τῆς τοικυτῆς ἐκφοράσεως μένει

μετέωρος· οὕτω δὲ ὑποδηλοῦται, ὅτι ἐν τοῖς ἐπομένοις ὁ ἀκροκτῆς θὰ ἀκούσῃ τὸ ἐπακκοιούθημ.κ, τὸ συμπερέρσμ.κ. Εἰς ἀτελεῖς ἐκφράσεις, εἰς ἔλλειπτικάς, ἂν εἰς πλείστας ἄλλας περιπτώσεις τὸ μετέωρον τῆς φωνῆς μετὰ τῆς ἐπακκοιουθούσης διακοπῆς παρέχει ἀφορμὴν καὶ δίδει κενρὸν εἰς τὸν ἀκροκτῆν νὰ μαντεύσῃ τὸ ἔλλειπον, νὰ συμπληρώσῃ ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ δεινότης τοῦ συνκισθῆματος δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἐξενεχθῆ διὰ λόγου, ἐκεῖνο, ὅπερ τελειότερον ὑπονοεῖται ἢ ἐκφράζεται.

3. Ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας τῆς κατ'ἦθος ἀναγνώσεως

Εἶναι γενικῶς ἀνεγνωρισμένον, ὅτι τὸ ἄριστον μέσον τῆς διδασκαλίας τῆς κατ'ἦθος ἀναγνώσεως εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀπαγγελία. Ἡ ἐκφορὰ τῶν τριῶν εἰδῶν τῶν μουσικῶν τόνων, αἱ διαφοροὶ τῆς φωνῆς ἀποχρώσεις, ἰδίως διὰ τῆς ἀπαγγελίας γνωρίζονται καὶ ἡ γνῶσις αὐτῶν διὰ τῆς ἀκοῆς πρὸ πάντων εἰσέρχεται εἰς τὴν ψυχὴν. Ἡ μόρφωσις, καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐν τε τῷ οἴκῳ καὶ τῷ σχολείῳ κυρίως διὰ τῆς ἀπομιμήσεως καὶ ἀσκήσεως προάγεται καὶ ἐπιτελεῖται. Τοῦτο ἔχον ἐν νῷ ὁ διδάσκαλος πρέπει ἀρχόμενος τῆς διδασκαλίας τῆς κατ'ἦθος ἀναγνώσεως νὰ ἀπαγγέλλῃ ὀρθῶς ὀλόκληρον τὸ ἤδη ἐρμηνευθὲν ἐκ τοῦ ἀνεγνωστικοῦ βιβλίου μάθημα.

Μετὰ ταῦτα οἱ μαθηταὶ προσπαθοῦσι ν' ἀπομιμηθῶσιν αὐτόν, καὶ πρῶτον οἱ δεξιότεροι ἔπειτα οἱ ἀσθενέστεροι. Τὰ δὲ ἐν τῇ ἀναγνώσει αὐτῶν γινόμενα σφάλματα διορθοῖ ὁ διδάσκαλος, ὅστις διδάσκει συγχρόνως τοὺς παιδὰς, πῶς πρέπει νὰ τονίζονται τὰ μέρη, πῶς νὰ γίνονται αἱ διακοπαὶ τῆς φωνῆς καὶ πῶς νὰ χρωματίζεται αὕτη· ἐν δὲ ταῖς ἀνωτέροις τάξεσιν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνκέρηται καὶ ὁ λόγος, δι' ὃν ταῦτα οὕτω γίνονται.

Ἡ ἐξέταξις τοῦ τρόπου τῆς ἀναγνώσεως καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ, ἥτις ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσι δύναται καὶ νὰ προηγηθῆ τῆς ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀπαγγελίας, ἀρχεται ἀπὸ τῶν γενικωτέρων πρὸς τὰ μερικώτερα. Καὶ πρῶτον μὲν ὀρίζεται ὁ ἀρχικὸς τόνος ὁ ἐπικρατῶν ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ τοῦ ἀνεγνωστικοῦ τεμαχίου. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀναζητοῦνται τὰ τὰ μέρη, ὧν ἡ ἀπαγγελία πρέπει ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ τόνου νὰ ἀποκλίνῃ καὶ ὀρίζεται εἰς ποῖον μουσικὸν τόνον ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις μεταπίπτει ἡ

φωνή. Ἐπειτα ἐξετάζεται ὁ τονισμὸς ἐκάστης περιόδου, εὐρίσκεται ἡ δεχομένη τόνον πρότασις καὶ ἐν ποίᾳ σχέσει πρὸς αὐτὴν αἱ λοιπαὶ προτάσεις εὐρίσκονται· μετὰ ταῦτα καθορίζεται ἐν ἐκάστη προτάσει ἡ λέξις, ἣτις δέχεται τὸν κύριον τόνον. Τὴν ἐξέτασιν ταύτην ἐπακολουθεῖ ἡ ἀνεύρεσις τῶν μερῶν, ἐν οἷς γίνεται διακοπὴ τῆς φωνῆς καὶ ὁ ῥυθμὸς τῆς ἀπαγγελίας εἰς τὰ διάφορα χωρία.

Ἡ ἔκτασις τῶν πρακτηρήσεων τούτων, ἐξαγομένων ἐκ τῶν ῥηθέντων κανόνων ἐξαρθᾶται πρῶτον ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς πνευματικῆς ἀντιλήψεως τῶν μαθητῶν· μικρὰ παιδία δὲ εἶναι εὐκόλον νὰ κατανοήσωσι τοιαύτας πρακτηρήσεις· δι' ὃ καὶ ὅταν ἐπιστῇ ὁ κατ'ἀλλήλους κειρὸς πάλιν μετὰ προσυχῆς πρέπει νὰ προβάλῃ ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν ἀνκοίνωσιν αὐτῶν· δεύτερον ἐκ τῆς ἰκνότητος τῶν μαθητῶν ἢ ἐκ τῶν σφαλμάτων αὐτῶν· δι' ὃ τὸ μέτρον τῶν πρακτηρήσεων παρέχει ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀνάγνωσις τοῦ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου προεπαγγελθέντος τεμαχίου. Ἀφ' οὗ δ' οἱ μαθηταὶ κατορθώσωσι νὰ ἀναγνώσωσιν ὀρθῶς κατ' ἤθος τὸ μάθημα, ἐπαναλαμβάνουσι χάριν ἀσκήσεως τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν πλείονες τῶν μαθητῶν.

Ὡστε τρία στάδια διακρίνονται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς κατ' ἤθος ἀναγνώσεως·

- 1) Ἡ ὀρθὴ ἀπαγγελία τοῦ διδασκάλου.
- 2) Ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀπομίμησις ταύτης· (αὕτη κυρίως τρία μέρη περιλαμβάνει· τὴν προσπάθειαν τῶν μαθητῶν πρὸς ἀπομίμησιν, τὴν διόρθωσιν τῶν ἐσφαλμένων καὶ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ὀρθῆς ἀναγνώσεως).
- 3) Ἡ ἀσκήσις περὶ τὴν ἐπίτευχθεῖσαν ὑπὸ τῶν μαθητῶν κατ' ἤθος ἀνάγνωσιν τοῦ διδασκθέντος μέρους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Η ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟ ΣΤΗΘΟΥΣ ΑΠΑΓΓΕΛΙΑ

Τὴν κατ' ἤθος ἀνάγνωσιν ἐπακολουθεῖ ἐνίοτε ἡ ἀπομνημόνευσις καὶ ἡ ἀπὸ στήθους ἀπαγγελία τοῦ κατανοηθέντος καὶ ἀναγνωσθέντος, ἐὰν βεβαίως τοῦτο εἶναι πρόσφορον πρὸς ἀπομνημόνευσιν.

1. *Τὶ λέγεται ἀπομνημόνευσις.* Ἀπομνημόνευσιν λέγοντες νοοῦ-

μεν τὴν δι' ὠρισμένης ἀσκήσεως κατὰ πάντας ἀναλλοίωτον ἐντύπωσιν τινος ἐν τῇ μνήμῃ. Διακρίνει δὲ τῆς μνηθείσεως κατὰ τοῦτο, ὅτι αὕτη μὲν δηλοῖ τὴν ἀπλήν εἰς τὴν ψυχὴν εἰσδοχὴν καὶ ἐντύπωσιν τῆς πρὸς μάθησιν ὕλης, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν, ἐὰν τὴν ὕλην τεύτην ἰδιοποιῆται ὁ μνηθετής ἐν ὠρισμένη γλωσσικῇ μορφῇ ἢ μὴ ἀπομνημονεύσει δὲ σημαίνει τὴν πιστὴν καὶ κατὰ γράμμα ἐντύπωσιν τῆς μορφῆς τεύτης. Εἶναι λοιπὸν ἰδιαιτέρον εἶδος τοῦ μνηθάνειν.

2. "Οροι ἐπωφελοῦς ἀπομνημονεύσεως. Πᾶν ὅ,τι πρόκειται νὰ ἐντυπωθῇ ἐν τῇ μνήμῃ, εἶναι ἀπαραίτητον ἵνα πρότερον κατανοηθῇ· τοῦτο εἶναι παιδαγωγικὴ ἀρχὴ γενικῶς ἰσχύουσα. Δι' ὅ μὴ μηχανικὴ ἀπομνημονεύσει κατ' οὐδέναν τρόπον εἶναι ἀνεκτὴ. Ἐν τῷ σχολείῳ οὐδὲν πρέπει μηχανικῶς νὰ ἀσκηται, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ἡ νόησις τοῦ παιδός, διότι αὕτη διὰ πάσης τῆς διδασκαλικῆς πρέπει νὰ προάγηται καὶ μορφῶται. Διὰ τοῦτο πρῶτος ὅρος τῆς ἐπωφελοῦς ἀπομνημονεύσεως εἶναι ἡ τελεία κατανοήσις τοῦ περιεχομένου τοῦ πρὸς ἀπομνημόνευσιν τευχίου· ἵνα δὲ τοῦτο ἐπιτευχθῇ, πρὸ τῆς ἀπομνημονεύσεως ἐπιβάλλεται ἡ διαισθητικὴ ἐπεξεργασία καὶ ἡ ἐντελής εἰς τὴν ἔνοιαν αὐτοῦ κατὰ τὰς ῥηθείσας ὁδηγίας ἐμβάθυνσις.

Δευτέρη ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς ἐπωφελοῦς ἀπομνημονεύσεως εἶναι ἡ διὰ τῆς προγενεστέρης ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας ἀκριβὴς γνῶσις τῆς σημασίας καὶ πλήρης οἰκειοποίησις τῶν λέξεων καὶ τῶν τρόπων τοῦ ἐκφράζεσθαι τοῦ πρὸς ἀπομνημόνευσιν μέρους. Διότι ἡ ἀπομνημόνευσις λέξεων καὶ φράσεων ἀκτακλήπτων καὶ ξένων τῷ μνηθετῇ, οὐσα καθ' ἑαυτὴν λίαν δυσχερὴς καὶ καταπονητικὴ τοῦ πνεύματος, ἀποβίνει ἀπλή ἀποστοματίσις σωροῦ λέξεων, καθ' ἣν μηχανικῶς μόνον κινουνται τὰ χεῖλη, ὁ δὲ νοῦς ἀργεῖ.

Τρίτον πρὸ τῆς ἀπομνημονεύσεως πρέπει νὰ ἔχη ἤδη γνωρίσει ὁ μνηθετής καὶ τὴν ὀρθὴν κατ' ἦθος ἀνάγνωσιν. Τοῦτο οὐ μόνον τὴν ἀπομνημόνευσιν διευκολύνει, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς ἀπὸ στήθους ἀπαγγελίας. Πῶς θὰ ἀπαγγεῖλη μνηθετής, ὅστις δὲν κατέχει ἤδη ἱκανῶς τὴν τέχνην τῆς ἀναγνώσεως, ἂν μὴ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ διδασκάλου κατανόησεν ἤδη τὸν τρόπον τῆς ἀπαγγελίας τοῦ ἀπομνημονευμένου τευχίου;

Διὰ ταῦτα μόνον μέρη περιεχόμενα ἐν τῷ ἀναγνωστικῷ ἢ ἄλλῳ βι-

βλίφ δίδονται πρὸς ἀπομνημόνευσιν. Ἡ δ' ἀπὸ μνήμης μόνον διδασκαλίας καὶ διὰ λόγου ἐντύπωσης εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν τοῦ ἀπομνημονευτέου τεμαχίου ἀντικεῖ βεβλῖως τὴν ὑπαρξίν τῶν προηγουμένων ἀπαραιτήτων ὄρων, τὴν πλήρη κατανόησιν τοῦ τεμαχίου καὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς κατ' ἕθος ἀναγνώσεως αὐτοῦ.

3. Τὰ ἀπομνημονευτέα ἀναγνωστικά τεμάχια. Πᾶν ὅ,τι εἶναι ἐπωφελές καὶ εἰς τὴν καθ' ὅλου διδασκαλίαν καὶ εἰς τὸν μετὰ ταῦτα βίον, εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον διὰ τὴν πληθύν τῆς ὕλης νὰ ἀπομνημονευθῇ. Ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι πρέπει νὰ γίνηται ἐκλογή καὶ νὰ μὴ ἐπιβάλληται ἢ ἐν προτέροις χρόνοις πᾶν μέτρον ὑπερβαίνουσα ἀπομνημόνευσις, καθ' ἣν ὅ,τι ὄφειλε νὰ ἀποτεθῇ ἐν τῇ μνήμῃ, κατὰ λέξιν ἔπρεπε νὰ ἐντυπωθῇ.

Πάντες γινώσκομεν ὅτι οἱ παῖδες συγκατατοῦσιν ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν μέγα μέρος τῆς ὕλης, ἥτις πρὸς ἐκμάθησιν παρέχεται αὐτοῖς, χωρὶς νὰ ἀναγκάζωνται νὰ ἐπισωρεύουσιν ἐν τῇ ψυχῇ των ὡς ἔργα καὶ τὰς λέξεις, αἵτινες περιενοῦσι τὰ νοήματα. Ὁ τρόπος δ' οὗτος τῆς ἐντυπώσεως γίνεται πανταχοῦ ἐνθὰ τὸ πρῶτον, τὸ περιεχόμενον, ἔχει σπουδαιότητα, τὸ δὲ λεκτικὸν εἰνὶ τι ἐπουσιώδες. Ἄλλ' εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι σπουδαῖον μέρος τῆς διδασκαλικῆς ὕλης δὲν ἐπιδέχεται οὐδεμίαν μεταβολὴν τῆς γλωσσικῆς αὐτοῦ μορφῆς, χωρὶς νὰ παραβλαβῇ τὸ περιεχόμενον ἢ ἢ ἀπ' αὐτοῦ ἐπίδρασις (π. χ. ἐκκλησιαστικὰ ἄσμακα, προσευχαί, ρητά, ποιήματα, κτλ.). Ἄλλὰ καὶ πάλιν ἢ οὕτω περιορισθεῖσα πρὸς ἀπομνημόνευσιν ὕλη εἶναι πολλή· δι' ὃ πρέπει νὰ ἐκλέγωνται ἐκ τῶν σπουδαίων τὰ σπουδαιότατα καὶ τὰ ἀναγκαιότατα πρὸς τὸν μετὰ ταῦτα βίον. Ἄλλὰ δὲν πρέπει μόνον νὰ ἐξετάζηται ἢ σπουδαιότης καὶ χρησιμότης τῶν ἀπομνημονευτέων τεμαχίων· πρέπει νὰ λημβάνηται ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ χρόνος, ὅστις πρὸς οἰκαιοποίησιν καὶ ἀπομνημόνευσιν τούτων ἀπικτεῖται. Πρὸς τούτοις δὲ πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ ἐκλέγῃ τοιαῦτα τεμάχια πρὸς ἀπομνημόνευσιν, ἅπερ διὰ τε τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, τὴν διάπλασιν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν δὲν ἀπομνημονεύονται λίαν δυσχερῶς ὑπὸ τῶν παιδῶν, εἰς οὓς ἐπιβάλλεται ἢ ἀπομνημόνευσις.

Κατὰ ταῦτα παρέχονται ἰδίως πρὸς ἀπομνημόνευσιν προσευχαί, ρητά, μικρὰ ποιήματα, ἔμμετροι μῦθοι καὶ ἐκ τοῦ πεζοῦ λόγου γινώματι γενικὸν ἔχουσαι κῦρος, ἀλήθειαι πάντοτε ἰσχύουσιν, ἐν δὲ ταῖς ἀνω-

τέραις ἰδίως τάξεσι τεμάχια περιέχοντα σοφὰ παρηγγέλματα καὶ μέρη διακρινόμενα διὰ τὸ μεγελοπρεπέ; καὶ τὸ ὕψος τῶν νοημάτων καὶ τὴν σεμνότητά τῆς ἐκφράσεως.

4. Πότε πρέπει νὰ γίνηται ἡ ἀπομνημόνευσις. Ἄφ' οὗ δὲν ἀπομνημονεύονται πάντα τὰ διδασκόμενα τεμάχια, ἀλλὰ μόνον τὰ ἐξέχοντα λόγῳ τοῦ ὕψους τῶν νοημάτων καὶ τῆς τελειότητος τῆς ἐκφράσεως, συνάγεται ἐκ τούτου ὅτι ἡ ἀπομνημόνευσις δὲν γίνεται καθ' ἑκάστην, ἀλλὰ κατὰ μακρότερον χρονικὰ διαστήματα. Ἐν τούτῳ δὲ εἶναι ἀνάγκη πρὸς πικνότη; νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπιβυκρύνωμεν τοὺς παιδᾶ; συγκρίαι; νὰ πρέχῳμεν αὐτοῖ; ὕλην πρὸ; ἀπομνημόνευσι; καὶ πάντοτε ὅχι τόσην, ὥστε μόνον δι' ὑπερβολικοῦ κόπου νὰ δύνανται οἱ μαθηταὶ νὰ φέρωσιν εἰ; πέραι; τὴν ἐργασίαν των. Δι' ὃ οὔτε πάντα τὰ ἀπομνημονευτέα τεμάχια ἐκ τῶν διδασκόμενων καθ' ὅλην τὴν ἐβδομάδα πρέπει νὰ πρέχωνται πρὸ; ἀπομνημόνευσι; ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, οὔτε ἡ ἀπομνημόνευσι; νὰ γίνηται ἡμέραι; ὅλαι; μετὰ τὴν μεθοδικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ μαθήματος. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ὡ; ἐξῆ; πρέπει νὰ κατανεμηται ἡ ἐργασία αὕτη: ἐὰν μὲν εἶναι χωρίον ἕκ τινος συγγραφῆ; ἢ γνώμη γενικὴν κύριος ἔχουσα ἢ ἐν γένει σύντομός πως φράσι; ἢ ἀπομνημονευτέα ἐκ τοῦ ἀνεγνωστικοῦ τεμαχίου, νὰ ἀπομνημονεύηται αὕτη καὶ νὰ ἐξετάζηται κατὰ τὴν ἐπικλοουθήσουσαν ἐξέτασιν τοῦ μαθήματος. Τὰ δὲ μαθήματα ἕτινα πρέπει ὅλα νὰ ἀπομνημονευθῶσιν (οἶον ποιήματα κτλ.), πρέπει οὕτω νὰ κατανεμηθῶσιν, ὥστε ἡ ἀποστήθισι; νὰ γίνηται κατ' ἀρχᾶ; συνήθω; ἅπαι; τῆ; ἐβδομάδος, εἶτα δὲ κατ' ἀριότερον χρονικὰ διαστήματα.

5. Τρόπος τῆ; ἀπομνημονεύσεως. Ἡ ἀπομνημόνευσις δὲν πρέπει νὰ συνεπάγηται ἀπώλειαν χρόνου ἐπὶ βλάβῃ τῆ; λοιπῆ; γλωσσικῆ; διδασκαλίαι;. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι κατὰ γενικὴν κινήσιν ἢ ἐν τῇ μνήμῃ ἐντύπωσι; τοῦ ἀπομνημονευτέου τεμαχίου πρέπει νὰ γίνηται κατ' οἶκον καὶ οὐχὶ ἐν τῷ σχολείῳ. Ἐξαιρέσι; δὲ τούτου δύναται νὰ γίνη μόνον ἐν μικραῖ; τάξεσι, ἐν τῇ ἀρχῇ, καθ' ἣν οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ὁδηγίαν τοῦ διδασκάλου διδάσκονται πῶ; νὰ ἀπομνημονεύωσι βραχέα τεμάχια ἢ δ' ἐργασίαν αὕτη δὲν γίνεται εἰ; ἰδικιτέραι; ὥραι;, ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τῆ; γλωσσικῆ; διδασκαλίαι;.

Ἡ διδασκαλία τῆ; ἀπομνημονεύσεως γίνεται ὡ; ἐξῆ; ἢ πρώτην πρῶτασι; τοῦ κατανοηθέντου διὰ τῆ; μέχρη τοῦδε διδασκαλίαι; τεμαχίου

ἀπαγγέλλεται ἀπὸ μνήμης ὑπὸ τοῦ διδασκάλου (δὲν ἀναγινώσκειται ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἔχη ἀπομνημονεύσει, ὅ,τι θὰ ζητήσῃ νὰ ἀπομνημονεύσωσιν οἱ μαθηταί· ἔπειτα ἐπικυκλιζόμενοι ὑπὸ τῶν μαθητῶν, κατ' ἄρχάς μὲν ὑπὸ τινῶν χωριστὰ (ἐκ τῶν ζητούντων τοῦτο δι' ἀνυψώσεως τοῦ δείκτου τῆς χειρὸς), εἶτα ὑπὸ ὁμάδων (σειρῶν, θρακίων) καὶ τέλος ὑφ' ἑλλης τῆς τάξεως. Ἐὰν φράσεις τις εἴναι μικροτέραι, κατ' ἄρχάς προκλείπονται οἱ δυνάμενοι νὰ προκλείψωσι προσδιορισμοί, καὶ μετὰ τὴν ἀπομνημόνευσιν τῆς προτάσεως ἄνευ κλύτων, ἀπομνημονεύονται καὶ οὗτοι καὶ ἀπαγγέλλεται ἡ ὅλη φράσις ὁμοῦ. Καθ' ὅμοιον τρόπον διδάσκειται καὶ ἡ ἐπομένη φράσις. Εἶτα ἐπικυκλιζόμενοι καὶ δύο προτάσεις ἐν συνφείξ καὶ οὕτως ἐξικολουθεῖ ἡ ἀπομνημόνευσις, εἰς ἣν χρησιμοποιεῖται ὡς ὁδηγὸς ἡ διὰ τῆς τοῦ τεμαχίου. Τὸ σύνολον δ' ἐπικυκλιζόμενοι, ἕως οὔ καὶ ὁ ἀσθενέστατος τῶν μαθητῶν ἀπτικίστως δύναται νὰ ἀπαγγείλῃ αὐτό.

Λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὸ ποίημα «τὸ τριαντάφυλλο» τοῦ Ἀγ. Βλάχου. Ὁ τρόπος τῆς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ διδασκάλου ἀπομνημονεύσεως εἶναι ὁ ἐξῆς περίπου: Προϋποθέσωμεν ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο ἔτυχε τῆς δεούσης μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας· ὅτι οἱ μαθηταὶ κατενόησαν αὐτὸ καὶ τὴν ὀρθὴν αὐτοῦ ἀνάγνωσιν ἐξέμαθον ἤδη, καὶ τὴν ἔγνωσαν αὐτοῦ δι' ἐρωτήσεων ὁδηγούμενοι ἀπέδωκαν.

Πρῶτον μέρος. Ἐνα παιδάκι εἶδεν ἕνα πολὺ ὄραϊο τριαντάφυλλο.—θὰ σὰς εἶπω τί εἶδεν ἕνα παιδάκι: «Τριαντάφυλλο κλειστὸ εἶδ' ἕνα παιδάκι». Εἶπατέ μοι· τί εἶδεν ἕνα παιδάκι: ὁ μαθητὴς Α. (τριαντάφυλλο κλειστὸ εἶδ' ἕνα παιδάκι) ὁ Β.—τὸ τρίτον θρανίον.—ἡ δευτέρα σειρά.—ὄλοι ὁμοῦ. Τώρα θὰ σὰς διηγηθῶ πῶς ἐφάνητο τὸ τριαντάφυλλο· «ἦτο τόσον γελαστό, χαρωπὸ καὶ μυριστὸ τὸ τριανταφυλλάκι».—πῶς ἐφάνητο τὸ τριαντάφυλλον; (ἐν ᾧ θὰ ἀπαγγείλωσιν οἱ μαθηταί, ὁ διδάσκαλος διὰ σημείου τῆς χειρὸς θὰ δηλοῖ ποῖα λέξις θὰ τονισθῇ περισσότερον.) Ὁ Γ. (ἦτο τόσον γελαστό, χαρωπὸ καὶ μυριστὸ τὸ τριανταφυλλάκι) ε' θρανίον, ε' θρανίον, ἡ τάξις.—Ἀκούσατε δι' αὐτὸ τὸ τριαντάφυλλον τί ἦτο· «νέο τριαντάφυλλο, τὸ τριανταφυλλάκι».—τί ἦτο τὸ τριαντάφυλλο; α' θρανίον, τὰ ἄρρενα, τὰ κοράσια. Διηγήθητε τί εἶδεν ἕνα παιδάκι (τριαντάφυλλο—παιδάκι). Διηγήθητε πῶς ἐφάνητο τὸ τριαντάφυλλο (ἦτο—τὸ τριανταφυλλάκι). Τί ἦτο τὸ τριαντάφυλλο; (νέο—τριανταφυλλάκι). Ἐκθέσατε πῶς ἕνα παιδάκι εἶδεν ἕνα πολὺ ὄραϊο τριαντάφυλλο.

*Τριαντάφυλλο κλειστὸ
εἶδ' ἕνα παιδάκι
ἦτο τόσον γελαστό
χαρωπὸ καὶ μυριστὸ
τὸ τριανταφυλλάκι.
Νέο τριαντάφυλλο
τὸ τριανταφυλλάκι.*

Δεύτερον μέρος. Τώρα θά σᾶς εἰπῶ τί εἶπε τὸ παιδάκι· «ἄχ! λουλοῦδι προφαντό, εἶπε τὸ παιδάκι». Τί εἶπε τὸ παιδάκι; (ἄχ! λουλοῦδι—προφαντό, εἶπε τὸ παιδάκι.) Θρανίον γ', ε', ἡ τάξις. — Προσέξατε νὰ σᾶς ἀναφέρω τί εἶπε τὸ παιδάκι, ὅτι θά κάμη εἰς τὸ τριαντάφυλλο «θὰ σὲ κόψω, δὲν βαστώ» τί εἶπε τὸ παιδάκι, ὅτι θά κάμη; (θὰ σὲ κόψω δὲν βαστώ.) Σε:ρά α', δ'. Διηγῆθητε πῶς ἔνα παιδάκι εἶδεν ἕνα πολὺ ὠραῖο τριαντάφυλλο (Τριαντάφυλλο κλειστό—τριανταφυλλάκι). Διηγῆθητε ὅ,τι εἶπε τὸ παιδάκι εἰς τὸ τριαντάφυλλο (ἄχ λουλοῦδι—δὲν βαστώ). Οὕτω δὲ καθ' ἑξῆς ἀπομνημονεύεται ὅλον τὸ ποίημα ἐπαναλαμβάνομένων μετὰ τὸ τέλος ἐκάστου μέρους δι' ἐρωτήσεων καὶ ὅλων τῶν προτέρων μερῶν. Ἐν τέλει δὲ ἀποστοματίζεται τὸ ποίημα ὅλον ἄνευ οὐδεμιᾶς βοήθειας.

Ἡ ἀπομνημονεύσεις ταιούτων τεμαχίων δὲν εἶναι πολὺ δύσκολος εἰς τοὺς παῖδας. Ὡς γνωστὸν οἱ παῖδες ἐν τῇ βιβλίῳ κτύπη λίαν ταχέως ἀποστηθίζουσιν. Πολλάκις δύνανται μικρὸν τι τεμάχιον νὰ ἀπαγγείλωσιν ἀπὸ μνήμης, ἐκὼν δις ἢ τρίς ἀναγνώσωσιν ἢ ἀκούσωσιν αὐτό. Δι' ὃ τὸ ἀπομνημονευτέον μέρος διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ ἀναγνώσεως ὡς τὸ πολὺ ἔχουσι ἤδη ἐντυπώσει σχεδὸν ἐν τῇ μνήμῃ, πρὶν ἢ ἀρξῆται ἡ ἐργασία τῆς ἀπομνημονεύσεως.

Ἐν τῇ δευτέρῃ τάξει κατ' ἀρχὰς οἱ παῖδες ἀποστηθίζουσι, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τάξει εἶναι εἰθισμένοι. Πολλοὶ δ' εἶναι ἐσφκλόμενοι νὰ ἀπαιτῆ αἴφνης ὁ διδάσκαλος, ὅπως ὁ παῖς ἐντυπώσει ἐν τῇ μνήμῃ του τεμάχιόν τι ἐργαζόμενος μόνος κατ' οἶκον, ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε ὅλην τὴν ἐργασίαν ἐπετέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον ὄδηγίαν τοῦ διδασκάλου. Κατὰ τὸ β' δὲ ἡμῖς τοῦ ἔτους τούτου εἶναι δυνατὸν τεμάχια, ἅτινα ἤδη ἀπεμνημονεύσεως πῶς ὁ μαθητὴς ἐν τῷ σχολείῳ, ἀλλὰ δὲν ἀπετύπωσεν ἰσχυρῶς καὶ σταθερῶς ἐν τῇ μνήμῃ του, νὰ παραγγεληθῆ νὰ τὰ μελετήσῃ ἐπανειλημμένως ἐν τῷ οἴκῳ πρὸς πλήρη αὐτῶν ἐντύπων. Κατὰ τὸ τέλος δὲ τοῦ ἔτους εἶναι δυνατὸν συμπομώτατα ῥητὰ ἢ γινώμει νὰ δοθῶσι πρὸς ἀπομνημονεύσειν κατ' οἶκον εἰς τοὺς μαθητάς μετὰ προτέρων πλήρη μεθοδικὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῶν καὶ τὴν παροχὴν ἀκριβῶν ὀδηγιῶν εἰς τοὺς παῖδας περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀπομνημονεύσεως. — Ἴνενεται δ' αὕτη καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τῷ σχολείῳ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ διδασκάλου.

Ἐν τῇ τρίτῃ τάξει οἱ μαθηταί, ἀφ' οὗ κατὰ τμήματα ἀποδίδουσι τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, δύνανται κατὰ τὰ αὐτὰ τμήματα πάλιν νὰ ἀπομνημονεύωσι τὸ τεμάχιον. Ἡ κατὰ τμήματα διαιρέσεις καὶ ἡ ἀνεύρεσεις τῶν ἐπιγραφῶν ἐκάστου τούτων ἐν τῇ κ-

τανοήσει τοῦ περιεχομένου, δύνανται νὰ χρησιμεύωσιν ὡς βάσις καθοδηγούσα τὴν τμηματικὴν ἀπομνημόνευσιν τοῦ τεμαχίου. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἡ ἀπομνημόνευσις γίνεται καθ' ὃν τρόπον καὶ κατὰ τὸ τέλος τῆς δευτέρας τάξεως. Μετὰ τινὰ δ' ὅμως χρόνον ὅλη ἡ ἐργασία τῆς ἀπομνημονεύσεως καταλείπεται εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς κατ' οἶκον ἐργασία. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον γίνεται ἡ ἀπομνημόνευσις καὶ ἐν ταῖς ἐπομέναις τάξεσιν. Ἡ τοιαύτη δὲ (κατ' οἶκον γινομένη) ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γνωσθέντος σχεδίου ἀπομνημόνευσις τεμαχίου, ὕπερ ἐντελῶς κατενοήθη, οὕτινος αἱ λέξεις ἐγένοντο ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον κτῆμα τοῦ μαθητοῦ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀπαγγελίης εἶναι γνωστός, δὲν ἀποβαίνει δύσκολος καὶ ἀνιαρὰ ἐργασία.

6. Ἡ ἀποστοματίσις. Ἀποστοματίσιν λέγοντες νοοῦμεν τὴν πιστατὴν ἀπὸ μνήμης ἀπαγγελίαν τοῦ ἀπομνημονευθέντος μέρους. Αὕτη εἶναι ἀναγκαία πρὸς ἐξέλεγχιν τῆς κατ' οἶκον ἐργασίας. Τὸ ἀπομνημονευθὲν δὲ μάθημα πρέπει ὅλον νὰ ἐξετάζηται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ δὴ κατὰ τὸν πρότερον ὑπ' αὐτοῦ ὠρισμένον πρὸς ἐξέτασιν χρόνον. Ἐὰν δὲ μὴ τις τοῦτο πράξη, δὲν εἶναι εὐλογον νὰ ἀπορῆ, ὅταν οἱ μαθηταὶ παρκαμελῶσι τὴν κατ' οἶκον ἐργασίαν καὶ ἐπὶ τέλους ὅλως ταύτην ἐγκαταλείπωσιν.

Ἡ ἐξέταξις δὲ θὰ γίνηται, ὅπως καὶ ἡ ἐργασία τῆς ἀπομνημονεύσεως· θὰ ἐρωτᾶται ὁ μαθητὴς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διατάξεως δι' ἐρωτήσεων ὑποδηλουσῶν τὸ περιεχόμενον· διότι δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ γνωρίσῃ ὁ διδάσκαλος, ἐὰν ἀπομνημονεύθῃ τὸ τεμάχιον, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξελέγξῃ, ἐὰν ἡ ἐργασία αὕτη ὀρθῶς κατ' οἶκον ἐγένετο. Μετὰ ταῦτα ἀπαγγέλλεται τὸ μάθημα κατ' ἀρχάς ὑφ' ὅλης τῆς τάξεως, εἶτα ὑπὸ ὁμάδων καὶ τέλος ὑφ' ἑνὸς ἢ δύο μαθητῶν. Ἐν δὲ ταῖς ἀνωτέροις τάξεσι βεβιαίως ἡ ὅλη τάξις ἢ ὁμάδες μαθητῶν ὁμοῦ δὲν ἐξετάζονται. Ἐὰν ἐν τῇ ἀποστοματίσει παρεισδώσῃ σφάλματα, τότε δικαίωπεται αὕτη, ἐξηγοῦνται δὲ καὶ ἐπαναλαμβάνονται τὰ κακῶς νοηθέντα χωρία.

Κατὰ τὴν ἀποστοματίσιν οὐδαμῶς πρέπει νὰ ἐπιτρέπωνται οὔτε ἀνάρμοστοι καὶ ἀπότομοι διακοπαὶ τῆς ἀπαγγελίης, οὔτε ψελλισμοὶ οὔτε ἐπαναλήψεις οὔτε ἐπικαλύψεις τῶν ἐξ ἀμηνχανίας σφαλμάτων οὔτε μεταβολαὶ τοῦ κειμένου. Ὁμοίως δὲν πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ ἀνέχηται νὰ λέγωσιν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους τὴν ἀρχὴν τῶν στίχων ἢ ἄλλως νὰ ὑποβοηθῶνται πλῆγίως, οὐδ' αὐτὸς νὰ ὑποβάλλῃ λέξεις εἰς

αυτούς, ὅπου τιν δισχυρίζωνται ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀρχίσωσιν ἀποστοματίζοντες τὸ μᾶθημα. Ὁ ὀρθῶς ἐκμαθὼν καὶ τελειῶς ἀπομνημονεύσας οὐδενὸς ἐπικουρήματος ἔχει ἀνάγκην.

Μόνον ἡ ἀσφαλῆς ἐντύπωσις ἐν τῇ μνήμῃ καὶ ἡ ἀπρόσκοπος ἀποστοματίσις πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς τελεία ἐργασία καὶ ταύτην μόνην ὁ διδάσκαλος νὰ νομίζῃ ἀρκούσαν. Ἄνευ δὲ σταθερᾶς καὶ βεβαίας ἀπομνημονεύσεως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀπαγγελία εὐκολοῦ, ῥέουσα, εὐνηγος καὶ μετ' ἤθους, ἥτις εἶναι ἀπαραίτητος ἐν τῇ ἀποστοματίσει, ὡς θὰ εἴπωμεν ἀμέσως κατωτέρω. Ὁρθῆ δὲ ἀπαγγελία μετ' ἐπιπόνου ἀνασκαλεύσεως τῆς μνήμης εἶναι ἀσυμβίβαστος.

Πρέπει δὲ ἡ ἀποστοματίσις νὰ μὴ εἶναι μονότονος καὶ ἄχαρις. Ἐν αὐτῇ ἐφαρμόζονται ὅλα τὰ παραγγέλματα τῆς τέχνης τῆς ἀναγνώσεως· μάλιστα δὲ κατ' αὐτὴν ἐπιβάλλεται ἡ μετὰ μείζονος ἀκριβείας ἐφαρμογὴ τῶν παραγγελλμάτων τούτων. Οὔτε ἡ ἀπαγγελία διδάσκεται μόνον ἐν τοῖς ἀπομνημονευομένοις τεμαχίσις οὔτε ἡ κατ' ἤθους ἀνάγνωσις πρέπει νὰ περιορίζηται μόνον ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ ἐκάστοτε μαθήματος τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου. Πᾶν μέρος τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου πρέπει νὰ ἀναγινώσκηται κατ' ἤθους· πᾶν ἀπομνημονευόμενον τεμάχιον αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀπαγγέλληται εὐκρινῶς, εὐφώνως καὶ μετ' ἤθους.

7. Αἱ ἀπὸ τῆς ἀπομνημονεύσεως ὠφέλειαι. Ὅταν κατὰ τοὺς προηγουμένους κανόνας ἐπιτελῆται ἡ ἀπομνημόνευσις, ἀποβαίνει πηγὴ πλουσίων ὠφελημάτων τῷ μαθητῇ. Καὶ πρῶτον μὲν διὰ ταύτης ἐνισχύεται ἡ μνήμη, προάγεται ἡ περὶ τὴν ἀνάγνωσιν δεξιότης (διότι δι' ἐπανειλημμένης ἀναγνώσεως ἐν τῷ οἴκῳ ἀποστηθίζεται τὸ τεμάχιον) καὶ ἐνισχύεται βούλησις διὰ τῆς πρὸς ἀπομνημόνευσιν καταβιβλομένης προσπαθείας καὶ προσοχῆς. Προσέτι δι' αὐτῆς μεγάλῃ ἀλήθειαι, ὑψηλὰ φρονήματα, σοφὰ παραγγέλματα ἀποτίθενται στερεῶς ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπανερχονται εἰς τὴν συνείδησιν καθοδηγούντα τὴν διάνοιν· διὰ τῆς μετὰ τούτων ἀναστροφῆς τρέφεται τὸ πνεῦμα καὶ μορφοῦται τελειότερον ὁ χαρακτηρ. Διὰ τῆς ἐκμαθήσεως τελειῶν ἐκφράσεων καὶ διαφόρων ἐντέχνων τρόπων τῆς διὰ γλώσσης ἐκδηλώσεως τῶν νοημάτων ἐμφυτεύεται, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν γλώσσαν τῶν παιδῶν ἡ ὑποδειγματικὴ καὶ τελεία ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἔφοδος τῶν διανοημάτων διακεκριμένων πνευμάτων. Αἱ τοιαῦται δ' ἐκφράσεις ἐπανερχονται εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ παιδὸς χρειὰς τυχούσης καὶ παρυσιάζονται ὡς

ἴδιαι αὐτοῦ ἐκφράσεις, οἷονεὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εὐρεθεῖσαι καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως τῶν πρὸς ἀνακοίνωσιν νοημάτων προκληθεῖσαι· δι' ὃ καταλληλότατα καὶ προσφύεστατα πολλάκις χρησιμοποιοῦνται ὑπ' αὐτοῦ οὐ μόνον ὅπως ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ μεταρρυθμιζόμεναι. Οὕτως οὐ μόνον πλουτίζεται ὁ γλωσσικὸς θησαυρὸς τῶν παιδῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ κάλλους περὶ τὸν λόγον καὶ καθ' ὅλου ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις τῶν μαθητῶν ἐν μέτρῳ τινὶ μορφοῦνται.

Ἄλλ' ὅμως παρὰ ταῦτα πολλοὶ καὶ σπουδαῖοι παιδαγωγικοὶ ἐθεώρησαν τὴν ἀπομνημόνευσιν ὡς λίαν ἐπιβλαβῆ (Raticnius, Basedow, Wakernagel κ. ἄ.). Ὁ λόγος δὲ τούτου εἶναι πρόχειρος· ἡ κακὴ χρῆσις καὶ ἡ κατὰχρησις τῆς ἀσκήσεως ταύτης. Δὲν ἀφίσταται πολὺ ἀφ' ἡμῶν ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ κατὰ γράμμα ἐν τῇ μνήμῃ ἐντύπωσις τῶν διαφόρων μαθημάτων ἀπετέλει τὸ πλεῖστον τῆς εἰς τοὺς μαθητὰς ἐπιβλαβόμενης ἐργασίας· ἐλαχίστη δ' ὅμως ἐν τῷ σχολεῖῳ φροντίς κατεβάλλετο πρὸς κατανόησιν τῶν ἀπομνημονευτέων. Δι' ὃ ἡ ἐργασία αὕτη παρηκολουθεῖτο ὑπὸ πολλῶν στεναγμῶν, δακρύων καὶ βραδυσμῶν· ἡ βράβδος ἦν ἡ κινητήριος δύναμις τῆς μηχανικῆς ταύτης ἐργασίας. Ἀφ' οὗ δ' οἱ παῖδες μετὰ πολλοῦ κόπου ὑπὸ τὰς εὐνουστάτας περιστάσεις κατώρθουν νὰ ἀποστηθίσωσι τὸ ἀκατάληπτον ἀπομνημονευτέον μέρος, κατὰ τὴν ἐπομένην ἡμέραν συχνότατα δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποστοματίσωσι τοῦτο καὶ δι' ἄκηρίαν παραδειγματικῶς (!) ἐτιμωροῦντο. Εἶναι λοιπὸν θαῦμα ὅτι ἡ ἀπομνημόνευσις ἐπεσώρευσε τόσας ἀράς καθ' ἑαυτῆς; Τοιαύτη ἀπομνημόνευσις οὐ μόνον οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει διὰ τὴν μάρφωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιδρᾷ λίαν ἐπιβλαβῶς καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος.

Ἐκ πάντων λοιπὸν τῶν εἰρημένων συνάγεται, ὅτι πᾶσα ἀπομνημόνευσις οὐ μόνον διὰ νὰ εἶναι ἐπωφελής, ἀλλὰ καὶ ἵνα γίνηται μετ' εὐχαριστήσεως ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν καὶ ἵνα μένη σταθερὰ καὶ μὴ διαφεύγη ἀπὸ τῆς μνήμης, ὡς στερουμένη βοθηθῶν, πρέπει νὰ γίνηται κατὰ τὸν ῥηθέντα τρόπον καὶ νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῶν ἀπαριθμηθεισῶν προϋποθέσεων, ὧν πρωτίστη εἶναι ἡ προηγουμένη ἀκριβὴς καὶ πλήρης κατανόησις τοῦ περιεχομένου.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΙΚΑΝΟΤΗΣ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΟΡΘΗΝ ΧΡΗΣΙΝ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΔΙ'ΗΣ ΑΠΟΚΤΑΤΑΙ Η ΙΚΑΝΟΤΗΣ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΟΡΘΗΝ ΧΡΗΣΙΝ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Διὰ τῆς ὀρθῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς ἀπομνημονεύσεως ἄγεται εἰς πέρασ ἡ πραγματικὴ διδασκαλίαι ἢ εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἀναφερομένη. Μετὰ ταύτην δ' ἄρχεται ἡ κυρίως γλωσσικὴ διδασκαλίαι, τῆς ὁποίας σκοπὸς εἶναι, ὅπως οἱ μαθηταὶ κατορθώσωσι νὰ μεταχειρίζωνται ἀπροσκόπτως ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτῶ προφορικῶ, πρὸ πάντων δὲ γραπτῶ λόγῳ, τὸν κτηθέντα πλοῦτον τῶν νοημάτων ἐν μορφῇ ὀρθῇ, σκεφῆ καὶ συμφώνῳ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου.

Πρὸς τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν στενωῶς ἡ διδασκαλίαι τῆς γραμματικῆς συνάπτεται. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐκ τῆς γραμματικῆς διδασκαλίαι θὰ ἐξετάσωμεν μόνον τὸ ἀπαρκίτητον πρὸς τὸν σκοπὸν ἡμῶν μέρος, θεωροῦντες ὡς ἄλλοτρίαν τοῦ σκοποῦ τοῦ πρῶτου βιβλίου τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τοῦ τρόπου τῆς γραμματικῆς διδασκαλίαι, ἣτις δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ὑποκείμενον ἄλλης πραγματικῆς ἢ γενικώτερον σκοπὸν ἔχοντος βιβλίου, τὴν διδασκαλίαν καθ' ὅλου τῆς μητρικῆς γλώσσης.

Ἡ κυρίως γλωσσικὴ διδασκαλίαι ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, πρέπει νὰ γίνηται μετὰ τὴν πλήρη κατανόησιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου. Μόνον ἀφ' οὗ πρότερον ὁ μαθητῆς ἐντελῶς κατανόησιν τὸ περιεχόμενον διὰ μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας συμφώνου πρὸς τὸν τρόπον τοῦ ἀντικαθάρσθαι καὶ νοεῖν τῶν παιδῶν, ὅταν ὁ μαθητῆς πλήρως κατανόησιν τὰς ἐν τῷ ἀναγνωστικῷ τεμαχίῳ καταστάσεις καὶ

σχέσεις· ὅταν ἰδίως διὰ τοῦ πνεύματος μετενεχθῆ οὕτω ζωηρῶς εἰς τὴν ἐν τῷ μαθήματι ἀπεικονιζομένην ἢ ἀπλῶς ὑποδηλουμένην τοποθεσίαν, ὥστε νὰ νομίζῃ ὅτι βλέπει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἐξελισσομένης τὰς διαφόρους σκηνὰς καὶ γεγονότα, τότε ἡ ἐπικκολουθοῦσα διδασκαλία τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τοῦ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου στηρίζεται ἐπὶ ἀσφαλοῦς ἐρείσματος καὶ ἀδικαίεστου θεμελίου, ἐπὶ τῶν νοημάτων, ἅτινα ἐμπεριέχονται ἐν ταῖς λέξεσι καὶ φράσεσι τοῦ μαθήματος.

Ἐν τῇ κυρίως γλωσσικῇ διδασκαλίᾳ πρέπει νὰ ὑποβληθῆ κατὰ πρῶτον εἰς ἰδιαιτέραν διδασκαλίαν ἐπεξεργασίαν ἢ γλωσσικὴ μορφή τοῦ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου. Ἡ μορφή αὕτη ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν τὴν ἐξωτερικὴν περιβολήν, τὸ ἔνδυμα τῶν νοημάτων. Ἀφ' οὗ δὲ τὰ νοήματα εἶναι γνωστὰ ἐκ τῆς προηγηθείσης πρακτικῆς διδασκαλίης, νῦν ὑπολείπεται νὰ ἐξετασθῆ ἡ γλωσσικὴ μορφή ἐν σχέσει πρὸς τὰ νοήματα, ἅπερ περιβάλλει. Δι' ὃ ἐξετάζονται αἱ διάφοροι λέξεις, αἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς τοῦτο, καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐκ τούτων ἐσηματίσθησαν αἱ προτάσεις, καθορίζεται ἡ σπουδαιότης καὶ σημασία ἐκάστου τῶν μελῶν τῆς προτάσεως καὶ ἀνερευθῆται ὁ τρόπος, καθ' ὃν αἱ προτάσεις συνάπτονται πρὸς σχηματισμὸν περιόδων· ἀνζητοῦνται αἱ συνώνυμοι λέξεις καὶ φράσεις καὶ ἀνευρίσκεται κατὰ τίνος ἄλλου τρόπου δύναται τὸ πρᾶγμα νὰ ἐξενεχθῆ ἢ τίνες ἄλλαι συνδέσεις νὰ χρησιμοποιηθῶσιν· ἐξετάζεται ἡ διαφορὰ αὐτῶν πρὸς τὰς ἐν τῷ βιβλίῳ ὑπάρχουσας καὶ οὕτως ὁ μαθητὴς βελθῶς κατανοεῖ τὸν φρακτικὸν τρόπον τοῦ βιβλίου, πλήρως νοεῖ τὸ πῶς καὶ διατὶ τῆς ἐκφράσεως. Ἡ ἐξέτασις δ' αὕτη τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τοῦ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου, ἀπὸ τῶν μερικωτέρων βλίνουσας εἰς τὰ γενικώτερα, ἄγει ἐπὶ τέλους τὸν μαθητὴν εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ τρόπου καὶ τοῦ λόγου τῆς ἐξωτερικῆς καθ' ὅλου μορφῆς καὶ τῆς διακλάσεως τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ μύθου, περιγραφῆς, διηγήματος κλ. καὶ ἐν γένει τοῦ ἀπηρητισμένου ὅλου, ὅπερ τὸ μάθημα ἀποτελεῖ.

Ἰνα δ' ὅμως ὁ μαθητὴς δυνήθῃ νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐν τῷ ἰδίῳ ἔλυτοῦ λόγῳ τοὺς λεκτικοὺς τύπους καὶ τὴν γλωσσικὴν μορφήν τοῦ μαθήματος, πρέπει νὰ ἀσκηθῆ πρὸς τοῦτο διὰ ποικίλων ἀσκήσεων. Εἶναι δὲ εὐνόητον, ὅτι αἱ τοιαῦται ἀσκήσεις γινόμεναι μετὰ τὴν πραγματικὴν διδασκαλίαν καὶ μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ μαθήματος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ἀπλῆ περι λέξεις ἐνσχό-

λησις καὶ παίγιον κενῶν σημασίας τύπων. Αἱ τοιαῦται ἀσκήσεις ἄγουσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἀπρόσκοπτον τῆς γλώσσης χρῆσιν, εἰς τὴν ποικιλίαν τῆς ἐκφράσεως, εἰς τὴν πλήρη ἐπιτυχίαν περὶ τὴν τελείαν διὰ λόγου ἀπόδοσιν τῶν νοημάτων καὶ περὶ τὴν ἀνκωίνωσιν, ἐν λογικῶς ἀλληλενδέτῳ λόγῳ, σειρᾶς νοημάτων ἀποτελούσης ἀπηρητισμένον τι ὅλον. Γνωστὸν δ' εἶναι, ὅτι αἱ τοιαῦται ἀσκήσεις, δι' ὧν οἱ μαθηταὶ συνηθίζουσι νὰ ἀποδίδωσι τὰ ξένα διανοήματα ὡς ἴδια ἑαυτῶν, καλοῦνται ἐκθέσεις.

Ἐπειδὴ ἡ ἐκφρασις τῶν διανοημάτων ἐπιτελεῖται διττῶς, προφορικῶς καὶ γραπτῶς, διὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἰκανότητος περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, εἶναι διττὴ ἀναφερομένη εἰς τὸν προφορικὸν καὶ εἰς τὸν γραπτὸν λόγον. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν δύο τούτων τρόπων τῆς ἐκφράσεως ὁ προφορικὸς εἶναι ὁ φυσικὸς, ἀρχικὸς, ἀναγκαστικὸς καὶ ἐπιβαλλόμενος, ὡς ἐλέχθη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, ὁ δὲ γραπτὸς εἶναι ὁ τεχνικὸς, μεταγενέστερος καὶ, οὕτως εἰπεῖν, παράγωγος, ἐξάγεται ὅτι ἡ διδασκαλία πρέπει πρῶτον νὰ προβῇ εἰς τὴν περιεσκευμμένην ἐξέτασιν τοῦ προφορικοῦ λόγου, ὡς ἀπαραιτήτου βάσεως τῆς γραπτῆς ἐκφράσεως. Ἐὰν τὸ παιδίον διδασχθῇ νὰ διατυπώσῃ ὀρθῶς διὰ λέξεων τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ περιεχόμενον, τότε ἐπιτυχῶς δύναται νὰ διδασχθῇ καὶ τὴν διατύπωσιν ταύτην γραπτῶς νὰ ἀποδώσῃ. Ὅταν ὁ μαθητὴς πολλάκις ἀναγκασθῇ νὰ ἐκφράξῃ τὸν διὰ τῆς διδασκαλίας κτηθέντα πλοῦτον τῶν διανοημάτων του καὶ ἐν γένει τὰς γνώσεις καὶ τὰς γνώμας του σαφῶς, ἀκριβῶς καὶ ταχέως, τότε συνηθίζει καὶ ταχύτερον νὰ διαπεράσῃ τὸ στάδιον τῆς σκέψεως καὶ ἀποκτᾷ τὴν ἀσφάλειαν ἐκείνῃν τῆς ἀντιλήψεως καὶ κρίσεως, ἣτις καὶ πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα. Διὰ ταῦτα πρῶτον πρέπει νὰ θεραπεύηται ὁ προφορικὸς λόγος. Ὁ δὲ γραπτὸς λόγος μόνον ἔσταν λαμβάνη ὡς στερεὸν ὑποστήριγμα τὴν κτηθεῖσαν ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ ἰκανότητα καὶ στενῶς πρὸς ταύτην προσερχομένηται, τότε πράξει ψυχολογικῶς τὴν γλωσσικὴν μόρφωσιν τοῦ μαθητοῦ καὶ ἐπεκτείνει κατὰ βάθος καὶ κατὰ πλάτος τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν.

Κατὰ ταῦτα ἡ κυρίως γλωσσικὴ διδασκαλία περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς μέρη :

1) τὴν ἐξέτασιν τῆς μορφῆς τοῦ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου·

2) τὴν χρησιμοποίησιν ταύτης ἐν τῷ λόγῳ τοῦ μαθητοῦ (ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν).

Αἱ ἐκθέσεις δ' αὐταὶ εἶναι α') προφορικαί· β') γραπταί.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Θ'

Η ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΤΕΜΑΧΙΟΥ

Ἡ ἐξέτασις τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις δύναται νὰ γίνη· οὕτως εἶναι δυνατόν ἐν αὐτῇ νὰ ἐξετασθῶσι πρῶτον διάφοροι λέξεις ἢ φράσεις ἀπαντῶσαι ἐν τῷ κειμένῳ, δεύτερον ὑλόκληροι προτάσεις, τρίτον ἡ ἀκολουθία τῶν νοημάτων, τέταρτον ἡ σύνθεσις τῶν μερῶν κ.ο.κ.

1. Ἐξέτασις διαφόρων λέξεων.—Κατὰ ταύτην ἐξετάζονται καθ' ἑαυτὰς διάφοροι ἐκφράσεις. Πῶς ἐκφράζεται ἡ ἐντύπωσις αὕτη, ἡ ἔννοια αὕτη; Διὰ τί οὕτως ἐκφράζεται καὶ οὐχὶ ἄλλως; Ποία ἐκφρασις ἐκφράζει τὸ αὐτὸ περίπου; Κατὰ τί ὑπερέχει ταύτης ἡ ἐν τῷ βιβλίῳ ἐκφρασις;

Διὰ τοιούτων καὶ ὁμοίων ἐρωτήσεων προκαλεῖται ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐξέτασις τῆς φράσεως, διεγείρεται τὸ διαφέρειν αὐτῶν καὶ ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ περὶ τὰς διαφόρους λέξεις· π. χ. βαθὺ σκότος διεχύθη ἀνὰ τὴν πεδιάδα. Τὸ σκότος χύνεται; (Εὐκόλως τὰ παιδιά ἀνευρίσκουσιν, ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ πραγματικῆς διαχύσεως, καθὼς ἐπὶ ὑγρῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς λέξεως ταύτης δηλοῦται ἡ ἐπέκτασις τοῦ σκότους καὶ πλήρης ἐπικάλυψις τῆς πεδιάδος ὑπ' αὐτοῦ.) Ποία ἄλλη λέξις ἠδύνατο νὰ τεθῆ; (ἐπεξετάθη ἀνὰ τὴν πεδιάδα, κατεκάλυψε τὴν πεδιάδα.) Πρακτικῶς αἱ διάφοροι ἐκφράσεις (τὸ διαχύνεσθαι περιλαμβάνει τὴν ἐπέκτασιν καὶ τὴν ἐπικάλυψιν). Ἄλλῃ ἡ λέξις κατακαλύπτειν διὰ τινος προσδιορισμοῦ ἠδύνατο καὶ τὴν ἐπέκτασιν νὰ δηλοῖ (ἐπεκταθὲν κατεκάλυψεν). Ἄλλ' ἡ πρώτη ἐκφρασις διεχύθη διὰ τὴν βραχυτέτατῃς εἶναι ἐμφαντικωτέρῃ. — Οὕτως ἐξετάζεται ἡ φράσις «βαθὺ σκότος». Ἐπὶ ποίῳ λέγεται κυρίως τὸ βαθὺ;

πῶς τίθεται ἐνταῦθα ἡ λέξις ; τί σημαίνει ; ποῖαι ἄλλαι λέξεις ἐνταῦθα ἀντ' αὐτῆς ἠδύναντο νὰ τεθῶσιν ; (πυκνόν, ψηλαφητὸν κτλ.)

Διὰ τῶν τοιούτων παρατηρήσεων σπουδαίως προάγεται ἡ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἱκανότης τοῦ μολητοῦ. Πρῶτον μολθάνει νὰ ἀναγινώσκη μετὰ κριτικοῦ βλέμματος καὶ ὀξέως νὰ παρατηρῇ καθ' ἑκάστην φράσιν, διεισδύων εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, καὶ νὰ ἐξετάζη ταύτην ὑπὸ λογοτεχνικὴν ἔποψιν· ἡ τοιαύτη δὲ ἱκανότης τὰ μέγιστα συντελεῖ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ συναισθήματος τοῦ ὕφους καὶ μόρφωσιν αὐτοῦ. Δεύτερον δὲ τοσοῦτω δικριέστερον τοποθετεῖ ὁ μολητής ἐν τῷ λεξικολογικῷ αὐτοῦ θησαυρῷ ἑκάστην τῶν διαφόρων ἐκφράσεων, ὅσῳ τελειότερον κωκτανοεῖ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Ἡ δὲ μὴ πλήρης καὶ τελεία κωκτανόησις τῆς σημασίας τῶν διαφόρων λέξεων καὶ φράσεων εἶναι τὸ κύριον αἷτιον τῆς περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἀνικανότητος πολλῶν μολητῶν. — Ἡ ἐξενεχθεῖσα ἡδὴ πρόταξις περὶ τοῦ σκότους εἶναι εὐνόητος τοῖς μοληταῖς· ἀλλ' ἐν τῇ ἀναγνώσει, ταύτης σέπτεται ἀμέσως ὁ πᾶσις περὶ τοῦ ἐκτιθεμένου πράγματος, χωρὶς νὰ ἀποκτᾷ σαφῆ γνῶσιν τῶν λεπτῶν καὶ χαρακτηριστικῶν ἐκείνων χρωματισμῶν, τοὺς ὁποίους ἡ μεταφορικὴ ἔκφρασις προσδίδει καὶ οἱ ὅποιοι παρέχουσι ζωὴν εἰς τὴν ὑπὸ τῆς φράσεως κωκτωμένην εἰκόνα· ἄνευ δ' ὅμως τῆς κωκτανόσεως τούτων οὐδέποτε θὰ γίνῃ ἱκανὸς ὁ μολητής αὐτενεργῶν νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν φράσιν ἐκείνην πρὸς ἐκδήλωσιν ὁμάδος κωκστάσεων, τῆς ὁποίας τὰ καθ' ἑκάστη μέρη καὶ κωκστάσεις νὰ ἔχουσι πλήρη σαφήνειαν. Μόνον ὅταν ἐξαναγκασθῇ νὰ συνάψῃ τὴν κωκστάσιν τοῦ κωκτωμένου βᾶθους πρὸς τὴν πυκνότητα τοῦ σκότους, τότε συνδέεται ἡ φράσις βαθὺ σκότος πρὸς τὸ ὑπάρχον αὐτῷ ὕλικόν τῶν κωκστάσεων καὶ ἀποβαίνει συνάμα κωκτωσιμῶν συστατικὸν μέρος τοῦ γλωσσικοῦ αὐτοῦ θησαυροῦ.

Ἡ σύγκρισις πλειόνων ὁμοίων ἐκφράσεων (κύνεσθαι, κωκτωκλύπτειν, ἐπεκτείνεσθαι· ἢ ἐπέρεσθαι, ἐφορᾶν, φέρεσθαι, τρέχειν μεθ' ὀρμῆς) εἶναι ἐξκρίετον μέσον τῆς κτήσεως εὐχερείς περὶ τὴν ἔκφρασιν· διότι ὅσῳ περισσοτέρως ἐκφράσεις διὰ τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν ἀποκτᾷ ὁ μολητής, τόσῳ κωκύτερον θὰ ἐπιτυγχάνῃ νὰ ἀνευρίσκῃ τυχρῶς τὴν ἀρμόζουσαν ἔκφρασιν δι' ἐκεῖνο, ὅπερ ἑκάστοτε προτίθεται νὰ δηλώσῃ. Διὰ ταῦτα πᾶσι αἱ ἀξίαι κωκτωρήσεως λέξεις, ἰδίως αἱ περιέχουσαι κωκτωκτικὴν ἔνοιαν καὶ ἐν γένει αἱ ἀποτελοῦσαι σχῆμά τι λόγου, ἐξετάζον-

ται καὶ τίθενται ὑπὸ τὸ πλῆρες τῆς συνειδήσεως φῶς, ἵνα αἱ γλωσσικαὶ μορφαὶ διὰ πλείστων νημάτων μετὰ τῶν νημάτων συνκροθῶσιν. Πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ ὄσον τὸ δυνατὸν πλείονες λέξεις καὶ φράσεις (συνώνυμοι) προτίθενται, πρὸς τὴν ἐν τῷ κειμένῳ περὶβάλλοντι καὶ κατὰ τὴν λογοτεχνικὴν αὐτῶν ἀξίαν ἐξετάζονται. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ὁ διδάσκαλος εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχη ἐκ προηγουμένων μελετῶν ἀρκετάς γνώσεις περὶ τῶν συνωνύμων ἐκφράσεων καὶ τῶν σχημάτων τῆς λέξεως⁽¹⁾. Τὴν δὲ ἀνωτέρω ῥηθεῖσιν ἐργασίαν ἐν τῷ σχολείῳ ὑποβοηθεῖ ἡ γραμμικτικὴ διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ περὶ κωμωδίας, σχηματισμοῦ καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐξαγομένης σημασίας τῶν λέξεων.

Καὶ ἐν μὲν ταῖς κατωτέραις τάξεσι βεβαίως δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ γίνηται σαφὴς διάκρισις τῶν συνωνύμων ἐκφράσεων δι' ὅ ἀρκετὸν εἶναι ἐν αὐταῖς ὁ διδάσκων νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς συνωνύμους τινὰς ἐκφράσεις καὶ νὰ διδάξῃ αὐτοὺς νὰ τὰς μετχειρίζωνται κατὰλλήλως ἐν διαφόροις προτάσεσιν. Ἐν δὲ ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν ἡ ἐντελής κατανόησις ἐκφράσεως τινος στηρίζεται εἰς πλείστας περιπτώσεις ἐπὶ τῆς μετὰ συνειδήσεως διακρίσεως ἀπὸ τῶν λοιπῶν συνωνύμων ἐκφράσεων.

2. *Ἐξέτασις ὄλων προτάσεων.*—Ὅπως ἐκάστη λέξις χωριστά, οὕτω καὶ ὁλόκληροι προτάσεις ὑπὸ λογοτεχνικὴν ἔποψιν ἐξετάζονται, ὅτε δι' ἀκριβῶν παρατηρήσεων διασφραῖται ἰδίως ἡ ἔννοια, μορφή, θέσις καὶ σπουδαιότης ἐκάστου τῶν διαφόρων μελῶν τῆς προτάσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν κατὰσκευὴν τῆς ὅλης προτάσεως.

Π.χ. «Κύων εὐρὴν τεμάχιον κρέατος ἔτρεγε διὰ τινος στενῆς δοκοῦ, ἣτις ἐχρησίμευεν ὡς γέφυρα βαθείου ῥυακος». Τί καὶ τί ἐλέγηται ἐνταῦθα περὶ τοῦ κυνός; Διὰ τί ἐν ταύτῃ τῇ σειρᾷ; Τί χρησιμεύει ἡ πρότασις: ἦτις—ῥυακος; Διὰ ποίων λέξεων προσδιορίζεται τὸ οὐσιαστικὸν δοκός; Διὰ τί εἶναι ἀναγκαῖοι καὶ οἱ δύο προσδιορισμοὶ (λεπτή καὶ ἦτις ἐχρησίμευεν) τῆς λέξεως δοκός πρὸς κατανόησιν τοῦ ὅλου; (πρὸς διασάφησιν τῆς πτώσεως καὶ τῆς ἀπωλείας τοῦ κρέατος.) Διὰ τί ἐν τῷ ὅ εἰς τῶν προσδιορισμῶν ἐκφέρεται δι' ἐπιθέτου, ὁ δεύτερος νὰ ἐκφέρεται δι' ὁλοκλήρου προτάσεως;

Διὰ τοιούτων παρατηρήσεων οἱ μαθηταὶ κατὰνοοῦσιν, ὅτι ἕκαστος μέλος τῆς προτάσεως ἔχει ὀρισμένην σημασίαν πρὸς τὴν τοῦ ὅλου κατανόη-

(1) Περὶ σχημάτων λέξεως, σχημάτων διανοίας κ.τ.τ. δὲν ἀρμόζει νὰ γίνη λόγος ἐν τῷ βιβλίῳ ἡμῶν τούτῳ, ἀλλ' ἐν συγγράμματι περὶ ὕφους πραγματευομένῳ.

ησιν καὶ ὅτι ἡ μορφή ἐνὸς ἐκάστου τῶν μελῶν καὶ τῆς ὅλης προτάσεως δὲν εἰναι τι τυχαῖον καὶ ἀυθίχρετον, ἀλλὰ καθορίζεται ὑπὸ τοῦ σκοποῦ τοῦ λόγου. Προσέτι θὰ κατνοήσωσιν, ὅτι δὲν ἀρκεῖ ἓνα πρότασις τις εἶναι γραμμικτικῶς ὀρθή, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀνταποκρίνηται καὶ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς λογικῆς καὶ τῆς περὶ ὕφους διδασκαλίης καὶ τοῦ συγκι-σθῆματος τοῦ ὕφους. Εὐνόητον εἶναι ὅτι καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οἱ διάφοροι τρόποι τῆς ἐκφράσεως τοῦ αὐτοῦ διανοήματος συνάγονται, παρὰβάλλονται καὶ κατὰ τὴν λογοτεχνικὴν αὐτῶν ἀξίαν ἐξετάζονται.

Π. γ. Ἡ ἀνωτέρω παραθεθεῖσα φράσις εἶναι δυνατόν καὶ ἄλλως νὰ ἐξενηθῇ ὡς ὁ κῶν ὅστις εἶχεν εὐρεὶ τεμάχιον κρέατος, ἔτρεχε διὰ στενῆς ἐκ μιᾶς δοκοῦ γέφυρας ὑπὲρ ἀνὸν βαθέος ῥύακος— ἢ : διὰ στενῆς ἐκ δοκοῦ γέφυρας, ἣτις ἦτο ἐπὶ τινος βαθέος ῥύακος κῶν ἔτρεχεν, ὅστις εἶχεν εὐρεὶ τεμάχιον κρέατος.— Οὕτω θὰ εὐρουν ὅτι τὸ κύριον ὑποκείμενον τῆς ὑπὸ τῆς φράσεως ταύτης παριστανομένης εἰκόνας εἶναι ὁ κῶν, ὅστις πρέπει νὰ τεθῇ ἐν ἀρχῇ, εἴτα ἡ κατάστασις (φέρων τεμάχιον κρέατος ὅπερ εἶχεν εὐρεὶ) καὶ ἀμέσως ἔπειτα ἡ θέσις αὐτοῦ (ἐπὶ στενῆς δοκοῦ) καὶ κατόπιν ὁ προσδιορισμὸς τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς εἰκόνας, πρῶτον τῶν πλησιεστέρων (τῆς δοκοῦ, ἣτις ἐχρησίμευεν ὡς γέφυρα) καὶ εἴτα τῶν ἀπωτέρω (τοῦ βαθέος ῥύακος).

Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ ἱκανότης τῶν μνητῶν προβάλλει, ἐπὶ τοσούτον παρὰ τὰς τοιαύτας παρὰτηρήσεις γίνονται καὶ ἄλλαι ἀναφερόμεναι περὶ τὴν ἀξίαν οὐ μόνον χαρακτηρηστικῶν, ἀλλὰ καὶ κοσμητικῶν ἐπιθέτων καὶ τὴν σημασίαν τροπικῶν ἐκφράσεων καὶ τῶν ἐν τῷ λόγῳ σχημάτων τῆς δικνοίης. Βεβχίως πᾶσαι αἱ προτάσεις τοῦ ἀνακινώσκομένου τεμαχίου δὲν εἶναι ἐπιδικτικὴ τοιαύτης ἐξετάσεως. Ἐκεῖναι δὲ περισσότερον ἐξετάζονται, ἐν αἷς διάφοροι μετακλινγὰ τοῦ φραστικῶν τρόπου ἄνευ ἐπιτηδεύσεώς τινος εἶναι δυνατόν.

3. Ἄνευρεσις τῆς οἰκονομίας.— Ἰνωστὸν εἶναι βεβχίως, ὅτι διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἐκτενεστέρου τινὸς λόγου εἶναι ἀπαραίτητος ἡ τῶν νοημάτων ἀκολουθία. Ὅπως τὰ μέλη τῆς προτάσεως, οὕτω καὶ ὅλοι αἱ προτάσεις λογοτεχνικοῦ τινος ὅλου εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ὦσιν ἐν στενῇ συναφείῃ πρὸς ἀλλήλας, ὡς οἱ κρικοὶ ἀλύσεως, ὧν οὐδεὶς δύναται νὰ ἀποσπασθῇ, χωρὶς νὰ διασπασθῇ ἡ συνέχεις. Διὰ τοῦτο καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἐντριβεῖς περὶ τὰ τοιαῦτα τονίζουσιν ἐν τῇ γλωσσικῇ διδασκαλίᾳ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνευρέσεως τοῦ λογικοῦ οἰκοδομήματος, τῆς ἀνευρέσεως τῶν μερῶν, ἣτις κατὰλλήλως διακροούμενα ἀπετέλεσαν τὸ ὅλον λογοτεχνικὸν οἰκοδόμημα, ἦτοι τῆς ἀνευρέσεως

τῆς οἰκονομίας τοῦ ἔργου. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι πᾶν λογοτεχνικόν ὅλον περιλαμβάνει περισσώτερον ἢ ὀλιγώτερον κύρια μέρη, ἕκαστον τῶν ὁποίων διαιρεῖται εἰς δευτερεύοντα μέρη. Τὰ κύρια δὲ μέρη λογοτεχνήματός τινος ἀνευρίσκονται μόνον, ὅταν προηγουμένως κκτακνῶθῃ τοῦτο ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ ὡς ὀργανικόν τι ὅλον. Ἡ δὲ περριτέρω ἀνεύρεσις τῶν δευτερεύοντων μερῶν κκτορθοῦται μόνον, ἀφ' οὗ προηγηθῆ ἡ πλήρης κκτακνῶσις ἐκάστου τῶν κυρίων μερῶν. Κκι ἡ μὲν ἀνεύρεσις τῶν μερῶν τούτων συμβάλλεται πρὸς τὴν τελείαν κκτακνῶσιν. Ἡ δὲ ἀνερεύνησις τοῦ πῶς τοῦτο γίνεται κκι διατὶ οὕτω γίνεται προάγει τὴν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἐκκνότητα.

Ἐστω ὡς παράδειγμα τὸ ἀναγνωστικὸν τεμάχιον: α' Ἡ ἡρώις τῆς Λήμνου Μαρουῶλα» (Παπαμάρκου Ἀναγνωσματ. Δ' τίξεσι: σελ. 99) τοῦτο διαιρεῖται ὡς ἐξῆς:

Πρόλογος. Ἡ πολιορκία τῆς Λήμνου.

Α' Μέρος. Ἡ Μαρουῶλα ἐν τῷ ναῶ.

Δευτερεύοντα μέρη:

1) Ἡ προσευχὴ τῆς Μαρουῶλας.

2) Ὁ θάνατος τοῦ πατρὸς αὐτῆς.

Β' Μέρος. Ἡ Μαρουῶλα ἐν τῇ μάχῃ.

Δευτερεύοντα μέρη:

1) Ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων.

2) Ἡ ἐφοδος τῆς Μαρουῶλας.

Ἀποτέλεσμα (ἐπίλογος). Ἡ λύσις τῆς πολιορκίας (1).

Τῆς διαιρέσεως ταύτης εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνευρεθῆ ἡ ἐσωτερικὴ συνάφεια, ἣτις ὑπὸ τῆς λογικῆς σχέσεως τῶν μερῶν κκι τοῦ σκοποῦ τῆς συνθέσεως καθορίζεται. Οὕτω π. γ. ἐν τῇ εὐρεθείῃ διατάζει ἡ σχέσηις τοῦ Α' πρὸς τὸ Β' μέρος ἀνευρίσκειται ἐν τῇ πρὸς τὸ θεῖον πεποιθήσει, ἐν τῇ ὀργῇ τῆς ἐκδικήσεως, ἣτις κατέλαθε τὴν Μαρουῶλαν ἰδοῦσαν τὸν πατέρα νεκρόν· οὕτω τὸ Β' μέρος παρουσιάζεται ὡς φυσικὸν ἐπακολούθημα τοῦ Α'. —Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἶναι δυνατὸν νὰ προθῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς σχέσεως κκι τῶν μικροτέρων μερῶν.

Τοικῶται περριτηρήσεις εἰσάγουσι τὸν κκθητὴν ἀνεκκισθήτως εἰς τοὺς νόμους τῆς συνθέσεως κκι ἐθίζουσι αὐτὸν εἰς τοὺτους ἀνευ σχοινοτεπῶν διευκρινήσεων. Εἰσάγουσι εἰς τὸ λογικὸν οἰκοδόμημα τῆς συνθέσεως κκι ἀναγκάζουσι αὐτὸν νὰ ἀκολουθῆ τὴν ἐξέλιξιν τῶν νοημάτων κκι μερῶν κκι νὰ ἀντιλαμβάνηται τῆς δημιουργικῆς ἐνεργ-

(1) Τὸ καταγεγραμμένον τοῦτο σχῆμα, ὅπερ περρισταῖ διακεκκρμένως ἀλλὰ συνοπτικῶς τὰ διάφορα μέρη τὰ ἀποτελοῦντα τὸ λογοτέγγημα, δὲν ἐπεκτείνεται δὲ συνήθως εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς ἀλληλουχίας τῶν μερῶν καλεῖται *σχέδιον*.

γείας τοῦ γράψαντος. Καὶ ἐὰν ἤδη περὶ τὴν ἔργα, ὅτι καὶ ἡμῶν τῶν ἀποτέλεσμα τι ὀπωσθήποτε ἰκανοποιητικὸν καὶ ἐὰν προσέτι ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ἀναπτύχθῃ ἐν αὐτῷ τὸ συνκρίθημα τῆς εὐχερσεύσεως, ὅπερ μετὰ πάσης δημιουργικῆς ἐνεργείας εἶναι συνδεδεμένον, τότε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ λαμβάνει ἰσχυρὰν ὄθησιν πρὸς τὸ αὐτενεργεῖν. Ἀναπτύσσεται ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὰς ἰδίους δυνάμεις καὶ ἐνθαρρύνεται ἡ πρὸς αὐτενεργεῖαν τάσις. Διεγείρεται τὸ διακρίνον πρὸς τοιαύτην ἐξέτασιν τῶν λογοτεχνημάτων, ἧτις βραδύτερον, ὅταν ὁ νεανίας ἐπιζητήσῃ τὴν περαιτέρω μόρφωσιν καὶ δι' ἰδίων μελετῶν, εὐχερστὸς θὰ ἀποφέρῃ καρπούς. "Ὅσοι δὲ συχνότερον τοιαῦτα ἀσκήσεις ἐπακροκλιμαίνονται, τοσούτω μᾶλλον ἐνδυναμοῦνται ἐν τῷ μνηστῆ τὸ συνκρίθημα τοῦ φυσικοῦ, ἀναγκαίου, κανονικοῦ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν νοημάτων καὶ ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ θὰ ἐκλείψῃ ἀπὸ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ γραπτοῦ λόγου τὸ τυχαῖον καὶ ἄσκοπον.

Πῶς δ' ἀνευρίσκειται ἡ τοῦ ἔργου οἰκονομία;

Ἐπειδὴ ἡ ἀνεύρεσις αὐτῆς πρῶτον μὲν συντελεῖ εἰς τὴν τοῦ ὅλου κατανόησιν καὶ δεύτερον εἰς σπουδαίαν προαγωγὴν τῆς περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἰκανότητός, διὰ τοῦτο μέρος μὲν τῆς ἐργασίας ταύτης γίνεται ἐν τῇ βιβλίῳ τῆς κατανόησεως τοῦ γραπτοῦ λόγου, μέρος δὲ ἐν τῇ βιβλίῳ τῆς διδασκαλίας, δι' ἧς ἀποκρίνεται ἡ ἰκανότης περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης. Ἐπομένως ἤδη ὅτι ἐν τῷ σταδίῳ τῆς κατανόησεως τὸ τεμάχιον ἀνευρίσκειται κατὰ τμήματα ὑπὸ τῶν μνηστῶν καὶ κατανόεσθαι τὰ τμήματα ταῦτα ἀποτελοῦσι κύρια ἢ δευτερεύοντα μέρη τοῦ λογοτεχνήματος· ἐκάστου τῶν μερῶν τούτων ἀνευρίσκειται ἐπιγραφὴ τις, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, ἧτοι τῶν ἐπιγραφικῶν μαρτυρῶν ἐκφράσεων τοῦ περιεχομένου ἐκάστου μέρους, ἔτινα συνδέονται κατὰλληλως, ἀποδίδεται τὸ περιεχόμενον ὅλου τοῦ τεμαχίου. Μετὰ ταῦτα διὰ συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων ἀνευρίσκειται ἡ κυρία ἔννοια κ.ο.κ.

Τὴν γενεμένην ἤδη ἐν τῇ βιβλίῳ τῆς κατανόησεως ἐργασίαν ταύτην θέτων ὡς βάσιν ὁ διδάσκαλος προχωρεῖ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς οἰκονομίας ὡς ἐξῆς. Ἄγει τοὺς μνηστᾶς εἰς κατανόησιν ἐκάστου μέρους ὡς ὅλου τινός· δεικνύει πῶς ἕκαστον μέρος ἐκφράζει ἰδίαν πρᾶξιν (ἐν διηγήμασιν) ἢ συλλογιστικὴν σειρὰν (ἐν πραγματεσίαις) ἢ ἄποψιν ἀντικει-

μένου τινός (ἐν περιγραφῇ). Ἐπειτα χειρῶν τὸν παῖδα εἰς τὴν ἀνέυρεσιν τῶν δευτερευόντων μερῶν ἐκάστου κυρίου μέρους· καθοδηγεῖ αὐτούς νὰ ἀνέυρωσι, πῶς ἕκαστον δευτερευόν μέρος ἐκφράζει ἰδίαν τινὰ λεπτομέρειν τῆς πράξεως ἢ συλλογισμὸν ἢ μέρος τῆς ἀπόψεως τοῦ κυρίου μέρους. Μετὰ ταῦτα ἐπιβάλλει αὐτοῖς τὴν ἀναγραφὴν τούτων καὶ τὴν ἀνέυρεσιν τῆς κυρίας ἐννοίας ἢ τοῦ κυρίου γεγονότος. Ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι εὐκόλος διὰ τὴν γενομένην ἤδη πρότερον κατανόησιν. Μετὰ ταῦτα ὁδηγοῦμενοι οἱ μαθηταὶ κατὰ κλήρωσιν καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἀναγραφέν σχῆμα προβάλουσιν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐκάστου μέλους καὶ καταννοῦσι τὴν συνδέουσαν αὐτὸ σχέσιν πρὸς τὸ ἀμέσως γενικώτερον ὅλον, ἐὰν δὴ καὶ δῆ εἶναι σχέσις αἰτίου καὶ ἀποτελεσματος, ἐκτετηρίου καὶ πράξεως, ὑποθέσεως καὶ συμπεράσματος κτλ. καὶ ἄγονται εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ διανοήματα ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου ἀναφέρονται εἰς τὸν ἐνικίον σκοπὸν τῆς κυρίας ἐννοίας. Προσέτι μνησθάνουσιν, ὅτι τὰ διανοήματα οὐχὶ κατ' αὐθιχίρετον σειρὰν ἀνευ ἀλληλουχίας παρατάσσονται, ἀλλὰ τὴν κατὰ τάξιν αὐτῶν διέπει αὐστηρά, ὑπὸ τῶν κανόνων τῆς νοήσεως ἐπιβεβλημένη, λογικὴ ἀκολουθία.

4. *Σύνδεσις τῶν προτάσεων καὶ περιόδων.*— Ἡ ἐσκεμμένη διάγνωσις τῆς ἀκολουθίας τῶν νοημάτων ἐν τινι ἀναγνωστικῷ τεμαχίῳ προϋποθέτει τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως ἐνὸς ἐκάστου τῶν νοημάτων· οὕτω δὲ προκύπτει ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξέτασεως τῆς συνδέσεως τῶν διαφόρων προτάσεων καὶ περιόδων. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γίνεται, ὡς γνωστόν, μακρὸς λόγος ἐν ἰδιαιτέρῳ μέρει τοῦ συνακτικοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξετάζεται ἡ χρῆσις καὶ σημασία τῶν διαφόρων συνδέσμων. Ἄλλ' ὅμως οἱ σύνδεσμοι κυρίως εἶναι ἐξωτερικόν τι μέσον συνδέσεως καὶ πολλάκις δι' αὐτῶν δὲν δηλοῦται ἡ λογικὴ σχέσις δύο προτάσεων ἢ περιόδων, ἀσυνδέτως παρατιθεμένων. Τοιαῦτα δὲ περιπτώσεις εἶναι κατὰ κλήρωσιν πρὸς ἀσκησιν, ἐν αἷς ἡ σχέσις τῶν μερῶν δὲν εὐρίσκειται ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ὅταν δ' ἀναγνωρῆσιν ὁ μαθητὴς τὴν λογικὴν σχέσιν δύο προτάσεων, τότε οὐδεμίαν αἰσθάνεται δυσκολίαν πρὸς ἀνέυρεσιν τῆς κατὰ κλήρωσιν συνδέσεως καὶ ἰδίως ὅταν γνωρίζῃ τοὺς ποικίλους ἐξωτερικοὺς τῆς συνδέσεως τρό-

πους. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ἀναγκωστικῶν τεμαχίων πρέπει νὰ ἀποκαλύπτωνται αἱ λογικαὶ σχέσεις τῶν ἐπὶ μέρους νοημάτων καὶ νὰ ἀσκήνται οἱ μαθηταὶ εἰς τοὺς ποικιλοτάτους τρόπους τῆς συνδέσεως αὐτῶν.

Π.χ. ἐν τῇ περιόδῳ: «νὰ ἀγωνισθῆ κατὰ κικούργων ὁ καλλιτέχνης δὲν ἠδύνατο· αἱ χεῖρές του μόνον τὰς λεπτὰς χορδὰς τῆς λύρας εἶχον συνηθίσει νὰ κρούωσιν» (Παπαμάρκ. Ἐναγν. Δ' τάξεως σελ. 115 Ἰβύκου διήγημα) εὐκόλως δύναται νὰ ἀνευρεθῆ, ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν δύο κώλων σχέσις εἶναι αἰτιολογικὴ καὶ ὅτι εἶναι δυνατόν πρὸ τοῦ δευτέρου κώλου νὰ τεθῆ ὁ σύνδεσμος διότι. Ἐν τῇ φράσει: «ἐν τῷ βίῳ μου πολλοὶ μοὶ ὠμίλησαν μὲ στοργήν, ἀλλὰ μόνος ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰς καρδίας· ἐγὼ δὲν ἤμην εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω ἂν ἦτο ἀληθὴς ἢ ψευδὴς ἢ ἀγάπη των» (Σακελλαροπ. Ἐναγνωσμ. Δ' τάξεως σελ. 114) τὸ δεῦτερον κώλον εἶναι ὑποτελέσμα τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ προτάσει ἐκφραζομένης ἐννοίας· δι' ὃ ἠδύνατο νὰ τεθῆ πρὸ αὐτοῦ ἡ συνδετικὴ φράσις διὰ τοῦτο· ἐπειδὴ δὲ τὸ πρῶτον εἶναι αἴτιον τοῦ δευτέρου, ἠδύνατο καὶ νὰ μεταβληθῆ ὡς ἐξῆς: «ἐν τῷ βίῳ μου πολλοὶ μοὶ ὠμίλησαν μὲ στοργήν· ἀλλ' ἐπειδὴ μόνος ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰς καρδίας ἐγὼ δὲν ἤμην κτλ.» ἢ μεταβαλλομένης τῆς συνδέσεως εἰς ἀντιθετικὴν νὰ λεχθῆ καὶ ὡς ἐξῆς: «ἂν καὶ πολλοὶ μοὶ ὠμίλησαν μὲ στοργήν, ἐν τούτοις δὲν ἤμην εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω ἂν ἦτο ἀληθὴς ἢ ψευδὴς ἢ ἀγάπη των, διότι μόνος ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰς καρδίας· ἢ καὶ καθισταμένου ζωηροτέρου τοῦ λόγου δι' ἐρωτήσεως: «πολλοὶ μοὶ ὠμίλησαν μὲ στοργήν· ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίζω ἂν ἦτο ἀληθὴς κτλ. ἀφ' οὗ ὁ Θεὸς μόνος γνωρίζει τὰς καρδίας;» ἐπειδὴ δὲ ἡ φράσις «ὁ Θεὸς μόνος γνωρίζει τὰς καρδίας» ἐκφέρεται ἀποφθεγματικῶς, δύναται νὰ τεθῆ ὡς: «ἐν τῷ βίῳ μου πολλοὶ μοὶ ὠμίλησαν μὲ στοργήν· ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἤμην εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω ἂν ἦτο ἀληθὴς ἢ ψευδὴς ἢ ἀγάπη των· ὁ Θεὸς μόνος γνωρίζει τὰς καρδίας.»

Τοιοῦτοι καὶ ἄλλοι παρόμοιοι μετασχηματισμοὶ προάγουσι τὰ μέγιστα τὴν περὶ τὴν ἔκφρασιν ἱκανότητά καὶ ἀποτελοῦσι συγχρόνως ἐπιτυχῆ τοῦ λόγου γυμναστικὴν. Ἀσχοῦμενοι δ' οἱ μαθηταὶ μεθοδικῶς διὰ τοιούτων ἀσκήσεων καὶ ἀπὸ τῶν ἀπλουστερῶν εἰς τὰ δυσχερέστερα προδύναντες θὰ ἀποβάλλωσι τὴν ἐν τῷ γρηπῶ αὐτῶν λόγῳ μόνωτονίαν, ἣτις κυρίως προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως εὐστροφίας περὶ τὴν σύνδεσιν τῶν μελῶν τοῦ λόγου. (Σύνηθε· ἐλάττωμα ἐν ταῖς συνθετικαῖς ἀσκήσεσι τῶν μαθητῶν κατωτέρων τάξεων εἶναι νὰ ἀρχωνται πλείστου περίοδοι πολλὰκις ἀλλεπάλληλοι διὰ τοῦ τότε, τοῦ ἔπειτα κ.τ.λ.) Διὰ τοιούτων ἀσκήσεων ἐξελίσσεται καὶ τὸ ἐλάττωμα, εἰς ὃ συνήθως περιπίπτουσι πρωτόπειροι τοῦ κλάμου χειρισταί, τὸ νὰ εἶναι ὅλοι αἱ προτάσεις αὐτῶν κύριαι καὶ συνήθως διὰ τοῦ καὶ νὰ συν-

δέωνται, Δὲν πρόκειται βεβχίως περὶ τῆς εἰρομένης λέξεως τῶν ἰαροχαιῶν, ἣτις εἶναι κατὰ πάντα ἀξιοσυστάτος, ἰδίως εἰς μέρη ἢ ἔργα κατὰλληλα. Τὰ δὲ διὰ μικρὰ παιδίδια βιβλία δὲν δύνανται νὰ ληθῶσιν ὡς δικκιολογία τῆς τοικύτης ἐκφράσεως, οὐδὲ ὡς ὑπόδειγμα κατὰλλῆλου ἐν λογοτεχνήματι λεκτικῷ, διότι ταῦτα γράφονται κατὰ τρόπον ἐντελῶς σύμφωνον πρὸς τὴν παιδικὴν ἀντίληψιν.

5. Μεταβάσεις.—Τὰ διάφορα μέρη τοῦ λογοτεχνήματος πολλάκις δὲν συνδέονται μόνον διὰ συνδέσμων, ἀλλὰ καὶ δι' ὀλοκληρῶν προτάσεων ἢ καὶ περιόδων ἐνίοτε, δὲ καὶ διὰ τινῶν μόνον λέξεων, δι' ὧν γίνεται μετάβασις ἀπὸ ἐνὸς μέρους εἰς τὸ ἕτερον. Αἱ τοικῶσαι φράσεις δύνανται νὰ κληθῶσι μεταβατικαὶ φράσεις ἢ μεταβάσεις. Μάλιστα δ' ἐπιτυχεῖς εἶναι ἐκεῖναι, αἵτινες ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ θέματος προερχόμεναι, ὑποδηλοῦσι διὰ βραχέων τὰ ἤδη γεγεννημένα, καθ' ὃν τρόπον ταῦτα πρὸς τὰ ἐν τῷ ἐπομένῳ μέρει συνάπτονται· αὔτοι ἀνκφύρουσιν ἰδίως ἐκ τοῦ προηγουμένου μέρους τὴν λεπτομέρειαν ἐκείνην ἢ τὸ κύριον ἐκκτῆριον, ὑπερ γίνεται κίτις νὰ συμβῶσιν, ὅσα ἐκτίθενται ἐν τῷ ἐπομένῳ μέρει. Τίθενται δὲ κί μεταβατικαὶ φράσεις ἢ ἐν τῷ τέλει τοῦ προτέρου μέρους ἢ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ νέου.

Π. χ. ἐν τῷ διηγήματι «περὶ τοῦ ἱερέως τοῦ Διογύσου Μακαρέως» (Παπαμάρκου Ἄναγνωσμ. Δ' τάξως σελ. 118) ἡ φράσις: «ἀλλ' ἂν τις κακὰ πράτων διαφεύγη ἐνίοτε τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων, ὑπάρχει ὁμοσ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ὀφθαλμός τις ἀκόμητος, ὅστις τὰ πάντα βλέπει καὶ τὸν ἵποιον οὐδεὶς ποτε εἶναι δυνατὸν νὰ διαφύγη» χρησιμεύει πρὸς μετάβασιν ἀπὸ τοῦ πρώτου εἰς τὸ δεύτερον μέρος αὐτοῦ. Ἡ μετάβασις αὔτη ἀποτελεῖται ἐκ δύο μελῶν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῆς μέλος, ἂν τις—ἀνθρώπων, περιλαμβάνει χαρακτηρισμὸν τοῦ πρώτου μέρους, τὸ δὲ δεύτερον μέλος, ὑπάρχει—νὰ διαφύγη, ἐκφράζει γενικὴν ἔννοιαν ἐκ τοῦ ἐπομένου δευτέρου μέρους· ἐξαγομένην. Οὕτω δὲ ἡ ὅλη φράσις περιλαμβάνουσα τὰ προηγούμενα καὶ προπαρακευάζουσα τὰ ἐπόμενα χρησιμεύει πρὸς μετάβασιν ἀπὸ τοῦ πρώτου εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

Συνήθεις εἶναι αἱ μεταβατικαὶ φράσεις: «καθ' ὃν χρόνον ταῦτα ἐγίνοντο· «ἐν ᾧ εἰσέτι τὸ πλῆθος διεπυθάνετο τὰ γινόμενα» αὔτως ἔμειναν ἀμφοτέροι ἐπὶ πολὺν χρόνον περιμένοντες τὸ ἀποθησόμενον» κτλ.

6. Ἐντελής διάκρισις τοῦ θέματος ἀπὸ τῆς κυρίας ἐννοίας.

—Εἶναι γνωστὸν βεβχίως, ὅτι θέμα οἰοῦδήποτε λογοτεχνήματος ἀπκρτίζοντος ὄλον τι λέγεται ἐκεῖνο, περὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ γίνη λόγος ἐν τῷ λογοτεχνήματι τούτῳ. Τὸ θέμα βεβχίως

δέν δύναται νά ἐλλείπη ἀπ' οὐδεμιᾶς ἐνικίας, λογοτεχνικῆς συνθέσεως, ἣς ἀποτελεῖ τὸ ἐνωτικὸν σημεῖον, ἀνευρισκόμενον κατὰ τὴν ἀμεινον κατὰληψιν μετὰ τὴν τμηματικὴν ἀπόδοσιν. Αἱ ἐπιγραφαὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δηλοῦσι τὸ θέμα λίαν γενικῶς καὶ ἀφίστηνται αὐτοῦ, εἰς σπικνωτέρως δὲ περιπτώσεις ὠρισμένως αὐτὸ δηλοῦσιν.

Διάφορος τοῦ ὑποκειμένου τοῦ λογοτεχνήματος, δηλ. δὴ τοῦ θέματος, εἶναι ἡ κυρία ἔννοια, ἡ ἰδέα αὐτοῦ· π. χ. τοῦ μύθου περὶ βατραχοῦ καὶ μυδὸς θέμα εἶναι: ὁ βάτραχος ὅστις παραούρειται εἰς ὄλεθρον, διότι ἠθέλησε κακοβούλως νά καταστρέψῃ τὸν μῦν· ἡ δὲ κυρία ἔννοια εἶναι: ὅστις σκάπτει λάκκον εἰς ἄλλον, πίπτει ὁ ἴδιος εἰς αὐτόν. Ἐν τῇ παραβολῇ τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος (Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον 20, 1-16) θέμα εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν ἀπάτησις πλείονος τοῦ συμπεφωνημένου μισθοῦ, διότι ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος εἰς ἄλλους βραχύτερον χρόνον ἐργασθέντας τὴν αὐτὴν παρέσχεν ἀμοιβήν. Ἡ δὲ κυρία ἔννοια τῆς παραβολῆς εἶναι: «διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν οὐδεμίαν ἀξίωσιν δυνάμεθα νά ἐγείρωμεν πρὸς ἀνταμοιβήν ἐν τῇ οὐρανίᾳ βασιλείᾳ· ἀμοιβαὶ τὰς ὁποίας παρὰ τοῦ Θεοῦ λαμβάνομεν, εἶναι δῶρα θείας χάριτος.»

Ἐν περιγραφῇ, ἰσχυρίζονται τινες, εἶναι δυνατόν νά μὴ ὑπάρχῃ κυρία ἔννοια· ἀλλὰ ὀρθότερον, νομίζομεν, φρονοῦσιν οἱ λέγοντες, ὅτι ἐν τῇ περιγραφῇ κυρία ἔννοια εἶναι ἡ κυρία ἐντύπωσις ἢ τὸ κύριον συναίσθημα, ὅπερ ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ περιγραφομένου πράγματος παρήχθη ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ συγγραφέως· τοῦτο εἶναι δυνατόν καὶ νά μὴ ἀναφέρηται ῥητῶς ἐν τῇ περιγραφῇ, ἀλλὰ θὰ ἐπικρατῇ ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ἐνότητα αὐτῆς θὰ ἀπεργάζηται (Métivier).

Ἡ διδασκαλία ἐν τῇ βαθμίδι τῆς γλωσσικῆς κατανόησεως ἔχει πάντοτε ὑπ' ὄψιν βεβιάως τὴν διάκρισιν ταύτην τοῦ θέματος ἀπὸ τῆς κυρίας ἐννοίας. Καὶ ἐν μὲν ταῖς κατωτέροις τάξεσι τὸ θέμα ἀνευρίσκεται ἐν τῇ συνενώσει τῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες τὸ περιεχόμενον ἐκάστου τμήματος τοῦ λογοτεχνήματος ἀποδίδουσιν· ἡ δὲ κυρία ἰδέα ἀνευρίσκεται διὰ συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων ἐν τῇ ἀνκζήτησει τῶν ἐν τῷ λογοτεχνήματι ὑπαρχόντων ἠθικῶν νοημάτων καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κυρίων ἐννοιῶν.

Καὶ ἡ μὲν ἐργασία αὕτη ἡ γινομένη ἐν τῷ σταδίῳ τῆς κατανόησεως ἀρκεῖ διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις· ἀλλ' εἰς τὰς ἀνωτέρας ὅμως εἶναι

ανάγκη μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ σχεδίου νὰ καθορίζηται σαφῶς τὸ θέμα καὶ νὰ διακρίνηται αὐτὸ ἀπὸ τῆς κυρίας ἰδέας. "Ὅτι δὲ δὲν ἄρκει διὰ τὰς ἀνωτέρας τάξεις ἢ ἐν ταῖς κατωτέροις ἐργασία καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς λόγων. Πρῶτον τμηματικὴ βεβαίως ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου ἐν ταῖς ἀνωτέροις τάξεσιν εἶναι περιττὸν νὰ γίνῃ ὅπως ἐν ταῖς κατωτέροις· ἀντὶ τούτου ἐξετάζεται λεπτομερέστερον τὸ ὅλον λογοτέχνημα, ἀνευρίσκονται τὰ μέρη αὐτοῦ, ὀρίζεται ἡ σχετικὴ αὐτῶν ἀξία καὶ κατὰ τὴν ἀνάγκην τὸ σχεδίον. Ἐξ αὐτοῦ δ' ἐξάγεται τὸ θέμα, ὅπερ εἶναι τὸ ἐπιστέγασμα τῆς προτέρας ἐργασίας. Ἀνευρίσκοντες δ' εἶτα οἱ μαθηταὶ τὴν κυρίαν ἔννοιαν καθορίζουσι τὴν λογικὴν τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα συνάφειαν καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὴν κυρίαν ἔννοιαν, πρὸς ἣν πάντα τὰ μέρη τοῦ λογοτεχνήματος ἀναφέρονται.—Δεύτερος λόγος εἶναι ὅτι, ἐν ᾧ διὰ τῶν συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων πάντοτε σχεδὸν ἀνευρίσκειται ἡ κυρία ἔννοια, διὰ τῆς τμηματικῆς τοῦ περιεχομένου καὶ εἶτα τῆς ἐν συνόλῳ ἀποδόσεως αὐτοῦ δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐντελῶς τὸ θέμα ἀνευρέθη.—Τρίτον δὲ δὲν εἶναι εὐκόλον μικρότεροι μαθηταὶ νὰ κατανοήσωσιν ἐντελῶς τὴν διάκρισιν τοῦ θέματος ἀπὸ τῆς κυρίας ἐννοίας· διὰ τοῦτο ἡ κατανόησις αὐτῆς καὶ ἡ διὰ λόγου διάκρισις ἀφήνεται διὰ μᾶλλον προκεχωρημένους μαθητάς. Ἐν πάσῃ δ' ὅμως περιπτώσει ὁ διδάσκαλος εἶναι ἀνάγκη πρὸ τῆς διδασκαλίας, καὶ ἂν μὴ ὡς ἰδίαν ἀσκήσιν εἰς τοὺς μαθητάς τοῦτο ἐπιβάλλῃ, σαφῶς νὰ ἔχῃ ταῦτα διακρίνει, πρὸς πλήρη τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ μαθήματος ἐπιτυχίαν.

7. *Τὰ σημεῖα τῆς στίξεως.*—Μετὰ τὴν τοιαύτην τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἐξέτασιν ἢ ἰδιαιτέρα παρατήρησις καὶ ἐξέτασις τῶν σημείων τῆς στίξεως εἶναι εὐκόλος τοῖς μαθηταῖς. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀσκῆσις προπαρασκευάζουσα τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν σημείων τῆς στίξεως γίνεται διὰ τῆς ἀσκήσεως τοῦ ὀφθαλμοῦ, τῆς ἀκοῆς καὶ τῶν γραμματικῶν ἀσκήσεων.

α) *"Ἀσκήσις τοῦ ὀφθαλμοῦ.* Ἀναγινώσκει μαθητὴς τις καὶ συγχρόνως ὀνομάζει τὰ διάφορα σημεῖα τῆς στίξεως, ἅτινα ἀπαντᾷ, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ παρατηροῦσιν ἐν τῷ βιβλίῳ.

Κατὰ τὰς πρώτας ἀσκήσεις ἐπαναλαμβάνεται ἡ τοιαύτη ἀνάγνωσις μετὰ ὀνομασίας τῶν σημείων τῆς στίξεως ἐν χορῶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

Μετὰ ταῦτα ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἀνάγνωσις ὑφ' ἐτέρου μαθητοῦ,

δηλούντος σφωῶ; διὰ μικροτέρως πωὶ πύσεως τῆς φωνῆς τὰ διάφορα σημεῖα τῆς στίξεως, καὶ ὅν χρόνον οἱ λοιποὶ μαθηταὶ παρτηροῦσιν ἐν τοῖς βιβλίοις.

β') Ἀσκήσεις τῆς ἀκοῆς. Ἐν ᾧ μαθητῆς τις ἀναγινώσκει συγγραμμάτων τὴν φωνὴν μικρότερον πρὸ ἐκάστου σημείου τῆς στίξεως, οἱ λοιποὶ μαθηταὶ, ἔχοντες τὰ βιβλία κεκλεισμένα, ὀνομάζουσιν ἐν χορῶ ἐν τοῖς σχετικαῖς χωρίοις τὰ κατάλληλα σημεῖα τῆς στίξεως.

γ') Γραμματικαὶ καὶ γενικαὶ τινες περὶ στίξεως παρατηρήσεις. Αὗται στηρίζονται ἐπὶ τῶν προηγουμένων ἀσκήσεων καὶ συντακτικῶν παρατηρήσεων π.χ. «διὰ ταῦτα, νομίζω, δὲν πρέπει νὰ φωνώμεθα αὐστηροί»· τὸ νομίζω εἶναι μετὰξὺ δύο στιγμῶν, διότι τίθεται παρενθετικῶς. — «Ἰπέφερον σφαγῆς, δρώσεις, ἐκπατριμοῦς καὶ πάντα τῆλα δεινὰ»· ὅταν ἐν τινι προτάσει ὑπάρχωσι πλεονα τοῦ ἐνὸς ἀντικείμενου, ταῦτα, ἀσυνδέτως ἐκφερόμενα, χωρίζονται δι' ὑποστιγμῆς κατ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΓΡΑΠΤΑΙ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Πρὶν ἢ πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ τρόπου, καὶ ὅν θὰ διδασθῶσιν οἱ μαθηταὶ νὰ χρησιμοποιῶσι τὴν μορφήν τοῦ ἀναγνώστικοῦ τεμαχίου ἐν τῷ ἐκυτῶν λόγῳ, ὀρθοὶ εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν τὰ διάφορα εἶδη τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων, κίτινες, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ εἴπομεν, βρασιζόμεναι ἐπὶ τῆς ἀκοῆς καὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ ὑποστηρίζόμεναι ἐν τῇ ἀναγνώσει διὰ τῆς ὁράσεως τὸ μὲν χρησιμεύουσι πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ὀρθογραφίας, τὸ δὲ εἶναι διδασκαλίαν καὶ ἀσκήσιν τῆς γραπτῆς παραστάσεως τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ ἀπαρακλίτου προακήσεως τῶν ἐκθέσεων. Αἱ τοιαῦται ἀσκήσεις; ἐλέχθη ἤδη ὅτι εἶναι 1) ἡ ἀντιγραφή, 2) ἡ καὶ ὑπερόρουσιν γραφὴ καὶ 3) ἡ ἀπὸ μνήμης γραφὴ.

ΣΗΜ. Εἰς τὰς γραπτὰς ἀσκήσεις ἀνάγονται καὶ αἱ ἐκθέσεις; ἀλλὰ τούτας δὲν συμπεριλαμβάνομεν ἐνταῦθα, ὡς μέλλοντες νὰ κάμωμεν ἰδιαίτερον λόγον περὶ αὐτῶν.

1. Ἡ ἀντιγραφή.

Ἡ ἀντιγραφή συνήθως ἐν τοῖς σχολείοις; ἄλλοτε ἐπεβάλλετο, πρῶ-

τον μὲν διότι ἐθεωρεῖτο ὡς κατ'ἀλλήλους καὶ χρήσιμος τρόπος σωπῆλης ἐργασίας, ἰδίως εἰς μικρὰ παιδία, ἔπειτα διότι ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς προαγωγὴν τῆς τεχνικῆς ἐπιδεξιότητος τῶν μαθητῶν περὶ τὸ γράφειν. Καὶ σήμερον δὲ ὅτε μὲν χρησιμεύει ὡς γραφικὴ τιμωρία⁽¹⁾, ὅτε δὲ ὡς μέσον ἀσκήσεως περὶ τὴν ὀρθογραφίαν. Ἐγίνετο δὲ ἡ ἀντιγραφὴ συνήθως ὡς ἐξῆς: ὁ διδάσκαλος καθόριζεν ἀπλῶς εἰς τοὺς μαθητὰς τὸ πρὸς ἀντιγραφὴν μέρος καὶ ἔπειτα ἄφηνεν αὐτοὺς μόνους, ὅπως ἐπὶ ὥρας ὀλοκλήρου, γράφωσιν σπικνίως δὲ μετὰ ταῦτα ἤλεγε καὶ διώρθου τὸ γεγραμμένον.

Πλείστοι δ' ἔμως κατενόησαν ἤδη ἐπαρκῶς, ὅτι ἡ τοιαύτη ἄσκησις οὕτω γινομένη εἶναι ἐντελῶς ἄσκοπος δι' ὃ ἐπεζήτησαν σκοπιμώτερον τρόπον ἐκτελέσεως αὐτῆς. «Εἰδόμεν, λέγει ὁ Kehr, παιδία οὔτινες, ἐν ᾧ ὀλόκληρον διηγήματα ἔχουσιν ἀντιγράψαι, οὐδαμῶς ὠφελοῦνται: καὶ τοῦτο διότι ἀντιγράφουσι τὸ διηγημα οὐχὶ κατὰ προτάσεις, οὐδὲ ἐκάστην λέξιν ὀλόκληρον συγχρόνως, ἀλλ' ἐκάστην συλλαβὴν χωριστά. Ἡ τοιαύτη ἀντιγραφὴ εἶναι οἰκτρὰ μηχανικὴ ἐργασία, μακτὰ ἀπώλεια χρόνου, καὶ μάλιστα ἡ μακτασιότη ἀπώλεια χρόνου, τὴν ὁποίαν δύνανται τις νὰ σκεφθῆ.»

Ἡ ἄσκησις αὕτη τότε μόνον ἀποθνήκει ὠφέλιμος, ὅταν ὁ διδάσκαλος ἀσπῆ τοιαύτην ἐπιβολὴν ἐπὶ τῶν μαθητῶν, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ἐμποδίσῃ αὐτοὺς νὰ παρασύρωνται ὑπὸ τῆς κουφονοίας τῶν καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτοὺς, ὅπως ἀδικλείπτως ἔχουσιν ἐστραμμένην ἔλλην τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀνκαθεμιμένης αὐτοῖς ἐργασίας.

Διὰ ταῦτα πρέπει ἐν τῇ ἀσκήσει ταῦτη οἱ μαθηταὶ νὰ παρατηρῶσιν ἀκριβῶς τὰς εἰκόνας τῶν λέξεων καὶ ταῦτας νὰ ἐντυπώσωσι σταθερῶς ἐν τῇ μνήμῃ των, ἥτις νὰ διατηρῆ αὐτὰς πιστῶς καὶ εἰς δεδομέναις περιπτώσεσι νὰ ἀναπλάτῃ. Τοιαῦτα δὲ εἰκόνας τῶν λέξεων σχηματίζονται ἐν τῇ ψυχῇ, ὅταν οἱ μαθηταὶ τὰ πρὸς γραφὴν λέξεώς τινος χρησιμοποιοῦμένα γράμματα καὶ τὴν ἀκολουθίαν αὐτῶν ἐπακνελημμένως παρατηρῶσι καὶ γραπτῶς παριστώσιν (Richter). Μετὰ ταῦτα γράφεται ἡ οὕτως ἐντυπωθεῖσα εἰς τὴν μνήμην λέξις, χωρὶς νὰ ἐπιτρέπηται εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ δικαύψωσι τὴν γραφὴν εἰς τὸ μέσον τῆς

1) Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν γνώμην τῶν παιδαγωγικῶν φρονούντων, ὅτι οὐδέποτε δι' εὐνοήτους λόγους πρέπει νὰ ἐπιβάλληται εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ ἐργασία ὡς ποιη.

λέξεως καὶ παρατηρήσῃσι τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ λέξιν. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐντυπῶνται καὶ γράφεται ἡ ἐπομένη λέξις κ. ο. κ.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας πρέπει νὰ ἐξετασθῇ, ἂν ἡ ἀντιγραφὴ ἐγένετο μετὰ τῆς δευτέρας ἀκριβείας. Ἡ ἀκριβεία δὲ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ οὐ μόνον περὶ τὴν γραπτὴν ἀπόδοσιν τῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ τὴν χρῆσιν τῶν σημείων τῆς στίξεως. Ἡ ἐξέτασις αὕτη γίνεται κατὰ πρῶτον ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν, οἵτινες πρέπει νὰ ἐπιχειρήσῃσι προσεκτικῶς νὰ παραβάλωσι τὸ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων γραφέν πρὸς τὸ πρότυπον· προσέτι δὲ πρέπει νὰ καθοδηγηθῶσι πρὸς ἀμοιβαίαν διόρθωσιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν· ἐν τέλει δὲ ὑφίλει ὁ διδάσκων καὶ αὐτὸς νὰ ἐξελεγγῇ τὴν ἐπιτελεσθεῖσαν ἐργασίαν.

Ἡ ἀντιγραφὴ δὲν γίνεται μόνον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ ταῦτα καὶ ὅτε ἤδη εἰς πάντα τὰ εἶδη τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων ἔχουσιν εἰσαχθῆ οἱ μαθηταί. Αὕτη διεξάγεται ὡς ἑξῆς· τότε· ὁ μαθητὴς ἀντιλαμβάνεται φράσεώς τινος ἢ προτάσεως διὰ τῆς ἀνγνώσεως· μετὰ ταῦτα ἐπαναλαμβάνει αὐτὴν δι' ἀσθενοῦς φωνῆς ἀποστρέφων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τοῦ βιβλίου καὶ ἀποκατᾶ σαφῇ γνῶσιν τῶν ἀποτελουσῶν αὐτὴν λέξεων. Ἐπειτα στρέφει τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς ἐκάστην λέξιν κατὰ σειρᾶν, ἀνγνῶσκων ταύτην βραδέως καὶ ἀντιλαμβάνόμενος τῶν συλλαβῶν αὐτῆς. Ὑστερον τούτων γράφει τὴν πρότασιν ἀπὸ μνήμης καὶ παραβάλλει μετὰ ταῦτα τὰς γραφείσας εἰκόνας τῶν λέξεων πρὸς τὸ πρότυπον. Ἀντὶ τῆς βραδείας ἀνγνώσεως τῶν λέξεων εἶναι δυνατόν νὰ συλλαβίζῃ ὁ μαθητὴς ἐκάστην τούτων· ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ χωρίζεται ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἡ λέξις εἰς συλλαβὰς καὶ εἴτα παρατηροῦνται ἀκριβῶς τὰ διάφορα γράμματα, ἅτινα ἀποτελοῦσιν αὐτάς. Προτιμότερον δ' εἶναι μετὰ τὴν δι' ἀνγνώσεως ἐποπτεῖαν τῶν λέξεων νὰ ἐπακολουθήσῃ ὁ συλλαβισμὸς ἐκάστης τούτων ἀπὸ μνήμης.

ΣΗΜ. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένοι δὲν νομίζομεν ἄσκοπον νὰ εἰπωμέν τινα καὶ περὶ τοῦ τρόπου τοῦ συλλαβισμοῦ. Τούτου τρεῖς εἶδη διακρίνονται: 1) ὁ πλήρης, 2) ὁ σύντομος καὶ 3) ὁ γραμματικὸς συλλαβισμὸς.

Κατὰ τὸν πλήρη συλλαβισμὸν χωρίζεται ἡ λέξις εἰς συλλαβὰς καὶ δηλοῦνται τὰ ἐκάστην τῶν συλλαβῶν ἀποτελοῦντα γράμματα· π.χ. εὐδαίμων· εὐ-δαί-μων· eu-e, u' dai-δ, ai, i' mon-μ, ω, ν.

Ὁ σύντομος συλλαβισμὸς συνίσταται εἰς τὴν δῆλωσιν τῶν γραμμάτων τῆς συλλαβῆς ἐκείνης, ἥτις εἶναι δυνατόν νὰ γραφῇ ἐσφαλμένως, ἢ τῶν δύο

ὁμοίων εἰς ἄλληπαλλήλους συλλαβὰς γραμμάτων· π. χ. τυγχάνω: τυγ-τ, υ, γ' ὁμός: ὁ- ἀφηρέθη: η-· ἀλλάσσω: ἀλ-λασ-σω.

Ὁ γραμματικὸς συλλαβισμὸς προϋποθέτει ὀρθογραφικὰς καὶ γραμματικὰς γνώσεις. Διὰ τούτου ἐκ τοῦ τρόπου τῆς γραφῆς λέξεώς τινος ὀρίζεται αὐτῇ γραμματικῶς. Οὕτω δ' ἀναγκάζεται ὁ μαθητὴς νὰ ἔχῃ πάντοτε ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ τὰς γραμματικὰς του γνώσεις καὶ ἐντριβῆς περὶ τὰ γραμματικὰ φαινόμενα νὰ καταστή. Φυσικῶς δ' ὁ τοιοῦτος συλλαβισμὸς ἐπὶ τοσοῦτον θὰ τίθηται ἐν χρήσει, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἢ προηγουμένη διδασκαλία θὰ ἐπιτρέπη: π. χ.

λειμώνες: πληθυντικὸν τοῦ *λειμών*.

ἀνθόλλιον: ἐκ τοῦ *ἄνθους* καὶ τῆς ὑποκοριστικῆς καταλήξεως — *ἔλλιον*.

καταμέτροις: κατὰ, πρόθεσις· *μετρο-*, ῥίζα ἐκ τοῦ μετρώ:—*αις*, παραγωγικὴ κατάληξις παρέχουσα ἀφηρημένην σημασίαν εἰς τὸ ὄνομα·

ἀκατονόμαστος: α στερητικὸν μόριον· *κατ-* ἢ πρόθεσις κατὰ μετ' ἐκθλίψεως· ὀνομα-
ρίζα ἐκ τοῦ ὀνομάζω—*τος*, παραγωγικὴ κατάληξις σημαίνουσα τὸν δυνάμενον νὰ πάθῃ τὸ δηλούμενον ὑπὸ τῆς ῥίζης.

Εἰς τὸν τοιοῦτον δὲ καθ' ἔλου τρόπον τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀντιγραφῆς ἀσκειῖται ὁ μαθητὴς ἐπαρκῶς ἐν τῷ σχολείῳ. Ὁ δὲ διδάσκαλος εἶναι ἀνάγκη ἀδικαίωπτως νὰ ἐλέγχῃ τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν καὶ νὰ ὀδηγῇ αὐτοὺς πρὸς τὸν ὀρθόν. Εὐνόητον δ' εἶναι, ὅτι ἢ πρὸς ἀντιγραφὴν ὀριζομένη ὕλη πρέπει νὰ εἶναι γνωστὴ τῷ μαθητῇ κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν.

2. Ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ.

Ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ συνηθέστατα χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ὀρθογραφίας. Καὶ ὀρθῶς· διότι εἶναι τὸ σπουδαιότατον πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῆς μέσον. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων καθ' ἧς χρησιμοποιεῖται πρὸς ἐξέτασιν τῆς περὶ τὴν ὀρθογραφίαν δεξιότητος μαθητοῦ τινος ἢ ἄλλης τάξεως, τότε μόνον αὕτη ἐπιτρέπεται, ὅταν τοῦ ὑπαγορευομένου τεμαχίου ἢ ὀρθῆ γραφῆ ἐμελετήθῃ ἤδη καὶ ἐγένετο γνωστὴ καὶ οἰκεία τοῖς μαθηταῖς. Πρὸς τοῦτο δὲ τὰ πρὸς ὑπαγόρευσιν τεμαχίον εἶναι ἀναγκαιόν, ὅπως κατανοηθῶσι πρῶτον ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν παιδῶν. Ἐν τῷ σταδίῳ δὲ τῆς κατανόησεως πρέπει νὰ ληφθῇ φροντίς, ὅπως τὸ περιεχόμενον καταστή σαφές μέχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, ἵνα δι' ἐκάστης προτάσεως καταγράφῃ ὁ μαθητὴς διανόημα, ὅπερ ἤδη διὰ τῆς διδασκαλίας ὠκειοποιήθη. Μετὰ τὴν κατανόησιν θὰ ἐπακολουθήσῃ, ἰδίως ἐν ἀνωτέραις τάξεσιν, ἐξέτασις τῆς

μορφῆς τοῦ ἀγνωστικοῦ τευχίου, ἥτις θὰ περιορισθῆ εἰς βραχίαις ἐνδείξεις καὶ συζητήσεις σκοπῶν ἐχούσας τὴν γνώσιν τῶν ἰδιζόντων γνωρισμάτων τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέως, τὴν κατανόησιν τῶν φρασιτικῶν τρόπων καὶ σχημάτων, ἕπερ ὁ συγγραφεὺς μετεχειρίσθη πρὸς πληρεστέραν σαφήνειαν καὶ πρὸς ζωηροτέραν συναισθημάτων διέγερσιν διὰ τῶν τοιούτων δὲ παρατηρήσεων σπουδαίως προάγεται καὶ τὸ συναισθημα τοῦ ὕφους. Μετὰ ταῦτα ἐπακολουθεῖ ἡ ἐξέτασις τῆς ὀρθογραφίας καὶ τῆς στίξεως τοῦ πρὸς ὑπαγόρευσιν τευχίου, γινομένη κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὰς γνώσεις τῶν μαθητῶν κατὰ τὰς ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ θεθείσας ἀρχὰς τῆς ὀρθογραφίας· ἡ ἐξέτασις δ' αὕτη διεξάγεται ὡς ἐξῆς :

α') **Ἀσκήσις τῆς ὁράσεως.** Αὕτη εἶναι δυνατὸν νὰ γίνηται εἰς πάσας τὰς ἀγνώστους λέξεις, ἀφ' οὗ ἡ ὀρθὴ γράφῃ αὐτῶν δὲν δικινοῦσκεται ἐκ τῆς ἀπαγγελίας. Διὰ τοῦτο ἐκάστη ἀγνώστος λέξις οὐ μόνον χωρίζεται εἰς συλλαβάς, ἀλλὰ καὶ δηλοῦνται τὰ γράμματα, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται αὕτη καὶ ἐφαρμόζονται ἐν γένει οἱ διάφοροι τοῦ συλλαβισμού τρόποι.

β') **Ἀσκήσις τῆς ἀκοῆς.** Αὕτη γίνεται κυρίως πρὸς ἀσφαλῆ ἐντύπωσιν τῆς ὀρθογραφίας διὰ τοῦ προσωρικοῦ συλλαβισμού ἰδίως λέξεων ἐχουσῶν δύο ὅμοια ἀλλεπάλληλα σύμφωνα. Ὡς πρὸς δὲ τὴν στίξιν συνιστᾷται νὰ ἀπαγγέλλωνται ἐπακνελημμένως προτάσεις τινές, ἰδίως μακράς, καὶ περίοδοι λόγου, ἐν αἷς ἢ καθ' ὑπόταξιν σύνθεσις ἐπικρατεῖ. σκρῶς ἐκδηλουμένων τῶν πύσεων ἐν τοῖς σημείοις τῆς στίξεως.

γ') **Γραμματικὴ ἐξέτασις** εἶναι ὠφέλιμος πρὸς διασφάλησιν τοῦ τρόπου τῆς ὀρθογραφίας τῶν δικυφῶν λέξεων ἢ πρὸς αἰτιολογίαν τῶν θεθειμένων σημείων τῆς στίξεως. Πολλάκις δὲ πρὸς διασφάλησιν καὶ ἀσφαλῆ ἐντύπωσιν τῆς ὀρθογραφίας λέξεώς τινος, ὅτε μὲν ὑπομνήσκειται γνωστός τις γραμματικὸς κανὼν ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῆς λέξεως ταύτης· ὅτε δ' ἐξηγεῖται ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐσχηματίσθη ἡ προκειμένη λέξις· ὅτε δ' ὑπομνήσκειται ἄλλη γνωστὴ λέξις καθ' ὅμοιον τρόπον γραφομένη.

Διὰ τῆς πείρας δ' ἐξ ὀλίγων μαθημάτων ὁ διδάσκαλος θὰ ἀνεύρη τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐν τῇ ἐξετάσει καὶ ἐντυπώσει τῆς ὀρθογραφίας τοῦ πρὸς ἀντιγραφὴν τευχίου θὰ περιορίζεται μόνον εἰς τὰς ἀπολύτως ἀναγκαστικὰς παρατηρήσεις καὶ ἀσκήσεις καὶ θὰ ἀσχοληθῆ εἰς ἐκεῖνα, ἕπερ

ἀγνωοῦσιν οἱ μαθηταί, καὶ θὰ πραγματοποιήται ταῦτα κατὰ τρόπον ἀναλογουμένῳ πρὸς τὴν πνευματικὴν τῶν παιδῶν ἀντίληψιν, ὥστε νὰ μὴ ἔχη ἀνάγκην ἐπεξηγήσεων καὶ ἐπαναλήψεων, ἀλλὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ, ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ τῆς ἀσκήσεως ταύτης καὶ τῆς ὅλης γλωσσικῆς διδασκαλίας.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐκμάθησις τῆς ὀρθογραφίας τοῦ πρὸς ὑπαγόρευσιν τευχίου εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐν τῷ σχολείῳ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ὀδηγίαν τοῦ διδασκάλου. Ἄλλ' εἶναι δυνατὸν μετὰ τὴν κατανόησιν, τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ἀνάλογον πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν ἐξετάσιν τῆς μορφῆς τοῦ πρὸς ὑπαγόρευσιν κειμένου, ἢ γνωῶσις καὶ ἡ ἐκμάθησις τῆς ὀρθογραφίας αὐτοῦ νὰ ἀφεθῇ, ὡς κατ' οἶκον ἐργασίᾳ, τοῖς μαθηταῖς ἐν ταύτῃ δὲ τῇ περιπτώσει οἱ παῖδες πρέπει νὰ λάβωσι σφραῖς ὀδηγίας περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν θὰ μελετήσωσι τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν στίξιν τοῦ πρὸς ὑπαγόρευσιν τευχίου. Καὶ ἡδύνατο μὲν τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι περιττὴ ἡ γραφὴ τευχίου, οὕτινος τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν στίξιν ἀκριβῶς καὶ ἀσφαλῶς ἔμαθον ἤδη οἱ μαθηταί· ἀλλ' ὅμως ἡ γραφὴ διαπεριφέρει ἐντελῶς τὴν ἀσκήσιν, προσδίδει αὐτῇ ἀντικειμενικὴν σφαιρίαν, παρέχει αὐτῇ πραγματικότητα, ἣτις δύναται νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἐξελεγχθῇ. Περὶ δὲ τῆς προφορικῆς ἐξετάσεως τῆς ὀρθογραφίας ἐλέχθησαν ἤδη τινὰ ἐν τοῖς προηγουμένοις.

Ἐν τῇ ὑπαγορεύσει πρέπει τὰ ἐξῆς νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν·

α') Ὁ διδάσκων ὑπαγορεύει πάντοτε κατὰ προτάσεις περιεχούσας τελείαν ἔννοιαν, ἵνα μὴ τὸ ἀτελὲς παρέχῃ ἀφορμὴν εἰς ἀνορθογραφίαν.

Ἡ ἀπαγγελίᾳ ἔστω εὐληγὸς καὶ οὔτε πολὺ ταχέϊα οὔτε πολὺ βραδεῖα.

β') Μετὰ τὴν ὑπαγόρευσιν ἐκάστης προτάσεως, ἐν ταῖς κατωτέραις ἰδίως τάξεσιν, ὁ διδάσκων πρὸ τῆς γραφῆς παρρηγέλλει εἰς μαθητὰς τινὰς ἢ καὶ εἰς ὅλην τὴν τάξιν νὰ ἐπαναλάβωσι τὴν πρότασιν.

γ') Ὁ διδάσκαλος δὲν ἐπαναλαμβάνει πολλάκις τὴν ὑπαγόρευσιν τῶν προτάσεων· διότι τοῦτο τὸ μὲν ἐπιφέρει ἀπώλειαν χρόνου, τὸ δὲ καθιστᾷ τοὺς παῖδας ἀπροσέκτους καὶ ὀχληροὺς. Ἄν δὲ τυχόν μαθητῆς παρέλιπε λέξιν τινὰ, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐρωτᾷ, ἀλλ' ἀφήνει κενὸν χῶρον, ἵνα γράψῃ ταύτην ἐν τῇ μετὰ ταῦτα βραδεῖᾳ ἐπαναλήψει.

δ') Μετὰ τὴν ὑπαγόρευσιν ὅλου τοῦ μέρους ὁ διδάσκων ἀναγινώσκει αὐτὸ βραδέως ἐν συνεχείᾳ.

ε') Μετά ταῦτα παραγγέλλονται οἱ μαθηταὶ βραδέως νὰ παρατηρήσωσι τὸ γραφέν.

ς') Ἀνταλλάσσουν οἱ μαθηταὶ ἀνά δύο τὰ τετράδια αὐτῶν καὶ ἐπιχειροῦσι τὴν διόρθωσιν ἀπὸ τοῦ ἀγνωστικοῦ βιβλίου.

ζ') Ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ λάβωσιν ὀπίσω τὰ τετράδιά των, δηλοῦν ἕκαστος τούτων ποῖα σφάλματα ἔκαμεν.

Συνήθως τὸ πρὸς ὑπαγόμευσι τεμάχιον χρησιμεύει ἄλλοτε μὲν πρὸς διδασκαλίαν, ἄλλοτε δὲ πρὸς ἀσκήσιν ὠρισμένων ὀρθογραφικῶν κανόνων. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἐντυποῦται ἐν τῇ μνήμῃ ὅ,τι εἶναι ἀνάγκη ὑπὸ τῶν μαθητῶν νὰ παρατηρηθῆ καὶ εἶτα γίνε-ται ἡ ὑπαγόμευσι· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πρέπει νὰ μάθῃ ὁ μαθητὴς μετὰ λογισμοῦ νὰ χρησιμοποιοῖ γνωσθέντα κανόνα ἢ ἀναλογίαν. Τὰ τοιαῦτα μέρη γράφονται, ἕως οὗ ἄνευ οὐδενὸς σφάλματος γραφῶσι, καὶ ἀπὸ κειροῦ εἰς κειρὸν ἐκ νέου ἀντιγράφονται.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν τοιούτων τεμαχίων ὁ διδάσκαλος εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἐξῆς: ὅτι τὸ ὑπαγόμευ-μενον τεμάχιον δὲν πρέπει ἀπλῶς ἀπὸ ὀρθογραφικῆς ἀπόψεως νὰ φαί-νηται κατ'ἀλλήλον, ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ νὰ εἶναι τοιοῦτον, ὥστε νὰ προάγῃται ἐξ αὐτοῦ ἡ περὶ τὴν γλῶσσαν ἱκανότης τοῦ μα-θητοῦ. Διότι ἂν τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ προσδιορίζῃ μόνον ἡ ὀρθογραφικὴ ἀποψις, τότε ἡ καθ' ὑπαγόμευσι γραφὴ, ὡς καὶ ἡ διδασκαλίαι τῆς ὀρ-θογραφίας, ἀποσπᾶται ἀπὸ τοῦ συνόλου τῶν μορφωτικῶν τῆς γλῶσσης μέσων, ὧν ὑποτελὲς συστατικὸν μέρος ἀποτελεῖ, καὶ ὡς αὐτοτελεῆς τις σκοπὸς ἐπιδιώκεται πρὸς βλάβην τῆς ἐνείκῃς καὶ φυσικῆς γλωσσι-κῆς μορφώσεως. Αἱ ὀρθογραφικαὶ ἀσκήσεις ἔχουσι διὰ τὴν γλωσ-σικὴν μίμρῳσιν μόνον ἄξιν, ἐὰν εἶναι πραγματικαὶ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις, ἥτοι ἐὰν αἱ διάφοροι αὐτῶν λέξεις φυσικῶς πρὸς ἀλλήλαις συνημμέναι καὶ σχηματίζουσαι λογικὴν ἀλληλένδετον σειράν, ἀποτελεῶσιν ὀργανικὰ συστατικὰ μέλη συνόλου τινὸς διανοημάτων.

Διὰ τοῦτο δὲ τὰ πρὸς ὑπαγόμευσι τεμάχια πρέπει νὰ ἀνταποκρί-νονται κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν πρὸς πάσας τὰς ἀπαι-τήσεις ἀρτίου τινὸς υποδείγματος ὕφους. Τοιαῦτα δ' εἶναι βραχέα, καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον τέλεια γλωσσικὰ ὄλα, ἔχοντα ἀπλήν καὶ σαφὴ τὴν οικονομίαν, ἥτινα εἶναι κατ'ἀλλήλα καὶ τὸν κύκλον τῶν διανοημά-των τοῦ μαθητοῦ νὰ σαφηνίζωσι καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ νὰ

καθιστώσι σαφεστέρους καὶ κομψοτέρους. Ἐν τοῖς μύθοις, διηγήμασι, περιγραφαῖς ἢ καὶ ἄλλοις τεμαχίοις τοῦ ἀγνωστικοῦ βιβλίου ἀνευρίσκει ὁ διδάσκαλος πλουσίαν ἐκλογὴν κατὰ κλήλου πρὸς ὑπαγόρευσιν ὕλης· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκτενεστέρων ἀγνωστικῶν τεμαχίων εἶναι δυνατόν νὰ ἐκλεγῶσι μέρη τινά, ἅτινα ὑπὸ τινα ἔποψιν νὰ ἀποτελῶσιν ἀπληρυσμένον τι ὅλον.

Ἴνα δ' ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ ἀποβῆ ἐπωφελὴς καὶ εἰς τὸ σύνολον τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως, πρέπει ἐν ταῖς ἀνωτέροις τάξεσι τοῦ ἐπταξίου σχολείου, ἐν αἷς αἱ κυριώτεροι δυσκολίαι τῆς ὀρθογραφικῆς ὑπερνεκλήθησαν, νὰ μὴ χρησιμεύωσι πλέον ἀπλῶς ὡς μέσον τῆς κατανοήσεως καὶ ἐντυπώσεως κανόνος τινὸς ἢ ὀρθογραφικοῦ φαινομένου, ἀλλ' ὡς ἄσκησης τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν ἐν γένει.

3. Ἡ ἀπὸ μνήμης γραφὴ.

Ἐν τῇ ἀσκήσει ταύτῃ ἐπιζητεῖται ὅπως οἱ μαθηταὶ γραπτῶς ἀποδώσωσι σειρὰς νοημάτων, τῶν ὁποίων καὶ τὸ περιεχόμενον ἤδη κατενόησαν ἐπαρκῶς καὶ τὴν γλωσσικὴν μορφήν κατὰ λέξιν ἐνετύπωσαν σταθερῶς ἐν τῇ μνήμῃ καὶ τὴν σύμφωνον πρὸς τὴν ἔνοιαν ἀπαγγελίαν ἤδη ἐδιδάχθησαν.

Εἶναι δὲ ἀπαραίτητον ὅπως οἱ τρεῖς οὗτοι ὅροι ἐκπληρωθῶσι τελείως πρότερον, ἵνα ἀπὸ τῆς τοιαύτης γραφῆς προέλθωσιν ἰκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Τὴν βοήθειαν δὲ ἣν παρέχει ὁ διδάσκαλος ἐν τῇ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφῇ διὰ περισκεμμένης ὀρθογραφικῆς καὶ περὶ τὴν στίξιν ἐξετάσεως, πρέπει κατ' ἀρχάς καὶ ἐν τῇ ἀσκήσει ταύτῃ νὰ παρέχη, πρὶν ἢ οἱ μαθηταὶ ἀναλαβόντες τὴν γραφίδα ἀρχίσωσι νὰ γράφωσι τὸ ἀπομνημονευθέν. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα τὴν βοήθειαν ταύτην πρέπει αὐτοὶ οὗτοι οἱ μαθηταὶ νὰ παρέχωσιν εἰς ἑαυτοὺς κατ' οἶκον ἐργαζόμενοι, καθ' ὃν τρόπον εἰθίσθησαν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐν τῷ σχολείῳ. Ὀφείλουσι κατ' οἶκον νὰ ἐντυπώσωσι τμηματικῶς ἐν τῇ ψυχῇ των τὸ ὕλικόν, ὅπερ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ σχολείῳ θὰ γράψωσιν ἀπὸ μνήμης. Ἐκάστη φράσις πρέπει νὰ ἀποχωρίζηται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν προτάσεων καὶ νὰ ἀποκτάται σαφὴς γνῶσις τῆς διαπλάσεως καὶ τῆς μορφῆς αὐτῆς. Ἐὰν δὲ μὴ ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ πληρεστάτη ἀκρίβεια καὶ ἐντελής βεβαιότης ἐπιτυγχάνηται, ἡ ἄσκησης

δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποβῇ λυσιτελής. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τῆς κατ' οἶκον ἐκμκθήσεως τῆς ὀρθογραφίας, πάλιν πρέπει ὁ διδάσκαλος πρὸ τῆς γραφῆς περιληπτικῶς νὰ ἐξετάσῃ μετὰ τῶν μαθητῶν τὴν κατὰλληλον τοποθέτησιν τῶν σημείων τῆς στίξεως καὶ τὸν χωρισμὸν εἰς παρὰγράφους τοῦ πρὸς γραφὴν τεμαχίου. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας ταύτης τὰ τυχόν πρεισθύσκοντα σφάλματα διορθοῦσιν οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τοῦ ἀνεγνωστικοῦ κτύων βιβλίου. Ἐν ᾧ δὲ οἱ παῖδες ἀσχολοῦνται εἰς τὴν διόρθωσιν, ὁ διδάσκων ἐπιβλέπει αὐτὴν ἰστάμενος ἐπὶ τινος στιγμῆς πρὸ τούτου ἢ ἐκείνου τῶν μαθητῶν. Ἀντὶ δὲ τῆς τοιαύτης ἐργασίας καθ' ἣν ἕκαστος τῶν μαθητῶν διορθοῖ τὰ ἐκυτοῦ σφάλματα, εἶναι δυνατόν κατὰ δικταγὴν τοῦ διδάσκοντος νὰ ἀνταλλάξωσιν ἀνὰ δύο μαθηταὶ τὰ τετράδια αὐτῶν καὶ ἀμοιβαίως τὰ σφάλματα διὰ γραμμῆς νὰ ὑποδηλώσωσιν. Τὸ ἀνεγνωστικὸν δὲ βιβλίον καὶ ὁ διδάσκων εἶναι ἐκ ταῖς τυχόν διχογνωμίαις κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην οἱ ἀνώτεροι δικτιηταί.

Αἱ ἀσκήσεις αὗται δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνωνται πᾶσαι καθ' ἐκάστην οὐδὲ συγχρόνως. Ἐκ τούτων ἡ ἀντιγραφὴ ἀρχεταὶ, ἐνωρίτερον τῶν λοιπῶν ἀσκήσεων· δι' ὃ συχνότερον θεορκεύεται κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως (εἰ δυνατόν καθ' ἐκάστην). Ἡ δὲ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ, οὐσα τὸ κύριον μέσον, δι' αὐτὴν ἡ ὀρθογραφία ἐκμκνθάνεται, γίνεταὶ κατὰ τὰ πλεῖστα ἔτη τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως. Ἡ δ' ἀπὸ μνήμης γραφὴ ἀρχομένη βραχύτερον τῆς ἀντιγραφῆς, βραχύτερον καὶ ταύτης ἐκλείπει. Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰς ἀνάγκας τῶν μαθητῶν καὶ τὸν δικθῆσιμον, ἐν τε τῷ σχολείῳ καὶ κατ' οἶκον χρόνον καθορίζει τὰς ἡμέρας καὶ τὰς ὥρας τῆς ἐβδόμαδος, καθ' ἃς θὰ ἐπιτελήται ἐκάστη τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Η ΕΝ ΙΔΙΩΙ ΛΟΓΩΙ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΤΕΜΑΧΙΟΥ

Α' ΩΦΕΛΕΙΑ ΤΩΝ ΔΙΟ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΤΕΜΑΧΙΟΥ ΠΡΟΦΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΓΡΑΠΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ (*)

"Όπως καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη πρὸ διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀγνωσθέντος μέρους κτηθὲν γλωσσικὸν ὕλικόν πρέπει νὰ διδασθῆ ὁ μαθητὴς, ἵνα χρησιμοποιῇ πρῶτον ἐν τῷ προφορικῷ καὶ εἶτα ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ. Ἡ τοιαύτη δὲ διττὴ κῶτος χρησιμοποίησις δὲν ἔχει ὡς σκοπὸν μόνον νὰ προκαλέσῃ ἰδιαιτέρως ἐκότερον τῶν τρόπων τούτων τῆς ἐκφράσεως. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐπιμελετημένη θεραπεία τοῦ προφορικοῦ λόγου εἶναι ὁ κατὰλληλότερος τρόπος πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς τοῦ γραπτοῦ λόγου διδασκαλίας. Ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι τεχνητὴ τις ἐπέκτασις τῆς προφορικῆς πρὸς ἀνκοίνωσιν δεξιότητος. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πικίδες καὶ ὄν χρόνον γράφουσι, δὲν δύνανται νὰ παραγγάωσιν ἰδίως ἐκυτῶν καὶ νέας ἰδέας. Τούς δὲ μεμορφωμένους εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνγκυζῆ ἡ πρὸ-

(*) Αἱ ἀσκήσεις, δι' ὧν προάγεται ἡ ἰκανότης τοῦ μαθητοῦ περὶ τὸ ὀρθῶς ἐκφραζεσθαι καλοῦνται γενικῶς *λεκτικαὶ ἀσκήσεις*. Εἰς ταύτας ὑπάγονται αἱ ποικιλίαι προφορικαὶ ἀσκήσεις καὶ μεταβολαὶ περὶ τὰς λέξεις, φράσεις, συνδέσεις κλ. τοῦ ἐκαστοῦ διδασκόμενου ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος. Οὕτω δ' ὀνομάσθησαν καὶ αἱ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Larousse κλ. πρὸς πλουτισμὸν τοῦ λεξιλογίου τῶν μαθητῶν ἀσκήσεις (περὶ τούτων δὲ γενήσεται ὁ προσήκων λόγος ἄλλοτε). Εἰς τὰς λεκτικὰς ἀσκήσεις δύνανται νὰ ὑπαχθῶσι καὶ οἱ προφορικαὶ ἐκθέσεις, περὶ ὧν γενήσεται κατωτέρω λόγος, καὶ κυρίως ὅταν δὲν πρόκειται αὐταὶ νὰ ἀποτυπωθῶσι μετὰ ταῦτα ἐν γραπτῷ λόγῳ. Καίτοι δὲ δὲν εἶναι σφάλμα καὶ αἱ γραπταὶ ἐκθέσεις νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς ταύτας, ἐν τούτοις δὲν περιλαμβάνονται, διότι ἡ κανονικὴ καὶ αὐστηρὰ διάταξις καὶ πλήρης συμμετρία τῶν μερῶν, ἡ ποικιλία τοῦ λόγου κλ. ἄτινα θεωροῦνται θεμελιώδεις ὅροι τῆς ἐπιτυχίας αὐτῶν, δὲν ὑποβάλλονται εἰς λεπτομερῆ ἐξέτασιν προκειμένου περὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου. — Αἱ λεκτικαὶ ἀσκήσεις κατὰ τὴν συνήθη ἐκδοχὴν ἀσκοῦσιν ἄπλως τὴν ἀπρόσκοπον, εὐχερῆ καὶ ὀρθὴν γῆσιν τῆς γλώσσης ἐν τῷ λόγῳ τῶν μαθητῶν.

θεσις, ὅπως γράψωσι τι συνεχές καὶ σύμφωνον πρὸς ἑαυτό, νὰ ἐμβρα-
θύνωσιν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῶν κόσμον, νὰ διασαφῶσι καὶ δικαιο-
λογῶσι τὰς γνώμας αὐτῶν νὰ ἐκλέγωσι καὶ σταθμίζωσι τὰς ἐκφράσεις.
Ἄλλὰ ὁ πικρὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἔχει ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν διανοη-
μάτων αὐτοῦ τοσαύτη ἐμπόδιον περὶ τὴν γλωσσικὴν μορφήν νὰ ὑπερπη-
δῆσῃ, ὥστε διὰ τούτων μᾶλλον πικρεποδίζεσθαι ἢ προκαλεῖται ἡ τῶν
διανοημάτων ἐκδήλωσις. Ἡ ἀπλουστάτη καὶ σφραγιστάτη ἔννοια καθί-
σταται πολλάκις ἀσαφὴς αὐτῶ, εὐθύς ὡς ἐν τῷ ἐπενδύματι τῆς γραπτῆς
γλώσσης παρουσιασθῆ.

Διὰ τοῦτο δὲ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ ὡς βάσις τῶν περὶ τὸν γρα-
πτὸν λόγον ἀσκήσεων χρησιμεύει ἡ τοῦ προφορικοῦ λόγου θεραπεία,
ἐν ᾗ πᾶσι καὶ περὶ τὸ ὕψος ἀσκήσεις σκοπὸν ἔχουσι νὰ καταστήσωσιν
ἐντριβῆ τὸν μνηστῆν νὰ ἀποθέτῃ ἐπὶ τοῦ χάριτος τὰ ἀκριβοῦς καθωρι-
σμένον γλωσσικῶς διανοήματα. Ἀσκήσεις γραπτῆς εὐρισκόμεναι εἰς
δικραῖν ἀγῶνα πρὸς τοὺς κινόντας τῆς ὀρθογραφίας, τῆς γραμματικῆς
καὶ τοῦ ὕψους δὲν εἶναι δυνατὸν εἰ μὴ πάντοτε νὰ ἀποτυγχάνωσι, το-
σούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον, ὅταν μὴ παρεσκευάζωνται πρότερον προφο-
ρικῶς, ἢ προσοχῇ τοῦ μνηστοῦ θὰ μερίζηται μεταξὺ περιεχομένου καὶ
μορφῆς, εὐδὲν δὲ τέλειον οὔτε ὑπὸ τὴν μίαν οὔτε ὑπὸ τὴν ἄλλην ἔπο-
ψιν θὰ κατορθῶται.

Ὅταν αἱ προφορικῆς περὶ τὸν λόγον ἀσκήσεις ἔχωσιν ἀφετηρίαν τὸ
ἀναγνωσθὲν μέρος, ὕπερ καὶ ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν μορφήν χρησιμεύει
ὡς ὑπόδειγμα, τότε εἶναι δυνατὸν δι' ἀκριβοῦς παρετηρήσεως τῶν εἰ-
κόνων τῶν λέξεων καὶ προτάσεων καὶ δι' ὀρθογραφικῶν καὶ γραμματικῶν
παρετηρήσεων νὰ ὑπερνηθῶσιν αἱ ἐξωτερικῆς δυσχέρειας τῆς γραπτῆς
ἐκφράσεως. Τὸ αὐτὸ λοιπὸν τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου λογοτεχνίαν
χρησιμεύει πρὸς ἀσκήσιν περὶ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔκθεσιν ἐν εὐρυτέρῃ
σημασίᾳ, δηλαδὴ διὰ τὰ διάφορα εἶδη τῶν τε προφορικῶν καὶ γρα-
πτῶν ἀσκήσεων. Ἡ ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμα-
χίου συναχθέντος ὕλικου τοῦ ἐξετασθέντος ὑπὸ ἔποψιν ὀρθογραφίας καὶ
στίξεως συντεταγμένη γραπτῆ ἔκθεσις συνοφί πάσης τὰς προηγηθεί-
σας αὐτῆς ἀσκήσεις καὶ παρίστησι τὸ σύνολον τῶν ἀποτελεσμάτων
τῆς ὅλης ἐπεξεργασίας τοῦ λογοτεχνήματος. Ἡ οὕτω δὲ παρεσκευα-
ζομένη ἔκθεσις ἐπιτυγχάνει ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι
ὁ μνηστῆς οὐ μόνον εἶναι ἐντελῶς κύριος τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, ἀλλὰ

καὶ ἠσθάνθη ζωηρῶν τὸ πρὸς αὐτὴν διαφέρειν. Διότι ὁ μολητῆς ἐκεῖνο ὑπερ σφῶς καὶ ἐντελῶς κατενόησε καὶ ἐξ οὗ ἐθερμάνθη, κίσθάνεται ἐσωτερικῶν ἀνάγκῃν, ὅπως καὶ διὰ ζώσης ἐξωτερικεύσῃ. Τοῦτο δὲ συμβαίνει μόνον ἐν δικνοήμασιν, εἰς ἃ ἐπὶ μικρότερον χρόνον ἔστρεψεν ὀλόκληρον αὐτοῦ τὴν προσοχὴν ὁ μολητῆς. Πᾶν δ' ὅτι σφῶς κατενόησε καὶ ἀσφκλῶς ἔμεινεν ὁ πικρὸς καὶ δι' ὃ ἠσθάνθη ζωηρῶν ἐνδιαφέρον ἐκφέρει εὐκολώτερον καὶ τελειότερον πικρὸς ἄλλου δικνοήματος.

Ἐκ πρώτης ὄψεως ἠδύνατο νὰ νομίση τις, ὅτι τοιαῦτα ἐκθέσεις περιπίπτουσιν εἰς σχεδὸν κατὰ λέξιν ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀγκνωστικοῦ τεμαχίου. Καὶ τῷ ὄντι τὸ μέγξ, παρὰ τισὶ δὲ μολητῆς τὸ μέγιστον μέρος τῶν γλωσσικῶν μορφῶν τοῦ ἀγκνωσθέντος μέρους ἀνευρίσκειται ἐν τῇ μικρῇ ἐκθέσει καὶ τοῦτο συμφωνεῖ ἐντελῶς πρὸς τὴν σκοπὴν τῶν ἀσκήσεων τούτων, ὅστις εἶναι ἡ αὔξησις τοῦ γλωσσικοῦ τῶν παιδῶν θησαυροῦ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι αἱ ποικίλαι προφορικαὶ ἀσκήσεις, αἵτινες προηγούονται τῶν ἐκθέσεων, συντελοῦσιν οὐ μόνον ὅπως καθιστῶσι κατὰ τὴν μολητῶν τὴν γλωσσικὴν μορφήν τοῦ ἀγκνωστικοῦ τεμαχίου, ἀλλὰ καὶ ἐθίζουσιν τοὺς παῖδας, ὅπως ποικιλώτατα μετασχηματίζωσι τὴν γλωσσικὴν ταύτην μορφήν προσέτι δὲ πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐκθεσις, ἣτις γίνεται ἐπὶ τῇ βιάσει τοῦ ἀγκνωστικοῦ τεμαχίου, παρέχει ἀρκετὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν αὐτενεργίαν τοῦ μολητοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῇ ἐξετάσει ἐκάστης φράσεως (ἴδ. σελ. 91 κ.ε.) ἀνευρίσκειται ἀρκετὸν πλῆθος συνωνύμων, τῶν ὁποίων ἐξετάζεται ἢ ἐν τῷ λόγῳ χρῆσις μετὰ ταῦτα ἐκάστη πρώτηκις ὑφίσταται πλείστα μετακλιμακίως οὐ μόνον κατὰ τὴν κατὰσκευὴν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν πρὸς τὰς περ' αὐτὴν προτάσεις· ἔπειτα καθοδηγεῖται ὁ μολητῆς ὅπως, ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων ἐξετάζωσι τὸ θέμα τοῦ ἀγκνωστικοῦ τεμαχίου, μεταβάλλῃ τὴν διάταξιν τῶν μερῶν αὐτοῦ καὶ οὕτω νέον νὰ καταρτίσῃ σχεδίου. Ἐὰν δὲ μετὰ ταῦτα ὁ διδάσκαλος ἐπιβάλλῃ εἰς τὸν μολητὴν, ἢ καὶ εἰς ἰδίῳν λέξεων γκαπτῶς ἀποδόσῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀγκνωστικοῦ τεμαχίου, ὅπως, διὰ τῆς προηγηθείσης ἤδη μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας, πληρέστερα ὑπ' αὐτοῦ ἔχει κατανοηθῆ, τότε ἐπὶ τῇ βιάσει τῶν προηγηθεισῶν προφορικῶν ἀσκήσεων ἢ δύνανται ὁ πικρὸς ἀντὶ τὸν ἐλευθέρως καὶ ἀβιάστως ἐκ τοῦ πλουτισθέντος γλωσσικοῦ αὐτοῦ θησαυροῦ νὰ ἀποφύγῃ δουλικὴν ἀπομίμησιν τῆς μορφῆς τοῦ ἀγκνω-

στικοῦ τευχίου, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου ἢ γενομένη ἐξέτασις τῆς ἀκολουθίας τῶν νοημάτων καὶ τῆς οἰκονομίας συγκαταεῖ αὐτὸν ἐν τῷ κύκλῳ τῆς λογικῆς συναφείας τῶν νοημάτων καὶ τῆς διακρίσεως τῶν μερῶν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τευχίου καὶ οὕτω προσφιλᾶται αὐτὸν ἀπὸ πάσης παρεκκλίσεως. Ἐφ' ὅσον δὲ προχωρεῖ ἡ πνευματικὴ ὠριμότης καὶ ἡ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἱκανότης τοῦ μαθητοῦ, ἐπὶ τοσούτων χαλαροῦνται οἱ πρὸς τὸ ὑποδειγματικὸν λογοτέχνημα συνδέοντες αὐτὸν ἑμάντες ἐν τῇ μεταβολῇ τῆς μορφῆς προστίθενται ἤδη καὶ τοῦ περιεχομένου μεταβολαί, καθ' ἃς ὁ μαθητὴς διὰ τῆς ἀποβολῆς τῶν δευτερεύουσιν ἀξιῶν ἐχόντων νοημάτων συντομεύει αὐτό, ἢ διὰ τῆς προσθήκης ἰδίων παρεκτερήσεων καὶ λεπτομερειῶν ἐπεκτείνει ἢ καὶ δι' ἐλευθέρως τῆς φαντασίας ἐνεργείας ἐντελῶς τοῦτο μεταμορφοῖ. Μείζων δ' ἐλευθερίαν καὶ ὡς ἐξῆς εἶναι δυνατὸν καὶ παρασχεθῆ' ἀφ' οὗ, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν ταῖς ἐπομένοις, δὲν εἶναι δύσκολον ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀναγνωστικοῦ τευχίου καὶ ἐξῆχθῶσι πλείονα τοῦ ἐνὸς θέματος, ὧν ἡ ἐπεξεργασία δὲν ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν, ὁ διδάσκαλος μετὰ τὸν καθορισμὸν τῶν θεμάτων ἐπιτρέπει, ὅπως ἕκαστος μαθητὴς ἐκλέξῃ τὸ ἐκυτῶ ἀρέσκον· καὶ ἐν ᾧ εἰς τοὺς ἀσθενεστέρους ἐπιτρέπεται πλείονα πρὸς τὸ ὑπόδειγμα προσκρομῆ, οἱ ἱκανώτεροι ἐκλέγουσι τοιοῦτον θέμα, ἐν ᾧ καὶ εἶναι δυνατὸν καὶ χρησιμοποίησιν τὴν ἰδίαν αὐτῶν πλείονα πνευματικὴν ὠριμότητα καὶ ἐμπειρίαν.

Β' ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΕΠΙ ΤΗ, ΒΑΣΕΙ
ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΤΕΥΧΙΟΥ

Μετὰ τὴν γλωσσικὴν ἐξέτασιν τοῦ κατανηθέντος καὶ ἀναγνωσθέντος λογοτεχνήματος δύνανται καὶ ἐπακολουθήσῃσι διάφοροι ἀσκήσεις, οἷα αἱ ἐπομέναι. Εἶναι δὲ εὐνόητον, ὅτι πᾶσι αὗται δὲν δύνανται καὶ γίνωσιν ἐπὶ ἕκαστου ἀναγνωστικοῦ τευχίου. Ἐκ τούτων ὁ διδάσκαλος στοχάζόμενος τὸ μὲν τῆς ἱκανότητος τῶν μαθητῶν καὶ τῶν πνευματικῶν αὐτῶν ἀπαιτήσεων, τὸ δὲ τῶν ἁρμοζουσῶν εἰς τὸ εἶδος τοῦ λογοτεχνήματος ἀσκήσεων καὶ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν χρόνον, τὸν ὅπου δύναται καὶ διὰθέσῃ καὶ τὰς γενομένης ἀσκήσεις καὶ ἄλλας ἰσῶς ἰδικιτέρας περιπτώσεις, θὰ προτιμᾷ ἄλλοτε ἄλλας κατὰ τρόπον

σύμφωνον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν κανονικὴν καὶ ἀδιάλειπτον τῶν μαθητῶν πρὸσδον.

Αἱ ἀσκήσεις αὐταὶ θὰ γίνωνται τὸ πρῶτον προφορικῶς· πολλὰκις δὲ οὐδὲ μόνον μίαν, ἀλλὰ καὶ δύο ἢ καὶ πλείονες. Ἐκ τῶν προφορικῶς δὲ γινομένων τούτων ἀσκήσεων θὰ ἐκλέγῃται μίαν πρὸς γραπτὴν ἔκθεσιν. Πῶς δὲ θὰ προπαρασκευάζεται ἡ τοιαύτη ἔκθεσις προφορικῶς, θὰ ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον ἐν ταῖς ἐπομένοις. Νῦν δὲ ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ μαθητὴς θὰ προβάλλῃ εἰς ἀνωτέρως τάξεις, ἐπὶ τοσούτου θὰ ἔχῃ πλείονα ἐλευθερίαν κατὰ τὴν γραπτὴν ἐργασίαν τῆς ἐκθέσεως, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἤττον θὰ εἶναι προσκεκολλημένος πρὸς τὰς προφορικὰς ἀσκήσεις.

ΣΗΜ. Ἡ ἀπλουστάτη τῶν τοιούτων ἀσκήσεων εἶναι ἡ ἀναδιήγησις, ἥτοι ἡ διὰ λέξεων τοῦ μαθητοῦ ἔκθεσις τοῦ περιεχομένου τοῦ διδαχθέντος ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου· τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐκθέσεων εἶναι εὐκολώτατον, διότι ἡ ἀναπτυσομένη ἐν αὐτῷ αὐτενέργεια εἶναι μικρά· δι' ὃ θεραπεύεται ἰδίως ἐν ταῖς μικραῖς τάξεσιν, ἐν αἷς οἱ μαθηταὶ κατὰ πρῶτον ἀργοῦνται εἰς τὰς ἐκθέσεις ἀκούμενοι.

1. *Μεταβολαὶ περὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις.*—Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ δικυφίων μεταβολῶν γινομένων ἐν τῇ ἐξετάσει δικυφίων λέξεων, φράσεων καὶ προτάσεων τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, τῆς ἐξετάσεως τεύχτης ἐπέρχεται οἰονεὶ συμπλήρωμα ἢ συμφώνως πρὸς τὰς γενομένης μεταβολὰς δικτύπωσης τῆς ἐκθέσεως.

Ἔστω παράδειγμα τὸ διήγημα «οἱ στάχυες τοῦ σίτου» (X. Παπαμάρα. Ἀναγνωσμ. Γ' τάξεως ἀρ 14 σελ. 16)· ἐν αὐτῷ ὡς ἐξῆς εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθῶσιν αἱ μεταβολαὶ :

Ἀργότες τις κατὰ τινα θεομὴν ἡμέραν τοῦ θέρος ἐπορεύετο εἰς τὸν ἀγρόν του, διότι ἤθελε νὰ ἴδῃ, ἐὰν ταχέως θὰ ὠριμαζεν ὁ σῖτος. Τὸ μικρὸν του τέκνον ὁ Γεώργιος συνόδενεν αὐτόν. Ὁ πατὴρ εὐθαίμαζεν ὅτι τινὲς στάχυες τόσον ὑπερήφανοι ὅσταντο καὶ ἄλλοι ἐκρέμων τὴν κεφαλὴν των. Ἡρώτησε τὸν πατέρα του, ἐὰν οἱ ὄρθιοι στάχυες ἦσαν καλύτεροι ἢ οἱ ἄλλοι. Ὁ πατὴρ εἶδειεν εἰς αὐτὸν ὀλίγους στάχυας καὶ εἶπεν· «Βλέπεις ὅτι οἱ ὑπερήφανοι στάχυες εἶναι κενοί, ἀλλ' οἱ μειροφροнес εἶναι πύρρεις ἀπὸ ὠραίων κόκκων σίτου.»

2. *Ἀφαίσεις τῶν προσώπων διηγήματός τινος.*—Ἀπὸ τινος διηγήματός, ἐν τῷ ὁποίῳ παρίστανται ὁμιλοῦντα περὶ τινος γεγονότος πρόσωπα, εἶναι δυνατόν νὰ ἀφαιρεθῶσι τὰ πρόσωπα τεύχτα καὶ νὰ ἐκτεθῇ ἀπλῶς τὸ συμβεβηκός.

Π. γ. ἐν τῷ ἀνωτέρω παρατεθέντι διηγήματι ὡς ἐξῆς εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτεθῇ τὸ συμβεβηκός :

Εἰς τινὰ ἀγρόν ἔχουσιν ὠριμάσει οἱ στάχυες. Τινὲς κρατοῦσι τὴν κεφαλὴν ὑψηλὰ ὡς πολὺ εὐγενεῖς κύριοι, ἄλλοι δὲ κλίνουσι τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω ὡς νὰ ἦσαν ὑπέρηται. Ἄλλ' αὐτοὶ οὔτενες κλίνουσι τὴν κεφαλὴν αὐτῶν εἶναι πολὺ καλῆτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους, διότι εἶναι πλήρεις αἰτών. Οἱ ὑπερήφανοι στάχυες εἶναι κενοί.

3. Ἀφαίρεσις ἐνὸς προσώπου διηγῆματός τινος.— Ἀπὸ τίνος διηγῆματος εἶναι δυνατόν νὰ ἀφαιρεθῇ τι τῶν δευτερευόντων προσώπων καὶ νὰ ἐκτεθῇ τὸ γεγονός, ὡς θὰ συνέβηεν ἐν τῷ πρόσωπον τοῦτο ἔλειπεν.

Ἔστω παράδειγμα τὸ διηγῆμα «οἱ πιστοὶ κύνες» (X Παπαμάρκου Ἀναγνωσ. Γ' τόμος ἀρ. 66 σελ. 89) ἐν αὐτῷ δύναται νὰ ἀφαιρεθῇ ἐκ τῶν δύο κυνῶν ἕκτενος, ὅστις ἔμεινεν ὑλακτῶν πρὸ τοῦ χρεμαμένιου ἀνθρώπου καὶ νὰ μεταπλασθῇ τὸ διηγῆμα ὡς ἐὰν ὁ χωρικός ὑφ' ἐνὸς συνωδεύτου κυνός, ὅστις ἔτρεξεν εἰς τὸ χωρίον καὶ ἀπήλλαξε τὸν κύριόν του ἀπὸ τοῦ κινδύνου.

Ἄλλ' εἶναι δυνατόν καὶ τὸ πρόσωπον ὑπερ πρόκειται νὰ ἀφαιρεθῇ, νὰ μὴ ἔχη δευτερεύουσαν σημεσίαν ἐν τῷ διηγῆματι· ἐὰν ἔχωμεν διηγῆμα τι, ἐν ᾧ παρίστανται δύο πρόσωπα ἔχοντα ἀντίθετον χαρακτηῖρα ἢ μῦθόν τινα, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι δύο πρόσωπα ἔχοντα διαφόρους ιδιότητας, δύναμεθα νὰ μεταπλάσωμεν τὸ διηγῆμα, ὥστε νὰ ἀναφερθῆται ἐν αὐτῷ τὸ ἐν μόνον πρόσωπον.

Ἔστω ὡς παράδειγμα ὁ μῦθος «οἱ βάρβαροι» (X. Παπαμ. Ἀναγν. Γ' τόμ. ἀρ. 34 σ. 38)· ὑποθέσωμεν ὅτι θέλομεν νὰ γίνῃ ἐν αὐτῷ λόγος περὶ τοῦ ἐνὸς βατράχου.

Περὶ τίνος ἐκ τῶν δύο θὰ λάβωμεν λόγον; (περὶ τοῦ πρώτου.) Πῶς θὰ ἐφέρετο ἐὰν μόνος ἀπήρχετο ἐκ τῆς λίμνης καὶ ἔφθανε πρὸ τοῦ φρέατος; (θὰ εἰσεπήδα.) Ποία τύχη περιέμενεν αὐτὸν τότε; Πῶς πρέπει νὰ ὀνομάσωμεν αὐτόν; Διηγῆθητι περὶ τοῦ ἀπρονοήτου (ἀπερισκέπτου) βατράχου.

Δυνατὸν ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ βάρβαρος καὶ ἄνευ τῆς συμβουλῆς τοῦ συντρέφου του ἀπέφυγε νὰ εἰσπηδήσῃ εἰς τὸ φρέαρ. Πῶς τοῦτο; (ἡδυνήθη ἐγκαίρως νὰ σκεφθῇ τὰ ἀποτελέσματα.) Πῶς θὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸν τότε; Διηγῆθητι περὶ τοῦ προνοητικοῦ βατράχου.

Βάρβαρός τις ἔζη εἰς λίμνην τιὰ. Μετὰ τινὰ καιρὸν ἦλθε τὸ θέρος καὶ ἐξηράνθη ἡ λίμνη. Ὁ βάρβαρος ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, ἔφηνεν ἀπ' ἐκεῖ καὶ ἐξήκει ἄλλον τόπον εἰς τὸν ὁποῖον νὰ καταφύγῃ καὶ νὰ ζήσῃ. Ἐτρεξε λοιπὸν εἰς διάφορα μέρη καὶ ἐπὶ τέλος εἶδεν ἐν βαθῷ φρέαρ. Ὡς τὸ εἶδεν, ἐσταμάτησεν εἰς τὸ χεῖλος αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐσκέφθη ὅτι δὲν εἶναι καθόλου φρόνιμον νὰ καταβῇ εἰς τόσον βαθῷ φρέαρ, διότι ἂν ἐξηραίνετο, ὅπως ἐξηράνθη ἡ λίμνη, τότε δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναβῇ. Ἀφ' οὗ ἐσκέφθη τοῦτο, ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του.

4. Μεταβολαὶ τῶν χρόνων, προσώπων καὶ ἀριθμῶν διηγῆματος ἢ μύθου.— Αἱ μεταβολαὶ αὗται εἶναι κυρίως ἀσκήσεις

περὶ τὴν κλίσιν, αἵτινες δ' ὅμως δὲν γίνονται ἐν ἰδιαιτέροις παραδείγμασιν, ἀλλ' ἐν συνεχεῖ λόγῳ καὶ χρησιμεύουσι πρὸς διέγερσιν καὶ προαγωγὴν τοῦ γλωσσικοῦ συναισθημάτος. Κατάλληλα δ' ἀγνωστικὰ τεμαχία πρὸς τοιαύτας ἀσκήσεις εἶναι κυρίως ἐκεῖνα, ἐν οἷς δὲν ὑπάρχει εὐθύς λόγος. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ ἀγνωστικῷ τεμαχίῳ εἶναι δυνατόν νὰ γίνηται μεταβολὴ κατ' ἀρχάς τῶν προσώπων, εἴτε τῶν ἀριθμῶν καὶ μετὰ ταῦτα τῶν χρόνων. Ὅλοι δ' αὐτοὶ καὶ μεταβολαὶ δύνανται ἔπειτα νὰ συνενωθῶσιν. Ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ ἐπαρκῶς ἀσκηθῶσιν ἐν ταῖς μεταβολαῖς ταύταις, ἡ τοιαύτη ἀσκῆσις δὲν γίνεταί πλέον.

Ἔστω ὡς παράδειγμα ὁ μῦθος «ἀλώπηξ καὶ σταφυλαί» (ἴδ. σελ. 62).

Διήγησις εἰς α' πρόσωπον.

ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀλώπηξ διηγείται τὸ συμβῆν εἰς ἑτέραν ἀλώπεκα :

Ἐξήλθον ποτε διὰ τὰ εἶρω τροφὴν καὶ ἔφθασα πρὸ τίνος ἀναδενδράδος.....

Ἐπὶ πολλῇ ὄραν.... περιηχόμεν.... Διὰ τὰ μὴ περὶταίξωμαι δὲ ἀπὸ τὰ πτηρὰ, ἅπαντα μὲ παρητέρουν.....

Διήγησις εἰς β' πρόσωπον.

ὑποθέσωμεν ὅτι πτηρὸν τι ἀπὸ ἐκεῖνα ἅπαντα τὴν παρητέρουν, διηγείται εἰς αὐτὴν τί εἶδεν :

Ἦξεύρεις τί παρητέροσα πρὸ τινῶν ἡμερῶν τὰ κάμης; Ἐξήλθες διὰ τὰ εἶρω τροφὴν καὶ ἔφθασας....

Διήγησις εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν.

Δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἦσαν δύο ἀλώπεκες· τότε δ' ἡμεῖς ἐκθέτοντες τὰ γενόμενα θὰ ἐκφείρωμεν αὐτὰ εἰς γ' πρόσωπον καὶ πληθυντικὸν ἀριθμὸν. Ἡ δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διηγούνται αὐταί, ὅτε ἐκφέρουσι τὰ λεγόμενα εἰς α' πληθυντικόν. Ἡ τέλος διηγείται εἰς αὐτὰς τὸ συμβῆν πτηρὸν τι ἰδὸν ταύτας, ὅτε ἐκφέρει τὸν λόγον κατὰ β' πληθυντικόν.

Διήγησις κατ' ἐνεστώτα.

ὑποθέσωμεν ὅτι παιδίον τι παρατηρεῖ τὰ γενόμενα καὶ διηγείται ταῦτα καθ' ἣν ὄραν τὰ βλέπει.

δ. Ἐπιτομὴ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου. — Κατὰ τὴν ἀσκήσιν ταύτην οἱ μαθηταὶ ἀποχωρίζουσιν ἀπὸ τῶν δευτερευόντων καὶ μὴ σπουδαίων μερῶν καὶ λεπτομερειῶν τὰ κύρια καὶ σπουδαῖα, καὶ ταῦτα μόνον λαμβάνοντες διχομοροῦσι γλωσσικῶς εἰς ὄλον τι. Ἐν τῇ συννώσει ταύτῃ συμπεριλαμβάνονται ἕκ τινος γεγονότος μόνον τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ· ἕκ τινος περιγραφῆς τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς μέρη καὶ πραγματικαί τινος καὶ κύρια ἔννοιαι.

Διὰ τῆς ἀσκήσεως ταύτης, ἥτις κυρίως στηρίζεται ἐπὶ τῆς προμνη-

μονευθείσης ἀνευρέσεως τοῦ σχεδίου, οὐ μόνον τούτο ἀποδίδεται ἐλευ-
 θέρως, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐθίζονται οἱ μαθηταί, ὅπως ἐκτιμῶσι τὴν
 σχετικὴν ἀξίαν τῶν μερῶν τοῦ λογοτεχνήματος. Τοῦτο δ' ἔχει με-
 γάλην σπουδαιότητα· διότι μαθηταὶ μὴ ἀσκηθέντες δυσκολεύονται
 εἴτε νὰ ἐκθέσωσι διὰ λόγου ἐν συντόμῳ τι, ἢ περ εἶδον ἢ ἐσακέρησαν,
 εἴτε περιληπτικῶς τοῦτο δι' ἐκντοῦς νὰ καταγράψωσι (π.χ. ὅταν
 κρατῶσι σημειώσεις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ διαφόρων μαθημάτων), διότι
 δὲν δύνανται νὰ ἀποχωρίσωσι τὰ σπουδαῖα τῶν μὴ σπουδαίων. Διὰ
 δὲ τῆς τοιαύτης ἀσκήσεως μαθάνουσι καὶ νὰ ἐκτιμῶσι τὴν σχετικὴν
 τῶν μερῶν ἀξίαν καὶ λαμβάνοντες τὰ σπουδαιότερα νὰ συνάπτωσι
 καταλλήλως ταῦτα εἰς ἐνικτὸν τι ὅλον.

6. *Τροπὴ εὐθέως λόγου εἰς πλάγιον.*—Ἡ ἀσκήσις αὕτη εἶναι
 εὐκολωτέρα ἢ δυσκολωτέρα ἀνολόγως τῶν ἀπαιτήσεων, αἵτινες ἐν ταύτῃ
 προβάλλονται. Ὅταν μὲν ἐπιτρέπηται ἡ συγὴ ἐπανάληψις τοῦ «ἀπε-
 κρίθη ὁ ἕτερος», «ἀπήνησεν ἐκεῖνος» κ.τ.τ. ὡς ἐν ταῖς πρώταις ἀσκή-
 σεσι θὰ συμβῆναι, τότε ἡ τροπὴ εἶναι εὐκόλος· ἀλλ' ὅταν ἡ τροπὴ αὕτη
 γίνηται οὕτως, ὥστε λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς εὐφωνίας καὶ τῶν
 ἀπαιτήσεων τοῦ ὅρου νὰ μὴ ἐπιτρέπηται ἡ συγὴ ἐπανάληψις τῶν
 αὐτῶν φράσεων, ὅταν ἡ γοργότης τοῦ διαλόγου ἢ ἐκφρασιμότης δι' ἀντα-
 πικτήσεων βραχέων, παραλείψεων καὶ ῥητορικῶν ἐρωτήσεων, ἀντικα-
 θίσταται διὰ λόγου συνκρούς καὶ πλήρους καὶ διὰ περιόδων κανονι-
 κῶν, τότε ἡ ἀσκήσις αὕτη ἀπικνῶσα μείζονας δυσχερεῖς ἐπιβάλλεται
 μόνον εἰς ὠριμωτέρους μαθητάς. Καλὸν δ' εἶναι ἡ τοιαύτη τροπὴ τμη-
 ματικῶς κατ' ἀρχὰς νὰ γίνηται ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐχόντων ἀνὰ χεῖρας
 τὸ βιβλίον. Εἰς μαθητάς δ' ἀνωτέρων τάξεων εἶναι δυνατόν καὶ ὅλοι
 δογματικαὶ σκεφαὶ νὰ δοθῶσι πρὸς μετασχηματισμὸν εἰς διήγημα.

Τῆς τοιαύτης ἀσκήσεως πρέπει νὰ προηγηθῇ ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς
 μορφῆς τοῦ ἀγνωστικοῦ τευχίου ἢ διακρίσις α') τῶν διαλεγομένων
 προσώπων, β') τῶν λόγων ἐκάστου αὐτῶν καὶ γ') τῶν φράσεων τοῦ
 συγγραφέως τοῦ λογοτεχνήματος. Πρὸς τούτοις πρέπει νὰ καθορισθῇ
 ἀκριβῶς ἡ ἔννοια τῶν διαφόρων ἐπιφωνήσεων καὶ συγχρόνως· πρέπει
 αἱ ὑπάρχουσαι ἐν τῷ λόγῳ ἑλλειπτικαὶ φράσεις καταλλήλως συμ-
 πληρούμεναι πλήρως νὰ ἐκφρασθῶσιν. Ἐπιτίς τούτων νὰ ἐπισταθῇ ἡ
 προσοχὴ τοῦ μαθητοῦ ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ διαλόγου, καὶ ἢν ὁ λόγος
 ἐκαστέρου τῶν διαλεγομένων προσώπων ὀρίζεται δι' εἰσχωγικῶν ἢ

συνηθέστερον διακρίνεται διὰ πούλας καὶ τῆς ἀπὸ νέας σειρᾶς ἐνάρξεως, ἄτινα ἐξωτερικὰ γνωρίσματα ὄντα καθιστῶσι περιττὴν τὴν ἐπιπλάτην τοῦ εἰπεν, ἀπεκρίθη κτλ. Πρὸς τούτοις δὲ κατὰδεικνύεται τοῖς μαθηταῖς πόσον κικῶς ἠγοῦσιν αἱ λέξεις αὗται ἐν τῷ λόγῳ καὶ πόσον βλέπτουσι τὴν ζωηρότητα τοῦ διαλόγου.

Λάθωμεν ὡς παραδειγμα τὸ ἐξῆς διήγημα (ἐκ τῶν γραφικῶν ἀτάκσεων Μιμηκοῦ Ἰακώβου).

Ἡμέραν τινὰ ὁ δωδεκαετής Ἰωάννης ἐπανελθὼν ἐκ τοῦ σχολείου σπεύδει πρὸς τὴν μητέρα του καὶ δεικνύων κονδυλομάχαιρον ἐρωτᾷ αὐτήν.

— Μητέρα μου, εἶναι ὄραϊον τὸ κονδυλομάχαιρον τοῦτο;

— Τίς σοι ἔδωκεν αὐτό; ἐρωτᾷ ἑκπληκτος ἡ μήτηρ.

— Τὸ ἔλαθον παρά τινος συμμαθητοῦ μου.

— Καὶ τί ἔδωκας εἰς αὐτόν;

— Δέκα σφαιρίδια· εἶμαι ὀφελγημένος; — Βεβαίωτατα· διότι ἡ ἀξία τοῦ μαχαίριου εἶναι δεκαπλάσια τῆς τῶν σφαιριδίων. Ἀλλὰ πόσον ἐτῶν εἶναι ὁ συμμαθητής σου;

— Ἐπτὰ ἐτῶν.

— Ἐπτὰ ἐτῶν; ἀλλὰ σὺ εἶσαι δώδεκα. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ συμμαθητής σου πολὺ μικρὸς ὢν ἄγνοεῖ τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων, σὺ δὲ γνωρίζεις πολὺ καλῶς, ὅτι ὁ ἄλλος ζημιούται διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς ταύτης.

— Ἀληθές εἶναι, ὠμολόγησεν ὁ Ἰωάννης, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐσκέφθην.

— Ὅταν ὁμοῦ οἱ γονεῖς τοῦ παιδίου μάθωσι τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνταλλαγῆς, θὰ σχηματίσωσι κακὴν ἰδέαν περὶ σοῦ.

— Ἀδριον, εἶπεν ὁ Ἰωάννης ἐρυθριῶν διὰ τὸ σφάλμα του, τὸ ἔποιον ἀνεγνώρισε, θὰ ἀποδώσω τὸ κονδυλομάχαιρον εἰς τὸν συμμαθητὴν μου.

Ἄλλοτε εἶπεν ὁ Ἰωάννης ἀκριβῆς εἰς τὸν λόγον του

Ἡμέραν τινὰ ὁ δωδεκαετής Ἰωάννης ἐπανελθὼν ἐκ τοῦ σχολείου ἔσπευσε πρὸς τὴν μητέρα του καὶ δεικνύων κονδυλομάχαιρον ἠρώτησεν αὐτήν, ἀνεῖναι ὄραϊον.

Ἡ μήτηρ ἑκπληκτος ἐζήτησε νὰ μάθῃ, τίς ἔδωκεν εἰς αὐτόν τοῦτο. Ὅτε δὲ ὁ

Ἰωάννης εἶπεν, ὅτι ἔλαθεν αὐτὸ παρά τινος συμμαθητοῦ του δώσας εἰς αὐτὸν δέκα σφαιρίδια, λαθὼν θάρρος ἠρώτησε τὴν μητέρα του, ἂν εἶναι ὀφελγημένος; Ἡ μήτηρ τῷ ἀπήντησε καταρατικῶς, προσθέσασα

ὅτι ἡ ἀξία τοῦ μαχαίριου ἦτο δεκαπλάσια τῆς τῶν σφαιριδίων. Μαθούσα δὲ παρ' αὐτοῦ ὅτι τὸ παιδίον ἦτο ἑπτεετής τὴν ἡλικίαν, ἐν ᾧ αὐτὸς ἦτο δωδεκαετής, παρετήρησεν εἰς αὐτόν, ὅτι ὁ συμμαθητής του πολὺ μικρὸς ὢν ἄγνοεῖ τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων, αὐτὸς δὲ ἐγνώριζε πολὺ

καλῶς, ὅτι ὁ ἄλλος ἐζημιούτο διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς. Ὁ Ἰωάννης μετὰ τοὺς λόγους τούτους τῆς μητρός του ὠμολόγησεν, ὅτι ἦτο ἀληθές, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐσκέφθη. Ἡ μήτηρ ὁμοῦ ἐξηκολούθησε λέγουσα, ὅτι,

ὅταν οἱ γονεῖς τοῦ παιδίου μάθωσι τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνταλλαγῆς θὰ σχηματίσωσι κακὴν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ. Τότε ὁ Ἰωάννης ἐρυθριῶν διὰ τὸ σφάλμα του, τὸ ὅποιον ἀνεγνώρισεν, ὑπεσκέθη εἰς τὴν μητέρα

του, ὅτι τὴν ἐπιούσαν θὰ ἀποδώσῃ τὸ κονδυλομάχαιρον εἰς τὸν συμμαθητὴν του.

Ἄλλοτε εἶπεν ὁ Ἰωάννης ἀκριβῆς εἰς τὸν λόγον του τὴν ἐπαύριον συναντήσας τὸν συμμαθητὴν

<p>τὴν ἐπαύριον συναντᾷ τὸν συμβαητήν του.—«Φίλε μου, τῷ εἶπε, δὲν ἐσκέφθην τὴν ἀδικίαν, ἦν σοι προξένησα· διότι τὸ κονδυλομάχαιρόν σου εἶναι πολὺ κομ- ψόν και ἀξίζει ἀσυγκρίτως περισσότερον ἀπὸ τὰ δέκα σφαιρίδια.» Ταῦτα εἰπὼν ἀπέδωκε τὸ μαχαίριον και ἔλαβε τὰ σφαιρίδια.</p>	<p>του τῷ εἶπεν, ὅτι δὲν ἐσκέφθη τὴν ἀδικίαν, ἦν τῷ προξένησεν· διότι, προσέθηκε, τὸ κονδυλομάχαιρόν του εἶναι πολὺ κομ- ψόν και ἀξίζει ἀσυγκρίτως περισσότερον ἀπὸ τὰ δέκα σφαιρίδια. Μετὰ τοὺς λόγους τούτους ἀπέδωκε τὸ μαχαίριον και ἔλαβε τὰ σφαιρίδια.</p>
---	--

7. *Τροπὴ πλαγίου λόγου εἰς εὐθύν.*—Κατὰ τὴν ἄσκησιν τούτην, ἣτις εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν πρώτην, οἱ μαθηταὶ ἐκφέρουσι αὐτολεξεί τοὺς λόγους τῶν ἐν τινι γεγονότι ἐνεργούντων προσώπων (ἐν ᾧ ἐν τῷ ὑποδείγματι ἐκφέρονται ἐν διηγηματικῷ λόγῳ καὶ φίνεται ὅτι τρίτος τις, ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει αὐτούς). Καταλληλότερα δὲ διηγήματα εἶναι ἐκεῖνα, ἐν οἷς τὰ πρόσωπα τοῦ διηγήματος παρίστανται ζωηρῶς ἐνεργούντα ἢ εἰς ἀμέσους συγκρούσεις καὶ ἀντιθέσεις περιερχόμενα.

Ἡ τοιαύτη ἄσκησις εἶναι δυσχερεστέρη τῆς πρώτης, διότι ἀπαιτεῖ κατανόησιν τῆς κυρίως ἀπικιτήσεως τοῦ διηγήματος, τῆς γοργότητος (ἴδ. Βιβλ. Γ' κεφ. II"). Τὴν κατεστραμμένην λέξιν τοῦ διηγήματος πρέπει νὰ διασπᾷ ὁ γράφων, τὰς περιόδους τοῦ λόγου νὰ χωρίσῃ εἰς μικροτέρας φράσεις, νὰ ἀφαιρήσῃ τὰς εὐνοήτους λέξεις, νὰ ἐκλέξῃ τὰς μάλιστα παριστώσας τὴν ζωηρότητα τῶν συνκισθημάτων ἐκτέρου τῶν προσώπων, τὴν προκλουμένην οὐ μόνον ὑπὸ τῆς ἐξελίξεως τῆς πράξεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῶν λέξεων τοῦ ἐτέρου τῶν διαλεγόμενων. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν ἀρχῇ αἱ ἀπικιτήσεις δὲν θὰ εἶναι τοσαῦται· ὀλίγον κατ' ὀλίγον θὰ αὐξάνωσιν ἀναλόγως τῆς προτύσεως ἐμπειρίας τῶν μαθητῶν.

Μετὰ τὸ ἀνωτέρω παρδείγμα δὲν νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ προσθήσωμεν ἕτερον.

8. *Μετασχηματισμός.*—Ἐν τούτῳ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ πρῶτον, πῶς γίνεται ὁ μετασχηματισμὸς διηγήματος· τινος ἢ μύθου καὶ ἐν γένει παντὸς λογοτεχνήματος, ἐν ᾧ ἐκτίθεται γεγονὸς ἐν χρόνῳ ἐξελισσόμενον, καὶ ἔπειτα πῶς γίνεται ὁ μετασχηματισμὸς περιγραφῆς ἢ χαρακτηρισμοῦ (ἅτινα εἶναι λογοτεχνήματα, ἐν οἷς ἐκτίθεται τι ἐν χρόνῳ ἐκτεινόμενον).

α) *Μετασχηματισμὸς διηγήματος, μύθου κ.τ.τ.* Αἱ διάφοροι πράξεις τῶν ἐν τινι διηγήματι, μύθῳ κ.τ.τ. ἀναφερομένων καὶ δρώντων προσώπων προσέρχονται συνήθως ἐκ τοῦ χαρακτηρισμοῦ αὐτῶν· αὗται εἶναι

ἀποτελεσμάτι, ὡς τὸ πολὺ, ἐλαττηρίων ἔτινα εἶναι ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ πράττοντος, ἔτινα ἰδίως ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ χαρακτηῆρος αὐτοῦ, ἐκ τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ ἰδιοτήτων καὶ προτερημάτων. Ἐὰν λοιπὸν ἔν τινι διηγήματι, ἐν ᾧ τοιαῦτα πράξεις παρίστανται, ὑποθέσωμεν διάφορον τὸν χαρακτηῆρα ἐνὸς προσώπου, ἰδίως δὲ ἐὰν τοῦτο εἶναι τὸ κύριον πρόσωπον, τὸ πρωταγωνιστοῦν, τότε καὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ θὰ εἶναι διαφορῶσαι καὶ ἡ πλοκὴ τοῦ ὅλου διηγήματος καὶ ἡ λύσις αὐτοῦ θὰ εἶναι ἀνόμοια τῇ τοῦ ὑποδείγματος.

Ἐὰν δ' ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ ἀνταφερόμενα ἔν τινι διηγήματι κ.τ.τ. πράξεις εἶναι ἀποτελεσμάτι προελθόντα ἐξ ἀφορμῆς ἄλλων γεγονότων, ἔτινα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι αἴτια, τότε δυνάμεθα νὰ μετασχηματίσωμεν τὸ διηγηματὶ στήριζόμενοι ἐπὶ τῶν νέων τούτων προϋποθέσεων τῶν δικηφόρων ἐλαττηρίων.

Ἐν τῷ μετασχηματιζομένῳ διηγήματι δὲν μεταβάλλεται ἀπλῶς ἡ μορφή, ἀλλ' ἀνυπόστατος τῆς φύσεως αὐτοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἕττον καὶ τὸ περιεχόμενον. Τὸ εἶδος δὲ τοῦ μετασχηματισμοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πρὸς μετασχηματισμὸν διηγήματος.

Λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὸ διήγημα «τὸ καρφίον τοῦ πετάλου» (X. Παπαμ. Ἄναγ. Δ' τὰς. ἀρ. 11 σελ. 12) ἐν σὺτῷ δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν τὸν χωρικὸν προνοητικὸν καὶ οὐχί ὡς ἐν τῷ βιβλίῳ ὑποτίθεται ἀπρονόητον καὶ νὰ μεταβάλωμεν ὡς ἐξῆς τὸ διήγημα :

Χωρικὸς τις, ἐν ᾧ ἠτοίμαζε τὸν ἴππον του, ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν πόλιν, παρετήρησεν ὅτι ἐξ ἐνὸς πετάλου ἔλειπεν ἓν καρφίον. Ἄν καὶ ἦτο ἀργὰ καὶ οἱ φίλοι του τὸν ἐβίαζον νὰ ἀναχωρήσῃ, ἐκεῖνος μετέβη εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ πεταλοτοῦ καὶ ἔβαλε τὸ καρφίον εἰς τὸ πέταλον.

Ταχέως διέτρεξε τὸν ἥμισον δρόμον καὶ ἀφῆκεν ὀπίσω του ἄλλους, οἱ ὅλοιοι εἶχον ἀναχωρήσει πρὸ αὐτοῦ. Μόλον ὅτι δὲ ἡ ὁδὸς ἦτο ἀνωμαλος, ὁ ἴππος ἔτρεξε ταχέως χωρὶς νὰ ἠσπάρῃ ἀπὸ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς ὁδοῦ, διότι εἶχον διορθωθῆ τὰ πέταλα. Ἐν ᾧ δὲ ὁ χωρικὸς ἐσυλλογιζέτο τοῦτο καὶ ἠνυχοιστεῖτο, διότι δὲν ἔσπευσε νὰ ἀναχωρήσῃ, ἀλλ' ἐφρόντισεν εἰς τὸ χωρίον νὰ καρφώσῃ τὸ πέταλον, αἴφνης πηδῶσιν ἐκ τῶν θάμνων δύο λησταί. Ἐπειδὴ ὁ ἴππος δὲν εἶχε πάθει τίποτε ἐκ τοῦ δρόμου, ἔφυγε ταχέως καὶ ἐσώθη ἀπὸ τῶν κινδύνων. «Ἴδου τί θὰ ἐπασχῶν,» ἔλεγε ὁ χωρικὸς, «ἐὰν ἦκον τὸς φίλους μου καὶ ἀνεχώρουν χωρὶς νὰ διορθώσω τὸ πέταλον τοῦ ἴππου. Τώρα καὶ τὸν ἴππον θὰ ἔχων καὶ ἐγὼ θὰ ἀπεγυμνοῦμαι ἀπὸ τοὺς ληστές.»

Λίαν ταχέως καὶ ἐνωρίς τὴν ἐπομένην ἐπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκόν του. "Οτι δὲ διηγεῖτο ταῦτα εἰς τοὺς φίλους του προσέθετεν «Βλέπετε ὅτι εἶχε δίκαιον ὁ πατήρ μου, ὅστις μᾶς ἔλεγε, ὅτι εἴμεθα μικρὰ παιδιά, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀμελῶμεν τὰ μικρὰ διὰ νὰ μὴ χάνομεν τὰ μεγάλα.»

Ἐν τῷ μύθῳ τοῦ κόρακος καὶ τῆς ἀλώπεκος (X. Παπ. Ἀναγ. Γ' τὰξ. σελ. 12 ἀρ. 10) δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν τὸ κρέας τοῦ κόρακος ὀηλητηριασμένον καὶ συνηίζοντες τὸν μῦθον νὰ μετασχηματίσωμεν οὕτως αὐτόν, ὥστε νὰ δεικνύηται ὅτι οἱ κόρακες καὶ ἂν ἐπιτυχάνωσι προσκαίρως, ἔπειτα ἐξ αὐτῶν τῶν κολακειῶν των καταστρέφονται.

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς διαφοράου ἀπόψεως ἐξ ἧς ἐξετάζεται γεγονός τι, ἢ καὶ ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τοῦ σκοποῦ διηγήματός τινος εἶναι δυνατὸν νὰ πρὸέλθῃ ἡ διαφορὰ τῆς διατάξεως αὐτοῦ.

Ἔστω ὡς παράδειγμα ὁ ἐπόμενος Δισώπειος μῦθος.

Μόρμηξ τις εἶχε μεγάλην δίψαν. Διὰ τοῦτο κατήλθεν εἰς τὴν ἄκρον ὄτακος διὰ νὰ πῆ ὕδωρ. Ἄλλὰ παρούσθη ὑπὸ τοῦ ἡέμιαιος καὶ ἤρως νὰ πνίγεται. Τότε μία περὶ στερά, ἦτις ἐκάθητο ἀπ' ἐπάνω, εἰς κλώνον δένδρου, ἐλυπήθη τὸν μύρμηκα, ἔκομην ἐν φύλλον μὲ τὸ ῥάμφος της καὶ τὸ ἔκομην εἰς τὸν μύρμηκα. Ὁ μύρμηξ ἐκάθησεν ἐπάνω εἰς τὸ φύλλον καὶ ἐσώθη.

Μετὰ τινα καιρὸν κνηγὸς τις ἰδὼν τὴν περιστέρην πάλιν εἰς ἄλλον κλώνον δένδρου ἐπροχώρησε σιγὰ καὶ ἐσκόπευεν αὐτὴν διὰ τοῦ ὄπλου του. Ὁ μύρμηξ τὴν ὄραν ἐκείνην ἐπαρόφθασε καὶ τὸν ἐδάγκασε δυνατὰ εἰς τὸν πόδα. Ὁ δὲ κνηγὸς ἀπὸ τὸν πόνον δὲν ἐπέτυχεν εἰς τὴν σκόπευσιν, καὶ τότε ἡ περιστέρα ἔφυγε καὶ ἐσώθη.

Ἐὰν ἤδη πρόκειται νὰ διηγηθῶμεν περὶ τοῦ εὐγνώμονος μύρμηκος μόνον, ὡς ἐξῆς θὰ μετασχηματίσωμεν τὸν μῦθον:

I. Ἐπιγραφὴ ἢ (ἀνευρισκομένη ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῇ βοήθειᾳ τοῦ διδασκάλου).— Ὁ εὐγνώμων μύρμηξ.

II. Ἀκολουθία τῶν ροημάτων:

- 1) Πρὸς τίνα ἦτο εὐγνώμων;—Κίνδυνος τῆς περιστέρως.
- 2) Διὰ τί ἦτο εὐγνώμων;—Ἡ προηγουμένη εὐεργεσία τῆς περιστέρως.
- 3) Πῶς ἐδείχθη εὐγνώμων;—Ἡ βοήθεια τοῦ μύρμηκος.
- 4) Πῶς ἐσώθη ἢ περιστέρα;—Σωτηρία τῆς περιστέρως.

III. Ἐκθεσις. Περιστέρα ἐκάθητο ἐπὶ ἐνὸς κλώνου δένδρου καὶ ἐκαθάριζε τὰ περὶ της. Τότε ἐπροχώρησε σιγὰ κνηγὸς καὶ ἐσκόπευσε τὴν περιστέρην διὰ τοῦ ὄπλου του. Εἰς μύρμηξ, ὅστις ἐκεῖ πλησίον ἔουθεν ἕνα κόκκον αἰῶν, παρετήρησεν αὐτόν. Ἀμέσως ἐσκέφθη, ὅτι ἡ περιστέρα αὐτὴ τοῦ ἔσπεσε μίαν φορὴν τὴν ζωὴν, ὅτι εἶχε ἀκοί εἰς τὸ ζῆμα τοῦ ὄτακος. Εὐθὺς λοιπὸν τρέχει καὶ δαγκάνει τὸν κνηγὸν εἰς τὸν πόδα, τὴν στιγμήν ποῦ ἠθέλει νὰ πρὸβολήσῃ. Ὁ κνηγὸς ἀπὸ τὸν πόνον δὲν ἐπέτυχεν εἰς τὴν σκόπευσιν. Ἀβλαβὴς τίτε ἐπέταξεν ἡ περιστέρα σιωπῆσαι ὑπὸ τοῦ εὐγνώμονος μύρμηκος.

β) Μετασχηματισμὸς περιγραφῆς ἢ χαρακτηρισμοῦ. Ὁ μετασχηματισμὸς αὐτῶν γίνεται κατὰ δύο τρόπους: ἢ ἀπλῶς τὸ σχέδιον μεταβάλλεται, τὸ δὲ θεμ. καὶ ἡ μορφή μένουσι τὰ αὐτά: ἢ λαμβάνεται ἕτερον τι θεμ., ἕπερ ἀναπτύσσει ὁ μαθητὴς, διατηρῶν ἕσον τὸ δυνατὸν περισσότερον τὸ σχέδιον καὶ τὴν μορφήν τοῦ προτύπου, ἀλλὰ

διὰ τὸ εἶναι τοῦτο κατορθωτόν, πρέπει τότε πρότυπον καὶ τὸ πρὸς μετασχηματισμὸν θέμα νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὸ αὐτὸ γένος. Ἰδίως δὲ κατάλληλα πρὸς μετασχηματισμὸν εἶναι θέματα ἀντίθετα πρὸς τὸ τοῦ ὑποδείγματος. Οὕτω περιγραφὴ νυκτὸς δύναται νὰ μετασχηματισθῇ εἰς περιγραφὴν ἡμέρας· χαρακτηρισμὸς ἐπιμελοῦς εἰς τὸν τοῦ κωθροῦ, φιλαργύρου εἰς τὸν τοῦ ἀσώτου.

9. *Μετατροπὴ περιγραφῆς εἰς διήγημα.*—Περιγραφὴ τις δεδομένη μετατρέπεται εἰς διήγημα, ὅταν παρκαταθῇ ὑπὸ μορφήν γεγονότος, ἕπερ συνέθη εἰς ἡμᾶς αὐτούς. Κυρίως κατάλληλοι πρὸς τοῦτο εἶναι περιγραφαὶ φαινομένων, ἐν οἷς ἐπικρατεῖ χρονικὴ τις ἀκολουθία· τοιαῦτα δὲ εἶναι ἰδίως αἱ περιγραφαὶ φυσικῶν φαινομένων. Ἀλλὰ καὶ περιγραφαὶ ὄντων ἐν χώρῳ συγχρόνως ἐκτεινομένων εἶναι δυνατόν νὰ μετατραπῶσιν εἰς διήγημα· π.χ. περιγραφὴν τοποθεσίαις τινός, κοιλάδος, λιμένος, πόλεως, ὄρους δυνάμεθα νὰ τρέψωμεν εἰς διήγημα, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ συγχρονισμὸν τῶν μερῶν νὰ μεταβάλωμεν εἰς χρονικὴν ἀκολουθίαν. Ἐν τὰ διάφορα μέρη αὐτῆς ὑποθέσωμεν, ὅτι ἀντελήφθημεν εἰς διάφορα χρονικὰ σημεῖα, ἀλλεπάλληλα. Τεχνικώτερον δ' εἶναι, καὶ μόνον δι' ὠρίμους μαθητὰς πρόσφορον, ἡ μετατροπὴ, ὅταν ὑποθέσωμεν γεγονὸς τι ἐκτυλιχθῆν ἐν τῷ περιγραφομένῳ τόπῳ. Τότε περὶ τὰ διάφορα σημεῖα τοῦ διηγήματος περιπλέκεται ἡ περιγραφὴ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ περιγραφέντος πράγματος.

10. *Μετατροπὴ διηγήματος εἰς ἐπιστολήν.*—Διήγημα δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς ἐπιστολήν, ὅταν τὸ ἐν αὐτῷ ἐκτιθέμενον γεγονός παρκαταθῇ ὡς συμβάν εἰς αὐτὸν τὸν γράφοντα τὴν ἐπιστολήν μαθητήν, ἀλλ' οὕτως ὥστε νὰ παρουσιάζηται μεταξὺ τῶν βιωτικῶν περιστάσεων καὶ ἄλλων συμβεβηκότων τοῦ ἰδίου αὐτοῦ βίου.

Ἔστω ὡς παράδειγμα τὸ διήγημα «δοιοῦροι καὶ ἄρκτος» (X. Παπ. Ἰν. Δ' τζξ. ἀρ. 12 σελ. 13).

Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκ τῶν δύο φίλων ὁ ἐπὶ γῆς πεσὼν γράφει ἐν ἐπιστολῇ τὸ συμβάν εἰς τὴν μητέρα του. Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἀρχίσωμεν τὴν ἐπιστολήν συμφώνως πρὸς τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ ἀρχὴν τοῦ διηγήματος: «Ἀγαπητὴ μητέρα. Ἐβιάδιζον μετὰ τινος φίλου μου τὴν αὐτὴν ἐδόν, ὅτε παρουσιάζεται πρὸ ἡμῶν μία μεγάλη ἄρκτος.» Τοιαύτη ἀρχὴ εἶναι ἀκατάλλητος ἐν ἐπιστολῇ καὶ ἀνοήσιος.

Μεταθεθῶμεν εἰς τὴν θέσιν τῆς μητρὸς. Πρὸ ἄρκετοῦ χρόνου οὐδὲν ἔμαθε περὶ τοῦ υἱοῦ της. Ἦδη φέρεται εἰς αὐτὴν ὁ ταχυδρόμος ἐπιστολήν. Ἀναγνωρίζει ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς τὸν γραφικὸν χαρακτῆρα τοῦ υἱοῦ της. Ἐν μεγάλῃ ἀνησυχίᾳ, πι-

θανῶς ἐκ τῆς συγκινήσεως τρέμουσα, ἀνοίγει αὐτὴν καὶ ἀναγινώσκει. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς ἐὰν ἐγίνετο μὲ τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας λέξεις θὰ ἦτο κατατοληπτή; Οὐγί! ἔπρεπε νὰ μάθῃ πρὸς ποῖον σκοπὸν ἐπορεύετο, ποῦ ἐπορεύετο, διὰ τί ἐπορεύετο πεζός. Περὶ τούτων δ' ἡ ἐπιστολὴ πρέπει κατ' ἀρχὰς νὰ παράσῃ πᾶς δεούσας πληροφορίας. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη ἡμεῖς; νὰ προσπαθῶμεν νὰ ἀνεύρωμεν τοιαύτας. Δυνάμεθα δὲ νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι δὲν εὗρισκεν ἐργασίαν ἐπὶ μακρὸν, ὅτι ἐσκέφθη νὰ ἐργασθῆ εἰς ἄλλο μέρος, ὅτι ἐκ πτωχίας ἐπορεύετο πεζός.

Καὶ εἰς μίαν ἄλλην ἐρωτήσιν ἐπιθυμεῖ ἡ μήτηρ νὰ λάβῃ ἀπάντησιν. Ἄνευρόμεν ὅτι πρὸ ἄρκετοῦ χρόνου δὲν ἔλαβεν ἡ μήτηρ ἐπιστολήν. Ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ διὰ τί τοῦτο συνέβη. Πρέπει νὰ ἀνεύρωμεν αἰτίαν τινά. Δὲν ἠθέλησεν ὁ υἱὸς τῆς νὰ γράψῃ, ὅτι ἀπέβαινον εἰς αὐτὸν κακῶς τὰ τῆς ἐργασίας του, διὰ νὰ μὴ ἀνησχίσῃ αὐτὴν ἐπὶ ματαίῳ, ἀφ' οὗ αὕτη δὲν ἴδουνατο νὰ τῷ παράσῃ οὐδεμίαν βοήθειαν.

Ἄνευρόμεν λοιπὸν τὰ νοήματα, ἅτινα πρέπει νὰ ἀναγραφῶσιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ συμβάντος ἐν τῇ ὁδοπορίᾳ. Διηγηθῶμεν λοιπὸν ἐκεῖνα, ἅτινα μετὰ ταῦτα θὰ ἀναγράψωμεν ἐν τῇ ἐπιστολῇ.

Εἰπέ ἡμῖν, πῶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ θὰ δικαιολογήσῃς τὴν μακρὰν σιωπὴν.

Ποῖος ἦτο ὁ λόγος, ὅστις παρώρμησε τὸν νέον πρὸς μακρὰν πορείαν, καὶ ποία ἦτο ἡ αἰτία, δι' ἣν ἐπορεύθη πεζός;

Διηγηθῆτε νῦν τὸ γεγονός, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ κύριον μέρος τῆς ἐπιστολῆς; ἔκθεσον αὐτὸ συμφώνως πρὸς τὸ βιβλίον μετὰ τῶν ἀναγκαίων μεταβολῶν ἐν τῇ μορφῇ.

Θὰ καθυσχάζεν ἡ μήτηρ, ἐὼν ἐνταῦθα ἐτελείωνεν ἡ ἐπιστολὴ; Τί θὰ ἐπεθύμει νὰ μάθῃ περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀκόμῃ; (εἰς ποῖαν κατάστασιν εὐρίσκειται.—Ἄνευρον ἐργασίαν καὶ ἐργάζεται πολὺ καλύτερον.)

Περίληψις: Διήλωσις τῶν διαφόρων ἐρωτήσεων, ὧν τὴν ἀπάντησιν θὰ ἀνεύρῃ ἡ μήτηρ ἐν τῇ ἐπιστολῇ:

1. Διὰ τί ὁ υἱὸς μου ἐπὶ τόσον καιρὸν δὲν μοὶ ἔγραψεν;
2. Πῶς περιῆλθεν εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν;
3. Τί παρεκίνησεν αὐτὸν εἰς μακρυνὴν πορείαν;
4. Τί συνέβη ἐν τῇ πορείᾳ;
5. Εἰς ποῖαν θέσιν τώρα εὐρίσκειται;

Ἀνάπτυξις:

Σεβαστή μου μητέρα

Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἦδη περιμένεις παρ' ἐμοῦ ἐπιστολὴν καὶ ἴσως ἐπέθεσας, ὅτι ὁ υἱὸς σου αὐ ἐλησμόνησεν. Ἀφ' οὗ ὅμως μάθῃς τὴν δόλοισιν ἔσθαι εἰς τὴν ὁποίαν κατήγησα πρὸ ὀλίγων μηνῶν, δὲν θὰ εἶσαι δυναστετημένη πλέον κατ' ἐμοῦ. Ἀλλὰ τώρα, δόξα τῷ Θεῷ, βλαί αἱ στενοχωρίαι ἐξέλιπον.

Καθὼς γνωρίζεις, εὐλαζόμεν ἐσχάτως εἰς Νικολάεφ. Ὁ καταστηματόχης μοῦ ἐδίλωσε πρὸ τριῶν μηνῶν, ὅτι δὲν ἔχει πλέον δι' ἐμὲ ἐργασίαν. Ἐξήγησα εἰς ἄλλα καταστήματα νὰ ἐργασθῶ, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσα διὰ τοῦτο περιῆλθον εἰς μεγάλην οικονομικὴν στενοχωρίαν, καὶ ἀπεγάζομαι νὰ μεταβῶ εἰς Ὀδησόν. Ἀλλὰ

πολύ ἄλλα χρήματα μοι ὑπελείπειο· ἔροσε λοιπὸν νὰ πορευθῶ πεζός. Ἀνεῦρον
ἔνα φίλον μου, ὅστις εὗρισκετο εἰς τὴν αὐτὴν θέαν μὲ ἐμὲ καὶ ἐξεκινήσαμεν ὁμοῦ.

Με δὴν τὴν οἰκονομίαν, τὴν ὁποίαν ἐκάμωμεν, ἡ πορεία μας ἦτο εὐχάριστος.
Τὴν προῖαν δὲ τῆς τρίτης ἡμέρας, ἐν ᾧ διερχόμεθα πλησίον συνδέσμου μέρους,
ἐμφανίζεται πρὸ ἡμῶν μεγάλη τις ἄρκτος. Ὁ σύντροφός μου πάραυτα ἔσπευσε
καὶ ἀνέβη ἐπὶ τινος δένδρου, ἐγὼ δέ, ἐπειδὴ μὲ ἀφῆκεν ὁ φίλος μου καὶ δὲν ἠδου-
νάμην μόνος νὰ ἀντιπαλαίωω κατὰ τῆς ἄρκτου, ἔπεσα κατὰ γῆς, ἐκράτησα τὴν ἀνα-
πνοήν μου καὶ προσεποιούμην τὸν νεκρόν. Εἶχον ἀκούσει ποτε, ὅτι ἡ ἄρκτος δὲν
ἐγγίζει νεκρὸν ζῶον. Ἡ ἄρκτος ἤλθε πλησίον μου καὶ μὲ τὸ ὄμμα αὐτῆς μὲ
ὠσφραίνεται εἰς τὸ στήθος καὶ εἰς τὸ πρόσωπον, ἵνα πληροφορηθῇ ἂν ἀνέπνεον ἢ
ἤμην νεκρός. Ἐπειδὴ ὁμοίως εἶδεν ὅτι δὲν ἀνέπνεον, μὲ ἐνόμισε νεκρὸν καὶ ἔφυγεν.

Μετὰ ταῦτα κατέβη ὁ φίλος μου ἀπὸ τοῦ δένδρου καί, ἀρ' οὐ μὲ συνεζήσῃ διὰ
τὴν σωτηρίαν μου, μὲ ἠρώτησε τί μοῦ εἶπεν ἡ ἄρκτος. Ἐγὼ τότε θυμημένος τοῦ
ἀπῆλθου, ὅτι μὲ συνεβούλευσε νὰ μὴ συνοδοιπορῶ μετὰ φίλον τοιούτου, ὅστις εἰς
τὰς ὁδοιπορίας ἐγκαταλείπει τοὺς φίλους του. Συγχρόνως τοῦ ἐδήλωσα ὅτι δὲν
θέλω πλέον νὰ πορευώμεθα ὁμοῦ καὶ ἐξηκολούθησα μόνος τὴν ὁδοιπορίαν μου.
Μετὰ τινος ἡμέρας ἔφθασα εἰς Ὀδησὸν χωρὶς τίποτε ἄλλο νὰ μοῦ συμβῇ καθ' ὁδόν.
Ἐντυχὸς δὲ ἀνεῦρον ἐργασίαν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας. Ἀπὸ τὴν νῆαν μου θεῶν θὰ
σοὶ γράψω λεπτομερέως εἰς τὴν προσεχῇ ἐπιστολήν. Ἐλπίζω δὲ ὅτι θὰ κατορθώσω
νὰ σοὶ ἀποστείλω μικρὸν τι ποσὸν ἀπὸ τὰς οἰκονομίας μου.

Τώρα γνωρίζεις, ἀγαπητὴ μου μητέρα, τὸ αἴτιον τῆς μακρᾶς μου αἰωπῆς καὶ
πιστεύω ὅτι θὰ μὲ συγχωρήσῃς. Εὐχόμενος δὲ πᾶσαν εἰς Ὑμᾶς εὐεχίαν ὡς κατα-
σάξομαι ἀπὸ καρδίας

Ὁ εὐπειθὴς νιὸς αὖς

Διμήτριος

11. Ἀπομίμησις ἀναγνωστικοῦ τινος τεμαχίου.— Ἐν τῇ ἀπο-
μιμήσει ὁ μιλητής ἀρ' οὐ ἐκλέξῃ θέμα τι, ἀνεκπύσσει αὐτὸ καὶ δια-
πλάσσει συμφώνως πρὸς τὴν μορφήν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου·
ὥστε ἡ ἔκθεσις τοῦ μιλητοῦ εἶναι μὲν καὶ κατὰ τὴν δικίρασιν τῶν
μερῶν καὶ ἐν γένει κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν ὁμοίη πρὸς τὸ ἀνα-
γνωστικὸν τεμάχιον, ὅπερ χρησιμεύει ὡς πρότυπον, ἔχει δὲ διάφορον
μόνον τὸ περιεχόμενον.

Συνήθως συνιστῶνται πρὸς ἀπομίμησιν μῦθοι. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἀσκή-
σεως ταύτης ἀντέστησάν τινες δυσχερῆζόμενοι, ὅτι εἶναι πολὺ δύσκο-
λον ὁ μιλητής νὰ ἔχη ἀκριβῆ γνώσιν τῆς φύσεως καὶ τῶν ιδιοτήτων
τῶν διαφόρων ζώων, ἧτις εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς τὴν τῶν μῦθων διά-
πλασιν. Ἡ παρεκτῆρησις αὕτη εἶναι ὀρθή. Τρύτην οὐδ' οἱ ὑπερμα-
χουῦντες τῆς ἀπομιμήσεως τῶν μῦθων ἀνκίρουσιν, ἀλλὰ λέγουσιν ὅτι

ἡ ἄσκησις αὐτῆ δὲν ἔχει σκοπὸν τὴν κατσκευεὴν τελείων μύθων, ἀλλὰ μόνον τὴν προκωγὴν τοῦ μύθου περὶ τὴν ἰκανότητά εἰς τὸ εὐχερῶς καὶ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι· ἡ σημασία αὐτῶν δὲν ἐγκρίεται ἐν τῇ τῆς ὕλης ἀνευρέσει, ἀλλ' ἐν τῷ τρόπῳ τῆς δισκευυῆς. Εἰς ταῦτα δύναται τις νὰ προσθήσῃ, ὅτι ἐν τῇ ἀπομιμήσει πρῶτον μὲν δὲν πρέπει νὰ παρίστανται ζῶα ἄγνωστα, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνα, ἅτινα ἐκ πλείονων προηγουμένων μύθων εἶναι γνωστά· δεύτερον δὲ δὲν πρέπει νὰ γίνηται λόγος ἐν αὐτῇ περὶ ἄλλων ἰδιοτήτων τῶν ζώων εἰ μὴ μόνον περὶ ἐκείνων, αἵτινες ἐγνωσθησάν εἰς τοὺς παιδὰς ἐξ ἄλλων μύθων· ἐὰν δὲ μὴ προσέξωμεν περὶ ταῦτα, εἶναι πιθανόν ὅτι θὰ ἀποτύχῃ ἡ ἀπομίμησις, διότι καὶ ὁ τυπικὸς χαρακτῆρ τῶν ζώων συνήθως θὰ διαστρέφηται καὶ θὰ ἀποδίδονται αὐτοῖς ἰδιότητες καὶ πράξεις μὴ σύμφωνοι πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦτον.

Ἔστω ὡς ὑπόδειγμα ἀπομιμήσεως ὁ μῦθος «πίθηκος καὶ κάμηλος»:

Συνηθροίσθησαν μίαν ἡμέραν τὰ ζῶα καὶ διασκέδαζον· τότε εἰς πύθμον ἐσηκόθη καὶ ἦρχισεν νὰ χορεύῃ. Ἐπειδὴ δὲ ἔχρυσεν πολὺ ὥρα'α, ὅλα τὰ ζῶα τὸν ἐθαύμαζον καὶ τὸν ἐπῆρουν. Μία ὅμως κάμηλος ἡ ὁποία ἐκάθητο μαζὶ μὲ αὐτά, τὸν ἐξέλιπε διὰ τοὺς κπῆρους τοῦτον καὶ ἠθέλησε καὶ αὐτὴ νὰ ἐπαινεθῇ. Ἐσχηκόθη λοιπὸν ἄμεσως καὶ ἦρχισεν νὰ χορεύῃ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἠδύνατο διόλου νὰ χορεύῃ, ἔκαμαν γελοίας κινήσεις· διὰ τοῦτο ἐθύμωσαν τὰ ζῶα καὶ ἤρτασαν ξύλα καὶ ἄφ' οὗ τὴν ἔδειραν κατὰ τὴν ἐδίωξαν.

Ἐν τῷ μύθῳ τούτῳ καταδεικνύεται, ὅτι ὁ ζηλευὸν ὑφίσταται κακὰ ἐκ τοῦ πάθους του. Δυνάμεθα δὲ νὰ λάβωμεν ἀντὶ τῆς καμήλου ἄλλο τι ζῶον, οἷον τὸν ὄνον, ὅστις καὶ ἐν ἑτέρῳ Αἰσωπείῳ μύθῳ παρίσταται κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους τούτου (Αἰσ. μ. Halm 337). Δὲν εἶναι δὲ ἄτοπον νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἐξήλειψε τὸν ψιττακόν, ὅστις «τερπνὸν ἐκσπράγει», ἵνα παράσχῃ εὐχαριστήσιν εἰς τὸν δεσπότην (ἴδε Αἰσ. μῦθον ψιττακοῦ καὶ γαλῆς). Εἶναι δ' εὐκόλον νὰ πλάσωμεν, ὅτι ὁ ὄνος ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλῃ σιωπὴν εἰς τὸν ψιττακόν καὶ ὅτι ἀποτυχὼν τούτου ἠθέλησε διὰ τῆς φωνῆς του νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν κύριον του. Οὗτος δυσηρεστήθη διὰ τοῦτο καὶ ἠθέλησε νὰ ἀναγκάσῃ τὸν ὄνον νὰ σιωπήσῃ. Ἐπιμονὴ τοῦ ὄνου σύμφωνος τῷ χαρακτῆρὶ του. Δεινότερα· ἐκ τούτου συνίπεται δι' αὐτόν.

Παράβαλε καὶ Μ. Δέφνερ «Συγέδια ἐκθίσεων» σελ. 7' ἔνθα χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ χαρακτῆρ τῶν ζώων ἐκτίθεται ὡς παράδειγμα ἀπομιμήσεως τοῦ μύθου «ἀλώπεκος καὶ σταφυλῶν» ὁ ὑπὸ τοῦ συγγραφῆως διαπλαττωμένος μῦθος «ἡ αἰξ καὶ τὰ λάχανα»:

Ἡλιθὲ ποτε αἰξ εἰς λαχανόκηπον. Τὰ λάχανα ἦσαν ὥρα'α, ἀλλὰ φράκτης περιέβαλε τὸν κήπον· ἡ αἰξ οὔτε νὰ τὸν ἐπερηδήσῃ ἠδύνατο οὔτε κάσθεν νὰ ὑφραπόσῃ (βλέτε νὰ εἰσεῖθῃ διὰ τινος μικρᾶς ὀπῆς, νὰ ἐπιεῖλθῃ). Πησίον ἔβροκεν ἀγέλη δαμάλεων, αἵτινες ἐπεριέλασαν τὴν πονηρῶν (:) αἶγα, ἦτις ὅμως προσηυμένη ὅτι οὐδε-

μίαν σημασίαν δίδει εἰς τὰ λάχανα «γρορίζω ταῦτα,» εἶπεν· «ἢ γενοίς των εἶναι πικρά.»

(Ἡ τοιαύτη ἀπομίμησις καὶ ὑπ' ἄλλων συγγραφέων ἐκτίσεων παρελήφθη δυστυχῶς ἄνευ οὐδεμιᾶς παρατήρησεως).

Ὁ μῦθος οὗτος τῆς ἀλώπεκος καὶ σταφυλῶν εἶναι καταλληλότερος πρὸς ἀπομιμήσεις, ὡς ἤδη παρατήρησεν ὁ Kehr. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τούτων πρέπει πρότερον νὰ καθορισθῇ ἡ ἀκολουθία τῶν νοημάτων. Ἀνεξαρτήτως τῶν τμημάτων του μῦθου περὶ ὧν ἐγένετο ἀλλαγῆς λόγος (σελ. 63 σημ.), ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῆς ἀλώπεκος διακρίνονται τέσσαρα κύρια σημεῖα: 1) ἐπιθυμεῖ τίς τινοσ' 2) προσπαθεῖ τοῦ ἐπιθυμητοῦ νὰ τύχῃ 3) αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ἀποδεικνύονται μάταιαι 4) ἐκ φόβου τῆς χλεύης ἐπιζητεῖ νὰ ἀπατήσῃ τοὺς ἄλλους φαινομενικῶς καταφρονῶν ἐκείνο, ὅπερ πρότερον ἐπεθυμήσεν. (Σημειωτέον ὅτι ὁ Kehr εἰς ταῦτα τὰ 4 μέρη διακεῖ τὸν μῦθον, δὴλα δὲ διακεῖ τὸν μῦθον εἰς 4 μέρη, ἕκαστον τῶν μνημονευομένων σημείων θεωρεῖ ὡς κύριον νόημα ἐκάστου μέρους.)

Μετὰ ταῦτα δύναται νὰ προταθῇ τοῖς μαθηταῖς ἡ ἐπομένη ἀπομίμησις:

Γαλή καὶ ἀλλάντες.—Ἐν τινι ἀποθήκῃ (ἢ μαγειρείῳ) ἐξηρωτῶντο ἀπὸ τῆς ὀροφῆς ὄρατοὶ ἀλλάντες.....

Ἄλλ' εἶναι δυνατόν νὰ προταθῶσι καὶ ἀπομιμήσεις, ἐν αἷς ἄνθρωποι ἀντὶ ζῶων παρίστανται ὡς:

α') Τὸ παιδίον καὶ αἱ φουλεῖαι τῶν πτηνῶν.

β') Ὁ ἀγοραστής καὶ ἡ ἀγορὰ οἰκίας.

γ') Ὁ θεσιθίρας καὶ τὸ ἀξίωμα.

Ἄλλ' ἰδίως ἡ ἀπομίμησις ἐφαρμόζεται πολλὰ καὶ ἐπὶ τῶν περιγραφῶν. Κατὰ ταύτην δύναμεθα νὰ λάβωμεν ὡς βέβαιον περιγραφὴν γενοῦς τινὸς ζῶων καὶ ταύτην μιμούμενοι νὰ περιγράψωμεν ζῶον τι ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ αὐτὸ γένος· π.χ. τὴν τάξιν τῆς περιγραφῆς τινοσ' θηλαστικοῦ ἀπομιμούμενοι, δύναμεθα νὰ περιγράψωμεν τὸν κύνα προσθέτοντες τὰ ἰδιόζοντα αὐτῷ χαρακτηριστικὰ. Ἐὰ γενικῆς τινοσ' περιγραφῆς ἔκρος δύναμεθα νὰ περιγράψωμεν τὴν ἐν ὀρισμένῳ κήφῳ ἔκφρσιν τοῦ ἔκρος. Τὴν περιγραφὴν ὄρουσ' τινοσ', κοιλάδος, ποταμοῦ, λίμνης, πηγῆς, χωρίου δύναμεθα ἀπομιμούμενοι καὶ τὴν αὐτὴν τάξιν ἀκολουθοῦντες νὰ περιγράψωμεν ἕτερον τι ὄρος, κοιλάδα κτλ. Ἐν τε τῷ προτύπῳ καὶ τῷ ἀπομιμήματι ἡ διάταξις ἔσται ἡ αὐτὴ καὶ διαφέρει μόνον τὸ περιεχόμενον, ὅπερ πρέπει ἐν προφορικῇ ἐξετάσει ἐνώπιον τῆς τάξεως νὰ καθορισθῇ σαφῶς καὶ κί διαφορὰ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ προτύπου ἐντελῶς ὑπὸ τῶν μαθητῶν νὰ κατανοηθῶσιν.

12. Σόγκρισις καὶ συμπαράθεσις περιεχομένου πλειόνων ἀναγνωστικῶν τεμαχίων.—Ἡ ἄσκησις αὕτη πρῶτον μὲν ὑποβοηθεῖ

τὴν πλήρη οἰκειοποίησιν καὶ κατ' ἐλευθέραν βούλησιν διάθεσιν τῶν διδασκλήτων μερῶν. Δεύτερον δὲ εἶναι καὶ τῆς μνήμης ἄσκησις· ἀλλὰ πρὸ πάντων εἶναι καὶ λογικὴ ἄσκησις· ἐθίζουσα τοὺς μαθητὰς νὰ ἀνευρίσκωσι καὶ περισυλλέγωσι τὰ ὁμοειδῆ σημεῖα καὶ μέρη γνωστοῦ αὐτοῖς κύλου νοημάτων, καὶ συμπαραθέτοντες τὰ διάφορα γνωρίσματα ἐννοίας τινός, ἅτινα ἐν διαφόροις ἀνγνωστικοῖς τεμαχίαις ἀνευρίσκοντι ἐκτεθειμένα, νὰ ἐξκίρωσι καὶ πρὸς ἄλληλα συνδέωσι ταῦτα πρὸς ἀπκρτισμὸν εἰκόνοσ τινός. Διὰ τῆς ἀσκήσεωσ τούτης συνάγεται ὕλικόν, ἐξ οὗ ἐξάγοντι ὠρισμένα, συμπεράσματα καὶ καθορίζοντι κανόνες. Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος, ἀφ' οὗ διδάξῃ ἀριθμὸν τινε συγγενῶν ὑπὸ τινε ἔσοψιν ἀγνωστικῶν τεμαχίων, καθοδηγεῖ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ὅπως ῥίψωσι βλέμμα ἀνσκοποῦν τὰ προηγούμενα. Διὰ τοῦ ἀνσκοπητικοῦ τούτου βλέμματος, δι' οὗ νῦν τις σχέσις μεταξὺ τῶν ἐξεταζομένων μερῶν ἀνευρίσκειται, ἐπέρχεται καὶ τις τοῦ γνωσθέντος ἐπέκτασις.

Ἡ πορεία, ἣν ἐν τῇ ἀσκήσει ταύτῃ πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν, καὶ ἡ διάταξις τοῦ συνακροισθέντος ὕλικου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀπόψεωσ, ἀφ' ἧσ τοῦτο ἐξετάζεται.

Ἔστωσαν ὡσ παρὰδειγμα τὰ διηγήματα «ὁ πιστὸσ κύλοσ» καὶ «ὁ πιστὸσ κύων» (X. Παπαμ. Ἄναγν. Γ' τάξωσ ὑπ'ἀριθ. 21 σελ. 21 καὶ ὑπ' ἀρ. 68 σελ. 92).

Ἄποψις ἀφ' ἧσ γίνεται ἡ ἐξέτασις: Ἄγων ὄψεωσ καὶ κυνόσ.

Τίσ ἐπιτίθεται; (ὁ κύων.) Διὰ τί; (διότι ὁ ὄφισ ἀπειλεῖ τὸ παιδίον, τὸν ἀνθρωπον.) Πῶσ ἐπιτίθεται; (ἔρμα, δαγκάνει, ὠρέεται.) Πῶσ ἀμύνεται ὁ ὄφισ; (περιτυλίσσεται, σφίγγει, δαγκάνει.) Ποῦ δαγκάνουσ; (εἰσ διάφορα μέρη τοῦ σώματοσ, συνήθωσ δὲ εἰσ τὸν λαιμόν.) Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνοσ; (νικᾷ συνήθωσ ὁ κύων· εἰσ ἀμφοτέρας τὰσ περιστάσεισ φονεῖται τὸν ὄφιν. Ἄλλ' ὅταν ὁ ὄφισ εἶναι μέγασ, φονευόμενοσ φονεῖται καὶ αὐτόσ τὸν κύνα.)

Τοῖκαῦτα ἀσκήσεισ προσερχόμεναι ἐκ τῆσ συμπαραβολῆσ διαφόρων ἀγνωστικῶν τεμαχίων ἄγουσιν εἰσ συγκρίσεισ· π.χ. συγκρίνοντεσ δύο ἀγνωστικὰ τεμάχια ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὁποίων περιγράφεται τὸ ἔαρ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τὸ φθινόπωρον δυνάμεθα νὰ ἐξκαγάγωμεν ἐξ αὐτῶν τὴν σύγκρισιν μεταξὺ ἔαροσ καὶ φθινοπώροσ.

Δι' ὀριμωτέρουσ μαθητὰσ εἶναι δυνατὸν ἐκ τινόσ σειρᾶσ ἀγνωστικῶν τεμαχίων νὰ ἐξαχθῶσι χαρακτηρησμοὶ τοῦ πιστοῦ, εὐγνωμόνοσ, θαρραλέου, δειλοῦ, ἐπιμελοῦσ, ἀμερίμου κτλ.

Ἐκ δύο ἀγνωστικῶν τεμαχίων, ὧν τὸ μὲν εἶναι περιγραφὴ τόποσ τινόσ, τὸ δὲ εἶναι διήγημα συμβεβηκότοσ, δυνάμεθα νὰ κτκασκευά-

σομεν διήγημα, τοῦ ὁποῖου τὰ διάφορα μέρη νὰ ὑποθέσωμεν ἐξελισσο-
μενα ἐν τῷ ὑπὸ τῆς περιγραφῆς ἐξεικονιζομένῳ τόπῳ· οὕτω δὲ θὰ
σχηματισθῆ διήγημα, ἐν ᾧ θὰ περιλαμβάνηται καὶ ἡ περιγραφὴ ἢ
ἐν τῷ ἑτέρῳ ἀνεγνωστικῷ τεμαχίῳ ἐκτεθειμένῃ. Ἐν τῇ ἀσκήσει ταύτῃ
δυνατὸν καὶ τὰ προτιθέμενα πρότυπα νὰ εἶναι πλείονα τῶν δύο.

13. Ἐκτενεστέρα τοῦ περιεχομένου ἀπόδοσις. — Ὅταν μνη-
τῆς τις ἀντιληθῆ σαφέστερον πράγματός τινος, τότε καὶ ἡ ἀπόδοσις
αὐτοῦ ἐκφέρεται ζωηρότερον καὶ ἐναργέστερον. Τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνεται
διὰ τῆς προγενεστέρας ἐργασίας τῆς δικασθητικῆς ἐξετάσεως καὶ τῆς
ἐμβολήσεως εἰς τὸ περιεχόμενον· διὰ τούτων ὁ μνητῆς μεταφέρεται
διὰ τοῦ πνεύματός του εἰς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τοῦ συμβεβηκότος
ἢ τοῦ ὑποκειμένου τῆς περιγραφῆς, περὶ τῆς ἐκείνης περιστάσεως, αἰτίνας
δίδουσιν ἀφορμὴν εἰς συμβεβηκόσ τι, ἀνεγνωρίζει ἐκ τῶν λόγων καὶ
τῶν πράξεων τῶν ἐνεργούντων προσώπων τὰ ἐλατήρια καὶ τοὺς
σκοποὺς τῆς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ τὴν ψυχικὴν των διάθεσιν.

Ἡ τοιαύτη διήγησις ὑπὸ τοῦ μνητοῦ, ἐν ᾗ περιλαμβάνονται πᾶσι
αὐτῶν καὶ λεπτομερείαι, καλεῖται ἐκτεναστέρα διάπλασις ἢ ἀπόδοσις τοῦ
ἀνεγνωστικοῦ τεμαχίου.

Ἡ ἐπιτυχὴ τῆς ἀσκήσεως ταύτης ἰζορᾶται καθ' ὅλοκληρίαν ἐκ
τῆς ἐπιδεξιότητος τοῦ διδάσκοντος. Οὗτος δηλαδὴ πρῶτον κατ' οἶκον
πρέπει νὰ ἔχῃ συντάξῃ τὴν τοιαύτην ἐκτεναστέραν ἀπόδοσιν, τὴν
ὁποῖαν ἔχων ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν ὥρην τῆς ἀσκήσεως καθοδηγεῖ διὰ
καταλλήλων ἐρωτήσεων καὶ περὶ τῆς ἐκείνης τοῦ μνητῆ, οὐ μόνον
ὅπως ἀνεύρωσι πᾶσι τὰς ἐν αὐτῇ λεπτομερείας, ἀλλὰ καὶ γενικῶς
ταύτης πρὸς τὸ θέμα νὰ συνάψωσιν. Ἐν καταλλήλοις δὲ μέρεσιν ἢ
ἐνώπιον δεξιωτέρων μνητῶν δύναται ὁ διδάσκων νὰ μεταχειρίζηται
τὴν λεγομένην εὐφρεϊκὴν μορφήν, δηλαδὴ προβάλλει τοῖς μνητῆταις μικρὰ
ζητήματα πρὸς λύσιν. — Πρὸς πληρεστέραν δ' ἐπιτυχίαν αὐτῆς οὐ
μόνον καὶ ἐρωτήσεις καὶ καὶ ἀπαντήσεις κατὰ τὴν διασάφησιν πρέπει ἐν
τῇ κατ' οἶκον γραπτῇ περὶ τοῦ διδάσκοντος νὰ καθορισθῶσιν,
ἀλλὰ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καὶ ἡ μορφή τῆς ἐκτεναστέρας ἀποδόσεως.

Οὕτω δύναται νὰ συντεθῆ ἡ ἐξῆς ἐκτεναστέρα ἀπόδοσις τοῦ ἤδη μνημονευθέντος
Λισωπειῦ μύθου ἀλώπεκος καὶ σταφυλῶν» (ἴδε σελ. 62).

Πρωτὰν τινὰ τοῦ ἠθιοποῦρου, ἐν ᾧ μόλις εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξημερώσῃ καὶ ὅλοι
οἱ ἄνθρωποι ἀκόμη ἐνομόντο, πειναλέα τις ἀλώπηξ διηθνήθη πρὸς τι χωρίον,

διὰ τὴν ἀσπασίαν ἀλείφεται ἢ χήνα. "Οτε δὲ διήρχετο ἔμπροσθεν οἰκίας τινὸς παρετήρησον ἐνὸς κήπου ἐνηλήν ἀναδενδράδα, ἣτις ἐστηρίζετο ἐπὶ κίωνον καὶ ξόλων ἀπὸ αὐτὴν δ' ἐκρέματο πολλὰ καὶ μεγάλα ὄσπρια σταφύλια. Τὰ στρουθία ἐκάθητο ἐπὶ τῶν κίωνων καὶ μετ' εὐχαισθησάσθαι ἐτρογον τοὺς εὐχόμενος καρπούς. Ὡς εἶδε τοῦτο ἡ ἀλώπηξ, ἐπεθύμησε πολλὴ καὶ αὐτὴ τὰ ἀπολαύσει τὸν γλυκὺν καρπὸν" ἐσταμάτησε λοιπὸν τὸν δρόμον τῆς καὶ εἰσῆλθε διὰ μικρᾶς ὁπῆς τοῦ τοίχου ἐντὸς τοῦ κήπου. Τότε ἤρχισε νὰ περιπατῇ ἐπάνω καὶ κάτω, ἐν ᾧ ἐσκέπτετο τίνα τρόπον ἔσπευε νὰ μεταχειρισθῇ διὰ τὰ φάγη μερικὰ σταφύλια κατ' ἀρχὰς ἐστηρίχθη μὲ τοὺς προσθίους τῆς πόδας ἐπὶ τοῦ τοίχου καὶ προσεπάθει νὰ ἀναρριχηθῇ, ἐν ᾧ συγχρόνως ἐξέτεινε τὸν λαμῶν τῆς ἄφ' οὗ τίποτε δὲν κατόρθωσεν, ἤρχισε νὰ πηδᾷ ἐνηλὰ διὰ τὰ φθάσῃ τὰ σταφύλια. Ἀλλὰ πάσα αἱ προσπάθειαι τῆς ἀπέβησαν μάταιαι. Τέλος διὰ τὰ μὴ περιγελασθῇ ἀπὸ τὰ πτηνά, τὰ ὅποια τὴν παρετήρουν, ἐστράφη καὶ ἔρχισε περιφρονητικῶς βλέμμα εἰς τὰ σταφύλια, ἐν ᾧ συγχρόνως ἔλεγεν, ὅτι ἐνόμιζεν ὅτι ἦσαν ὡμοιότερα διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φάγη αὐτὰ τόσον ἄσπρα (1).

Ἄλλ' ἢ ἐν σελ. 62 διασαφητικὴ ἐξέτασις εἶναι δυνατόν καὶ νὰ μεταβληθῇ ἐν τοῖς ἐξῆς :

Ἐπειδὴ ἡ ἀλώπηξ ἐξέρχεται συνήθως νύκτα πρὸς ἀναζήτησιν τροφῆς, διὰ τοῦτο δυνατόν ἐν ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ γεγονός συνέβη νύκτα. Ἡ νύξ δὲν ἦτο σκοτεινὴ, διότι ἡ ἀλώπηξ δὲκρινε μακρόθεν τὰς σταφυλάς καὶ τὰ πτηνά, ἅτινα παρετήρουν αὐτήν. Δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀναδενδράς ἦτο ἔμπροσθεν τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἢ ὅπισθεν, σιτηριζομένη κατὰ τὸ ἐν μέρος ἐπὶ τοῦ τοίχου αὐτῆς ἢ εἰς τὰ πλάγια τῆς οἰκίας. Ποῖα πτηνά δύναται νὰ ὑποθεθῇ, ὅτι ἦσαν τὴν νύκτα ; (σκῶπες καὶ γλαυκῆς.) Ποῦ ἐκάθητο ; (ἐπὶ παρακειμένων γηραιῶν δένδρων) κτλ.

Διὰ τοιοῦτων ἐρωτήσεων καὶ μετασχηματισμῶν δύναται ἡ ἐξῆς προφορικὴ καὶ γραπτὴ ἐκτενεστέρα ἀπόδοσις τοῦ μύθου νὰ ἐπακολουθήσῃ (δι' ὀφειμωτέρας μοθητάς).

Κατὰ τὴν ἡρεμὸν ὥραν τοῦ μεσονυκτίου θερμῆς φθινοποριῆς νυκτός, ἣτις λαμπρῶς ὑπὸ τῆς πανσελήνου διεφωτίζετο, πεναιαία τις ἀλώπηξ κατέλιπε τὴν φωλεῖαν αὐτῆς, τὴν ὅποιαν εἶχε πῆξει ἐντὸς ὥραμης ἀποτόμιμον βράχον καὶ ἐτροπὴ πρὸς ἀναζήτησον τροφῆς. Δηρθένθη δὲ πρὸς ὄρειαν οἰκίαν, ἣτις ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν ἑνω ἀπὸ τοῦ χωρίου, ἀποχειρισμένη τῶν λοιπῶν οἰκιῶν.

Ἐν ᾧ δὲ βραδέως προσήρχετο πρὸς αὐτήν, παρετήρησον ἐνηλήν ἀναδενδράδα, ἣτις ἐστηρίζετο ἐξ ἐνὸς μὲν μέρους ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας, ἀπὸ δὲ τῶν λοιπῶν μερῶν ἐπὶ κίωνον. Ὡραῖαι καὶ μεγάλα σταφύλια ἐκρέματο ἐξ αὐτῆς, τὰς ὁποίας ἡ ἀλώπηξ σιγᾷ ἔρωπασα καὶ ἄνω καὶ κάτω προχωροῦσα ἔβλεπε μετ' ἀληθιστον ὄμματος καὶ ἐσκέπτετο πῶς θὰ τὰς ἀπολαύσει. Ὁπῶθ' χωρὶς νὰ κόμῃ κανένα θόρυβον καὶ ἐξυπαίση τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐχροντορῖβει ἡ ἀλώπηξ κάτωθεν τῆς ἀναδενδράδος. Τέλος ἀπεφάσισε νὰ ἀσπασίῃ αὐτὰς πηδῶσα. Σταματῇ, ἐκτείνει τὸν τράχηλον, πηδᾷ ἄσπας,

(1) Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως τὸ λεκτικὸν τῆς ἐκτενεστερας ταύτης ἀποδόσεως πλησιαζῇ πρὸς τὸ τῶν παιδίων, δι' ἃ εἶναι προσωριμῆναι αἱ τοιαῦται ἀσκήσεις.

δὲς, τοῖς· ἀλλὰ εἰς μίτηρ· ἢ ἀναδενδράς ἦτο ὕψηλά. Ἦδη ἐκείφθη νὰ ἀναροισχηθῆ. Στριφίζει τοὺς ἐμπροσθίους πόδας ἐπὶ τοῦ τοίχου, προσπαθεῖ νὰ κρατηθῆ ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲν κατορθοῖ. Μεταβαίνει εἰς τὰς βάσεις τῶν κίονων· ἢ αὐτὴ ἀποτυχία παρακολουθεῖ καὶ ἐνταῦθα τὰς προσπαθείας της. Τοῦτο ἐξηρήθησαν αὐτὴν. Εἰς ἐπίμεινον δὲ τούτων παρατηρεῖ μετ' ἐκπλήξεως, οὐ εἶχε καὶ θεατὰς τῆς ἀποτυχίας της. Ἀρκεταὶ γλαῦκες καὶ σοῦπες καθήμενοι ἐπὶ πλησίον ἐδουλοκόμενον γηραιῶν δένδρων παρετήρουν αὐτὴν. Ὑπὸ τούτων ἐφοσε το μῆπως περιγελασθῆ. Διὰ τὰ ἀποφύγη δὲ τὸ σκόμμα αὐτῶν, ἀπεχώρησε ὄπισθεν περιφορητικὸν βλέμμα εἰς τὴν ἀναδενδράδα καὶ λέγονσα τόσον δυνατὰ, ὥστε νὰ ἀκουσθῆ ἀπὸ τὰ πτηνά: «Δὲν δόναμαι νὰ φάγω τὸ αὐτὰς σταφυλάς· εἶναι ποῦν ἄσχοι.»

14. Ἐξαγωγή περιγραφῆς ἐκ διηγήματος. — Πολλάκις ἔχ τινος ἐκτενοῦς διηγήματος, ἐν ᾧ περιγράφεται τόπος τις, εἶναι δυνατὸν νὰ λάβωμεν τὰ μέρη καὶ τὰ νοήματα ἐκεῖνα, ἔτι καὶ πρὸς περιγραφὴν χρησιμεύουσι, καὶ ἐκ τούτων μόνων κατὰ κλήλους διακλιττομένον νὰ ἀποτελέσωμεν τὸ περιεχόμενον, τὸ ὑλικὸν αὐτοτελοῦς περιγραφῆς. Τὸ σχέδιον δὲ τῆς περιγραφῆς τῆς αὐτῆς λαμβάνεται ἐκ τινος ἄλλης γνωσθείσης καὶ ἐξεκασθείσης πρότερον περιγραφῆς.

15. Ἀνάπτυξις γεγονότος τινὸς εἰς αὐτοτελὲς διήγημα. Ἐκ τινος ἐκτενεστεροῦ διηγήματος δύναμεθα νὰ λάβωμεν γεγονὸς τι, ἐπεισώδιόν τι καὶ νὰ διαπτύξωμεν αὐτὸ εἰς αὐτοτελὲς διήγημα.

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ δύο τελευταῖαι ἀσκήσεις δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι μόνον, ἀφ' οὗ οἱ μὴθηταὶ ἀσκηθῶσιν ἐπικρατῶς εἰς τὴν προηγουμένην ἀσκήσιν, ἧτοι εἰς τὴν ἐκτενεστερὴν ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω δὲν ἐξεθέσαμεν πάντα τὰ δυνατὰ εἶδη τῶν ἀπὸ τοῦ ἀγνωστικοῦ βιβλίου ἐκθέσεων. Τὰ αὐτὰ εἶναι οὕτω πολλὰ καὶ ποικίλα, ὥστε πολλὰ καὶ ποικίλα εἶναι τὰ θέματα καὶ ὅσον διάφορα εἶναι ἡ φύσις αὐτῶν, ἢ διὰ τῆς καὶ ἢ γλωσσικῆς κινήσεως. Τὰ δ' ἐκτεθέντα συνθέσθη καὶ εἶδη τῶν τοιούτων ἀσκήσεων, ἀρκούσι κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, ὥπως κατὰ κτήσεων ἰκανὸν τὸν διδάσκοντα νὰ ἀνευρίσκῃ, ὅταν διδάσκῃ πρόσφορόν τι πρὸς τοῦτο μάθημα, καὶ ἄλλας ὁμοίας καὶ κατὰ κλήλους πρὸς τὸν ἐκάστοτε ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν ἀσκήσεις.

Γ' Η ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΤΕΜΑΧΙΟΥ ΕΚΘΕΣΙΣ (*)

1. Προφορική έκθεσις.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, μετὰ τὰς περὶ τὴν φράσιν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἀσκήσεις ἢ ἀπὸ τούτου ἔλθεσις, γινομένη πρῶτον προφορικῶς καὶ εἶτα γραπτῶς, διεξάγεται κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον :

1. Κατὰ πρῶτον ὀρίζεται τὸ θέμα τῆς ἐκθέσεως, ἣτις θὰ γίνη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου.

2. Μετὰ ταῦτα συνάγεται τὸ ὑλικὸν τῆς ἐκθέσεως διὰ συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων ἀπευθυνομένων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Ὑπὸ τῶν τοιούτων δ' ἐρωτήσεων χειραγωγούμενος ὁ μαθητὴς :

α') Ἀποδίδει τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῷ τρόπον τῆς ἐκφράσεως.

Αἱ συγκεντρωτικαὶ πρὸς τοῦτο ἐρωτήσεις θὰ ἀναφέρονται εἰς τὰ πρόσωπα καὶ περιστάσεις, εἰς τὰ μέρη τῆς ἐκθέσεως, τὴν σκεπὴ αὐτῶν διάκρισι καὶ τὸ περιεχόμενον ἐκάστου μέρους.

β') Ὁ μαθητὴς ἀποδίδει τὴν αὐτὴν ἐκθεσιν τμηματικῶς ἐν καθαρῆσιν γλώσσῃ καὶ εἰς προτάσεις ἀπλᾶς καὶ ἀκριβεῖς, ὅπως θὰ ἔγραφον αὐτὴν. Αἱ συγκεντρωτικαὶ πρὸς τοῦτο ἐρωτήσεις, κατ' ἀρχὰς συγχρότεραι, καθοδηγοῦσι τὸν μαθητὴν εἰς τὴν ἀνέυρεσιν ἐκάστης προτάσεως· δι' ἐκάστην πρότασιν ἀπευθύνεται ἰδίᾳ ἐρώτησις, εἰς ἣν ὁ μαθητὴς ἀποκρίνεται. Μετὰ τινὰ χρόνον παρεμβάλλονται καὶ ἐρωτήσεις ἀποβλέπουσαι πρὸς σύγχρονον σχηματισμὸν ὑπὸ τῶν παιδῶν μικροῦ ἀριθμοῦ συντόμων προτάσεων. Ἀργότερον ἐκάστη ἐρώτησις καθοδηγεῖ τὸν μαθητὴν πρὸς σχηματισμὸν ἐκάστης περιόδου.

γ') Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἀπόπειραν τῆς μετατροπῆς τοῦ προφορικοῦ εἰς γραπτὸν λόγον, οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ἐπιχειροῦσι νὰ δικαιολογήσωσιν ἢ ἐπικρίνωσιν, διορθώσωσιν ἢ συμπληρώσωσιν τὴν γλωσσικὴν μορφήν τῆς ἐκθέσεως.

(*) Ὡς εἶναι καταφανὲς ἐκ τῶν λεγομένων δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν πάσας τὰς ἐκθέσεις, αἵτινες ἐν τῷ σχολείῳ γίνονται, ἀλλὰ μόνον τὰς ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου ἐκθέσεις, αἵτινες χρησιμεύουσιν ὡς βάσις τῆς ὅλης περὶ τὰς ἐκθέσεις διδασκαλίας καὶ ἀσκήσεως.

δ') Μετά τήν υπό τῶν συμμαθητῶν διόρθωσιν ἐπαναλαμβάνει ὁ πρῶτος μαθητής τήν διωρθωμένην τυχόν ἔκθεσιν. Τά τυχόν πάλιν σφάλματα ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ τῆς ἕλης ἐκθέσεως διορθοῦνται ἐκ δευτέρου ὑπό τῶν μαθητῶν, ὡδηγοῦμένων πρὸς τοῦτο ὑπό τοῦ διδασκάλου. "Όταν δὲ τοιαύτη δευτέρα διόρθωσις ἐπικολουθῇ, τότε μετ' αὐτὴν ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἔκθεσις ὑπό τῶν λοιπῶν μαθητῶν. (Ἐν ταῖς πρώταις ἐκθέσεσιν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλαμβάνηται, ἕως οὗ ἀπείριστος ἀπαγγελθῇ.)

3. Τὴν ὑπό τῶν μαθητῶν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπόκτησιν ἐδραϊκὰ νοημάτων σειράς δύνανται νὰ ἐπικολουθήσωσι διάφοροι γλωσσικὴ μεταβολαί, ὅπως οἱ μαθηταὶ ἀποκτήσωσι τὴν ἀπαιτουμένην εὐχέρειαν καὶ ἱκανότητα περὶ τὴν γλωσσικὴν ἐκφρασιν. Ἡ περὶ τοῦτο ἄσκηση γίνεται ὡς ἑξῆς :

α') Εἰς τὰς κατωτέρως τάξεις (ἰδίως τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐκθέσεων) ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὰς ἀμέσως ἀνωτέρως γράφεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἡ ἔκθεσις ἐπὶ τοῦ πίνακος. Ἡ ἀναγραφὴ δ' ὅμως αὕτη εἰς τὰς ἀνωτέρως (οἷον Ε' καὶ ΣΤ') τάξεις δὲν γίνεται.

β') Οἱ μαθηταὶ καθοδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, θέτουσιν ἀντὶ τῶν ἐν τῇ ἐκθέσει λέξεων ἄλλας συνωνύμους ἢ περιφράσεις, μετασχηματίζουσι τὰς προτάσεις καὶ μεταβάλλουσι τὸν τρόπον τῆς συνδέσεως αὐτῶν. Καὶ ὅταν μὲν ἡ ἔκθεσις εἶναι ἀναγεγραμμένη ἐπὶ τοῦ πίνακος, τότε αἱ μεταβολαὶ αὗται, ἐὰν εἶναι ὀρθαί, γράφονται καὶ αὐταὶ ἐπὶ τοῦ πίνακος μεταξὺ τῶν γραμμῶν καὶ ὑπεράνω τῶν μεταβλητέων μερῶν. Καὶ ὅταν δὲ δὲν ἀναγράφηται ἡ ἔκθεσις, εἶναι δυνατὸν μόνον αἱ μεταβολαὶ νὰ γράφωνται ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ἵνα οἱ μαθηταὶ βοηθούμενοι ὑπὸ δύο κρίσεως, τῆς τε ὀράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς, ἐντυπώσωσιν αὐτὰς διακρίστερον ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν.

Όταν δὲ οἱ μαθηταὶ καταστῶσιν ἱκανώτεροι, περικλείπεται ἡ ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀναγραφὴ τῆς τε ἐκθέσεως καὶ τῶν ἐν τῷ λεκτικῷ μεταβολῶν.

4. Μετὰ τὴν ἐπεξεργασίαν ὅλων τῶν μερῶν τῆς ἐκθέσεως κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ἐπαναλαμβάνεται τὸ ὅλον ἐν συνεχείᾳ λόγῳ ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ἕως οὗ γίνῃ κοινὸν τῆς τάξεως κτήμα. Συνιστᾶται δ' ὑπὸ τινῶν, ὅπως ἐνίοτε ἐν τῇ Γ' καὶ ἐν τῇ Δ' τάξει ἐπαναλαμβάνηται ἡ ἔκθεσις ἐν χορῷ ὑπὸ τῆς τάξεως μετὰ τὴν ἐμάθησιν αὐτῆς. Ἐν ταῖς

ἀποδόσει ταύταις παραισάγονται ποικίλοι μεταβολαί, ἐν αἷς πάντες οἱ διὰ τῆς προηγουμένης συζήτησεως ἀποδεκτοὶ γενομένοι τρόποι τῶν μεταβολῶν χρησιμοποιοῦνται.

5. Εἰς τὸ τέλος τῆς κοινῆς ἐργασίας εἶναι ἀνάγκη ἕκαστος μαθητῆς νὰ δύνῃται ἀκριβῶς διὰ λόγου νὰ καθορίσῃ ἐκ πόσων καὶ ποίων μερῶν συνίσταται ἡ ἔκθεσις, τί εἰς ἕκαστον μέρος θὰ γράψῃ, καὶ πῶς αἱ προτάσεις ἀλλήλας ἐπακολουθοῦσι συνάπτονται. Ἐν τῇ συνδέσει τῶν προτάσεων πρέπει νὰ ἐπιστῇ τὴν προσοχὴν ὁ διδάσκων εἰς τὴν ὀρθὴν τῶν συνδέσεων χρῆσιν, διότι ἄνευ αὐτῶν δὲν κατορθοῦται ἡ ὀρθὴ ἐν συνεχείᾳ λόγῳ ἔκφρασις.

Ἐκ τούτων πάντων κατνοεῖται ὅτι ἡ προφορικὴ ἔκθεσις πρέπει νὰ ἐντυπωθῇ πρότερον στερεῶς ἐν τῷ νῷ τῶν μαθητῶν, πρὶν ἢ αὕτη ἐν γραπτῷ λόγῳ ἀποτυπωθῇ. Εἰς τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ἐπιμένωμεν, ὅπως μηδέποτε τὸ κείμενον τῆς ἐκθέσεως κατὰ προτάσεις συνάγεται, ἀλλ' ὅπως ἐν ἀρχῇ κατὰ περιόδους, εἴτε καὶ ὀλοκλήρῃ μέρη διπλάσσηται, διότι μόνον ἐκ τῆς γλωσσικῆς διπλάσεως ὀλοκλήρων σειρῶν νοημάτων εἶναι δυνατόν νὰ προσδοκᾷται ἐπωφελεῖς ἐπενέργειαι ἐπὶ τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως τοῦ μαθητοῦ.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γίνονται αἱ πρῶται ἐκθέσεις. Αὗται δὲ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας ἐνὸς μόνου μαθητοῦ, ἀλλ' ὀλοκλήρου τῆς τάξεως, ἥτις ἀπὸ κοινοῦ συνεργεζομένη καὶ τὸ κείμενον ἀνευρίσκει καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸ μετασκευάζει. Ἐφ' ὅσον δὲ προάγεται ἡ τε πνευματικὴ δύναμις καὶ ἡ περὶ τὸν χειρισμὸν τῆς γλώσσης δεξιότης τῶν μαθητῶν, καὶ ἐφ' ὅσον ἡ περὶ τὴν ὀρθογραφικὴν ἱκανότης αὐτῶν προχωρεῖ καὶ εὐχερестέρῃ ἀποβίνει εἰς τοὺς πηλοὺς ἢ χρῆσις τῶν συνηθεστέρων τρόπων τῆς κατσκευῆς, διακρίσεως καὶ συνδέσεως τῶν προτάσεων, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ βούλησις τοῦ διδασκάλου ἐλαττοῦται καὶ παρέχεται μαζικῶν ἐλευθερῶν τοῖς μαθηταῖς πρὸς ἔκφρασιν τῶν νοημάτων αὐτῶν.

Ἀδικαιολόγητον εἶναι ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίαν τὸ νὰ ἀναγκάζωνται οἱ μικροὶ μαθηταὶ νὰ χρησιμοποιοῦσι λέξεις καὶ ἐκφράσεις σὺνδεσμῶς ἀρμολογούσας πρὸς τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Ἡ ὀρθότης, καθαρότης (1) καὶ ἀκρίβεια τῆς ἐκφράσεως εἶναι δυνατόν νὰ διατηρῶνται,

(1) Ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς περὶ ὕφους ἐδασκαλίας, τὸ λεκτικὸν λέγεται καθαρόν, ὅταν μῆτε χυδαίσιμους περιέχῃ, μῆτε ἀρμολογισμούς, μῆτε νίας λέξεις ὑπὸ τοῦ συγγραφέως σχηματισθείσας κ.τ.τ.

χωρίς νὰ ἀναγκάζηται ὁ μαθητὴς εἰς ἀπομίμησιν τὴν ἀτομικότητα ὑποσκάπτουσαν, ὡς λέγει ὁ Ziller. Πανταχοῦ, προσθέτει, ὁ ἀτομικὸς χαρακτὴρ εἶναι ἀπαράμιλλον καὶ ἀπαραιτήτον θέλημα τῶν πνευματικῶν βίου. «Ὁ μαθητὴς πρέπει κατ' οὐσίαν νὰ γράφῃ ὅπως ὁμιλεῖ (ἐὰν μὴ ὁμιλῇ ὅλως ἐσφακμένως), οὐχὶ δὲ οὕτως ὥστε νὰ συμφωνῇ πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ βιβλίου. Ἐκάστη πρότασις, ἣν ὁ μαθητὴς γράφει, πρέπει νὰ φέρῃ ἐν ἑαυτῇ τὸν τύπον παιδικῆς ἐκφράσεως. Ἐὰν τὰ παιδία δὲν αἰσθάνωνται τὸ ὑπὸ λογοτεχνικῆν ἔποψιν πλημμελεῖς ἐκφράσεως τινος, πρέπει νὰ παρέχεται αὐτοῖς χρόνιος πρὸς πληρεστέραν μόρφωσιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ γλωσσικοῦ συναισθήματος» (Schneider). Βεβαίως δὲν θὰ μένη ὁ διδάσκων ἀργός, ἀλλ' ἀκτακτύτως πρὸς μόρφωσιν τοῦ συναισθήματος τοῦ ὕφους θὰ ἐργάζεται. Ἡ ἐν τῷ σχολεῖο ἀναστροφή, ἡ διδασκαλία ἐν γένει καὶ ἰδίως ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ τῶν ἀγνωστικῶν τεμαχίων διδασκαλία καὶ γλωσσικῆ ἐξέτασις καὶ αἱ ποιήματα περὶ τὴν μορφὴν ἀσκήσεις συνδεόμενα μετὰ τῆς κανονικῆς ἀξιοκρομένης πνευματικῆς μορφώσεως προάγουσι βαθμηδὸν καὶ κατὰ τρόπον φυσικώτατον τὴν περὶ τὴν ἔκφρασιν ἱκανότητα. Ἡ ἔκθεσις παιδὸς τινος γεγραμμένη ἐν τῇ συμμετρικῇ ἐκφράσει καὶ τῷ ὕψει ἐνηλίκου ἔχει τι τὸ ἀηδές. Πολὺ δὲ τούτου εἶναι προτιμωτέρα ἔκθεσις παιδὸς, ἐν ἣ ὁ δύσκαμπτος ἀλλὰ φυσικὸς τρόπος τῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ εἶναι ἀποτετυπωμένος. Ὁ διδάσκαλος λοιπὸν ἐν τῇ τοικύτῃ συνεργασίᾳ μετὰ τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ συγκαταστή ἑαυτὸν ἐπιμελῶς. Ἡρέμα καθοδηγῶν αὐτοὺς ἐν τῇ γλωσσικῇ τῶν νοημάτων ἀποδόσει, πρέπει ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον νὰ ἐπεμβάλην ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ, ὥστε νὰ ὑποστηρίξηται παρ' αὐτοῖς ἡ ἰδέα, ὅτι αὐτοὶ κληρίσαν τὰς προτάσεις, ἅς θὰ ἀναγράψωσιν ἐν τῇ μελλούσῃ νὰ ἐπακολουθήσῃ γραπτῇ ἐργασίᾳ, καὶ ἂν ἀκόμη αἱ προτάσεις αὗται ἔχωσιν ἑλλείψεις τινάς.

Ἐν τῇ ζωνῇ συμμετοχῇ ὁλοκλήρου τῆς τάξεως εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς διδασκαλικῆς ἐργασίας γεννᾶται καὶ τὸ συναισθηματὸν εὐάρεστον τῆς πνευματικῆς δημιουργίας, ὅπερ εἶναι, γνωστὸν πόσον συντελεῖ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκόμενου ὑπὸ τῆς διδασκαλικῆς ταύτης σκοποῦ.

2. Γραπτὴ ἔκθεσις.

Μετὰ τὴν προφορικὴν ἔκθεσιν ὑπολείπεται ἡ γραπτὴ· δηλαδὴ μετὰ τὴν ἀπομνημόνευσιν τοῦ διὰ κοινῆς ἐργασίας τῆς τάξεως ἀποκτηθέντος κειμένου τῆς ἐκθέσεως ὑπολείπεται ἡ ἐν γραπτῷ λόγῳ ἀποτύπωσις αὐτοῦ. Ἄλλὰ πρὸς τοῦτο εἶναι ἀνάγκη οἱ μαθηταὶ νὰ διδῶσιν αὐτὸ ὡς τὸν προφορικὸν λόγον ἀποδώσασιν καὶ ὀρθογραφικῶς ὀρθὸν καὶ τὴν κατὰλληλον ἐνέχοντα στίξιν. Πρὸ τῆς ἀναγραφῆς τῆς ἐκθέσεως ὁ μαθητὴς εἶναι ἀνάγκη ἀσφαλῶς νὰ γνωρίζῃ, πῶς γράφεται ἐκάστη λέξις, πῶς συνάπτονται αἱ ἐν αὐτῇ ἀπαντῶσαι προτάσεις καὶ ἀκολουθίαν ποῖα σημεῖα στίξουσιν· πρέπει νὰ τεθῶσιν ἐν αὐτῇ καὶ ποῦ εἶναι ἀνάγκη νὰ τεθῶσι ταῦτα. Ὅπως δὲ ἡ διδασκαλία ἐν τούτῳ ἐπιτύχῃ τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ, πρέπει ὁ διδάσκαλος ἐν τῇ κατ' οἶκον παρασκευῇ ἐκείνου νὰ ὀρίσῃ, κατὰ τίναν τρόπον θὰ ἐξετάσῃ τὴν ὀρθογραφίαν τῶν λέξεων καὶ φράσεων, αἵτινες θὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐν τῇ ἐκθέσει καὶ νὰ μελετήσῃ καὶ τὰ κατὰ τὴν στίξιν αὐτῆς.

Βεβηχίως δὲν εἶναι ἀνάγκη πᾶσαι αἱ λέξεις τῆς ἐκθέσεως· νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ὁμοίωμορφον ὀρθογραφικὴν ἐξέτασιν· τὰς λέξεις ταύτας καὶ φράσεις δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς τρεῖς ομάδας:

α') εἰς ἐκεῖνας, αἵτινες εἶναι ἤδη εἰναι ἐντελῶς γνωσταὶ καὶ τῶν ὁμοίων ἢ ὀρθογραφία εἶναι ἀσφαλῶς οἰκεία εἰς τοὺς μαθητάς·

β') εἰς ἐκεῖνας, αἵτινες εἶναι μὲν γνωσταὶ ἐκ τῆς προηγουμένης διδασκαλίας, ἀλλ' ἔχουσιν ἀνάγκην ἀκόμη ἐπικαλήψεως, ἵνα ἡ ὀρθογραφία αὐτῶν ἐντυπωθῇ ἀσφαλῶς ἐν τῇ ψυχῇ τῶν παιδίων·

γ') εἰς τὰς ἐντελῶς ἀγνώστους τοῖς μαθηταῖς.

Καὶ αἱ μὲν γλωσσικαὶ μορφαὶ τοῦ πρώτου εἴδους, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ ὑπὸ τῶν μαθητῶν χρησιμοποιήσῃ αὐτῶν δὲν παρουσιάζουσιν ἑλλειψίν τινα, δὲν ἐξετάζονται. Αἱ δὲ τοῦ δευτέρου εἴδους πρὸ τῆς ἀναγραφῆς τῆς ἐκθέσεως ἐπικαλεῖσθαι ὡς ἐξ ἧς ὁ διδάσκαλος σχηματίζει προτάσεις ἢ μικρὰς φράσεις, ἐν αἷς ἐνυπάρχουσιν αἱ τοιαῦται λέξεις ἢ σχηματισμοὶ φράσεων, τὰς ὁποίας ὑπαγορεύει τοῖς μαθηταῖς· διὰ τοῦτου δὲ ἐπικαλεῖται εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν τὸ ἐν προηγουμένοις μαθήμασι διδασκῆναι προσέτι δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύνανται νὰ ἐξετάσῃ κατὰ πόσον αἱ τοιαῦται λέξεις ἢ φράσεις διὰ τῆς προηγουμένης διδασκα-

λίαις ἔχουσι κατὰ τὴν κατῆκον τοῦ μαθητοῦ. Αἱ δὲ γλωσσικαὶ μορφαὶ τοῦ τρίτου εἶδους ὑποβάλλονται εἰς λεπτομεροῦς, ἐμβριθῆ ἐξέτασιν. Μετὰ ταύτην δὲ γίνονται παρατηρήσεις περὶ τὴν κατάλληλον ἐν τῇ ἐκθέσει στίξιν. — Ἀλλὰ πρὸς ἀκριβεστέραν κατανόησιν τοῦ τρόπου τῆς τοιαύτης ἐργασίας ἐπιβάλλεται λεπτομερεστέρα πῶς τούτου ἐξέτασις.

1. Αἱ καθ' ὑπαγόρευσιν ἀναγραφόμεναι λέξεις καὶ φράσεις. —

Ἐν τῷ ὑπαγορεύματι τούτῳ ἐνυπάρχουσι: πρῶτον αἱ λέξεις καὶ αἱ μορφαὶ τῶν προτάσεων περὶ τῆς γραφῆς τῶν ὑποίων δὲν ἀπέκτησαν ἀκόμῃ πλήρη βεβαιότητα οἱ μαθηταί: δεύτερον τοιαῦται λέξεις καὶ φράσεις, ὅποῃ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπενθυμίσωσι γνωστούς ὀρθογραφικούς κανόνες, ἔχοντας σχέσιν πρὸς τὰς ἐν τῇ ἐκθέσει ἀπικνωσας νέας λέξεις: τρίτον γνωστὰ παραδείγματα δι' ὧν ἐπικυφέρονται εἰς τὴν μνήμην γνωστοὶ τρόποι παραγωγῆς, οἵτινες ἐφαρμόζονται εἰς τινὰς λέξεις τῆς ἐκθέσεως ἀγνώστους: καὶ τέλος παραγωγικὰ σειρὰ.

Κατὰ ταῦτα ἀποτελεῖται τὸ ὑπαγορεύμα τὸ μὲν ἐκ λέξεων καὶ σειρῶν λέξεων, τὸ δὲ ἐκ μικρῶν προτάσεων, ἐν αἷς ἀπικνωσιν ἐκείνοι οἱ γλωσσικοὶ τύποι, οἵτινες ἢ θὰ περιλαμβάνονται ἐν τῇ γραπτῇ ἐκθέσει ἢ θὰ καθοδηγῶσιν εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῶν ἐν αὐτῇ λέξεων. Αἱ προτάσεις πρέπει νὰ ὦσι σύντομοι καὶ νὰ ἔχωσι γνωστὸν περιεχόμενον. Ἰνα δὲ μὴ προκαταλαμβάνωσι τὴν ἐν τῇ ἐκθέσει ἐργασίαν, δὲν πρέπει τὸ περιεχόμενον αὐτῶν νὰ λαμβάνηται ἀπλῶς ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἐκθέσει ἐπικρυπτούτος κύκλου τῶν ὄρων. Ὅταν πρὸς ἀνεύρεσιν ἡσπερὲν ἐντύπωσιν τῆς ὀρθογραφικῆς λέξεώς τινος, ἤτις θὰ περιλαμβάνηται ἐν τῷ ὑπαγορεύματι, χρησιμεύῃ ἡ ἐξέτασις τῆς παραγωγικῆς αὐτῆς σειρᾶς, τότε ἀντὶ μιᾶς προτάσεως εἶναι προτιμότερον νὰ ὑπαγορεύηται ἡ παραγωγικὴ αὐτῆς σειρὰ. Πρὸς ὑπόμνησιν δὲ ὀρθογραφικῶν κανόνων πολλάκις ἀρκετὸν εἶναι νὰ περιλαμβάνονται ἐν τῷ ὑπαγορεύματι παραδειγματικά τινα, ἐν αἷς χρησιμοποιοῦνται οἱ κανόνες οὗτοι. Ἐν αἷς δὲ περιπτώσεσι πρόκειται περὶ τῆς γραφῆς λέξεώς τινος, ἥς ἡ ὀρθογραφία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐν τῇ φράσει σημασίας αὐτῆς, ἀπαγγέλλεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου πρότερός τις, ἐν ἣ ἡ λέξις αὕτη ὑπάρχει μετὰ τῆς αὐτῆς σημασίας: κατὰ δὲ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς προτάσεως ἐξίκεται ἡ λέξις αὕτη διὰ τοῦ ἰσχυροτέρου τονισμοῦ καὶ μετὰ ταῦτα ἀναγράφεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτῇ μόνῃ ἄνευ τῶν λοιπῶν τῆς προτάσεως μελῶν. Ἐὰν δὲ πρόκειται περὶ τῆς κατασκευῆς προτάσεως

κλι στίξεως αὐτῶν, τότε ὑπαγορεύεται γνωστὸν ὑπόδειγμα προτάσεως ἔχον τὴν αὐτὴν κατασκευὴν καὶ διάρθρωσιν πρὸς ἐκείνην, ἣν θὰ περιέχῃ ἡ ἔκθεσις.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις, τῶν ὁποίων οἱ μαθηταὶ ὀλίγως μόνον νέαις λέξεσι συναντῶσιν ἐν ταῖς ἐκθέσεσι, τὸ προπαρασκευαστικὸν ὑπαγόρευμα ἀναβάλλεται, ἕως οὗ ἐξετασθῶσιν αἱ τὸ πρῶτον ἀπαντῶσαι νέαι λέξεις· τότε δὲ τὸ ὑπαγόρευμα· θὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὰς ἐχούσας ἀνάγκην στερεωτέρας οἰκειοποιήσεως καὶ τὰς πρῶτον νῦν παρουσιάζομένας τοῖς μαθηταῖς γλωσσικὰς μορφάς.

Τὸ ὑπαγορευθὲν ἐπιθεωρεῖται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ σημειοῦνται τὰ ἐν αὐτῷ σφάλματα. Ταῦτα, ἀφ' οὗ δικαιοθῶσιν εἰς κατηγορίας, μετὰ βραχυτάτην ἐξέτασιν τοῦ λόγου τοῦ ὀρθοῦ διορθοῦνται ὑπὸ τῶν μαθητῶν· ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρθρωσιν ταύτην ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει πρέπει ὁ μαθητὴς νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸ ἐσφαλμένον, διότι τοῦτο συντελεῖ, ἵνα τὸ σφάλμα ἐντυπῶται ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ.

Τὴν διάρθρωσιν ταύτην ἐπακολουθεῖ ἐνίοτε δευτέρον ὑπαγόρευμα, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι ἡ βεβηκίαι οἰκειοποιήσεις τῶν διορθωθέντων ἐν τῷ πρώτῳ ὑπαγορεύματι. Ὡστε τοῦτο θὰ περιλαμβάνῃ μόνον ταιούτας λέξεις καὶ φράσεις, ἐν αἷς ὁ μαθητὴς θὰ δύνηται νὰ χρησιμοποίησῃ τὸ διδχθὲν ὀρθὸν καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὸ ἐν τῷ πρώτῳ ὑπαγορεύματι γενόμενον σφάλμα.

Ἐὰν δὲ καὶ πάλιν ἐπανληφθῇ σφάλμα τι, τότε ἐν τῇ ἐπομένῃ ἐργασίᾳ, ἣτοι ἐν τῇ λεπτομερεῖ ἐξετάσει τῶν νέων λέξεων, θὰ ἐξετασθῇ καὶ θὰ εὐρεθῇ ὁ λόγος τοῦ ὀρθοῦ ἢ θὰ συμπεριληφθῇ ἡ λέξις ἢ φράσις, ἐν ᾗ ἐγένετο τὸ σφάλμα, εἰς ὑπαγορεύματα μελλόντων μαθημάτων, ἕως οὗ πλήρῃ βεβηκίωσῃ τῆς ὀρθῆς αὐτῆς γραφῆς ἀποκτήσῃ ὁ μαθητής.

2. Ὁρθογραφικὴ ἐξέτασις τῶν ἀγνωστων λέξεων καὶ ὀρθῆ στίξις. Μετὰ τὴν ἀναλυτικὴν ταύτην ὑπαγόρευσιν ἐπακολουθεῖ ἡ ἐξέτασις τῶν ἐν τῇ ἐκθέσει νέων γλωσσικῶν μορφῶν κυρίως μὲν ὑπὸ ὀρθογραφικὴν ἔποψιν, εἶτα δὲ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ὀρθῆς στίξεως· ἐν ταῖς περιπτώσεσι δὲ ταύταις λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν πολλὰκις ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικόν. Τὸ τοιοῦτον ὡς ἐξῆς γίνεται:

α') Αἱ λέξεις τῆς ἐκθέσεως, τὰς ὁποίας πρώτην ἤδη φορὰν ἀπαντῶντες οἱ μαθηταὶ ἀκόμη δὲν ἀνέγραψαν οὐδὲ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐξήτασαν,

υποβάλλονται εις λεπτομερή εξέτασιν. Καί εάν μὲν ὁ τρόπος τῆς γραφῆς λέξεώς τινος ἀκολουθῆ γνωστὸν ὀρθογραφικὸν κανόνα, τότε ὁ μαθητῆς ὀδηγεῖται πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ κανόνος τούτου ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει. Ἐὰν δὲ ἡ ὀρθογραφία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς παραγωγῆς, τότε αὕτη πρέπει νὰ διασφαληθῆ. Ἐὰν δ' ἡ ὀρθογραφία λέξεώς τινος εἶναι διάφορος τῆς ὀρθογραφικῆς ἐτέρας ὁμωνύμου λέξεως, ἐξ ἧς εὐκόλως δύναται νὰ διακριθῆ, τότε ἐξίρεται ἡ διαφορὰ τῆς ὀρθογραφικῆς τῶν δύο τούτων λέξεων.

Μετ' ἰδιαιτέρας δὲ φροντίδος ἐξετάζονται ἐκεῖνοι αἱ λέξεις, αἵτινες χρησιμεύουσιν ὡς ἀπετηρὶς κατανόησεως νέων γραμμικῶν κανόνων καὶ σειρῶν λέξεων.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ὀρθογραφικῆς ἐξετάσεως ὑφείλουσιν οἱ παῖδες διὰ βραχέων νὰ ἐπικυλίωσιν τὸ διδχθὲν καὶ νὰ ἀναγράψωσι καθ' ὑπαγορεύσει τὰς διδχθείσας λέξεις ἢ ἐν τοῖς τετραδίοις αὐτῶν ἢ ἐπὶ τοῦ πίνκκω. Ἐν ταῖς ἀνωτέροις τάξεσιν, ὅπως καὶ πρότερον ἐλέχθη, οἱ μαθηταὶ ἀσχοῦνται εἰς τὰς νέας γλωσσικὰς μορφὰς συγχρόνως μετὰ τοῦ προπαρασκευαστικοῦ ὑπαγορεύματος.

Ἄλλὰ καὶ αἱ πρῶτον παρασιζόμενοι μορφῆ τῶν προτάσεων καὶ φράσεων πρέπει νὰ ἐξετάζωνται κατὰ τὴν συντακτικὴν αὐτῶν πλοκὴν καὶ σύνδεσιν, ὅπως ὀρθῶς χωρίζωνται ὑπὸ τῶν μαθητῶν διὰ τῶν σημείων τῆς στίξεως.

Μετὰ ταῦτα δὲ ἐπικυλίωσι ἡ ἀναγραφή τῆς ἐκθέσεως. Βεβαίως πρέπει νὰ προσδοκᾶται μετὰ τοιαύτην προπαρασκευὴν ἡ ἀπαιστος ὑπὸ τῶν πλείστων μαθητῶν ἀναγραφή αὐτῆς. Ἐν τούτοις δ' ὅμως πρέπει νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ἄψιν, ὅτι τὰ παιδίκα εἶναι μικρὰ καὶ ἡ προσοχὴ αὐτῶν εὐκόλως περισπάται· δι' ὃ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀπὸ βιβλίου ἀντιγραφῇ ἀπαντῶσι πρὸς αὐτοῖς σφάλματα. Ἐνεκα τούτου ὁ διδάσκαλος παραλαμβάνων τὰ τετράδια διορθοῖ αὐτὰ οὐχὶ ἐν τῷ σχολείῳ, ἀλλὰ κατ' οἶκον δι' ἐρυθρᾶς. Ἐν τῷ ἐπομένῳ μαθήματι ἐπιστρέφονται τὰ τετράδια καὶ ἐξετάζονται τὰ ἐν αὐτοῖς σφάλματα. Τινὲς δὲ συνιστῶσι (Schiessl) τὰς τοιαύτας πρώτας ἐκθέσεις νὰ γράψωσιν οἱ μαθηταὶ ἀμέσως εἰς τὸ κηχρὸν τετράδιον καὶ οὐχὶ εἰς τὸ πρόχειρον, ἵνα μὴ ἐν τῇ ἀντιγραφῇ περιπίπτωσιν εἰς νέα σφάλματα διορθώσεως δεόμενα. Βεβαίως δ' ἡ τοιαύτη ἐργασία δὲν εἶναι ἐπίπονος εἰς τὸν διδά-

σκαλον, διότι ὀλίγα μόνον σφάλματα δύνανται νὰ ἀπαντήσῃ καὶ ταῦτα συνήθως ἐν τοῖς γραπτοῖς τῶν ἀσθενεστέρων μαθητῶν. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐργασίας καὶ τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα ἐλαττοῦνται καὶ αἱ ἄγνωστοι λέξεις μεθ' ἑκάστην ἔκθεσιν περιορίζονται· καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ ἔκθεσις θὰ λάβῃ ἀτομικώτερον χαρακτῆρα, θὰ δύνανται ὁ μαθητῆς, χωρὶς νὰ προσκρούῃ εἰς σπουδαῖα περὶ τὴν γραμματικὴν σφάλματα, μεθοδικῶς καθοδηγούμενος κατ' ὀλίγον νὰ διαπεράσῃ ἀντὶ τῆς κοινῆς ἐν τῷ σχολεῖῳ ἐκθέσεως ἰδίαν κατ' οἶκον ἔκθεσιν.

Ἄλλ' ἐφ' ὅσον προχωρεῖ ἡ ἱκανότης τῶν μαθητῶν, ἐπὶ τοσοῦτον μεῖζων αὐτοῖς παρέχεται καὶ ἐν τούτῳ ἐλευθερία. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ μὲν προφορικὴ παρασκευὴ ἐν τῷ σχολεῖῳ γίνεται κατὰ τὸν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐκτεθέντι τρόπον, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ὀρθογραφικὴ κλ. ἐξέτασις· ἀλλ' ἡ ἐν τῷ τετραδίῳ ἀναγραφὴ τῆς ἐκθέσεως γίνεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν κατ' οἶκον οὕτω δὲ δύνανται ὁ μαθητῆς νὰ μεταβάλλῃ πως καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον προηγουμένης τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ καὶ τὸ περιεχόμενον νὰ μεταλλάξῃ· π. χ. ἢ νὰ προσθήσῃ λεπτομέρειαν τινὰ χαρακτηριστικὴν ἢ νὰ παρακλίπῃ ὅλως δευτερευούσης σημασίας νοήματι· οἱ δὲ εὐφρέστεροι καὶ ἐπιμελέστεροι τῶν μαθητῶν δύνανται, παρεχόμενης ταύτης τῆς εὐκαιρίας, νὰ δείξωσι τὴν ἰδίαν ἐκτύπων ἱκανότητα. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐργασίας ἀνεπισηθῆτως ἡ ἔκθεσις τῶν μαθητῶν λαμβάνει ἀτομικώτερον χαρακτῆρα. Τὰς ἐκθέσεις ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ διορθοὶ ὁ διδάσκαλος ἐν τῷ προχείρῳ τετραδίῳ, δῆλα δὴ ὑποδηλασὶ δι' ἐρυθρᾶς τὸ σφάλμα καὶ ἐπιβάλλει εἰς τοὺς παῖδας τὴν ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἰδίων διόρθωσιν, ἢ ἀναγράφει τὸ ὀρθὸν ἐν τῷ περιθωρίῳ (ἕπερ ἐν πᾶσι τοῖς τετραδίοις πρέπει νὰ κατκλείπῃται). Ἐνίοτε δὲ ἡ διόρθωσις γίνεται καὶ ἀναγνωστικόμενου τοῦ ὀρθοῦ βραδέως, ἰδίως ἐν ἀρχῇ ἐκάστης φράσεως, ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ διορθούντων τῶν μαθητῶν. Αἱ διαφοραὶ δὲ περὶ τὸν λεκτικὸν ἐκάστου μαθητοῦ ἐπὶ τοσοῦτον διορθοῦνται, ἐφ' ὅσον εἰσὶν ἀντικρῶς ἐσφαλμένοι. Μετὰ τὴν διόρθωσιν δὲ τῆς ἐν τῷ προχείρῳ ἐκθέσεως ἐπακολουθεῖ ἡ κατὰ κράτος κηλίδων, διαγραφῶν καὶ συμπληρώσεων καὶ οὐ μόνον εὐανάγνωστος ἀλλὰ καὶ κληλιγραφικὴ αὐτῆς γραφὴ ἐν τῷ κατὰ κράτος τετραδίῳ. Ταύτην πάλιν παρατηρεῖ ὁ διδάσκαλος οὐδὲν ἐν αὐτῇ σφάλμα ἀνεχόμενος, ἀλλ' ἐπιβάλλων τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ τοῖς μαθηταῖς· ἐν δ' ὧσι πολλὰ τοιαῦτα ἢ δὲν πληροὶ ἢ ἔκθεσις πάντας τοὺς προηγουμένους ἕρους, ἐπιβάλλει τὴν ἐκ νέου ἀντιγραφὴν αὐτῆς.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΑ ΕΝ ΤΩ, ΣΧΟΛΕΙΩ,

ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας ἐν ἐκάστῃ τῶν τάξεων ἰδίᾳ, νομίζομεν ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ἐξέτασις ἐκάστου τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, ἅτινα διὰ τῆς ἀναγνώσεως οἱ μαθηταὶ θὰ γνωρίσωσιν ἐν τῇ ἐξετάσει δὲ τῆς φύσεως, τῶν ἰδιωτήτων καὶ ἀρετῶν, τῶν μερῶν καὶ τῆς συνδέσεως αὐτῶν οὐ μόνον διευκρινίζονται αἱ ἰδιόζουσαι ἀπειρήσεις, τῆς διδασκαλίας ἐν ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν τούτων τοῦ λόγου, ἀλλὰ τίθενται καὶ ἀσφαλεῖς αἱ βάσεις τῆς περαιτέρω ἀσχολίας, περὶ τὰς συνθετικὰς ἀσκήσεις, αἵτινες ἐπὶ τῆς μελέτης τῶν λογοτεχνημάτων στηρίζονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΕΖΟΥ ΛΟΓΟΥ

Τὰ διάφορα τῆς λογοτεχνίας γένη περιλαμβάνονται ὑπὸ δύο μεγάλαις τάξεσι τὴν ποίησιν καὶ τὸν πεζὸν λόγον. Κατὰ τί διαφέρει ἡ ποίησις τοῦ πεζοῦ λόγου; Ὁ Ἀριστοτέλης (Ποιητ. 1451 b) λέγει σαφῶς ὅτι «ὁ ἱστορικός καὶ ὁ ποιητὴς οὐ τῷ ἢ ἔμμετρα λέγειν ἢ ἄμμετρα διαφέρουσιν, εἴη γὰρ ἂν τὰ Ἡροδότου εἰς μέτρα τεθῆναι, καὶ οὐδὲν ἦττον ἂν εἴη ἱστορὶς τις μετὰ μέτρων ἢ ἄνευ μέτρων, ἀλλὰ τοῦτο διαφέρει τὸ τὸν μὲν τὰ γενόμενα λέγειν, τὸν δ' οἷα ἂν γένοιτο. Διὸ καὶ φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ποίησις ἱστορικός ἐστίν· ἢ μὲν γὰρ

δήλα δὴ τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων, καταστάσεων καὶ γεγονότων ἀποτελοῦσιν ὁ χρόνος καὶ ὁ χώρος, τὸ χρονικῶς ἐφεξῆς καὶ τὸ σύγχρονον τῶν πραγμάτων.

Τὸ ἐν ἀλλεπαλλήλοις χρονικῶς σημείοις συμβαῖνον ἐκτίθεται ἐν διηγηματικῇ μορφῇ, τὸ δὲ ἐν χώρῳ ἐκτεινόμενον περιγράφεται. Ἡ διήγησις λοιπὸν ἀναφέρεται εἰς ἀλλεπαλλήλα γεγονότα, ἡ δὲ περιγραφή εἰς καταστάσεις ἐν ἡρεμίᾳ εὐρισκομένας. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν καταστάσει καὶ γεγονόσι τὸ χρονικῶς ἀλλεπαλλήλων καὶ τὸ σύγχρονον πολλάκις σχεδὸν ἐξ ἴσου ἐξκίρονται, διὰ τοῦτο τοιαύτη διαφορὰ μεταξὺ περιγραφῆς καὶ διηγήσεως δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε· ὑπάρχουσι περιγραφικὰ διηγήματα καὶ διηγηματικὰ περιγραφικά.

Συμφώνως πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας δεδομένον ὑπόδειγμα, εἶναι δυνατὸν ἢ φαντασίᾳ ὅμοια ἀποτυπώματι νὰ δημιουργήσῃ. Τοῦτο ὅμως εἶναι τεχνικὴ τις ἐνέργεια. Ἄλλ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ πρέπει ἢ τέχνη (ποίησις) νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς πειρητήσεως δεδομένα πραγματέματα, ἵνα ἰσχύουσι διὰ τὸ ἱστορικὸν γένος. Πικρὰ τὰ διηγήματα καὶ τὰς περιγραφὰς τάσσονται καὶ αἱ ἐκφράσεις καταστάσεων καὶ γεγονότων καὶ οἱ χαρακτηρισμοί.

ΣΗΜ. Εἶδος τι τοῦ χαρακτηρισμοῦ, οἱ ἠθικοὶ χαρακτηρισμοί, ἀνέχουσι μᾶλλον εἰς τὸ φιλοσοφικὸν γένος· πρὸς αὐτὸ δὲ πλησιάζει καὶ ἡ ἀπεικόνισις ποιητικῶν χαρακτήρων καὶ ἡ σύγκρισις ἑμοίων ἢ ἀντιθέτων χαρακτήρων.

II. Φιλοσοφικὸν γένος.— Ἐν τῷ τῷ ἱστορικῶν γένος ἀντικειμενικῶς πραγματεύεται ὕλην τινὰ δεδομένην τοῦ ἔξωταρικοῦ κόσμου ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ, καταστάσει καὶ ἐξελιξεί, αἰτίᾳ καὶ ἀποτελέσματι, τὸ φιλοσοφικὸν γένος πρὸ παντός· ἔχει ὑποκείμενον τῆς πραγματώσεως τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον, τὸν κόσμον τῶν νοημάτων καὶ συναισθημάτων. Δι' ὃ τὸ φιλοσοφικὸν γένος ἀντλεῖ τὴν ὕλην αὐτοῦ ἀπὸ παντός, ὅπερ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως καὶ τοῦ θυμικοῦ περιλαμβάνεται, ἥτοι ἀρύεται τὴν ὕλην αὐτοῦ ἐκ τοῦ κόσμου τῶν ἰδίων καὶ ξένων συναισθημάτων καὶ ἐμπειρίας, ἐκ τῶν ἐν τῷ πνεύματι γινομένων καὶ ἐν τῷ παρελθόντι ἐπιτελεσθέντων ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ποιήσει καὶ ἔχει πρὸ πάντων ὑποκειμενικὸν χαρακτήρα.

Σκοπὸς τοῦ φιλοσοφικοῦ γένους εἶναι ἡ διὰ σαφοῦς ἀκρίβειας τῶν συμπερασμάτων τῆς σκέψεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ ἐπέκτασις καὶ ἐμβάθυνσις τῶν νοητικῶν δυνάμεων καὶ ὁ διὰ τούτου τοῦ τρόπου συγχρόνως

ἐξευγενισμός τοῦ συναισθητικοῦ καὶ ἡ ἐπενέργεια ἐπὶ τῆς βουλήσεως.

Ἐπειδὴ πᾶσα νόησις ἰδίως διὰ τῆς ἀληθείας κατορθοῖ, ὅπως συμφωνῇ πρὸς τὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὅστις γίνεται ἀντιληπτός διὰ τῶν κρίσεως καὶ τῶν διὰ τούτων κτωμένων ἀτομικῶν καὶ γενικῶν ἐννοιῶν, διὰ τοῦτο πᾶσα σκέψις ἀπαιτεῖ ἀκριβῆ πικρήτησιν τῆς πραγματικότητος ἐν τῇ φύσει, τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῷ ψυχικῷ βίῳ.

Αἱ κύριαι ἀρεταὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ γένους εἰναι κελῶς ἐσκευμένη καὶ κελῶς διηρθρωμένη διάταξις, σαφῆς καὶ ἀκριβῆς ἔκφρασις καὶ λογικῶς ὀρθῇ σύνθεσις τῶν ἐννοιῶν πρὸς ἀλλήλας.

ΣΗΜ. Ὡς εἶδη τινὰ τοῦ ἱστορικοῦ γένους (ἐκφράσεις καὶ χαρακτηρισμοί) ἐπιζητοῦσι κυρίως νὰ παραστήσωσι κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν ἀντιλήψιν, τὴν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἰλημμένην ὕλην καὶ κατ' ἀκολουθίαν πλησιάζουσιν εἰς τὸ φιλοσοφικὸν γένος, οὕτω καὶ ἐξ ἄλλου εἶδη τινὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ γένους (συγκρίσεις καὶ παραλληλισμοί, παρατηρήσεις ἐπὶ διαφόρων ἀντικειμένων καὶ γεγονότων) ἔχουσιν ἀντικειμενικὸν τινὰ χαρακτῆρα, ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς ἐκεῖνα τὰ ὅποια διανοήθη καὶ ἐν γένει τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ κόσμον παρεμβάλλει καὶ ἐγκαταμεγνύει ἐν τῇ ἐξεικονίσει γεγονότων καὶ πράξεων ἐφαινομένων ἐν τῇ φύσει, ἱστορίᾳ καὶ ποιήσει.

Κατὰ τὰ εἰρημμένα εἰς τὸ ἱστορικὸν γένος ἀνήκουσι: α') τὸ διήγημα, β') ἡ περιγραφή, γ') ἡ ἔκφρασις καὶ δ') ὁ χαρακτῆρισμός. Εἰς δὲ τὸ φιλοσοφικὸν γένος περιλαμβάνονται: α') αἱ συγκρίσεις καὶ οἱ παραλληλισμοί, β') αἱ παρατηρήσεις καὶ γ') αἱ πραγματεῖαι.

Εἰς τὴν ῥητορικὴν ἀνήκουσιν ὁ συμβουλευτικὸς, δικητικὸς καὶ πνευματικὸς λόγος.

Ὁ διάλογος κατὰ τὴν μορφήν αὐτοῦ ἀνάγεται κυρίως εἰς τὸ ῥητορικὸν γένος· ἀλλὰ συνήθως πλείστοι διάλογοι διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν περιλαμβάνονται ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς ἔργοις. — Ἡ δὲ ἐπιστολὴ ἔνεκα τῆς μορφῆς αὐτῆς ἀνάγεται κυρίως εἰς τὸ ἱστορικὸν γένος· ἀλλ' ἐν ταῖς φιλολογικαῖς ἐπιστολαῖς γίνεται λόγος περὶ πνευμάτων θεμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΔΙΗΓΗΜΑ

Διήγημα κκελεῖται ἡ ἐξιστόρησις, ἣτοι διὰ λόγου διευκρινίσει συμ-
βεβηκότος τινός πραγμκτικοῦ ἢ ὡς τοιοῦτου ὑποβεβηκότος (1).

Τὸ διήγημα λοιπὸν λκμβάνει τὴν ὕλην αὐτοῦ ἐκ τοῦ κύκλου τῶν
πεπραγμένων, πραγμκτεῦεται περὶ πράξεων, συμβεβηκότων, παθη-
μάτων κ.τ.τ. ἄτινα εἶναι βέβκκιον ἢ λέγεται ὅτι συνέβησαν, ἢ ἀπλῶς
ὑπὸ τοῦ διηγουμένου ἐπλάσθησαν.

Εἶδη τοῦ διηγήματος. — Ὅταν τὸ ὑποκείμενον τοῦ διηγήματος
λκμβάνηται ὑπ' ὄψιν, τότε διακρίνονται τρεῖς εἶδη:

α) Τὸ ἱστορικὸν διήγημα, κκθ' ὃ ἐκτίθενται ἀληθεῖ γεγονότα
μετ' εἰλικρινείας κκὶ ἀκριβείας.

β) Τὸ πλασματικὸν διήγημα, ἐν ᾧ ἐκτίθενται γεγονότα ἐντελῶς
φκντιστικά.

γ) Τὸ μεικτὸν διήγημα, ἐν τῷ ὁποίῳ τὰ μὲν κύρια μέρη τοῦ
ἐκτιθεμένου γεγονότος εἶναι ἀληθεῖ, ἀλλ' ἀκνυρέθησαν ὑπὸ τοῦ συγ-
γραφέως κκὶ διάφοροι λεπτομέρειαι κκὶ ὄρκειότεραι ἐξεικονίσθησαν, ἵνα
δοθῆ εἰς τὸ διήγημα μεῖζων ἔκτασις κκὶ πλείων χάρις. Οὕτω π. γ. ὁ
Τ. Λίθιος διηγούμενος τὴν ἐν τοῖς κκτὰ Κκυδίων στενοῖς συμφορὰν
τῶν Ῥωμίων, κκρδοθέντων εἰς τοὺς Σκκνίτικας, δὲν κκρνωρίσθη εἰς τὸ
νὰ ἐκθέσῃ πρὸς τοὺς ἀκκνωγώστκς αὐτοῦ τὸ γεγονός κκὶ τὰς λεπτο-
μερείας αὐτοῦ, ἀλλ' εἰσεχώρησε βκθῶς εἰς τὴν κκτάστασιν κκὶ τὴν
ἀπελπισίαν τῶν ἀρχηγῶν κκὶ τῶν στρατιωτῶν κκρβήθη κκθητικὴν
ἀνάλυσιν τῶν συνκκισθημάτων αὐτῶν, ἀκκκκρήκαγε ζωηρῶς ἐν τοῖς
λόγοις τῶν τὰ κκράττοντα τὴν ψυχὴν αὐτῶν πάθη. Προέβη λοιπὸν

(1) «Τὸ διήγημα βούλονται εἶναι ἔκθεσιν πράγματος γεγονότος. Διαφέρει δὲ
διήγημα διηγέσεως ὡς ποίημα ποίησεως' ποίημα μὲν γὰρ κκὶ διήγημα περὶ
πράγμα ἐν, ποίησις δὲ κκὶ διηγέσις περὶ πλείονα' οἷον διηγέσις μὲν ἢ ἱστορία
Ἡροδότου, ἢ συγγραφή Θεουκκιδίου, διήγημα δὲ τὸ κκτ' Ἀρίωνα, τὸ κκτ' Ἀλ-
μύωνα» (Ἐρμογέν. Προγμννάσμ.).

περιττέρω τῆς ἱστορικῆς περικύσεως, χωρὶς ὅμως οὔτε νὰ ἀλλοιώσῃ οὔτε νὰ καταλίπῃ αὐτήν.

Τὸ ἱστορικὸν διήγημα περικύβη ἀπλῶς τὰ γεγονότα, κυρίως ἵνα ταῦτα γνωσθῶσι ἀκριβῶς, ὅπως ἐγένοντο. Ὅταν ὅμως ὁ γράφων ἔχη σκοπὸν νὰ ἐξαγάγῃ εἰς αὐτοῦ τὸ κῆρος ἀληθείας τινός ἢ νὰ συγκινήσῃ ἢ ἐνθουσιάσῃ καὶ, χωρὶς νὰ ἀλλοιώσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἐκλέγῃ μεταξὺ τῶν λεπτομερειῶν ἐκεῖνης, κίτινες εἶναι συμφωνότεραι πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ δύνανται μᾶλλον ἐπὶ τοῦ θυμικοῦ νὰ ἐπιδράσωσι, τότε ὁ τρόπος οὗτος τοῦ διηγεῖσθαι καλεῖται ῥητορικὴ διήγησις (πολιτικὸν διήγημα κατὰ τοὺς ἀρχαίους).

Σκοπὸς τοῦ διηγήματος.—Τὸ διήγημα ἔχει πάντοτε σκοπὸν τινα καὶ τὸ μὲν ἱστορικὸν νὰ καταστήσῃ γνωστὰ τὰ γεγονότα, οἷα ἐγένοντο, τὸ δὲ μεικτόν νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν μνήμην βελύτερον καὶ νὰ περικυβήσῃ περικυβητικὸν τι συμβὰν ζωηρότερον καὶ τελειότερον διὰ τῶν κοσμημάτων, ἅτινα παρέχουσι θελγητρὸν εἰς τὸ διήγημα. Τὸ δὲ πικρατικὸν διήγημα, ἂν μὴ ἔχη σπουδαῖον σκοπὸν, εἶναι κοφρὸν τι τοῦ πνεύματος κατασκευάσμα· συνθέστερον μὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ἀναπτύξῃ ἠθικὴν τινα ἀλήθειαν, ἐνίστη δὲ νὰ περικυβήσῃ ἤθλη καὶ ἔθιμα, τὰ πάθη χρονικῆς τινος περιόδου ἢ δικυβόρους καταστάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Περὶ τῶν διαφορῶν τρόπων τῆς διατάξεως τῆς ὕλης τοῦ διηγήματος.

1. Αἰτιολογικὴ διάταξις. Ἐν τῷ μεγάλῳ τοῦ γίγνεσθαι θεάτρῳ τῷ κλυομένῳ ἀκόσμῳ τὸ πᾶν διατελεῖ ἐν διηγεσθῆ μεταβολῇ· τὸ πᾶν ἐν ἐκάστῃ χρόνῳ στιγμῇ εἶναι διάφορόν τι, ἐπικρατεῖ ἀτελεύτητος γένεσις καὶ φθορά· «πάντα βεῖ» ἔλεγεν ὁ Ἑρῆσιος φιλόσοφος Ἡράκλειτος. Αἱ μεταβολαὶ δ' αὐταὶ εἶναι συνηρμέναι αἰτιολογικῶς πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς ἄλλας μεταβολάς. Πᾶν ὅ, τι γίνηται εἶναι ἀποτέλεσμα αἰτίας τινός, ὑπερὸς πάλιν ἀποτέλεσμα εἶναι αἰτίαι ἄλλου ἀποτέλεσματος καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἄλλ' ἐν ᾧ φυσικὰ φαινόμενα, συμβεβηκότα κ.τ.τ. ἔχουσι μόνον ἀντικειμενικὴν αἰτίαν, αἱ πράξεις, ἐπειδὴ συμπλέκεται πρὸς ταύτας ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία, ἔχουσι πάντοτε δύο αἰτίαι, τὴν μὲν ἀντικειμενικὴν, προερχομένην ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, τὴν δὲ ὑποκειμενικὴν, ἐσωτερικὴν ἐκτῆριον, ὑπερὸς περικυβῆ

τὸν ἐνεργοῦντα νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῆς ἀντικειμενικῆς αἰτίας διὰ τῆς ἐκτουτοῦ ἐνεργείας.

Αἰτίαι τις λοιπὸν ἐπάγεται σειρὰν ἐνεργειῶν καὶ μεταβολῶν συναρμμένων πρὸς ἀλλήλας αἰτιολογικῶς, αἰτίνας κατὰλήγουσιν εἰς ἀποτέλεσμα τι. Ἡ σειρὰ αὕτη τῶν ἐνεργειῶν καὶ μεταβολῶν καλεῖται πλοκή· ἐν αὐτῇ, ὅταν τὸ ἐπιτελούμενον ἔχῃ μέγεθός τι, διακρίνονται τρεῖς φάσεις: 1) ἡ ἀρχὴ τῆς πλοκῆς, ἣτις εἶναι ἡ πρώτη ἐνέργεια τῆς αἰτίας· 2) ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις, καθ' ἣν ἐπέρχεται ἀντίδρασις εἰς τὴν μεταβολὴν τὴν προκαλουμένην ὑπὸ τῆς πρώτης ἐνεργείας τῆς αἰτίας· καὶ 3) τὸ κρίσιμον σημεῖον, ἣτοι ἡ ἐπενέργεια ἐκεῖνη ἡ προκαλοῦσα τὴν ἔσπλην, τὸ τέλος τοῦ γεγονότος ἢ τῆς πράξεως.

Ἄλλὰ πᾶν τὸ ἔχον ἀρχὴν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ καὶ τέλος, ὅπερ εἶναι τὸ ἀναγκαιὸν ἀποτέλεσμα τῆς ὕλης πλοκῆς. Εἶναι δὲ τὸ τέλος ἢ εὐμενὲς ἢ δυσμενές. Ἐὰν αἱ περιστάσεις ὑφ' αἷς ἐξελίσσεται γεγονός τι εἶναι εὐμενές, ἐὰν δὲν παρουσιάζωνται κωλύματα ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς πλοκῆς, τὸ ἀρξάμενον συμβεβηκός· περὶνεται εἰς τὸ φυσικῶς ἀναγκαιὸν αὐτοῦ τέρμα, ὅπερ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι δυνατὸν νὰ προσορθῇ· ἐὰν δ' ὅμως αἱ περιστάσεις εἶναι δυσμενείς, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι δυσάρεστον. Ἄλλ' ἐν ταῖς πράξεσι τὸ ἀποτέλεσμα ἐξκρητᾷ καὶ ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἐνεργοῦντος ἐν ταύταις προσώπου· ἐὰν μὴ σφάλληται τὸ πρόσωπον τοῦτο, ἡ πράξις περὶνεται ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ τοῦ σκοποῦ· ἐὰν δ' ὅμως ὁ ἐνεργῶν παρεβλάπτῃ τὴν ὀμκλήν ἐξέλιξιν δι' ἀδεξιότητος, ἀσυνεσίας, ἀμελείας, τραχύτητος, ἀτολμίας κ.τ.τ. τότε ἡ πράξις δὲν ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Ἄλλ' εἶναι δυνατὸν τὸ ἀποτέλεσμα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ν' ἀνταποκρίνηται πρὸς τὸ προσδοκώμενον τέλος, νὰ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον δυσάρεστον, ἐφ' ὅσον αἱ περιστάσεις, ὑφ' αἷς τὸ συμβεβηκός ἐξελίσσεται, προάγουσι, ταράττουσι ἢ μετριάζουσι τὴν κανονικὴν ἐξέλιξιν, ἐφ' ὅσον ὁ ἐνεργῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κελῶς ἢ κελῶς ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον του.

Ἐκ τῆς φυσικῆς ταύτης τῶν πραγμάτων ἐξελίξεως ἡ διήγησις ἀρουμένη τὴν διάταξιν, ἐκτίθησι τὰ γεγονότα κατὰ τὴν αἰτιολογικὴν αὐτῶν ἀλληλουχίαν. Δι' ὃ διακρίνομεν ἐν ταύτῃ:

I. Αἰτίαν.

II. Πλοκὴν, ἐν ἣ διακρίνονται α') ἡ ἀρχὴ τῆς πλοκῆς, β') ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις καὶ γ') τὸ κρίσιμον σημεῖον.

III. Τέλος.

Ἐὰν μὴ πρόκειται περὶ ἀπλοῦ διηγήματος, ἀλλὰ περὶ ἐκτενεστέρου, τότε ἐν ἀρχῇ ἐκτίθενται καὶ οἱ ἀρχικοὶ λόγοι οἱ τὴν αἰτίαν προκαλέσκοντες. Ἄλλ' ἐν τῇ ἀρχῇ δὲν δύναται τις νὰ ὑπισθχωρήσῃ, οὕτως εἶπειν, περισσώτερον καὶ νὰ ἐξετάσῃ τὰ αἰτίαι τῶν ἀρχικῶν λόγων, διότι ἡ τοιαύτη ἀρχὴ δὲν θὰ εἶχε μεγάλην συνάφειαν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ διηγήματος. Διὰ τοῦτο μείζονα διηγήματα ἄρχονται καταλλήλως, ὅταν ἐν ἀρχῇ ἐξαικονίζωσι τὰς διαφόρους περιστάσεις ἀπὸ τῶν ὁποίων προέρχεται ἡ αἰτία. Τὰ δὲ μικρότερα διηγήματα ἀναφέρουσι ἐν ἀρχῇ μόνον τὴν αἰτίαν τῆς ὑπόθεσεως. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐκθέσει πράξεων πολλάκις τίθεται ὡς ἀρχὴ ἡ δῆλωσις τοῦ σκοποῦ τοῦ ἐνεργοῦντος προσώπου.

Τὸ φυσικὸν τέρμα τοῦ διηγήματος ἀποτελεῖ ἡ ἔκβασις αὐτοῦ. Ἐν τοῖς ἀπλοῖς διηγήμασιν αὕτη διὰ βραχέων ἐκτίθεται. Ἐν ἐκτενεστέροις δὲ διηγήμασιν οὐ μόνον λεπτομερέστερον ἐξιστορεῖται ἡ ἔκβασις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις προστίθενται καὶ τὰ ἅμεσα ἢ καὶ τὰ ἀπώτερα ἐπακολουθήματα αὐτῆς. Ἡ ἐξίστηρισις δ' ὅμως τῶν ἀπωτέρων ἐπακολουθημάτων ἀποτελεῖ τὰ ἔσχατα ὅρια καὶ τοῦ ἐκτενεστάτου διηγήματος· διότι ταῦτα συνάπτονται πρὸς τὴν ἔκβασιν τοῦ διηγήματος ἐμμέσως, μόνον διὰ τῶν ἀμέσων ἐπακολουθημάτων. Τὰ δὲ ἀπὸ τῶν ἀπωτέρων ἐπακολουθημάτων, ὡς αἰτίων λαμβανομένων, ἀποτελεσμάτα οὐδαμῶς ἔχουσι στενὴν συνάφειαν πρὸς τὴν προγεγενημένην καὶ ἐξιστορηθεῖσαν πράξιν.

2. Ῥητορικὴ διάταξις. Ὁ τρόπος τῆς διατάξεως ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τοῦ σκοποῦ· ἡ ὕλη δὲ δὲν καθορίζει αὐτὴ μόνη τὸν τρόπον τῆς διατάξεως, ἀλλὰ συντελεῖ καὶ αὐτὴ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς διατάξεως. Καὶ δύναται μὲν ὁ γράφων νὰ διατάξῃ τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ κατὰ τὴν φύσιν τῆς ὕλης, ἀλλὰ δὲν δεσμεύεται ὑπ' αὐτῆς οὕτως, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ προσδώσῃ εἰς ταύτην ἀλλοίαν διάταξιν ἀναγκαζομένην πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα πολλάκις ὁ γράφων διατάττει τὸ διήγημα αὐτοῦ κατ' ἰδιόζοντα τρόπον, ἵνα προκαλέσῃ ἰδιόζοντα συνκισθήματα καὶ ἐντυπώσεις· οὕτω δὲ δημιουργεῖται ἡ ῥητορικὴ διάταξις.

Ἡ γλῶσσαι δὲ κατέχει διάφορα μέσα, π. γ. συμπερασματικούς καὶ αἰτιολογικούς συνδέσμους, διαφόρους χρόνους, ἐπιρρήματα κτλ. ἵνα

πρακτική κατά διαφόρους τρόπους αιτιολογικές σχέσεις. Είς τὸ πνεῦμα δ' ὅμως τοῦ ἀνγκνώστου ἐμβάλλεται ἡ αὐτὴ ἀντίληψις περὶ τῆς αιτιολογικῆς συνκροίσεως συμβάντος τινός, οἰκνῆδηποτε μορφήν καὶ ἂν μεταχειρίζεται ὁ γράφων. Δι' ὁ οὗτος δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκθέσῃ τὰ διαφορὰ σημεία τῆς ὑποθέσεως κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς σειράν, καθ' ἣν διαδοχικῶς ἐξειλίχθησαν ἐν τῇ πράξει. Εἶναι δυνατόν οὐ μόνον τὸ πρότερον συμβῆν νὰ διηγηθῆ μετὰ ταῦτα, τὸ δ' ἀκολούθως γενόμενον νὰ διηγηθῆ πρότερον, ἀλλὰ καὶ ὅπως διόλου τὴν αιτιολογικὴν διάταξιν νὰ φέρῃ ἄνω κάτω, π. γ. νὰ ἀρξῆται ἀπὸ τοῦ τέλους, ἔπειτα νὰ ἐξιστορήσῃ τὴν πλοκὴν καὶ τέλος νὰ ἐκθέσῃ τὰ τῆς αἰτίας (1). Οὕτω δὲ πολλάκις διατάσσονται ῥητορικαὶ διηγήσεις, αἵτινες δὲν ἀντιτίθενται πρὸς τοὺς κανόνας τῆς διατάξεως, ἀλλὰ πᾶν ἐν αὐταῖς ἐπιμελῶς πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ ἐμετρήθη.

Ἡ εἰς τὸ μέσον τῆς ὑποθέσεως εἰσαγωγή. Τὸ γνωστότατον εἶδος τῆς ῥητορικῆς διατάξεως εἶναι ἡ εἰσαγωγή εἰς τὸ μέσον τῆς ὑποθέσεως (in medias res). Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀμήρου ἀρχομένου ἐν τῇ Ὀδυσσεΐ ἀπὸ τῆς ἀνχωρήσεως τοῦ ἦρωος ἐκ τῆς νήσου τῆς Κελυψοῦς, πολλοὶ τῶν νεωτέρων εἰσάγουσι τὴν ἀνγκνώστην εἰς τὸ μέσον τῆς πράξεως. Ὁ τρόπος δὲ οὗτος τῆς ἀρχῆς εἶναι φαινομενικός, συνθετικὸν τι τεχνούργημα, ὑπερ συνίσταται εἰς τὸ νὰ λαμβάνηται σημεῖον τι τῆς πλοκῆς καὶ τοῦτο νὰ παρίσταται ὡς αἰτία τῶν ἐπομένων, ἔπειτα δὲ νὰ ἀκολουθῆ ἡ διάταξις κατὰ τὴν αιτιολογικὴν ἀλληλουχίαν· τὰ δὲ προηγούμενα παρεμβάλλοντι τότε ἐπεισοδικῶς. Διὰ τῆς τοιαύτης διατάξεως μέρος τοῦ ἐκτιθεμένου γεγονότος λαμβάνεται ὡς κύριον σημεῖον τοῦ ὅλου, τὸ δὲ ὅμα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει σπουδαίως περιορίζεται, ὁ σκοπὸς τοῦ διηγήματος μεταβάλλεται, ὁ δὲ ἀνγκνώστης ἀνεπικισθήτως διὰ τῶν παρεμβιλλομένων ἐπεισοδίων βραχυμῶν γνωρίζει ὅλον τὸ γεγονός. Τοιαῦτα διηγήματα φαίνονται μὲν ὅτι ὅπως ἐκρύβωμαι

(1) «Ἀπὸ τῶν μέσων ἐστὶν ἀρξόμενον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναδραμεῖν, εἴτα ἐπὶ τὰ τελευταῖα καταντῆσαι... ἔξεστι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἀρξόμενον εἰσεῖν ἐπὶ τὰ μέσα καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν καταντῆσαι, ὅπερ Ἡρόδοτος διὰ τῆς τρίτης ἡμᾶς διδάσκει λέγων οὕτω· πέμπτης Καμψύτης εἰς Αἴγυπτον... καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἀρξόμενον ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν καὶ λήξει εἰς τὰ μέσα, καὶ εἴτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρξόμενον μεταβαίνειν ἐπὶ τὰ τελευταῖα καὶ ἐν τοῖς μέσοις παύσασθαι» (Θέωνος Προγυμ. Sp. II, σελ. 86).

συνετέθησαν, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν τούτοις ἐξελίσσεται τὸ γεγονός κατὰ τὴν αἰτιολογικὴν συνάφειαν, ἥτις εὐκολώτατα ἀνευρίσκειται, ὅταν ἡ ἀρχὴ ὡς αἰτία τῶν ἐπομένων θεωρηθῇ.

Λοιπὸν πραγματικὴ αἰφνιδίᾳ μετατόπισις τοῦ ἀναγκώστου εἰς τὸ μέσον τῆς ὑποθέσεως δὲν ὑπάρχει, διότι αὕτη οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο νὰ παρκαγάγῃ τὴν ἐντύπωσιν ἀρχομένης ἐξελίξεως. Ἀδέξιοι δὲ μόνον συγγραφεῖς μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξιχνιάσωσι τὸ τεχνούργημα πειρῶνται πολλὰκις οὕτω νὰ ἀρχίσωσιν, ἵνα τι διάφορον παρουσιάζωσιν ἀντὶ δ' ὅμως τούτου συντάττουσιν ἀρχὴν τινὰ ἐξ ἐφόδου (ex abrupto), ἥτις ὅλως ἐξάκρως εἰσάγει εἰς τὸ θέμα, ἢ δὲ σύνθεσις οὐδεμίαν κυρίως ἔχει ἀρχήν.

3. Χρονολογικὴ διάταξις. Εἴπομεν ἤδη ἀνωτέρω ὅτι εἶναι δυνατόν ἕνεκα ὑποκειμενικῆς ἀφορμῆς νὰ ἀπομακρυνθῇ τις ἀπὸ τῆς πραγματικῆς (τῆς κατὰ τὴν αἰτιολογικὴν ἀκολουθίαν) διατάξεως. Ἄλλ' ἡ ἀφορμὴ εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι καὶ ἀντικειμενικὴ, ὅταν δηλ. δὴ δὲν γινώσκωμεν ὅλην τὴν ὕλην τοῦ διηγήματος, καὶ ἀγνοῶμεν μέρη τινὰ τῆς πλοκῆς κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥττον μείζονα ἢ δὲν προσακροῦζονται ἢ ὅλη πρὸς τὴν πραγματικὴν διάταξιν, διότι δὲν πρόκειται περὶ διηγήματος τινος, ἀλλὰ περὶ τινος τῶν συγγενῶν πρὸς τὸ διηγημα εἰδῶν τοῦ λόγου, ὅσον περὶ διηγημάτων ἐχόντων περιγραφῆς ἢ πραγματείας χροικτῆρα, περὶ βιογραφιῶν κ.τ.τ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει χρησιμοποιεῖται ἡ χρονολογικὴ διάταξις ἢ καὶ ἄλλη τις προσακροῦζομένη πρὸς τὴν φύσιν τοῦ θέματος.

Ἡ αὕτη διάταξις χρησιμοποιεῖται καὶ ὅταν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ συγγραφεῶς δὲν ἀπικιτῆται ἡ ἐξιστόρησις ὅλων τῶν μερῶν γεγονότος τινός, ἀλλὰ μόνον μερῶν τινῶν αὐτοῦ, π. χ. τῶν σπουδαιωτάτων, ἢ ἐκείνων ἧτινα ἐπληροφόρηθαι ὁ συγγραφεὺς παρ' ὠρισμένου προσώπου κ.τ.λ.

Ἡ χρονολογικὴ διάταξις καθορίζει ἀπλῶς, τί συνέβη κατὰ πρῶτον, τί μετὰ ταῦτα κ.ο.κ. Καὶ δὲν ἐκφάνεται μὲν ἐν ταύτῃ ἡ αἰτιολογικὴ ἀλληλουχία τῶν μερῶν. Ἄλλ' ἐὰν ἡ χρονολογικὴ διάταξις ἔχῃ τὸ μειονέκτημα τοῦτο, καὶ ἡ πραγματικὴ διάταξις ἔχει τὴν σιαιρὰν αὐτῆς ὄψιν ἐν ταύτῃ πρὶν ἢ καθορισθῶσι τὰ κύρια σημεῖα τῆς πλοκῆς, πρέπει νὰ γινώσκῃ ὁ γράφων τὸ κρίσιμον σημεῖον. Ἄλλ' ἵνα τοῦτο γνωσθῇ, πρέπει νὰ ἔχῃ ἐξκακρωθῇ τὸ τέλος. Ὡστε ὁ γράφων μετὰ τὴν ἀρχὴν πρέπει νὰ ἀνευρενῆσθαι τὸ τέμα καὶ ἔπειτα νὰ ἀνεζητήσῃ τὸ κρίσιμον

ἢ συμβεβηκότα προάγουσιν ἢ παρκαλύουσι τὴν ἐκτιθεμένην ἐνέργειαν. Δι' ὅ καὶ ἡ πλοκὴ ἢ εἶναι λίαν ὀμκλή ἢ συνήθως περιπλέκεται μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ περιλαμβάνει, ὡς ἐλέχθη, πλείονα δευτερεύοντα μέρη δικαιοκριμένα, κλούμενα εἰκόνας ἢ σκηνάς. Αἱ σκηναὶ δ' εἶναι συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ κύριον θέμα οὕτως, ὥστε νὰ μὴ παραβλάπτῃται τὸ δικαίτερον. Τὸ κρίσιμον σημεῖον ἀποτελεῖ τὸ τέμα τῆς πλοκῆς.

Τὸ τέλος περιλαμβάνει τὴν πρὸς τοῦ κρίσιμου σημείου ἐπενεχθεῖσαν λύσιν, ἣς εἶναι φυσικὸν ἢ καὶ ἀναγκαστικὸν ἀποτέλεσμα. Ἐν τούτῳ εἶναι ἀρετὸν νὰ ἰκανοποιῆται τὸ δικαίτερον δι' ὅ ἐκτίθενται ἐν αὐτῷ τὰ ἕμεσα ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ ἀπώτερα ἐπακολουθήματα, εἴτε διὰ τὰ ἐνεργουῦντα πρόσωπα εἴτε ὑπὸ γενικωτέρων ἔποψιν, χωρὶς νὰ κατὰπονῆται δι' ἀνωφελῶν λεπτομερειῶν ὁ ἀναγνώστης.

Ἐν τῷ διηγήματι πολλάκις παρεμβάλλονται παρεκβάσεις, ἐπεισόδια καὶ σκέψεις.

Διὰ τῆς παρεκβάσεως δικαίτεται ἐνίοτε ἡ σειρά τοῦ διηγήματος, ὅπως παρασχέθωσιν ἐπεξηγήσεις εἴτε περὶ τοπικῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων εἴτε περὶ ἄλλου τινὸς πράγματος, ἄνευ τῶν ὑποίων τὸ διηγημα δὲν θὰ ἦτο ἐντελῶς κατὰληπτόν. Αἱ παρεκβάσεις πρέπει νὰ εἶναι βραχεῖαι καὶ σπάνιαι.

Ἐπεισόδια κλοῦνται αὐτοτελεῖ διηγήματα παρεμβεβημένα ἐν μείζονι διηγήματι, αὐτοτελεῖ πράξεις ἐκτιθέμεναι ἐν αὐτῷ καὶ συντελοῦσαι εἰς τὴν προαγωγὴν ἢ παρκαλύουσιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ διηγήματος.

Αἱ σκέψεις συνηθέστατα δὲν ἀποτελοῦσιν ἴδιον μέρος τοῦ διηγήματος, ἀλλὰ παρεμβάλλονται ἐν τοῖς διαφοροῖς τῆς πλοκῆς μέρεσιν αὗται καταλλήλως παρεντίθενται χωρὶς νὰ δηλωθῇ ρητῶς, ὅτι εἶναι σκέψεις, διότι τοῦτο φαίνεται ἐκ τῆς σειράς τοῦ λόγου· γεννῶμεναι δὲ φυσικῶς, ἐκφράζουσι νέον τι καὶ τοῦ πνεύματος διεγερτικὸν καὶ ἔχουσι τὴν διπλὴν ἀξίαν νὰ διδάσκωσι καὶ νὰ τέρπωσιν· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο οὔτε μακρὰ ὄυτε τετριμμένοι οὔτε ἐν ἀφρονίᾳ πρέπει νὰ ὦσιν (ἴδ. Ῥενιέρη Κύρωσις τοῦ περὶ χώρας νόμου· Νοελλ. Ἀναγν. Τ. Ι').

Ἄρεται τοῦ διηγήματος.— Ἀπκρίτητοι ἀρεταὶ τοῦ διηγήματος εἶναι ἡ σαφής, ἀλήθεια, πιθανότης, συντομία καὶ διαφέρον.

α) Σαφής. Ἰν: ἡ σαφὲς διηγήματι, πρέπει τὰ μέρη καὶ κύ-

ρικ σημεῖα αὐτοῦ νὰ διαδέχονται ἀλλήλα κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν τάξιν (ἴδε ἀνωτέρω τὰ τῆς δικτάξεως), νὰ εἶναι συνδεδεμένα καταλλήλως καὶ νὰ εἶναι ἀπομεικρωσμένοι ἐντέχνως πᾶσι αἱ περιστάσεις τὴν διάνοιαν ἀνωφελεῖς λεπτομέρειαι.

Τὸ διήγημα εἶναι ἀσφές καὶ συγκεχυμένον, ὅταν δὲν διακρίνηται ἐναρκῶς ἢ σχέσις λεπτομερειῶν τινῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὸ κύριον γεγονός· ὅταν τὰ διάφορα μέρη παρκαλώωσι τὴν πλήρη κατανόησιν ἀλλήλων καὶ τὸ μὲν τὴν λήθην τοῦ ἐτέρου ἐπιφέρῃ ὅταν ἀδεξιῶς ἢ χρονολογικῆ τάξιν ἀνκτρέπηται· ὅταν δὲν παρέχεται ἐπαρκῆς γνώσις τοῦ χρόνου, τῶν αἰτίων, τῶν περιστάσεων καὶ ἐν γένει παντὸς ὅ,τι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρέπει νὰ μάθῃ ὁ ἀναγνώστης.

β) *Ἀλήθεια.* Τὸ ἱστορικὸν διήγημα πρὸ παντὸς πρέπει νὰ εἶναι ἀληθές καὶ πιστόν· εἴτε ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς ἀντελήφθῃ τοῦ ἐξιστορουμένου γεγονότος εἴτε πρὸ ἄλλων ἤκουσε τοῦτο, οὐδεμίαν λεπτομέρειαν πρέπει νὰ ἀλλοιώσῃ οὐδὲ νὰ προσθήσῃ, ὅσονδήποτε ἀσημάντως καὶ ἐνεῖναι αὕτη. Διὰ νὰ εἶναι δὲ πιστόν τὸ διήγημα, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι καὶ πλήρες· τοῦτο βεβχίως δὲν σημάίνει ὅτι οὐδεμία πρέπει νὰ παραλείπηται λεπτομέρεια, διότι τὸ τοιοῦτον ἀσφαλῶς θὰ προκαλέσῃ τὴν πλῆξιν τοῦ ἀναγνώστου· ἀλλὰ δηλοῖ ὅτι εἶναι ἀνάγκη, ὅπως μῆτε παραλείπηται μῆτε περικλύπηται μηδὲν σπουδαῖον μέρος, κατὰλληλον νὰ δηλώσῃ τὴν ἀληθῆ φύσιν τῶν γινομένων καὶ τὰς διχθεσεις τῶν δρώντων. Εἰς τινὰς περιπτώσεις ἢ σιωπῆ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ ψεῦδος.

Ἐν τῷ μεικτῷ διηγήματι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπικρατῇ ἡ σχετικὴ ἀλήθεια· κατὰ ταύτην τὰ σπουδαῖα γεγονότα καὶ ὁ χαρακτῆρ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν πρέπει νὰ περὶστάνται σύμφωνα πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Ἐν οὐδενὶ τοῦ λόγου εἶδει ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον ταπεινὰ φρονήματα ἢ εἰς τὸν Κερκιτικάκην δειλίαν. Ἐλευθερος ὢν ὁ συγγραφεὺς νὰ ἀνεύρῃ δικόφρους φάσεις καὶ ἐπεισόδια καὶ νὰ περικτήσῃ τὰ δευτερεύοντα πρόσωπα ἐνεργοῦντα κατὰ τὴν ἐκείνου βούλησιν, θὰ προσκαρμώσῃ ἁρμονικῶς ὅ,τι ἀνευρίσκει πρὸς τὸ ἱστορικῶς ἀληθές.

Ἡ σχετικὴ δ' ἀλήθεια πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐν τῷ πλασματικῷ διηγήματι· ἐν τούτῳ, ὡς ἐλέχθη, ὁ συγγραφεὺς πλάττει τὰ γεγονότα καὶ ἀνευρίσκει τὰ πρόσωπα· ἀλλὰ πρῶτον μὲν τὰ πρόσωπα ταῦτα

οφείλουσι να ενεργῶσι συμφῶνως πρὸς τοὺς χαρακτηρηκὰς αὐτῶν καὶ τὰς ιδιότητας, ὑφ' ὧν ὑποτίθεται ὅτι εἶναι πεπρωτισμέναι, καὶ τὰς περιστάσεις, ἐν αἷς εὐρίσκονται. Δεύτερον δὲ ἐν τοῖς τοιούτοις διηγήμασι πρέπει να ἐπικριθῆ ὁ λεγόμενος τοπικὸς χρωματισμὸς. Οὗτος συνίσταται εἰς τὸ να χαρακτηρίζονται τὰ γεγονότα διὰ λεπτομερειῶν ἀρμοζουσῶν εἰς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγένοντο καὶ εἰς τὸ να ἀποδίδονται εἰς τὰ διάφορα πρόσωπα πράξεις καὶ λόγοι σύμφωνα πρὸς τὰ ἦθη καὶ τὰς πεποιθήσεις τῆς χώρης καὶ τῶν χρόνων αὐτῶν. Πικράδαισι δὲ τοῦ κανόνος τούτου θὰ ἦτο π. χ. τὸ να ὑποθεθῶσιν ἄφθονοι βρογαὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἢ τὸ να ἀποδοθῶσι φρονήματα χριστιανικὰ εἰς εἰδωλολάτρην ἢ κομψουμένου τρόπου εἰς Βεδουίνον.

γ) **Πιθανότης.** Πιθανότης ἐν μὲν τῷ ἱστορικῷ διηγήματι καλεῖται ἡ ἀρετὴ ἐκείνη, ἐξ ἧς προέρχεται ἡ πεποιθήσις πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ· ἐν δὲ τῷ πλασματικῷ ἢ μεικτῷ ἢ ἀπικτηλῇ ἀντίληψι, ὥστε να νομίζεται τὸ διηγημα κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναγνώσεως ὡς πραγματικόν.

Ἡ πιθανότης ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τῆς ἀπολύτου ἢ σχετικῆς ἀληθείας· ἀλλ' ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῆς τέχνης τοῦ συγγραφέως, ὅστις πρέπει να ἐκθέσῃ οὕτω τὰ γεγονότα, ὥστε να καταστήσῃ ἡμῖν ὀφθαλμοφανὲς τὸ φυσικὸν ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν γεγονότων καὶ τὸ σύμφωνον πρὸς ἐκεῖν ἐν τῇ διαγωγῇ τῶν προσώπων. Ἐνίοτε δ' ἡ πικράδεισι λεπτομερειῶν τινων εἶναι δυνατὸν να καταστήσῃ ἀπίθκων τὴν διήγησιν καὶ τῶν ἀληθεστάτων γεγονότων, ἐν ᾧ τὸν κεντῖον ὁ ἔντεχνος συνδυασμὸς δύναται να καταστήσῃ πιθανὰ καὶ τὰ πικραδοξότατα τῶν πραγμάτων. Ὁ συγγραφεὺς πρέπει ν' ἀποφεύγῃ να ὑποκλιθῆσθαι τὸ πνεῦμα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ὑπὸ τὰ πρόσωπα τοῦ διηγήματος, καὶ ν' ἀπομακρύνῃ πᾶσαν ὑπερβολὴν καὶ πᾶσαν ἐπισφῶρεσιν πικραδοξῶν γεγονότων, διότι διὰ τούτων ἡ πιθανότης καταστρέφεται.

δ) **Συντομία.** Συντομία τοῦ διηγήματος δὲν εἶναι ἡ δι' ὀλίγων λέξεων ἐκθέσις τοῦ γεγονότος, ἀλλ' ἡ ἀποβολὴ πᾶσαν τῶν λεπτομερειῶν τῶν ἀνωφελῶν εἰς τὴν κατανοήσιν τοῦ συμβάντος καὶ τὸ διαφῆρον τοῦ διηγήματος. Δύναται τις να διηγηθῆ γεγονόσ τι διὰ βραχέων εἰς τέσσαρας σελίδας καὶ διὰ μικρῶν εἰς τέσσαρας γραμμὰς. Τὸ δεύτερον τοῦτο διηγημα θὰ εἶναι μικρόν, ἐὰν περιέχῃ πικλιλλογίαις καὶ ἀνωφελῆς λεπτομερείαις. Τὸ πρῶτον θὰ εἶναι σύντομον, ἐὰν μηδὲν περιέχῃ τὸ ἀνω-

φελές, μηδὲν τὸ μὴ ἀμέσως σχετιζόμενον πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, μηδὲν τὸ πικραβλάπτον τὸ διακφέρειν. Καὶ περὶ μὲν τῆς καταλλήλου ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ διηγήματος, ὥστε ἐν τούτοις νὰ μὴ πικραβλίνηται τὸ μέτρον τῆς συντομίας, ἐλέχθησαν ἤδη τὰ δέοντα. Ἐν δὲ τῇ πλοκῇ πρέπει ν' ἀπομικρύνωνται ἀνωφελεῖς λεπτομέρειαι, περιττὰ σκέψεις καὶ μικροηγορίαι. Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ παρεκβάσεις, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἀπαρακίτητοι, πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται.

ε) **Διαφέρειν.** Διαφέρειν καλεῖται τὸ διήγημα, ὅταν αἰχμηλωτικῶς καὶ συγκατῆ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ μέχρι τοῦ τέλους.

Τὸ διαφέρειν ἐξαρτᾶται μὲν καὶ ἐκ τῆς φύσεως τῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ συγκατεῖται διὰ τῆς τέχνης τοῦ συγγραφέως.

Οὕτω μετ' ἐνδιαφέροντος πικρίσεται τὸ διήγημα, ὅταν ἀπ' ἀρχῆς διεγείρηται ἡ περιεργία· ἐν οὕτω· ἐξιστορῆται τὸ γεγονός, ὥστε νὰ ἐπιθυμῇ σφόδρα ὁ ἀναγνώστης νὰ μάθῃ τὴν λύσιν· ἐν προάγει τὸ ἐνδιαφέρειν δι' ἐρωτήσεων, ἐπιφωνήσεων, ὑποδηλώσεων καὶ ὑπαινυγμῶν, βραχειῶν περιγραφῶν, συντόμων λόγων καὶ ζωηρῶν δικλόγων. Ἐὰν μηδαμῶς μνηστεύηται τὸ τέλος· ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς πλοκῆς, ἀλλὰ μὲνη ἀβέβχιον, ὥστε τοῦ ἀναγνώστου βραχμῆδὲν ἐπὶ μᾶλλον νὰ καθίσταται σφοδρότερον ἢ ἐπιθυμία, ὅπως μάθῃ πῶς· ἐπὶ τέλους αἱ περιπλακὰ ἐλύθησαν καὶ ποῖον τὸ τέλος ἀπέβη.

Καὶ ἐν τῷ διηγήματι δὲ, ὡς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς εἶδεσι τοῦ λόγου, ἐντεχνιοι μεταβάσεις ἔχουσι σπουδαιοτάτην σημασίαν διὰ τὴν προσοχὴν τοῦ διακφέροντος. Δι' αὐτῶν δ' ἐκ νέου ἢ προσοχὴ ἐντείνεται, καὶ πολὺ σφοδρότερον ἐπιτείνεται ἢ ἐπιθυμία τῆς γνώσεως τῆς περικιτέρω ἐξελίξεως τῆς ὑποθέσεως.

ΣΗΜ. Εἰς τὰς ιδιότητας τοῦ διηγήματος εἶναι δυνατὸν νὰ προστεθῇ ἡ ζωηρότης. Τὸ διήγημα γίνεται ζωηρὸν διὰ τῆς χρήσεως τοῦ εὐθέως λόγου, διὰ βητορικῶν ἐρωτήσεων, δι' ἐπιφωνήσεων κ.τ.τ. εἰς κατάλληλα μέρη· πολλάκις δὲ δι' ἀσυνδέτου σχήματος καὶ διὰ μεταβάσεως ἀπὸ τῶν ιστορικῶν χρόνων εἰς τὸν ἐνεσῶτα. Κυρίως δ' ὁμως διὰ τῆς ζωηρότητος καὶ ἐναργείας τῆς παραστάσεως, περὶ τῆς γενήσεται λόγος ἐν ἄλλοις τοῦ λόγου εἶδεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Περιγραφή καλεῖται ἡ διὰ λόγου πλάσταισι ὄντος τινὸς ἢ καταστάσεως διὰ δηλώσεως τῶν σπουδαίων αὐτοῦ καὶ δευτερευόντων γνωρισμάτων (1). Πᾶν τὸ εἰς αἴσθησιν ὑποπίπτον ἢ διὰ τῆς φαντασίας πικραστῶν δύναται νὰ περιγραφῆ· ἀλλ' ἀφηρημέναι ἔννοιαι δὲν ἀποτελοῦσι θέμα περιγραφῆς.

Ἡ περιγραφή διαφέρει τοῦ διηγήματος κυρίως κατὰ τοῦτο, ὅτι τὸ μὲν διηγημα εἶναι κυρίως ἡ διὰ λόγου πλάσταισι τῶν ἐν χρόνῳ ἀλληλοδιδύχως γινομένων ἢ δὲ περιγραφῆ τῶν ἐν χώρῳ ἐκτεινομένων ἐπὶ συμβεβηκότων, φυσικῶν φαινομένων καὶ καταστάσεων ἢ περιγραφῆ δὲν ἀσχολεῖται μόνον περὶ τὸ ἐν χώρῳ συγχρόνως ἐκτεινόμενον, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸ χρονικῶς ἀλλεπάλληλον. Ἐν τῇ περιγραφῇ λοιπὸν πρόκειται, ὅπως ὁ συγγραφεὺς βεβηθῶν διαπλάσῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀναγνώστου τὸ ὑποκείμενον τῆς περιγραφῆς, δηλαδὴ οὕτω νὰ συνθέσῃ τὸ λογοτέχνημα, ὥστε αἱ ἀπὸ τοῦ περιγραφομένου ἀντικειμένου ἐντυπώσεις καὶ πικρασταίαι διὰ τῆς ἀναγνώσεως βεβηθῶν νὰ διαμορφῶνται ἀκριβέστερον ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἀναγνώστου. Ἴνα δὲ σχηματίσῃ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ ψυχῇ του τοιαύτην, βεβηθῶν σχεσετέρην, μᾶλλον καθωρισμένην, ἀτομικωτέραν μορφήν, εἶναι ἀνάγκη πρῶτον νὰ λάβῃ γενικὴν τινὰ περὶ τοῦ ὑποκειμένου τῆς περιγραφῆς ἰδέαν, ἔπειτα νὰ γνωρίσῃ τὰς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ διαφοράς, δι' ὧν τοῦτο ὡς ἰδιαιτέρον τι ἀπὸ ἄλλων ἀντικειμένων διακρίνεται, καὶ τέλος σφῶς νὰ διακρίνῃ τὸ ἀτομικόν, τὸ χαρακτηρίζον τὸ συγκεκριμένον ἀντικείμενον, τὰ γνωρίσματα, ἅτινα τὴν φύσιν αὐτοῦ καθορίζουσι καὶ τὴν ἀτομικότητά αὐτοῦ ἐπικρῶς διασφαρρίζουσι.

(1) Σύντομος περιγραφή, ἐν ἣ τὰ γνωρίσματα δὲν διασφαιρῶνται διὰ μακρῶν, ἀλλὰ μόνον διὰ βραχέων δηλοῦνται, καλεῖται *σκιαγραφία*. Οὕτω *σκιαγραφεῖν* ἀντικείμενον τι σημαίνει δι' ὀλίγων διαγράφων τὰ μάλιστα ἀξιοσημεῖα περὶ αὐτοῦ, *περιγράφειν* δὲ σημαίνει παρέχειν πλήρη γνῶσιν τούτου.

Τὰ διάφορα εἶδη τῆς περιγραφῆς.

Τὸ υποκείμενον τῆς περιγραφῆς δύναται νὰ εἶναι πρόσωπόν τι ἢ σύμπλεγμα προσώπων, πρᾶγμα φυσικὸν εἴτε ἔντεχον, κατάστασις τις περὶ ἓν ἢ πλεονα πρόσωπα ἀνκφερομένη καὶ συμβεβηκός. "Όταν λοιπὸν ὡς βάσις τῆς δικιρέσεως ληθῆῃ τὸ υποκείμενον τῆς περιγραφῆς, τότε ἔχομεν περιγραφὴν τοπίων φυσικῶν (κοιλιάδος, ποταμοῦ, πηγῆς), περιγραφὴν ἐντέχων ἀνθρωπίνων κηκεκευκηκμάτων (μνημείων, λιμένων, πόλεων, ἐκκλησιῶν κ.τ.λ.), περιγραφὴν φυτῶν, περιγραφὴν ζώων, περιγραφὴν ἀνθρώπων καὶ περιγραφὴν φυσικῶν φηνομένων (1).

I. Περιγραφὴ τοποθεσιῶν.—Προκειμένου περὶ περιγραφῆς τοποθεσιῶν, εἶναι περιττὸν νὰ ἐπικυλάθωμεν τὰ ἤδη ἀνωτέρω γενικῶς περὶ περιγραφῶν λεχθέντα ὅταν εὐρισκώμεθα πρὸ τινος τοπίου, χώρου τινὸς ἐξ ἀπόπτου ὀρωμένης, οἰουδήποτε θεάματος, λημβάνομεν πρῶταν γενικὴν τοῦ ὅλου ἐντύπωσιν· ἀλλ' ἀντιληκθνήμενοι τοῦ ὅλου συγχρόνως, δὲν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν αὐτὸ ἀκριβῶς· δι' ὃ ὁ συγγραφεὺς ὡς ἐπιτήδειος ὀδηγὸς κητευθῆναι τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἀπὸ τῆς πρῶτης κτύτης ἐντυπώσεως ἐπὶ τὴν μεθοδικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀντικειμένου· μὴν δὲ αὕτη ἡ μεθοδικὴ καὶ ἀκλυτικὴ ἀντίληψις καὶ ἐξέτασις παρέχει πλήρη γνῶσιν τοῦ μέρους.

Ποίαι δὲ εἶναι ἡ μεθοδικὴ αὕτη ἐξέτασις; Βεβαίως αὕτη ἐν πᾶσι τοῖς θεμασι δὲν εἶναι ἐντελῶς ἡ αὕτη. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ θέματος καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ συγγραφεὺς ἢ παράθεσις πλειόνων ἢ ὀλιγωτέρων μελῶν, ἢ ἀνάπτυξις μᾶλλον τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ μέρους. Ἀλλὰ γενικῶς ἐν τῇ περιγραφῇ τύπου τινὸς δικιρίνονται τὰ ἐξῆς ὡς τὸ πολὺ μέρη:

(1) "Όταν ἐν τῇ περιγραφῇ τύπου κη. αἱ λεπτομέρειαι, αἵτινες δύνανται νὰ ἀρέσωσι, παρίστανται ὡραιότεραι τοῦ πραγματικοῦ, αἱ δὲ ὁ σῆρστοι ἐπιτηδεῖω ἀποκρύπτωνται, χωρὶς νὰ παύσῃ ὕρισταμένη ἢ πρὸς τὸ πρωτότυπον ὁμοιότης, τότε ἡ περιγραφὴ λέγεται *καλλιωτισμένη*. Ἡ δὲ περιγραφὴ ἐκείνη, ἐν ἣ τὸ ἐναντίον γίνεται, ἥτοι αἱ δυσῆρστοι λεπτομέρειαι ἐξάφρονται, λέγεται *γελοιογραφία*. Οὕτω περὶ ἀνθρώπου ἔχοντος στόμα καὶ ῥίνα μεγάλη ἡρῶνατο νὰ ληθῆῃ, ὅτι τὸ στόμα του ἀνοίγεται μῆχρι τῶν δύο ὄτων, ἡ δὲ ῥίς αὐτοῦ ἐπιχαρίτως ἐπιζῆτῆι νὰ θωπεύσῃ τὸν πῶγωνα. Ἡ γελοιογραφία εἶναι ψεκτὴν εἶδος καὶ ἀποφεύγεται ὑπὸ τῶν συνετῶν ἀνθρώπων.

Α') Εισαγωγή: αυτή καθορίζει την χώραν, ἣς μέρος ἀποτελεῖ ὁ περιγραφόμενος τόπος. Ἄλλὰ πολλάκις ἐλλείπει ἡ τοιαύτη εἰσαγωγή, ἀντ' αὐτῆς δὲ τίθεται εἰσαγωγικὴ τις γενικὴ παρατήρησις.

Β') Κύριον μέρος: ἐν τούτῳ συνήθως τρία μέρη διακρίνονται:

α') ἡ γενικὴ ἀπὸ τοῦ ὅλου ἐντύπωσις καὶ ἡ σύντομος ἀνασκόπησις τῶν ἀποτελούντων τὸ ὅλον τούτου μερῶν.

β') ἡ ἐξέτασις ἐκάστου τῶν μερῶν τούτων, ἣτις ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως τοῦ κυριωτάτου τῶν μερῶν, ἕτις προσπίπτουσι εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ παρατηρητοῦ ἀπὸ τούτου ἡ περιγραφὴ προβαίνει εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν πρὸς αὐτὸ μερῶν, διζδοχικῶς. ἕως οὗ περιγραφῶσι τὰ ἔσχατα τῆς τοποθεσίης μέρη.

Πολλάκις δ' ὅμως αἱ συγγραφεῖς ἀκολουθοῦσι καὶ διάφορον σειράν ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως τῶν μάλλον ἀπομεμικρωμένων, τῶν ἀποτελούντων τὰ ἄρια τοῦ τόπου, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶναι σπουδιώτερα καὶ ἐφελεύουσι τὴν προσοχὴν, προβαίνουσι εἴτε εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν πρὸς ταῦτα μερῶν βλημῶν μέχρι τῆς περιγραφῆς τοῦ πρὸ τῶν ποδῶν κειμένου. Ἡ διαφορὰ αὕτη τῆς σειράς προέρχεται ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ τόπου· ἐὰν οὗτος ἔχη τι, ὅπερ ἀμέσως αἰχμηλωτίζει τὴν ἀντίληψιν καὶ προσεπει ἐσχυροτέρην ἐντύπωσιν, τότε ἀρχεται ἀπὸ τούτου ἡ περιγραφὴ· εἰ δὲ μὴ συνήθως ἀρχεται ἀπὸ τοῦ πλικισίου τῆς τοποθεσίης.

γ') ἡ ἐξέτασις τῶν ἰδιαιτέρων γνωρισμάτων, ἣτις περιλαμβάνει τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ τοῦ μέρους, τὰ ἐν αὐτῷ ἰδίως ἀπκντώμενα, τὰ ἀπὸ τούτων καλὰ καὶ ὠφελήματα ἢ τὸνκντίον.

Γ') Ὁ **Ἐπίλογος:** ἐν τούτῳ καθορίζονται τὰ ἀπὸ τοῦ τύπου συνισθήματα, καὶ αἱ ἀπὸ τούτου ἐντυπώσεις.

Ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν Θερμοπυλῶν (Παπαρ. Τ. Α' σελ. 406. Νεοελλ. Ἀναγν. Τ. Α') ὁ συγγραφεὺς περιγράφει πρῶτον τὰ περὶ μέρη, αἰαγραφεῖ πρῶτον τὴν ὅλην χώραν, ἣς μέρος ἀποτελοῦσιν, ἐν ἣ εὐρίσκονται τὰ πρὸς περιγραφὴν στενά. Ἐν τῇ ἰδίῳ περιγραφῇ τῶν στενῶν περιγράφονται πρῶτον αὐτὰ τὰ στενά, αἱ δύο πύλαι τῶν στενῶν ὡς αἱ κυριώταται τῶν ἐντυπώσεων καίῃετα ὁ μεταξὺ τῶν δύο πυλῶν χώρος. Ἐπειτα μετὰ συγκεφαλαίωσίν τινα τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν, ὡς ὑποδεστέρα ἐντύπωσις παρατίθεται ἡ περιγραφὴ καὶ τρίτου στενοῦ καὶ τέλος ὁ συγγραφεὺς ἐκτείνει τὸ βλέμμα αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ παρακείμενα εἰς τὰς πύλας μέρη, ἐριστῶς ἰδίᾳ τὴν προσοχὴν εἰς τὰ διάφορα στενά καὶ ἀτραπούς, διότι περὶ αὐτῶν ἰδίως πρόκειται καὶ ταῦτα ἐνδιαφέρουσι κυρίως τὸν συγγραφεῖα ἐπὶ τοῦ παρόντος.

Ὁ Παπαρρηγ. (Τ. Α' σελ. 368 τῆς ἱστορίας αὐτοῦ) περιγράφων τὴν πεδιάδα

τοῦ Μαραθῶνος ὁμιλεῖ πρῶτον περὶ τῆς θέσεως αὐτῆς, τῶν ὄριων, τοῦ σχήματος καὶ τῶν ἐν τῇ πεδιάδι ἐλῶν· οὐδὲν δ' ἕτερον ἔχει· νὰ ἀναφέρῃ ὁ συγγραφεὺς ἀξιοσημειώτων περὶ αὐτῆς τῆς πεδιάδος. Εἶτα καθορίζει· τὴν θέσιν καὶ τὴν φύσιν τῶν εἰς αὐτὸ ἀγροῦσων κυλῶν, ἴητοι τῶν μεταξὺ τῶν περικλειόντων τὸ πεδίου ὀρέων διανοιγομένων κοιλάδων, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς πόλεων.

II. Γεωγραφικὴ περιγραφή.—Γεωγραφικὴ περιγραφή καλεῖται ἢ κυρίως χάριν διδασκαλίας γινομένη περιγραφή ὁλοκλήρου χώρου.

Ὡς καὶ πᾶσα περιγραφή, οὕτω καὶ ἡ γεωγραφικὴ περιγραφή περιέχουσα ἀναλυτικῶν τῶν μερῶν ἐπισκόπῃσιν εἶναι φυσικὸν ἐν ἀρχῇ νὰ παράσχη ἰδέαν τινὰ τοῦ συνόλου, ἐπιφυλασσομένη νὰ ἐπικενθῇ ἐν τέλει, ἵνα δηλώσῃ τὰ κυριώτατα τῆς χώρας χαρακτηρηστικὰ.

Καὶ ἡ μὲν γενικὴ ἐντύπωσις εἶναι εὐκολώτερον νὰ καθορισθῇ ἐν τῇ περιγραφῇ τόπου τινὸς ἔυκαμένου νὰ περιληφθῇ δι' ἐνὸς βλέμματος· ἐν δὲ ταῖς προκειμέναις περιγραφαῖς εἶναι ἀνάγκη ὁ συγγραφεὺς νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν βοήθειαν τῆς μνήμης, ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς ἰχθυογραφίας καὶ νὰ ἀρθῇ διὰ τοῦ πνεύματος ὑπεράνω τῆς περιγραφομένης χώρας, ἵνα λάβῃ γενικὴν τινὰ εἰκόνα ταύτης.

Ἴνα δ' ὁ συγγραφεὺς παράσχη ἡμῖν ἰδέαν τινὰ τῆς γενικῆς ταύτης εἰκόνας, πρέπει νὰ μᾶς δηλώσῃ τὸ μέγεθος αὐτῆς καὶ τὴν μορφήν· τοῦτο εἶναι ὅπερ κατ' ἀρχὰς προσβάλλει τὰς κρίσεις περὶ τῆς πικροῦστος ἀντικειμένου τι μικρὸν ἢ μέγα, τὸ μέγεθος αὐτοῦ καὶ ἡ σμικρότης καὶ καθ' ὅλου ἡ μορφή αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐν τῇ περιγραφῇ ὀρίζεται κατ' ἀρχὰς ἡ ἔκτασις καὶ τὸ σχῆμα τῆς χώρας· καθορίζεται δὲ ἀκριβέστερον τὸ σχῆμα διὰ παραβολῆς τινος. Μετὰ τοῦτο τὴν προσοχὴν ἐλευθούσι τὰ ὄρη, ἕτινα ὅτε μὲν ἐκτείνονται περὶ τὴν χώραν καὶ σχηματίζουσι ζώνην ἢ φυσικὰ προπύργια, ὅτε δὲ διακτέμνουσι τὴν χώραν κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις καὶ κακτέμνουσι εἰς πεδιάδας, λεκανοπέδια κ.τ.λ. Ἐν ἐκάστω τῶν μερῶν τούτων τὸ βλέμμα ἀκολουθεῖ τὸν ῥοῦν τοῦ ποταμοῦ, ὅστις δέχεται τοὺς παραποτάμους καὶ ἐκβάλλει τέλος εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐὰν δὲ τὸ ὄρεινὸν σύμπλεγμα ἀποτελεῖ τὸν σκελετόν, τὸ σύστημα τῶν ὑδάτων ἀποτελεῖ τὰ ὄργανα τῆς κυκλοφορίας τῆς χώρας τινός. Ἀκόμη δὲ ὑπολείπονται ἡ σὰρξ καὶ τὸ δέριμα, εἶτα τὰ ἐνδύματα, τὰ κοσμήματα. Σὰρξ δ' εἶναι αὐτὴ ἡ γῆ ἂν καὶ δὲν ὑποπίπτουσι εἰς τὴν ὄρκασι τὰ σπλάγγνα αὐτῆς, ἐν τούτοις περιγράφονται. Διότι ἐν τούτοις περικλείονται οἱ θησαυροὶ αὐτῆς, τὰ ὄρυκτά, ἕτινα δημιουργοῦσι, τρέφουσι καὶ ἀναπτύσσουσι πάντας τοὺς κλά-

δους τῆς βιομηχανίας· ἐν τῷ ἐδάφει ἐνυπάρχουσι τὰ διάφορα στοιχεῖα, ἅτινα μετασχηματιζόμενα κλύπτουσι τὴν γῆν, ἐδῶ μὲν μὲ πλουσίαις νομάς, ἐκεῖ δὲ μὲ δημοτικικοῦς κερτοῦς καὶ περικτέρω μὲ δάσλ. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετασθῶσι τὰ ὄρυκτὰ καὶ ἡ γεωλογικὴ σύστασις τοῦ ἐδάφους, ἅπερ ἐξηγουσι τὰ εἶδη τῆς βιομηχανίας, τὰ διάφορα προϊόντα καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς χώρας. Ἡ φύσις δὲ τοῦ ἐδάφους παρέχει τὴν ἐξήγησιν τῆς θαρυβάδου ἐνεργητικότητας, ἥτις εἰς τινὰ μέρη ἀνεπτύσσεται καὶ τῆς στρυγῆς ἀκινήσεως, ἥτις ἀλλοχοῦ πιεζει τὴν καρδίαν αὐτῆ ἐξηγεῖ τὸν πλοῦτον τῆς γῆς κοκοσμημένης δι' ἀπέριον χρωμάτων ἢ τὴν μονοχρόματον ἀπλότητα τῆς γλοερᾶς αὐτῆς· ἐσθῆτος, περικτέρω δὲ τὴν γυμνότητα αὐτῆς καὶ ἄθλιότητα.

Προσέτι δὲ αὕτη ἐξηγεῖ, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει καὶ τῶν κλιματολογικῶν ὄρων, τὰς φαινομενικὰς ἰδιορρυθμίας τῆς κακνομῆς τῶν τῶν ζῶων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, τὴν ἀφθονίαν τῶν μὲν, τὴν σπάνιν τῶν δὲ, ἀνεκλόγως τῶν μέσων, ἅτινα πρὸς συντήρησιν αὐτῶν παρέχει τὸ ἔδαφος. Ἡ ἀνισότης τῆς κακνομῆς τοῦ πληθυσμοῦ, ἐδῶ μὲν πυκνοῦ, ἐκεῖ δὲ ἀρκιῶς κακοικουτος, ἀλλοχοῦθι δ' ἐλλείποντος καὶ αὐτὸς διαφορὰ τῆς σωματικῆς βώμης, τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἡθῶν μεταξὺ τῶν κακοίκων τῶν διαφορῶν χωρῶν ἐξηγουσιντι ἰδίως ἐκ τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ κλίματος.

Περιγραφή λοιπὸν χώρας ἐν γενικῆς γαμμαι· θὰ εἶναι ἀρκούντως πλήρης, ἂν ἐν αὐτῇ εὐρίσκωνται δικτεταγμένα κατὰ σειρὰν ἢ εἰκὼν τῆς χώρας· ἡ ἔκτασις, αὐτὸς οὐραϊκὸς, αὐτὸς πεδιάδας, αὐτὸς ποταμοί, τὰ κυριώτατα εἶδη τῆς βιομηχανίας, τὰ σπουδαιότατα τῶν γεωργικῶν προϊόντων, τὰ εἶδη τῶν ζῶων, ἅτινα ἀπνευθῶσιν ἐν αὐτῇ καὶ τέλος ὁ τρόπος τοῦ ζῆν καὶ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ αὐτὸς ἠθικὸς ἰδιότητος τοῦ πληθυσμοῦ, ὅστις ἐν τῇ χώρῃ κακοικεῖ.

Λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὴν περὶ γραζὴν τῆς Χίου ὑπὸ Σ. Τρικοῦπη (Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τ. Β' σελ 150).

Ἀπέναντι τῆς Ἰουρίας πέντε ἡμῶν μίλια ἀπέχουσα τοῦ πρὸς νότον ἀκρωτηρίου, τοῦ παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἀργένου καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Κόβομιάνκο, ἔχουσα 37 μίλιον μήκος καὶ μέγιστον πλάτος 24, περιέλουσιν δ' 120, παρατείνεται ἡ Χίος· ὁ βραχέστατος δὲ πορθμὸς ὑπεριερασιασάσεται κοιλαιώμενος πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀπολύει πρὸς βορρᾶν παρὰ τινὰ νησίδα εἰς δύο εὐπλάτητα στόμα πλάτος ἔχουσα τὸ μὲν πρὸς τὴν Ἰουρίαν πέντε ἡμῶν μίλιον, τὸ δὲ πρὸς τὴν Χίον 1 1/2. Τραγεῖα καὶ βοινώδης εἶναι ἐν γένει ἡ νῆσος, ἀλλ' ἔχει καὶ γῆν εὐκαρπὴν, εὐαθῆ καὶ

καλλίδενδρον' τὸ δὲ κλίμα τῆς εἶναι εὐχραές, γλυκὺ καὶ ὑγιεινόν. Ποινάριθμοι καὶ πνευστόλιτοι λεμονώδεις, ποικιλοκλήδεις, κισσώδεις καὶ ποικιλιῇ ἀγλαόμορφα ἄλλα φυτόα καὶ δένδρα καθοραῖζον τὴν νήσον καὶ αὐτοὺς τοὺς διαπλέοντας γοητεύον διὰ τῆς εὐθιαλείας καὶ εὐωδίας. Ἡ πόλις κεῖται κατοφερωδῶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνατολικῆς καὶ παραθαλάσσιας πλευρᾶς τῆς νήσου ἀπικρῶν τῶν Ἐρυθρῶν, μῆς τῶν δώδεκα Ἰωνίων πόλεων καὶ ἀρκετώτερον τοῦ καθ' ἡμᾶς Τροσμέ καὶ διαιρεῖται εἰς τρία, τὴν Ἀπλωιαρίαν, τὴν Ἐγκρομένην καὶ τὸ Παλαιόκαστρον' παράκειται δὲ καὶ ἐπιθαλάσσιον φρούριον' καὶ δεξιᾷ μὲν τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου ὑψοῦται πύργος ἔνοπλος (μοῦδραι), ἀριστερᾷ δὲ φανὸς εἰς ὄψηιαν τῶν εἰσπλέοντων. Ἡ πόλις περιελάμβανε κατοίκους 30,000, ροσοκομεῖον, λωβοκομεῖον, βιβλιοθήκην, τυπογραφεῖον καὶ μεγαλοπερὲς γυμνάσιον, ὅπου ἐφοῖτον πολλαχόθεν τῆς Ἑλλάδος νέοι ἐπὶ τοὺς κατὰ καιρὸν σοφοὺς διδασκάλους Ἀδαμάντιον Ῥώσιον, Ἀθανάσιον Πάριον, Διορόθωον Πρώϊον, Κωνσταντῖνον Βαρδαλάχον, Ἰωάννην Τσελεπὴν καὶ Νεόφυτον Βάμβαν. Εἶχε δὲ ἡ νῆσος ὅλη 66 χωρία, ἐν οἷς καὶ τὰ πρὸς νότον 24, τὰ παράγοντα τὴν περιφέρειαν μασίχην, ὑπερτέραν, κατὰ τὸν Πλίνιον, καὶ αὐτῆς τῆς ἀραβικῆς καὶ Ἰνδικῆς· εἶχε δὲ καὶ ἐπτά μοναστήρια καλογῶρων, δύο καλογραιῶν καὶ ἑπόμεγαν ἀριθμῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐκκλησιῶν' συνηριθμοῦντο δὲ οἱ κάτοικοι ὅλης τῆς νήσου εἰς 120,000, ἐν οἷς 2000 Τοῦρκοι κατοικοῦντες τὴν πόλιν ἐν καιρῷ εἰρήνης, 70 Ἐβραῖοι κατοικοῦντες πάντοτε τὸ φρούριον καὶ 2000 τοῦ δυτικοῦ δόγματος, κατοικοῦντες οἱ μὲν τὴν ἐξοχὴν οἱ δὲ τὴν πόλιν. Ἡ ὑπερ πάσαν δὲ ἄλλην ἀκμάζουσα νήσος αὕτη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἤματι καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ὀμηρικῶν χρόνων καλονομένη ἔκοιτε **Λιπαυοτάτην**, ἧτοι πλουσιωτάτην. Πλουσιωτάτη καὶ εὐνομοτέρα πάσης ἄλλης ἑλληνικῆς πολιτείας μετὰ τὴν ἀριστοκρατουμένην Λακεδαιμόνα θεωρεῖται καὶ παρὰ τοῦ Θουκυδίδου. Ἀριστοκρατικὴν ἦτο τὸ καθ' ἡμᾶς ὡς καὶ τὸ ἀρχαῖον πολίτευμά τῆς· ἀρχαία καὶ πατροπαράδοτος καὶ ἡ φιλεμπορία τῶν κατοίκων τῆς ἐπισχυομένη ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῆς ὀλιγοκρατίας τῆς γῆς.

(Ἐπεταί διεξοδικῆ τοῦ πολιτεύματος ἐξήγησις ἐν 21)2 σελίσιν. Εἶτα δὲ ἐν εἴδει ἐπιλόγου ἐπάγεται ὁ συγγραφεύς.)

Καὶ οὕτω μὲν οἱ Χῖοι ἐπολιτεύοντο· εἰς τὸν αὐτεῖον δὲ τοῦτον τρόπον τοῦ κυβερνᾶν καὶ κυβερναῖσθαι καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸ ἐμπορεῖσθαι ἑσπῆν τῶν πολιτῶν τῆς ὀφείλετο ἡ εὐσεία, ἡ εὐνομία καὶ ἡ φιλομάθεια, δὲ ἄς ἡ νῆσος αὕτη ἐθεωρεῖτο ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὡς ἄλλη νῆσος τῶν Μακάρων.

Κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ περιγραφῇ ὁ συγγραφεύς ἀρίζει τὴν θέσιν, εἶτα τὴν ἔκτασιν, καὶ τὸ σχῆμα τῆς τε πρὸς τὴν Ἰωνίαν παραλίαν τῆς νήσου καὶ τῆς μετὰ αὐτῶν θαλάσσης. Εἶτα ἐξετάζει τὰ βουνὰ αὐτῆς, τὴν γῆν καὶ τὸ κλίμα. Περιορίζεται δ' εἰς γενικὴν παρατήρησιν περὶ βουνῶν, διότι οὕτε ὄρη ὑπερῷψηλα ἐν αὐτῇ ὑπάρχουσι (τὸ Πελληναιῶν εἶναι τὸ ὑψηλότερον) οὕτε ὄρεϊνὰ συμπλέγματα διακρίνονται. Καὶ ἠρύδναντο μὲν ἴσως περὶ γῆς, κλίματος κλ. νὰ λεχθῶσι πλείονα, ἀλλὰ δὲν πράττει τοῦτο ὁ συγγραφεύς, διότι οὗτος, ἀποβλέπων εἰς τὰ γεγονότα τὰ ὅποια θὰ ἀναφέρῃ κατωτέρω, κυρίως ἐκτείνεται εἰς τὰ σαφηνίζοντα τὴν τῶν γεγονότων τούτων ἐξέλιξιν καὶ κακηνόσιν. Μετὰ ταῦτα ὁ συγγραφεύς ἐξετάζει τὴν τῆς νήσου χωριῶδα

και τὰ ἀπὸ ταύτης αἰσθήματα καὶ ἐντυπώσεις. — Μετὰ τὴν φυσικὴν τῆς χώρας ἐξέτασιν ἐξετάζονται τὰ ἐν αὐτῇ τῶν ἀνθρώπων ἰδρύματα· πρῶτον ἡ πόλις, εἶτα τὰ χωρία, τελευταῖον τὰ μοναστήρια καὶ αἱ ἐκκλησίαι· ἡ πόλις δὲν περιγράφεται, ἀλλὰ οικιαγραφεῖται· ἐκτιθεταὶ ἡ θέσις, τὰ μέρη καὶ τὰ παρ' αὐτῆν ἰδρύματα (φοῦριον, πύργος, φάρος)· εἶτα ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων καὶ τὰ κυριώτατα δημόσια καταστήματα. Ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν χωρίων ἐξάγονται τὰ κυριώτατα, ἀπὸ τοῦ σπουδαιωτάτου αὐτῶν χαρακτηριστικοῦ, τοῦ προϊόντος (τῆς μασιτίγης), διακρινόμενα. — Τὸ τρίτον μέρος τῆς περιγραφῆς ἀποτελεῖ ἡ ἐξέτασις τῶν κατοίκων. Καὶ πρῶτον μὲν ὀρίζεται ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν· δευτέρον διακρίνονται οὗτοι κατὰ θρησκευματα, ὀριζομένου καὶ τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς. Ἐπειτα ἐξετάζεται ἡ οἰκονομικὴ τῶν κατοίκων κατάστασις, ἣτις ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν ἀσχολιῶν αὐτῶν. Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ δὲ, ὡς ἐν συμπεράσματι ἐκ τῶν προηγουμένων συναγομένου, ἀνακεφαλαιοῦνται ταῦτα, καὶ προσέτι γενικώτερον ἀλλὰ καὶ σαφέστερον καθορίζεται ὁ τρόπος τοῦ ζῆν καὶ αἱ μάλιστα διακρίνουσαι τὴν χαρακτῆρα τῶν κατοίκων ιδιότητες· καταπαύει δ' ὁ λόγος διὰ φράσεως δηλούσης τὴν γενικὴν περὶ τῆς νήσου καὶ τῶν κατοίκων γνώμην τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων.

III. Περιγραφὴ ἔργου τινὸς ἀνθρώπινου. — Καὶ ἐν τῷ εἶδει τοῦτω ἡ περιγραφὴ ἄρχεται ἀπὸ τῆς γενικῆς ἐντυπώσεως· ἀποτελεῖ δ' αὐτὴν ἡ ἐξωτερικὴ ὕψις τοῦ ὑποκειμένου τῆς περιγραφῆς μικροῦθεν ὀρωμένου. Μετὰ τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ἐντυπώσεως ταύτης, ἀκριβέστερον ἐξετάζονται τὰ καθ' ἕκαστον, καθ' ἣν σειρὰν ταῦτα προσπίπτουσιν εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ περὶ τὸ αὐτὸ δι' ὅ βλίνει ἡ περιγραφὴ ἀπὸ τῶν σπουδαιωτέρων εἰς τὰ ἥττον σπουδαῖα, ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ὕψους οἰκονομικῆς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ κ.ο.κ. Κατακλῆγει δὲ ἡ περιγραφὴ διὰ τῆς ἐξεικονίσεως τῶν συνκισθημάτων, ἕτις τὸ περιγραφόμενον ἀντικείμενον διεγείρει.

Λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὴν μετὰ πολλῆς χάριτος γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ Σ. Παγανέλη περιγραφὴν «χάνιου». (Πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ σελ. 63.)

Τὸ χάνιον εἶναι τὸ ἐντόφισμα τοῦ ἀγογιᾶτον καὶ ὁ πολικὸς ἀσθρ, πρὸς ὃν διαρκῶς στρέφεται τὸ πνεῦμά του κατὰ τὴν ὁδοποιίαν. Τὸ χάνιον εἶναι σπηλιθὸς καλὴ βῆσις ἢ ἠρεμιωμένος λίθινος οἰκίσκος μὲ φρέα ἢ κοίτην καὶ ἐνίοτε μὲ τινα δένδρα. Ἐὰν ὅμως τὸ χάνι ἐξωτερικῶς οὐδὲν παρουσιάσῃ τὸ περιεργον, ἐσωτερικῶς εἶναι ἀξιοπερίεργον. Ἐντὸς αὐτοῦ συναγείζονται ζῶα μικρὰ καὶ μεγάλων καὶ ἔντομα ποικίλα, ἰδιαιτέρως τρέφονται σμυτᾶθειαν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον αἷμα. Τὸ χάνιον εἶναι ἢ κιβωτὸς τοῦ Νῶε, ἐν ἧ Νῶε μὲν εἶναι ὁ χαντζῆς, πληθυνσιμὸς δὲ τῆς κιβωτοῦ ἢ σὺζυγος αὐτοῦ τῶν τέκνων τοῦ χαντζῆ καὶ τὰ μαντῶα τετράποδα, περὶ τὰ δίποδα καὶ ποτόποδα, ἀφ' ὧν οἰκίζεται ἀφθόνως τὸ χάνι. Ἐντὸς τοῦ χανίου ἰσοπεδοῦνται ἐν τελείᾳ δημοκρατικῇ ἰσοότητι τὰ ἀνομοιοτάτα εἶδη. Ἐκεῖ ἐπάροχοι πρὸς τοῦτοις

καρὰς καὶ μαστίχα ἢ λουκοῦμι' περὶ ποιότητος δὲν πρέπει γὰρ ἐξετάζει τις, διότι περὶ τοῦ χανίου δίνεται γὰρ λεχθῆναι τὸ «τρώγε καὶ μὴ ἐρεΐνα».

Ἐισάχουσε εἰς τὸ χάνι καθ' ἣν ὥραν ὁ χανιτζῆς πεταλώνει ἀδάμαστον ἡμίονον ἀπειλοῦσαν γὰρ θραύσῃ τοὺς ὀδόντας τοῦ χανιτζῆ διὰ κρατεροῦ λακτίσματος. Ὁ ἀγωγιάτης σφίγγει ἰσχυρῶς τὰς σιαγόνας καὶ τὰ χεῖλη τοῦ ἐποζυγίου παροτρύνων διὰ θρηνώδους φωνῆς τὸ ζῆφον γὰρ ἡσυχῇ. Ἡ ἐμφώνησις αὕτη εἶναι, φαίνεται, ἀπεξήγητον κατὰ τοῦ κινδύνου τοῦ χανιτζῆ, ὅστις παρορμῇ διαρκῶς τὸν ἀγωγιάτην γὰρ προσέχει, ἐν ᾧ ἐκτελεῖ ἐμβριθῶς τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ πεταλωτικὴν λειτουργίαν. Ἐὰν τὴν στιγμήν ἐκεῖνην ὁ ἄξει καταφθῆς ὀδοιπόρος ζητήσῃ μαστίχα ἢ λουκοῦμι, ὁ χανιτζῆς ἀποθέτει τὴν ὀπλήν τοῦ ζῆφου καὶ διὰ τῶν ἰδίων ἀκαθάρτων χειρῶν λαμβάνει τὸ λουκοῦμι, ἄπειρο ὁ ἀπόρροετος ὀδοιπόρος τρέχει τὸν κίνδυνον γὰρ καταπίη. Ἐν τῷ χανίῳ παρελαύνουσι πάντα τὰ γένη καὶ εἶδη καὶ πρῶτον ὁ χανιτζῆς τασόμενος εἰς τὰ δίποδα ἄπειρα. Εἶτα τὰ τετραπόδα, κότται, κλωσσαὶ μὲ τοὺς νεοσοῦς, χήρες, νῆσοι, περιστεραὶ. Τὰ τετραπόδα ἀκολούθως, κόνικλοι, ἱπποὶ, ἡμίονοι, ὄνοι, βόες. Εἶτα οὐδοὶ, γάτοι καὶ εἰ τι ἄλλο κατοικίδιον. Πάντα ταῦτα ἀγαμῖξ. Ἐπὶ τῆς τραπέζης εἶναι αἱ φιάλαι τῶν πνευματωδῶν ποτῶν καὶ παρ' αὐτὰς «τὸ κονεὶ μὲ τὰ λουκοῦμια». Ὅρνιθα, γινκάνισον, ἐνίοτε σάπων, πνεῦμα, σπάρος, κρόμυνα, **δεσποῦς** συμφορῆται περαιτέρω. Ἀναρτῶνται καὶ κοιλῶδρα ἀρχαῖα ὅσοι ἢ Ἀγγεῖρα καὶ τοσοῦτον σκληραὶ, ὥστε ὅλα τὰ λακτίσματα ὄλων τῶν ἡμίονων ὁμοῦ γὰρ μὴ δύναται γὰρ τὰς θραύσασθαι. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πέταλα καὶ ἧλοι, ἐπὶ τῆς ἐστίας: ξύλα καυρίζοντα καὶ λέβης μικρὸς, ἀμφιβόλιος κευκασιτερωμένος, ἐπὶ τῆς ἀμωσφάρας τοῦ χανίου ὁμῆ δισπαροδιώριτος πάσης ἀναίσεως καὶ πάσης κατατάσεως ὑπεριτέρα.

Ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ ὁ συγγραφεὺς ἄρχεται ἀπὸ τῆς γενικῆς κρατούσης γνώμης περὶ τοῦ πρὸς περιγραφὴν ἀντικειμένου, ἀπὸ τῆς γενικῆς ἐντυπώσεως, ἣν περὶ χανίου ἔχει ἐσχηματισμένην ὁ ἀγωγιάτης καὶ ἥτις φυσικῶς ἐπανερχεται εἰς τὴν μνήμην του, ὅταν οὕτως βραῖνῃ πρὸς τὸ χάνι καὶ πρὶν φθῆσθαι εἰς τὸ μέρος τῆς ὁδοῦ, ἐξ ἧς θὰ ἴδῃ αὐτό. Πῶτα παρουσιάζει τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ ὄψιν. Ἄφ' οὗ δ' ἀνέφερε τὴν ἀπ' αὐτῆς ἐντυπώσιν, μᾶς εἰσίγει διὰ μεταβατικῆς φράσεως εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἔσωτερου. Καὶ πρῶτον μὲν περιγράφεται γενικῇ τοῦ ὅλου εἰκῶν δι' ἐνὸς βλέμματος λαμβανομένη καὶ ἀναφέροντι συνοπτικῶς τὰ διάφορα ὄντα, ἅτινα εὐρίσκονται ἐντὸς αὐτοῦ, τῆς κωλοποῦ, ἧτοι ὁ χανιτζῆς, τετραπόδα, περὶ τοὺς δίποδα, πολυπόδα, πρὸς μαστίχα καὶ λουκοῦμι. Δευτερον δ' ἐξετάζεται λεπτομερέστερον ἐν ἑκάστῳ τῶν ἐν τῷ χανίῳ περιλαμβομένων, ἐκτιθεμένων ἰδίως τῶν ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν, ἅτινα τὴν ἀτομικότητά διακρίνουσι: περιγράφεται δὲ κατὰ πρῶτον ὁ χανιτζῆς, ὅς προκαλῶν ἀμέσως τὴν προσοχὴν τοῦ εἰσερχομένου· ζωγραφεῖται δὲ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ὁ χανιτζῆς ἐκτελών τὴν πεταλωτικὴν ἐργασίαν ἢ προσφέρων λουκοῦμι· μετὰ δὲ τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ συμπλέγματος ὅπου χανιτζῆς, ἡμίονος, ἀγωγιάτης ἀποτελοῦσιν, ὀρίζονται ἀκριβέστερον τὰ ἐν τῷ χανίῳ λοιπὰ ὄντα, ἧ θίσις αὐτῶν καὶ ἡ κατάστασις, καθ' ἣν σειρὰν προσπίπτουσιν εἰς τὴν ὄρασιν τοῦ παρατηρητοῦ. Καταλήγει δὲ ἡ περιγραφή διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν μερῶν, ἅτινα τελευταίον παρατηρεῖ ὁ ἐπι-

ακέπτης, και τῆς ἐντυπώσεως ἐκείνης, ἥτις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς παρατηρήσεως εἰσδύουσα εἰς τὴν ψυχὴν παραμένει ἐν αὐτῇ ἰσχυροτέρα και μετὰ ἀναχώρησιν τοῦ ἰδοιπέρου — τῆς ὁσμῆς.

Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ Ναυπλίου (Ν. Δραγούμη Ἱστορικ. Ἀναμνήσ. Τ. Β' σελ. 106, Νεοελλ. Ἀναγ. Τ. Β') ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀρχεται ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τῶν περὶ μερῶν, τοῦ περιβάλλοντος, οὐδὲ τῆς μακρόθεν γενικῆς ὄψεως· τοῦτο θὰ γίνετο, ἐὰν ἡ περιγραφὴ τῆς πόλεως ἦτο αὐτοτελής ἢ ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐφαντάζετο, ὅτι ἤρχετο ἐξωθεν εἰς τὴν πόλιν. Ἀλλὰ διατρίβων ἐντὸς αὐτῆς ἤρχετο ἀπὸ τοῦ γενικοῦ αὐτῆς χαρακτηρισμοῦ και τῆς ὄψεως τῶν ἰδῶν και οἰκιῶν. Ἐπειτα ἀντὶ νὰ ἐξετάζη τὰ μαγαζεῖα και τὰς διαφόρους οἰκίας, περιγράφει αὐτοὺς τοὺς κατοίκους διατρίβοντας και κινουμένους ἐν ταῖς ὁδοῖς και ἐργαστηρίοις. Οὕτω δὲ ἡ περιγραφὴ καθίσταται ζωηρὰ και οἰονεὶ ἔμφυτος. Ἀναφέρει τὴν ἐνδομασίαν, τὰς ἀσχολίας τῶν κατοίκων, τὴν συμπεριφορὰν αὐτῶν ἐν τοῖς διαφοροῖς καταστάμασι και τὰς ἐκ τῶν λόγων αὐτῶν καταφαινομένας ψυχικὰς διαθέσεις. Ἐπιπροσθέτει δὲ και ἀτομικά τινα ἐπεισόδια ἐπαρκῶς τὰς διαθέσεις χαρακτηρίζοντα. Τέλος ὁ συγγραφεὺς εἰσέρχεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν οἰκιῶν και οὐ μόνον περιγράφει τοῦτο και τὰ ἐν αὐτῷ, τὴν κατάστασιν, τὰς διαρέσεις, τὰ σκευῆ, ἀλλὰ και τὴν τούτων χρῆσιν και καταλήγει διὰ τινος ἐπεισοδίου χαρακτηρίζοντας τὴν ἐκ τῆς ἐλλείψεως αὐτῶν κατάστασιν και τὴν ἀποδιομένην ἄξιαν εἰς αὐτά.

Κατὰ ταῦτα ἐν τῇ περιγραφῇ πόλεως κτλ. θὰ διακρίνωμεν τὴν γενικὴν ἐξωτερικὴν μακρόθεν ἐντύπωσιν· μετὰ ταῦτα τὴν τοῦ ὄλου ἐντύπωσιν ἐκ τοῦ πλησίον, ἔπειτα τὴν ἐκ τῶν ἰδῶν, οἰκιῶν, ἐργαστηρίων, μετὰ τῆς περιγραφῆς τῶν ἐν ὑπαίθρῳ διατρίβόντων ἢ ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις δικαιτωμένων και τέλος τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν οἰκιῶν και τοῦ ἐν αὐταῖς βίου. Εἶναι δὲ δυνατόν τὰ τοῦ χαρακτηῆρος τῶν κατοίκων και τῆς πνευματικῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἅτινα συνάγονται ἐν γένει ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ ζῆν, τῶν ἀσχολιῶν και πράξεων τῶν κατοίκων, νὰ ἀποτελέσωσιν ἰδιαιτέρον μέρος, ὡς εἶναι δυνατόν και ἐξέχοντα μνημεῖα, πλκτεῖκι, οἰκοδομήμακτ, ἱστορικὰ μέρη νὰ ἀποτελέσωσιν ἰδιαιτέρον μέρος, μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς γενικῆς ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς πόλεως ἐντυπώσεως. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι δὲ ταύταις τὸν ἐπίλογον θὰ ἀποτελέσωσι τὰ κυριώτατα τῶν συναισθημάτων, ἅτινα ἐκ τῶν διαφορῶν μερῶν τῆς περιγραφῆς ἐξχχθέντα ἀποτελοῦσι τὴν γενικὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐντύπωσιν. Ἡ αὐτὴ διάταξις ἰσχύει διὰ τὴν περιγραφὴν λιμῆνος, καλλιτεχνικοῦ τινος μνημεῖου, ἱστορικοῦ τινος οἰκοδομήματος κτλ.

IV. Περιγραφὴ ὀρυκτῶν.—Ἡ περιγραφὴ τῶν μετάλλων και τῶν μεταλλοειδῶν σωμάτων εἶναι ἐκ τῶν εὐχερεστάτων. Ὅταν

ἀπκριθῆνθωσι πάντα, ὅσων ἀντιλαμβάνομεθα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου διὰ τῆς ἀφῆς, ὁράσεως, γούσεως, ὁσφρήσεως καὶ τῆς ἀκοῆς, τότε ἢ καθ' αὐτὸ περιγραφὴ ἄγεται εἰς πέρας. Ὅταν δὲ εἰς τὴν περιγραφὴν ταύτην προστεθῇ ἡ ἀπκριθμῆσι τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ὑποκειμένου τῆς περιγραφῆς, αἵτινες διὰ τῆς πείρας καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως γινώσκονται, τότε παρέχεται ἀκοῦσα τοῦ πράγματος γνώσις. Ἀλλὰ πάντοτε προηγείται ἡ κυρίως περιγραφὴ.

V. Περιγραφὴ μηχανημάτων.— Ἡ περιγραφὴ διαφόρων ἐργαλείων, μηχανημάτων κ.τ.τ. ἀπαιτεῖ μεγίστην νηκλιότητα καὶ ἀκριβείαν. Οὐδὲν δύναται νὰ παρεμβληθῇ, ὅπερ νὰ μὴ εἶναι ἀναγκαστικὸν καὶ πᾶν ἀναγκαστικὸν πρέπει νὰ λεχθῇ κατὰ τρόπον, ὥστε μηδεμίαν ἀμφιβολίαν νὰ καταλείπηται εἰς τὸν ἀναγνώστην ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ περιγραφὴ αὕτη διακρίνεται διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκριβολογίαν καὶ ἔχει χαρακτητῆρα ἐπιστημονικῆς τινος διδασκαλίας.

Τὰ μηχανήματα συνίστανται ἐκ μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἀριθμοῦ τμημάτων ἢ μερῶν. Πρέπει λοιπὸν νὰ διαλυθῇ ἐν τῇ περιγραφῇ ἡ μηχανή, νὰ δειχθῇ ἕκαστον τῶν μερῶν, ἔπειτα νὰ συναχθῶσι τὰ μέρη ταῦτα, νὰ προσαρμωθῶσι, νὰ συναρμολογηθῇ πάλιν τὸ ἐργαλεῖον ἢ ἡ μηχανή οὕτως, ὥστε νὰ κατανοηθῇ ἡ ἐνέργεια τοῦ συνόλου καὶ ἡ χρησιμότης καὶ σημάσια ἐκάστου τῶν μερῶν. Πᾶν τὸ ἐξ ἀνθρωπίνης χειρὸς προελθὺν ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν ἀπ' αὐτοῦ ὠφέλειαν ἢ τέρψιν. Ὡστε πᾶσα περιγραφὴ τοιούτων πραγμάτων πρέπει νὰ καθιστᾷ γνωστὸν τὸ ὡς πρὸς τί καὶ πῶς τὸ ὑποκείμενον τῆς περιγραφῆς εἶναι ὠφέλιμον ἢ εὐάρεστον. Διὰ τοῦτο οἱ περιγράφοντες τοιαῦτα αντικείμενα κατ' ἀρχὰς ὀρίζουσιν ἑαυτοῖς τὸν σκοπὸν, τὴν χρῆσιν, δι' ἣν κατεσκευάσθησαν. Οὕτω δ' ἡ προσοχὴ αὐτῶν τε καὶ τοῦ ἀναγνώστου στρέφεται πρὸς τὸ σπουδαιότατον μέρος, ἐκεῖνο ὅπερ περιέχει τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, ὅπερ δικασφηνίζει τὸ μηχανικὸν τοῦτο αἰνίγμα. Ὡστε ἡ περιγραφὴ αὕτη δὲν ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ὕψως· οὐδὲ ἀπὸ ταύτης προχωρεῖ εἰς τὰ ἐνδότερα, ὡς ἐν τῇ περιγραφῇ πίλεως, οἰκίας κ.τ.τ. Περιγράφεται ἀμέσως τὸ κύριον μέρος, δι' οὗ κυρίως ὁ σκοπὸς τοῦ μηχανήματος ἐπιτυγχάνεται καὶ μετὰ τοῦτο ἐξετάζονται τὰ συμπληρωτικὰ αὐτοῦ μέρη κατὰ σειράν, ἕως οὗ συμπληρωθῇ ἡ περιγραφὴ.

Αἱ τοιαῦται περιγραφαὶ δὲν ἐκτείνονται εἰς λεπτομερεῖς ἀνωφελεῖς, αἵτινες δύναται νὰ βλάψωσι τὴν κατανόησιν τοῦ κυρίου μέρους ἢ νὰ

πικρουσιάζωσιν αυτό ως άπλην λεπτομέρειν. Ούτως έν τῇ επιστημονικῇ περιγραφῇ φάρου δέν εκτείνεται ο συγγραφεὺς εἰς τὴν μακροθθεν ἄποψιν, εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς περίξι θλάσσας, τῶν θραυομένων κυμάτων, τῶν βράχων, τῆς οἰκίας τοῦ φύλακος, τοῦ πύργου κ.τ.τ. Κατ' ἀρχάς ἐξετάζεται αὐτός ο φάρος· ποῖος ο σκοπός του· διὰ τίνος κυρίως ὀργάνου κατορθοῦται οὔτος· πῶς διαγιγνώσκεται τὸ πῶς τοῦ φάρου καὶ ἀποφεύγονται ἐπικίνδυνοι πλάναι κ.τ.λ.

VI. Περιγραφή φυτῶν.— Έν τῇ περιγραφῇ δένδρων, φυτῶν, ἀνθῶν δέν ἐπικρατεῖ ὁμοιόμορφόν τι σχῆμα, ὁμοία τις διαίρεσις τῶν μερῶν.

Ἐκαστον φυτόν, ἰδίως ἕκαστον ἄνθος, ἔχει τὸ ἰδιάζον αὐτοῦ κάλλος προκαλοῦν διάφορον τὴν ἐντύπωσιν. Μεταξὺ δὲ τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν εἰλημμένων διὰ τῆς μεθοδικῆς πρακτηρήσεως ὁ συγγραφεὺς ἐκλέγει τὰ ἔχοντα στενωτέρην σχέσιν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς περιγραφῆς καὶ τὸν χαρακτηῖρα, ὃν ἐπιθυμεῖ νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτήν. Τούτης δὲ, καθ' ὅλου εἰπεῖν, διακρίνονται τὰ ἐξῆς μέρη:

1) **Ἡ Εἰσαγωγή**, ἐν ἣ ἀναφέρεται τὸ γένος, εἰς ὃ ἀνήκει τὸ περιγραφόμενον φυτόν.

2) **Τὸ κύριον μέρος.** Τοῦτο ἄρχεται ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τῆς ἀρχῆς, ἣτοι τοῦ κορμοῦ ἢ κάλλιον τῶν ῥιζῶν καὶ εἰ δυνατόν καὶ ἀπὸ τοῦ σπόρου. Μετὰ τὴν βᾶσιν τοῦ κορμοῦ ἐξετάζεται τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα τοῦ κορμοῦ μετὰ τοῦ ῥιζώδους ἢ λείου φλοιοῦ· εἶτα περιγράφονται οἱ κλάδοι, ὧν ἀναπαρίσταται ἡ γένεσις, ἡ συναρμογὴ καὶ διαίρεσις· ἔπειτα ἐξετάζονται οἱ κλώνοι, τὰ κλωνάρια, οἱ τρυφεροὶ βλαστοί, τὰ φύλλα, ὧν ἀναφέρεται τὸ χρῶμα ἢ χρώμακτα, τὸ μέγεθος, σχῆμα, πάχος καὶ διάταξις· μετὰ ταῦτα περιγράφονται τὰ ἄνθη, εἶτα οἱ καρποὶ καὶ τελευταῖον οἱ σπόροι. Οὔτω τὸ κύριον μέρος καταλήγει εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἐγένετο. Τὸ κύριον λοιπὸν μέρος ὑποδιαιρεῖται εἰς διάφορα δευτερεύοντα, ἅτινα ὅτε μὲν εἶναι πλείονα, ὅτε δ' ὀλιγώτερα ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τῆς περιγραφῆς καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Ὅτε μὲν ἀναπτύσσεται μᾶλλον τὸ μέρος τῆς περιγραφῆς τοῦ φυλλώματος, ὅτε δὲ τοῦ ἄνθους, ὅτε δὲ τοῦ καρποῦ κ.τ.λ.

3) **Ἡ Ἐπίλογος**, ἐν ᾧ τίθενται αἱ ἀπὸ τοῦ φυτοῦ διάφοροι μερικαὶ ἐντυπώσεις καὶ ἡ καθολικὴ ἐντύπωσις.

Παρὰ τὴν διαίρεσιν δὲ ταύτην καὶ ἄλλως εἶναι δυνατόν νὰ διακριθῶσι τὰ μέρη τῆς περιγραφῆς φυτοῦ, ὡς ἐξῆς:

1) *Ἡ εισαγωγή*, ἐν ἣ ἀναφέρεται τὸ γένος καὶ τὰ διάφορα εἶδη καὶ περικαλλεῖ καὶ τοῦ περιγραφομένου φυτοῦ ἢ ἄνθους.

2) *Τὸ κύριον μέρος*, ὅπερ περιλαμβάνει

α) τὸ κατ' αὐτὸ περιγραφικὸν μέρος, ἐν τῷ ὁποίῳ περιγράφεται τὸ φυτὸν κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα τρόπον, ἀλλὰ συντομώτερον·

β) τὸ ἀφηγηματικὸν μέρος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναφέρονται ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος τῆς περὶ αὐτοῦ καὶ τὰ μέρη, ἐν οἷς τοῦτο μάλιστα εὐδοκιμεῖ· ὁ τρόπος τῆς ἀναπτύξεως καὶ καλλιεργείας· αἱ ιδιότητες αὐτοῦ καὶ ἀρεταί· τέλος· ἢ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου χρησιμοποίησις τοῦ φυτοῦ ἢ μέρους τινὸς αὐτοῦ, οἷον καρποῦ, ἄνθους, φύλλων, ριζῶν.

Βεβαίως ἡ προσθήκη τῶν τοιούτων ἄλλοις πῶς τὸν χαρακτηρὰ τῆς περιγραφῆς· δι' ὃ ἐπιδέξιοι συγγραφεῖς περιορίζουσιν ταῦτα καὶ δὲν ἀφήνουσι νὰ περιστέλληται, ἀλλὰ τοῦτον κινεῖται νὰ ἐξίρηται δι' αὐτῶν ἢ ἀπὸ τοῦ συνόλου ἐντύπως, ἥτις ἐκφορμωμένη ἐκ τῆς ὅλης συνθέσεως τῆς περιγραφῆς ἀφρέστερον ἐκφράζεται ἐν τῷ ἐπιλόγῳ.

VII. Περιγραφή ζώων.— Ἡ περιγραφή ζώου εἶναι δυσχερεστέρα τῆς τοῦ φυτοῦ· ὁ ὄργανισμός εἶναι πλουσιώτερος, περιπλοκώτερος, λεπτότερος· ἡ αἰσθησις ἀπείρως τελειότερα· ἡ δὲ ἀναφάνεται καὶ ἡ νόησις· ἐπίσης δὲ ἡ βούλησις αὐτοῦ οὕτως ἐκδηλοῦται, ὥστε φαίνεται τοῦτο ὅτι μᾶλλον ὑπὸ τοῦ λογικοῦ ἢ ὑπὸ τοῦ ὄργανοῦ καθοδηγεῖται. Ἐν τῇ περιγραφῇ ζώου, π. χ. τετραπόδου, ὁ συγγραφεὺς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ πρώτου εἰς τὴν ὄψιν προσπίπτοντος, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ συνόλου, τοῦ ἀναστήματος καὶ τοῦ χρώματος. Ἀφ' οὗ δὲ ταῦτα ὡς εἰσχωγῆν ἐκθέσθαι, ἄρχεται ἐν τῷ κυρίῳ μέρει ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τῆς κεφαλῆς ἢ τῶν ὠτων, ἔπειτα κατευθύνει τὸ ἐρευνητικὸν αὐτοῦ βλέμμα ἀπὸ τῶν ὠτων εἰς τὸ μέτωπον, τοὺς κροτάφους, τοὺς ὀφθαλμούς, τὸν τράχηλον, τὴν ὀμοπλάτην, τὸ ἀκρόμιον, τὴν ἄκνηθον τῆς βάχεως, τοὺς γόμφους, τὰ ἰσχία, τὴν οὐρὰν καὶ τοὺς πόδας. Ἐνταῦθα λήγει τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ κυρίου μέρους τῆς περιγραφῆς· ἔργον δὲ τοῦ συγγραφέως εἶναι διὰ κατὰ τὴν ἀνάγκην μεταβατικῆς φράσεως νὰ μεταβῇ εἰς τὸ δεύτερον τμήμα αὐτῆς. Τί θὰ περιλαμβάνει δὲ τὸ τμήμα τοῦτο; Βεβαίως δὲ ἀρκεῖ ἢ ὄψις τῆς εἰκόνας ζώου τινός, ἵνα ἐντελῶς γνωστὸν τοῦτο γίνη· ἔχει πρῶτον μὲν φυσικὰς ιδιότητας, δεύτερον δὲ νοητικὰς προτερήματα, τρίτον δὲ πολλαχῶς καὶ ἠθικὰς, ἅτινα πρέπει νὰ γνωσθῶσιν· ὥστε ἔχομεν τρεῖς ὑποδιαιρέσεις τοῦ δευτέρου τούτου τμήματος. Καὶ ὡς πρὸς μὲν πᾶς

φυσικὰς αὐτοῦ ιδιότητας ἐξετάζονται ἡ φωνὴ καὶ αἱ δυνάμεις τῶν διαφόρων αὐτοῦ αἰσθήσεων, τῆς ὀρασεως, τῆς γεύσεως, τῆς ὑσθησεως, τῆς ἰσως. Ἐπι ἡ σωματικὴ αὐτοῦ δύναμις, ἡ ἀντοχὴ, ἡ ταχύτης. — Μετὰ ταῦτα ἐξετάζονται τὰ νοητικὰ προτερήματα: ἡ μνήμη, ἡ ἀνγκώρισις τόπων, ὁδῶν, προσώπων καὶ πραγμάτων ἡ προσοχὴ ἢ ἀπροσεξίς, καὶ πᾶσι ἐν γένει αἱ ἰδίαι δικαιοσύμεναι ἐν τῷ περιγραφομένῳ ζῶν ψυχικαὶ ιδιότητες. — Τρίτον δὲ ἐκτίθενται τὰ ἠθικὰ προτερήματα, ὅταν ὑπάρχωσιν. Οὕτως ἡ περιγραφὴ ὄνου θὰ ἦτο ἀτελής, ἂν μὴ ἐξετίθεντο τὰ κατὰ τὴν ἐγκράτειαν, μετριότητα, ἐπιμονήν, ὑπομονήν, κερτερίαν, ἀφοσίωσιν τοῦ δ' ἵππου ἂν μὴ ἐξήρητο ἡ τόλμη, ἀφοβία, εὐπίθειαι καὶ ἰδίως ἡ εὐγενὴς ὑπερφανία ἐν τῇ στάσει καὶ κινήσει καὶ κατ' ὅλου ἐν τῇ συμπεριφορᾷ αὐτοῦ. Ἐννοεῖται δ' ὁμοίως, ὅτι παρὰ τὰ προτερήματα δὲν παραλείπονται καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἐλαττώματα.

Ὡς ἐπίλογος τῆς περιγραφῆς δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ ἀπὸ τοῦ ὅλου ἐντύπωσις, ἥτις ἐξηγεῖ καὶ δικαιολογεῖ τὸν τρόπον, κατ' ὃν ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιοῖ τὸ περιγραφόμενον ζῶον, ἔαν χρησιμοποιοῖ αὐτό.

Ὁ βίος καὶ ἡ δίαιτα τῶν ζῴων ἐκτίθενται τεχνικώτερον, ὅταν συνυφάνωνται ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν μερῶν ἢ ἐν τῇ τῶν ιδιοτήτων: ἔαν δὲ δὲν εἶναι εὐκόλον τοῦτο, ἀποτελοῦσι τρίτον τμήμα τοῦ κυρίου μέρους.

Ἡ ἐξιστόρησις τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως, ἡ ἱστορία τῆς ἐνημερώσεως, ἡ λεπτομερὴς ἀνάπτυξις τῆς ἐν τῷ βίῳ χρησιμοποιοήσεως, καὶ μάλιστα ὅταν ἐκτίθενται διεξοδικῶς, ἀλλοιοῦσιν οὐσιωδῶς τὸν χαρακτηριστὴν τῆς περιγραφῆς: μεταβάλλουσι τὴν σύνθεσιν εἰς μεικτόν τι εἶδος τοῦ λόγου μετέχον διηγήματος καὶ περιγραφῆς ἢ ἄλλοτε περιγραφῆς καὶ παρατηρήσεως, εἰς ἃ οὐδαμῶς ἐνίοτε ἡ περιγραφὴ ὑπερισχεῖ.

VIII. Περιγραφή προσώπων.— Ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον λογικόν, ἡ περιγραφὴ αὐτοῦ, καίτοι τῆς τοῦ ζῴου δυσχερεστέρας, δὲν εἶναι ἄλλως τῆς τούτου διάφορος: ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν παρουσιάζουσι τοσούτας πρὸς ἀλλήλους διαφοράς, ὅσας τὰ ζῷα, διὰ τοῦτο τὸ ἄλλῃ ὀλιγώτερον μέρος τῆς περιγραφῆς τοῦ ἀνθρώπου κατέχει ἡ φυσικὴ αὐτοῦ περιγραφὴ, ἥτις κυρίως περιορίζεται εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ προσώπου, τῆς φυσιογνωμίας, τοῦ ἀναστήματος καὶ τῶν τρόπων.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλήν. ἐπαναστάσεως ὑπὸ Μ. Βαρβόλη ὡς ἐξῆς περιγράφεται ὁ Κολοκοτρώνης:

Ἐν αὐτῷ συνεπύρην ἡ ἀγριότης καὶ τὸ ἀτίθασον ἦθος τοῦ γένους του μετὰ κατα-

πληκτικῆς παρουρίας καὶ πείρας τῶν ἀνθρώπινων. Πολλοὶ δὲ ἐν τῇ ἐκφράσει μόνῃ τῆς φρονησιολογίας του διέβλεπον τὸν σύνδεσμον τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ποτηρίας
Ἡ μεγάλη μακρῶν δὲ καὶ πυκνῆν μέλαιναν κόμην περιβεβλημένη κεφαλὴ του, ἦν ἔσκεπε πάντοτε ἀρχαιοτροπέες κρώνος, ἡ μελαγρὴ χροιά του δειγματίας του, οἱ μικροὶ καὶ κατὰ τι παραβλῶτες ὀφθαλμοὶ του, τὸ ἄτρομον καὶ βαθύ του βλέμμα ὑπὸ πυκνὰς καλυπτόμενον ὄφρυς, τὸ ἐρῶ μέτωπόν του, ὃ ὑπὸ ὕψι ἰερακοῦ δασοῦ αὐτοῦ μύσταξ, τὸ ἐρῶ του στόμα, ἔξ οὗ μέγας τις ὁδὸς προεῖχε μέχρι τοῦ ἄδρου καὶ παχέος ἀνωτέρου χεῖλους, πρὸς τοῦτοις δὲ ἡ βροντιώδης ἄς κερανόος φωνή του, ἦτις δὲ μὲν ἐξεργήγγυτο εἰς ἐκφρασιον παιδῶν, διὲ δὲ εἰς ἔκχρουν καταγώδους ἐθνημίας, πάντα ταῦτα συναπτεῖλον μορφῆν, τῆς ὁποίας καλντέρων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπινοήσῃ Ἐσχαγράφος, ἵνα παραστήσῃ τύπον ἀρχηγῶν κλεφτῶν

Βίαιος μέχρι παροφροῦς, καίτοι ἐβραβίον οὐ εἶχε ὄψει εἰς τὴν θάλασσαν πᾶν αὐτοῦ πάθος, πάντοτε ἀδιαφορῶν διὰ τὴν ξένην οὐδέποτε δὲ διὰ τὴν ἰδίαν φήμην, εἶχε διαυγῆς καὶ πρακτικὸν τὸ βλέμμα, ἁγιᾶ καὶ φρονητῆν τὴν ἀστείότητα, καὶ ἐργώριζεν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὴν τέχνην τοῦ συμπεριφέρεσθαι πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων.
Ἡ Ξενοφὸς πῶς νὰ μεταχειρισθῇ καὶ νὰ κερδίσῃ διὰ τῶν ἀδυναμιῶν του, οὐ μόνον τοὺς τραχεῖς καὶ ἀπλοῦκούς νιούς τῶν ὀρέων, μεθ' ὧν εὐρίσκειτο εἰς διαρκῆ ἀναστροφήν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄβροῦς τὸ ἦθος ἐθωπαίους, οὗς ἐτύχχανε νὰ συναγῆσῃ. Καὶ πρὸ αὐτῶν μὲν ὑπεκρίνοντο πρόσωπον διγνώτος πολιτισμοῦ τῆς ἐρήμου, προσεῖχε τὸ οὐς εἰς τὰς συμβολὰς του καὶ προσεποιεῖτο εὐπίθειαν καὶ ἐγγνωμοσύνην πρὸ ἐκεῖνων δὲ παρίστατο ὡς ἀνεπίπλαστος καὶ ἄξεστος νιός τῆς φύσεως, ὃ ἀρεσκομένος ἰδίως νὰ ἀκούῃ καὶ νὰ σνμμάλλῃ κλέφτικα ἡματα, ὃ ἐκτιμῶν τὴν ἐπιτήτητα καὶ τὴν ἀπλότητα, ἀποστρεφόμενος δὲ τὰς περιστροφὰς καὶ τὰς ἐπιφυλάξεις, ἦτοι «τὰ πλακάμια», ὡς ἔλεγε περιφρονητικῶς, καὶ καταφροῶν τὰς ἐνδρασιαίας τοῦ σνρμοῦ, τὴν ἐξοτειρικὴν ἐπίδειξιν, τὴν ἐθιμοτυλίαν καὶ τοὺς τίλους. Φύσει περσοικισμένος ὦν μὲ εὐροιαν λόγον, κατῶρθονε νὰ σνγκνη τοὺς κλέφτας ἀκροατὰς μὲ χοιδορὺς δημῶδες ἀστεϊσμοὺς, μὲ παραβολὰς καὶ παροιμίας, ἀρτῶν ἐνίοτε τὴν φροσὴν διὰ χλευαστικῶν λέξεων καὶ στρατιωτικῶν βλασφημιῶν

Ὁ συγγραφεὺς ἤριζατο ἀπὸ τοῦ γενικῶν γνωρίσματος, ὕπερ ἀπιστοῦτο ἐν πάσαις ταῖς πράξεσι τοῦ Κολοκοτρῶνῃ καὶ τῷ ἐξωτειρικῷ αὐτοῦ καὶ ἰδίως τῷ προσώπῳ. Μεταβαίνων δὲ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ προσώπου εἶχεν ὑπέψιν, ὅτι τὸ ἐξωτειρικὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ κυρίως τὸ πρόσωπον ἐξαγγέλλει τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς. Ἀφ' οὗ δ' ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων ἐξῆρε τὴν κυριωτάτην—τὴν φωνήν—, τὴν συμπληροῦσαν τὴν ἐκ τῆς φροσιγνωμίας ἐντύπωσιν, μεταβαίνει εἰς τὸ β' μέρος τῆς περιγραφῆς. Ἐν τούτῳ περιγράφει τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Κολοκοτρῶνῃ καὶ τοὺς τρόπους. Ἐν τῷ μέρει δὲ τούτῳ παρεμβάλλει καὶ παρατηρήσεις τινὰς ἀναφερομένας περὶ τὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ ἰδιοτήτας (βίαιος μέχρι παραφορᾶς... πάντοτε ἀδιαφορῶν διὰ τὴν ξένην καὶ οὐχὶ διὰ τὴν ἰδίαν φήμην, εἶχε διαυγῆς καὶ πρακτικὸν τὸ πνεῦμα, φύσει περσοικισμένος μὲ εὐροιαν λόγον). Ὡστε ἡ περιγραφὴ δύο μέρη περιλαμβάνει, δὲν εἶναι δὲ πλήρης, διότι δὲν ἐκτίθενται εἰς ἰδιαίτερον μέρος αὐτῆς ὅλα τὰ ἠθικὰ τοῦ Κολοκοτρῶνῃ προτερήματα ἢ ἐλατ-

τώματα, οὐδ' εἰς ἕτερον μέρος αἱ πνευματικαὶ αὐτοῦ ἀρεταί, αἵτινες ἐπαρκῶς νὰ ἀναπτύσσονται. (Πῶς δὲ τοῦτο πρέπει νὰ γίνηται θὰ ἀναφέρωμεν ἐν τοῖς ἐπομείνοις. Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς βεβαίως δὲν ἐπεξετάθη εἰς τὰ μέρη ταῦτα, διότι ἐκ τῆς συνεχείας τῆς ἱστορίας του καταφαίνονται αἱ πνευματικαὶ κλ. ἀρεταὶ τοῦ Κολοκοτρώνη, ἡ δ' ἀνωτέρω παραθεῖσα περιγραφή δὲν ἀποτελεῖ αὐτοτελὲς λογοτέχνημα.)

Τὸ πρόσωπον ἀποκαλύπτει πολλάκις τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον· ἰδίως δ' οἱ ὀφθαλμοὶ λέγονται κάτοπτρον τῆς ψυχῆς. Ὁ ζωγράφος δὲν δύναται νὰ ἀναπαραστήσῃ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ ὅ,τι προσπίπτῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του· καὶ ἐν τούτοις χάρις εἰς τὴν ἀποκαλυπτικὴν κίνησιν τῆς μορφῆς ἰδιότητά, κατορθοὶ νὰ μᾶς δείξῃ ὅλον τὸν ἄνθρωπον, ἀποτυπῶν τὰ γνωρίσματα τοῦ ψυχικοῦ χαρακτῆρος· ἐν τοῖς χαρακτηριστικοῖς τοῦ προσώπου, ἐξάγων τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ ἐκθέων αὐτὴν ἐφ' ὅλον τοῦ προσώπου, ἐκφράζων διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, τοῦ μετώπου, τοῦ στόματος, τῶν χειρονομιῶν, τῆς στάσεως σχεδὸν πᾶν ὅ,τι ὁ συγγραφεὺς διὰ λόγον ἐν τῆς περιγραφῆς περιιστᾷ. (Πρὸβλ. Ε. Ἀπ. III, 10.)

Ἐν τούτοις δ' ὅμως πάντα τὰ πρόσωπα δὲν εἶναι πιστὸν τῆς ψυχῆς κάτοπτρον· ὑπάρχουσι πρόσωπα εὐμετάβλητα, σκοτεινά, ἄλλα κίνηματῶδη, ἀδιανόητα, ἐφ' ὧν εἶναι παράτολμον νὰ στηριχθῇ κρίσις· ἄλλα δὲ τέλοσ κατ' ἀμοτέρους τὰς ἐπόψεις ἀπατώσι καὶ ὅτε μὲν ἀδικουσι τοὺς φερόντας αὐτά, ὅτε δὲ ὑπὲρ λόγον τιμῶσιν αὐτούς.

Ἔστω ἡμῖν ὡς παράδειγμα τούτου ἡ ἐπομένη περιγραφή ὑπὸ Μ. Βαρθόλδη γραφεῖσα.

Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης δὲν ἦτο κατάλληλος νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τραχεῖς πολεμιστὰς. Ἰσχνὸς καὶ ἄνευ παραστήματος, γαλακτὸς δὲ καίτοι νεώτερος ἢ τριακοσιτοῦτης. Ἰσχνὸς δ' ὅμως ψυχῇ ἐνεκείσθητο εἰς τὸ μικρὸν ἐκεῖνο σῶμα ἀτρόμητος δὲ καὶ περιφροσῶν τὸν θάνατον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, εἶχε σῆμα ὁ Δημήτριος θεμιτὸν πατριωτικὸν ζῆλον, ἀφιλοκέρδειαν καὶ πίστην, αἵτινες δέκοντο αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ τῶν λοιπῶν Φαναριωτῶν. Δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐπιδείξῃ τὰς σπανίας ἐκεῖνας ἀρετάς· δειλὸς καὶ πῶς ἀδέξιος τοὺς τρόπους ἐστρεῖτο τοῦ λόγου, τοῦ σαγγελείουτος τὰ πλήθη· πολλάκις δ' ἐφάνητο κῆπων ὑπὸ τὴν ζυγὸν ξένης ἐπιδράσεως....

Ἄλλ' ἐκ τῶν παρατεθέντων παραδειγμάτων καταφάνεται, ὅτι ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ἀνθρώπου δὲν πρόκειται μόνον περὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ ὕψεως. Δὲν εἶναι ἀρετὴν ἕκαστος ἄνθρωπος νὰ περισταχθῇ διὰ τῆς γραφίδος, καὶ ὅν τρόπον διὰ τοῦ χρωστικῆρος περισταχθῇ, οἷον ἐκινήτων, ἐν μᾶζ μόνον στιγμῇ σκιαγραφούμενος. Εἶναι ἀνάγκη διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου νὰ παρουσιασθῇ ὡς ζῶν, κινούμενος, πράττων, ἐνεργῶν· διὰ τοῦτο τῆς περιγραφῆς τῆς ἐξωτερικῆς ὕψεως εἶναι ἄμεσοι συνέχειαι ἡ περιγραφῆ

των τρόπων αὐτοῦ, τῆς συμπεριφορᾶς, τοῦ βίου ἐν κοινωνίᾳ· διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν κοινωνικόν καὶ ἐξετάζεται ὡς τοιοῦτον καὶ κρίνεται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἢ τῆς οἰκογενείας, ἧτις εἶναι ἡ στενωτέρη κοινωνία.

Οἱ τρόποι δ' οὗτοι καὶ ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου παρέχουσι καὶ τὴν βάσιν, ἐφ' ἧς εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῇ ἡ κρίσις περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἀξίας ἢ ἀπαξίας.

Πᾶς ἄνθρωπος ἀποτελεῖ μέρος οἰκογενείας τινός καὶ εἶναι συνδεδεμένος πρὸς τοὺς ἄλλους παντοσιδῶς, γένοι ἢ νόμῳ, ἐκ τύχης ἢ αὐτοβούλως. Ὁ τρόπος καθ' ὃν φέρεται καὶ ἐκτελεῖ τὰ καθήκοντά του πρὸς τοὺς γονεῖς, ἀδελφοὺς καὶ τέκνα, πρὸς τοὺς φίλους, συμπολίτας καὶ ἐν γένει τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς τοὺς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς ἑαυτὸν, αἰ συνήθειαι αὐτοῦ, αἰ κλίσεις, αἰ ἐργασίαι, αἰ τέρψεις, πάντα ταῦτα καθιστῶσι γνωστὴν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ συγγραφεὺς ἐκφέρει τὴν κρίσιν αὐτοῦ.

Ἄλλὰ ἡ ἀνερεύνησις καὶ γνῶσις πᾶσῶν τούτων τῶν λεπτομερειῶν τοῦ βίου τῶν περιγραφομένων προσώπων δὲν εἶναι πάντοτε δυνατὴ· ὅταν εἶναι σύγχρονον ἢ τοῦλάχιστον οὐχὶ λίαν μακρὰν χρονικῶς ἀφίσταται τὸ ὑποκειμενον τῆς περιγραφῆς, τότε εἶναι εὐκόλον ἐπὶ τῶν λεχθεισῶν λεπτομερειῶν νὰ στηριχθῇ ἡ κρίσις. Ἄλλ' ὅταν πρόκειται περὶ ἱστορικῶν, περὶ σπουδαίων προσώπων, περὶ ἀνδρῶν οἵτινες χρονικῶς ἢ τοπικῶς ἢ καὶ κατ' ἀμφότερα εἶναι μακρὰν, ὁ συγγραφεὺς θὰ ἀντλήσῃ ἐκ τῆς ἱστορίας τὴν ὕλην τῶν κρίσεων καὶ τὰ χρώματτα τῆς περιγραφῆς. Πᾶσα πρᾶξις εἶναι μακρῶς τις, ἔνδειξις τις· ἀρκεῖ νὰ ἀνερευνηθῇ ὁ σκοπὸς καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτῆς, ἵνα ἀνακλυφθῶσιν αἱ ἀγαθὰ διχθεσεῖς ἢ αἱ κακὰ ὅμοια ἐκεῖνου, ὅστις ἔπραξεν αὐτήν. Αἱ πράξεις εἶναι ἀποτελεσμάττα· καὶ μετὰ τὸ αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων ὑπάρχουσι φυσικαὶ σχέσεις ἐπιτρέπουσαι τὴν ἀπὸ τούτων εἰς ἐκεῖνας ἄνοδον, τὴν ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον διείσδυσιν, τὴν ἐκ τῆς διχγωγῆς ἐξέτασιν τῆς συνειδήσεως.

Ὡς πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀρετὰς (ἢ ἐλαττώματτα) παρητηρητέον, ὅτι αὗται δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν διὰ πάντας ἀπολύτως ἰσχύον, ἀλλ' ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἀσχολιῶν τοῦ περιγραφομένου ἀνθρώπου. Διάφοροι εἶναι αἱ πνευματικαὶ ἀρεταὶ τοῦ ποιητοῦ ἀπὸ τῶν τοῦ οἰκονομολόγου, διάφοροι αἱ τοῦ στρατηγοῦ ἀπὸ τῶν τοῦ

διπλωμάτου. "Όταν λοιπόν ο συγγραφεὺς ἐξετάζη τὴν πνευματικὴν ἀξίαν προσώπου τινός, τότε ἐρωτᾷ κατὰ πρῶτον ἑαυτὸν, ποῖον εἶναι τὸ ἔργον, ἢ ἀσχολίαν, ὃ κλάδος αὐτοῦ, ποῖαι εἶναι αἱ ἀνγκυλῆαι ἀρεταὶ πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου, ἔπειτα ποῖας ἐκ τούτων καὶ μέχρι τίνος βελθοῦς κατέχει καὶ ποῖων καὶ ἐν τίνι μέτρῳ εἶναι ἐνδεής. "Ὡστε ἡ περιγραφή τοῦ ἀνθρώπου περιλαμβάνει τρεῖς μέρη: α') τὴν φυσικὴν περιγραφὴν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς καὶ ὑποδικιρουμένην εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τῆς τῶν τρόπων· β') τὰ ἠθικὰ προτερήματα· γ') τὰς πνευματικὰς ἀρετάς· ἡ ὕλη δὲ τῶν δύο τελευταίων μερῶν ἀνεურίσκεται διὰ κρίσεων καὶ συλλογισμῶν.

Περιγραφή φυλῆς ἢ τάξεως ἑνὸς ἀνθρώπων. Ἡ περιγραφή ἀνθρώπου εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς ἓν μόνον πρόσωπον, ἀλλὰ νὰ ἐκταθῇ εἰς ὅλην φυλὴν ἢ τάξιν ἀνθρώπων. Ἐν ταῖς τοιαύταις περιγραφαῖς ὁ συγγραφεὺς ἀπεικονίζει τὰ κυριώτατα σωματικὰ γνωρίσματα, ἅτινα εἶναι κοινὰ εἰς τοὺς περιγραφομένους ἀνθρώπους, τὸν βίον αὐτῶν καὶ τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἰδιόζοντα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἤθους αὐτῶν καὶ πνεύματος, ὥστε ἀπὸ μόνης τῆς περιγραφῆς νὰ διακρίνωσκαται ἀμέσως ἡ περιγραφεῖσα φυλὴ ἢ τάξις καὶ ὑπὸ τοῦ μὴ γνωρίσκοντος αὐτὴν ἐξ ἰδίης ἀντιλήψεως.

Λέθωμεν ὡς παράδειγμα τὴν περιγραφήν τοῦ Ἀρμενίου ὑπὸ Βυζαντίου (Κοσταντινουπόλις Τ. Δ' 85).

Ἀνάστημα ὀρειῶν, βραχίονες, ὀμοπλάται καὶ τέτονος ἀθλητικοί, τὸ τῆς ἀσφοδῆσεως ὄργανον ἐπισήμως ἀνεπτυγμένον χαρακτηρίζουσι ἐξωτερικῶς τὸν ἐργατικὸν τοῦτον καὶ βιομήχανον ἕν τῆς Ἀσίας. Ἀφ' αὐτοῦ μόνος δευδαμῶνος εἰς τὴν θρησκείαν του, εἰς τῆς ὁποίας προσκεταὶ παρὰ τοὺς τύπους μᾶλλον παρὰ εἰς τὸ πνεῦμα, περιορίζει τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῦ εἰς τὸ εὐκαῶς εἶναι καὶ τὴν οἰκίαν εὐξοίαν, καὶ δὲν εἶναι κατ' οὐδὲν ὀλιγότερον ἀπολαυστικῶς τοῦ Τούρκου, τοῦ ὁποῦν ἀτεμεμήθη τὴν ἀσθητικὴν ὡς πρὸς τὰ οἰκίαν ἠθῆ καὶ τὴν γυναικωνίτην. Εἶτε καθ' ἑξῆς εἶτε καὶ φάσει, διὰ τὸ βιομήχανον, δεξιὸς περὶ τὴν ψηλάφησιν καὶ δύρωσιν πολιτικῶν μεταλλῶν, προσηλωθὴ ὅλος εἰς τὰς ἀργυρονομικὰς καὶ τραπέζικὰς κερδοσκοπίας, καὶ μεταλλεύεται πρὸ χρόνων τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐχὼν δὲ φάσει ἰγυὰ καὶ τετραγωνικὸν τὸν νοῦν, καθὼς εἶναι καὶ τῶ σῶματι τετραγωνικῶς διωργανωμένος, σπανίως ἀποτηγχνίσει εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του καὶ οὐδέποτε ἀπαρδῆ καὶ ἀποτηγχνίσει. Ἐκ τῶν τεχνῶν ἢ ἀρτοποιία ἰδίως καὶ ἡ κλειδοποιία ἐνεργεῖται κατ' ἐξαιρεσιν ἐν Κοσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων. Τὸ δὲ μεγαλύτερονον καὶ ἀθλητικῶς ὀρειῶν τῆς κράσεως των ἔδιδε αὐτοῖς τὰ πρωτεῖα καὶ τὸ προνόμιον, ἐξαιρετικῶν σχεδόν, καὶ ἐπὶ τῆς ἀθροφίας.

Ὁ συγγραφεὺς ἀρχεται ὑπὸ τῆς περιγραφῆς τοῦ σώματος—τοῦ μεγέθους—καὶ

ἐξετάζει· τὸ κύριον διακριτικὸν γνώρισμα αὐτοῦ—τὸ ἀθλητικόν—καὶ ἔπειτα ἐκ τοῦ προσώπου ἀναφέρει τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπερ εἶναι κατ' ἰδιάζοντα τρόπον διαπεπλαμμένον, ὥστε δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γνώρισμα—τῆν βίαν.—Ἐπακολουθεῖ ἔπειτα ἡ ἐξέτασις τοῦ τρόπου τοῦ ζῆν—ὁ οἰκιακὸς βίος—· μετὰ τοῦτον ἐξετάζονται αἱ καθημεριναὶ ἀσχολαίαι, τὰ ἐπιτηδεύματα—ἰργουργωμονικαὶ καὶ τραπέζιτικαὶ κερδοσκοπίαί, ἀρτοποιαί, κλειδοποιαί, ἀγχοφορία—. Ὁ δὲ τρόπος οὗτος τοῦ ζῆν κατ' οἶκον καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐξηγούνται ἐκ τε τῶν δοξασίων τοῦ Ἀρμενίου καὶ τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν ιδιοτήτων. Οὕτως ὁ οἰκιακὸς βίος ἐξηγεῖται ἐκ τῶν δοξασίων αὐτοῦ καὶ τῶν ἠθικῶν ιδιοτήτων—εὐδαιμονίαν νομίζει τὸ ὕλικὸς εὖ εἶναι, ἀγαπᾷ τὰς ἀπολαύσεις, εἶναι αὐστηρὸς εἰς τὰ οἰκιακὰ ἥθη—ἀφορμὴ τούτων· ἀπειμιήθη τοὺς τούρους. (Τῆς ἐξηγήσεως δὲ ταύτης τοῦ οἰκιακοῦ βίου προηγείται ἔκθεσις τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἀντιλήψεως ὡς τοῦ γενικωτάτου ἠθικοῦ αὐτοῦ χαρακτηριστικοῦ.)—Τὰ δὲ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ ἐξηγούνται τὸ μὲν ὑπὸ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ιδιοτήτων—διάγνωτικῶν πολυτίμων μετὰλλων κ.τ.τ. (τὸ δὲ τετραγωνικὸν τοῦ νοῦ ἐξηγεῖ τὸν τρόπον, καθ' ὃν μετέρχεται τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα καὶ ἐπιτυγχάνει ἐν αὐτοῖς), τὸ δὲ ὑπὸ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ διαπλάσεως.—Μεταξὺ δὲ τῶν συνθεσάτων τούτων ἐπαγγελμάτων παρεμβάλλονται ἔχοντα ἥττονα σημασίαν καὶ ἀνάπτυξιν ἐκεῖνα τὰ ἐπαγγέλματα, ἅτινα κατ' ἐξάρισιν ὑπ' αὐτῶν ἀκούονται,—ἡ ἀρτοποιαία καὶ κλειδοποιαία.

ΙΧ. Περιγραφὴ φυσικῶν φαινομένων.—Ἐν τῇ τοιαύτῃ περιγραφῇ δὲν περιγράφονται ἀντικείμενα κίνηητα ἢ ὄντα περὶ κληρούμενα ἐν δεδομένην χρόνου στιγμή κατ' ὀρισμένην στάσιν, ὅπως συμβαίνει ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐν χώρῳ ἐκτεινομένων, ἀλλὰ ἐκτίθενται πράγματα ἐπακολουθοῦντα ἀλλήλων, διχδοχικῶς ἐξελισσόμενα, μεταβλλόμενα.

Δ' ὁ ἡ τοιαύτη περιγραφὴ δύναται νὰ κληθῇ περιγραφὴ τῶν ἐν χώρῳ ἐξελισσομένων, οἷον ἡ περιγραφὴ θυέλλης, πλημμύρας, πυρκαϊᾶς, κτλ. Κατὰ ταύτην αἱ λεπτομέρειαι δὲν διατάσσονται παρ' ἀλλήλας ὡς τὰ μέρη εικόνας, ἀλλὰ αἱ μὲν ἀκολουθοῦσι τὰς δέ, ὡς ἐν παρελάσει· ἡ περιγραφὴ δὲν συγκεντρουται πλέον εἰς μίαν χρονικὴν στιγμήν, ἀλλὰ ἐξελίσσεται καὶ περιλαμβάνει χρονικὸν διάστημα, ἔχει διάρκειάν τινα.

Ἐὰν ἐν τῷ φαινομένῳ ἀναμειγνύονται πράξεις δεκανόουσι αὐταπρηνησίαν ἢ φιλανθρωπίαν καὶ ἄλλαι, τότε ἡ σύνθεσις ἀνήκει οὐχὶ εἰς τὰς περιγραφάς, ἀλλ' εἰς τὰ διηγήματα· ἡ περιγραφὴ καταλαμβάνει δευτερεύουσαν θέσιν, ἀποβάλλει βοηθητικὴ τοῦ διηγήματος.

Ἐν τῇ φύσει οὐδὲν σχεδὸν ἐξίχνης καὶ ἀποτόμως παράγεται. Πᾶν φαινόμενον οὐ μόνον ἔχει κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἥττον ἐμφανῆ αἰτια, ἀλλὰ καὶ τὰ προμηνυτικὰ αὐτοῦ σημεία. Προσέτι δὲν ἐκδηλοῦται ἀμέσως

ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἐντάσει, ἀλλὰ συνηθέστατα ἐπιτείνεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ σειρὰς διαδοχικῶν ἐπικυζήσεων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κισθητῶν, μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ὁρίου τῆς ἐντάσεως αὐτοῦ καὶ ἔπειτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξασθενοῦται διὰ σειρὰς διαδοχικῶν ἐλαττώσεων, ἕως οὗ κατὰ πᾶσιν καὶ ἐξασθενῶσιν. Τέλος καταλείπει ἀποτελέσματα, ἔχοντα τῆς διαβάσεως αὐτοῦ, ἅτινα ἐπὶ μικρὸν μετὰ τὸ τέλος τοῦ μικροῦσι τὴν ὀλεθρίαν ἢ εὐεργετικὴν αὐτοῦ ἐνεργεῖν.

Καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ δὲ τῶν φαινομένων ἡ τέχνη ἀκολουθεῖ τὴν φύσιν, ἵνα ἀπομνησθῆται τὰς ἀνάγκας καὶ ἀνεπιτηδύστερας. Δ' ὁ πᾶσα μεθοδικὴ καὶ πλήρης φαινομένου τινὸς περιγραφὴ περιλαμβάνει τέσσαρα ἢ πέντε μέρη σφωδρῶς διακεκριμένα· α') τὰ αἴτια καὶ προμνηστικὰ σημεῖα· β') τὴν βαθμικὴν ἐπίτασιν· γ') τὴν ἀμύνην (maximum)· δ') τὴν βαθμικὴν ἐλάττωσιν· ε') τὰ ἔχοντα καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Ἀκολουθεῖ λοιπὸν τὴν πορείαν τοῦ φαινομένου, παρατηρεῖ καὶ ζωγραφεῖ αὐτὸ ἐν τῇ γενέσει, τῇ ἐπιτάσει, τῇ περιόδῳ τῆς μεγίστης ἐντάσεως, τῇ μειώσει καὶ τῇ τελευτῇ.

Ἀνεξαρτήτως δὲ τῶν φαινομένων αὐτῶν εἶναι πάντοτε ὀρθόν, πολλάκις δὲ καὶ ἀνεπιτηδύστερον, νὰ περιγράφηται ὁ τύπος καὶ νὰ δηλωθῆται ὁ χρόνος, καθ' ὃν ταῦτα ἐγένοντο. Διότι ὁ μὲν τύπος εἶναι δυνατὸν νὰ μεταβάλλῃ τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, ὁ δὲ χρόνος νὰ ἀξίωσιν ἢ νὰ ἐλαττώσιν τὸν τρόπον ἢ τὴν ὁρακίωσιν. Δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ, ἐὰν φαινομένου τι συμβῆ ἐν τῇ πεδιάδι ἢ τοῖς ὕδασι, ἐν ἐρήμῳ ἢ κατωκημένῳ τόπῳ, ἐν τῷ πλήρει τῆς ἡμέρας φωτί, ἢ ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτός.

Ἐν τῇ περιγραφῇ φυσικῶν φαινομένων εἶναι δυνατὸν ἢ μόνον αὐτὸ τὸ φαινόμενον νὰ περιγράφηται ἢ νὰ ἀπεικονίζηται ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτῷ εἴτε ὡς ἀπλοῦς μάρτυς εἴτε ὡς ὄρων πρόσωπον. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἡ περιγραφὴ ἀνευρίσκει τὸ μὲν φυσικὸν αὐτῆς συμπλήρωμα ἐν τοῖς διαφορῶσι συνκισθημασιν, ἅτινα τὸ θεῖον διεγείρει εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὴν δὲ ἐνότητά αὐτῆς ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἐντυπώσεως, ἣν καταλείπει εἰς τὸ πνεῦμα, καὶ ταῖς σκέψεις, ἃς προκαλεῖ. Ἐὰν δ' ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἀπεικονίζηται ἐν αὐτῇ ὡς ὄρων πρόσωπον, δηλαδὴ ἐὰν οὗτος παρουσιάζηται ἐνεργῶν, ἀγωνιζόμενος, πάσχων, τότε τὸ ἐνδιαφέρον μετατίθεται ἀπὸ τοῦ φαινομένου αὐτοῦ εἰς τὸν ἐμπλεκόμενον ἐν αὐτῷ ἄνθρωπον. Τὸ τοιοῦτο δ' εἶδος τῆς περιγραφῆς ἀνήκει

εις τὰ περιγραφικὰ διηγήματα, διότι πᾶν διήγημα περιλαμβάνει σερῶν πράξεων ἢ ἐνεργειῶν.

Ἄρεταὶ τῆς περιγραφῆς.

1. Ἡ ἐνότης τῆς περιγραφῆς. Οἰονδήποτε καὶ ἂν εἴναι τὸ ὑποκείμενον τῆς περιγραφῆς, τοποθεσίαν, πρόσωπον, φαινόμενον κ.τ.λ. δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν αὐτοῦ, χωρὶς νὰ παρῶμεθ' ἐν ἡμῖν συνκίσημά τι εὐάρεστον ἢ δυσάρεστον. Τοῦτο μὲν τὸ θέλημα διεγείρει τὸν θυμοκρασίον, ἐκτείνον δὲ τὴν ἀποστροφήν· τὸ μὲν ἐνθουσιάζει ἢ καταπραΰνει τὴν ψυχὴν, τὸ δὲ τεκράττει αὐτήν· τὸ μὲν διεγείρει τὴν χαρὰν, τὸ δὲ τὴν μελanchολίαν ἢ τὴν ἀνίαν· τὰ μὲν εἶναι ἐκπληκτικὰ καὶ παράδοξα, τὰ δὲ διδακτικὰ. Ἐν γένει οἰονδήποτε πρᾶγμα ἔχει ἰδιόζωντά τινα ἐπικρατοῦντα χαρακτηῆρα, ὅστις προκαλεῖ ἐν τῇ ψυχῇ ἀντίστοιχόν τι συνκίσημα. Πᾶν θέλημα γεννᾷ ἐν ἡμῖν γενικόν τι συνκίσημα, εἰς τὴν γένεσιν τοῦ ὁποίου συντελοῦσιν ὅλα τὰ μέρη τοῦ θεάματος τούτου καὶ αἱ λεπτομέρειαι. Τὸ γενικόν τοῦτο συνκίσημα πολλάκις δὲν περιγράφεται, ἀλλὰ ζωηρότερον ἐκδηλοῦται ἐν τέλει τῆς περιγραφῆς. Ἀπικρίτητον δ' εἶναι ὅμως νὰ ἀνεπαράγῃ αὐτὸ ἡ περιγραφή καὶ νὰ ἀνεπαρίστα ἔν πασι τοῖς μέρεσιν αὐτῆς. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἐνότητά αὐτῆς, ὅσονδήποτε ποικίλα καὶ διάφορα καὶ ἂν εἴναι τὰ μέρη αὐτῆς καὶ χαρακτηριστικὰ.

2. Ἡ ἐπιτυχὴς ἐκλογή τῶν λεπτομερειῶν. Πᾶν ἀντικείμενον εἶναι δυνατὸν νὰ περυσισθῇ ὑπὸ μυριάς διαφόρους ἐπόψεις, ἀνεκλόγως τῆς ἀπόψεως, ἀφ' ἧς τοῦτο ἐξετάζεται· ἕνα λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς ἀνεπαράγῃ τὰς ἐπόψεις ταύτας, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκλεξῆ μετὰ τῆς ἀπειρίας λεπτομερειῶν καὶ χαρακτηριστικῶν κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἥττον διακρινομένων, ὧν τὰ μὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ περιγραφῶσι, τὰ δὲ νὰ ἐπισημωθῶσιν ἰδίᾳ δὲ λεπτομέρεια τεπεινῆ καὶ τετριμμέναι πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῶσιν.

Βεβαίως ἐν τῇ περιγραφῇ ἐπιβάλλεται ἡ ἀφρονία τῶν λεπτομερειῶν· ἀλλ' ἡ δικίλεια αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἀποκίνηται κουραστικὴ περιτολογία· ἐὰν ἡ ζηρῶτης δυσχερεσθῇ, ἡ ἀνωφελής μακρολογία ἐκνευρίζει.

3. Ἡ ζωηρότης. Ζωηρότης καλεῖται ἡ ἀρετὴ τῆς περιγραφῆς, καθ' ἣν βραχυδῶρον σχηματίζεται ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀναγνώστου ἡ

rem IV, § 117 και ἐξ. (Σιρακούσαι) — Plin. ep. V, 6 (ἡ τοποθεσία περὶ τὴν του. σικιην villam).

δ') Περιγραφαὶ φυσικῶν φαινομένων· Plin. ep. VI, 16 και 20 (ἔκ. ηξίς Βεσουβίου) — και ὡς ἀνυπέβλητον ὑποδειγμα ἢ ἐξεικόνισις τοῦ λοιμοῦ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ Θουκ. II, 47, 2, ἣτις μέχρι μὲν τοῦ τέλους τοῦ κεφαλαίου 50 εἶναι περιγραφή, κατὰ δὲ τὰ τρία ἐπόμενα κεφάλαια ἀποβαίνει συγκινητικωτάτη ἔκφρασις.

ε') Περιγραφαὶ μαχῶν· Caes. de bell. G. II, 17 (ἡ μάχη κατὰ τῶν Νερούϊων) και bell. civ. III, 88 (Φάρσαλος) — Ἄρρ. Ἐναβ. V, 15, 4 κ. ἐ. (Ἀλέξανδρος κατὰ τοῦ Πύφρου) — αἱ δύο ναυμαχίαι παρὰ Θουκ. II, 83, 2-85 και II, 90-93.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΔΙΑΜΕΣΑ ΕΙΔΗ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΣ

Διάμεσα εἶδη μεταξὺ διηγήματος και περιγραφῆς εἶναι τὰ περιγραφικὰ διηγήματα και αἱ διηγηματικαὶ περιγραφαί.

Περιγραφικὰ διηγήματα καλοῦνται τὰ διηγήματα ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἐκτίθενται μὲν τὰ παθήματα και αἱ ἐνέργειαι προσώπων, ἀλλὰ συγχρόνως περιγράφεται ὁ τόπος ἢ αἱ περιστάσεις, καὶ ἢ αἱ διάφοροι φάσεις τοῦ συμβεβηκότος γίνονται. Ἐν τούτοις λοιπὸν κύριον μὲν μέρος εἶναι τὸ διηγηματικὸν μεταξὺ δὲ τῶν διαφόρων σημείων τῆς ἐξελίξεως τῆς πράξεως παρεντίθενται περιγραφικὰ διαφόρων τοποθεσιῶν ἢ περιστάσεων ἢ τῶν σταδίων φυσικοῦ φαινομένου, χωρὶς νὰ πύξη ἢ ὅλη σύνθεσις φέρουσα τὸν χαρακτητῆρα διηγήματος.

Διηγηματικὴ δὲ περιγραφὴ καλεῖται τὸ λογοτεχνικὸν ἐκεῖνο, ἐν τῷ ὑπόφῳ κυρίως περιγράφεται μὲν τόπος τις, ἀλλὰ συγχρόνως ἐκτίθεται και γεγονὸς τι, ὅπερ ἐν τῷ τόφῳ τούτῳ συνέβη. Ἐχει λοιπὸν ἰδίως τὸν χαρακτητῆρα τῆς περιγραφῆς και κύριον τὸν τύπον φέρει ἢ διάταξις τῶν μερῶν τοῦ λογοτεχνήματος τούτου γίνονται και τὸς κανόνες περὶ περιγραφῆς και τὰ μέρη ἰδίως τῆς περιγραφῆς τοῦ τόπου ἀποτελοῦσι τὰ κύρια μέρη αὐτοῦ· ὡς δευτερεύοντα δὲ μέρη μεταξὺ τῶν κυρίων τούτων μερῶν παρεμβάλλονται ἐξιστορήσεις μερῶν ἢ τοῦ συνόλου γεγονότος τινός.

Τῶν δύο τούτων εἰδῶν τὸ πρῶτον εἶναι πολλῶν συνηθέστερον. Δάθωμεν ὡς παραδειγμα τὸ ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῶν Νεσελλ. Ἀνγκνωσμ. ἀπό-

σπασμα ἐκ τοῦ Θάνατου Βλέκα τοῦ Π. Καλλιγᾶ τὸ ἐπιγραφόμενον «τρικυμία». Τὸ ἀναγνωστικὸν τοῦτο τεμάχιον εἶναι συνέχεια βεβαίως τοῦ ὅλου μυθιστορήματος· ὁ συγγραφεὺς ἔχει ὑπ' ὄψιν τὴν ἐξέλιξιν ἰδίως τῆς ὑποθέσεως, τὴν διήγησιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐπελθόντος φυσικοῦ φαινομένου, τῆς τρικυμίας, περιγράφει τὰ διάφορα αὐτῆς στάδια, καθ' ὅσον ταῦτα ἀποτελοῦσι τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐξελισσονται αἱ διάφοροι σκηναὶ τοῦ ἱστορήματός του, καθ' ὅσον τὰ διάφορα ταῦτα στάδια τοῦ φυσικοῦ φαινομένου παρέχουσι τὴν αἰτίαν καὶ σύνεμα τὴν ἐξήγησιν τῶν συμβεβηκότων καὶ διάφορον τροπὴν παρέχουσιν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων. Ὡστε τὸ ἀναγνωστικὸν τοῦτο τεμάχιον φέρει μᾶλλον διηγηματικὸν χαρακτήρα δι' ὃ θὰ ἤδύνατο νὰ κληθῆ περιγραφικὸν διήγημα, ἢ ἢτο πλήρες καὶ αὐτοτελεῖς διήγημα. (Ἄλλὰ καὶ ὅπως ἔχει δὲν εἶναι δυνατόν ἄλλως νὰ κληθῆ, ἀφ' οὗ φέρει κυρίως χαρακτῆρα διηγήματος, ἀφ' οὗ τὸ διηγηματικὸν μέρος εἶναι ὁ κύριος τοῦ συγγραφέως σκοπός.)

Ἐν τῷ τεμαχίῳ τούτῳ διακρίνονται τὰ διάφορα μέρη, ἢ στάδια τοῦ φυσικοῦ φαινομένου. Ἐν ᾧ «ἡ θάλασσα ἦτο ἀπράγμων», διακρίνονται τὰ πρῶτα προμητυτικὰ σημεῖα· «ὁ ἄνεμος ἐγένετο βιαιότερος, τὸ κύμα ἐκυρτούτο, νεφέλαι πυκναὶ καὶ κηλᾶδες ἐκκλυπτον τὰ ἄκρα τοῦ ὁρίζοντος, διασχίζόμεναι ὑπὸ ἀστραπῶν.» Δηλωθέντος ἐν ἀρχῇ τοῦ τόπου, δηλοῦται ἔπειτα καὶ ὁ χρόνος, καθ' ὃν γίνεται τὸ φυσικὸν φαινόμενον· «ἡ νῦξ ἐξέτεινεν—ἀστέρεις.»—Ἐπίρχεται εἴτα ἡ βαθμιαία ἐπίτασις «...ἡ βία τοῦ ἀνίμου ἤρξαν καὶ τὸ κολόκυμα προεμήνηεν ἐπερχομένην θύελλαν... αἴφνης τὰ νέφη ἐκάλυψαν τὸν οὐρανὸν καὶ βαθεῖα ἐξερράγη καταίγεις.» Λίγα διάφορα ἀλληλοδιαδόχοι ἐπαυξήσεις ἐκδηλοῦνται ἰδίως διὰ τῶν ἐνεργειῶν ἐπὶ τοῦ πλοίου· «ταῖς πάντας συνεταράχθησαν ἐντός τοῦ ἀνατοικοῦντος καὶ ἄνω καὶ κάτω διασαλευομένου πλοίου.» Εἴτα τοῦ νοήματος τούτου οὐ μόνον γίνεται ἀνάπτυξις δι' ἀπαριθμήσεως τῶν μερῶν, ἀλλὰ καὶ τι πλέον προστίθεται· «οἱ πρότονοι καὶ τὰ σανιδώματα ἔτριζον... τὰ ἰστία ἐκρότουν... ὁ διευθυντὴς ἐκραυγάζεν... οἱ κνήτοι περιέτρεινον ἀτάκτως... τὰ τηλεβόλα ἐκινδύνευον νὰ κλισθῶσιν... ἤκούοντο γοεραὶ κρυγαὶ τῶν ἐν τῷ ἄντλῳ...» Ἡ δὲ φράσις «συνετρίβη ὁ ἀκάτιος ἰστός» δεικνύει ἐπενεργεῖαν ἐπενερχθεῖσαν ἐκ τῆς νοουμένης ἐπὶ μᾶλλον ἐπιτάσεως τῆς τρικυμίας. Μετὰ ταῦτα ὁ συγγραφεὺς ἐπανερχόμενος εἰς τὴν διήγησιν ἀναφέρει συμβεβηκὸς ἔχρον αἰτίαν αὐτῆν τὴν τρικυμίαν, παρέχουσαν αὐτῷ διάφορον τῆς προσδοκωμένης τροπῆν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς διηγήσεως.—Ἡδὲ ἐπίρχεται· ἡ ἀκμή· «τὰ στοιχεῖα ἐμαίνοντο, τὰ κύματα ἠνορθοῦντο πύοντα παχὺν ἄσπρον, ὁ ἄνεμος ἐμυκίτο ἀκαταπαύστως καὶ τὴν μέλανα γνόφον τῆς νυκτὸς διέσχίζον τῶν ἀστραπῶν αἱ ἔλικες.» Πρὸς τὴν ἀκμὴν τῆς τρικυμίας ἀντιτίθεται τὸ θάρρος, ἡ ἐπιτηδεύτης καὶ εὐθυμία τῶν ναυτῶν.—Εἴτα ἐπίρχεται ἡ βαθμιαία ἐλάττωσις· «ἐπὶ τέλους ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος μετὰ βαγδαίαν βροχὴν καὶ ἐξηκολούθει μόνος ὁ κλύδων.»—Τέλος ἐπίρχεται ἡ κατὰπαντασις· αὕτη γίνεται ἐν καταλήλῳ χρόνῳ, τῇ πρώτῃ· «τὰ νέφη σχεδὸν διελύθησαν καὶ αἰθρία ἀνηγγέλλετο ἡ ἐπερχομένη ἡμέρα... Ἡ ἡώς... κατεσίγαζε τὸν σάλον τῆς θαλάσσης, τῆς ὁποίας ὁ φλοίσβος ὡς ἐν ἀντιχορίᾳ μελωδικῶς ἀπήντα εἰς τῆς πρωϊνῆς αὔρας τὸ ψιθύρισμα» (1).

(1) Ἐν τῷ παραδείγματι τούτῳ ἐγένετο μακρότερος λόγος περὶ τοῦ περιγραφι-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΕΚΦΡΑΣΙΣ

Ἐκφρασις καλεῖται ἡ ἐναργής καὶ οὕτω ζωηρῶς πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἀναγνώστου θέτουσα τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς ἀπεικόνισις ὄντος τινὸς ἢ συμβεβηκότος ἢ πράγματος, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ νομίξῃ οὐχὶ ὅτι ἀναγινώσκει, ἀλλ' ὅτι βλέπει ἐξελισσομένην τὴν πράξιν ἢ περὶστατικὴν πρὸ τοῦ ἀναπνευσταμένου πράγματος.

ΣΗΜ. «Ἐκφρασίς ἐστι λόγος περιγηματικός, ἐναργής καὶ ὑπ' ὕψιν ἄγων τὸ δηλούμενον· γίνονται δὲ ἐκφράσεις προσώπων καὶ πραγμάτων καὶ τόπων καὶ χιόνων καὶ πολλῶν ἑτέρων» (Ἑρμογένης. Προγομνάσματα).

Ὑποκείμενα τῆς ἐκφράσεως εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμεύωσι πράγματα, σκηναί, ἐν αἷς ἐξεικονίζονται ἡ φίλια, ἀνδρεία, στενοχωρία· πικνηγύροις, ὄρια, οἶον ἔαρ, θέρος· τόποι, οἶον λιμῶνες, λιμένες, ποταμοί· κισροί, πρόσωπα, ἄλογα ζῶα καὶ φυτά.

Ἡ ἐκφρασις ὑπὸ πολλῶν δὲν θεωρεῖται ἴδιον εἶδος λόγου, τὸ μὲν διότι δυνατόμεθα καὶ μῦθον καὶ διήγημα νὰ ἐκφράσωμεν, τὸ δὲ διότι ἐν οἴφθιποτε εἶδει τοῦ λόγου δυνατόμεθα νὰ ἐγκαταχμείζωμεν καὶ περιεβάλλωμεν ἐκφρασίην προσώπων, τόπων καὶ τῶν τοιούτων.

Ἡ ἐκφρασις, κατὰ τὸν Νικόλαον τὸν Σοφιστὴν, διαφέρει τῆς διηγήσεως κατὰ τὴν ἐνάργειαν· διότι ἡ μὲν διήγησις «ψιλὴν ἔχει ἔκθεσιν πραγμάτων, ἡ δὲ πειρᾶται θεατὰς τοὺς ἀκούοντας ἐργάζεσθαι... διαφέρει δὲ καὶ κατ' ἐκεῖνον διηγήσεως, ὅτι ἡ μὲν τὰ κατ' ὄλου, ἡ δὲ τὰ κατὰ μέρος ἐξετάζει.»

Διαφέρει δὲ τῆς περιγραφῆς ἡ ἐκφρασις ὅτι, ἐν ᾧ ἡ περιγραφὴ παρέχει ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβῆ, εἰς τὴν πραγματικότητι ἀναπικρινομένην εἰκόνα ἀντικειμένου τινὸς ἐπὶ σκοπῷ διδασκαλικῆς ἢ γνώσεως αὐτοῦ, ἡ ἐκφρασις ἐξάγει μόνον τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα, ἅτινα κυρίως ἐπενεργούσιν ἐπὶ τῶν συναισθημάτων. Διαγείρει τὴν φαντασίαν καὶ ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ θυμικοῦ τοῦ ἀναγνώστου⁽¹⁾.

κοῦ μέρους, ἵνα κατανοηθῶσι σαφέστερον τὰ πρότερον λεχθέντα περὶ τῆς περιγραφῆς φυσικῶν φαινομένων.

(1) Παράβαλε τὰ λεγόμενα ὑπὸ Θεώνος (ἐν Προγομνάσμασιν 11) ἄραται δὲ

Ἡ περιγραφὴ ἄρα ἔχει κυρίως ἀντικειμενικήν, ἢ δὲ ἔκφρασις ὑποκειμενικήν τὴν φύσιν, καθ' ὅσον δὲν ἐπιζητεῖται διὰ τούτης νὰ γνωσθῇ τὸ ἀντικείμενον ποῦτον εἶναι καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ πῶς ἀντικατοπτρίζεται ἐν τῇ ἀντιλήψει καὶ τῷ συναισθητικῷ τοῦ συγγραφέως· ὥστε ἢ μὲν περιγραφὴ ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὴν νόησιν, ἢ δὲ ἔκφρασις εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ἀναγνώστου.

Ὅταν ἡ ἔκφρασις φέρῃ μᾶλλον τὸν χαρακτηρὰ τοῦ διηγήματος, τότε ἡ κτῆ διάταξις ἐν αὐτῇ ἐπικρατεῖ καὶ τὰ κτῆ μέρη διακρίνονται, οἷα καὶ ἐν τῷ διηγήματι· ὅταν δὲ ἐν τῇ ἐκφράσει μᾶλλον ὁ χαρακτηρὸς τῆς περιγραφῆς ἐξέλῃ, τότε ἰσχύουσι περὶ τῆς διακρίσεως τῶν μερῶν αὐτῆς τὰ περὶ περιγραφῆς λεγθέντα.

Διὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία, ἰδίως ἐν τῇ ἀμέσῳ κατὰλήψει καὶ τῇ ἀνευρέσει τῆς οἰκονομίας ἐκφράσεώς τινος, ἔχει πολλὰ τὰ συμφωνοῦντα πρὸς τὴν τοῦ συνήθους διηγήματος καὶ περιγραφῆς· ἐν τούτοις δ' ὅμως εἶναι φυσικὸν ἰδιαιτέρως νὰ ἐξετάζωνται ὅλα ἐκεῖνα τὰ σημεῖα, ἅτινα ὑπηρετοῦσι τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἐκφράσεως, ἤτοι τὴν ἐπὶ τῆς φαντασίας καὶ τοῦ θυμικοῦ ἐπίδρασιν. Ζωηρότης δὲ καὶ ἐνέργεια πρέπει καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ νὰ ἐπικρατῇ. Γενικῶς δύνανται τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐκφράσεων, ὅτι αὕτη πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν σύντομος καὶ βραχεῖα καὶ νὰ μὴ κατὰστρέφῃ τὴν ἐπίδρασιν διὰ περιττῶν καὶ μικρῶν ὑποδικιρέσεων καὶ περὶ τῆς ἐκφράσεως μὴ ἔχουσιν σχέσιν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ συγγραφέως. Ἄξια δὲ συστάσεως εἶναι ἡ ἐπανειλημμένη τελεία κατ' ἤθος ἀναγνώσις μετὰ τὴν διδασκαλίαν ἐπεξεργασίαν.

Λάβωμεν κατὰ πρῶτον ὡς παράδειγμα ἐκφράσεως τὴν τῆς κοιλίδος τοῦ Πλατωνῆ ἐν Κυδωνίᾳ τῆς Κρήτης.

Θελικὴ εἶναι διὰ τὸ φυσικὸν κάλλος τῆς, ἢ φροῦνμος καὶ ἐπιμήκης αἴτη κοιλίης. Λόφοι γλοῦζοντες ὑποδύνται ἐκεῖ καὶ κῆποι ἀνθοσκεπέες καὶ ἀγροὶ περριτεμένοι ἐκτείνονται παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν ὠραίων λοφίσκων καὶ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ καὶ μὲ γλυκῆν, ἥσυχον κελαιοσμὸν φέρεται ἀπὸ τῆς μεσημβρίας ἐκβάλλον εἰς τὸ Κορητικὸν πέλαγος ὁ θαμνίης καὶ ἀεῖρουρος ὄναξ τοῦ Πλατωνῆ. Κελαροῦσι δ' ὄναξ,

ἐκφράσεως αἶθε, σαφήνεια μὲν μάλιστα καὶ ἐνέργεια τοῦ σχεδὸν ὁραῖοι τὰ ἀπαγγελόμενα, ἔπειτα τὸ μὴ τελὸς ἀπομηκύνειν περὶ τὰ ἄχρηστα. Ὁ δὲ Νικόλαος ὁ Σοφιστὴς λέγει ὅτι ἡ ἔκφρασις «παραλαμβάνει τὰ ἐργαζόμενα τὴν ἐνάργειαν καὶ ὑπ' ὅψιν ἡμῖν ἄγοντα ταῦτα, περὶ ὧν εἰσιν οἱ λόγοι, καὶ μόνον οὐ θεατὰ εἶναι παρασκευάζοντα».

ἀφρίζει κορημιζόμενος ἀπὸ μικροῦ τιος ἔθους, προσσροῦει εἰς κορυὴν δένδρον παρασσηθέντα ὑπὸ τῶν ὑδάτων του, σχηματίζει βραχίονας, ρηθίδα, διόρυνας καὶ κυλίεται κονοσταλλώδης καὶ διαγέστατος ἐπὶ τῆς κοίτης του ἀποτελῶν γλοῦβον γλυκύν. Τὰ δροσερὰ ὑδάτα του ἔδω μὲν κινουοὶ παρόχθιον ὑδρομίλων, ἐκεῖ προχείρως διοχετεύμενα ἀρδεύουσι τοὺς ἀραβοσίτους καὶ περαιτέρω ἔτι τὰς ἐπινασίους καὶ τὰς ἄλλας φυτείας τῶν χωρικῶν. Πλάταιοι γηραιά, τοὺς κορμοὺς καὶ τοὺς κλάδους τῶν ὁποίων περιβάλλουσι κισσοὶ χλοεροὶ καὶ ἄλλα ἔρπασια εἶδη φυτῶν, ἐκτείνουσι τὰς ῥίζας των εἰς τὸ ἕγρον ἔδαφος, ἐν ᾧ ἔπεσθεν ψιθυρίζουσι τῆς πλαταίων τὰ φύλλα σπόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου καὶ διὰ τοῦ ψιθύρου αὐτῶν συμπληροῦντα τὴν ἀομοικίην ἐκείνῃ τοῦ ἡδέος γλοῦβου μονοκίην. Ἀζμαῖα βλαστάνει καθ' ὅλην τὴν κοιλάδα ἢ ἄμπελος, ἢ ῥοδοδάφνη, ἢ λεμονέα, ἢ πορτοκαλία καὶ ποικίλια ἄλλα εἶδη ὕψιμοφύων δένδρων. Ἐδῶ φαίνονται πλανώμενα ἀγγεῖα βοτῶν ἐκεῖ παρόρρονται διὰ τῶν ὁρέων ποίμνια προβάτων καὶ κατεσπαρμέναι, ἐν εὐδήμῳ σκιετῆσει, εἰς τὰς ἀποτόμους ἄκρας καὶ τὰ ἔψη τῶν βοτῶν φαίνονται βόσκουσαι αἴγες. Συνορίζει τὸν αὐτὸν αἰτῶδ ὁ αἰπόλος· ἄδει ἄσμα πολεμικὸν ὁ ποιμὴρ, καθήμενος παρὰ τὴν ῥίζαν γηραιᾶς ἐλαίας, λιγέως ψάλλουσιν εὔστομοι ἀηδῶνες, καὶ τὰ ἄλλα πτερινὰ τοῦ οὐρανοῦ, κεκρομμένα ὑπὸ τὰ πικρὰ τῶν δένδρων φυλλώματα.

Ἀδρια εὐδαίει καὶ δροσεραὶ πνέουσιν ἡδέως διὰ τῆς κοιλάδος. Τὰ Λευκὰ Ὅρη ὑψοῦνται μεγαλοπρεπέστατα εἰς τὸ βῆθος τοῦ ὄραον σκηνογραφημάτων καὶ ἡ θάλασσα ἐν ἐπιβλητικώτερά ἔτι μεγαλοπρεπέει ἐκτείνει ἀπαιτέρω τὰς κωνᾶς καὶ ἀτελειτέτους ἐκτάσεις της. Ὁ ὀφθαλμὸς τέρεται βλέπων· μαθηδόνεται ἀπὸ τῶν διπλοῦν ψιθῶν τῶν φιλίων καὶ τοῦ ὕδατος ἢ ἀκοή, μεθίει ἢ σαφηνεῖ ἀπὸ τῶν ἀομαμάτων τῶν ἀνθέων καὶ ἀκόρεστον εὐρήνεται τὸ στήθος, ὅπως εἰσπνέσει τοῦ βοῦτοῦ τὸν εὐωδιάζοντα ἄνεμον καὶ τῆς θαλάσσης τὴν αὔραν. (Κατὰ Σ. Παγατέλην [1].)

Κατὰ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζει τὴν γενικὴν ἀπὸ τοῦ ὅλου ἐντύπωσιν διὰ τῆς πρῶτης περιόδου τῆς χρησιμευούσης ὡς εἰσαγωγῆς. Ἐπειτα ῥίψας ταχὺ βλέμμα ἐπὶ τῆς ὅλης κοιλάδος, σταματᾷ εἶτα ἐπὶ τῆς κυρίας ἐντυπώσεως, τοῦ ποταμοῦ· ἀκούει τὸν ἀπ' αὐτοῦ ἤχον, παρακολουθεῖ τὸν ῥοῦν του, βλέπει· τὰς κινήσεις του καὶ παρατηρεῖ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ὑδάτων του· ἀπὸ τούτου σπρέφει τὸ βλέμμα εἰς τὰ παρόχθια φυτὰ, ἄτινα, βαίνων ἀπὸ τῶν ῥιζῶν πρὸς τὰς κορυφάς, ἐξετάζει· ἀπὸ δὲ τῶν παροχθίων δένδρων ἐκτείνει περαιτέρω τὸ βλέμμα πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς κοιλάδος δένδρα. Παρίστησι ζωηρότατα τὴν κίνησιν τῶν ἐν τῇ κοιλάδι ζῶντων· ζωγραφεῖ παραστατικώτατα τοὺς ἐν τῇ κοιλάδι ἀνθρώπους. Διὰ τῆς ἀπεικονίσεως δὲ τῶν ἐμφύλων ὄντων παρέχει εἰς τὴν ὅλην εἰκόνα ζωὴν. Παρίστησιν εἶτα τὴν ἀπὸ τοῦ κλίματος ἐπίδρασιν καὶ περιγράφει τὰ ἄκρα τοῦ σκηνογραφηματος, ἐντεῦθεν μὲν τὰ ἔρη, ἐκ τοῦ ἄλλου δὲ μέρους τὴν θάλασσαν. Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ δὲ τῆς περιγραφῆς ἐκτίθενται τὰ διάφορα ἀπὸ τῆς τοποθεσίας συναισθήματα. Πολὺ δὲ καλῶς ἐποίησε διακρίνας ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τὰ συναισθη-

(1) Λαβόντες τὴν ἄδειαν τοῦ συγγραφέως καθυρίσαμεν, χάριν διδακτικοῦ σκοποῦ, τὴν σειρὰν τῶν μερῶν τῆς ἐκφράσεως ταύτης διαφόρως ἢ ὡς ἔχει ἐν τῷ πρωτοτύπῳ.

ματα, ἄτινα ἀπὸ τῶν αἰσθημάτων ἑκάστης τῶν διαφόρων αἰσθήσεων προκαλοῦνται· διότι καὶ ἐν τῷ κυρίῳ μέρει τῆς ἐκφράσεως, καθώρισε τὰ ἀπὸ ἁράσεως αἰσθήματα (ἄτινα καὶ τὸ πλείστον καὶ σπουδαιότατον μέρος κατέχουσιν), ἔπειτα τὰ ἀπὸ τῆς ἀόχης καὶ ἐν τέλει διὰ βραχέων τὰ ἀπὸ τῆς ὑσφρήσεως καὶ τῆς ἀφῆς.— Ἡ χρῆσις τοῦ ἐνεστώτος, ἡ συντομία τῶν περιόδων καὶ τῶν προτάσεων, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁπίων ἐνίστε δια μιᾶς μετοχῆς προσφύεστατα διασαφίζεται, ἢ κατὰ παράταξιν σύνδεσις τῶν πλείστων προτάσεων, τὸ ἄσυνδετον σχῆμα, ἰδίως μεταξὺ τῶν περιόδων, συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐνάργειαν τῆς ἐκφράσεως. Εἰς ταύτην δὲ μόνον ἀποβλέπων ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐξετάζει τὴν τοποθεσίαν τῆς κοιλιάδος ἐν σχέσει πρὸς ἄλλα μέρη, περιορίζεται εἰς τὰς ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἐντυπώσεις καὶ ἐνδιατρίβει εἰς τὰς χαρακτηριστικὰς λεπτομερείας. Δὲν παριστᾷ τὰ ζῆνα καὶ τὸν ἀνθρωπον οὐδ' αὐτὰ τὰ φυτὰ ἔκινητόντα ὡς νεκρά. Παρουσιάζει τοὺς βίαις ἡρέμως βίσκοντας, τὰ πρόβατα τῆδε κάκεισε κατεσπυρμένα ἐπὶ τοῦ γλοεροῦ τάπητος, τὰς αἴγας πηδῶσας ἐπὶ τῶν ψιλῶν καὶ ὑποκρήμων βράχων, τὰς ἡρόνας ψαλλούσας, τὰ πτηνὰ κεκρομμένα ἐντὸς τῶν φυλλωμάτων, τὸν αἰπόλον ἐξηπλωμένον καὶ παίζοντα τὸν αὐλὸν ἡδέως, τὰ φύλλα τῶν δένδρων σειόμενα, καὶ παρουσιάζει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν καὶ αὐτὴν τὴν ζωηρὴν τῆς ἀμπέλου βλάστησιν καὶ τὰ ὄρατα τῆς βοδούρας καὶ τῆς λεμονίας ἀνήθη.

Ἔστω καὶ ἕτερον παράδειγμα ἐκφράσεως ὀφειλόμενον εἰς τὸν αὐτὸν τοῦ κ. Σ. Παγανίλη κάλαμον.

Ἀνέκφραστον εἶναι τὸ κάλλος τῆς Μεσοηρίας καὶ τὸ θέλημα ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ἠμηλοῦ ὄρους τῆς Ἰθώμης, ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς προσφύρον ὀρομένης. Ἡ Μεσοηρία ἄπλασ μὲ τὴν γλοερὰν ἐσθῆτά τῆς ἀλκαουμένη τῆδε κάκεισε ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν γραμμῶν τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ὀρέων τῆς, ἐκτυλίσσεται μὲν χάρικος ἀπαραιλλων κίτοιθι τοῦ ἱεροῦ ὄρους. Σμαράγδιος περιβολὴ ἀνεφίκτων καὶ ἀνεφράστον κομψότητος καὶ μεγαλοπρεπείας σιζομένη τῆδε κάκεισε ἐπὶ ἀδαμάντων καὶ μαργαριτῶν. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐντύποισις.

— Ὁ Ταῦγετος πρὸς ἀνατολὰς, ὁ Ἐρύμανθος βορειανατολικῶς, τὰ ὄρη τῆς Κορώνης καὶ τῆς Κυπαρισσίας πρὸς δυσμὰς κατακλιθενοὶ τὴν εὐδαίμονα κοιλίαν ἀποτελοῦντα κύκλον ἀπέραντον, τὰ ἄκρα τοῦ ὁποῖον εἶναι τὰ ὄρη καὶ τὸ κέντρον αἰ πεδιάδες. Ἐν τῷ μέρει τοῦ κήλου ἐκείνου ἐγγεῖται τὸ ὄρος Ἰθώμη, φρονικὴ σκοπιὰ τεθεῖσα ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ Ἀμμιοσυροῦ, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἀμυντήριον καὶ ἀπειλὴ κατὰ πάσης δουλείας, ἐφ' ἧς ἡδύνατο νὰ ἀπειληθῇ ἡ ὠραία χώρα, καὶ ὡς σημεῖον ἅμα περιφανές, ἀφ' οὗ ὁ ἔνθουσιων παρατηρητὴς θὰ ἡδύνατο νὰ θαναμίσῃ τὸ ἐκκληκτικόν, τὸ θεῖον κάλλος τῆς Μεσοηρίας. Ποῖα λαμπρά, ποῖα μακάρια καὶ λιπαρὰ πεδιάδες, δένδροσκεπεῖς καὶ ἀμπελοσκεπεῖς, ἐκτυλίσσονται πρὸ τῶν ὀρέων τοῦ παρατηροῦντος! Ποῖοι κήποι ἐνανθεῖς καὶ πολυανθεῖς, ποῖα ἡμερος γλυκύντης, ποῖα θάλλουσα μεγαλοπρέπεια! Ποῖα ἀναγνήσεις πλανῶνται ἐπὲρ τὰς πεδιάδας ταύτας καὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, ποῖα ἀεὶα ποτιῖδες ἡσοικιστοὶ τὸ πῆχος τοῦ χειμῶνος καὶ τὸ θάλλος τοῦ θύρονος!

Παρὰ τὰς χειροσκεπεῖς καὶ γυνῶς κορυφὰς τοῦ Ταῦγέτου ἀποθανιάζει τις τὴν γλῶσσαν τῶν Μεσοηριακῶν ἀγρῶν καὶ τὰ ἀνήθη τῶν κήπων καὶ τῶν λειμώνων. Γαῖαν

εκτείνεται πρὸς δυομὰς καὶ μεσημβρίαν ἢ θάλασσα, καὶ τὸ κῆμά της, ἐπὶ ἐλαφροῦ ὠνούμενον ἀνεύματος, ὄσθηθι μελωδικῶς παρὰ τὴν εὐδαίμονα ἀκτῆν, ἔνθα θαυμασίους ἀναδίδει καρποὺς ἢ ἄμπελος καὶ ἡ ἐλαία καὶ πικρὰ τὰ ἀρώματα τῶν ὁόδων καὶ τῶν ποταμιῶν, τῆς λεμονίας καὶ τῶν λαντιῶν ἀνθέων μεθύσκουσι τὴν αἰσθησιν τοῦ παρὰ τὴν ἀκτῆν πλανομένου θαυμαστοῦ τῆς φύσεως καὶ τοῦ κάλλους τῆς Μεσοσηριακῆς γῆς.

Ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκφράσεως, ὅστις σφῶς διακρίνεται τοῦ κυρίου μέρους διὰ τῆς μεταβατικῆς φράσεως «τοιαύτη εἶναι ἡ ἐντύπωσις», ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζων κατὰ πρῶτον τὴν γενικὴν ἐντύπωσιν καὶ τὴν εἰκόνα τῆς χώρας ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς ἐκθέτων, καθορίζει εἶτα σαφέστερον τὴν φύσιν τῆς εἰκόνας. Ἐν τῷ κυρίῳ μέρει ὄργεται ὅτι τῶν ἄκρων τῆς εἰκόνας (παραλείπει διὰ μόνον τὸ ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέρος, ἵνα ἐκθίσῃ τὰ κατ' αὐτὸ ἐν τέλει), καὶ ἀπὸ τῶν ὁρίων ῥίπτει ἐν βλέμμα εἰς τὸς πεδιάδας καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὸ κέντρον, ἐφ' οὗ ἵσταται, ἡ ἱστορικὴ σπουδαιότης τοῦ ὅποιου ἐπὶ μίαν στιγμὴν διεγείρει ἀναμνήσεις καταλλήλως συναπτομένως πρὸς τὸν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ παρόντι αἰσθημάτων καὶ ἐντυπώσεων θαυμασμόν. Ἡ ἰδέα δ' αὕτη τοῦ θαυμασμοῦ χρησιμεύει ὡς μεταβατικῆ ἔννοια εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ἀπὸ τῆς πεδιάδος ἐντυπώσεων. Ἐν τῷ μέρει δὲ τούτῳ ὁ συγγραφεὺς δὲ ἐπεκτείνεται εἰς λεπτομερείαν, δὲν ἐνδιατρίθει εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, ἀλλ' οἴοντι ἀκροθιγῶς τούτων ψαύων χαρακτηρίζει ταῦτα καταλλήλως καὶ ἀντικατοπτρίζει τὴν ἀπὸ τούτων ἀντίληψιν. Ῥίπτων δὲ εἶτα ταχὺ βλέμμα ἐπὶ τῶν προπόδων τῶν ὁρίων στρέφει ἐν τέλει τὸ ὄμμα πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὰ παρὰ τὴν περὶ τὴν κρᾶσπεδα, ἀποτυποῖ τὰ ἀπὸ τῶν διαφόρων αἰσθήσεων αἰσθήματα, παρουσιάζει τὸν ἄνθρωπον ἔκει πλανώμενον καὶ καταλήγει διὰ τῆς φράσεως δι' ἧς ἤρξατο καὶ διὰ τῆς ὁποίας τὴν γενικὴν αὐτοῦ ἐντύπωσιν ἐκδηλοῖ.

Αἱ δύο παραθεθεῖσαι, ὡς ὑποδείγματα, ἐκφράσεις, ἡ τῆς κοιλάδος τοῦ Πλαταιᾶ καὶ ἡ τῆς Μεσοσηρίας, παραβαλλόμεναι πρὸς ἀλλήλας παρουσιάζουσι πολλὰς τὰς διαφορὰς· α') ὅτι ἡ μὲν πρώτη, ὡς καὶ ἐξ ἀπλῆς ἀναγνώσεως αὐτῆς καταφαίνεται, εἶναι μᾶλλον φανταστικὴ, ἐξωραϊζουσα τὴν πραγματικότητα, ἡ δὲ δευτέρα εἶναι πιστὴ τῆς πραγματικότητος ἀναπαράστασις· β') ὅτι ἔκεινὴ μὲν ἐπεκτείνεται εἰς λεπτομερείας καὶ ἐπιζητεῖ, ὅπως ἀπὸ τούτων σχηματισθῶσι διὰ τῆς ἐναρξείας ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀναγνώστου τὰ ἀρμύζοντα συναίσθηματα, αὕτη δὲ παραλείπουσα τὰ ἐπὶ μέρους καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ὅλου περιορισμένη, ἐκτίθει τὰς ἀπὸ τούτων ἐντυπώσεις καὶ τὰ συναίσθηματα διὰ καταλλήλων φράσεων καὶ ἐπιφωνήσεων· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ ἐκφράσει τῆς Μεσοσηρίας δὲν διακρίνεται σαφῶς ὁ ἐπίλογος, ἀλλὰ μόνον εἰς ὀλίγας λέξεις ἐν τέλει περιορίζεται· γ') ὅτι ἐν τῇ ἐκφράσει τῆς κοιλάδος τοῦ Πλαταιᾶ μετὰ τὴν ταχειάν τῆς κοιλάδος ἐπισκόπῃσιν ὁ συγγραφεὺς στρέφει ὅλην τὴν προσοχὴν του εἰς τὸ κύριον μέρος, τὸν ποταμόν, ὃν παρακολουθεῖ καὶ ἀναπαριστᾷ, καὶ ἔπειτα ἐκτείνεται εἰς τὰ πέριξ. εἰς οὐ φθάσῃ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ πλαισίου· ἐν δὲ τῇ ἐκφράσει τῆς Μεσοσηρίας ὁ συγγραφεὺς ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἄκρων προχωρεῖ εἰς τὸ κέντρον, ἵνα πάλιν καταλήξῃ εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον· ἡ τοι-

αὐτῆ διατάξεως προέρχεται μὲν καὶ ἐκ τῆς θέσεως τοῦ παρατηρητοῦ, ἰσταμένου ἐν τῷ μέσῳ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῇ προκειμένῃ συνθέσει δὲν διακρίνεται κυρία ἐντύπωσης. Τοῦτο ἐπιτρέπεται μὲν νὰ γίνηται: ἐν τῇ ἐκφράσει, ἀλλὰ ἐν τῇ περιγραφῇ πρέπει νὰ διακρίνηται ἡ κυρία ἐντύπωση.

Ἰδοὺ καὶ παράδειγμα ἐκφράσεως προσώπου:

Ἐν τῇ συνελεύσει τῆς Ἐρμιόνης ἦσαν μακάριοι οἱ παρὰ τὸν τοῖχον καθήμενοι ὄητορες ἢ ὄσοι, προνοητικότεροι τῶν ἄλλων, ἔφερον μαγκοῦρας, ὡς τις Βασιλεῖος Μπασιῶς, ὁ οὐ μόνον ἐπὶ προνοίᾳ μαγκοῦρικῆ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολυγέμονοι νεύρω ἐνγλωττίας διακρινόμενος. Ὁ Βασιλεῖος αὐτός, Ἡρακλῆς τὸ ἀνάστημα καὶ Στέντωρ τὴν φωνήν, ἤρχετο πάντοτε ἐφόδιον ἔχων ἑάβδον ποιμενικὴν εὐλαγῆ ἀναβαίνουσαν μέχρι πάγωνος, ἐφ' ἧς στηρίζων ἀμφοτέρους τοὺς βραχίονας, διέχευε ὡς ἀπὸ βήματος ὑψηλοῦ ἀφθονα γάματα χρυσοορότου ὄητορέας... "Ὅτε δὲ ἤκμαζεν ὁ θόρονος καὶ ἡ σμικλοκῆ ἐν τῇ συνελεύσει, τότε δὴ τότε ἐξεροήγγυτο δικερν κεραινοῦ ἢ φωνῆ τοῦ Στέντωρος Μπασιῶ, ἐν ᾧ πάντα ἦσαν ἔκτακτα, καὶ ἀνάστημα καὶ μακροθύριε μύσταξ καὶ μνώδεις βραχίονες καὶ μακροσκελεῖς πόδες καὶ ἀδολεσχία καὶ οικαιότης καὶ ἀμάθεια. (Ν: Δραγούμη Ἰστορ. Ἀναμνησ. Α' σελ. 34—39.)

Ἡ ἔκφρασις αὕτη ἀποτελοῦσα μέρος ἱστορικῆς συγγραφῆς δὲν ἔχει σαφῶς διακεκριμένα τὰ μέρη· ἀλλὰ ζωγραφεῖ ἱκανῶς τὸ πρόσωπον καὶ ἐν ἡρέμῳ καὶ ἐν τεταραγμένῃ τῆς ψυχῆς καταστάσει καὶ ἑναργῶς παρουσιάζει αὐτὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ἐξήρυστα τὰ ἰδιόχροντα αὐτῷ χακτηριστικά.

ΣΗΜ. 1. Λίαν σύντομος ἔκφρασις ἀπεικονίζουσα, οἰονεὶ ζωγραφουσα, ἐν μιᾷ μόνῃ χροικῆσι στιγμή τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς διὰ ζωηρῶν χρωμάτων καλεῖται εἰκὼν" π.γ.

Λεξιθερ τοῦ χώρου τῶν συνεδριάσεων, βήματά τινα μακρῶν, ἔθαλλε λειμωνεῖα, δισχιδῆ ἔχουσα τιν κορμῶν, ἐφ' οὗ ἀνατιδῶν καὶ καθήμενος ὁ γέρον Κολοκοιρώνης, τὸ μέτωπον ἔχων ἐτημένον καὶ οἴνοφρον, τὸ ἦθος ἄκακον, τὴν φωνήν βροντώδη, ἀλλὰ σχεδὸν πάντοτε ἀόγγυτον καὶ τοὺς πόδας παλιμπλιανεῖς, ἐπότιεν ὡς ἄλλος Σέρις, οὐχὶ τὴν μάχην τῆς Σαλαμῆος, ἀλλὰ τὴν ματαιώσοπον τῆς Τροϊζῆνος λογομαχίαν.» (Δρ. Ἰστ. Ἀναμν. Α' 36.)

ΣΗΜ. 2. Ὁ μακαρίτης Χ. Πηκαμάρκου ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Ἀναμν. βιβλίων τῶν Ἑλληνοπαίδων λέγει (σελ. 502): «Προηγείται κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ζῶων ἡ περιγραφή τῶν μερῶν, ἐξ ὧν συνίσταται τὸ ζῶον καὶ ἡ ἐπάλληλος θέσις αὐτοῦ· ἔπειτα ἡ αἰσθητικὴ ἐντύπωσις ἡ γενομένη εἰς τὴν ψυχῆν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐκ τοῦ σχήματος τῶν μερῶν, ὡς ἐκ τῆς ἀναλογίας αὐτῶν πρὸς ἄλληλα, ὡς ἐκ τοῦ γράματος καὶ τῆς κινήσεως αὐτῶν· ἀκολουθεῖ ἡ ἱστορία τῆς ἐξμερῶσεως καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ πλανήτου ἡμῶν διαδόσεως αὐτῶν· ἔπειτα ὁ βίος καὶ ἡ δίατα· ἀκολουθεῖ ὁ ψυχικός βίος, καὶ δὴ ἡ αἰσθητικὴ δύναμις πρῶτον, ἡ δὲ νοητικὴ δύναμις καθ' ἅλας αὐτῆς τὰς ἐκφράσεις καὶ τὰ πῶθη καὶ τὰ ἤθη αὐτῶν δευτέρον, καὶ ἐκτίθεται ἐν τῷ εἰς τὸν ἄνθρωπίνῳ βίῳ χρησιμότης αὐτῶν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐν διηγήσει λεπτομερεῖ ἑναργῶς καὶ σχεδὸν εἰς ὅψιν φεούση τοῖς φιλομαθοῦσι τὸ διηγούμενον, πεποιτημένη διὰ τῶν προηγμένων παραδειγμάτων διευκρινιζόντων ἐκάστην τῶν περιερ-

γοτέρων ιδιοτήτων της φύσεως αὐτοῦ.» Ταῦτα δὲ ἀποτελοῦσι τὸ σχῆμα τῆς διατάξεως τῶν διαφορῶν μερῶν, ἐξ ὧν ἀποτελοῦνται αἱ ἐν τοῖς ἀναγνωσματῆσι αὐτοῦ ἐκφράσεις καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα ἀνεφέρομεν, ὡς χρήσιμα εἰς τοὺς ἀπὸ τῶν ἀναγνωσματῶν τούτων διδάσκοντας.

Ἄλλὰ παρ' ὅλον τὸν σεβασμὸν, τὸν ὁποῖον ἔχομεν πρὸς τὰς γνώμας τοῦ ἀειμνήστου παιδαγωγικοῦ, ἐπιγραπῆτω ἡμῖν νὰ μὴ συμφωνήσωμεν, ἀλλὰ νὰ ἐμμενόμεν εἰς τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἀνωτέρω γνώμην ἡμῶν περὶ τῶν μερῶν τῆς ἐκφράσεως, ἅτινα ἐν πολλοῖς καὶ δὴ ἐν ἐκφράσει ζήφου ἢ φυτοῦ εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ τῆς περιγραφῆς. Πρῶτον μὲν διότι τὰ ἐν ὑποσημειώσει παρ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ἑρμογένους παρατιθέμενα «Παραπλησίως δὲ καὶ τὰ ἄλογα ζῶα κατὰ τὸ ἐγχωροῦν κτλ...» εἶναι τὰ μέρη τοῦ *ἐγκωμίου* καὶ οὐχὶ τῆς *ἐκφράσεως* (ἰδ. ἐκδ. Spengel II, σ. 13). Δεύτερον δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Παπαμάρκου παρατιθέμενον σχῆμα δὲν εἶναι τὸ τῆς *ἐκφράσεως*, ἥτις σκοπὸν ἔχει νὰ παραστήσῃ τὴν ἐπὶ τῆς φαντασίας καὶ τοῦ θυμικοῦ ἐπενέργειαν τοῦ ζήφου ἢ φυτοῦ, δὲν εἶναι οὐδὲ *περιγραφή*, ἥτις ἐκτίθηται γάρ ἐν διδακτικῷ σκοπῷ τὰ κατὰ τὸ σῶμα τοῦ ζήφου, δεύτερον τὴν αἰσθητικὴν ἢ νοητικὴν δύναμιν καὶ τρίτον τὰς ἠθικὰς ιδιότητας. Εἶναι τι πολυσύνθετον, οὗτινος τὸ πρῶτον μέρος περιλαμβάνει τὴν τοῦ σώματος περιγραφὴν (ἥτις μάλιστα δὲν ἀκολουθεῖ τὴν φυσικὴν σειρὰν τῆς διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλήψεως, διότι πρῶτον ἀντιλαμβάνομεθα τοῦ συνόλου καὶ ἔπειτα τῶν μερῶν), τὸ δεύτερον εἶναι διηγηματικόν (ἱστορία ἐξημερώσεως καὶ διαδόσεως), τὸ τρίτον πάλιν περιγραφὴ (ἀλλὰ μόνον τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτήρος) καὶ τὸ τελευταῖον φέρει ἕν τῶν τύπων πραγματείας ἢ παρατηρήσεως. Ὡστε ἂν τὸ τοιοῦτο σχῆμα ἔπρεπε νὰ ἀναχθῆ εἰς τι τῶν ὑφ' ἡμῶν παρατιθεμένων εἰδῶν τοῦ λόγου, πάντως θὰ κατετάσσετο ἐν ταῖς *παρατηρήσεσιν* (Κεφ. I').—Ποῖα δ' ἰθεώρουσιν οἱ ἀρχαῖοι μέρη τῆς ἐκφράσεως ἐξάγεται ἐξ ὧσων λέγει ὁ Ἀρθρόνιος (Προγυμν. 12)· «ἐκφράζοντας δὲ δεῖ πρόσωπα μὲν ἀπὸ τῶν πρώτων ἐπὶ τὰ τελευταῖα ἵέναι, τουτέστιν ἀπὸ κεφαλῆς εἰς πόδας· πράγματα δὲ ἀπὸ τῶν αὐτῶν τε καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς καὶ ὅσα ἐκ τούτων ἐκβαίνειν φιλεῖ· καιροὺς δὲ καὶ τόπους ἐκ τῶν περιεχόντων καὶ ἐν αὐτοῖς ὑπάρχόντων.» Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Θέων ἀναφέρει τὰ μέρη τῆς ἐκφράσεως πολέμου κ.τ.τ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ

Χαρακτηρισμὸν λέγοντες νοοῦμεν τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ λόγου, ἐν ᾧ ἀπεικονίζονται αἱ πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ ιδιότητες καὶ ἐν γένει ὁ χαρακτήρ προσώπων.

Ἐποκείμενον τοῦ χαρακτηρισμοῦ εἶναι ἢ ἐν μόνον πρόσωπον ἢ τάξις

ὄλη προσώπων (κοινωνική τις τάξις, φύλον, μέλη φυλῆς, λóς). Τὰ καθ' ἕκαστον πρόσωπον εἶναι δυνατόν νὰ ὄσιν εἰλημμένα ἐκ τῆς ἱστορίας, ὡς ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, ὁ Ἐπαμεινώνδης εἶτε ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ὡς ὁ φιλάργυρος, ὁ ἄσωτος, ἢ ἐκ τῆς ποιήσεως, ὡς ἡ Ἀντιγόνη κατὰ τὸ ὁμώνυμον δράμα τοῦ Σοφοκλέους.

Χαρακτηρισμός, ἐν ᾧ ἀπεικονίζονται ἦθη, γενικά γνωρίσματα, ἔσωτερικά καὶ ἐξωτερικά, χαρακτηρ εἶτε ἀναφερόμενος εἶτε μὴ εἰς ὄρισμένον πρόσωπον, καλεῖται ἠθικός χαρακτήρ. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἠθικοὶ χαρακτῆρες τοῦ Θεοφράστου, les Caractères de La Bruyère καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Ἀνδρέου Λασκράτου. — Χαρακτηρισμοὶ δὲ ἠθῶν καὶ ἐθίμων ὄλων λαῶν καλοῦνται σήμερον ἠθογραφίαι· αὗται πολλάκις περιπλέκονται περὶ ἐπεισῶδιόν τι ἱστορικόν ἢ πλυστόν καὶ οὕτως ἀνεπτυσσόμενου τοῦ διαφέροντος, πρὸς τὴν καὶ ζωηρῶς ἐξελισσεται ὁ βίος, τὰ ἦθη, ἔθιμα, αἱ πεποιθήσεις, αἱ ἀρεταὶ καὶ κακίαι καὶ ἐν γένει ὁ χαρακτήρ τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς ποικιλοτάταις τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου περιστάσεσιν. Τοιαύτη ἠθογραφία τῶν ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Ἐνετῶν εἶναι καὶ τοῦ Σ. Ζαμπελίου «οἱ Κρητικοὶ γάμοι».

Ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ ἀντλεῖ τὴν ὕλην αὐτοῦ ἐξ ἱστορικῶν καὶ ποιητικῶν πηγῶν, ἐξ ὧν συνάγει τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας περὶ τῶν τυχῶν, περιπετειῶν καὶ ἰδιοτήτων τῶν προκειμένων προσώπων, ἵνα τούτῃς περὶ τι κέντρον (τὸ κύριον δικηρικὸν γνωρίσμα τοῦ χαρακτηῆρος) κατὰτάξη.

Ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ ὁ συγγραφεὺς δὲν λαμβάνει μόνον ὑπ' ὄψιν τὴν μόρφωσιν καὶ διάπλασιν χαρακτηῆρός τινος, ἥτις ἐξαρτᾶται τὸ μὲν ἐκ φυσικῶν προτερημάτων, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀντροφῆς, σέβσεως καὶ θέσεως ἐν τῷ ἰδιωτικῷ καὶ τῷ δημοσίῳ βίῳ, ἀλλὰ πρὸ πάντων στρέφει τὴν προσοχὴν αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκ δικηκεριμένων πράξεων καὶ ἀξιωμανημονεύτων λόγων κατὰφρονιμένην ἰδιοφυίαν τοῦ ἐξεικονιζομένου χαρακτηῆρος, ὡς πρὸς τὴν ὀξύτητα τῆς νοήσεως, τὴν ἰσχὺν τῆς βουλήσεως καὶ τὰς ψυχικὰς διαθέσεις, ἐξεταζομένων ὑπὸ πάσης τούτῃς τὰς ἐπόψεϊς τῶν προτερημάτων καὶ ἐλαττωμάτων αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῆς διατάξεως ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἰδιοφυίας τοῦ ἀπεικονιζομένου χαρακτηῆρος, διὰ τοῦτο κοινὸν σχῆμα διατάξεως διὰ πάντα χαρακτηρισμὸν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξη. Δι' ὃ ὁ διδάσκων, προκειμένου περὶ χαρακτηρισμοῦ, πρέπει νὰ ἀνεύρη κατ' οἵ-

κον καὶ ἐξηγήσῃ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τὸν λόγον, δι' ὃν ἡ διατάξις τοῦ λογοτεχνήματος γίνεται κατὰ τοῦτον ἢ κατ' ἐκείνον τὸν τρόπον καὶ ὅστις λόγος ἔχει στενὴν σχέσιν πρὸς τὴν ἀτομικότητα καὶ ἰδιοφυΐαν τοῦ χαρακτηριζομένου προσώπου.

Πῶς δὲ ὁ συγγραφεὺς τὴν οὐτῶ διαταχθεῖσαν ὕλην διὰ λόγου παρίστησι καὶ ἀναπτύσσει ;—Εὐνόητον εἶναι ὅτι αἱ ἰδιότητες οἰοῦνθ' ὅτι ποτε προσώπου σφοδρῆτερον κεντρικόν, ἐκ τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ τρόπου τοῦ πράττειν καὶ λέγειν καὶ ἐκ τῶν ἐπιδράσεων καὶ ἐντυπώσεων τῶν πράξεων αὐτοῦ καὶ λόγων ἢ ἀπὸ τῆς ἀμέσου ἀνγκαιώσεως τῆς φύσεως τῶν ἐκπρεπεστέρων ἰδιοτήτων. Ἀπλῆ καὶ ἄμεσος δήλωσις τῶν ἰδιοτήτων ἄνευ ἀποδείξεως αὐτῶν ἐκ τῶν πράξεων καὶ λόγων δὲν διαγειρεῖ ζῶηρον τὸ ἐνδιαιρέρον περὶ τὸ ἀπεικονιζόμενον πρόσωπον. Δι' ὃ πολλὰς ἐν χαρακτηρισμοῖς προσώπων προσιδιάζονται αὐτὰ τὰ πρόσωπα ὁμιλοῦντα. Ἰνὰ δὲ ὁ χαρακτηρισμὸς ἀποκτήσῃ κέντρον καὶ κύρια σημεῖα, ἐξαιρούνται τὰ ἐν ἀξιωματικότητι λόγοις καὶ πράξεσιν ἐκφραζόμενα κυριώτερα ἢ θη (κυριώτερον ἰδιότητες τοῦ χαρακτηῆρος). Σφάλμα δ' εἶναι τοῦ χαρακτηρισμοῦ ἢ ἐκτενεστέρη δικτριβή περὶ ἐπουσιώδεις ἰδιότητες ἢ συμβάντα τοῦ βίου.

Ἐν τοῖς δευτερεύουσι μέρεσι καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ εἶναι δυνατὸν νὰ παρεκθεῶσιν ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ τῆς ποιήσεως γνωστοὶ ὅμοιοι ἢ ἀντίθετοι χαρακτηῆρες πρὸς ἐπέκτασιν καὶ ἐμφύχωσιν τοῦ διακρίνοντος.

Λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Μιαούλη ὑπὸ Σ. Τρικούπη.

Ἀδιαφιλονίκητος εἶναι ἡ ἀξία ἀνδρός, ὃν τιμοῦν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι τοιοῦτος ἦτο ὁ Μιαούλης. Διχορροῦσα ἡ ὑπερήφανος "Υδρα τὸν εἶμα δὴν. Ἀτρόθυμος ἐφάη καὶ ἀογὰς πρὸς τὸν ἀγῶνα, ὡς παρ' ἀγνώστον κινηθέντα καὶ ὡς ἀνώτερον τῆς δυνάμεως τῶν Ἑλλήνων, διετέλεσεν οἰκονομὸν τὴν πρώτην ἐξαμηνίαν, ἐξέπλενε μετὰ ταῦτα ὡς ἀπλοῦς πλοίαρχος καὶ ἠρίστενος ὡς ναύαρχος. Ἀσχομένον δὲ τοῦ δευτέρου ἔτους ἐξέπλεσε ὡς ναύαρχος καὶ τὴν μέγαν τοῦδε παραναυτικὴν διαγωγήν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ὡς πρὸς τὸν τουρκικὸν μετέλλαξεν αὐτὸς πρῶτος εἰς ἐπιθετικὴν. Οὐδεὶς νοσηρέαιος καὶ εὐτολιμίτρος αὐτοῦ ἐν μάχαις ἢ μεταρροφονίαις ἐν νείκας· εἰς οὐδὲν ἐλογίζετο ὅσα ἔπαυται, ἀνατοριζόμενος τί ὄφειλε νὰ πράξῃ· μεγίστην πεποιθήσιν εἶχον οἱ "Ἕλληνες εἰς αὐτόν, ἀλλ' αὐτὸς ἠγγόει τὴν ἀληθῆ ἀξίαν του, καὶ ἐν μέσῳ τῶν θριάμβων του πάντοις ἐδίδοτασεν ἄν ὁ μέγας ἀγὼν θὰ ἠδοκίμει· οὐδέποτε ἐπονομαζήσας καὶ κατὰ χρέος· μῆλλον ἢ κατὰ προαίρεσιν ἐνανόχησεν ἢ ἀρχὴ ἐξήγησε πάντοις αὐτὸν καὶ οὐδέποτε αὐτὸς τὴν ἀρχήν. Πάντες οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὸν ἄνδρα τοῦτον ξένοι τὸν ἐθαύμαζον διὰ τὴν λιτότητα τοῦ βίου καὶ τὴν μεταρροφονίαν του, οἱ δὲ παρνευθέντες ἐν ταῖς ναυμαχίαις του ναυτικοὶ τὸν εὐφῆμονον διὰ τὴν εὐτολιμίαν καὶ τὴν ναυαρχικὴν αἰ-

τομάθειάν του.⁵ Πολλοί αὖ οἱ περὶ τὰ πολιτικά ἀσχολούμενοι καὶ τὰ τῆς πατρίδος πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον ἢ πρὸς φιλαρχίαν διαπραγματεύοντες τροποποιοῦν ἀναστάσεις εἰς ἐπίτευξιν τοῦ ποθομένου ἢς προσβέβουν ἀρχάς, συναγωνισιάς παραδέχονται τοὺς ἀναγωνισιάς, καὶ οὐσίηρας σήμερον τῆς πατρίδος καλοῦν οὐδὲ ὀλιγηρας τῆς πατρίδος ἐκάλλον γῆρας καὶ τὴν ἀπαιτείαν.... Τοιοῦτος δὲν ἦτο ὁ Μιαούλης· τὴν αὐτὴν πολιτικὴν ἀείποτε ἐποικιεύθη, οὐδέποτε μετεποίησεν ἐπ' ἰδιοτελείᾳ τοὺς φίλους εἰς ἐχθρούς ἢ τοὺς ἐχθρούς εἰς φίλους, οὐδὲ ἐφωτίσθη νὰ ἐπηρεάσῃ τὰ τῆς πατρίδος διὰ τῆς κατὰ θάλασσαν ἐπιτροπῆς του. Ἐθνοφιλῆ δὲ θεωρῶν τὴν στολαρχίαν τοῦ Κοζαίου ἀπόθνημος ἀπεδόθη πολυετὴ καὶ πολυένδοξον ἀρχηγίαν καὶ φαιδρὸς κατέβη εἰς τὰς ἐξουσίας ὡς ἀταλλατόμενος μᾶλλον βάρους ἢ ὡς στεροῦμενος ἀρχῆς. (Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Δ' σελ. 98. Πρὸς καὶ τοὺς ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ σελ. 8 καὶ 9 χαρακτηρισμοὺς τοῦ Ζαῆμη, Λόντου, Κολοκοτρώνη, καὶ σελ. 287 καὶ ἐξ. χαρακτηρισμὸν τοῦ Δ. Ὑψηλάντου.)

Ὁ συγγραφεὺς προσομιᾶζεται διὰ γενικῆς τινος ἀληθείας ἐφαρμοζομένης ἐπὶ τοῦ χαρακτηρισζομένου προσώπου. Ἀρχόμενος δὲ τοῦ κυρίου μέρους ἐξετάζει τὸν τρόπον τῆς ἀνάδοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦ ναυάρχου ἀξίωμα, ὅστις δεικνύει τὸ ἰδιόζων αὐτῷ ἠθικὸν προτέρημα, τὴν μειοψηροσύνην· αὕτη δεικνύεται οὐ μόνον ἐν τῇ ἀνάδῳ εἰς τὴν ναυαρχίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς νίκαις, καὶ ἐν τῇ ἐκστάτῳ ἀναλήξει τῆς ἀρχῆς καὶ τῇ περὶ ἑαυτοῦ ἰδέᾳ καὶ τῇ μετὰ ξένων ἀναστροφῇ καὶ ἐν αὐτῇ τέλος τῇ καταθέσει τῆς ἀρχηγίας καὶ παραδόσει εἰς τὸν Κόρραν. Πρὸς τῇ μειοψηροσύνῃ διακρίνεται ἡ σαφὴς τοῦ καθήκοντος ἰδέα. Τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀρχῆς ἐθεώρη καθήκον· «εἰς οὐδὲν ἐλογίζετο ὅσα ἔπραξεν ἀναλογιζόμενος ὅσα ὄφειλε νὰ πράξῃ» καὶ οὐ μόνον ἐξήσκει ταύτην ὡς καθήκον «οὐδέποτε ἐφωτίσθη νὰ ἐπηρεάσῃ τὰ τῆς πατρίδος διὰ τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς του», ἀλλὰ καὶ τὴν καταθεσιν αὐτῆς ἐθεώρησε καθήκον. Ἀκραϊφνῆς πατριωτισμὸς ὡδήγει τὰς πράξεις αὐτοῦ. Ἦτο ἀκέραιος· οὐδέποτε τὸς πράξεις αὐτοῦ διέκρινεν ἰδιοτέλεια. Ταῦτα τὰ ἠθικὰ προτέρηματα. Πνευματικὰ δὲ ποῖα ἦσαν; εὐτολμία· νοημοσύνη ἔκτακτος· ἰδιοφυία περὶ τοὺς κατὰ θάλασσαν ἀγῶνας· «ναυαρχικὴ αὐτομάθεια»· αὐτὸς πρῶτος τὴν μέχρι τοῦδε παραφυλακτικὴν διαγωγὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου μετέλλαξεν εἰς ἐπιθετικὴν.»

Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς ἐκθέσας, ὅπως εἶπομεν, τὸν τρόπον τῆς ἀνάδοῦ τοῦ Μιαούλη εἰς τὴν ναυαρχίαν δὲν ἀκολουθεῖ τὴν χρονολογικὴν τάξιν τῶν κατορθωμάτων του· ἀντὶ ταύτης ἐκτίθησι γενικῶς τὸν τρόπον τοῦ ναυαρχεῖν, τὴν μετὰ τὰς ναυμαχίας συμπεριφορὰν, τὴν ἐντύπωσιν τῶν ναυμαχιῶν ἐπὶ τοὺς ἄλλους καὶ ἐφ' ἑαυτὸν καὶ ἐν τέλος τὴν συμπεριφορὰν τοῦ ναυάρχου πρὸς τοὺς φίλους καὶ πρὸς τὸ κοινὸν τῆς πατρίδος. Ἐν ἐπιλόγῳ δὲ φέρει παράδειγμα δεικνύον τὴν κύριον χαρακτηριστικὴν ἰδιώμα τοῦ ἀνδρός (τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο χρησιμεύει καὶ ὡς μεταβατικὴ ἔννοια πρὸς τὴν περαιτέρω συνέλειαν τῆς ἱστορίας).

Περὶ ἠθικῶν χαρακτηρισῶν.—Πρὸς τοῖς λεχθεῖσι γενικῶς περὶ χαρακτηρισμοῦ εἶναι ἀνάγκη νὰ προστεθῶσιν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ ἠθι-

κῶν χαρακτηήρων. Ὁ ἠθικός χαρακτηήρ ἀπεικονίζει τὸν ἄνθρωπον, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅποια αὕτη ἀποβαίνει ὑπὸ τὴν δικραῖ ἑπίδρασιν ἕξῆς τινος, πάθους, κινῆς, ἐπιγγέλυμας. Ἴνα ἐπιδράσῃ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ πνεύματος, ἀπλοποιεῖ τὸ περιεχόμενον, λαμβάνει προτέρημά τι ἢ ἐλάττωμα, ἀρετὴν ἢ κακίαν, ἐνσχυροῖ αὐτό, τὸ προσωποποιεῖ, παρουσιάζει αὐτὸ ὡς τὸ μοναδικὸν ἐκτῆριον τῆς διαγωγῆς ἀνθρώπου τίνος, ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰ μὴ ἔμψυχόν τι πάθος.

Καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ χαρακτηήρῳ ὁ συγγραφεὺς δὲν παρουσιάζει τὸ ὑποκείμενον ἐν ὀρισμένην στάσει· τὸ ἀπεικονίζει ἐνεργοῦν, ἀλλ' οὕτως ὥστε ἐκάστη ἐνέργεια αὐτοῦ καὶ πρᾶξις νὰ ἐμφανῆ τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ· τὸ βλέμμα, τὸ βᾶδισμα, οἱ τρόποι, ἡ συννεκτροφή, ἡ ὁμιλία, αἱ συνκλαγγαὶ ἐκδηλοῦσι τὸν χαρακτηήρα· ὁ συγγραφεὺς πανταχοῦ περατῆρει τὸν χαρακτηήριζόμενον, τὸν ἀκούει καὶ μὴ ἀνκφέρει ὅ,τι λέγει, χωρὶς νὰ ὑπομνηματίξῃ καὶ ἐκφράξῃ περὶ τούτων σκέψεις. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ χαρακτηήρισμοῦ δεικνύει μέχρι ποίου σημείου ἡ ἀνθρωπίνην φύσιν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνέλθῃ καὶ ἐξευγενισθῇ ἢ τούναντιον νὰ κατέλθῃ καὶ νὰ ἐξευτελισθῇ. Βισχυόμενον δὲ εἰς τὸ σχολεῖον ἐθίζει τοὺς παῖδας εἰς τὸ νὰ περατῆρῶσιν ἐν τοῖς ὁμοίοις αὐτῶν τὰ ἀποτελέσματα τῶν παθῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ ὄρων καὶ ἐκ τῆς περατῆρήσεως αὐτῆς νὰ ἐξάγωσι μαθήματα δι' ἑαυτοῦς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τὴν βιογραφίαν θεωροῦμεν ὡς διάμεσον τι μεταξὺ διηγῆμας καὶ χαρακτηήρισμοῦ, ἀμφοτέρων δὲ μετέχον. Ἡ κυρία διαφορὰ αὐτῆς ἀπὸ τοῦ διηγῆμας εἶναι ὅτι τοῦτο μὲν ἀσχολεῖται περὶ μίαν πρᾶξιν, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν ἐνότητα αὐτοῦ, ἡ δὲ βιογραφία περὶ πάσας τὰς πρᾶξεις ἐνὸς προσώπου, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς ἐνότητα. Μετέχει δὲ τοῦ χαρακτηήρισμοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι περιλαμβάνει τὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ προτερήματα τοῦ βιογραφουμένου προσώπου. (Πρὸς βιογρ. Γρηγ. Κωνσταντῆ ὑπὸ Φ. Ἰωάννου, Νεοελλ. Ἀναγνωσμ. Τομ. Β'.) Εὐνόητον δ' εἶναι ὅτι ὑποκείμενα τῆς βιογραφίας λαμβάνονται πρόσωπα,

ἄτινα διὰ τῆς κοινωνικῆς θέσεως, διὰ τῶν ἐξαιρέτων ὑπηρεσιῶν καὶ διὰ τῶν ἠθικῶν προτερημάτων ἢ ἀξιωμασημευμένων συμβάντων τοῦ βίου αὐτῶν διακρίνονται τῶν ἄλλων.

Ἡ βιογραφία λοιπὸν περιλαμβάνουσα τὰ κατὰ τὸν τόπον, τὸν χρόνον καὶ τὰς περιστάσεις τῆς γεννήσεως καὶ τὰ κατὰ τὴν οἰκογένειαν τοῦ βιογραφουμένου ἐκτίθησι τὰς διαφόρους περιπετείας καὶ πράξεις τοῦ βίου κατὰ τὴν χρονολογικὴν σειράν, δεικνύουσα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν συνάφειαν. Ἐκτίθησι τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βιογραφουμένου προσώπου ἐπὶ τῆς κοινωνίας, τοῦ ἔθνους, κ τ.λ. ἢ τὰνάπαιιν. Αἱ δὲ διαφοροὶ ιδιότητες τοῦ χαρακτῆρος ἢ ἀνεκτύσσονται κατὰ τὴν διήγησιν πράξεων ἢ λόγων ἐπαρκῶς κατὰδελούτων τὰς ιδιότητας αὐτάς ἢ τίθενται ἐν τέλει.

Ἡ βιογραφία πρέπει νὰ εἴναι ἀληθὴς καὶ πλήρης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

ΣΥΓΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΙ

Συγκρίνειν κλεῖται τὸ διακρίνειν καὶ διὰ λόγου παριστάνει τὰς ὁμοιότητας ἢ διαφορὰς δύο πραγμάτων ἢ καὶ ἀμοιότερως αὐτάς. Διαφέρει δὲ τῆς συγκρίσεως ὁ παραλληλισμὸς, ὅτι οὗτος μὲν ἐξετάζει μόνον τὰς ὁμοιότητας, ἰκεῖνος δὲ καὶ τὰς διαφορὰς.

Ἦναι ἡ σύγκρισις εἶναι ἐπιτυχὴς καὶ τελεῖα, πρέπει ὁ συγγραφεὺς ὄχι μόνον νὰ γνωρίζῃ πρότερον κελῶς ἐκάτερον τῶν συγκρινομένων, ἀλλὰ καὶ νὰ ἔχῃ τὴν νοητικὴν ἱκανότητα νὰ ἀνευρίσκῃ τὰς χαρακτηριστικὰς τούτων ιδιότητας, καὶ τὰς διὰ παρατηρήσεως ἢ μελέτης γνωσθεύσας ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς νὰ καθορίσῃ σαφῶς καὶ ἐπαρκῶς νὰ διευκρινῇ.

Δύνανται δὲ νὰ συγκριθῶσι πρὸς ἄλληλα φυσικὰ ὄντα ἢ φυσικὰ φαινόμενα, διάφορα γεγονότα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὀρισμένα πρόσωπα ἢ ὀλόκληροι φυλαί, ἱστορικοὶ ἢ ποιητικοὶ χαρακτῆρες, διάφορα φιλολογικὰ πεζὰ καὶ ποιητικὰ ἔργα, ἢ μόνον ἐξεχόντα μέρη ποιημάτων καὶ φυσικὰ δὲ φαινόμενα ἢ ὄντα δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς συμβεβηκότα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὥστε τὸ μὲν νὰ χρησιμεύῃ τοῦ δὲ ὡς εἰκῶν.

Ἐν ταῖς συγκρίσεσι λοιπὸν καὶ παραλληλισμοῖς δὲν ἐξετάζονται πάντα τὰ γνωρίσματα, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνα ἕτινα δεικνύουσι τὰς μεταξὺ τῶν παραβλλομένων ὁμοιότητας καὶ διαφοράς. Καὶ ὅταν μὲν πρόκειται περὶ φυσικῶν ὄντων καὶ φαινόμενων καὶ περὶ τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον, τότε ἐξετάζονται ὁ τύπος, ἡ ἀνάπτυξις, αἱ ἐξέχουσαι ιδιότητες, ἡ χρησιμοποίησις, ἡ ἀπ' αὐτῶν ὠφέλεια καὶ βλάβη. Ὅταν δὲ περὶ τῆς ποιητικῆς ἔργα συγκρίνονται, τότε ἐν πρώτοις ἐξάιρεται τὸ εἰς τί ἰδίως συνίσταται τὸ διαφέρειν τῆς συγκρίσεως, ἔπειτα ἐκτίθενται τὸ περιεχόμενον, αἱ ἰδέαι καὶ προσέτι ἡ μορφή κατὰ τὰς ὁμοιότητας ἢ πρὸς ἄλληλας διαφοράς. Προκειμένου δὲ περὶ ἱστορικῶν ἢ ποιητικῶν προσώπων, ἐξαρτᾶται ἡ σπουδαιότης καὶ ἕκαστος τοῦ παραλληλισμοῦ ἐκ τῆς θέσεως τῶν προσώπων αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ποιήσει καὶ, προκειμένου περὶ παραλληλισμοῦ χαρακτηριστῶν, ἐκ τῶν κατ' ἕκαστον ἀξιωματικῶν χαρακτηριστικῶν.

Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῆς συγκρίσεως καὶ παραλληλισμοῦ δύο τρόποι ἀντικειμένου ἢ ἐκτίθενται πρῶτον τοῦ ἐνὸς καὶ εἴτα τοῦ ἐτέρου ἀντικειμένου τὰ σπουδαιότερα πρὸς παραβολὴν γνωρίσματα καὶ εἴτα δεικνύονται αἱ ὁμοιότητες αὐτῶν καὶ διαφοραί, ἢ συγκρίνεται ἕκαστον γνώρισμα καὶ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ἀντίστοιχον τοῦ ἐτέρου τῶν παραβλλομένων. Ἐκάτερος δὲ τῶν τρόπων τούτων ἔχει πλεονεκτήματα, ἀλλὰ καὶ μειονεκτήματα. — Ὁ πρῶτος τρόπος περιλαμβάνει τρεῖς μέρη (ἐκτὸς τοῦ προλόγου καὶ ἐπιλόγου, ὅταν ὑπάρχωσιν) α' τὰ πρὸς παραβολὴν γνωρίσματα τοῦ ἐνὸς ἀντικειμένου, β' τὰ τοῦ δευτέρου καὶ γ' τὴν ἔκθεσιν τῶν ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν (ὥστε καὶ τὸ τρίτον μέρος δύναται νὰ ὑποδιαιρεθῆ εἰς δύο δευτερεύοντα μέρη.) Ὁ τοιοῦτος τρόπος ἀπεργάζεται ἐκτενέστερον τὴν σύγκρισιν καὶ παρουσιάζει ἥττον ἀπτομέναις ἀλλήλων κύριαι αἱ ἀπεικονίσεις τῶν δύο ἀντικειμένων, οὕτως ὥστε ἡ ἐπακολουθοῦσα, ὡς τρίτον μέρος, συμπάρθεσις ἀντιπαράβλλει περιληπτικῶς ἢ ὑπὸ μορφῆν ἐπαναλήψεως τὰ σημεῖα τῆς συγκρίσεως· δι' ὅ οὗτος ὁ πρῶτος τρόπος ἥττον πραγματοποιεῖ τὸν σκοπὸν τῆς παραβολῆς. — Ὁ δεύτερος δὲ τρόπος διὰ τῆς συνεχοῦς ἀντιπαράθεσεως τῶν κατ' ἕκαστον σημείων τῆς συγκρίσεως δυσχερύνει τὸ εὐσύνοπτον, διασπᾷ εὐχερῶς τὰ λογικῶς ἀλληλεπιδεῖτα καὶ παρεσύρει διὰ τῆς ἀλμυτικῆς πορείας ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν νοημάτων καὶ μερῶν εἰς ἐπαναλήψεις καὶ μονοτονίαν ἐν τῇ λογιᾷ

τοῦ λόγου. Δι' ὃ κάλλισται θεωρητέαι αἱ συγκρίσεις· ἐκείναι, ἐν αἷσι οἱ δύο τρόποι τῆς διατάξεως ἐν τοῖς κυρίοις μέρεσιν ἐπιτυχῶς ἐνκλάσσονται.

Πρὸς σύγκρισιν Φιλίππου πρὸς Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ ἐν Ἱστορ. Παπαρρ. ἔκδ. β' Τ. Β' σελ. 64—67, παραλειπομένων τῶν ἐν τῷ μεταξύ ἀνασκευῶν τῶν ἀντιθέτων δοξασιῶν. Ἐν ταύτῃ ἐπικρατεῖ ὁ πρῶτος τρόπος τῆς διατάξεως.—'Αξία ἀναγνώσεως εἶναι καὶ ἡ σύγκρισις Ἀριστείδου καὶ Θεμιστοκλέους ἐν Ἱστορ. Παπαρρ. Τ. Α' σελ. 360—363.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ὡς ἐν ταῖς περιγραφαῖς καὶ ἐκφράσεσιν, οὕτω καὶ ἐν ταῖς πικρατηρήσεσι, λαμβάνεται ὡς ἀφετηρῖα ἀντικειμένον τι τοῦ ἐξωτερικοῦ κύσμου. Ἀλλὰ δὲν ἐπιζητεῖται διὰ τούτων ν' ἀπεικονισθῇ ἀντικείμενον τι ὅσον τὸ δυνάτων ἐναργῶς, ὡς γίνεται ἐν τοῖς ῥηθείσιν εἰδέσει τοῦ ἱστορικοῦ γένους, ἀλλὰ νὰ πικρατικθῇ πλήρως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοῦ γράφοντος καὶ τῆς ξένης ἀντιλήψεως καὶ πείρας. Δι' ὃ ἐν ταῖς πικρατηρήσεσιν ὁ γράφων ἐκτίθησιν ὅσα αὐτὸς εἶδεν ἢ ἔμαθεν ἢ ἀνεύρεν ἢ συνησθάνθη περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου· ἐξηγεῖ τὴν φύσιν καὶ τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ· περικταῖ τὰς διχόρους ἀπόψεις, τὰς σπουδαιοτάτας τῶν ἰδιοτήτων, τὴν ἐνέργειαν καὶ ἐπίδρασιν, τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς συγγενῆ ἢ ἀντίθετα ἀντικείμενα.

Ἔστωσαν παραδείγματα παρατηρήσεων τὰ ἐξῆς: «ὁ Πόντος» (Κ. Παπμιχαλοπούλου «Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον» σελ. 20—23)· ἐν τούτῳ ἐξετάζεται τὸ ὄνομα καὶ ἡ φύσις τῆς χώρας, οἱ κατοικῆσαντες τὸ πάλαι λαοί, ἡ ἱστορία τοῦ τόπου, τὰ πρότυπα καὶ ἡ σημερινὴ αὐτοῦ ἔκτασις καὶ κατάστασις—αἱ Μοναὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ἐν σελ. 100—111 τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος—παρατηρήσεις περὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων—τελευταία περὶ Ἐπαμεινώνδου κρίσεις—γενικαὶ σκέψεις περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ (Παπαρρ. Ἱστορ. Τ. Α' σελ. 477—480, 769—771, Τ. Β' σελ. 374—377).

Πόλλαι αἱ πικρατηρήσεις ἐκθέτουσιν τὰς ἐντυπώσεις καὶ τὰ διανοήματα, ἅτινα προκλοῦνται καὶ διεγείρονται εἴτε ἐκ τινος φυσικοῦ φαινομένου εἴτε ἐκ γεγονότος τινός τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἴτε ἐκ συμ-

βεβηκότων ἀνεφερομένων ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἢ τῆς ποιήσεως, πλησιάζουσι πρὸς τὰς ἐκφράσεις καὶ ἔχουσι τι τὸ κοινὸν πρὸς τὸ λυρικὸν γένος.

Πρὸς τὴν ὥραϊαν παρατήρησιν τοῦ Βασιλείου «τὰ γυναικόπαιδα» (Ἀττικῶν νυκτῶν III ἐν Ἐπιφυλλίσι σελ. 209), ἥτις ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν ἔκφρασιν πλησιάζει. — «Ὅπως δ' ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Καρασούσα ποίημα «εἰς ἕν ἄστρον», δύναται νὰ γραφῶσι καὶ «παρατηρήσεις ἐπὶ τῇ θεᾷ ἑνὸς ἄστρου» ἢ «παρατηρήσεις ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ ἀστερέεντος οὐρανοῦ».

Ἡ παρατήρησις διαφέρει τῆς πραγματείας κατὰ τοῦτο, ὅτι αὕτη δὲν καταδεικνύει τὴν ἀλήθειαν ἢ τὸ περιεχόμενον διανοημάτος τινος, ὡς ἡ πραγματεία, ἀλλ' ἐξεικονίζει καὶ ἀνεπτύσσει τὴν πραγματικὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἀνεγνωρισμένην σπουδαιότητά καὶ τὰς ιδιότητας ἀντικειμένου τινός.

Ὅταν δ' ἐν λογοτεχνήματι, ἀφετηρίαν ἔχοντι ἀντικείμενόν τι τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἐξικιρήτῃ διανοήματι, ὥστε τοῦτο νὰ ὑποτάσῃ τὰ λοιπὰ καὶ νὰ ἀποτελῇ τὴν ἐνότητά τοῦ ὅλου, τότε τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ λόγου εἶναι πραγματεία, διότι τὰ διάφορα μέρη τοῦ λογοτεχνήματος θὰ πρρουσιάζωνται ὡς χρησιμεύοντα πρὸ πάντων, ἵνα καταδείξωσι τὴν ἀλήθειαν τοῦ κυρίου διανοήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ

Α'. ΠΕΡΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Πραγματεῦσθαί τι σημαίνει ἀνερευνᾶν τὴν φύσιν αὐτοῦ· σημαίνει ἐξετάζειν τι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔσοψιν ἐντελῶς διαφωτίζειν αὐτό. Δι' ὃ ἡ πραγματεία σκοπὸν ἔχει νὰ διδάξῃ περὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς καὶ ἀπευθύνεται κυρίως πρὸς τὴν νόησιν τοῦ ἀναγνώστου.

Ὅταν τὸ ὑποκείμενον τῆς πραγματείας ἔχῃ σπουδαιότητά τινα διὰ τὴν εὐημερίαν τοῦ ἀνθρώπου (οἷον τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης) ἢ ὅταν εἶναι ἠθικῆς φύσεως ἐν τῷ ὅσῳ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδίκον ἀνερευνᾶται (π.χ.

περί τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας), τότε ἡ πραγματεία ἔνεκεν αὐτοῦ τοῦ θέματος τῆς ἐπιδρᾶς καὶ ἐπὶ τοῦ θυμικοῦ τῆς ψυχῆς. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οὐ μόνον ἀνερευνᾶται ἡ φύσις, ἀλλὰ καὶ γίνεται ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τοῦ θέματος· δι' ὃ τὸ τοιοῦτο λογοτέχνημα πλησιάζει πρὸς τὸν ῥητορικὸν λόγον.

Περὶ παντὸς σχεδὸν ἀντικειμένου εἶναι δυνατὸν νὰ γραφῇ πραγματεία. Ἀπὸ τοῦ διηγήματος δέ, περιγραφῆς καὶ ἐκφράσεως διακρίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τοῦτο, ὅτι αὕτη μὲν ἀπευθύνεται εἰς τὴν νόησιν, ἐκεῖνη δὲ μᾶλλον εἰς τὴν φαντασίαν.

ΣΗΜ. Ὁ χαρακτηρισμὸς γίνεται πραγματεία, ὅταν ἀναφέρωμεν τοὺς λόγους τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης γνώμης ἡμῶν περὶ τοῦ χαρακτῆρος.

Ὡς ὑποκείμενον τῆς πραγματείας εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμεύσωσιν :

α') ἀντικείμενον τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς πείρας·

β') ἀπλὰ ἔννοιαι·

γ') κρίσεις περὶ ἐνοιῶν ἢ περὶ πραγμάτων, ἅτινα ἢ εἰς κίσθησιν ὑποπίπτουσιν ἢ ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐμπειρίαν.

Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην τάξιν ἀνήκουσιν αἱ περὶ ἐν ἡ πλείονα ὁμοειδῆ ἱστορικὰ γεγονότα ἢ πρόσωπα ἀναφερόμενα πραγματεῖαι· «περὶ τῆς γυναικίως τε καὶ τοῖς ἀρχαίοις Ἀθηναίοις» — «τῶν ἀρχαίων ἐγένετο πρόξενος ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὰς Ἀθήνας.» Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν ἀνήκουσιν αἱ λεγόμενα ἀναπτύξεις ἐνοιῶν, ἐν αἷς συγκαταριθμεῖται καὶ ἡ ἐξήγησις ὀλοκλήρων φράσεων· «περὶ ἐλευθερίας» — «ἡ φιλαργυρία» — «πάνυ τείνειν τὸ κλώδιον» [τεντώνω τὸ σχοινί].

Εἰς τὴν τρίτην τάξιν ἀνήκουσι διάφορα θέματα, οἷα «ἡ ἀργία εἶναι μῆτηρ πάσης κακίας» — «οὐδὲν κρυπτόν ὃ μὴ φανερόν γενήσεται» — «ἦτο ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας μεῖζων τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου;»

Πρὸς κατάνοησιν τῆς φύσεως ἀντικειμένου τινὸς πολλάκις εἶναι ἀνάγκη νὰ περὲβάλληται ἐν τῇ πραγματείᾳ διήγησις τις, περιγραφὴ ἢ ἔκφρασις· αὕτη δ' ὅμως, ἐπειδὴ χρησιμεύει ὡς μέσον, πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν βραχεῖα.

Μέρη τῆς πραγματείας. — Πᾶσα πλήρης πραγματεία περιλαμβάνει τρεῖς μέρη, 1) τὴν εἰσγωγὴν, 2) τὴν διευκρίνησιν καὶ 3) τὸ συμπέρασμα.

Ταύτην δὲ τὴν τριμερῆ διείρεσιν ἐπιβάλλουσιν ἢ ὁ σκοπὸς τῆς πραγματείας ἢ τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἔνθα οὔτε ὁ σκοπὸς οὔτε

τὸ ὑποκείμενον ἀπαιτοῦσι τοῦτο, πάλιν εἰς τρία μέρη πρέπει αὕτη νὰ δικαιρῆται. Ὁ λόγος δὲ τούτου εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ ἡ πραγματεία πρέπει νὰ παρίσταται ὡς τέλειόν τι ἀπρωτισμένον ὅλον, διὰ τοῦτο περιουσιάζεται ὀργανιστῆρ, ὅταν ἀρμονικῶς διηρθρωμένη ἔχη ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος.

Ἐννοεῖται ὅτι τὰ τρία ταῦτα μέρη πρέπει ὀργανικῶς νὰ εἶναι συνδεδεμένα· ὅπως ἐλέγθη ἑνωτέρω, τὰ πάντα, μέχρι καὶ τῆς ἐλαχίστης φράσεως, πρέπει νὰ ἔχωσιν ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὸν σκοπὸν πρὸς τοῦτον πρέπει νὰ ἀναφέρεται καὶ ὁ πρόλογος καὶ ὁ ἐπίλογος, ἄπερ καὶ μετὰ τῆς διευκρινήσεως πρέπει νὰ ἔχωσι λογικὴν συνάφειαν.

1. **Ἡ εἰσαγωγή.** Κατὰ τὰ εἰρημμένα ἡ εἰσαγωγή τῆς πραγματείας· πρέπει νὰ εἶναι ὀργανικόν τι μέρος τοῦ ὅλου καὶ νὰ ἔχη στενὴν συνάφειαν πρὸς τὰ λοιπὰ αὐτῆς μέρη.

Ἡ εἰσαγωγή γίνεται κατὰ διαφόρους τρόπους· ἐκ τούτων ἀναφέρομέν τινες, τοὺς συνηθεστάτους :

1) Συγχρότως ἡ εἰσαγωγή περιλαμβάνει τὴν γένεσιν τῶν ἐπομένων, ἥτοι τὴν ἀφορμὴν, τῆς ὁποίας ἀποτελέσματα εἶναι ἡ ἐπικολουθούσα πραγματεία. Ἐν ταῖς εἰσαγωγαῖς δὲ ἐκτενεστέρων πραγματειῶν ἐξετάζονται καὶ τὰ ἀρχικὰ αἴτια τῆς ἀφορμῆς.

2) Πολλὰκις ἡ εἰσαγωγή ἄρχεται ἀπὸ γενικῆς τινος ἐννοίας (ὑπὸ τὴν ὁποίαν περιλαμβάνεται ἡ ἔννοια ἡ χρησιμεύουσα ὡς θέμα). Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει λαμβάνεται πάντοτε ἡ ζήσως ἐπάλληλος ἐννοια, διότι ἄλλως ἡ εἰσαγωγή δὲν θὰ εἶχε στενὴν συνάφειαν πρὸς τὴν διευκρίνησιν.

3) Ἐὰν τὸ θέμα τῆς πραγματείας εἶναι λίαν γενικόν, τότε αὕτη δύναται νὰ ἄρχηται ἀπὸ μερικῶν τινῶν ἐννοιῶν ἢ γεγονότων, αἵτινα εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀφορμὴ τῆς γενικῆς κρίσεως, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς πραγματείας· π. χ. ἐὰν ὁ Σωκράτης ἔπιο τὸ κῶνειον καὶ ὁ Κολόμβος ἀπέθνηκεν ἐν φυλακῇ, δικαιολογεῖται διὰ τούτων ἡ γνώμη τοῦ Γκαίτε, ὅτι ἀχριστίαι εἶναι τῆς κοινωνίας ἡ ἀντικμιβή ;

4) Οὐχὶ σπανίως ἡ εἰσαγωγή περιλαμβάνει τὴν ἱστορικὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ἀνερευνήσιν αὐτοῦ (τὸ τελευταῖον τοῦτο ἰδίως γίνεται, ὅταν τὸ ὑποκείμενον τῆς πραγματείας ἐξετάζεται κατὰ διάφορον τρόπον ἐκείνου, καθ' ὃν μέχρι τοῦδε ἐγένετο).

5) Ἐνίοτε ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἐξετάζεται ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ σημασία τοῦ ὑποκειμένου τῆς πραγματείας.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἐκτίθεται τὸ ὑποκείμενον τῆς πραγματείας καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς (ἤτοι ἐν ὀρισμένῃ μορφῇ καθορίζεται τὸ θέμα).

Ἡ εἰσαγωγὴ συνάπτεται μετὰ τῆς διευκρινήσεως διὰ κατὰλλήλου μεταβατικῆς φράσεως.

ΣΗΜ. Ἐν βραχυτέrais πραγματείας ὁ συγγραφεὺς πολλακις ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ θέματος· ἀφ' οὗ δ' ἐκθέσῃ ποῖον εἶναι τὸ ὑποκείμενον καὶ ὁ σκοπὸς τῶν ἐπομένων, μεταβαίνει εἰς τὴν διευκρίνησιν. Εἶναι δυνατόν δ' ὅμως ἐν ἀρχῇ νὰ ἀναφέρηται μόνον ἡ ἀπόφασις τῆς ἐπεξεργασίας ὀρισμένου θέματος (μεταβάσις). Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ πραγματεία δὲν ἔχει εἰσαγωγὴν, ἀλλὰ μόνον εἰσαγωγικὴν τινα παρατήρησιν.

2. Ἡ διευκρίνησις. Ἐν τῷ μέρει τούτῳ ἀνερευνῶνται τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸ θέμα, ἅτινα ἐκτίθενται κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὸν σκοπὸν. Καὶ ὅτε μὲν τὸ ὑποκείμενον πρέπει νὰ ἐξιστορηθῇ, περιγραφῇ, ἀναπτυχθῇ, διασκηθῇ, ὅτε δὲ νὰ ἀποδείχθῃ, αἰτιολογηθῇ, ἀναιρεθῇ ἢ νὰ διερευνηθῇ κτλ. Ἡ ἐκλογή λοιπὸν τοῦ τρόπου καθ' ὃν γίνεται ἡ διευκρίνησις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ σκοποῦ τούτου τῆς πραγματείας· ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ κύρια νοήματα εἶναι ἀνάγκη οὕτω νὰ διατάσσωνται, ὥστε ἐν λογικῇ ἀκολουθίᾳ νὰ προπαρκασιεάζωσι τὸ συμπέρασμα. Καὶ περὶ μὲν τῆς διατάξεως ἐν ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν τῆς πραγματείας γενήσεται ἐν τοῖς ἐπομένοις λόγος· νῦν δ' ὅμως προσθετά τινα γενικῶς περὶ τῆς μεθόδου τῆς διατάξεως ἐν γενεῇ.

Πᾶσα διάταξις στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ μέρους πρὸς τὸ ὅλον. Βάσις λοιπὸν τῆς μεθόδου τῆς διατάξεως ὡς καὶ πάσης ἐπιστημονικῆς γνώσεως εἶναι τὸ δικρεῖν καὶ συνάπτειν. Ἡ γινώσκειται δὴλα δὴ τὸ ὅλον καὶ τότε ἀνερευνῶνται καὶ ζητοῦνται τὰ ἐπὶ μέρους· ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ γίνεται χωρισμὸς τοῦ ὅλου εἰς τὰ μέρη· ἡ γινώσκονται τὰ καθ' ἕκαστον καὶ τότε διερευνᾶται καὶ ζητεῖται τὸ ὅλον· ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ γίνεται σύνθεσις.

Ἐκ ταύτης τῆς διχοφορᾶς ἤτοι τῆς διχοφύρου ἀφετηρίας προκύπτουσι δύο διευθύνσεις (μέθοδοι) τῆς διατάξεως· ἡ ἀναλυτικὴ καὶ συνθετικὴ.

Ἡ ἀναλυτικὴ μέθοδος ὀρμαίνεται ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον· ἔπειτα συμπαραθέτει τὰ ὅμοια καὶ συγγενῆ καὶ ἐνοῖ ταῦτα ὑπὸ γενικώτερόν τι σημαῖον, ὅπερ ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους σχηματίζει.

ΣΗΜ. Ἐκ τῶν μετῶν σχηματίζεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σύνολόν τι, ἐκ τῶν ἀτόμων τὸ εἶδος, ἐκ τῶν εἰδῶν τὸ γένος.—Ὅταν τοιοῦτοτρόπως σχηματισθῶσι

πλείονα γένη, τότε κατ'ανιούσαν τῆξιν προβαίνομεν, ἕως οὐ σχηματισθῆ τὸ γενικώτατον σημεῖον.

Ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῖς συνεπειὰ ἔσχεν ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος διὰ τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον ἔχουσαν τὴν ἐξῆς διάταξιν :

Ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος

α') ἠλάττωσε τὸν πληθυσμὸν β') κατέστρεψε τὸ ἐμπόριον αἱ δύο αὐταὶ ἔννοιαι δύνανται νὰ συνενωθῶσιν ὑπὸ τὴν γενικωτέραν ἔνοιαν :

1) ἐξησθένεωσε τὴν ὕλικὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων.

Ἐπειτα ἔχουσαν τὰς μερικὰς ἔνοιαι :

α') διέφθειρε τοὺς κατοίκους β') μετέβαλε τὸ πολίτευμα.

Αἱ δύο αὐταὶ μερικαὶ ἔνοιαι δύνανται νὰ συνενωθῶσιν ὑπὸ τὴν γενικωτέραν ἔνοιαν :

2) ἐξησθένεωσε τὴν ἠθικὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων.

Λαμβάνοντες τὰ ὑπ' ἀριθ. 1, 2 γενικώτερα σημεῖα σχηματίζομεν ἔτι γενικωτέραν ἔνοιαν, εἰς ἣν αἱ βῆθεισαι μερικαὶ ἔνοιαι ὑπάγονται :

I. Ἐξησθένεωσε τὰς Ἀθήνας ἐσωτερικῶς.

Ἐξακολοιθοῦντες δὲ καθ' ὅμοιον τρόπον ἀνευρίσκομεν τὰ ἐξῆς μέρη :

α') ἐμείωσε τὸ ναυτικόν β') ἐκρήμισε τὰ μακρὰ τεῖχη

1) ἠλάττωσε τὴν ἀμυντικὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων.

α') Ἀφῆρσε τοὺς συμμάχους β') ἐξῆρτησε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς Σπάρτης

2) ἀφῆρσε λοιπὸν τὴν ἡγεμονίαν.

II. Μετέβαλεν ἐπιβλαβῶς τὴν ἐξωτερικὴν θέσιν τῶν Ἀθηναίων.

Συμπέρασμα : Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἦσαν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐπιβλαβῆ.

Τοῦτο εἶναι τὸ σχῆμα αὐστηρῶς ἀναλυτικῆς διατάξεως.

Ἡ συνθετικὴ μέθοδος ὁρμᾶται ἀπὸ τῶν καθ' ὅλου καὶ ἀναπτύσσεται ἀπὸ τούτου τὰ καθ' ἕκαστον. Ἐκαστον μέρος εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ὡς ὅλον καὶ νὰ χωρισθῆ εἰς μικρότερα μέρη.

Ἐστω ἡμῖν παράδειγμα ἡ πραγματεία ἠθικὴ ἐνότης τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Παπαρ. Ἰστ. Τομ. Α' σελ. 316, Νεοελλ. Ἀναγνωσμ. Τομ. Β').

Ὁ συγγραφεὺς ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς γενικῆς ἰδέας ὅτι αἱ διάφοροι Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι συνεδέοντο διὰ ποικίλων καὶ οὐχὶ ἀνισχυρῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν δεσμῶν καὶ ὀρίζεται τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνάπτοντας τὸ Ἑλληνικόν ἦσαν δὲ οὗτοι :

1. Π γ λ ὤ σ σ α.

1) Δὲν ἦσαν τοιαῦτα αἱ διαφοραὶ τῶν διαλέκτων, ὥστε πᾶς Ἕλληνα νὰ μὴ ἐννοῆ ἄλλον Ἕλληνα ἐν διαφόρῳ διαλέκτῳ ἐκφραζόμενον.

2) Ἐγένοντο ἐν αὐτῇ θαυμασία ποιητικὰ ἔργα καταληπτὰ εἰς πάντας.

3) Διὰ τῆς γλώσσης διεκρίνετο τὸ Ἑλληνικόν ἀπὸ τῶν ἄλλοδαπῶν φύλων. (Παρεμβάλλεται παρέχουσάς τις, δι' ἧς δεῖκνύεται ὅτι ἡ ἀπότομος ἀντιθέσις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν δὲν ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ παρόντος.)

II. Τὰ κοινὰ τῶν θεῶν ἰδρύματα.

(Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ἐπειδὴ ἔκαμεν ἥδη περὶ αὐτῶν προηγουμένως λόγον, δὲν ἐκτείνεται ὡς ἐν αὐτοτελεῖ πραγματείᾳ, ἀλλ' ἐξαιρεῖ μόνον τὴν ἐκ τῆς αἰξανούσης σπουδαιότητος τῶν χρησμῶν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου ἰσχύον τοῦ δεσμοῦ τούτου.)

III. Οἱ κοῖνοι ἀγῶνες.

Αἱ πανηγύρεις ἦσαν οὕτω κεκαλονισμένοι, ὥστε ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ὅλου ἔθνους σχέσις ἦτο σχεδὸν ἀδιάλειπτος. Οὕτω πρὸς ἐμπέδωσιν τοῦ δεσμοῦ συνετέλουν:

1) ὁ χρόνος καθ' ἑν ἐτελοῦντο οἱ διάφοροι ἀγῶνες,

2) αἱ εἰς τοὺς νικητὰς ἀπονεμόμεναι τιμαί,

3) οἱ συρρέοντες εἰς τοὺς ἀγῶνας θεαταί,

4) ἡ ἐκχειρίσις.

Ἐπειτα τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 μέρος ὑποδιαιρεῖται εἰς ἕτε μικρότερα. «Τὸ συρρέον πλήθος» ἀποτελεῖτο

α') ἐκ θεατῶν,

β') ἐξ ἀγωνιστῶν,

γ') ἐκ ποιητῶν, φιλοσόφων καὶ ἱστορικῶν, οἵτινες ὑπέβαλλον τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὴν κρίσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξετάζεται πῶς αἱ διάφοροι τοῦ συρρέοντος πλήθους ὁμάδες συνεδέοντο δι' ἰσχυροῦ δεσμοῦ.

5) αἱ ἐνταῦθα λαμβανόμεναι ἀποφάσεις ἀντήχουν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα (διάφορον τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 μέρους).

Ἡ συνθετικὴ μέθοδος ἔχει τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι εἶναι εὐσυνοπτικώτερα, ὅτι παρέχει εὐκολωτέρων τὴν γενικὴν τοῦ ὅλου ἐπισκόπησιν.

ΣΗΜ. 1. Ἀριστοτεχνικώτατα μετεχειρίσθη ἰδίως ὁ Σωκράτης τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον πρὸς Πλάτων. Γοργ. 474 D καὶ ἐξ. ἔνθα ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπὸ τὸ καλὸν περιλαμβάνονται τὸ ἀφέλιμον ἢ τὸ ἥδὺ ἢ ἄμφοτερα. Ἐνοση. Ἀπομνημ. II, 1, 1—7 ἔνθα ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξίς καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ.

ΣΗΜ. 2. Οἱ ὅροι ἀνάμνησις καὶ σύνθεσις ἐλήφθησαν καθ' ἣν ἔννοιαν ὁ Ἀριστοτέλης μετεχειρίσθη αὐτοῦς. Οἱ δὲ νεώτεροι μεταχειρίζονται τούτους ἐν ἀντιστροφῇ σημασίᾳ.

3. Τὸ συμπέρασμα. Μετὰ τὸ τέλος τῆς διευκρινήσεως συνάπτονται πρὸς ταύτην ἐν ἀμέσῳ αἰτιολογικῇ ἀλληλουχίᾳ τὰ ἀποτελέσματα καὶ τὰ περικλύουθῆματα, ἅτινα συνάγονται ἐκ τῆς γενομένης ἐν τῇ διευκρινήσει ἐξετάσεως τοῦ θέματος. Δ' ὁ ἴνα τὸ συμπέρασμα ἐκφάνηται ὡς ὄργανικόν τι μέλος τοῦ ὅλου, οὐδὲν ἕτερον πρέπει νὰ περιέχη, εἰ μὴ τὸ ἄμεσον ἀποτελεσμα καὶ τὰ ἐπικλοουθήματα τῶν ἐν τῇ διευκρινήσει λεχθέντων.

Ἀναλόγως δὲ τῆς φύσεως τοῦ θέματος καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ γράφον-

τος καὶ ἄλλων συγκεκριμένων περιπτώσεων τὸ ἀποτέλεσμα ἢ μόνον διὰ βραχέως καταδεικνύεται ἢ διεξοδικώτερον ἐπεκτείνεται. Καὶ ὅτε μὲν τὰ ἐπακολουθήματα ἀμέσως ἐξετάζονται, ὅτε δὲ ἀπλῶς τὰ ἀποτελέσματα ἐκτίθενται καὶ τὰ ἐπακολουθήματα δὲν ἀναφέρονται. Ὅταν δ' ὅμως ὁ συγγραφεὺς περιορίζεται (ὡς ἐν τῷ ἀμέσως ἀνωτέρω παρατεθέντι παραδείγματι) εἰς ἀπλὴν κατάδειξιν τοῦ ἀποτελέσματος ἢ εἰς ἀπλὴν ἐξαγωγήν λογικοῦ τινος συμπεράσματος, τότε ἡ πραγματεία δὲν ἔχει σαφῶς διακεκριμένον καὶ ἐπαρκῶς ἀνεπτυγμένον ὡς ἰδιότερον καὶ τελευταῖον αὐτῆς μέρος τὸ συμπέρασμα, ἀλλὰ μόνον καταλήγει εἰς τελικὴν τινι παρατήρησιν.

Ὅταν ἐν τῇ πραγματείᾳ πρόκειται μόνον περὶ τῆς ἀληθείας προτάσεως τινος, τότε ἐν τῷ ἐπιλόγῳ εἶναι ἀναγκαστικὰ μόνον σύντομοις τινι ἀνακεφαλαίωσις τῶν ἐν τῇ διευκρινήσει ἀνεπτυγθέντων νοημάτων καὶ τῶν ἐκτεθεισῶν ἀποδείξεων, ἥτις καταλήγει εἰς ὄρισμένον τι συμπέρασμα. Διότι τὸ συμπέρασμα ἢ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ὅλης πραγματείας· δι' οὗτοῦ πρέπει νὰ εἶναι ὄρισμένον εἴτε θετικὸν εἴτε ἀρνητικόν.

Ἡ διδασκαλία τῆς πραγματείας.— Ἡ μεθοδικὴ ἐπεξεργασία τῆς πραγματείας προάγει σπουδαίως τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν τῶν μαθητῶν. Ὅταν οὗτοι ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν πραγματείαν ὀφείλωσι νὰ διεξέλθωσι τὴν αὐστηρὰν λογικὴν ἀκολουθίαν τῶν συλλογισμῶν, τότε καθοδηγεῖται ἡ διάνοιά των εἰς τὸν κανονικὸν σχηματισμὸν κρίσεώς τινος ἢ συλλογισμοῦ. Προσέτι δὲ οἱ μαθηταὶ γίνονται ἱκανοὶ νὰ κατανοήσωσιν ἐπαρκῶς καὶ νὰ παρακολουθήσωσι διάλεξιν τινι ἐνώπιον πλήθους, ἀνακοινώσιν τινι κτλ.

Ἐν τῇ παρασκευῇ αὐτοῦ κατ' οἶκον ὁ διδάσκων ὀφείλει νὰ ἐξετάσῃ τὴν οἰκονομικὴν τῆς πραγματείας· νὰ ἀνεύρῃ τὰ καθ' ἕκαστον μέρη καὶ ἀκριβῶς κατὰ διατυπώσῃ ἔπειτα νὰ ἐξετάσῃ τὸν τρόπον τῆς ἀναπτύξεως καὶ συνδέσεως αὐτῶν· προσέτι δὲ νὰ ὀρίσῃ ἀκριβῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν τάξιν τῆς πραγματείας, τὸν σκοπὸν αὐτῆς καὶ τὸ κύριον σημεῖον τῶν νοημάτων.

Κατὰ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίαν ἰδιαίτερον ἐπιμέλειαν πρέπει νὰ καταβληθῇ, ἵνα οἱ μαθηταὶ ἀποκτήσωσι σαφῆ καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς δικτάξεως τῆς πραγματείας.— Εὐνόητον δ' εἶναι ὅτι πρὸ τοῦ ἐδδόμενου ἔτους τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως τῶν μαθητῶν εἶναι πρῶτος ἢ διδασκαλικὴ οἰκισθήποτε πραγματείας.

Β' ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ

Αί πραγματεΐαι διαιροῦνται συνήθως εἰς τρεῖς μεγάλας τάξεις :

α') Εἰς ἑρμηνευτικὰς πραγματείας, ἐν αἷς ἑρμηνεύεται, διασφραῖται καὶ ἐξετάζεται ὑπὸ πᾶσιν ἔποψιν ἔννοιά τις ἢ κρίσις.

β') Εἰς ἀποδεικτικὰς πραγματείας· εἰς ταύτας ἀνάγονται ἐκείναι, ἐν αἷς ἰδίως ἀποδεικνύεται, αἰτιολογεῖται ἢ ἀναιρεῖται ἡ ὀρθότης ἢ ἡ ἀληθεὶς γνώμησιν τινός.

γ') Εἰς ἑρμηνευτικὰς ἅμα καὶ ἀποδεικτικὰς πραγματείας, τῶν ὁποίων τὸ ὑποκείμενον συνήθως κατὰ πρῶτον διασφραῖται καὶ ἔπειτα ἀποδεικνύεται.

ΣΗΜ. Ἐν τοῖς ἀνωτέρω (σελ. 195) ἐγένετο λόγος περὶ τῶν διαφόρων θεμάτων τῆς πραγματείας. Ἄλλ' ἡ τάξις εἰς ἣν ἐκάστη πραγματεία ἀνήκει δὲν ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλ' ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς πραγματείας· π. χ. ἡ πραγματεία «περὶ τῆς ἀπὸ τῆς ὁδοιοποιίας ὠφελείας» εἶναι ἀποδεικτικὴ, ἥσ' σκοπὸς εἶναι νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ὁδοιοποιία εἶναι ὠφέλιμος· ἡ δὲ «ἐν τίνι συνίσταται ἡ ἀληθὴς φιλοπατρία» εἶναι ἑρμηνευτικὴ, ἰδίαι ἐξετάζονται· τὰ ἐξ ὧν αὕτη συνίσταται.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις ἐξετάζοντες τὰ εἶδη τῆς πραγματείας καὶ ἀναφέροντες παρατηρήσεις καὶ κανόνας ἰδιάζοντας εἰς ἕκαστον τῶν εἰδῶν αὐτῆς δὲν ἐπιχειροῦμεν διὰ τούτων νὰ παράσχωμεν λαμβάνοντας τοὺς διαφοροὺς τύπους καὶ σχήματα τῶν πραγματείδων, διότι ταῦτα εἶναι διαφορώτατα, ἀλλὰ προτιθέμεθα ὅπως διευκολύνωμεν τὴν ἀνερεύνησιν τῆς φύσεως, τὴν ἀνάλυσιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν διδασκαλίαν τῆς πραγματείας.

1. Ἑρμηνευτικαὶ πραγματεΐαι.

Αἱ ἑρμηνευτικαὶ πραγματεΐαι ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ὑποδιαιροῦνται εἰς πολλὰ εἶδη. Ἐνταῦθα δὲ γενήσεται περὶ τῶν συνηθεστέρων λόγος: 1) περὶ τῆς ἀναπτύξεως ἐννοιῶν καὶ 2) τῆς διασφάσεως γνώμης.

Α' Ἀνάπτυξις ἐννοιῶν.—Ἰνα καταστῶσι σαφέστερα τὰ ἐκτεθησόμενα ἐν τοῖς ἐπομένοις περὶ τῆς δικτάξεως πραγματείας, ἐν ἣ πρόκειται περὶ ἀναπτύξεως ἐννοίας, νομίζομεν ὅτι προηγουμένως δὲν εἶναι περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν τινα ἐκ τῆς Λογικῆς περὶ ἐννοιῶν καθ'

όλου, ἐκτιθέμεντες αὐτὰ κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὸν σκοπὸν ἡμῶν.

Περὶ ἐννοιῶν ἐν γένει. Ἐννοια κκελεῖται ἢ σαφῆς καὶ εὐκρινῆς παράστασις, ἐν ἣ ἰὰ μόνιμα (ἢ σπουδαῖα) γνωρίσματα ἀντικειμένου τινὸς συμπεριλαμβάνονται, τὰ δὲ μεταβλητὰ (ἢ ἐπουσιῶδη) παραλείπονται.

Σπουδαῖα δὲ θεωροῦνται τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα, ἄνευ τῶν ὁπίων ἢ παράστασις τοῦ ἀντικειμένου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δικπλασθῇ.—Κρίσις δὲ κκελεῖται ἢ δῆλωσις τῆς σχέσεως (συνδέσεως ἢ χωρισμοῦ) δύο ἐννοιῶν πρὸς ἀλλήλας.

Τὸ σύνολον τῶν μόνιμων γνωρισμάτων, ἅτινα ἐν τινι ἐννοίᾳ περιλαμβάνονται ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας. Τὰ δὲ γνωρίσματα εἶναι τὰ συστατικὰ μέρη αὐτῆς. Ἡ ἐνέργεια δι' ἧς τὸ περιεχόμενον ἐννοίας τινὸς ἀνευρίσκειται, δι' ἧς ἀναλύεται ἢ ἐννοια εἰς τὰ σπουδαῖα μὲλη αὐτῆς κκελεῖται μερισμός. Ὅταν δὲ σαφῶς διαγιγνώσκονται πάντα τὰ γνωρίσματα ἐννοίας τινὸς, τότε ἢ ἐννοια εἶναι σαφῆς. Ἐκαστὸν οὐσιῶδες γνώρισμα εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ὅλον τι καὶ διὰ μερισμοῦ ἐκ νέου νὰ ἀναλυθῇ π.χ. οἰκία: τοῖχος, στέγη, παράθυρα κ.τ.λ.

Αἱ ἐννοια διαιροῦνται εἰς ἀτομικὰς καὶ γενικὰς καὶ ἀτομικὴ μὲν κκελοῦνται αἰ περιστάσας ἐν τι ἀντικείμενον ὀρισμένον π. χ. ἢ σελήνη· γενικὴ δὲ αἰ περιστάσας πολλὰ ὁμοειδῆ ἀντικείμενα π. χ. πόλις, θηλαστικόν. Σχηματίζεται δὲ ἢ γενικὴ ἐννοια διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ ἐκάστης ἀτομικῆς ἐννοίας τῶν ἰδιαζόντων αὐτῇ γνωρισμάτων (εἰδοποιοῦ διαφορᾶς) καὶ συνενώσεως τῶν κοινῶν γνωρισμάτων ὑπὸ μίαν γενικὴν ἐννοια (γενίκευσις).

Ἐπειδὴ ἢ γενικὴ ἐννοια περιλαμβάνει ὅ,τι εἰς σειράν ὁμοειδῶν ἀτομικῶν ἐννοιῶν κοινὸν ὑπάρχει, διὰ τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ διαιεθῇ αὐτη εἰς τὰ εἶδη ἢ ἀτομικὰς ἐννοιας, τὰς ὁποίας περιλαμβάνει ἢ ἐνέργεια δὲ τοῦ πνεύματος, δι' ἧς ἀνευρίσκονται τὰ ὑπὸ τινα ἐννοια ὑπαγόμενα εἶδη, κκελεῖται διαίρεσις. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ τοῦ ἐπιδιορισμοῦ, ἤτοι διὰ τῆς προσθήκης τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς εἰς τὴν γενικὴν ἐννοια π.χ. ζῶον: ζῶον λογικόν, ζῶον ἄλογον—βουλευτήριον κκελεῖται τὸ οἰκοδόμημα, ἐν ὃ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους βουλευόνται.—τὰ οὐράνια σώματα διαιροῦνται εἰς ἀπλανεῖς, πλανήτας, δορυφόρους, κομήτας.

Ἐκαστον διὰ τῆς διαίρεσεως ἐννοίας τινὸς προκύπτων εἶδος εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλυθῇ εἰς ἄτομα, ἅτινα ἔχουσιν ὅμοια πρὸς ἀλλήλα τοῦ-

σιώδη γνωρίσματα. Ἐκαστον λοιπὸν εἶδος ἢ ἄτομον περιλαμβάνει τοῦλάχιστον ἓν γνώρισμα περισσύτερον τοῦ ἀμέσως ἀνωτέρου γένους· π. χ. τὰ φυσικὰ ὄντα διαιροῦνται εἰς ὄργανικὰ καὶ ἀνόργανα· τὰ ὄργανικὰ φυσικὰ ὄντα διαιροῦνται εἰς φυτὰ καὶ ζῶα κ. ο. κ.

Ἐκάστη γενικὴ ἔννοια δύναται νὰ διαιρεθῆ κατὰ διαφόρους βάσεις διαιρέσεως. Βάσις δὲ τῆς διαιρέσεως λέγεται ἐκεῖνο, ὕπερ τιθέμενοι ὡς βάσιν προβαίνομεν πρὸς ζήτησιν τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς διαιρετέως ἐννοίας. Τὰ μέλη δὲ τῆς διαιρέσεως πρέπει νὰ ὦσιν ἀντίθετα ἀλλήλοις, ἵνα ἀποκλείωσιν ἄλληλα (παρὰδιαιρέσεις).

Δύο εἶδη τῆς βάσεως τῆς διαιρέσεως εἶναι δυνατὸν νὰ διακριθῶσιν 1) ἐκτὸς τοῦ πράγματος κειμένη βάσις (π. χ. ὠφέλεια καὶ βλάβη)· 2) ἢ ἐν τῷ πράγματι αὐτῷ ἐνυπάρχουσα· ἢ τελευταίαι δ' αὕτη βάσις κεῖται α' ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ πράγματος· π. χ. ἡ διαίρεσις τοῦ ἔτους εἰς 4 ὄρας· ἢ διαίρεσις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων εἰς τὸ νοεῖν, συναίσθάνεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι· τῶν μαθηματικῶν εἰς γεωμετρίαν καὶ ἀριθμητικὴν· β' εἰς ἴδιόν τι συστατικὸν μέρος ἢ γνώρισμα τοῦ πράγματος. Καὶ τὰ μὲν καθ' ἕκαστον συστατικὰ μέρη εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τοῦ πράγματος καὶ νὰ σχηματίσωσιν ὅλον τι· π. χ. τὰ συστατικὰ μέρη τοῦ δένδρου: ρίζα, κορμός, κλώνοι, φύλλα. Ἀλλὰ τὰ γνωρίσματα εἶναι ιδιότητες τοῦ πράγματος, αἵτινες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῶσι κεχωρισμένοι ἀπ' αὐτοῦ· π. χ. γνωρίσματα τοῦ δένδρου εἶναι: ἡ ἀΐησις καθ' ὕψος καὶ πάχος, ἡ ἀνθησις, ἡ ὀρίμνσις τῶν καρπῶν — αἱ **νήσοι** εἶναι δυνατὸν νὰ διαιρεθῶσι I κατὰ τὴν θέσιν: εἰς ἠπειρωτικὰς ἢ ὠκεανείους εἶτε εἰς μεμονωμένας ἢ εἰς συστάδας νήσων (ἀρχιπελάγη), II κατὰ τὴν γένεσιν: εἰς ἀποσπασθείσας ἐξ ἠπείρων, ὧν μέρη ἀπετελοῦν, καὶ εἰς ἐκείνας αἵτινες οὐδέποτε ὑπῆρξαν μέρη ἠπείρων.

Ἐκάστη γενικὴ ἔννοια εἶναι δυνατὸν νὰ διαιρεθῆ εἰς εἶδη καὶ τὰ εἶδη νὰ διαιρεθῶσιν ἐκ νέου εἰς ὑποδεέστερα εἶδη ἢ τριτοκτῆ διαίρεσις καλεῖται ὑποδιαιρέσις· ἐκάστη δὲ ὑποδιαιρέσις ἔχει ἴδιαν βάσιν διαιρέσεως· π. χ. αἱ οὐδέποτε ὑπάρξασαι μέρη ἠπείρων νήσοι ὑποδιαιροῦνται εἰς κοραλλιογενεῖς καὶ ἠφριστειογενεῖς. — Ἡ διαίρεσις πρέπει νὰ εἶναι συνεχής, ἤτοι νὰ βαίνει ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων εἰδῶν εἰς τὰ ἀμέσως κατώτερα πρὸς ἀποφυγὴν τῆς διακοπῆς τῆς λογικῆς σχέσεως τῶν ἐπακολουθούντων ἀλλήλοις μελῶν.

Τὰ ὑπάλληλα δὲ εἶδη ἐν συνόλῳ λαμβανόμενα πρέπει νὰ ἀποτελῶσι

τὴν ὁλότητα τοῦ ἀμέσως ὑπερκειμένου (ἐκκλήλου).— Ἀναλόγως δὲ τῶν μελῶν τῆς διακρίσεως καλεῖται αὕτη διχοτομία, τριχοτομία, τετρατομία καὶ πολυτομία. Ἡ διχοτομία δύναται νὰ εἶναι: 1) αὐστηρῶς λογικὴ ἢ ἀντιφατικὴ, ὅταν τὰ μέλη ἔχῃσι πρὸς ἄλληλα ὡς Α πρὸς τὸ οὐκ Α· π.χ. πλούσιος καὶ οὐ πλούσιος (πτωχός)· ἡμέρα καὶ νύξ· νῆσοι, αἵτινες ὑπῆρξαν ἡπειροί, καὶ νῆσοι αἵτινες δὲν ὑπῆρξαν ἡπειροί. Μέσον τι ἢ τρίτον ἀποκλείεται· 2) ἐναντία, δηλαδὴ διχοτομία κατὰ τὸ ἀντίθετον ἐν τινι σειρᾷ· π.χ. ὠραιότερος—ἀσχημίζ (μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐνοιῶν μεσολαβοῦσι διάμεσα μέλη)· διδόνει—λαμβάνειν.

Ἐκάστη ἐννοία εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ ὡς εὐρισκομένη ἐν σχέσει πρὸς ἄλλας ἐννοίας, αἵτινες οὔτε ἐπάλληλοι οὔτε ὑπάλληλοι πρὸς αὐτὴν εἶναι (ἀναφορὰ τῶν ἐνοιῶν πρὸς ἀλλήλας). Αἱ συναρθέστατα ἀπκντῶσαι σχέσεις εἶναι ἡ τοῦ ἐλαττηρίου καὶ τῆς πράξεως, τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, τῆς ὁμοιότητος, τῆς ἀνομοιότητος καὶ τῆς ἀντιθέσεως, τοῦ πλείονος καὶ ἐλάττονος, τῆς ὠφελείας καὶ τῆς βλάβης, τῶν μέσων καὶ τοῦ σκοποῦ.

Διάταξις ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν ἐνοιῶν. Ἀνάπτυξις ἐνοιῶν λέγοντες νοοῦμεν τὴν κατανομὴν καὶ διασάφησιν ἐνοιῶν τινῶν 1) κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, 2) τὴν ἔκτασιν καὶ 3) τὰς σχέσεις πρὸς ἄλλας ἐννοίας· π.χ. περὶ ἐλπίδος· ἡ νοσταλγία· ἡ φιλοπονία.

1. Ἴνα εὐρεθῇ τὸ περιεχόμενον γίνεται χρῆσις:

α') τοῦ ὀνομαστικοῦ ὀρισμοῦ, καθ' ὃν λέξις τις καθ' ἐκὴν μὴ σαφῆς, διευκρινεῖται ἐκ τῆς παραγωγῆς αὐτῆς καὶ ἐξηγήσεως τῆς σημασίας· π.χ. ἀριθμητικὴ εἶναι ἡ περὶ τοὺς ἀριθμοὺς ἐπιστήμη.

β') τοῦ πραγματικοῦ ὀρισμοῦ, ὅστις περιλαμβάνει τὴν ἀμέσως ἐπάλληλον γενικὴν ἐνοιῶν καὶ τὴν εἰδοποιὴν διαφορὰν· π.χ. τέχνη λέγεται ἡ ἀνθρωπίνῃ ἐκείνῃ ἐνέργειᾳ (ἐπάλληλος ἐνν.), ἥτις πρὸς τὴν αἰσθητοποίησιν τοῦ καλοῦ (εἰδοπ. διαφ.) ἀποβλέπει.—εὐγνωμοσύνη καλεῖται ἡ ἀρετὴ (ἐπ. ἐν), καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος τὰς ἐμπράκτους ἐνδείξεις τῆς φιλίας τῶν ἄλλων ἀναγνωρίζει καὶ ἐπιζητεῖ νὰ ἀνταποδώσῃ (εἰδ. διαφ.)·—κολακεία λέγεται ἡ καθ' ὑπερβολὴν εὐχάριστος συμπεριφορὰ πρὸς ἄλλον ἐξ ἰδιοτελείας·—μουσικὴ εἶναι ἡ πράξις τοῦ κόσμου τῶν συνκισθημάτων διὰ μελωδίας καὶ ἀρμονίας. (Ὁ τελευταῖος ὀρισμὸς λέγεται καὶ γενετικός, διότι δηλοῖ τὸ μέσον καὶ τὴν γένεσιν.)

γ') τοῦ μερισμοῦ, ἤτοι τῆς κατανομῆς τῆς ἐνοιῶν εἰς τὰ οὐσιώδη

αὐτῆς γνωρίζεται· π. χ. ἀπλανεῖς λέγονται οἱ ἀστέρεις, οἵτινες τὴν πρὸς ἀλλήλους θέσιν αὐτῶν μεταβάλλουσιν οὐσιωδῶς καὶ λάμπουσι δι' ἰδίου φωτός.

ΣΗΜ. Ὅταν ἡ ἀνεύρεσις τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων ἐννοίας τινὸς παρέχῃ δυσκολίας, τότε ἀνεύρεσκαται τὸ περιεχόμενον διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν γνωρισμάτων συγγενῶν ἢ ἀντιθέτων ἐννοιῶν, προσέτι δὲ καὶ τῶν αἰτίων, ἀποτελεσμάτων καὶ τῶν τρόπων τῆς ἐκδηλώσεως αὐτῶν· π. χ. ὁ μερισμὸς τῆς ἐπιμελείας δύναται ἐμμέσως νὰ ἀνευρεθῇ διὰ τῆς ἀνερευνήσεως τῶν γνωρισμάτων, τῶν εἰδῶν, τῶν ἐλατηρίων καὶ τῶν ἐπενεργειῶν τῆς ὀνηρίας.

2. Ἰνα ἀνευρεθῇ ἡ ἔκτασις ἐννοίας τινὸς, γίνεται χρῆσις τῆς διακρίσεως εἰς τὰ εἶδη καὶ τούτων πάλιν εἰς κατώτερα εἶδη.

3. Ἡ δῆλωσις τῆς ἀναφορᾶς ἐννοίας τινὸς πρὸς συγγενεῖς ἐννοίας ἄγει πρὸς περικριτέρον γινῶσιν τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς ἐκείνας, καὶ εἰς τὴν σκρῆ ταύτης διάκρισιν.

Π. χ. Ἡ **κενοδοξία**. (Ἀνάπτυξις ἐννοίας.)

I. Δῆλωσις τοῦ περιεχομένου:

1. Ὀνοματικὸς ὀρισμὸς: κενοδοξία καλεῖται ἡ δοξα κενῶν, οὐδεμίαν πραγματικὴν ἀξίαν ἐχόντων πραγμάτων.

2. Πραγματικὸς ὀρισμὸς:

α') ὑπάλλῃλος ἐννοία: ἡ κενοδοξία εἶναι ἐπιθυμία τις, τάσις τῆς ψυχῆς.

β') Εἰδοποιὸς διαφορὰ:

α) ἀρνητικῶς: οὐχὶ πρὸς τὴν ἐκ τῆς ἀρετῆς τιμὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν εὐαρέσκεϊαν, ἀλλὰ

β) θετικῶς: νοσηρὰ ἐπιθυμία πρὸς ἐπιδοκιμασίαν καὶ ἐξωτερικὴν τιμὰς.

3. Μερισμὸς:

α') ἡ κενοδοξία ἐπιζητεῖ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν πραγματικῶν ἢ φανταστικῶν ὑπηρεσιῶν·

β') ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτῆς ὑπολογίζει πάντοτε τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν ὄψιν, τὴν ἀπ' αὐτῶν ἐντύπωσιν·

γ') ἐλαττοῖ τὴν ἀξίαν τῶν ξένων ὑπηρεσιῶν.

II. Δῆλωσις τῆς ἐκτάσεως:

Κοινωνική, ἐπιστημονική, καλλιτεχνική, σωματικὴ κενοδοξία ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐν τῷ βίῳ.

III. Δῆλωσις τῆς ἀναφορᾶς:

1. Ὁμοιότης: ἡ μὲν φιλοδοξία, δηλαδὴ ἡ τάσις πρὸς ἀναγνώρισιν ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ διὰ τῶν ἰδίων πράξεων καὶ κατορθωμάτων, δύναται νὰ ἀποβῇ ἐπιβλαβὴς πρὸς πολλούς, ἡ δὲ κενοδοξία μόνον εἰς τὸν ἔχοντα ὑτὴν ἀλαζονεῖα κομπορημοσύνην φιλαρέσκεια.

2. Ἀντίθεσις: μετριοφροσύνη ἀλλὰ καὶ ἀδιαφορία.

3. Αίτια: ἴσως ἰδιαί τινες συνθήκαι, συγκεκριμένα περιπτώσεις, λόγοι σχετιζόμενοι πρὸς τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἀνατροφὴν.

4. Ἀποτελέσματα: ταπεινώσεις πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, χαμέρπεια, δυσἀρεσκεια, ἀθυμία καὶ ἔλλειψις ἐλευθερίας.

Καὶ τοῦτο μὲν εἶναι τὸ σχῆμα πλήρους ἀναπτύξεως ἑνώσιας· ἀλλὰ δὲν λαμβάνονται οὐδ' ἐκτίθενται συνήθως πάντα τὰ μέρη ἐν ταῖς τοιαύταις πραγματεσίαις. Ὁ Βράιλλας Ἀρμένης (Φιλοσόφου καὶ Εὐγενίου Ἐπιστολ. σελ. 118—138) ὡς ἐξῆς ἀναπτύσσει τὴν ἑνωσιαν λόγον:

Πρόλογος: Σύστασις τῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος καὶ ἀφορμὴ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ.

Διευκρινίσις: I. *Μερισμός.* Ζητεῦντες τὸν λόγον ζητοῦμεν τὸ πῶς, πόθεν καὶ διὰ τί.

Τὸ πῶς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ταυτότητος, τὸ πόθεν ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καὶ τὸ διὰ τί ἡ ἀρχὴ τῆς τελειότητος (πᾶν τὸ ὑπάρχον ὑπάρχει ἐκ τινος αἰτίου καὶ πρὸς τι τέλος, σκοπὸν)· αἱ δὲ δύο τελευταῖαι ἀρχαὶ ἀποτελοῦσι τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπαρῶντος λόγου.

II. *Δήλωσις τῆς ἀναφορᾶς.* Ἀποτελέσματα (τί κατορθοῦμεν διὰ τοῦ λόγου).

1) Ὁ ἐν ἡμῖν λόγος εἶναι ἡ δύναμις, δι' ἧς ζητοῦμεν τὸν λόγον τῶν ὄντων· οὕτως εὐρίσκονται αἱ ἐπιστῆμαι κλ.

2) Ὁ λόγος στηρίζει τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν α') διὰ τῆς ζητήσεως τῶν αἰτίων, β') διὰ τῆς μελέτης τῆς πεπερασμένης καὶ ὑλικῆς ὑπάρξεως τῶν ὄντων.

3) Διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς φαντασίας ἀνερχόμεθα εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ὑφίστων ἰδεῶν.

4) Διὰ τοῦ λόγου ἀνευρίσκομεν τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου.

***Ἐπιλογος:** Ἀνακεφαλαίωσις τῶν προηγουμένων καὶ συμπέρασμα.

ΣΗΜ. 1. Ἐν ταῖς πραγματεσίαις, ἐν αἷς δύο ἢ πλείονες συγγενεῖς ἑνωσιαι ἀναπτύσσονται, ἡ διάταξις εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν ἐν ταῖς συγκρίσεσιν· ἢ δὴλα δὴ χωριστὰ ἑκάστη ἑνωσια ἐκτίθεται καὶ εἶτα δι' ὀρισμοῦ καὶ μερισμοῦ, ἂν δ' εἶναι ἀνάγκη, καὶ διὰ διαίρεσεως καὶ ἀναφορᾶς διὰ βραχέων πρὸς ἀλλήλας παραβάλλονται, ἢ μόνον καθ' ὅλα τὰ μέρη τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἑνώσιας γίνεται παραβολὴ αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ἀνευρίσκονται ὁμοιότητες καὶ ἀντιθέσεις· π. χ. ἀγάπη καὶ πίστις· — πόλεμος καὶ εἰρήνη· — πλεονεξία, αἰσχροκερδεῖα, φιλαργυρία—κ.τ.λ.

ΣΗΜ. 2. Πρὸς ἐμφύγωσιν τῶν ἀναπτύξεων τῶν ἀφρημένων ἑνωσιῶν πολλάκις παρεμβάλλεται χαρακτηρισμὸς τοῦ φέροντος τὴν ἀναπτυσσομένην ἰδιότητα. Ἡ δήλωσις τῆς ἐκτίσεως εἶναι δυνατόν νὰ περιλάβῃ χαρακτηρισμὸν π. χ. φθονεροῦ τινος, προσεκτικοῦ, ὄκνηροῦ καὶ νὰ λάβῃ τὴν ἀρμόζουσαν ἔκτασιν ἀπεικονίζουσα (ἐκφράζουσα) τοὺς διαφόρους τρόπους, καθ' οὓς οὗτος φερόμενος καθιστᾷ δὴλην τὴν ἰδιότητα ταύτην ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτῆς μορφάς.

Β' Διασάφησις γνώμης.—Ἐν τῇ δισκαφῇσει κρίσεώς τινος ἢ γνώμης ὁμοίως τρεῖς ζητήματα ἐξετάζονται:

α') ποίαν έννοιαν περιέχει ή κρίσις (περιεχόμενον).

β') επί πόσον έκτείνεται (έκτασις κρίσεως).

γ') ποίαν σχέσιν έχει πρὸς άλλας κρίσεις (άναφορά κρίσεως).

1. Ἡ έννοις κρίσεως τινος εἶναι ή ένότης τῶν έν αὐτῇ συνδεδεμένων νοημάτων. Ἐν τῇ δικασφῆσει αὐτῶν πρέπει πρῶτον νά ἐξετασθῶσιν αἱ ἐπί μέρους έννοιαι καί δεύτερον ὁ τρόπος τῆς συνδέσεως αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα λοιπόν :

α') δικασφείτῃ τὸ περιεχόμενον ἐκείνων τῶν έννοιῶν, τίτινες δύναται νά παρνοηθῶσιν. Εἰς ταῦτα δ' ἀνήκουσιν αἱ διάφοροι τροπικαὶ ἐκφράσεις. Ἡ δικασφῆσις γίνεται κατὰ τὰ ἀνωτέρω περὶ έννοιῶν λεχθέντα.

β') ἐξετάζεται ἐάν μία τῶν κυρίων έννοιῶν προσδιορίζῃται ἀκριβέστερον διὰ προσδιορισμῶν καί πῶς γίνεται τοῦτο· εἴτε ἐάν ὀλοκλήρου φράσις δι' άλλης καθορίζῃται ή περιορίζῃται.

Ἐν τῇ προτάσει «ή ὀρθή χρῆσις τοῦ πλοῦτου πορίζε πολλά ἀγαθὰ» τὸ πᾶν ἐξήρηται ἐκ τοῦ προσδιορισμοῦ ὀρθή. Οὗτος λοιπόν πρὸ πάντων πρέπει νά διασαφηθῇ (ἴσως διὰ τοῦ λέγοντος 1) ὡς πρὸς τὸς σχέσεις καί 2) ὡς πρὸς τὰ παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς).— Ἡ ἐν τῷ ἐπιθέτῳ δ' ἐνυπάρχουσα έννοια εἶναι δυνατὸν καί δι' ὀλοκλήρου προτάσεως νά ἀποδοθῇ.

γ') παρκτηρεῖται ἐάν ή ὅλη κρίσις ἐκφράζῃ τι ὡς ἀληθές, ἀναγκασίον ή μόνον δυνατόν.

2. Ἐν τῇ ἐκτάσει τῆς κρίσεως ἀνκζητοῦνται τὰ εἶδη τῶν έν τῇ κρίσει ἐμπεριεχομένων έννοιῶν. Ἀνευρίσκονται δὲ ταῦτα διὰ διαιρέσεως.

Καί ἐνταῦθα ἰσχύει ὁ κανὼν : τὸ λεχθὲν περὶ τοῦ γένους, ἰσχύει καί περὶ τοῦ εἶδους.

Ἐν τῇ προτάσει «ἐργάζου καί προσεύχου», ἀνευρίσκονται καί ἐξεταζονται διὰ τῆς διαιρέσεως τὰ εἶδη τῆς ἐργασίας : ή διὰ χειρῶν ἐργασία, ή πνευματικὴ ἐργασία κτλ. Ἐπειτα τὰ εἶδη τῆς προσευχῆς : κατὰ τὴν τόπον, χρόνον, τρόπον, περιεχόμενον.

Ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐξενηθείσῃ προτάσει «ή ὀρθή χρῆσις τοῦ πλοῦτου πορίζε πολλά ἀγαθὰ» εἶναι δυνατόν νά ἐξετασθῶσι διὰ τῆς διαιρέσεως αἱ έννοιαι : χρῆσις (π. χ. α'. δι' αὐτὸν τὸν πλοῦσιον—β'. δι' άλλους), πλοῦτος (α'. εἰς ἀκίνητον—β'. εἰς κινήτην περιουσίαν· ή ἐν εὐρυτέρῃ σημασίᾳ : α'. εἰς ὑλικόν—β'. εἰς πνευματικόν), πορίζε (α'. ἀμέσως—β'. ἐμμέσως διὰ παρακινήσεως καί ὑποστήριξεως), ἀγαθὰ (α'. διὰ τὴν σωματικὴν εὐεξίαν—β'. διὰ τὴν πνευματικὴν καί μάλιστα διὰ τὸ συναισθητικόν καί τὴν νόησιν).

3) Ἐν ἀναφορᾷ ή κρίσις εὐρίσκειται :

α') πρὸς ἐκεῖνας αἰτίνας ἀντίθεσιν τίνα πρὸς αὐτὴν περιέχουσιν·

Ἡ κρίσις «ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἐλεύθερος, καὶ εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἂν ἐν ἀλύσει γεννηθῆ» εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν «ἡ ψυχὴ εἶναι αἰχμάλωτος». Ἡ πρότασις «εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος βαφίδος διελθεῖν ἢ τὸν πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν» παρουσιάζει ἀντίθεσιν τίνα πρὸς τὴν φράσιν «ἡ ὀρθὴ χρῆσις τοῦ πλούτου παρέχει πολλά ἀγαθά».

Ἐν τῇ διασαφήσει ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἀντιθέσεων τούτων πληρεστέρα κατανόησις ἀμφοτέρων τῶν κρίσεων.

β') πρὸς τὰς ὁμοίας·

Οὕτω τὸ ῥητὸν «τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής», τὸ ὄφικόν «τὸ σῶμα σῆμα» καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος περὶ ἰδεῶν παρουσιάζουσιν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ῥηθείσαν γνώμην «ἡ ψυχὴ εἶναι αἰχμάλωτος».

γ') πρὸς ἐκεῖνας αἰτίνας ἀπ' αὐτῆς παράγονται ἢ πρὸς ἐκεῖνας, ἀφ' ὧν αὕτη παράγεται (αἰτίαι καὶ ἀποτελέσματα).

Ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς ψυχῆς δύναται νὰ ἐξαχθῆ ὡς συμπέρασμα ἡ ἀτέλεια τοῦ αἰσθάνεσθαι, διαγινώσκειν καὶ βούλεσθαι· προσέτι δὲ καὶ ὁ πόθος πρὸς τελειοποίησιν κτλ. Ἡ αἰτία τῆς αἰχμαλωσίας ἀνευρίσκεται ἐν τῇ συνδέσει τοῦ πεπερασμένου μετὰ τοῦ ἀπειροῦ· ἐν τῇ σκοπῇ τοῦ δημιουργοῦ, ὅστις ἠθέλησε νὰ προαγάγῃ τὴν αἰχμάλωτον ψυχὴν εἰς τὴν ἐλευθερίαν κτλ.

Τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῆς τῆς κρίσεως. Ἄλλ' ἐν τῇ διασαφήσει εἶναι δυνατὸν νὰ ληθῶσιν ὑπ' ὄψιν ἡ ἀφορμὴ, ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ σχηματισμὸς καὶ ἡ διὰ λόγου παράστασις τῆς διασχομμένης κρίσεως καὶ ἡ συνέχεις τῶν λόγων μετὰ τῶν ὁποίων ἐλέχθη αὕτη. Δι' ἀμφοτέρων καθορίζεται σφαιρότερον ἡ ἔννοια τῆς κρίσεως· δι' ὃ ὁ κριτικὸς ἀποκρίνεται αὐτῶν τύποι· εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ.

ΣΗΜ. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκ τῆς φύσεως τοῦ θέματος ἐξαρτᾶται τὸ νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐν τῇ διασαφήσει γνώμης τινὸς πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω μνημονουθεῖσαι περιπτώσεις ἢ μόνον μέρος τι αὐτῶν ὁμοίως δὲ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ θέματος ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἔκτασις ἐκάστου τῶν μερῶν τῆς διασαφήσεως.

Κατὰ ταῦτα τὰ μέρη τῆς διασαφήσεως γνώμης δύνανται νὰ ὦσιν :

Α' Εἰσαγωγή : Αἰτίαι διασαφήσεως (οἷον πεπληρημένη ἐρημνεία κτλ).

Ἀφορμὴ ἐξ ἧς ἐλέχθη, συνέχεις λόγων ἄλλ.

Β' Διευκρίνησις : 1. τῆς πρώτης ἔννοιός α') δι' ὀρισμοῦ,

β') διὰ μερισμοῦ,

γ') διὰ διαιρέσεως,

2. τῆς δευτέρας ἔννοιός (καθ' ὅμοιον τρόπον),

3. τῆς φύσεως καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν γίνεται ἡ σύνδεσις τῶν ἐννοιῶν ἐν τῇ κρίσει,

4. τῆς σχέσεως τῆς δισκαρουμένης κρίσεως πρὸς ἄλλας κρίσεις.

Ἐπίλογος : Οὗτος συνήθως περιλαμβάνει ἀνεκφερχλίωσιν καὶ περζίνεσιν.

Ἄλλὰ τὰ ἀνωτέρω μνημονευόμενα τέσσαρα μέρη τῆς διευκρινήσεως πολλάκις δὲν διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων οὐδὲ ἀποτελοῦσι τὴν ὅλην διευκρινήσιν, ἀλλὰ συιτομώτερον ἐκφερρόμενα ἀπκρτίζουσιν ἐν μόνον μέρει αὐτῆς, ὅπερ κκελεῖται ἐρημηεῖα· τότε δὲ ὡς δεῦτερον μέρος τῆς διευκρινήσεως προστίθεται ἡ ἐκτίμησις τῆς γνώμης (ποιότης)· οὐχὶ κκετὰ τὴν ἐν τῇ λογικῇ σημασίαν τοῦ ὅρου τούτου)· ἐν τῷ δευτέρῳ δὲ τούτῳ μέρει ἐξετάζεται πρῶτον ἡ ἀξία τῆς πρώτης ἐνοήσεως, εἶτα τῆς δευτέρας καὶ τέλος ἡ ἀξία ἢ ἐκ τῆς συνδέσεως αὐτῶν προκύπτουσα.

Ἄλλὰ καὶ ἕτερον μέρος, τρίτον, πολλάκις προστίθεται· τοῦτο περιλαμβάνει τὴν χρῆσιν ἢ ἐφαρμογὴν τῆς γνώμης εἰς πλείονας περιπτώσεις τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ εἰς περιπτώσεις ἐκ τῆς ἐμπειρίας ἐγνωσμένας· ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς γνώμης δύναται νὰ ἐκκχθῶσι κκετάλληλα συμπεράσματα. Κκετὰ ταῦτα τὰ μέρη τῆς διευκρινήσεως τῆς γνώμης εἶναι δυνατόν νὰ ὦσιν :

1. Ἐρημηεῖα τῆς κρίσεως περιλαμβάνουσα ὀνομαστικὴν καὶ πραγματικὴν ἐρημηεῖαν, δισκάφῃσιν τῶν εἰκόνων καὶ περζβλῶν καὶ τὴν διάκρισιν τῶν ὁμοίων καὶ ἀντιθέτων.

2. Ἐκτίμησις τῆς ἀξίας καὶ σπουδαιότητος.

3. Χρῆσις καὶ ἐφαρμογὴ εἰς ὅσον τὸ δυνατόν πλείονας περιπτώσεις.

Ἐν μικροτέροις τὴν ἕκτασιν δισκαφῆσεσι γνώμης διακρίνονται ἐν τῇ διευκρινήσει τὰ ἐξῆς μέρη :

1. Ἡ κκετὰ λέξιν καὶ εἶτα ἢ πραγματικὴ ἐρημηεῖα τῆς γνώμης.

2. Ἡ διὰ περζδειγμάτων ἀπεικόνισις αὐτῆς ὑπὸ πάσης τῆς ἐπόψεως.

3. Ἡ ἀναγκρφή τῶν συμπερασμάτων καὶ περζγγελημάτων, ἕτινα ἐκ τῆς γνώμης ταύτης δύναται νὰ ἐκκχθῶσιν (ιδίως ἐκ τοῦ δευτέρου μέρους τῆς διευκρινήσεως).

ΣΗΜ. α' Οὕτε ἀναγκαῖον εἶναι νὰ διακρίνονται πάντα τὰ μέρη (π. γ. πολλάκις ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀξίας καὶ ἡ ἐφαρμογὴ συμπλέκονται) οὔτε τηρεῖται πάντοτε ἡ αὐτὴ σειρά τῶν μερῶν.

ΣΗΜ. β' Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος περὶ μιᾶς μόνον κρίσεως. Ἄλλὰ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ αὐτὰ ἰσχύουσι καὶ ὅταν πλείονες ὁμοῦ κρίσεις προκείναι νὰ διασαφθῶσιν· διότι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι τὸ μὲν πλείονος παρ'

ἀλλήλας κείμενα κρίσεις ἐμπεριέχουσιν ἑαυτοῦ ἐν διανόημα καὶ δύνανται νὰ εἶναι ἴσαι πρὸς μίαν ἀπλὴν κρίσιν· τὸ δὲ γνωστὸν εἶναι, ὅτι: πολλαὶ κρίσεις δύνανται νὰ συμπτυθῶσιν εἰς μίαν ἀπλὴν κατὰ τὴν μορφήν κρίσιν.

Ἔστω ὡς παράδειγμα ἡ ποιητ. φράσις: αὐμίν, ὦ θεοί, ἀνάκει ὁ ἔμπορος. Πορεύεται ἵνα ζητήσῃ ἀγαθὰ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πλοίου συνάπτεται τὸ ἀγαθόν.» Ταύτης αἱ παρ' ἀλλήλας κείμενα κρίσεις ἐμπεριέχουσιν ἐν μόνον διανόημα, τὴν ἀπλὴν κρίσιν: ἀδιὰ τοῦ ἔμπορίου σπουδαίως προύγεται ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀνθρωπότητος.»—Αἱ δύο κρίσεις: «ὁ βίος δὲν εἶναι τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὸ μέγιστον τῶν κακῶν εἶναι τὸ ἔγκλημα» δύνανται νὰ συμπτυθῶσιν εἰς μίαν ἀπλὴν κρίσιν, τὸ συμπέρασμα: «ὁ θάνατος εἶναι προτιμητέος τοῦ ἐγκλήματος.»

ΣΗΜ. γ' Οἱ ἀρχαῖοι τεχνολογοῦσι διέκρινον μέρη τῆς ἀναπτύξεως γνώμης: 1) ἐγκώμιον τοῦ πρώτου εἰπόντος τὴν γνώμην· 2) παράφρασιν τῆς ἐννοίας αὐτῆς· 3) αἰτιολογίαν τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης· 4) διασάφησιν αὐτῆς ἐκ τοῦ ἐναντίου· 5) διασάφησιν διὰ παραβολῆς· 6) διὰ παραδειγμάτων κατ' ὁμοίωσιν τῆς ὀρθότητος αὐτῆς· 7) μαρτυρίας παλαιῶν περὶ αὐτῆς· καὶ 8) ἐπίλογον.

2. Ἀποδεικτικὰ πραγματεῖαι.

Ἀπόδειξις λέγεται ἡ δῆλωσις τῶν αἰτίων, ἐφ' ὧν στηρίζομενοι σχηματίζομεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐννοοῦν τις ἡ κρίσις εἶναι ὀρθὴ καὶ ἀληθὴς ἢ τοῦναντίον ἐσφαλμένη καὶ ψευδής. Διαικρίνονται δὲ δύο εἶδη ἀποδείξεως, ἡ ἐσωτερικὴ ἢ λογικὴ ἀπόδειξις καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἢ ἐμπειρικὴ.

I. Ἡ ἐσωτερικὴ ἢ λογικὴ ἀπόδειξις. Αὕτη ὑποδιαιρεῖται εἰς ἄμεσον καὶ ἔμμεσον λογικὴν ἀπόδειξιν.

1. Ἡ ἄμεσος λογικὴ ἀπόδειξις, ἵνα κατὰδείξῃ διὰ τί πράγμα τι οὕτω καὶ οὐχὶ ἄλλως ἔχει, ὀρθοῦται ἀπὸ τῶν γενικῶν τῆς νοήσεως νόμων καὶ συμπερίνει εἴτε ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος, τῆς εὐρεθείσης διὰ τῆς ἀκριβοῦς διακρίσεως τῶν ἐννοιῶν καὶ ὀρθῶν κρίσεων, περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου εἴτε ἐκ τινος γνωρίσματος, ὅπερ εἰς ἐν μόνον πρᾶγμα προσιδιάζει, περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ πράγματος· π. χ. ἐκ τῆς ἀστραπῆς συμπερίνεται ἡ βροντὴ, ἐκ τοῦ γέλωτος ἡ εὐθυμία. Ἡ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι τὸ γῆρας πρέπει νὰ τιμᾶται, συνάγεται ἐκ τῆς φύσεως τοῦ γῆρατος.

ΣΗΜ. α' Ἡ ἄμεσος ἱστορικὴ ἀπόδειξις, ὅτι πράγμα τι οὕτω καὶ οὐχὶ ἄλλως ἔχει, στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἰδίας ἢ ξένης ἐμπειρίας καὶ ἀπαιτεῖ τὴν δῆλωσιν, ὅτι ὁ προσάγων τὴν ἀπόδειξιν ταύτην δὲν ἠπατήθη καὶ ὅτι τὸ πρὸς μαρτυρίαν προσαχθὲν πρόσωπον (ἢ παράδοσις) εἶναι ἀξιόπιστον.

ΣΗΜ. β' Περὶ τῆς ἀστηρᾶς λογικῆς μαρτυρίας τοῦ συλλογισμοῦ, περὶ τῶν εἰδῶν

αὐτοῦ, κατηγορικῶν, ὑποθετικῶν καὶ διαζευκτικῶν συλλογισμῶν εἶναι περιττὸν γὰρ ἐπαναληφθῶσι τὰ διδασκόμενα ἐν τῇ Λογικῇ.

2. Ἡ ἔμμεσος λογικὴ ἀποδείξις τιθεμένη ἀντὶ τῆς ἀμέσου ἢ ὡς συμπλήρωμα αὐτῆς ὑστερεῖ μὲν ταύτης κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴν δύναμιν, προσδοποεῖ δ' ὅμως τὴν ἀγκνῶρισιν τῆς ἀληθείας τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ἀποδεικνύουσα τὸ ψεῦδες τῆς ἀντιθέτου (ἀπαγωγικῆ ἀπόδειξις), ἢ καταδηλοῦσα ὅτι διάφορος ἐκδοχῆ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ.

ΣΗΜ. Ἡ ἀνασκευὴ ἐπάγεται τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι κρίσις τις εἶναι ἐσφαλμένη, καὶ εἶναι τότε μόνον πλήρης, ὅταν τὴν ἀναπόδειξιν προσάγῃ μετὰ τῆς ὁηλώσεως τῶν αἰτίων τῆς πλάνης.

II. Ἐξωτερικαὶ ἢ ἐμπειρικαὶ ἀποδείξεις λέγονται ἐκεῖναι, καὶ ἅς ἐκ τῆς ἐμπειρίας, παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων ἐν γένει συναγεται, ὅτι πρῶτον τι οὕτως ἔχει καὶ οὕχ' ἄλλως. Κατὰ κανὸν αἱ τοιαῦται ἀποδείξεις εἶναι ἀτελεῖς καὶ εἶναι δυνατὸν μόνον μείζονα ἢ ἥττονα πιθανότατα νὰ παρέχωσιν. Τῆς ἐμπειρικῆς ἀποδείξεως διακρίνονται δύο εἶδη, ἢ ἐξ ἐπαγωγῆς καὶ ἢ ἐξ ἀναλογίας ἀποδείξεις.

α') Ἐξ ἐπαγωγῆς ἀποδείξεις εἶναι ἐκεῖναι, καὶ ἣν ἔκ τινων μερικῶν περιπτώσεων συμπεραινόμεν περὶ πᾶσων, ἔκ τινων μερῶν ἢ εἰδῶν περὶ τοῦ ὅλου ἢ τοῦ γένους, ἐκ τῶν ὁμοειδῶν ἐκφάνσεων (γνωρισμάτων) περὶ ὁμοειδοῦς αἰτίας. Ἡ ἐπαγωγὴ εἶναι πλήρης καὶ καθόρισται βεβαίως ἀποδείξις, ὅταν ὅλα αἱ ἐπὶ μέρους περιπτώσεις ἢ εἶδη ἢ μέρη εἶναι γνωστὰ καὶ συμφωνῶσιν π. γ. ἐπειδὴ τὸ θάρρος, ἢ πίστις, ἢ εὐσπλαγγνία, ἢ φιλανθρωπία ἐπιβάλλουσιν αὐταπαρνησίαν, εἶναι δὲ ἀρεταί, διὰ τοῦτο πᾶσα ἀρετὴ ἐπιβάλλει τὴν αὐταπαρνησίαν.

β') Ἐξ ἀναλογίας ἀποδείξεις λέγεται ἐκεῖναι, καὶ ἣν ἐπιζητεῖται ἐκ τῆς ὁμοιότητος ἄλλης τινὸς περιπτώσεως νὰ ἐξελθῇ συμπέρασμα περὶ τῆς ἀποδεικτικῆς περιπτώσεως καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου περὶ ὁμοίου, ἀπὸ ἀνωτέρου περὶ κατωτέρου ἢ ἀντιστρόφως· ἄλλοτε δὲ ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ἐκ παραδείγματός τινος εἰλημμένου ἐκ τῆς φύσεως, ἱστορίας ἢ ποιήσεως ἢ ἐκ τοῦ καὶ ἡμέραν βίου π. γ. συναγεται ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου, στενωτέρη τις συγγένεια· — ὁ γνωρίζων νὰ κρύπτῃ, γνωρίζει καὶ νὰ κλέπτῃ.

ΣΗΜ. α' Αἱ ἐμπειρικαὶ ἀποδείξεις δὲν ἔχουσιν ἀπόλυτον ἀποδεικτικὴν δύναμιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀξίαν συμπληρωματικῆς τεκμηρίου.

ΣΗΜ. β' Τὰ κύρια σφάλματα τῆς ἀποδείξεως εἶναι : 1) ὅτι ὁμῶστα κολλάεις ἢ ἀποδείξεις ἀπὸ προτάσεως, ἣτις πρέπει νὰ ἀποδειχθῇ 2) ὅτι ἀποδεικνύεται παρά

πολύ ἢ πολύ ὀλίγον· 3) τὰ ἀποδεικτικὰ ἄλλατα ἢ γάσματα· 4) ἡ χρῆσις πολυσημάντων λέξεων ἐν διαφόροις σημασίαις· 5) ὅτι τὸ χρονικῶς ἐπακολουθοῦν λαμβάνεται ὡς λογικὸν ἀποτέλεσμα (post hoc ergo propter hoc).

Καὶ ταῦτα μὲν γενικῶς περὶ ἀποδείξεων.

Πᾶσι δ' αὐταὶ καὶ ἀποδείξεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιφέρωνται ἐν μιᾷ πραγματείᾳ· ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φύσεως τοῦ θέματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀπόψεως, ἀφ' ἧς τοῦτο ἐξετάζεται. Ἡ ἄποψις αὕτη εἶναι τὸ κύριον σημεῖον τῶν νοημάτων, εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ καθιστᾷ τὴν ὅλην πραγματείαν ὀργανικὸν τι ὅλον, ἐν ᾗ ἕκαστον μέρος εἶναι ἀπαραίτητον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς πραγματείας καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν τοῦ ὅλου νὰ ἀποσπασθῇ· ἡ ἄποψις αὕτη ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς διατάξεως (principium dispositionis). Ἐπειδὴ δὲ αὕτη εἶναι διάφορος ἐν τοῖς διαφόροις θέμασι, διὰ τοῦτο διάφοροι τρόποι διατάξεως ὑπάρχουσιν. Ὡς συνήθως τὰ δὲ μέρη τῶν τοιούτων πραγματειῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι: δικασφασις, ἀποδείξεις ἄμεσοι, ἴμμεσοι, ἐπαγωγικὴ, ἐξ ἀνυποθέσεως—ἡ δικασφασις, ἀποδείξεις, ἀποτελέσματα, ἐκτίμησις.

Ἐν δὲ τῇ δικρίσει τῶν μερῶν τῆς διατάξεως ἐπιβάλλεται ἡ ἐξέταξις τῶν κανόνων τῆς παραλλήλως καὶ ὑπὸ παραλλήλως.

Κατὰ τούτους δὲ:

α') τὰ κατ' ἕκαστον παράλληλα καὶ ὁμοτιγῆ μέρη πρέπει νὰ ἀποκλείωσιν ἄλληλα·

β') τὰ ὑπὸ ἀλλήλα μέρη πρέπει νὰ ἐξάγωνται ἐκ τοῦ περιεχομένου ἢ ἐκ τῆς ἐκτάσεως ἢ ἐκ τῆς ἀκφορᾶς τῆς ὑπερβεβηκυίας ἐννοιίας·

γ') τὰ ὑπὸ ἀλλήλα μέρη δὲν πρέπει ὡς ὁμοτιμὰ νὰ παρατάσσωνται πρὸς τὰ κύρια.

Ἔστω ἡμῖν ὡς παράδειγμα πρόχειρον ἡ πραγματεία «ἡ νεκρώσιμος ἀκολοθία» ὑπὸ Σ. Ζαμπέλιου (Νεοελλην. Ἀναγνωσμ. Τ. Γ') παρὰ τὰ περὶ τὴν μορφήν καθ' ὅλου σφάλματα αὐτῆς.

Πρόλογος. Ὁ συγγραφεὺς ἀρχεται ἀπὸ τῆς αἰτίας, ἣτις προκαλεῖ τὰς νεκρώσιμους ἀκολοθίας.—Ἐπειδὴ ὁ χριστιανισμὸς προήγαγε τὴν φιλοσοφικὴν ἐξέτασιν τῶν μετὰ ταῦτα, ἦτοι τῶν μετὰ θάνατον, διὰ τοῦτο ἐτελειοποίησε τὰς νεκρώσιμους τελετὰς τῶν ἑργαίων.

Διευκρίνισις. Μέρος Α'.—Ἄμεσοι ἀποδείξεις. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου ἐξετραγῶδησαν τὸν θάνατον, ἡ δὲ χριστιανικὴ θεησοφία ἀπὸ τοῦ ναοῦ, ὡς περ ἀπὸ θεάτρου παγχοῖνου (ἡ λογικὴ κατασκευὴ: ὁ θάνατος εἶναι ὀραματικὴ ὑπόθεσις καὶ διὰ τοῦτο

παρεστάθη από σκηνης υπό των αρχαίων· ή εκκλησία είναι καταλλήλοτατον θέατρον· άλλ' ή επί τῆς σκηνης παριστανομένη δραματική υπόθεσις είναι δράμα·—ή νεκρώσιμος άρα άκολουθία άποτελεεί δράμα).

Μέρος Β'— 'Η 'Ελληνική ιδίως εκκλησία τήν νεκρώσιμον άκολουθίαν εξήρεν εις καταναυτικόν δράμα.

'Απόδειξις εκ τών σχέσεων· 1) εκ τῆς αιτίας· α') διότι· έν τῇ αὐτῇ γῆ· εξήρθη εις άνυπέρθλητον περιωπήν ή ποιήσις· β') διότι· τό θέαμα τοῦ νεκροῦ είναι τραγικώτατον, μεστόν έλέου και φόβου.

2) εκ τοῦ άποτελέσματος. Διά τοῦτο δέν πράττει ή 'Ελληνική εκκλησία, ὅπως ή δυτική, ἥτις άπομακρύνει τόν νεκρόν. 'Η 'Ελληνική εκκλησία θέλει τόν νεκρόν άκάλυπτον και ψάλλει καταναυτικούς ὕμνους περί ματαιότητος, ίσονομίας κ. λ. (ταῦτα δέ άποδεικνύονται διά τῆς παραθέσεως τών διαφόρων ψαλμῶν, οἵτινες φαίνονται προσεγγόμενοι από τών δρώντων προσωπίων τοῦ δράματος, ἥτοι τοῦ χοροῦ, τοῦ νεκροῦ κ. λ.)

Ἐπίλογος. 'Ο νεκρώσιμος ἡμῶν άκολουθία είναι καταναυτικώτατον δράμα.

Εἰς μὲν τό Α' μέρος ὁ συγγραφεὺς άκολουθεῖ τήν άναλυτικὴν μέθοδον (και δι' αὐτό φαίνεται και έν τῷ προλόγῳ δέν τίθεται τό ζητήμα) εις δέ τό Β' τήν συνθετικὴν.

'Ἐτερον παράδειγμα άποδεικτικῆς πραγματείας ἔστω ἡμῖν ή υπό Βράϊλα 'Αρμένη (Φιλοθέου και Εὐγενίου 'Επιστολ. σελ. 52—78) φιλοτεχνηθεῖσα περί ελευθερίας πραγματεία.

Πρόλογος. 1) Κρίσις τοῦ ὑποκειμένου, δι' ἧς συνιστάται ή σπουδαίτης αὐτοῦ.

2) 'Εξέτασις ψυχολογική τοῦ λόγου τῆς ὑπάρξεως τοῦ ζητήματος· (ὑπάρχουσιν αντίθετοι γινῶμαι και διά τί.)

3) Θέσις τοῦ ζητήματος· (ὁ άνθρωπος είναι μηχανή κινουμένη ή ὑπάρχει τι συνδεσμένον τῇ ὕλη τοῦ σώματος;)

Διευκρίνυδις. I. 'Απόδειξις τῆς ελευθερίας τοῦ ἀνθρώπου (κατασκευή).

1. 'Απαγωγική άπόδειξις· (ἂν μῆ ὑπῆρχεν ελευθερία, άλλ' ετεροκίνητος ἐνέργεια τοῦ ἡμετέρου ὄντος, τότε πᾶσα σκέψις και πρᾶξις ἡμῶν θά ἦτο άποτελεσμα συγχρούσεως μορίων, ὅπερ ἄτοπον.)

2. 'Επὶ τῆς καθολικῆς μαρτυρίας στήριζομένη άπόδειξις· (πάντες άποδέχονται ὅτι εὐθύνονται διά τὰς πράξεις των και κατά τήν άρχήν ταύτην ἐρρυθμίσθη ὁ βίος ἐκάστου, ή κοινωνία, ή τέχνη και ή μόρφωσις.)

3. 'Αμεσος λογική άπόδειξις.

'Απόδειξις εκ τών σχέσεων· α') 'Εκ τοῦ αἰτίου· κατά ταύτην εκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ αἰτίου συμπεραίνομεν τήν ὑπαρξιν τοῦ άποτελέσματος· (ή εσωτερική ἡμῶν συνείδησις μᾶς λέγει, ὅτι ἔξ

ιδίας εὐθύνης πράττομέν τι καὶ μᾶς ἐπαινεῖ διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ μᾶς ψέγει διὰ τὸ κακόν.)

β') Ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος (πανταχοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἐκφαινόνται τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου· ἐν τῷ τρόπῳ τῆς μελέτης, τῆς διατροφῆς, ἐν τῇ μεταβολῇ τῆς φύσεως τῆς γλώσσας καὶ τῶν προϊόντων αὐτῆς, ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ πολιτικῇ ἐλευθερίᾳ.)

II. Ἀναίρεσις τῆς ἀντιθέτου δοξασίας (ἀνασκευή).

1. Βραχεῖα τῶν ἀποδείξεων αὐτῆς ἔκθεσις (ὑποφορά).—(α'. Πᾶσαι αἱ πράξεις ἡμῶν γίνονται διὰ τινὰ λόγον, ἐξ ἀνάγκης ἄρα καὶ οὐχὶ ἐξ ἐλευθερίας βουλήσεως. β'. Ἡ συνειδήσις μας μᾶς ἀπατᾷ.)

2. Ἀναίρεσις αὐτῶν (ἀνθυποφορᾷ).—(Ἐν ταύτῃ κατ' ἀντίθετον σειρὰν ἀναιροῦνται οἱ τῶν ἀντιθέτων ἰσχυρισμοί.)

α') Ἀνασκευή ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων προκειμένου περὶ τοῦ β' ἰσχυρισμοῦ (δὲν μᾶς ἀπατᾷ ἡ συνειδήσις τῆς ἐλευθερίας, διότι μόνον διὰ τῆς συνειδήσεως γινώσκομεν τὰ πάντα· ὅστε ἂν μᾶς ἠπάτα ἡ συνειδήσις ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, θὰ μᾶς ἠπάτα καὶ ὡς πρὸς πᾶσαν γνῶσιν ἡμῶν καὶ τότε οὐδεμία γνῶσις θὰ ἦτο δυνατὴ).—(Δύναται δὲ ὑπὸ τινὰ ἔποψιν νὰ θεωρηθῇ καὶ ἐξ ἀναλογίας ἡ ἀπάδειξις αὐτῆ.)

β') Ἀνασκευή ἀπὸ τῶν αἰτίων προκειμένου περὶ τοῦ α' ἰσχυρισμοῦ (αἱ καθ' ἑξῆς γινόμενα πράξεις προῆλθον ἐξ ἐλευθερίας βελήσεως [αἰτίων] καὶ δυνάμεθα νὰ μὴ πράττωμεν αὐτάς, ὅπως ἐνόste καὶ τὰς κατ' ἀντανάχλασιν ἐξωτερικῶν ἐνεργειῶν πράξεις [ἀποτέλεσμα].—Ἄλλ' αἱ ἠθικαὶ πράξεις προέργονται οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης ἀλλ' ἐξ ἐλευθερίας βουλήσεως.)

***Ἐπίλογος.** Οὗτος περιέχεται ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπομενῆς ἐπιστολῆς καὶ περιλαμβάνει τὰ συμπεράσματα τῆς διευκρινήσεως.

ΣΗΜ. Λεπτομερεστέρᾳ ἀνάλυσις τῆς πραγματείας ταύτης, ἥτοι ἐξέτασις τοῦ εἶδους τῶν συλλογισμῶν, τῆς λογικῆς ἀκολουθίας τῶν νοημάτων ἐν ἐκάστῳ μέρει, καταδείξις τῶν ἐντέγων ἀληθῶς μεταβάσεων, τῆς ἐν αὐτῇ συνθετικῆς μεθόδου κτλ. θὰ ἐξέτεινε πολλὸν τὸν λόγον.

3. Ἐρμηνευτικαὶ καὶ ἀποδεικτικαὶ ἄμα πραγματεῖαι.

Αἱ πλείσται δ' ὅμως τῶν πραγματειῶν δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀποδεικτικαί, ὡς ὑποδηλώθη ἐν τοῖς ἀνωτέρω. καίτοι ἐν ταῖς πλείσταις αὐτῶν ἐπάγεται ἀπόδειξις τῆς κρίσεως. Αἱ περισσότεραι τῶν πραγματειῶν εἶναι ἐρμηνευτικαὶ καὶ ἀποδεικτικαὶ ἄμα· ὁ λόγος δὲ τούτου

είναι ὁ ἐξῆς: ἐπειδὴ ἡ πραγματεία σκοπὸν ἔχει νὰ διδάξῃ καὶ νὰ πείσῃ, διὰ τοῦτο πρέπει κατὰ πρῶτον νὰ διασκηθῇ τὸ ὑποκειμενὸν τῆς πραγματείας καὶ νὰ ὀρίσθῃ ἡ φύσις αὐτοῦ καὶ ἔπειτα νὰ προσκηθῶσιν αἱ ἀποδείξεις τῆς ὀρθότητος τῆς προκειμένης γνώμης ἢ δοξασίας. Τοσοῦτω δὲ μάλλον εἶναι ἀνάγκη νὰ διασκηθῇ ἡ γνώμη, καθ' ὅσον ὁ συγγραφεὺς πάντοτε ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ πρέπει νὰ ὀρίσῃ ἐκ τῶν προτέρων ἀκριβῶς τὰς ἀποφύσεις ἢ τὴν ἀποψιν, ἀφ' ἧς θὰ ἐξετάσῃ τοῦτο.

Ἡ τοιαύτη διασκήψις τοῦ θέματος γίνεται κατὰ πολλοὺς τρόπους:

α') Διὰ παρεμφάσεων: αὕτη συνίσταται ἐν τῇ ἐξαγωγήσει μιᾶς ἐκάστης τῶν λέξεων καὶ φράσεων, ὥστε ἡ ἔννοια ἐντελῶς σαφῆς ἐκ τούτων νὰ παρίσταται.

β') Διὰ περιστολῆς: πολλάκις τὸ θέμα τίθεται ἐν λίαν ἐκτενεῖ προτάσει καὶ ὁ συγγραφεὺς, ἵνα τοῦτο σαφῶς πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχη, δι' ὀλίγων λέξεων ἀποδίδει αὐτό.

γ') Διὰ τῆς ἐξειδικεύσεως αὐτοῦ: πολλάκις τὸ θέμα εἶναι λίαν γενικόν, καὶ εἶναι ἀνάγκη ἐκ τῶν προτέρων νὰ καθορισθῇ ἡ ἔποψις, ὅφ' ἦν τοῦτο θὰ ἐξετασθῇ.

Π. γ. «ἡ οἰκογενειακὴ ἐστία» εἶναι δυνατόν νὰ ἐξετασθῇ ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις ὡς πραγματεία: «διὰ τί αἱ ἀπὸ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας ἀναμνήσεις εἶναι οὕτω προσφιλεῖς» «διὰ τί καταβάλλουσι τόσην φροντίδα τὰ ζῶα καὶ οἱ ἄνθρωποι πρὸς σύμπηξιν τῆς φωλεῆς» «διὰ τί ὁ ἄνθρωπος συνήθως ἐν πάσαις ταῖς περιπέταις τοῦ βίου του πρὸς σύμπηξιν οἰκογενειακῆς ἐστίας φέρεται» κτλ.

δ') Διὰ διορθώσεως: πολλάκις τὸ θέμα τῆς πραγματείας εἶναι ἀνακριβῶς ἐκπεφρασμένον, ὥστε εἶναι ἀνάγκη νὰ συμπληρωθῇ ἢ περιορισθῇ καὶ ἐν γένει διορθωθῇ, ἵνα ᾗ ἀληθές.

Ἡ κοινὴ γνώμη «ἡ πολλὴ σκέψις βλάπτει» δὲν ἔχει γενικὸν κύρος, διότι συνήθως ἡ πολλὴ σκέψις ὠφελεῖ· δι' ὃ ὅταν χρησιμεύσῃ ὡς ὑποκειμενὸν πραγματείας ἢ μετασχηματισθῇ ὡς ἐξῆς: «ὑπάρχουσι πολλαὶ περιπτώσεις, καθ' ἃς δὲν πρέπει νὰ κούηται τις ἐπὶ πολὺ νὰ σκέπτεται, ἀλλὰ ταχέως νὰ ἐνεργῇ».

ε') Ἐν τοῖς θέμασιν, ἐν οἷς α) πλείονες γνώμηαι β) ἀντίθετα νοήματα (ἔννοια καὶ κρίσεις) ἐνυπάρχουσιν ἢ γ) ἐν τῇ μαρτυρῇ διπλῆς ἐρωτήσεως ἐμφαίνονται, εἶναι ἀνάγκη νὰ καθορισθῇ σαφῶς ἡ κυρία ἔννοια, ὥστε ἡ πραγματεία νὰ μὴ διασκηθῇ εἰς πλείονα ἀνεξάρτητα μέρη.

Π. γ. «τὸ χρῆμα εἶναι καλὸς ὑπηρέτης, ἀλλὰ κακὸς κύριος» — «ἀκούε πολλά καὶ λέγε ὀλίγα» — «διὰ τί ἡ μὲν εὐτυχία ἐπάγεται πολλάκις τὴν ἄσυνεσιν, ἡ δὲ στυχία καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον πολλὰκις μέγαν;»

Ἄλλὰ πρὸς διασάφην τῆς γνώμης δὲν ἀρκεῖ πολλάκις ἡ δῆλωσις τῆς ἐννοίας αὐτῆς. Καθὼς ἐν τῇ ἀναπτύξει ἐννοιῶν διὰ τοῦ μερισμοῦ, διαίρεσεως καὶ ἀναφορᾶς τίθεται ἡ ἔννοια πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ἀναγνωστοῦ, οὕτω καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ εἶδει τῆς πραγματείας, εἶναι ἀνάγκη α') τὸ περιεχόμενον, β') ἡ ἔκτασις καὶ γ) αἱ σχέσεις μίᾳ ἐκάστης τῶν ἐν τῇ κρίσει περιεχομένων ἐννοιῶν νὰ περικληθῶσι καὶ ἐξετασθῶσι, προσέτι δὲ καὶ ἡ σχέσις τῶν ἐν τῇ κρίσει ἐννοιῶν πρὸς ἀλλήλας.

α') Ὅπουτι μὲν ἡ διὰ τοῦ μερισμοῦ ἀνεύρεσις τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τῶν ἐν τῇ κρίσει ἐννοιῶν παρέχῃ δυσκολίας, τότε πρὸς πληρεστέραν κατὰληψιν τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων χρησιμεύει βλέμμα τι πρὸς τὴν ἀντίθετον ἐννοιαν ἢ κρίσιν ἢ πρὸς τὸ αἴτιον, ἀποτελεσματικὰ καὶ σημασίαν αὐτῆς.

β') Ἡ δὲ διαίρεσις τῶν ἐν τῷ θέματι περιεχομένων κυρίων ἐννοιῶν εἰς τὰ εἶδη αὐτῶν καὶ ἄτομα, κατ' ἀκολουθίαν ἢ ἀνεύρεσις τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἐν τῷ θέματι ἰσχυρισμοῦ ἐν διαφόροις ἐκφάνσεσι καὶ περιπτώσεσι τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ τῆς ἱστορικής προσάγει πλείστην ὕλην, ἧς ἡ ἐπιλογὴ ἐξερτάται ἐκ τοῦ σκοποῦ τοῦ συγγραφέως.

γ') Αἱ σχέσεις τῆς ἀντιθέσεως, τῆς ὁμοιότητος, τῆς αἰτίας, τοῦ ἀποτελεσματος καὶ τῆς ἀξίως τῆς ἐν τῷ θέματι κρίσεως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἄλλας κρίσεις, χρησιμεύουσιν ὅπως ἡ σημασία καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς πραγματείας ὑπὸ πάσης τᾶς ἐπιπέσει κατανοηθῇ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

ΡΗΤΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ(')

Ἡ πραγματεία ἀποβλέπει πρὸ παντός εἰς τὴν νόησιν, ὃ δὲ ρητορικός λόγος κυρίως εἰς τὴν διάθεσιν καὶ τὴν βούλησιν, ἥτοι σκοπὸν ἔχει ὅχι μόνον νὰ καταπέσῃ τὸν ἀκρατήν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιενεργήσῃ καὶ ἐπὶ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας. Πᾶς ἄρα λόγος διπλοῦν ἔχει

(') Περὶ ρητορικοῦ λόγου πλείστα εἶναι γνωστὰ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας γλώσσης δι' ὃ περιωρίσθημεν εἰς τὰ κυριώτατα. Ἡ ρητορικὴ δύναμις καὶ πρέπει ν' ἀποτελέσῃ ἴδιον βιβλίον περιέχον καὶ πλείστα παραδείγματα καὶ ἀναλύσεις.

σκοπόν, θεωρητικόν μὲν διὰ τὴν νόησιν, πρακτικὸν δὲ διὰ τὴν βούλησιν τοῦ ἀκρατοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁ ῥητορικὸς λόγος εἶναι προωρισμένος πρὸς τὴν ἀπὸ στόματος ἀπαγγελίαν, διὰ τοῦτο καὶ καταλλήλως πρὸς ταύτην συντάσσεται.

Τὰ μέρη τοῦ λόγου.—Τὰ ἀπρξίτητα μέρη τοῦ λόγου εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δύο, ἡ πρόθεσις καὶ ἡ πίστις. Ὡς τὸ πολὺ δ' ὅμως ὁ ῥητορικὸς λόγος περιλαμβάνει τέσσαρα μέρη, τὸ προοίμιον, τὴν πρόθεσιν, τὴν πίστιν καὶ τὸν ἐπίλογον. Ἐν τῶν δικητικῶν καὶ πνευματικῶν λόγων περιέχουσιν ἐν μέρος ἐπὶ πλέον, τὴν διήγησιν, τιθεμένην μετὰ τὴν πρόθεσιν.

I. Τὸ προοίμιον. Σκοπὸς τοῦ προοιμίου εἶναι νὰ καταστήσῃ τὸν ἀκρατὴν εὖνον, προσεκτικὸν καὶ εὐμαθῆ, ἥτοι νὰ διεγείρῃ τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ περὶ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ λόγου, νὰ διεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ πρὸς ἐκεῖνο περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ λόγος καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἱκανὸν νὰ κατανοήσῃ καὶ παρακολουθήσῃ πάσας τὰς λεπτομερείας καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν νοημάτων.

Συνήθως διακρίνονται τὰ ἐξῆς εἶδη προοιμίων : τὸ ἀπλοῦν, τὸ ἐξ ὑπολήψεως καὶ τὸ ἐξ ἐφόδου.

Τὸ ἀπλοῦν προοίμιον εἶναι ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν ὑπόθεσιν κατὰ τρόπον ἀρμόζοντα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ λόγου.

Τὸ ἐξ ὑπολήψεως προοίμιον εἶναι τὸ λεπτότατον καὶ δυσχερέστατον πάντων· χρησιμοποιεῖται κυρίως, ὅταν πρόκειται νὰ ἀνασκευασθῶσι προλήψεις περὶ τοῦ ῥήτορος ἢ τοῦ πράγματος. Ἡ ἄσυστος προσβολὴ κατὰ τῶν προκαταλήψεων θὰ ἐπέφερε βεβίαν τὴν ἀποτυχίαν. Τούτου δ' ἐνεκα ὁ ῥήτωρ μεταχειρίζεται τὴν λεγομένην ῥητορικὴν προκατασκευήν, ἥτοι περιαγωγὰς καὶ κυμὰς τοῦ λόγου, δι' ὧν κατορθοῖ νὰ παρουσιάσῃ εὐπροσδεκτότερον ἐκεῖνο, ὅπερ ἐκ πρώτης ὕψεως θὰ δυσχερέσται. Δι' ὅ πολλὰκις ἐν τινι μέτρῳ φίνεται ἀποδεχόμενος τοιαύτας προλήψεις καὶ δοξασίας, ἵνα κατόπιν ἀναίρῃσῃ αὐτάς.

Τοιαῦτα προοίμια εἶναι καὶ ἐκεῖνα, ἐν οἷς ὁ λέγων πειρᾶται νὰ διεγείρῃ τὴν περὶ ἐαυτοῦ καλὴν ὑπόληψιν τῶν ἀκρατῶν· προσέτι δ' ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἡ ἀρχὴ γίνεται ἀπὸ προοιμίας ἢ γνώμης ἢ ἐξ ἐπιμνησέως.

Τὸ ἐξ ἐφόδου προοίμιον χρησιμοποιεῖται εἰς ἰδιαίτους περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου εἶναι λίαν σφοδρά. "Ὅταν ζῶντῶν πάθος, χαρὰ ἢ λύπη κατέχη τὴν καρδίαν τῶν ἀκρατῶν ἢ τοῦ ἀναγκνώστου,

είναι δυνατόν τούτου να εραργηθή άμέσως εν άρχῃ τοῦ λόγου, διότι ὁ ῥήτωρ ἢ ὁ συγγραφεὺς συμφωνεῖ πρὸς τὰς διαθέσεις καὶ τὰ συναισθήματα ἐκείνων, πρὸς οὓς ἀπευθύνεται. Ἀλλὰ τὸ ἐξ ἐφόδου προοίμιον δὲν εἶναι σύνθηρος καὶ μόνον κατ' ἐξαιρέσειν τίθεται.

ΣΗΜ. Ἀνυπέριθτον ὑπόδειγμα τοιούτου προοιμίου εἶναι τὸ τοῦ α' Κατιλιναικοῦ τοῦ Κικέρωνος. Ἐξ ἐφόδου εἶναι τὸ προοίμιον τοῦ Ἡλ. Μηγιάτου ἐν τῷ πανηγυρικῷ λόγῳ εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου (Ἐκδ. Β' Βενετ. 1870 σελ. 252).

Εἰς ταῦτα εἶναι δυνατόν νὰ προστεθῇ τὸ πανηγυρικὸν προοίμιον, ὅπερ οὕτω καλεῖται ὅταν εἶναι κομψὸν καὶ εὐγενές, περιέχῃ δὲ ὑψηλὰς, γενικὰς καὶ πανηγυρικὰς ἐκφράσεις καὶ νοήματα.

Τὸ προοίμιον πρέπει νὰ ἔχῃ ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὸ θέμα· δὲν πρέπει νὰ ἀρχηται λίαν πόρρωθεν· δὲν πρέπει νὰ εἶναι τετριμμένον, ἤτοι νὰ ἀρμύζῃ εἰς πλείονας λόγους· δὲν πρέπει νὰ εἶναι δυσανάλογον κατὰ τὸ μέγεθος πρὸς τὸν λόγον, διότι τότε θὰ παρεῖχε τὴν ὕψιν μεγάλης πύλης χρησιμευούσης ὡς εἰσόδου οἰκίσκου τινός.

II. Ἡ πρόθεσις εἶναι ἡ συγκεφαλαιώσις τοῦ θέματος· περιλαμβάνει ἐν ὀλίγαις λέξεσιν, ὅ,τι θὰ ἀναπτυχθῇ ἐν τῷ λόγῳ.

Ἐνίοτε ὁ ῥήτωρ δηλῶν τὸ θέμα, διακρίει αὐτό, ἤτοι καθιστᾷ ἐκ τῶν προτέρων γνωστὰ τὰ μέρη, ἐξ ὧν θὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἀποδείξιν (πίστιν)· τοῦτο τὸ μέρος τῆς προθέσεως καλεῖται διαίρεσις. Πολλὰκις ὁ ῥήτωρ δὲν ἀκολουθεῖ ἐν τῇ πίστει τὴν δηλωθεῖσαν ἐν τῇ διαίρεσει τειράν, ἀλλὰ συνηρολογεῖ τὰς ἀποδείξεις αὐτοῦ κατὰ τὴν προσφωστέραν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ τάξιν.

Ἡ διαίρεσις πρέπει νὰ εἶναι πλήρης, διακεκριμένη, καὶ ἐν τισι περιπτώσεσι κλιμακωτή, φυσική.—Καὶ πλήρης μὲν εἶναι, ὅταν τὰ μέρη αὐτῆς περιλαμβάνωσιν ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ θέματος. Διακεκριμένη δ' εἶναι, ὅταν τὸ ἐν μέρος δὲν συμπεριλαμβάνῃ τὸ ἕτερον καὶ δὲν καθιστᾷ αὐτὸ ἀνωφελέ· καθ' ὅλου ἢ ἐν μέρει. Φυσική δ' εἶναι, ὅταν μηδὲν ἔχῃ τὸ βεβιασμένον, ἀλλὰ γεννάται ἐξ αὐτῶν τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ θέματος. Κλιμακωτή δὲ λέγεται, ὅταν τὸ ἐκάστοτε ἐπόμενον μέρος εἶναι μᾶλλον διαφέρον, ἰσχυρότερον καὶ διεγείρῃ τὸ πάθος περισσότερον ἢ τὸ προηγούμενον. Ἐνίοτε ἡ πρόθεσις, ὑπερχούσης ἐν τῷ λόγῳ διηγήσεως, τίθεται μετὰ ταύτην.

III. Ἡ διήγησις. Ἡ ῥητορικὴ διήγησις ἐλέχθη ἤδη ὅτι ἐν πλείστοις λόγοις δὲν ὑπάρχει. Αὕτη εἶναι ἡ ἐκθεσις τῆς πράξεως, ἐξ ἧς

κυρίως ὁ ῥήτωρ ἐξάγει τὰς ἀποδείξεις τοῦ λόγου. Ἐν ταύτῃ ὁ ῥήτωρ ὀφείλει νὰ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον συμφέροντα ἐαυτοῦ, ἐξαιρῶν μὲν τὰ μέρη ἐκείνη, ἅτινα εἶναι σύμφωνα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, περιστέλλων δὲ καὶ μετριάζων καὶ ἐντέλως περικλύπτων τὰ ἐναντία πρὸς αὐτόν.

Πολλάκις ἐν τῇ διηγήσει ἐπιβάλλεται νὰ παρεμβληθῶσι σύντομοι περιγραφαὶ, ἰκφράσεις καὶ χαρακτηρισμοί. Ἡ συνήθης δὲ θέσις τῶν περιγραφῶν εἶναι ἐν ἀρχῇ τῆς διηγήσεως.

Ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς λόγοις, ἐν οἷς περὶ ἐπαίνου ἢ ψόγου πρόκειται, πολλάκις ὅλος ὁ λόγος εἶναι ἐπηξηρμένη διήγησις. Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν παντὸς τοῦ ἔργου καὶ ὁ λόγος εἶναι σφοδρὸς, ἀπλοῦς, σύντομος, ἐκτεταμένως ἀνκλύγως τῶν ἐκτιθεμένων πράξεων καὶ τοῦ ἐπιδιωκόμενου ἀποτελέσματος. Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ἡ διήγησις δὲν εἶναι ἡ συνήθης ῥητορικὴ, οὐδὲ πολλάκις ἐκτίθεται ἐν συνεχείᾳ, ἀλλὰ χωρίζεται εἰς μέρη καὶ μετὰ τὸ τέλος ἐκάστου μέρους ἐπιφέρονται σκέψεις καὶ διεγείρονται συνκισθήματα σύμφωνα πρὸς τὸν ἐκάστοτε ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν. Ὡστε ἡ διήγησις εἶναι δύο εἰδῶν, συνεχῆς καὶ διηρημένη.

Περίβλ. Ἠλ. Μηνιάτου λόγον πανηγυρικὸν περὶ πίστεως (Ἐκδ. 6' σελ. 70) ἐν ᾧ τὸ πρῶτον μέρος εἶναι διήγησις τῷ αὐτοῦ λ. πανηγυρ. εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου (σελ. 173 κ. ἑ.), ἔνθα ἡ διήγησις εἶναι συνεχῆς, καὶ τοῦ αὐτοῦ διδαχὴν περὶ μετανοίας, ἔνθα ἡ διήγησις εἶναι διηρημένη (σελ. 39 «ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν τῆς Σεμιράμιδος» κτλ).—Δικαιτικῆς δὲ διηγήσεως ἔξοχον ὑπόδειγμα θεωρεῖται ἡ ἐν τῷ pro Milone τοῦ Κικέρωνος διήγησις τοῦ φόνου τοῦ Κλωδίου.

Ἄρεται τῆς δικαικτικῆς διηγήσεως εἶναι ἡ σαφήνεια, ἡ πιθανότης καὶ ἡ συντομία.

IV. Πίστις. Ἡ πίστις, ἀπόδειξις, εἶναι τὸ σπουδαιότατον μέρος τοῦ λόγου. Περιλαμβάνει δὲ δύο μέρη, τὴν κατασκευὴν ἢ βεβαίωσιν, δι' ἧς ἀποδεικνύεται τὸ θέμα τοῦ ῥήτορος, καὶ τὴν ἀνασκευὴν ἢ λύσιν, δι' ἧς ἀνικροῦνται οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ ἀντιπάλου. Ὑπάρχουσι βεβίως περιπτώσεις, ἐν αἷς δὲν εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ἀνασκευὴ ἄλλοτε δὲ ἢ ἀνασκευὴ κυρίως ἐπεκτείνεται, ἡ δὲ κατασκευὴ ἀποτελεῖ συμπληρωματικὸν μέρος ἐκείνης. Ὑπάρχουσι λόγοι, ἐν οἷς ἡ κατασκευὴ εἶναι μειωμένη μετὰ τῆς λύσεως· ἐφ' ὅσον προχωρεῖ ὁ ῥήτωρ ἐν τῇ ἀποδείξει τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἀπαντᾷ τὰς ἐναντίας κρίσεις τοῦ ἀντιπάλου, ὡς ἀνικρεῖ καὶ πρέπει νὰ ἀνικρῇ, διότι ἄνευ τούτου ἡ δύναμις τῶν ἀποδεικτικῶν

μέσων αὐτοῦ τὰ μέγιστα μειοῦται (1). "Όταν δ' εἶναι τὰ δύο μέρη τῆς πίστεως διακεκριμένα, τότε ἡ ἀνασκευὴ εἶναι δυνατὸν νὰ προηγήται ἢ νὰ ἐπιτηται τῇ κατασκευῇ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς θέσεως τῶν δύο μερῶν τῆς πίστεως. — Λάβω-μεν δὲ νῦν ὑπ' ὄψιν καθ' ἐν ἕκαστον τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων.

1. "Όταν πρόκειται νὰ διασκήψῃ ὁ ρήτωρ τὴν κυρίαν πρότασιν, ὅπου δὲν εἶναι πάντοτε ἀναγκασίον, πολλάκι· δὲ εἶναι λίαν δυσχερὲς, τότε μεταχειρίζεται τὸν ῥητορικὸν ὀρισμὸν. Οὗτος δὲν περιορίζεται ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς λογικῆς διαγραφομένων ὁρίων· οὐδὲ ἀπευθύνεται μόνον πρὸς τὴν νόησιν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐνκρηγείας ἐπιχειρεῖ, ὅπως διεγείρῃ τὴν φαντασίαν καὶ τὸ θυμικὸν τῆς ψυχῆς.

Δι' ὃ ἐν τῷ ὀρισμῷ τούτῳ ὁ ρήτωρ δύναται νὰ μεταχειρισθῇ πάντας τοὺς μνημονευθέντας τρόπους τῆς διασκήψεως· ἐννοίας, ἤτοι τὴν ἐξέτασιν α') τοῦ περιεχομένου αὐτῆς· δι' ὀνομαστικῶν καὶ πραγματικῶν ὀρισμοῦ, β') τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς διὰ τῆς διαιρέσεως, γ') τῶν σχέσεων αὐτῆς· ἢ δύναται ὁ ρήτωρ καὶ νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ αὐτῶν τοὺς καταλληλοτέρους πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου. Οὕτω δὲ δύναται ἐν αὐτῷ νὰ παρθέσῃ α') τινὰ τῶν ἐπουσιωδῶν γνωρισμάτων πρὸς τὰ οὐσιώδη, β') τὰ κλιόμενα ἀρνητικὰ γνωρισματα (ἤτοι· ιδιότητος ἀντιθέτου· πρὸς τὴν ἐξηγουμένην ἔννοιαν) πρὸς τὰ θετικά.

Π. γ. πραγματικὸς μὲν ὀρισμὸς εἶναι: *δόξα εἶναι ὁ συγχὸς μετ' ἐπαίον λόγος περὶ τινος* (Κικέρ. de invent 55, § 166)· ῥητορικὸς δ' εἶναι: *δόξα εἶναι ἡ λαμπρὰ καὶ διατεθουμένη τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων εὐεργετημάτων ἢ εἰς τοὺς πόλιτας ἢ εἰς τὴν πατρίδα ἢ εἰς ὅλον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων φήμη* (Pro Marcellō 8, 26) — *ἱστορία εἶναι ὁ μάρτυς τῶν χρόνων, ἢ δὲς τῆς ἀληθείας, ἢ ζωὴ τῆς μνήμης, ὁ διδάκαλος τῆς ζωῆς, ὁ ἄγγελος τῆς ἀρχαῖουτος* (de orator. II, 9, 36).

2. Ἡ ῥητορικὴ ἀποδείξις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὰς ἐκτεθείσας βάσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀποδείξεως· δὲν περιορίζεται δ' ὅμως εἰς τὸν αὐστηρὸν καὶ ἀκριβῆ τύπον ἐκείνης. Δι' ὃ ἐκπύεται εἰς τὸν ῥήτορα:

α) νὰ ἐπεκτείνῃ περισσώτερον τὰ διάφορα μέρη τῆς ἀποδείξεως καὶ ποικιλιώτερον περιουσιώδη.

(1) Πρὸς. Δημόθ. ἐν τῷ περὶ τοῦ Στεφ. λόγῳ. — Ὁ Λυσίας ἐν τοῖς ἀπολογητικαῖς αὐτοῦ λόγοις συχνάκις μεταχειρίζεται πρὸς ἀπόδειξιν τὴν διήγησιν τῶν πεπραγμένων, ἣν ἐν καταλλήλοις μέρεσιν ἐπεκτείνει· εἰς βραχέας ἀνασκευὰς τῆς κατηγορίας.

β') να μεταβάλῃ τὴν κεκκονισμένην τάξιν τῶν μελῶν π. χ. ἐν τοῖς συλλογισμοῖς νὰ τάξῃ τὸ συμπέρασμα πρὸ τῶν προτάσεων ἢ τὴν ἐλάσσονα πρότασιν πρὸ τῆς μείζονος·

γ') μέρη τινὰ τῆς ἀποδείξεως νὰ προϋποθέσῃ ὡς γνωστὰ καὶ ἕνεκα τούτου ὅλως νὰ παραλίπη τινὰ ἢ βραχύν τινὰ ὑπαινιγμῶν περὶ τούτων νὰ κάμῃ.

Ἐκ τούτων κατνοεῖται ὅτι εἶδη τινὰ καὶ τύποι ἀποδείξεως ἰδιόζοντως ἀνεπτύχθησαν ἐν ταῖς ῥητορικαῖς ἀποδείξεσιν.

Καὶ πρῶτον μὲν συχνότερον ἢ ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς ἀποδείξεσιν ἐμφανίζεται ἐν τοῖς ῥητορικοῖς λόγοις ἢ ἐξ ἀναλογίας ἀποδείξεις καὶ πρὸ πάντων ἢ ἐκ τοῦ παραδείγματος (εἶδος τῆς ἐξ ἀναλογίας).

Δεύτερον αἱ προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ συχνάκις ἐπεκτείνονται διὰ προσθήκης αἰτίων. Ὁ τύπος οὗτος τοῦ συλλογισμοῦ καλεῖται ἐπιχείρημα.

Τρίτον ἀντὶ τοῦ κωνοικοῦ συλλογισμοῦ συνήθως τίθεται τὸ ἐνθύμημα (κατὰ τὸν Ἀριστ. Ῥητ. 1.2, ῥητορικός συλλογισμός). Εἶναι δὲ τὸ ἐνθύμημα συντεταγμένος συλλογισμός, ἐν ᾧ παραλείπεται τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὑπερ ἢ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ῥήτορος ἢ εὐκόλως συμπληροῦνται.

Τέταρτον ὁ ῥήτωρ μεταχειρίζεται ὡς ἀποδείξιν γνώμην τινὰ, δῆλα δὴ βραχέϊαν πρότασιν ἐκφράζουσαν γενικὴν τινὰ ἀλήθειαν τοῦ βίου ἢ γενικὸν τι ἀξίωμα. Αἱ γνώμαι δ' ὅμως τίθενται μετὰ φειδούς, αἱ δὲ λίαν γνωσταί, ἔνθα ἐμπουήσασιν ἐντύπωσιν τινὰ, παρουσιάζονται ὑπὸ νέον τύπον (δι' ἐρωτήσεως, ἐπιφωνήσεως, ἀντιθέσεως).

Ἐν ταῖς ἀποδείξεσι διακρίτεται αἱ κύριαι ἀποδείξεις τῶν δευτερευουσῶν. Αἱ κύριαι ἀποδείξεις ἐκτίθενται ἐκτενέστερον, ἀλλ' ἔνθα μικρολογίας αἱ δὲ δευτερεύουσαι συντομώτερον ἀναφέρονται ἢ τίθενται ὡς μεταβατικαὶ φράσεις μετὰ τῶν κυρίων ἀποδείξεων.

Σπουδαίαν δὲ προσέτι σημασίαν πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ λόγου ἔχει ἐκτὸς τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποδείξεων, πρῶτον ἢ σκόπιμος διάταξις κῦτῶν, δεύτερον ἢ ὀρθὴ χρῆσις τῶν διαφόρων ἀποδεικτικῶν τρόπων καὶ τρίτον ἢ ποικιλία διὰ λόγου περιβολῆ τῶν νοημάτων.

Ἦναι αἱ ἀποδείξεις προζητήσασιν μείζονα ἐντύπωσιν ἐπὶ τοῦ ἀκροῦ τοῦ ἢ διατάσσονται οὕτως, ὥστε νὰ προηγῶνται αἱ ἀσθενέσταται καὶ νὰ ἔπονται αἱ ἰσχυρότεροι καὶ τέλος νὰ τίθενται αἱ ἰσχυρόταται (κλιμαξί)· ἢ (κατὰ Κουιντιλιανόν) ἔνθα μὴ παραχθῇ ἐν ἀρχῇ κακὴ ἐντύπωσις, ἥτις

δύνανται να παραμείνουν καθ' ὅλον τὸ λοιπὸν τοῦ λόγου μέρος, τίθενται ἐν ἀρχῇ αἱ ἀποδείξεις, αἵτινες δύνανται ζωηρῶς νὰ ἐπιανεργήσωσιν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκροατοῦ. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τίθενται αἱ ἀσθενέσταται ἀποδείξεις καὶ εἰς τὸ τέλος ἐμφανίζεται ἡ ἰσχυροτάτη ἢ αἱ ἰσχυρόταται καὶ μάλιστα ἀκαταμάχητοι τῶν ἀποδείξεων.

Σπουδαιότητα σημαίνει ἔχει διὰ τὴν τοῦ ὅλου λόγου ἐπιτυχίαν ἢ λεγομένη αὔξησις (1). Αὕτη συνίσταται ἐν τῇ διαφιλείᾳ τῶν νοημάτων, δι' ὧν οἱ διάφοροι ἀποδεικτικοὶ λόγοι οὐ μόνον καθίστανται σαφέστεροι καὶ ἐνεργέστεροι, ἀλλὰ καὶ μείζονα ἐντύπωσιν ἐμποιοῦσιν. Οἱ συνθέστεροι τρόποι τῆς αὔξησός εἰσιν:

1. Τὰ ἐπίθετα τὰ δηλοῦντα ιδιότητα προσκμυζομένην εἰς τὴν περίστασιν ἢ τὴν πράξιν.

2. Ἡ περιφρασις, καθ' ἣν ἀντὶ λέξεως ἰλόκληρος φράσις τιθεμένη σταματᾷ τὸ πνεῦμα ἐπὶ τινος νοήματος.

3. Τὰ διάφορα εἶδη τῆς ἐπαναλήψεως τῆς αὐτῆς λέξεως (κύκλωσις, ἀναδίπλωσις, ἐπάνοδος, κλιμαξ, πολῦπτωτον, ἐπανάληψις).

4. Ἡ ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ νοήματος ὑπὸ διαφόρους μορφάς.

5. Ἡ παράθεσις τιθεῖσα οὐσιαστικὸν τι ὡς χαρακτηρηστικὸν ἄλλου οὐσιαστικοῦ εἶναι διάφορος τις μορφή ἐπαναλήψεως νοημάτων.

6. Ἡ παρενθετικὴ πρότασις παρεντιθεμένη μεταξύ τῶν μελῶν ἄλλης προτάσεως καθιστᾷ αὐτὴν πληρεστέραν προσθέτουσα νέον τι νόημα.

7. Οἱ κοινοὶ τόποι (2). ἐκ τούτων συνθέσται εἶναι :

α') Τὸ ἀνόμιον, ὅταν νόημα τι διὰ τῆς παραθέσεως τῶν διαφορῶν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀντίθετον ἢ ἐν γένει ἀνόμιον προξενῇ μείζονα ἐντύπωσιν.

β') Ἡ σύγκρισις, ἐν ᾗ ζετᾷται τὸ ποσόν, καθ' ὃ εἶναι τι μείζον

(1) Δι' ἃ ἡ αὔξησις δὲν εὑρεται μόνον ἐν τῇ πίστει, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἐν ἄλλοις τοῦ λόγου μέρεσιν, ὅσον ἐν τῷ ἐπιλόγῳ.

(2) Τόποι καλοῦνται αἱ διάφοροι ἐσώσεις, ὅφ' ἃς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξετασθῇ ἀντικειμένον τι. Ὑπάρχουσι δὲ πολλοὶ τόποι, ὅτινες εἶναι κοινοὶ εἰς πολλὰ ἀντικείμενα ἢ εἰς τάξεις τινὰς ἀντικειμένων. Οὗτοι καλοῦνται *κοινοὶ τόποι*, περὶ ὧν πραγματεύεται ἡ *τοπική*. Διὰ τῆς τοπικῆς διευκολύνεται ἡ εὔρεσις, διότι οἱ τόποι εἶναι πλουσία πηγὴ, ἐξ ὧν τὸ πνεῦμα δύναται νὰ ἀρυσθῇ παντοειδεῖς ἀποδείξεις διακρίνονται δὲ εἰς ἐσωτερικοὺς κοινοὺς τόπους (οἱοὶ εἶναι ὁ ὄρισμός, ἡ ἀπαριθμησις μερῶν, τὸ γένος καὶ εἶδος κλ.) καὶ ἐξωτερικοὺς κοινοὺς τόπους (φύμη, ἔγγραφα, μάρτυρες κλ.)

ἄλλου ἢ ἔλιπσον ἢ ἴσον· οὕτω διακρίνεται σύγκρισις ἐκ τοῦ μείζονος, ἐκ τοῦ ἐλάσσονος, ἐκ τοῦ ἴσου.

γ') Αἱ περιστάσεις, ὧν κυριώταται εἰσι: τοῦ ὀργάνου· τοῦ τρόπου· τοῦ χρόνου· τοῦ τόπου· τῆς αἰτίας.

δ') Ἡ ἀπαρίθμησις τῶν μερῶν, καθ' ἣν ἀπκριθοῦνται τὰ μέρη ὅλου τινός.

Π. γ. «ἡ πλεονεξία βασιλεύει εἰς τὰ κριτήρια . . . ἡ πλεονεξία περιπατεῖ εἰς τὰς ἀγοράς . . . ἡ πλεονεξία ἐμβαίνει εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ . . . πραγματεύεται τὴν χάριν τῶν μυστηρίων . . . » (Ἡλ. Μηνιάτου διδασχ. περὶ πλεονεξ. σελ. 215).

Ὡς κινῶν διὰ τὰς ἐκτενεῖς ῥητορικὰς ἀποδείξεις ἰσχύει, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐν τέλει τῶν ἀποδείξεων πρέπει νὰ ἀπκριθῆσιν ἐκ νέου συντόμως, σαφῶς καὶ ἐμφαντικῶς τὰ αὐτῶν· τοῦτο δὲ λέγεται ἀνακεφαλαίωσις. Ἐν ταύτῃ δὲ πρὸς ἀποφυγὴν μονοτονίως μεταβάλλοντάς πως αἱ προηγουμένως λεχθεῖσαι φράσεις.

Ὅταν ἡ ἀνασκευὴ ἀποτελῇ ἰδιαιτέρον μέρος, τότε διὰ ταύτην ἰσχύουσιν αἱ ἐπόμενα κριτήρια:

1) Κεθῶς διὰ τῆς συνενώσεως τῶν ἀσθενῶν ἀποδείξεων εἰς ἓν ὅλον αὐτῶν ἀποκτώσι δύναμιν, οὕτω δὲ τῆς δικιρέσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου ἐμφαίνεται ἡ ἀσθενεὶς αὐτῶν.

2. Εἰς τὰς σπουδαίας ἀποδείξεις τοῦ ἀντιπάλου σπουδαία ἀνασκευὴ στηρίζουμένη ἐπὶ τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀληθείας ἀρμύζει. Μετὰ τὴν τοιαύτην δ' ἀνασκευὴν ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις τῆς εἰρωνείας πρὸς ἀνασκευὴν τῶν ἀσθενεστέρων ἀποδείξεων. Ἄλλ' ἡ εἰρωνεὶα εἶναι ἐπικίνδυνον ὅπλον, ὅπερ ἐν χερσὶν ἀδεξίου χειριστοῦ εὐκόλως στρέφεται κατὰ τοῦ μεταχειρισθέντος αὐτό.

3. Ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων μέσων τῆς ἀνασκευῆς εἶναι τὸ προσωπικὸν ἐπιχειρήμα, ἧτοι ἡ κατὰδειξις τῆς ἀντιφάσεως τοῦ ἀντιπάλου πρὸς ἑαυτόν, τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ πρὸς τὸ παρὸν, τῶν λόγων του πρὸς τὰς πράξεις.

4. Τὰ μὲν σοφίσματα ἔτινα στηρίζονται ἐπὶ τῆς διαφόρου σημασίας τῶν λέξεων αἴρονται διὰ τῆς τελείας περὶ τὴν λέξιν σαφηνείας, οἱ δ' ἐπὶ ἐσφαλμένων λογικῶν βάσεων στ. ριζόμενοι συλλογισμοί, ἧτοι τὰ λεγόμενα σοφίσματα τῆς διανοίας, ἀναιροῦνται ἀνευρισκομένης καὶ σαφῶς ἐκτιθεμένης τῆς ψευδοῦς αὐτῶν βάσεως.

V. Ἐπίλογος.—Ὁῦτος εἶναι τὸ τέρας τοῦ λόγου καὶ ἀπικτεῖ ἰδιό-
ζουσαν προσοχὴν, διότι ἐν αὐτῷ ὁ πρακτικὸς σκοπὸς τοῦ ῥήτορος πρό-
κειται καὶ ἀχθῆ εἰς πέρας. Τὰ μέρη δ' αὐτοῦ, ὅταν ἐντελῶς διανορθωθῆ,
εἶναι: 1) Ἡ ἀνακεφαλαίωσις (περὶ ἧς ἔλεγχθησαν ἡδὴ ἀνωτέρω τὰ
δέοντα): αὕτη εἶναι βραχὺ καὶ ἐπιβάλλεται εἰς μόνους τοὺς μικροὺς
λόγους, ἐν οἷς τὰ συζητηθέντα θέματα καὶ ἀποδείξει εἶναι ποικιλω-
τατα. 2) Ἡ παθοποιία, ἧτοι ἡ διέγερσις πάθους ἐν τοῖς ἀκροαταῖς. Δι-
αφέρει δ' ἦθος τοῦ πάθους καὶ ἦθος μὲν λέγεται ἡ δι' ὀρισμένων ἰδιο-
τήτων τοῦ χαρακτηῆρος ὀριζομένη, ὁμοίαν ἐκὐτῆ μένουσα ἥρεμος τῆς ψυ-
χῆς εἶξις, ἡ ἐν τῷ φραστικῷ τρόπῳ τοῦ ῥήτορος ἐκφραζομένη εὐγενὴς τῆς
ψυχῆς διάθεσις. Πάθος δὲ εἶναι ἐξέγερσις στιγμικὴ, δικτάραξις τοῦ
λογικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ἐξικλυομένης βουλήσεως ἢ καὶ τῆς
ὀρέξεως (τοῦ ἐπιθυμητικοῦ). 3) Τὸ τέρας ἐν ᾧ ὁ ἀκροατὴς ἐπιμύτως
καὶ ἰσχυρῶς παρορμητικῶς συμφώνως πρὸς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τοῦ ῥή-
τορος καὶ βούληται καὶ καὶ πράττει.

Τὸ ὄφος τοῦ ἐπιλόγου πρέπει γὰρ εἶναι μεστόν, ἀδρόν καὶ ἐμφαν-
τικόν.

Ἡ ἀπλότης δ' ὅμως θεμάτων τινῶν δὲν ἐπιβάλλει τὴν τοιούτην ἀνά-
πτυξιν τοῦ ἐπιλόγου, ἢ μᾶλλον ἐπιβάλλει τὴν ἀποφυγὴν αὐτῆς. Εἰς
ταῦτα εἶναι ἀρετὴ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἡ σύντομος καὶ ζωηρὰ ἐπικἀληψις
τῶν ἡδὴ ἀνεπτυχθεισῶν ἀποδείξεων ἢ σύντομός τις προτροπὴ.

ΣΗΜ. Τῶν ἐπιδεικτικῶν καὶ τῶν ἀπ' ἄμβωτος λόγων ὁ ἐπίλογος ἀπαιτεῖ
μεῖζονα ἔξαρσιν καὶ παθῶν κίνησιν ἢ τῶν δικανικῶν, ἀπαιτούντων σήμερον μᾶλ-
λον πίστει πρὸς διακρίσιν τοῦ νοῦ ἢ πάθη πρὸς διέγερσιν τοῦ συναίσθητικοῦ.

Τὰ γένη τοῦ λόγου.—Ἰπὸ τῶν νεωτέρων διακρίνονται συνήθως
δύο μεγάλα ἰστίαι τοῦ ῥητορικοῦ λόγου: 1) ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥητο-
ρικὴ καὶ 2) ἡ κοσμικὴ ῥητορικὴ.

1. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥητορικὴ ἔχει ὡς ὑποκείμενον τὴν ἐρμηνείαν
ἐν γένει τῶν Ἱερῶν Ἱερῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐν αὐταῖς μεγά-
λων ἀληθειῶν. Εἶναι δὲ τὰ θέματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν λόγων α')
δογματικά, β) ἠθικά, γ') τελετουργικά (ἧτοι ἀναφερόμενα περὶ τὴν
ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καθιερωμένην λατρείαν), δ) ἱστορικά, ε') φυσικά καὶ
ς') ψυχολογικά.

Τὰ σπουδαιότατα τούτων εἶναι τὰ δογματικά καὶ ἠθικά: πᾶσιν
καὶ δ' ὅμως οἱ ῥήτορες δὲν ἀποχωρίζουσι τὰ διάφορα εἶδη τῶν θεμά-

των, ἀλλὰ συνδυάζουσι ταῦτα καὶ συνκναιμειγνύουσιν (οἷον δογματικὴν καὶ ἠθικὴν διδασκαλίαν).

Τῶν ἐκκλησιαστικῶν λόγων διακρίνονται διάφορα εἴδη: α) ἡ ἀπλῆ ἢ κατωτέρα ὁμιλία· β') ἡ ῥητορικὴ ἢ ἀνωτέρα ὁμιλία· γ') ἡ διδασχὴ καὶ δ') ὁ ὀρθοσκευτικὸς πνευματικὸς λόγος.

α') Ἡ ἀπλῆ ἢ κατωτέρα ὁμιλία εἶναι λόγος φέρων χαρακτηρὰ οἰκειότητος, δι' οὗ ἐρμηνεύεται ἡ Ἐπιστολὴ ἢ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας καὶ ἐξάγονται διάφορα πρακτικὰ διδάγματα. Ἡ ἀπλῆ ὁμιλία δὲν ἔχει οὐδεμίαν κυρίαν ἔννοιαν, οὐδεμίαν συστηματικὴν τῶν μερῶν διάταξιν, διότι αὕτη ἐξαρτάται ἐκ τῆς ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ περικοπῇ ὑπαρχούσης σειρᾶς τῶν νοημάτων.

Ἐπενεργεῖ δὲ ἡ ὁμιλία ἐπὶ τῶν πιστῶν περισσότερο τῶν ἄλλων εἰδῶν τῶν λόγων, διότι ἐν αὐτῇ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ ῥήτορος πράξις τινεὶ εὐδαικρινώτερον ὅτι εἶναι θεῖα ῥήματα. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ εἶναι καὶ ἀλήθειαι, αἵτινες ἐξετάζονται ἐν τῇ αὐτῇ ὁμιλίᾳ, διὰ τοῦτο καὶ μεταβάσεις εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι τεχνικώταται. Αἱ κύριαι δ' ἄρεταὶ τοῦ λεκτικοῦ ἐν τῷ εἶδει τούτῳ τοῦ λόγου εἶναι ἡ ἀπλότης καὶ ἡ σαφήνεια.

Τῆς ἀπλῆς ἢ κατωτέρας ὁμιλίας συνήθως τρεῖς μέρη διακρίνονται· τὸ προοίμιον, ἡ ἐρμηνεία μετὰ τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς καὶ ὁ ἐπίλογος. — Καὶ ἐν μὲν τῷ προοίμιῳ ἐκτίθενται αἱ περιστάσεις, καὶ ἂν συνέβη τὸ ἐκτιθέμενον ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γεγονός ἢ δηλοῦται ὁ σκοπὸς αὐτοῦ καὶ τὰ ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς περικοπῆς διδάγματα. — Ἐν δὲ τῇ ἐρμηνείᾳ ἢ ἐκάστη φράσις κατὰ σειρὰν ἐρμηνεύεται ἢ ἐξίρονται τὰ σπουδαιότερα χωρὶς τῆς περικοπῆς καὶ ἕκαστον αὐτῶν διδουρικῶς ἀνεπτύσσεται· τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο γίνεται ἐν διηγήσεσι, παρεμβολαῖς κ. τ. λ. Μετὰ δὲ τὴν ἐρμηνεῖαν μιᾶς ἐκάστης ῥήσεως ἢ τὴν ἀνάπτουζιν ἐκάστου σπουδαίου χωρίου τίθεται ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ αὕτη περιλαμβάνει ἐν ἡ πλείονα πρακτικὰ πορίσματα καὶ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐκ τῶν ἐκάστοτε ἐρμηνευομένων χωρίων συνλεγόμενα. — Ὁ ἐπίλογος περιλαμβάνει προτροπὴν εἰς τὸ φέρεσθαι συμφώνως πρὸς τὰ ἐκτεθέντα παραγγέλματα, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀνακεφαλαιώσεις τῶν ἐρμηνευθειῶν διδασκαλιῶν καὶ τῶν πρακτικῶν ἐφαρμογῶν.

β') Ἡ ῥητορικὴ ἢ ἀνωτέρα ὁμιλία εἶναι διδασκαλίαν ἔχουσαν ὡς βᾶσιν τὴν ἐρμηνεῖαν. τμηματικὸς τινος τῆς ἀγίας Γραφῆς ἀποτελοῦντος ἐνικίον τι

λαί τὸ πρακτικὸν τοῦ κηρύγματος τέλος, πρὸς τὸ ὅποιον ὁ ῥήτωρ ἀποβλέπει ἐν τῷ λόγῳ του. Τὴν δύναμιν δ' αὐτῆς ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ἀρύεται ἐκ τῆς παθοποιίας· αὕτη δὲ ἢ τίθεται μετὰ τὴν ἡμερώτερον ἐκπεφρασμένην ἐφαρμογὴν, ἢ ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ εἰσάγεται μετὰ γλώσσης ἐνθουσιαστικῆς καὶ ἐξάρσεως τοῦ συνκινητικοῦ. Ἐνίοτε δ' ἡ παθοποιία ἐξίκαρι τὸ κάλλος, ὕψος ἢ δύναμιν ἀληθείας τινός.

Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἀνκεφαλαιοῦνται καὶ συγκεντροῦνται πυκνὰ πάντα τὰ κύρια σημεῖα τῆς βεβλιώσεως, ἵνα τελειῶσιν πεισθῆ ὁ ἀκροατής· μετὰ τῆς ἀνκεφαλιώσεως δὲ ἰσχυρὰ παθοποιία συναναπτύσσεται πρὸς διέγερσιν ζωηρῶν συνκινημάτων καὶ κατεύθυνσιν τῆς βουλήσεως πρὸς ὄρισμένον τι.

δ') Οἱ θρησκευτικοὶ πανηγυρικοὶ λόγοι ἐκφωνοῦνται α') κατὰ τὰς δεσποτικὰς καὶ θεομητορικὰς ἐορτάς, β') κατὰ τὰς μνήμας τῶν ἁγίων.

Οἱ κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἐορτάς ἐκφωνούμενοι λόγοι ἔχουσι θεμέλιον τὰ μυστήρια τῆς πίστεως (Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, Στιλνώσιν κλ.), ἐφ' ὧν στηρίζονται καὶ ἐορτάζει αὐτῶν περιλαμβάνουσι δὲ συνήθως τρία μέρη· α') τὴν ἱστορίαν τοῦ μυστηρίου· β') τὴν σημασίαν αὐτοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας, ἧτοι τὴν ἀντικειμενικὴν (δογματικὴν) ὕψιν καὶ γ') τὴν σημασίαν αὐτοῦ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ἠθικὸν τῶν χριστιανῶν βίον, ἧτοι τὴν ὑποκειμενικὴν (ἠθικὴν) ὕψιν.

Οἱ κατὰ τὰς ἐορτάς τῶν ἁγίων ἐκφωνούμενοι λόγοι σκοπὸν ἔχουσι τὴν παραινῆσιν τῶν πιστῶν εἰς σεβασμὸν καὶ μίμησιν τῶν ἀρετῶν τῶν ἁγίων. Ἐν ταῖς τοιούτοις λόγοις ἐπικρατεῖ ἢ ὁ ἠθικὸς ἢ ὁ ἱστορικὸς χαρακτήρ· καὶ ἐπικρατεῖ μὲν ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ, ὅταν ἐξίρηται καὶ ἀναπτύσσεται μίαι τις ἢ πλείους· χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐορταζομένου ἁγίου ἀρετὰ καὶ μετ' αὐτῶν συνυφαίνονται πᾶσι καὶ πράξεις αὐτοῦ καὶ λοιπὰ ἀρετῶν· ἐπικρατεῖ δὲ ὁ ἱστορικὸς χαρακτήρ, ὅταν περιγράφεται ὁ ἄγιος ἐν ταῖς διαφόροις περιόδῳ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ ἐκτίθενται τὰ κυριώτατα γεγονότα τοῦ βίου του ἐν τάξει χρονολογικῇ καὶ συνκρεῖται μετὰ διαφόρων ἠθικῶν καὶ διδασκτικῶν θεωριῶν.

2. Ἡ **κοσμικὴ ἔθνητορικὴ** διακρίνεται κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη εἰς τρία γένη, τὸ συμβουλευτικόν, τὸ δικαστικόν καὶ τὸ ἐπιδεικτικόν.

α') Τὸ συμβουλευτικὸν γένος τῶν ἀρχαίων (δημηγορία) εἶναι ὁ πολιτικὸς λόγος τῶν νεωτέρων· ἀποβλέπει συνήθως εἰς τὸ μέλλον

και εξετάζει ιδίως τὸ ὠφέλιμον· ὁ ρήτωρ προτρέπει ἐν τούτῳ ἢ ἀποτρέπει, εἰς δὲ τὸν ἀροκτὴν ἀπόκειται νὰ ἀποφασίσῃ.

Τὸ βῆμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ὑπῆρξεν ἡ σκηνή, ἐξ ἧς ἐδοξάσθησαν οἱ ρήτορες τῆς ἀρχαιότητος· ἐν τῷ γένει τούτῳ τοῦ λόγου. Σήμερον δὲ τὸ βῆμα τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας, αἱ δημόσιαι συναλεύσεις καὶ συναθροίσεις (ἔν τινι δὲ μέτρῳ καὶ αἱ ἐφημερίδες) εἶναι τὸ πεδίου, ἐφ' οὗ τὸ γένος τοῦτο τοῦ λόγου ἀναπτύσσεται.

β') Τὸ δικανικὸν γένος ἀναφέρεται εἰς τὸ παρελθὸν καὶ εξετάζει τὸ δίκαιον ἢ ἄδικον· περιέχει δὲ ἡ κατηγορικὴν κατὰ τινος ἢ ἀπολογικὴν τοῦ κατηγορουμένου.

Οἱ ἀρχαῖοι δικανικοὶ λόγοι δὲν πρέπει βεβάζως νὰ θεωρῶνται ὡς πρότυπα, ἀφ' ὧν οὐδεμίαν ἐπιτρέπεται παραλλαγῆ, τοῦ τρόπου καθ' ὃν πρέπει νὰ συντάσσονται οἱ σήμερον ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἐκφωνούμενοι λόγοι. Πρῶτον διότι πλεῖστοι διαφορὰ ὑπάρχουσι μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἀρχαίων ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ ζῆν, τὰς δοξασίας καὶ τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ συμπεριφορὰν· ταῦτα δ' ἐπιβάλλουσι πλείστοις διαφορὰς καὶ ἐν τῷ σχηματισμῷ καὶ τῇ μορφῇ τοῦ λόγου. Δεύτερον οἱ ἀρχαῖοι νόμοι ἦσαν λίαν ἀπλοῖ· ὁ Κικέρων λέγει ὅτι τριῶν μηνῶν σπουδὴ ἤρκει πρὸς ἐκμάθησιν ὅλων τῶν νόμων καὶ τῶν νομικῶν τύπων· ὥστε οἱ ἀσχολούμενοι εἰς τὸ ἐν τῷ δικαστηρίῳ λέγειν μᾶλλον τὴν ρητορικὴν ἐμελέτων. Τρίτον συνήθως τὰ ἀρχαῖα δικαστήρια ἀπετελοῦντο ἀπὸ πληθῶν, ἐκατοντάδας ὅλων κριτῶν, οἵτινες ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῶν κοινῶν πολιτῶν. Οἱ ἡλικιστὰι τῶν Ἀθηναίων καὶ οἱ πολυάριθμοι *judices selecti* τῶν Ῥωμαίων εἶχον τὸ ἔργον τῶν σημερινῶν καὶ ἐνόρων καὶ δικαστῶν. Τελευταῖον δὲ αἱ ἄτεχναι ἀποδείξεις τῶν ἀρχαίων παρενεβάλλοντο ἐν κατὰλλήλοις μέρεσι τοῦ λόγου, ἐν ᾧ σήμερον αἱ κυριώταται ἐξ αὐτῶν, αἱ μαρτυρικαὶ (αἱ τε σύμφωνοι πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ρήτορος καὶ αἱ μὴ), ἐκτίθενται πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ λόγου.

Δι' ὃ οἱ σημερινοὶ δικανικοὶ λόγοι δὲν ἔχουσι τὸν πομπώδη καὶ παθητικὸν χαρακτῆρα, ὃν εἶχον οἱ ἀρχαῖοι· σήμερον ἐπιζητεῖται ἰδίως ἐπὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων, πρὸ ὀλιγοπληθῶν δικαστηρίων, ἡ ἀπλή, σύντομος καὶ λογικὴ διάταξις τῶν μερῶν καὶ ἀποδεικτικῶν λόγων. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἐξαιρέσεις· προκειμένου περὶ σπουδαίων δικῶν, ἐνδιεφεροσῶν ὀλόκληρον τὴν κοινωνίαν ἢ καὶ ἐνίοτε ἐνώπιον ὄρκωτων δικα-

στηρίων ὁ δικανικός ρήτωρ εὐρίσκει κατ'ἀλλήλων τὸ ἔδαφος, ὅπως ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ ἐπιδείξῃ τὴν ρητορικὴν του δεινότητα.

Ἐν τοῖς δικανικοῖς λόγοις δύο ζητήματα ἐξετάζονται, τὸ πραγματικὸν καὶ τὸ νομικόν.

Τὸ πραγματικὸν ζήτημα στρέφεται περὶ τὸ γεγονός, ὅπερ εἶναι ὑπόθεσις τοῦ λόγου· ἐκ τούτου ἄξετάζεται α') τὸ πραγματικόν, ἤτοι τὸ βέβαιόν τοῦ γεγονότος, β') ἡ φύσις καὶ γ') ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξετάζεται ἐὰν ἡ πράξις, περὶ ἧς πρόκειται, ἐξετελέσθη, καὶ ἰδίως ἂν ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου ἐξετελέσθη· ἐὰν ὑπῆρχον λόγοι διὰ τὴν ἐπιχείρησιν τῆς πράξεως· καὶ ἐὰν, ἐν τοιαύτῃ περιστάσει, ὑπῆρχον τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν μέσα. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐξετάζεται, ἐὰν ὁ ἐκτελέσας τὴν πράξιν εἶναι ἀθῶος ἢ ἔνοχος καὶ εἰς ποῖον βαθμὸν· κατὰ τὰς περιστάσεις δὲ καθ' ἃς ἐγένετο τὸ γεγονός, δικανῶσκεται ὁ βαθμὸς τῆς ἐνοχῆς ἢ ἀθώτητος τοῦ κατηγορουμένου. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ ἐξετάζεται τὸ ὄνομα, ὅπερ προσήκει εἰς τὴν πράξιν συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὰς νομολογικὰς ἀρχάς.—Τὸ πραγματικὸν δὲ ἰδίως ζήτημα διαφωτίζουσι τὰ δικιγράφα καὶ αἱ μαρτυρίαι· δι' ὅ εἶναι ἀνάγκη ὁ ρήτωρ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἀξιοπίστον τῶν συμφερούσων αὐτῷ μαρτυριῶν καταδελῶν τὴν προσωπικὴν τοῦ μάρτυρος ἀξίαν καὶ τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ καὶ πνευματικὰς ιδιότητας, τονίζων τὴν παρατηρουμένην σχέσιν μεταξὺ τῆς καταθέσεως καὶ τῆς δικαζομένης πράξεως καὶ ἐξαιρῶν τὴν δύναμιν καὶ σκφήνειν τῶν κατατεθεισῶν λεπτομερειῶν καὶ τὴν ἀρμονίαν τὴν ἐπικρατοῦσαν μεταξὺ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς διηγήσεως αὐτοῦ· τούναντίον δ' ὁ ρήτωρ προσβάλλει διὰ τῶν ἀντιθέτων ἀκριβῶς σκέψεων καὶ πειρᾶται νὰ δικασίῃ τὸ ἀξιοπίστον τῶν μὴ συμφερούσων αὐτῷ μαρτυριῶν.

Ἐν τῷ νομικῷ ζήτηματι ἐξετάζονται οἱ νόμοι καὶ αἱ νομολογίαι· βεβιακῶς σήμερον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ προσβάλλωνται ἀμέσως οἱ νόμοι, ὅπως παρὰ Ῥωμαίοις ἐγένετο· δι' ὅ ἡ δεξιότης τοῦ ρήτορος συνίσταται εἰς τὸ προσάγειν ὑπὲρ ἐκαστοῦ τὸν νόμον διὰ τινος εὐνοικῆς ἐρμηνείας μὴ παραδικαζούσης τὸ καίμενον καὶ στηριζομένης ἐπὶ τοῦ κύρους διαφόρων νομολογῶν. "Ὅταν ἀντίκειται τὸ γράμμα τοῦ νόμου, τότε ὁ ρήτωρ ζητεῖ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ νομοθέτου ἐπιχειρήματι τι ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν κατὰ γράμμα ἐρμηνείαν τοῦ νόμου· ὁμοίως δ' ἐξετάζονται προηγούμεναι ἀποφάσεις καὶ ἰδίως ἀνωτέρων δικαστηρίων. Οἱ νόμοι δὲ καὶ αἱ νομολογίαι οὐ μόνον κατὰκλήλως ἐρ-

μνηεύονται, ἀλλὰ καὶ παραλληλίζονται καὶ συμφερόντως παρουσιάζονται.

γ') Τὸ ἐπιδεικτικὸν γένος ἀναφέρεται συνήθως εἰς τὸ πρῶν· ἐν τούτῳ ἐπαινείται τι ἢ ψέγεται. Ὁ ἐπιδεικτικὸς λόγος ἔχει ὡς ὑποκείμενον γενικὰς κρίσεις ἢ ἐννοίας ἢ καθ' ἑκάστον πρόσωπον καὶ πράγματα· πραγματεύεται ἰδέας εὐγενεῖς καὶ συγκινητικὰς, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, ὅπερ διὰ ζωηρῶν εἰκόνων καὶ ἡθιστῶν ἀγαπητόν, ἐπαινεῖ τὰς μεγάλας καὶ εὐγενεῖς πράξεις. Ἐν τούτῳ δὲν πρόκειται συνήθως νὰ ἀποδειχθῇ τι διὰ τῶν λογικῶν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικῶν ἀποδεικτικῶν λόγων, ἀλλὰ νὰ δειχθῇ τὸ καλὸν δι' ὅ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀποβλέπει εἰς τὸ ἀρέσκειν. Ἀπαγγέλλεται δὲ ὁ ἐπιδεικτικὸς λόγος ἐνώπιον ἀπροκτήριου, ὅπερ δὲν πρόκειται νὰ ἐκφέρῃ οὔτε πολιτικὴν τινὰ ἀπόφασιν οὔτε κρίσιν τινά, ἀλλ' ὅπερ ἀκραῖται ἢ χάριν τοῦ ἰδίου κτύπου συμφέροντος ἢ χάριν τέρψεως.

Εἰς τὸ ἐπιδεικτικὸν γένος ἀνήκουσιν οἱ κοσμικοὶ πανηγυρικοί, τὰ ἐγκώμια, οἱ ἐπικήδειοι καὶ οἱ ἐπιτάφιοι λόγοι, αἱ προσφωνήσεις κλ. Εἰς τοῦτο δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθῶσι καὶ αἱ διαλέξεις περὶ φιλολογικῶν τινος θέματος, ἱστορικῶν, ἠθικῶν, κοινωνικῶν καὶ παντός. Ὅπερ σκοπὸν ἔχει τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς ὑψηλὰς πνευματικὰς ἀπολαύσεις.

Τὰ ἐγκώμια εἶναι λόγοι ἐπαινετικοὶ διχόρων προσώπων· εἶναι δὲ οὗτοι σύντομοι καὶ κομψοί. Ἄλλ' ὁ ῥήτωρ ἐν τούτοις δὲν ταπεινοῦται μέχρι κολακείας, οὐδ' ἀποκρύπτει ἀπροπῶς τὴν ἀλήθειαν· ἐὰν δ' ὑπάρχωσι σημεῖα τινὰ μὴ ἐπαινετέα, ὁ ῥήτωρ μετὰ μεγάλης τέχνης ὑποδηλοῖ αὐτὰ οὕτως, ὥστε νὰ μετριάζῃ τὴν διὰ τὰς μὴ καλὰς πράξεις ψόγον· παρουσιάζει δὲ καὶ ἐξάγει ἐκ τῶν πράξεων καὶ κατορθωμάτων τοῦ ἐγκωμιαζομένου πᾶν ὅ,τι εἶναι μέγα, ὑψηλὸν καὶ εὐγενές.

Οἱ ἐπιτάφιοι λόγοι τῆς σήμερον διαφέρουσι τῶν ἀρχαίων· οἱ πρόγονοι ἡμῶν εἶχον ἄλλας ἰδέας περὶ τῶν μετὰ θάνατον καὶ προσηλοῦντο ἰσχυρότερον πρὸς τὰ τοῦ κόσμου τούτου. Οἱ σημερινοὶ ἐπιτάφιοι λόγοι φέρουσι μὲν τὸν τύπον τῆς ἐπικήδειου θλίψεως, ἀλλὰ καὶ τὰς παραμυθίας τῆς χριστιανικῆς ἐλπίδος. Εἶναι φωνὴ τις θλιβερὰ ἐκ βάθους καρδίας ἐξερχομένη, ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῶν περιπαθεστάτων συναισθημάτων καὶ δικήσεων. Εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν συναισθημάτων, ἐκπεφρασμένων πειστικώτατα καὶ παθητικώτατα· ἀλλ' ἡ καρδία καὶ τὸ συναισθητικὸν ὑποστηρίζονται δι' ἀπασῶν τῶν ἐλπίδων τῶν διεγειρομένων ὑπὸ τῆς πίστεως.

Ὁ σκοπὸς τῶν ἐπιταφίων λόγων εἶναι κυρίως τὸ ἐγκώμιον τοῦ μεταστάντος· ἐν αὐτοῖς ἐκτίθενται ὁ βίος καὶ αἱ πράξεις του καὶ ἰδίως αἱ ἄξιζι ἐπαίνου καὶ τιμῆς. Βεβλῖως τοῦ ἀνθρώπου πᾶσι αἱ πράξεις δὲν εἶναι ἄψογοι καὶ ἀνκμάρτητοι· ῥήτωρ δὲ ὅστις θὰ ἐπεχειρεῖ πᾶσαι, νὰ δικαιολογήσῃ καὶ ἐπαινέσῃ, θὰ παρεβιάζε τὴν ἀλήθειαν, ὅπερ οὐδέποτε ἐπιτρέπεται, καὶ θὰ ἀπέβκινε ταπεινὸς τις κόλαξ. Κρίτοι δὲ παρὰ τοῦ ῥήτορος δὲν δύναται τις νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀμεροληψίαν ἱστορικοῦ, ἐν τούτοις ἐπιτήδειοι τοῦ λόγου χειρίζεται κκτορθοῦσιν ἐπιτηδείως νὰ παρκαμψοῦσι τὸν κίνδυνον τούτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Ὁ διάλογος εἶναι ἰδιαιτέρη τις μορφή λόγου παριστκμένη κατὰ τὸν τύπον τῆς προσωρικῆς ὁμιλίαι, ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ λόγου καὶ ἀντιλογίας (λόγος κατὰ πῆσιν καὶ ἀπύκρισιν ἐκπερόμενος).

Πολλάκις ὁ διάλογος ἀποτελεῖ μέρος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σπουδαῖον ἄλλων εἰδῶν τοῦ λόγου, οἷον τοῦ διηγήματος, τῆς περιγραφῆς, τοῦ χαρακτηρισμοῦ· καὶ ἐν τῇ ποιήσει δὲ ἀνευρίσκειται ὁ διάλογος· τὸ δρᾶμα συνίσταται ὅλον σχεδὸν ἐκ διαλόγων· ἐν τῷ ἔπει, τῇ σκτύρᾳ, τῷ μύθῳ καὶ ἐν ἄλλοις εἶδεσι τῆς ποιήσεως ἐνυπάρχει· τούτο δὲ συμβαίνει, διότι διὰ τοῦ διαλόγου κκθίστανται κκτακρνεότερα τὰ διανοήματα καὶ αἱ διαθέσεις τῶν προσώπων. Ἄλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις πολλὰ ἔργα φιλοσοφικά, ἐπιστημονικά κτλ. συνεγράφησαν ὑπὸ μορφήν διαλόγου. Γνωστοὶ εἶναι οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Λουκιανοῦ. Ὡστε κυρίως ὁ διάλογος δὲν ἀποτελεῖ ἴδιον γένος τοῦ λόγου. Δὲν εἶναι εἶδος λόγου ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς φύσεως τοῦ θέματος, ἀλλ' εἶναι μορφή τις ἰδιαιτέρη τοῦ ἐκτιθέντι τὰ νοήματα. Δι' ὅ ἡ ἀποτελεῖ μέρος οἰονδήποτε γένους τοῦ λόγου ἢ οἰονδήποτε σχεδὸν γένους τοῦ λόγου εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτεθῇ ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην.

Δύο εἶναι αἱ κύριαι ἀρεταὶ τοῦ διαλόγου ἡ φυσικότης καὶ ἡ γοργότης. **Φυσικότης.** Αὕτη συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐκφράζηται ἕκαστον πρόσω-

πον κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ τὰς δικθέσεις· εἰς τὸ νὰ ἐπεμβλήνῃ ἕκαστον πρόσωπον τοῦ διαλόγου ἐν κατκλήλω χρόνῳ, ὅπως ἐκφράσῃ τὴν ἰδέαν του, ἐκδηλώσῃ τὴν ἐπιδοκιμασίαν του, τὰς ἀμφιβολίας, τὰς ἐπιφυλάξεις, τὴν ἐκπληξίν του· ἄνευ τῶν διακοπῶν τούτων οὔτε φυσικῶς οὔτε δικηφῆρον ἐνυπάρχει ἐν τῷ διαλόγῳ.

ΣΗΜ. Αἱ ἀπαντήσεις καὶ ἀνταπαντήσεις δὲν πρέπει νὰ πολλαπλασιάζωνται πολὺ, οὐδὲ νὰ εἶναι πολὺ ἀπότομοι· ἕκαστον πρόσωπον πρέπει νὰ διασαφῇ τὴν ἰδέαν του καὶ νὰ δικαιολογῇ τὴν διαγωγὴν καὶ κρίσιν του. Ἐὰν συνέβαιναν ἄλλως, ὁ διάλογος δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ, ἀλλὰ θὰ ἔμενε πάντοτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σημείου.

Γοργότης. Αὕτη ἐπιβάλλει τὴν ἀποφυγὴν μακρῶν λόγων· ἡ παρεμβολὴ ἐν τῷ διαλόγῳ ὀλοκλήρων ῥητορικῶν λόγων καθιστᾷ αὐτὸν ψυχρὸν καὶ μονότονον. Ἡ γοργότης δὲ προσέτι ἐν τῷ διαλόγῳ ἐπιβάλλει οὐ μόνον τὴν ἀποφυγὴν τῶν παρεκκλιτικῶν καὶ τῶν ματαίων λόγων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ διαλόγῳ χρησιμοποίησιν μόνον τῶν ἀνγκυαίων διὰ τὴν σφρήνισιν καὶ τὸ ἐνδικαίον, καὶ ὑποδήλωσιν τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς συνδιαλέξεως διὰ βραχείας περιλήψεως (Ἐρμωγεν. περὶ ἰδεῶν Τ. β', 1).

Ἰνα κατὰ τὴν γοργότερος καὶ ζωηρότερος ὁ διάλογος, παρελείπονται αἱ λέξεις εἶπεν, ἀπεκρίθη κ.τ.λ. ὁ δὲ λόγος ἐκάστου τῶν προσώπων ἄρχεται ἀπὸ νέας σειρᾶς, ἐν ἀρχῇ τῆς ὁποίας τίθεται παῦλα.

Τὰ μέρη τοῦ διαλόγου.— 1) Ἐκαστος διάλογος πρέπει νὰ ὀρυζῆται ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως τῶν περιστάσεων, ὅφ' ἂς συνάπτεται οὗτος. Αἱ περιστάσεις αὗται (παρὰ τίνι, ὑπὲρ τίνος, κατὰ τίνος, ἐν τίνι χρόνῳ, ἐν τίνι τόπῳ, ἐν ποίᾳ κατὰστάσει πραγμάτων) ἀναφέρονται ἐν τῷ προλόγῳ, ἀλλ' εἶναι δυνατὸν ἐπουσιώδη τινὰ μέρη αὐτῶν ἐν παρόδῳ νὰ μνημονευθῶσι κατὰ τὴν πρόσδον τῆς συνδιαλέξεως.

ΣΗΜ. Ἐξῆρα προοίμια ἔχουσιν ὁ Πρωταγόρας τοῦ Πλάτωνος (310 Α «τῆς παρελθούσης νυκτός»), ὁ Φαίδων (κεφ. 3), ἡ Πολιτεία (ἐν ἀρχῇ). Ἐν τῷ Κρίτωνι αἱ περιστάσεις δὲν ἀναφέρονται ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ διαλόγῳ ἐπιτίθενται ὁμοίως ἐν τοῖς Ἀλκιβίου καὶ τῷ Χάρωνι τοῦ Λουκιανου.

2) Τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου καὶ ἂν εἶναι φηναστικά, πρέπει νὰ ἔχωσιν ὀρισμένον χαρακτήρα, ὅστις σαφῶς διαγράφεται διὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐκφραζομένων καὶ ἀντιπροσωπευομένων δοξασιῶν. Καὶ ὁ τρόπος δὲ τῆς ἐκφράσεως ἐκάστου τῶν προσώπων εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν χαρακτήρα του.

Πρόβλ. ἐν τῷ Γοργία τοῦ Πλάτωνος τὸν σοβαρὸν καὶ ἀξιοπρεπῆ Γοργίαν, τὸν εὐέξαπτον, ἀλλὰ μὴ ἔχοντα εἰσέτι σαφεῖς ἰδέας Πῶλον, τὸν λεπτὸν καὶ μεμορφωμένον, ἀλλὰ μόνον τὰ ὑλικά ἀγαθὰ τιμῶντα καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν τετραμμένον Καλλικλῆα.

Συνήθως ὁ διάλογος συνάπτεται μεταξὺ δύο προσώπων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει ἐν τῇ ἐκτιθεμένῃ συζητήσει ἢ ὑπεροχῇ νὰ μείνῃ εἰς τὸν ἕτερον ἐκ τῶν δύο, καὶ νὰ διακρίνηται ἢ προτιμήσῃ τοῦ συγγραφέως διὰ τὸν ἓνα ἢ διὰ τὸν ἄλλον.

Ἀλλὰ καὶ ἔστιν ὁ διάλογος συνάπτεται μεταξὺ πλείονων προσώπων, ἐν ἐξ αὐτῶν πρέπει νὰ διακρίνηται τῶν λοιπῶν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τῆς θέσεώς του ἢ τοῦ πνεύματός. Τὸ πρόσωπον τοῦτο ἐν τοῖς ζητήμασι τοῖς ἀναφερομένοις εἰς τὸ καλὸν καὶ τὴν ἠθικὴν θὰ ἀντιπροσωπεύῃ τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἀλήθειαν· διευθύνει τὴν συζήτησιν, παρακωλύει πᾶσαν ἀπὸ τοῦ ζητήματος παραπλάνησιν, ἐπιμηκύνει καὶ τέλος κατακαύει τὸν ἀγῶνα καὶ ἐξάγει τὰ συμπεράσματα. Τοιοῦτον εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Σωκράτους ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος.

3) Ὁ διάλογος διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀντιλογίας πρέπει νὰ ἄγῃ εἰς ὠρισμένον τι ἐξαγόμενον, καθ' ὅσον αἱ ὑπὸ τῶν διαφόρων προσώπων ἀντιπροσωπευόμεναι γνώμαι κατὰ τὴν πρόοδον τῆς διαλέξεως ἀναπτύσσουσιν ἀλλήλας καὶ καθορίζονται, περιορίζονται καὶ διορθοῦνται.

ΣΗΜ. Ἐν τῷ διαλόγῳ καταβάλλεται μεγίστη προσοχὴ περὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν νοημάτων. Κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρει ὁ διάλογος τοῦ δράματος· διότι ἐν τούτῳ δὲν ἐκτίθεται ἢ πρόοδος τῆς ἐξελίξεως τῶν νοημάτων, ἀλλὰ ἡ πρόοδος τῆς πράξεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι ἔγγραφός τις ἀνκοίνωσις πράξεων καὶ δικηνομημάτων ἐν τῷ φυσικῷ τόμῳ τῆς μεταξὺ μεμορφωμένων διαλέξεως. Περίτεχος δὲ κατασκευὴ ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλου πλήρης ἀμέλειαι περὶ τὴν τοῦ ὅλου διάτχξιν ἐξ ἴσου ἀποφεύγονται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς. Πᾶσα ἐπιστολὴ προϋποτίθεισι λήπτωρα. Ἐκ τῆς σχέσεως δὲ τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τοῦ γράφοντος καὶ τοῦ λήπτορος καθορίζεται κυρίως ὅλος ὁ τρόπος τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ λεκτικοῦ τῶν διαφόρων τῆς ἐπιστολῆς μερῶν.

Καί ὅταν δὲ ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνηται πρὸς πλαστὸν πρόσωπον, ἡ διὰ τῆς φαντασίας πλυσθεῖσα ἀτομικότης παρέχει τὸ προσῆκον μέτρον τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ λέκτικου τῆς ἐπιστολῆς.

ΣΗΜ. Τὰ τῆς ἐπιστολῆς κυρίως ἐν βιβλίῳ παρέχοντι ἰδιότητας περὶ ἐκθέσεων πρέπει νὰ ἐξετάζωνται. Ἐνταῦθα δ' ὅμως μόνον διὰ βραχείων μνεῖα γίνονται περὶ αὐτῶν, ὅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ λίπη ἐντελῶς, ἀφ' οὗ καὶ ἀρχαῖοι (Λυσίας, Κικέρων, Πλίνιος, Γρηγόρ. Ναζιανζηνός, Βασίλειος ὁ Μέγας) καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ἡμέτεροί τε (Κοραῆς, Ῥαγκαβῆς [Ἰῆς Νεοελ. Ἄναγ. Τ. Β'] Καζάζης κ. ἄ.) καὶ ξένοι (πρόβλ. ἰδίως τὰς ἐξόχους ἐπιστολάς τῆς Me de Sévigné καὶ τὰς μεταξὺ Schiller καὶ Goethe) πλείστας ἔγραψαν ἐπιστολάς εἴτε πρὸς πραγματικὸν πρόσωπον ἀναφερομένης εἴτε καὶ πρὸς πλαστὸν· αἱ τελευταῖαι δ' αὐταῖ ἰδίως δὲ εἶναι ἐπιστολαί, ἀλλὰ περιγραφαί, ἱστορήματα κτλ. ὑπὸ τὸν ἀπείριστον, φυσικὸν καὶ χαρίεντα τῆς ἐπιστολῆς χαρακτήρα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῶσιν ὀρισμένα παραγγέλματα τῆς διατάξεως τῆς ἐπιστολῆς.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἱστορικά, γεωγραφικά, ἠθικά, φυσικὰ καὶ φυσιογνωστικὰ θέματα δύνανται ν' ἀποτελέσωσι τὸ ὑποκειμενὸν τῆς ἐπιστολῆς, ἐξεταστέον τί διαφέρει τότε ἡ τοιαύτη ἐπιστολὴ ἀπὸ διηγήματος, περιγραφῆς κτλ. Διότι ἐὰν βεβαίως μόνον ἀπὸ τῆς προσφωνήσεως καὶ τοῦ ἐπιλόγου διεκρίνεται ἡ ἐπιστολὴ καὶ κατὰ τοῦτο ἐκείνων τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου διέφερε, τότε δὲν θὰ ἤξιζε τὸν κόπον νὰ γίνηται ἴδιος περὶ αὐτῆς λόγος. Ἐκ τῆς ἀνγνώσεως δὲ τινῶν ἐκ τῶν ἄνωθι ἀναφερομένων ἐπιστολῶν εὐκόλως συνάγεται, ὅτι δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐν αὐταῖς περὶ οἰωνδήποτε πραγμάτων καὶ αὐτῆς τῆς μεταφυσικῆς καὶ ἐνίοτε καὶ τῆς γεωργίας· προσέτι δὲ ὅτι καὶ τὰ σπουδαιότατα καὶ τὰ κοινότατα τῶν θεμάτων καὶ τὰ μάλιστα ἑτερογενῆ στοιχεῖα συνάπτονται καὶ συνδέονται ὑπὸ ἡσκημένων καλῶν εἰς εὐάρεστον τινα διάλεξιν· οὕτω δ' ἀνευρίσκονται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ κριτικά ἀνερευνήσεις, παντοειδῆ σπουδαῖα θέματα, ἅτινα ἐνίοτε δὲν παρουσιάζονται ὑπ' αὐστηρὰν καὶ σπουδαίαν μορφήν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα παρουσιάζονται ὑπὸ κοινόν τινα χαρακτήρα, τὸν χαρακτήρα τοῦ εἶδους τούτου, τὸν ἐπιστολικὸν χαρακτήρα.

Ὁ ἐπιστολικὸς χαρακτήρ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἀτομικότητα τῆς ἐπιστολῆς. Ἡ ἀτομικότης δὲ τῆς ἐπιστολῆς συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἀνγνώσκων τις αὐτήν, ἀναγνωρίζει ἐκείνων ὅστις τὴν ἔγραψεν, οὐχὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς γραφῆς καὶ ὑπογραφῆς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τρόπου τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι, κρίνειν καὶ συναισθάνεσθαι.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΠΟΙΗΣΙΣ

ΤΜΗΜΑ Ι

Η ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΜΟΡΦΩΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Η ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

“Οτι ἡ ποίησις εἶναι τέχνη τὸ κάλλος θηρεύουσα καὶ ὅτι διὰ ταύτης διαπλάσσεται καὶ προάγεται ἡ αἴσθησις τοῦ κλλοῦ, περὶ τούτου ἐλέχθησαν ἤδη τὰ δέοντα ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος βιβλίου.

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων ἡ ποίησις ἔχει μεγάλην παιδευτικὴν δύναμιν καὶ μορφωτικὴν ἀξίαν. Τοὺς τέσσαρας δὲ διαφόρους τρόπους, καθ' οὓς δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ μαθητοῦ, εἶναι ἀνάγκη δι' ὀλίγων νὰ ἐξετάσωμεν.

Α') Ἡ ποίησις εἶναι καταλληλοτάτη τὴν διάνοιν τοῦ ἀνθρώπου ὑπὲρ τὴν κοινὴν πραγματικότητα καὶ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τὰς στενὰς βλέψεις νὰ ἐξάρῃ εἰς καθαρωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας σφαίρας. Διὰ τὸν πραγματικὸν βίον φάνεται βεβαίως, ὅτι ἡ νηφάλιος, καὶ μετ' ἀκριβολογίας καὶ προσοχῆς ἀντίληψις τῶν πραγμάτων ἔχει μείζονα σπουδαιότητα. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ἀρκῆται εἰς ταύτην καὶ εἰς τὴν ἀπόλυτον ταύτης κυριαρχίαν νὰ ὑποτάσσεται, διότι οὕτω θὰ κατεβάλλετο ὑπὸ τὸ καταθλιπτικὸν βᾶρος τῶν ὑλικῶν συμφερόντων. Ἴνα δὲ ψυχικῶς μὴ καταβληθῇ καὶ ἀπονεκρωθῇ, πρέπει νὰ διανοιγῇ τὸ βλέμμα εἰς ὑψηλότερον ἰδεώδη κόσμον. Ἐκεῖ δὲ προσάγει αὐτῷ ἡ ποίησις πλοῦτον ἀναζωπυρούντων καὶ ἐξευγενιζόντων νοημάτων, πρὸς ἃ τὸ

πνεῦμα αὐτοῦ δύνανται νὰ ἀνυψωθῇ. Αὕτη καὶ τὰς βλάβεις τοῦ ἀνθρώπου εὐρύνει καὶ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον ἐξυψοῦ καὶ πλουτίζει καὶ εἶναι ἀέναντος πηγὴ εὐγενεστάτων καὶ ἀγνοτάτων ἡδονῶν. « Ἀπορρίπτει ἀφ' ἐκυτῆς τὴν στενοχωρίαν τοῦ γήινου καὶ ἐπικάνχει πρὸς στιγμὴν εἰς τὸν ἀπολεσθέντα παράδεισον. »

Β') Παρὰ τὴν θεραπείαν τοῦ ἰδεώδους ἡ ποίησις ἔχει μεγάλην σημασίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν τοῦ ἡθους διάπλασιν. Εἰσαγούσα τὸν παιδα εἰς τὴν κατκνήσιν τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ κίθάνεσθαι καὶ διανοεῖσθαι, τοῦ ὀρέγεσθαι καὶ θούλεσθαι καὶ προσάγουσα αὐτῷ τὰς διαφορωτάτας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου μορφὰς διδάσκει αὐτὸν νὰ διακρίνῃ τὰ ψυχικὰ ἐλατήρια καὶ νὰ κρίνῃ τὴν ἀπὸ τῆς δικθέσεως ἐκάστου ἡθικὴν ἀξίαν τῶν πράξεων. Ἡ ποίησις παρουσιάζουσα καὶ καθιστώσα γνωστὸν τὸν ἀνθρώπον εὐρισκόμενον εἰς λύπας καὶ χαράς, εἰς ἀδμονίας καὶ ἐλπίδας ἢ ὑπὸ δικθρίων παθῶν κατεχόμενον διεγείρει καὶ ἀνεπτύσσει καὶ τὸ συμπαθητικὸν συναίσθημα τοῦ παιδός. Δεικνύουσα δὲ τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ συνέσει αὐτοῦ καὶ τῇ μορῇ, ἐν ταῖς παρεφορκαῖς αὐτοῦ καὶ παρεκκλίσεις ἀπὸ τοῦ ἡθικοῦ νόμου, τρέπει πρὸς τὴν σωφροσύνην. Ἐξυμνοῦσα δ' εὐγενεῖς πράξεις καὶ παρουσιάζουσα τὰς ἠρωϊκὰς μορφὰς παρωχημένων χρόνων, δίδει ὀρισιμένην κατεύθυνσιν εἰς τὸν ζῆλον τῆς ἀνεπτυσσομένης γενεᾶς. Ἡ μορφωτικὴ δ' αὐτῆς ἐπίδρασις εἶναι τοσούτω μεῖζων, καθ' ὅσον, ἐμφανισμένη ἡμῖν ὑπὸ τελείων μορφῶν, ἐντυπῶται εὐκολώτερον ἐν τῇ μνήμῃ καὶ εὐχερέστερον τὰ ἀπὸ ταύτης διδάγματα ἐπικρατεῖ εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν.

Γ') Ἡ ποίησις ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν θεραπείαν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος. Αὕτη ἀπὸ τῶν σπλάγγων τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐκπηδήσασα, ἀντικατοπτρίζει τὸ ἦθος καὶ τὸν χαρακτῆρα, τὰ ἰδιάζοντα γνωρίσματα καὶ τὰς βλάβεις τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Ἐνθουσιάζουσα δέ, ἐπιδρᾶ ἐνκντίον τῆς ἀκαταλογίστου μιμήσεως τοῦ ξένου καὶ ὀθνείου. Δι' ὃ ἐπιβάλλεται εἰς τὸ σχολεῖον τὸ καθῆκον, ὅπως φροντίσῃ, ἵνα οἱ πρόφαιμι αὐτοῦ ἀποκλήσῃσι πλήρη γνώσιν καὶ σαφῆ συνείδησιν τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἀγαθοῦ.

Δ') Ἡ μετὰ τῶν ποιημάτων ἀναστροφή οὐκ ὀλίγον προάγει καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ μαθητοῦ περὶ τὸ δεξιῶς χειρίζεσθαι τὴν γλῶσσαν. Διὰ ταύτης οὗτος ἀποκτᾶ πλούσιον θησαυρὸν ἐπιτυχῶν ἐκφράσεων καί, ἐν ᾧ τὸ οὖς αὐτοῦ κατ' ὀλίγον ἀποξενούται ἀπὸ ταπεινῶν τρόπων τοῦ ἐκ-

φράζεσθαι, συνηθίζει συγχρόνως εἰς ὅ,τι εἶναι ἐπίχαρι καὶ εὐφρων. Ὁ γνώριμος δὲ γενόμενος πρὸς τὴν ποιητικὴν ἔκφρασιν, οὐ μόνον δύναται νὰ κατὰ τὴν γλῶσσαν τῆς ἐνθουσιώδους τοῦ πνεύματος διχθέσῃ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκτου ἐσωτερικὴν κατάστασιν σαφῶς νὰ κατὰ τὴν φωνὴν εἰς τοὺς ἄλλους καὶ καθίσταται ἰκανὸς νὰ αἰσθάνηται τοὺς πάλμους τῆς καρδίας τοῦ πλησίον καὶ ἐκτιμᾷ αὐτούς.

Βεθέως πεπεισμένοι περὶ τῆς ὑψηλῆς μορφωτικῆς ἀξίας τῆς ποιήσεως, νομίζομεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη πληθὺς ποιημάτων νὰ γνωρίζηται τῷ μαθητῇ, ἐκλογὴ τις τῶν καλλίστων, ὅσα ἡ ἡμετέρα ποίησις παρήγαγεν. Διὰ τῶν ἀπὸ τούτης ζωηρῶν καὶ μονίμων ἐντυπώσεων, αἵτινες προσελκύουσι τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν, πρέπει ἡ νέα γενεὰ νὰ ἀνδρῶται καὶ νὰ ἐνδυναμῶται. Ἡ συγῆ συνάφει καὶ ἀναστροφή μετὰ τῶν ἰδεωδῶν μορφῶν τῆς ποιήσεως· πρέπει νὰ θεραπεύηται, ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ διάθεσις καὶ ἰκανότης πρὸς αὐτενεργὸν ἔκφρασιν τοῦ ἐν τῇ ποιήσει γνωσθέντος κελοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Σχολεῖον δέ, ἐν ᾧ ἡ φρονιτις πρὸς μύθοισιν τοῦ κόσμου τῶν συνκισθημάτων καὶ τοῦ ἥθους καὶ ἡ πρὸς τούτην συνδεδεμένη θεραπεία τῆς ποιήσεως, ἐλλεῖπει, ὁμοιάζει πρὸς κατὰ τὴν χειμερινὴν ἡμέραν, πρὸς οὐρανὸν συννεφώδη καὶ οἰνοὶ μολύβδινον ἐστερημένον τοῦ θάλπου, τοῦ ἡλίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ΄

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΑ ΤΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

Ἴνα ἡ διδασκαλία καὶ ἡ μελέτη ποιητικῶν τευχῶν ἐπιφέρει τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, προϋποθέτουνται κυρίως τρία τινά: 1) ποιητικῶς μεμρφωμένος διδάσκαλος· 2) παιδαγωγικῶς ὀρθὴ ἐκλογὴ τῶν ποιημάτων καὶ 3) σκόπιμος μεθοδικὴ ἐπεξεργασία.

1. Ἡ περὶ τὴν ποίησιν μόρφωσις τοῦ διδασκάλου.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη διὰ μακρῶν νὰ ἐξηγηθῇ ἐντὸς, διὰ τί ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ ἀποκτήσει ὁ διδάσκαλος καλλιθητικὴν

τινα μέρφωσιν καὶ νὰ ἔχη γνωρίσει τὴν φύσιν καὶ τὰς ιδιότητες τῆς ποιήσεως, ἀφ' οὗ πολλάκις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ διδασκαλίᾳ τῆς μητρικῆς γλώσσης ἢ περὶ τὴν ποίησιν μέρφωσις ἀποβάνει αὐτῷ χρησιμωτέρη ἢ ἀντ' αὐτῆς πολὺ περισσοτέρη ποσότης ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Ἐὰν ὁ διδάσκαλος ἔχη τὸ ἀπαιτούμενον μέτρον τῆς κλασικισθητικῆς μορφώσεως, τότε καὶ ἄκων θὰ ἐπιλαχθένηται πάσης εὐκαιρίας, ἵνα ἐμφυσήσῃ εἰς τὴν καρδίαν τῶν παιδίων, ὅτι αὐτὸς συναισθάνηται· θὰ καταδείξῃ αὐτοῖς πᾶν ὄρατιον, ὅπερ ἐν τῇ ἀγνωσίᾳ συναντᾷ· εὐχάριστος θὰ διατρέψῃ ἐν τούτῳ καὶ μεθ' ἡδονῆς θὰ ὁμιλήσῃ περὶ αὐτοῦ· τὸ φαιδρὸν αὐτοῦ βλέμμα καὶ ἡ εὐχαρὶς φυσιογνωμίας θὰ μακρυρῶσιν ἰκκῶδες, ὅ.τι συναισθάνηται, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ θὰ φανερώη τὴν πρὸς τὸ καλὸν καὶ ὄρατιον ἐκτίμησιν του. Ὁ ἀληθὴς παιδαγωγικὸς ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ τῷ τρόπῳ, τοῖς λόγοις καὶ τῇ ὄλῃ συμπεριφορᾷ παρέχει εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ παράδειγμα ἀνθρώπου τὸ καλὸν συναισθανομένου, ἐνσωματώσιν τινος τοῦ ὑποδείγματός, ὅπερ τὸ ἀγνωστικὸν βιβλίον προσάγει. Καθοδηγεῖ τοὺς μαθητὰς κατὰ τὰ ὑποδείγματα ταῦτα νὰ μορφώσωσι τὰς τοῦ βίου αὐτῶν ἀρχάς, νὰ ἐκλέγωσι τοὺς λόγους των καὶ τὰς πράξεις νὰ ῥυθμίζωσιν, οὐδὲν δὲ ἐπιτρέπει εἰς τοὺς παῖδας, ὅπερ πρὸς τὸ συναίσθημα τοῦ καλοῦ ἀντίκειται.

ΣΗΜ. Βεβαίως πρὸς εἰσαγωγὴν καὶ προαγωγὴν τοῦ διδασκάλου εἰς τὴν γνῶσιν τῶν τῆς ποιήσεως θὰ ἦτο συντελεστικὴ ἢ μελέτη πρακτικῆς τινος ποιητικῆς. "Ὅπως δ' ἡ θεωρητικὴ γνῶσις τῆς μουσικῆς ἀποτελεῖ ἐν τῶν στοιχείων τῆς μορφώσεως τοῦ διδάσκοντος προσωπικῷ, θεωρουμένη ἀναγκαία πρὸς διέδοσιν τοῦ μουσικοῦ συναισθήματος, οὕτω καὶ εἰδὸς τι γενικῆς ποιητικῆς βάσεως δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ ἔχη ὁμοίαν ἐπενέργειαν.

2. Παιδαγωγικῶς ὀρθὴ ἐκλογὴ τῶν ποιημάτων.

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀρχή, ὅτι ἐν τῷ ἀγνωστικῷ βιβλίῳ πρέπει μόνον τὰ κάλλιστα τῶν ποιημάτων τῆς πατρίου φιλολογίας νὰ περιλαμβάνονται. Ἄλλ' ἡ πραγματώσις τῆς ἀρχῆς ταύτης δὲν εἶναι εὐχερής· διότι δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ εὑρεθῶσι τὰ κάλλιστα, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ προσαρμύζονται ταῦτα εἰς τὰς πνευματικὰς τῶν μαθητῶν ἀνάγκας καὶ νὰ ἀνταποκρίνωνται εἰς τὴν ἐκάστοτε βυθμίδα τῆς ἰκκότητος αὐτῶν καὶ μορφώσεως. Πρὸς τὴν κατάλληλον δ' ἐκλογὴν τῶν ποιημάτων δύναται νὰ συντελέσωσιν αἱ ἐξῆς παρατηρήσεις.

1. Καθώς ἐν τοῖς πράγμασιν, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι πρέπει νὰ ἰρρωμένω ἀπὸ τῶν στοιχειωδεστάτων. Ἀπλοῦν τι ποιήμα καλῶς ἀναγνωσθῆν, κατὰ τὴν ἑμὴν διεγείρων ἡμῖν κατὰλληλῃ συναισθηματικῇ εἶναι πολὺ ὠφελιμώτερον δυσκόλου καὶ ἐκλεγέντος καὶ ἀτελῶς κατανοηθέντος. Δι' ὃ οὐ μόνον ἀπὸ τῶν ἀπλουστάτων ποιητικῶν δοκιμῶν πρέπει νὰ ὀρμαῖται ἡ διδασκαλίς, ἀλλὰ καὶ νὰ προχωρῇ μόνον ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον κρίθηναι ὅτι εἶναι στερεόν τὸ ἔδαφος ἐν τῷ πνεύματι τῶν παιδῶν διὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην.

Ἐκτός δὲ τῆς καθ' αὐτὸ παιδικῆς ποιήσεως τὰ εἰς τοὺς παιδας προσφερόμενα ἐν ταῖς κατωτέροις τάξεσι ποιητικὰ προϊόντα πρέπει νὰ διεγείρωσι καὶ τέρψιν πρὸς τὴν δημόδιην ποίησιν. Ἡ κοινὴ διάλεκτος εὐκολώτερον προσελκύει τὰς καρδίαις τῶν παιδῶν, καὶ ποίημά τι ἐν ταύτῃ γεγραμμένον εἶναι τερπνότερον αὐτοῖς ἢ ἐν τῇ καθ' ἑαυτοῦσιν. Διότι ἀπὸ τῆς καθ' οἶκον μορφώσεως ἀνέρχονται εἰς τὴν συνειδήσιν πλείονες ἀφομοιωτικοὶ κύκλοι παραστάσεων ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ἢ ὅταν ἐν καθ' ἑαυτοῦσιν τὸ ποίημα εἶναι γεγραμμένον.

2. Ἡ ἐκλογή τῶν διδασκτέων ποιημάτων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ προγράμματος ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς καθὰ τὸ σχολικὸν ἔτος ὀριζομένης ὕλης καθὰ τὴν ἔννοιαν τῆς συγκεντρώσεως. Ὅτι τὰ διάφορα μνημῆματα πρέπει ἀμοιβαίως νὰ ὑποβοηθῶνται καὶ συμπληρῶνται, εἶναι αὐτονόητος προϋπόθεσις παντὸς ὀρθοῦ προγράμματος. Δι' ὃ τὰ διδασκτέα ποιήματα πρέπει νὰ παρατίθενται οὕτως, ὥστε μηδὲν νὰ παρασιτᾷ ἐντελῶς ἀσχετον πρὸς τὴν λοιπὴν διδασκαλίαν, ἥτις οὐδαμῶς νὰ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν παρασκευὴν τῆς κατανοήσεως αὐτοῦ.

Ἐν τῇ ἐκλογῇ δὲ τῶν ποιημάτων καθὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ καθ' ἑκαστον ἔτος σχολικοῦ προγράμματος, αἱ ἐπόμενα νύξεις συμφωνοῦσι πρὸς τὰ εἶδη λεγθέντα. — Καὶ πρῶτον μὲν αἱ διάφοροι ἐν τῇ φύσει μεταβολαί, ἰδίᾳ δ' αἱ μεταβολαὶ τῶν ὥρων τοῦ ἔτους καὶ τῆς ἡμέρας παρέχουσι πλῆθὺν ὕλης (ἀφομοιωτικῶς κύκλους). πρὸς ἣν πολλὰ εἶναι δυνατόν νὰ συναφθῶσιν. Δεύτερον τὰ ποιήματα ἵτινα παραγματοῦνται μυθώδη ἢ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ πρόσωπα, δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζωνται ἀπομεμονωμένα, ἀλλ' ἐν στενῇ συνφορῇ πρὸς τὴν διδασκόμενῃ ἱστορικῇ ὕλῃ. Ἐάν τις καθὰ τὸ δοκοῦν διδάσκη ποιήματα, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν αὐτοῖς ἱστορικὴν ὕλην καὶ ἀπομεμονωμένῃ ταῦτα ἀπὸ τῆς ὅλης διδασκαλίης καταλείπη, τοῦτο μόνον εἶναι

δυνατόν νά ἀποδείξη, πόσον μικράν εἶναι ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας. Τρίτον τὰ ποιήματα, ἕτινα ἀνεπτύσσουσι θρησκευτικά, ἠθικά καὶ πατριωτικά συναισθηματα εἶναι δυνατόν νά συναρῶσι πρὸς κατὰλλήλους θρησκευτικάς, πατριωτικάς καὶ ἄλλας ἰδιαιτέρας τοῦ σχολείου εὐραίας. Καὶ ἡ καθ' ἑαυτοῦ δὲ πρόσθετος τῆς διδασκαλίας, καὶ ἐκδρομὴ καὶ διάφορα συμβεβηκότα τοῦ βίου δύνανται νά περᾶσιν τὰς ἀνγκυλιούσας πρὸς πρόσληψιν τοῦ περιεχομένου ποιήματός τινος περὶστασίας.

3. Μεθοδικὴ ἐπεξεργασία τῶν ποιημάτων.

Ἐν τῇ ἐξετάσει ποιήματός τινος πρὸ παντός εἶναι ἀνάγκη νά ἔγωμεν ἐν νῷ, ὅτι πρόκειται περὶ τεχνουργήματος, τοῦ ὁποίου πρέπει νά ἀποκτήσῃ σφῆ γνῶσιν οἱ παῖδες. Πρέπει ὁ μὲν τῆς νά μὴ ἀρκεσθῆ εἰς τὴν ἀσφῆ τοῦ βίου ἐντύπωσιν, ἣτις σχηματίζεται ἐν τῇ ὑπὸ τινος ἀπλοῦ ἀνθρώπου περὶ τὴν ἀκλίση καλλιτεχνήματός τινος, ἀλλ' ὀφείλει νά γίνῃ ἰκανὸς νά κατὰδείξῃ ἕνα ἕκαστον τῶν λόγων καὶ σχέσεων, ἕτινα προκαλοῦσι τὴν εὐάρεστον συνίσθημα αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἐπανειλημμένης δ' ἀσκήσεως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐν τέλει ὁ μὲν τῆς κατορθοῖ νά κατὰνοῆ καὶ ἐκτιμᾷ ποίημα καὶ ἄνευ τῆς ἐπικουρίας τοῦ διδάσκοντος (1).

Μετὰ τὴν δὴλωσιν τοῦ σκοποῦ ἐν τῇ προπαρασκευῇ ἀνεπλάττονται

(1) Πρὸς εἰσαγωγήν εἰς τὴν ποιητικὴν οὐσίαν ποιητικοῦ τινος προϊόντος ἀπαιτεῖται φυσικῶς πρὸ παντός κατανόησις τῆς ποιητικῆς ὑποστάσεως καὶ ἀπὸ ταύτης τέρψις, ὡς ἤδη εἰλέγη. Ἀπλᾶ δὲ ποιητικὰ προϊόντα ἐπιδρῶσιν ἀμέσως ἐπὶ εὐαισθητῶν καρδιῶν καὶ θὰ ἦτο ἀνοησία νά λεγθῆ, ὅτι πρὸς ἀπόλαυσιν ἢ καὶ μόνον πρὸς κατανόησιν ποιήματός τινος εἶναι πάντοτε ἀναγκαῖα σχολία. Ἀλλ' ὅμως δὲν πρέπει καὶ νά καταφρονῆται συνοδὸς τις ὕψωνον τὴν διάνοιάν μας καὶ τὸ κύριον σημεῖον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κρατῶν. Διότι καὶ ὅταν ὁ διδάσκαλος ἔχη μορφωθῆ οὕτως, ὥστε νά δύναται ἀμέσως νά ἀντιλαμβάνηται τοῦ καλοῦ καὶ τὴν ἀπὸ τούτου ἡδονὴν νά αισθάνηται, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν δύναται νά διαπεράνη ἐπιτυχῶς τὴν μεθοδικὴν ἐπεξεργασίαν ποιήματός τινος, ἐὰν μὴ κατενόησε πρότερον ἐντελῶς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ.

Διὰ τοῦτο οὐδεμία βλάβη προσγίνεται, ὅταν ἡ πρόθεσις τοῦ ποιητοῦ διὰ τινος σημειώσεως ἐξαγγέλληται καὶ καταδηλωταί. Βεβαίως διὰ τοῦτο δὲν παρέχεται πᾶσα ἡ δυνατὴ βοήθεια· ἀλλ' ὅμως κατορθοῦται τι, ὅταν ὁ διδάσκαλος ἦδῃ εἶναι εἰς θέσιν νά συναισθάνηται τὴν ἀπὸ τοῦ κάλλους τῆς ποιήσεως τέρψιν.

αί πρὸς κατανόησιν τοῦ ποιήματος ἀναγκάζει προσλαμβάνουσαι παραστάσεις καὶ περιάγονται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς προσδοκίας, ἵνα διαγερωθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν, προσέτι δὲ προπαρκασκευάζεται ἡ διάθεσις, ἣν τὸ ποίημα ἐκφράζει. Ὁρμωμένη δ' ἡ προπαρκασκευὴ ἐκ τῆς κυρίας ἐννοίας, τοῦ σκοποῦ τοῦ ποιήματος, βαθμηδὸν τείνει πρὸς τοῦτο, ὅπως ἐν τῷ πνεύματι τοῦ παιδὸς ἐρωτήσεις ἀναφυῶσι, πρὸς αἷ καὶ κατάλληλοι ἀπαντήσεις ἀνευρίσκονται ἐν τῇ τοῦ νέου προσχωγῇ.

Ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ ἐλέγθη καὶ ἐδικαιολογήθη, διὰ τί τῆς κατὰ τμήματα κατανόσεως δὲν πρέπει νὰ προηγηθῆται ἀνάγνωσις τοῦ ὅλου ποιήματος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Ἀλλὰ καὶ τῶν μαθητῶν, γενικῶς εἰπεῖν, ἡ περὶ τὸ ἀναγινώσκειν δεξιότης δὲν ἔχει οὕτω προαχθῆ, ὥστε νὰ περιμένη τις περ' αὐτῶν (κατὰ τὰ ἐξ ἄρχῃ σχολικὰ ἔτη) ἐπιτυχίαν ἐν τούτῳ. Ἐὰς σκεφθῆ τις ποσάκις ὁ ποιητὴς ἐν ταῖς λέξεσι καὶ τῇ κατασκευῇ τῶν προτάσεων ἀπομακρύνεται ἀπὸ τοῦ συνήθους λόγου καὶ πόσον ἐκ τούτου δυσχεραίνεται ἡ κατ' ἤθος ἀνάγνωσις. Δι' ὃ ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει ὁ μαθητὴς ὅτε μὲν νὰ διακόπτηται ἐν τῇ ἀναγνώσει, ὅτε δὲ νὰ προσκρούῃ εἰς τὸν ὀρθὸν τονισμὸν καὶ τὴν συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν διακοπὴν ἢ χωματισμὸν τῆς φωνῆς. Ὁ διδάσκαλος δὲ τότε ἀναγκάζεται συνεχῶς ὅπως διορθῇ. Ἀλλὰ τὸ ποίημα διὰ τῆς κακοτέχνου ἀναγνώσεως παρμαρροῦται καὶ εὐτελέστερον παρίσταται. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει οἱ μαθηταὶ νὰ προαναγινώσκωσι τὰ διάφορα τμήματα. Ἀλλὰ δὲν πρέπει οὐδ' ὁ διδάσκαλος νὰ πράττῃ τοῦτο διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: πρότερον ἐλέγθη ὅτι ὁ διδάσκαλος ὀφείλει τότε νὰ ἀναγνώσῃ, ὅταν ὁ παῖς ἤδη ἔχῃ κατανόησιν τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος. Οὕτω θὰ εἶναι ἠναγκασμένοι, ἐὰν καὶ νῦν κατὰ τμήματα καὶ εἴτα τὸ σύνολον τοῦ ποιήματος ἀναγνώσῃ, δις τοῦτο νὰ πράξῃ ἢ ἐπανάληψις δ' αὐτῆ πρέπει νὰ ἀποφεύγηται, ἐφ' ὅσον εἶναι ἱκανοὶ οἱ μαθηταὶ τοῦτο νὰ πράξωσιν. Διὰ τοῦτο νομίζομεν, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἢ ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ τρίτου ἔτους (ἀνακλῶσις τῆς ἱκανότητος τῶν μαθητῶν) ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἀρχῆται εἰς σιωπηλήν, διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μόνον γινομένην ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀνάγνωσιν. Ὁ παῖς οὕτω διδάσκεται νὰ ἐγκύπτῃ κῦτενεργῶν ἐπὶ τῆς ὕλης. Ἐν τῇ ἐνεργείᾳ δὲ ταύτῃ δὲν παρενοχλεῖται ὑπὸ τῶν ἐλλείψεων καὶ τῆς ἀδεξιότητός του περὶ τὸν τονισμὸν καὶ διακοπὴν τῆς φωνῆς. Εἶναι δὲ δυνατόν εἰς μέρη, εἰς αἰδιάζουσαι δυσχερεῖαι παρκακλῶουσαι τὴν κατανόησιν, κατὰ τὴν ἀνάγκην μα-

κρότερον νὰ χρονοτριβῶμεν. Τέλος δὲ, καὶ τοῦτο εἶναι οὐχὶ τὸ ἐλάχιστον προτέρημα τῆς μεθόδου ταύτης, διὰ τούτου τοῦ τρόπου δὲν λέγεται ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς διδασκαλικῆς ἐργασίας πᾶν ὅ,τι εἶναι ὀρθὸν νὰ λεχθῆ κατὰ τὴν μετὰ ταῦτα ἐξέτασιν τῆς γλωσσικῆς μορφῆς, οὕτως ὥστε ὁ μαθητὴς περιμένει μετὰ ζωηρᾶς προσδοκίας τὴν πρῶτον τῆς διδασκαλίας.

Κατανόησις τοῦ περιεχομένου.— Ἡ λέξις τῆς ποιήσεως ὅτε μὲν εἶναι λίαν πλουσία καὶ ἐκτενής, ὅτε δὲ λίαν γλίσχρος καὶ πυκνὴ καὶ σύντομος· δι' ὃ τὸ παιδικὸν πνεῦμα διὰ τῆς πρώτης ἀναγνώσεως δὲν δύναται νὰ κατανόησῃ ἐντελῶς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Τούτου δ' ἕνεκα ἔχει ἀνάγκη μακροτέρως ἐξετάσεως καὶ ἐμβυθύσεως εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ἐκφράσεως. Δι' αὐτὸ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ποιήματος, ἐν ταύτῃ τῇ τάξει τοῦ λόγου εἶναι πρὸ πάντων ἀπαραίτητος λεπτομερὴς ἐξέτασις, ἐν ἣ ἡ ἀλληλουχία ἀνακλύπτεται, τὸ ἔλλιπές συμπληροῦται καὶ πᾶν τὸ ἀσφές διασφηνίζεται ἢ ἐξέτασις αὕτη ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ εἰς τὴν μορφήν τοῦ ποιήματος. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὸ σύνολον ἐπιμελῶς συνοφνίσεται ἐν τῷ πνεύματι διὰ συνδυαστικῶν νημάτων. Τῶν μάλιστα δὲ διεγερτικῶν τοῦ πνεύματος ἀσχήσεων εἶναι καὶ ἡ ἀνάγνωσις μεταξὺ τῶν γραμμῶν. Πρὸ παντὸς δ' ὅμως ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀποδίδῃ ἐκ νέου ζῶν ἐἰς τὴν σημασίαν τῶν λέξεων τῶν δηλοῦσάν ἀντικείμενα διὰ τῶν κρίσεων ἀντιληπτὰ. Ἡ ἐξέτασις δὲ τῶν λεπτομερειῶν ἐπάγεται τὴν ἄνοδον εἰς τὸ τῆς συνειδήσεως φῶς τῶν ἐπὶ μέρους ἐν τῷ ποιήματι εἰκότων. Ἄφ' οὗ δ' οὕτως ὁ μαθητὴς ἐντελῶς τὸ πρᾶγμα κατανόησῃ, τότε ὑπολείπεται ἢ τοῦ ὕλικου διαλογῆ, ὁ χωρισμὸς τοῦ κυρίου ἀπὸ τοῦ δευτερεύοντος, ἔως οὗ τὰ κύρια νοήματα ἀνευρεθῶσι καὶ προσέτι ἡ βελυτέρως ἔννοιαι, ἢ ἰδέαι τοῦ ποιήματος⁽¹⁾. ταῦτα δὲ συντόμως διατετυπωμέναι καταγράφονται.

(1) Περὶ τῆς φύσεως τῆς ἰδέας δὲν ἐνομίσαμεν περιττὸν νὰ παραβῶμεν διὰ συντομωτέρων τὰ ὑπὸ τοῦ Hiecke ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Μάκβεθ τοῦ Σακσπέιρου λεγόμενα: Λέγοντες ἰδέαι τοῦ ποιήματος δὲν πρέπει νὰ νοῶμεν διδασκαλίαν, ἣν πρὸ τῆς ποιήσεως τοῦ ποιήματος ὁ ποιητὴς ἐν νῷ ἐσχημάτισεν ἐν ἀφρημένῃ μορφῇ καὶ τῆς ὁποίας τὴν σκόπιμον βαθμιαίαν περιβολήν, ἐν μορφῇ συμβεβηθῆκτος τινὸς καὶ γεγενημένου, τὸ ποίημα παρουσιάζει. Οὕτω δὲ θεωρούμενον τὸ ποιητικὸν δημιουργήμα περιπίπτει εἰς τὸν μῦθον, ὅστις εἶναι διάμεσόν τι διδα-

Ὁ ἄριστος δὲ τρόπος τῆς διεξγωγῆς τῆς ἐργασίας τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ ἐρωτηματικὴ μορφή. Αὕτη ὑπὲρ πάσων ἄλλων μορφῶν τῆς διδασκαλικῆς συντελεῖ πρὸς ἐμφύγωσιν τοῦ διδασκασμένου· προσεῖτι δὲ παρέχει τὸ ἀλλοτρίον μέσον τοῦ ἐλέγχου τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς τάξεως. Διὰ κατὰ κλήλων ἐρωτήσεων καθοδηγοῦνται ἰδίως οἱ μα-

κτικὸν εἶδος. Ὡστε ἐν τοῖς ποιήμασι δὲν πρέπει νὰ γίνηται λόγος περὶ διδασκαλίας καὶ περιβολῆς, ἀλλὰ περὶ πνευματικῆς τινος ὑπόστασεως καὶ τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς, περὶ ψυχῆς καὶ σώματος. Ἡ πνευματικὴ αὕτη ὑπόστασις, τὸ πνευματικὸν τοῦτο ὄν, ὅπερ ἐν ὁρισμένῳ τινί τεχνουργήματι ἐξεκρίσεται εἰς ὑποκείμενον τῆς τέχνης, ὁ πνευματικὸς οὗτος σπέρμας, ὡς ἠδύνατο νὰ κληθῆ, ὅστις ἀποβαίνει καρπός, ἀνάγκη βεβαίως, ἀκριτέστερον παρατηρούμενος εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἡθικοῦ, διότι ἡ τέχνη παρουσιάζει ἡμῖν τὸν ἄνθρωπον ὡς ὄν τι ἐνεργούν καὶ διὰ τοῦτο ὁ ποιητὴς αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ τὴν διαθεσιν νὰ ἐκφράσῃ ἐν μορφῇ ἡθικῆς διδασκαλίας τὴν ἐν τῇ ἀναλύσει τοῦ τεχνουργήματος ἐκφαινομένην οὐσίαν αὐτοῦ. Ἐὰν μὴ ἐλαμβάνετο ὑπ' ἄψιν ὁ λόγος τοῦ Goethe, ὅτι ἡ τέχνη δὲν προτίθεται νὰ διδάξῃ, ἀλλὰ νὰ ἐξεικονίσῃ καὶ διὰ τούτου καὶ νὰ διδάξῃ, τότε ὁ χαρακτήρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἀνεπιτηδεύτου, δι' οὗ ἀκριβῶς τὸ τεχνουργήμα καταλαμβάνει καὶ κατακυριεύει τὸν ὅλον ἄνθρωπον, ὅστις ἀντιλαμβάνεται αὐτοῦ, θὰ ἀπόλλυτο προκειμένου πρὸς τοιαύτης ἀντιλήψεως τῆς ἰδέας, ἥτις θὰ ἀπηλύοντο πρὸς τὴν σκίψιν καὶ τὴν νόησιν, ὅπερ εἶναι ὑποκείμενον τῆς ἐρεῦνης τοῦ πεζοῦ λόγου. Ὁ παρατηρητὴς τότε ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ δι' ὅλης τῆς ψυχῆς ἀπολαύοντος θὰ ἀπεπλανᾶτο εἰς τὴν περὶ τὴν μαθητευομένου θέσιν καὶ ὁ ποιητὴς, ὅστις ἐξ ἀρχῆς θὰ προσέθετο νὰ ἐξενέγκῃ διδασκαλίαν τινά, μόνον πεζόν τι ἔργον θὰ παρήγεν. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ποιητικὴ δὲν εἶναι τι ἐντελῶς ἐξ ἰδίας προαιρέσεως παραγόμενον, δὲν εἶναι γέννημά τι προεργόμενον ἐκ τῆς νοήσεως μόνον καὶ τῆς βουλήσεως. Ἡ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ποιητικῶν προϊόντος εὐνουστάτη ψυχολογικὴ ὁδὸς εἶναι αὕτη : Τῷ ποιητῇ ἐγγίγνεται σπουδαία τις ὑπὸ ποιητικῆν ἔσποψιν ὕλη, ἥτις κρατεῖ αὐτοῦ, καταλαμβάνει ὅλον τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ κόσμον, κατέχει τὰς τε αἰσθήσεις καὶ τὴν νόησιν αὐτοῦ· καὶ ὅταν δὲ ἡ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πραγματικότης ἐκλίπῃ, πάλιν ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ἐξακολουθεῖ ἐπιζῶσα καὶ κατέγρουσα τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ καὶ τὴν διαθέσιν καὶ δὲν ἀπαλλάσσεται αὐτοῦ, πρὶν ἢ οὗτος ἐπαναγεννήσῃ ταύτην διὰ τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ ὁρμῆς καὶ διαπλαστικῆς δυνάμεως ἐν προϊόντι ζωτικῷ, ἐν τῷ ὅποιῳ ἡ οὐσία καὶ ἐν ταῖς ἐλαχίσταις λεπτομερείαις ὡς ἐν σώματι διαφανεῖ καταφαίνεται.

(Ἴδε καὶ τὰ λεγόμενα ἐν σελ. 10' τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὰ ποιήματα Δ. Σολωμοῦ ὑπὸ Κ. Παλαμά [Βιβλιοθήκ. Μαρσαλῆ ὁρίθ. 138—139]. Πρὸς τὰ ἀνωτέρω λεγόμενα συμφωνοῦσι μᾶλλον αἱ αὐτοῖσι ἀναφερόμεναι ἰδέαι ξένων ποιητῶν ἢ αἱ τοῦ Σολωμοῦ.)

θηται πρὸς ἐξαιρέτως τῆς συναφείας τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ ποιήματι. "Ὅσα δ' ἐνεργητικώτερον παραινούνται πρὸς σκέψιν διὰ τούτων, τοσούτω ἀνωτέρω πρέπει εἰς ταύτας νὰ ἀπονεμηται ἄξια. Ἐπειδὴ δὲ διδασκόμενον διδασκτικὸν κείμενον, δυνάμεθα ἐνίοτε νὰ παρεμβάλλωμεν ἐρωτήσεις τινὰς ἀπλῶς τὸ περιεχόμενον ἐξαιρούσας. Αὗται δ' ἔχουσι διδασκτικὴν ἄξιαν, ὡς συντελοῦσι εἰς τὸ νὰ ὀξύνωσι τοὺς παιδὰς περὶ τὴν τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν.—Πᾶν δ' ὅμως ὑπερ διὰ τῆς ἀμέσου αὐτῶν ἀντιλήψεως δύνανται νὰ κατανοήσωσιν οἱ μαθηταί, τοῦτο μόνον των πρέπει νὰ ἀνευρίσκωσιν. Διὰ τούτου δὲ σπουδαίως πρὸς αὐτενεργείαν ὠθοῦνται.

Ὀικονομία τοῦ ποιήματος.—Μετὰ τὴν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διασκῶσιν τοῦ περιεχομένου προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς οἰκονομίας τοῦ ποιήματος. Ἡ ἄσκησις αὕτη ἀναγκάζει τοὺς παιδὰς πρὸς ἐσκεμμένην ἐξέτασιν καὶ συντελεῖ πρὸς τὴν τελείαν διὰ τοῦ ὅλου διείσδυσιν τοῦ παρρηρητικοῦ. Ῥητῶς δὲ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι ἡ οἰκονομία αὕτη δὲν ἀνευρίσκειται διὰ τῆς συμπαραθέσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῶν διαφόρων τμημάτων. Ἐν ταύταις μὲν τὸ βλέμμα στρέφεται εἰς ἓν μόνον τμημα τοῦ ποιήματος, ἐν ᾧ ἐν τῇ οἰκονομίᾳ εἰς τὸ σύνολον αὐτοῦ. Δι' ὃ πρέπει νὰ ἐπιζητηθῇ βάσις δικιρέσεως ἐνικία, καθ' ἣν τὰ διάφορα μέρη νὰ διατάσσωνται εὐκόλως καὶ εὐσυνόπτως. Ἡ δὲ γλωσσικὴ μορφή τῶν μερῶν πρέπει οὕτω νὰ διαπλάσσηται, ὥστε ἀνευ παραλλαγῆς τῆς σημασίας νὰ εἶναι ἡ διατύπωσις τῆς οἰκονομίας ὅσον τὸ δυνατόν βραχεῖα καὶ εὐκόλως καταληπτή.

Κατὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία γίνεται, ὅπως ἀκριβῶς ὀρίζεται ἐν τῷ μέρει, ἐν ᾧ ἐκτίθενται γενικῶς τὰ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλικῆς, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι ἡ ἐπακλεισμένη ἀνάγνωσις παρλείπεται, ὅτι ἡ διδασκαλικὴ ἐξέτασις ἐκτείνεται συνήθως περισσύτερον, ὅτι ἀπαιτεῖται συντονωτέρα πνευματικὴ ἐνέργεια περὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν κυρίων νοημάτων καὶ τῆς ιδέας, ἥτινα καὶ ἀναγράφονται. Μετὰ ταῦτα δ' ἀμέσως πρὸ πάσης ἄλλης ἐργασίας (ἐκ τῆς λεχθείσης ἀνωτέρω εἰς τὸ περὶ ἐκπαιδευτικῆς ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης μέρος [σελ. 88 κ. ἐ.]) ἐξετάζεται ἡ οἰκονομία τοῦ ποιήματος.

Ἐκτίμησις τοῦ ποιήματος.—Πᾶσα ἡ μέχρι τοῦδε γενομένη ἐργασία σκοπὸν εἶχε τὴν ἐξασφάλισιν τῆς κατανοήσεως τοῦ περιεχομένου. Διὰ τούτου δ' ὅμως τὸ θέμα τῆς διδασκαλικῆς τῶν ποιητικῶν ἐργων

εἶναι κατὰ τὸ ἤμισυ λελυμένον. Ὁ περικιτέρω δ' αὐτῆς σκοπὸς εἶναι νὰ ἀποκτήσωσιν οἱ παῖδες σαφῆ γνῶσιν τοῦ κάλλους τοῦ ποιήματος. Κατὰ ποῖον δὲ τρόπον τοῦτο ἐπιτυγχάνεται; Πρώτιστος ὄρος εἶναι, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη καὶ δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ ἐπικαληθῆ, νὰ κρίσθῃται ὁ διδάσκαλος καὶ κατανοῆ τὴν ποίησιν. Διότι οὐδεὶς δύναται νὰ δώσῃ ἐκεῖνο ὑπερ αὐτὸς οὗτος δὲν ἔχει. Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἐκδηλώσῃ θερμὸν τὸ διαφέρον ὑπὲρ τοῦ ὑποκειμένου τῆς διδασκαλίας. Ἡ φωνὴ αὐτοῦ πρέπει νὰ καταδηλοῖ καὶ εἰ δυνατόν ἐμβάλλῃ καὶ εἰς ἄλλους τὴν ἐντύπωσιν, ἣν τὸ ποίημα ἐμποιεῖ εἰς αὐτόν. ἐνθουσιώδης τις διάθεσις πρέπει εἰς αὐτῆς νὰ διακρίηται. Ἡ μεγίστη δὲ μεθοδικὴ τέχνη ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ τῆς, ἐὰν ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη διάθεσις ἐλλείπη. Ἀλλὰ τὸ ἐν τῇ ἀπυγγελίᾳ τάχτη τοῦ διδασκάλου ἐκδηλούμενον διαφέρον πρὸς τὸ καλὸν δὲν πρέπει εἰς τοῦτο μόνον νὰ περιορίζεται, ἀλλ' ἀπαιτεῖται νὰ γίνῃ καὶ σπουδαῖόν τι ἔτι μεθοδικὸν βῆμα. Ἴνα τὸ βλέμμα ὀξυνθῆ πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ ἀντίληψιν, πρέπει οἱ παῖδες νὰ καθοδηγηθῶσι νὰ διακρίνωσιν ἐν ἕκαστον τῶν στοιχείων τοῦ κλοῦ ἐν τῷ ποιήματι. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου (πρὸ τῆς κατ' ἤθος ἀναγκώσεως) εἶναι ἀνάγκη νὰ προδῶμεν εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ποιήματος, καθ' ἣν στρέφομεν τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ εἰς τὴν ἀξίαν τῶν διανοημάτων καὶ εἰς τὰς καλλοὰς τῆς μορφῆς.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι ἡ συζήτησις αὕτη πρέπει νὰ περιορίζεται ἐντὸς τῶν ὁρίων, ἥτις ἡ πνευματικὴ κατάστασις τῶν μαθητῶν ἐπιτρέπει. Δι' ὃ ἐν τῇ ἐπισκοπῇσι ταύτῃ πολλὴ προσοχὴ καὶ μεγάλη ἐπιφύλαξις ἐπιβάλλεται, διότι τοιαῦται παρκτηρήσεις προώρως γινόμεναι βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας γίνονται πρόξενον. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τοὺς ἐνηλίους ἡ εἰσχωγῆ εἰς τὴν τῆς τέχνης κατανόησιν δύναται νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν ἀπὸ ταύτης τέρψιν. Ἀλλ' εἰς δεκαετῆ καὶ δεκατετραετῆ παιδίᾳ ἐπέρχεται τὸ ἀντίθετον, ἐὰν μὴ ἡ μεθοδικὴ ἐπεξεργασίς γίνηται μετὰ μεγίστης ἐπιδεξιότητος. Οἱ παῖδες καὶ οἱ μὴ ἀνεπτυγμένοι ἄνθρωποι ἀρχοῦνται εἰς τὴν ἄμεσον ἐντύπωσιν καὶ δὲν ἐξετάζουσι τοὺς κανόνες τῆς τέχνης, καθ' οὓς γενόμενον τὸ ποίημα ἔστερψεν αὐτούς. Διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἡ διδασκαλίς πρέπει νὰ ἀρκῆται εἰς τοῦτο. Ὁ παῖς πρέπει πρῶτον νὰ συναισθανθῆ τὸ θέλημα τῆς ποιητικῆς ὡραιότητος, πρὶν ἢ περὶ ταύτης σκεφθῆ, διότι ἡ σκέψις παραβλάπτει τὸ συναισθημα. Πρώρον βλέμμα ἐν τῷ ποιητικῷ οἰκοδομήματι ἐπιφέρει τὸ

αὐτὸ συναισθημα, ὕπερ καὶ τὸ ἐντὸς τῶν παρασκευηθῶν βλέμμα· αἶρει τὴν ἀπάτην. Καὶ ἀκόμη δὲ περισσότερον βλέπτει τὸ πρῶτον.— Ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὸ πρῶτον καὶ σπουδαιότερον ἐν παντὶ ποιήματι εἶναι νὰ μάθῃ ὁ παῖς νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ποιήματος ἐκτιθέμενον γεγονός, εἰς τὴν ζωγραφουμένην θέσιν ἢ κατάστασιν. Δεύτερον νὰ κατανοήσῃ τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας ἐννοίας καὶ τὴν ἰδέαν τοῦ ποιήματος. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα πρέπει νὰ παρακολουθῶνται ὑπὸ ζωηροτάτων συναισθημάτων.

Ἄφ' οὗ δὲ τὸ πνεῦμα τῶν παιδῶν ὄριμον καταστῆ, τότε ἡ διδασκαλία εἶναι δυνατὸν νὰ στραφῇ καὶ εἰς τὰ τεχνικὰ μέρη, δι' ὧν ὁ ποιητὴς οὕτω θαυμασίως ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ λεχθῆ, ὅτι οἱ παῖδες ἔχουσιν ἀρχῆθεν ἀνεπτυγμένον τὸ συναισθημα διὰ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς καὶ ὅτι βραδέως δύνανται ἐκ τούτου νὰ συγκινηθῶσιν. Ἰδιόν τι θέλητρον ἐνασκαεὶ βραδέως ἡ ποιητικὴ μορφή καὶ ἐπὶ τοῦ λίαν μικροῦ παιδίου, ὡς δεικνύουσι τὰ ὅλως παιδικὰ ποιήματα. Ἄλλ' ἡ ἐπίδρασις αὕτη προέρχεται κατὰ πρῶτον λόγον ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τοῦ στίχου· πᾶν δ' ἄλλο ὅμως, ὡς αἱ ποιητικαὶ εἰκόνες, αἱ καλλοναὶ τῆς συνθέσεως εἶναι ἀκόμη ἀποκεκλεισμένα τῷ παιδί. Τὸ δ' ἐμβαθύνειν εἰς αὐτὸν ἐνδιεφέρον εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος· στρέφει τὴν προσοχὴν αὐτοῦ πρὸς τινὰ ἥρωα, δι' ὃν εἶναι δυνατὸν νὰ θερμανθῇ καὶ ἐνθουσιασθῆ, παρακολουθεῖ συντόμως διαφέρον τι συμβεβηκός, ἢ τοποθεσίαν τινὰ ἐξοχον, εἴτε καὶ δεικνύμα ἐξαιρετικὸν τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διάθεσιν. Ὅλως διάφορος εἶναι ἡ ἀντίληψις εἰδήμονός τινος τῆς τέχνης, ὅστις κατὰ πρῶτον παρατηρεῖ τὴν ἐποικοδόμησιν καὶ τὴν διάταξιν τοῦ ὅλου, τὴν πιθανότητά τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν ὀρθότητα τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν προσώπων. Ἄλλ' οἱ παῖδες δὲν δύνανται νὰ ἐξαρθῶσιν εἰς τὸ ὕψος τῆς τοιαύτης παρατηρήσεως. Ἰνα δὲ τις βεβαιωθῇ περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης ταύτης, δὲν ἔχει ἢ νὰ ἐρωτήσῃ ἀκριβέστερον τοὺς παῖδας περὶ τῶν ἀρεσκόντων αὐτοῖς μάλιστα ποιημάτων.

Ἡ διδασκαλία ἥτις τὸ πνεῦμα τοῦ μαθητοῦ ἐπιζητεῖ διὰ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς πολυειδῶς νὰ κοσμήσῃ, πρέπει καταρχομένη εἰς τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ ἐπίπεδον νὰ καθοδηγῇ τὸν τρόπον τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς ἐπικρίσεως αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ αἰσθητικὴ ἐκτίμησις ποιήματος τινος πρέπει νὰ ἐκτείνηται πρὸ παντός εἰς τὸ περιεχόμε-

νον αὐτοῦ, εἰς τὸν χαρακτηρὰ τῶν παρουσιαζομένων προσώπων καὶ εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτῶν. Ἐπειδὴ δ' ἐν τοῖς πλείστοις ποιήμασιν ἐνυπάρχει ἠθικός τις πυρὴν, διὰ τοῦτο πρὸς ἐξγωγὴν αὐτοῦ ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ κατβάλληται φροντίς. Τὸ ἰδιαιτέρως δὲ ποιητικὸν κείμενον ἐνίοτε καὶ ἐν ταῖς εἰκόσι τῶν ψυχικῶν παθημάτων καὶ τῶν τοποθεσιῶν, ἥπερ ὁ ποιητὴς πρὸ τῶν πνευματικῶν ἡμῶν ὀφθαλμῶν παρουσιάζει. Καὶ πρὸς τὰυτὰ λοιπὸν πρέπει νὰ στραφῇ ἡ προσοχή.

Ἀπὸ τῶν αἰσθητικῶν σχέσεων, αἰτίνες ἐν τῷ περιεχομένῳ ποιήματι τὸς τινος κείμενον, μετακλίνομεν εἰς τὰς ἐπιτυχεῖς ἐκφράσεις, τὰς προξενούσας εὐαρέσκειαν μορφάς, αἵτινες τὸν τρόπον τῆς ἐξεικονίσεως καθιστῶσι δῆλον. Ἡ τοιαύτη παρατήρησις συγγαμίας ἐν τῇ διδασκαλίᾳ παραμελεῖται. Οὕτω δὲ διδάσκεται ποῖόν τι, ὅπως καὶ περὶ τὸ διήγημα ἢ σελίς τις τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδος. Ἄλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι ἡ ἀπόλαυσις, ἣν ἡ ποίησις παρέχει, ὠρισμένως ἀξίαναι καὶ ἡ ἐντύπωσις εἶναι βαθυτέρη, ἐὰν καταστήσωμεν προσεκτικὸς τοὺς παῖδας πρὸς τὰ κάλλη τῆς μορφῆς. Διὰ τοῦτου δὲ κυρίως ἀντιλαμβάνονται οἱ παῖδες, ὅτι πρὸ ἐκῶτων ἔχουσι τεχνικὸν τι ἔργον. Διὰ τῆς παρατεινομένης δὲ ἕξως διαπαιδαγωγεῖται ἡ κλισησθῆσις αὐτῶν καὶ μεθάνουσι νὰ δικαρίνωσι τὰς τελείας ἀπὸ τῶν ἥττονα ἀξίαν ἔχουσῶν γλωσσικῶν ἐκφράσεων. Ἄλλ' ἐν τοῖς τοιούτοις ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ἐκὺν περιορισμὸς τινος καὶ δὴ τοσοῦτω πλείονος, ὅσω μικρότεροι εἶναι οἱ μαθηταί, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ αἰσθηνῶσι τὴν λεπτότητα τῆς ἀπεικονίσεως. Καὶ ἂν δὲ αἱ τοιαῦται συζητήσεις παρέχῃσι δυσκολίαν τινά, διὰ τοῦτο δ' ὅμως δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀνγκαῖα. Ἡ δυσκολία δ' αὕτη ἀπικτεῖται μετῶν μέτρον περισκέψεως καὶ μεθοδικῆς ἐπιδεξιότητος.

Ἀδεξιότης δὲ ἡ ὑπερβολικὴ τούτων ἐκτίμησις ἀπὸ μέρους τοῦ διδάσκοντος εἶναι δυνατόν ὅλω ἀντίθετα ἀποτελέσματα νὰ ἐπιφέρῃ καὶ ἐπιβλαβῶς νὰ ἐπιδράσῃ. Ἐὰν ὁ μαθητὴς ἐν τῇ μετὰ ταῦτα ἀναγνώσει τοῦ ποιήματος, χωρὶς ἐν τῇ προσεγγίσει τῆς καταστροφῆς νὰ αἰσθηνῆ ἑλαφρὰν τινος φοιτικὴν ἕνεκα τῆς προγενομένης αἰσθητικῆς διδασκαλίας, προσέχη μόνον εἰς τοὺς ἐντέχνους τοῦ παριστάμενου τρόπου, τὴν κλίμακα, τὰς ἀντιθέσεις, τὴν ἐπὶ τὸν, τοὺς ἰάμβους καὶ ἀναπαύστους, τότε ἀπόλετο δι' αὐτὸν τὸ κάλλιστον, ἥπερ ἠδύνατο αὐτῷ τὸ ποίημα νὰ προσφέρῃ. Ἡ διδασκαλία ἐν τούτῳ εἶναι ἀνάγκη εἰς τὰ

άπλούστατα νά ἀρκῆται. Τὸ πολὺ ὀλίγον βλάπτει ὀλιγώτερον ἢ τὸ παρὰ πολὺ.

Κατ' ἤθος ἀνάγνωσις.—Ἡ μεθοδικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ποιήματος μέχρι τοῦδε προεχώρησε μέχρι τοῦ σημείου, καὶ ὁ ὁ πᾶσις ὑπὸ πάσης τῆς ἐπόψεως ἐξήγησε τὸ ποίημα, ὑπὸ τε τῆς ἐκ τοῦ περιεχομένου προερχομένης καὶ ὑπὸ τῆς αἰσθητικῆς αὐτοῦ ἐπόψεως καὶ σχέσεις. Τὴν προκύψασαν δ' ἐντύπωσιν ἐνισχύομεν διὰ τῆς ὑποδειγματικῆς ἀπαγγελίας τοῦ ποιήματος. Ἄφ' οὗ δὲ μέχρι τοῦδε ἠρκεσθήμεν εἰς σιωπηλὴν ἀνάγνωσιν, εἶναι ἤδη κριτοὶ οἱ παῖδες νά ἀντιληφθῶσι τοῦ μουσικοῦ στοιχείου, τῆς ἀπὸ τοῦ ποιήματος εὐφωνίας. Διὰ ταύτης δὲ φθάνομεν εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας. Μετὰ δὲ τὴν κατ' ἤθος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀνάγνωσιν τοῦ ποιήματος οἱ παῖδες προσπαθοῦσι νά ἀπομνηθῶσι αὐτήν· κατὰ τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην μετὰ περισκέψεως ἐνκλάσσονται ἢ ὑπὸ ἐνὸς μόνου μαθητοῦ καὶ ἢ ἐν χορῶ ἀνάγνωσις.

Ἡ πράξις δ' ὅμως δεικνύει ὅτι πολλάκις, ἰδίως εἰς σχολεῖα ὀλιγοδύματα, καὶ μετὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ποιήματος, καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ διδασκάλου, τὰ ποιήματα ἀπαγγέλλονται ὑπὸ τῶν μαθητῶν διὰ λίαν μονοτονίαν καὶ δυσκρέστου χρωματισμοῦ φωνῆς. Ὁ τοιοῦτος δὲ χρωματισμὸς ἐπιδημικῶς καὶ εἰς τὴν ἀποστοματίσιν καὶ εἰς τὴν φυσικὴν ἔκφρασιν τοῦ παιδὸς μεταχθίδεται. Πρὸς ἐκρίξωσιν τούτου πρέπει νά ἀρχηται τις ἀπὸ συντομωτέρων προτάσεων καὶ νά μὴ ἀπομακρυνθῆ τούτων, πρὶν ὀρθῶς ἀπαγγελοῦσιν. Τὰς ὀρθῶς ἀπαγγελλομένης ταύτης προτάσεις πρέπει θρακίαν, σειρικί, ὄλη ἢ τάξις ὀρθῶς νά ἐπικαλυθῶσιν. Πρὸ πάντων δὲ εἰς τὸν τονισμὸν καὶ τὴν δικκοπήν τῆς φωνῆς πρέπει νά στραφῆ ἢ προσοχὴ. Οἱ μαθηταὶ παρὰσύρονται ὑπὸ τοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ στίχου ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ· τονίζουσι τὰς βάσεις τῶν ποδῶν, καὶ σταματῶσιν εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου, οὐδὲν φροντίζοντες περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ χρωματισμοῦ. Διὰ τοῦτο πρὸ παντός πρέπει νά προσέχωμεν περὶ τὸν τονισμὸν. Οὐδὲν βλάπτει νά τονίζηται κατ' ἀρχὰς ἢ κυριωτέρως λέξις ἐντονιώτερον τοῦ δέοντος. Οὕτως οἱ παῖδες θὰ ἐθισθῶσι νά σκέπτωνται, ὅτι ἐν ἐκάστη προτάσει εἶναι ἀπαραίτητον νά ἐξεκρηθῆ διὰ τοῦ τονισμοῦ μία λέξις. Μὴ νομισθῆ δὲ ὅτι ἀπόλυται ματαίως ὁ χρόνος, ὅταν ἀπαιτῆται ἀρκετὸς πρὸς ἐμάθησιν τῆς ὀρθῆς ἀπαγγελίας. Κκκὴ ἀνάγνωσις συντελεῖ, ὅπως, τὸ διὰ τῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας σφῆς κκκστάν, πάλιν ἐπισκοπισθῆ.

Ἀπομνημόνευσις.— Ἰδιαιζόντως ἐξέχοντα ποιήματα πρέπει νὰ ἀπομνημονεύονται, ἵνα παραμένωσι διαρκῆς τοῦ παιδὸς κτήμα διὰ τὰ νοήματα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν τοῦ κελοῦ ἀσθησιν. Ἐν ᾧ δὲ οὕτως ὁ μαθητὴς ἐξαναγκάζεται νὰ ὑπέικῃ ὑπὸ τὸ αὐστηρὸν περίβλημα τῆς ποιήσεως, γίνεται ἀπολύτως κύριος τῆς ὕλης οὕτως, ὥστε εἶναι εἰς θέσιν πλέον αὐτὸς οὗτος ἐν πλήρει σαφηνείᾳ καὶ θερμῷ συναίσθηματι νὰ ἀπαγγείλῃ αὐτὸ, χωρὶς νὰ περιπίπτῃ εἰς στομφώδη ἀπαγγελίαν καὶ μεταχειρίζεται θεατρικὰ σχήματα. Ἐὰν κατὰ μῆνα 1—2 ποιήματα καταστῶσιν οἰκεία τῷ μαθητῇ, τότε προσκτῆται οὗτος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους πλουσίαν καὶ ὠρσίαν κτήσιν, ἥτις εἰς τὴν νόησιν, τὴν καρδίαν καὶ τὴν μνήμην πολυειδῶς ἀποβάνει ἐπωφελῆς.

Ἐκθέσεις.— Ὡς γνωστὸν διάφορα εἶδη ἐκθέσεων εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθῶσιν ἀπὸ τινος ποιήματος· τὸ ἀπλούστατον δ' εἶδος εἶναι ἡ ἐν πεζῷ λόγῳ ἀπόδοσις τοῦ ποιήματος, δι' ἧς καταφαίνεται ἐὰν ὁ μαθητὴς κατὰ βῆθος κατενόησεν αὐτό· σημειωτέον δ' ὅτι, ἔταν ἡ τοιαύτη ἀπόδοσις δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν λύσιν τοῦ μέτρου καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ποιητικῶν ἐκφράσεων, ἀλλ' ἐπιζητῆ νὰ ἀποδώσῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος ἐν τῇ ἀπλῇ τοῦ πεζοῦ λόγου παραστάσει, δὲν εἶναι πάντοτε λίαν εὐκόλος ἀσκησις. Πολοπλοκώτεροι δ' ἐκθέσεις εἶναι ἐκεῖναι, ἐν αἷς κατ' ἰδίαν του βούλησιν ὁ μαθητὴς μεταπλάττει καὶ διατάσσει τὰ ἐν τῷ ποιήματι νοήματα. Ἐν ταῖς τοιαύταις δ' ἐκθέσεσιν ἐπιμελῶς πρέπει νὰ ἐξετάζωνται αἱ ἠθικαὶ ιδέαι τοῦ ποιήματος. Ὅπως δ' ἡ κρίσις καταστῆ διευγεστέρα καὶ ἡ γνώσις πληρεστέρα, πρέπει νὰ γίνωνται καὶ συγκρίσεις μεταξὺ ποιημάτων συγγενῆς ἐχόντων περιεχόμενον. Δὲν πρέπει δέ, ἰδίως εἰς ἀνωτέρας τάξεις, νὰ παραμελῶμεν νὰ συνάπτωμεν καὶ ταξινομῶμεν τὰ διδαχθέντα ποιήματα κατὰ ποιητὰς ἢ κατὰ τὰ εἶδη τῆς ποιήσεως.

Ἴπολείπεται ἤδη νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν γενικῶν κανόνων, οἵτινες δύνανται νὰ ἐξαχθῶσιν ἀπὸ τοῦ ποιήματος. Οὗτοι εἴτε καθιστῶσι σαφὲς τί σημαίνουσιν αἱ λέξεις· ἄσμα, ποιητικὴ διήγησις, ποιήσις, στίχος, στροφή, πούς, εἴτε συνάπτονται πρὸς τὴν κυρίαν ἔννοιαν τοῦ ποιήματος καὶ παρέρχουσι τὸν ὀρισμὸν ἢ ἐξαίρουσι τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀνδρείας, πίστεως, ἀγκυθοεργίας, φιλίας, δικαιοσύνης κ.τ.λ. Καὶ ἡ μὲν ἀνάπτυξις τῶν τελευταίων τούτων ἐννοιῶν ἀνήκει εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν

διδασκαλίαν. Ἡ δὲ ἀπόκτησις τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων τῆς ποιητικῆς καὶ μετρικῆς, ἥτις διευκολύνει τὴν εἴσδυσιν εἰς τὰς καλλονὰς τῆς ποιητικῆς παραστάσεως, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνηται ἐν πᾶσι τοῖς ποιήμασιν.

ΤΜΗΜΑ II

ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

Τὸ αἶνιγμα κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ ἀνάγεται εἰς τὰ περιγραφικὰ τοῦ λόγου εἶδη. Διότι ἐκ τῶν ἰδιζόντων γνωρισμάτων, ἐξ ἐκείνων τῶν γνωρισμάτων, ἅτινα εἶναι ἀπαραίτητα πρὸς χαρακτηρισμὸν ἀντικειμένου τινὸς ἀναφέρει ἄρκετά, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ διαγνώσῃ τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ δηλοῖ τὸ αἶνιγμα. Ἀπὸ τῶν συνήθων δὲ περιγραφῶν ἀκρουσιάζει ἄλλοτε ἄλλας διαφοράς· τοιαῦτα δὲ εἶναι αἱ ἐξῆς: 1) δὲν ἀναφέρονται πάντα τὰ γνωρίσματα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑπολείπεται γνώρισμά τι ὅπως προστεθῆ, εἰκασθῆ· 2) ἄλλοτε αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις αὐτοῦ εἶναι τοιαῦτα, ὥστε νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ νοηθῶσιν ὑπὸ διάφορον σημασίαν· 3) ἐνίοτε τὰ γνωρίσματα εἶναι οὕτω συγκεκριμμένα καὶ ἀποκεκρυμμένα, ὥστε ὁ ἀναγνώστης δὲν δύναται νὰ διαγνώσῃ τὸ ἀντικείμενον ἀμέσως, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη διὰ συμπαραθέσεως καὶ παραβολῆς τῶν γνωρισμάτων νὰ ἀναζητήσῃ τοῦτο καὶ μαντεύσῃ.

Μετὰ τὰ εἰρημένα περὶ τῆς φύσεως τοῦ αἰνιγματος ἐξεταστέον πρῶτον εἶναι τὸ αἶνιγμα ποιητικὸν προῖόν; δύναται παρὰ τὰ ἄλλα εἶδη τῆς ποιήσεως νὰ παρατεθῆ καὶ τοῦτο; Δεύτερον ἀρμόζει τὸ αἶνιγμα νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑποκείμενον διδασκαλίας; Διότι ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἔν τισι τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων δὲν ἀρκεῖ, ἵνα ἀσφαλίσῃ ἄνευ

περαιτέρω εξετάσεως τὴν εἰς τὸ σχολεῖον παρεδoχὴν αὐτοῦ. Ἐν τοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις ἀνεφάνησαν καὶ εἶδη τινά, ἅτινα δὲν δύνανται νὰ ἐπιδειξώσιν ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς ἐπιτεθεωρημένον διδασκαλῆριον.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸ αἰνίγμα εἶναι ἀπλοῦν τι τῆς φαντασίας παιγνιον. Ἐν αὐτῷ κατὰ τρόπον τῆς ἀντιλήψεως καὶ παρεστάσεως φυσικόν, ἀπέριττον, δημώδη, ἀλλὰ συγχρόνως εὐφυῶ καὶ εὐχάριστον ὑποδηλοῦνται ἀντικείμενα προσπίπτοντα συνήθως εἰς τὴν καθημερινὴν ἀντίληψιν. Εἶναι λοιπὸν ἡ τοιαύτη παιγνιώδης τῶν παρεστάσεων ἐναλλαγὴ ἀπλοῦν τι ποιητικὴν προῖόν. Ἐν αὐτῷ ἡ συνήθης τῶν παρεστάσεων ῥοὴ διακόπτεται ἐπ' ὀλίγον καὶ τὰ πράγματ' αὐτὰ παρυσιάζονται ὑπὸ ἄλλην, ἀσυνήθη ὄψιν. Καὶ ἐν δὲ τοῦτο διὰ τὴν συνήθη, περισκεμμένην ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων μηδεμίαν ἀξίαν φκίνηται ἔχον, ἐν τούτοις ἀρκεῖ ὅτι ἀπὸ τοῦ συνήθους κύκλου τῶν παρεστάσεων ἄγει πρὸς τέρψιν καὶ ἀναζωογόνησιν τῆς ψυχῆς.

Δεύτερον δὲ, ἵνα τὸ αἰνίγμα χρησιμεύσῃ ὡς ὑποκείμενον διδασκαλίας, πρέπει κατὰ πρῶτον λόγον νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὴν πνευματικὴν τῶν παιδῶν ἀντίληψιν. Εὐνόητον εἶναι, ὅτι ὁ ἀπλοῦς καὶ φυσικὸς τῆς ἀντιλήψεως καὶ παρεστάσεως τρόπος εἶναι καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀντιλήψεως τῶν παιδῶν καὶ ἐκεῖνα ἅτινα οὕτω παρυσιάζονται, εἶναι κατ' ἀλλήλα διὰ τὰς ἀπλὰς τῶν παιδῶν ψυχὰς. Ἐκτὸς δ' ὅμως τούτου ὅστις γινώσκει τὴν παιδικὴν ψυχὴν ἠξεύρει, ὅτι ὁ παῖς εἰς τὰ αἰνιγματώδη καὶ ἀλλόκοτα ἀνευρίσκει ἰδιαίτους ἀντιλήψεις. Κρυπτόντα εἶναι ἀγαπητὰ εἰς τοὺς παῖδας παιδιὰ. Ἐπιμελής ἀποκρυψίς καὶ πάλιν μικρὰ ὑποδήλωσις τοῦ μέρους τῆς ἀποκρυψίσεως, ὥστε τὸ μὲν νὰ τρέπῃ κατὰ τὴν πρὸς εὐρεσιν ὁδόν, τὸ δὲ νὰ ἀπομακρύνῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς ἀποκρυψίσεως, παρέχει εἰς τὸν παῖδα μεγάλην ἠδονὴν καὶ χαρὰν. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει ἐν τῇ προτάσει καὶ τῇ λύσει αἰνιγμάτων. Καὶ ἐν τούτῳ εἶναι ἀποκρυψίς τις καὶ πλαγίᾳ ὑποδήλωσις, ἀλλὰ τοιαύτη, ὥστε δὲν δεικνύει ἐντελῶς, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἥμισυ τὸ σημανόμενον ἀποκρύπτει. "Ὅστις δὲ τὴν παιδικὴν φύσιν γινώσκει, ἠξεύρει πόσῃ εὐχαρίστησιν ἀνευρίσκει ὁ παῖς ἐν τῇ παιδιᾷ ταύτῃ τῆς ἀγχινοῖας καὶ εὐφροσύνης. "Ὅ,τι δ' εἶναι πνευματικῶς συγγενὲς πρὸς τὸν παῖδα, δὲν πρέπει νὰ κρατῆται ἀπομακρυσμένον ἀπὸ τούτου, καὶ πρὸ πάντων ὅταν ἐπιζητῆται ἡ διέγερσις τῆς ἀπὸ τῆς ποιήσεως τέρψεως.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλος σπουδαιότερος λόγος δικαιολογεῖ τήνεῖς τὸ σχολεῖον εἴσοδον τοῦ αἰνίγματος. Ἐν τούτῳ οὐ μόνον ἡ τῶν παιδῶν φαντασία διὰ τῆς κατ' ἀπλοῦν τρόπον παιδείας τῶν γνωρισμάτων τῶν παραστάσεων εὐρίσκει ὑγιὰ τροφήν, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐρετικὴ δύναμις τῆς νοήσεως εἶναι δυνατὸν διὰ τῶν αἰνιγμάτων νὰ διεγερθῇ καὶ προχθῆ. Ἡ ἀνερεύνσις καὶ προσέγγισις ἐν τῷ μακτεύειν, ἡ ἀστρακικὴ διακρίσις ἐν τῷ εὐρίσκειν, καὶ ἡ μεθοδικὴ ἐν γένει ἐπεξεργασία αὐτοῦ παράγουσι κίνησιν τινὰ ἐν ταῖς ὁμάσι τῶν παραστάσεων τοῦ παιδός, ἧς ἡ παιδευτικὴ ἀξία εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνομολογηθῆ.

Ἄλλὰ παρὰ ταῦτα ὑπάρχει καὶ ἄλλη αἰτία τὴν χρῆσιν τοῦ αἰνίγματος ἐπιβάλλουσα. Ἐκάστη μεθοδικὴ ἀληθῶς διδασκαλίς ἐπιζητεῖ νὰ κρατῆ ζωνρὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδῶν· ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν συμμετρίαν ἐν τῇ μεθοδικῇ προόδῳ, παρὰ πᾶσαν φροντίδα, ἥτις καταβάλλεται πρὸς ἐμψύχωσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφύγῃ τις τὴν κόπωσιν ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἀδυναμίας τοῦ παιδός ἐν πράγμασιν ὀλίγον αὐτὸν ἐνδιαφέρουσιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπιτήδειος διδάσκαλος δύναται πᾶλλὰ νὰ κερθῶσθαι διὰ τῆς ἀνευρέσεως ποικίλων βοθητικῶν μέσων, ἰδίᾳ δὲ δι' ἐπενδύσεως καὶ μετενδύσεως τῆς ἐρωτηματικῆς μορφῆς (1). Τοιοῦτόν τινα Μωῦσᾶ μεταξὺ τῶν διδασκάλων ἀκολουθοῦσιν οἱ παῖδες ὡς τέκνα τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὰς ξηρὰς ἐρήμους· δικαιοδικῶς ζέων αὐτοῖς πραγμάτων, ἀρκεῖ μόνον νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐξαγάγῃ ζῶν ὕδωρ ἐκ τοῦ βράχου. Εἰς τοιαύτας δὲ πηγάς ἐν ἐρήμῳ ἀνάκει καὶ τὸ αἰνίγμα. Ἐχει τὴν μαγικὴν δύναμιν νὰ μετασχηματίσῃ τὴν ἐρῆμον εἰς θάλλον πεδῖον ἢ τοῦλάχιστον νὰ παριστᾷ αὐτὴν ὡς τοιαύτην. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν μᾶθημα πρέπει νὰ διέλθῃ κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἤϊστον δι' ἐρήμων, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐμψυχωθῆ κατὰ τινὰ τρόπον. Μεταξὺ δὲ τῶν διαφόρων τρόπων τῆς ἐμψυχώσεως εἶναι καὶ τὸ αἰνίγμα ἢ αἰνιγματώδες. Ἐν πᾶσι τοῖς μαθήμασιν ἀνευρίσκονται εὐκαιρίαι, ὅπως χρησιμοποιηθῆ ἡ ἐμψυχώσασ δύναμις τῆς αἰνιγματώδους περιβολῆς γνωστοῦ τινος, ἐκφραζομένου ὑπὸ διάφορον μορφήν· ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τῇ φυσικῇ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς μαθηματικοῖς καὶ ἱεροῖς παρουσιάζονται εὐκαιρίαι, ἀρκεῖ μόνον νὰ γινώσκῃ τις οὐ μόνον νὰ ἐπιλαμβάνηται αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ δημιουργῆ τοιαύτας. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἐπομέ-

(1) Καὶ τὸ αἰνίγμα δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς εὐφυῆς τις μετενδύσις ὑπὸ ἐρωτηματικὴν μορφήν.

νοις θά εξετάσωμεν μόνον τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ αἰνίγματος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς μητρικῆς γλώσσης.

Ἡ δ' ἔκτασις τῆς διδασκαλίαις τοῦ αἰνίγματος καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς μητρικῆς γλώσσης δύναται νὰ εἶναι διάφορος. Εἶναι δυνατόν τοῦτο νὰ ὑποβληθῆ εἰς λεπτομερῆ ἐπεξεργασίαν, ἐν ᾗ ἤρτυμένον δι' ὀρθῆς διδασκατικῆς μεθόδου καὶ τὸ διαφέρων προκλήσεως ἐξελίξεως τῆς διδασκαλίαις παρουσιάζει ἡμῖν τὴν λύσιν, τὴν ὁποίαν ἐπακολουθεῖ ὁ ἐπὶ ἐκάστου τῶν στοιχείων τοῦ αἰνίγματος στηριζόμενος ἔλεγχος αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ διδασκαλία τοῦ αἰνίγματος ἀκολουθεῖ ὅλα τὰ στάδια τῆς διδασκαλίαις. — Ἡ δὴλωσις τοῦ σκοποῦ πρέπει φυσικῶς νὰ γίνηται ἀορίστως, διότι σκοπὸς εἶναι ἰδίως τὸ ζητούμενον. — Εἰς τὴν προπαρασκευὴν δὲ θά χρησιμεύσωσιν αἱ παραστάσεις, τὰς ὁποίας, ἀμέσως, ἐκ τῆς πρώτης ὄψεως τοῦ αἰνίγματος ἐπαναφέρουσιν εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν αἱ ἐν τῷ αἰνίγματι λέξεις· αἱ παραστάσεις αὗται μετὰ τὴν ἄρσιν τῶν ἐμποδίων τῆς κατανοήσεως καθορίζονται σαφῶς. — Ἐν τῇ προσκωγῇ δὲ τοῦ νέου ἐξετάζεται κατὰ πόσον τὰ καθορισθέντα γνωρίσματα ἐν τῇ προπαρασκευῇ δύναται νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς ἀντικείμενόν τι. Ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ ὑπάρχουσι σημεῖά τινα, ἅτινα ἀναγκάζουσι τὸν παιᾶνα νὰ σκεφθῆ. Τοιαῦτα εἶναι ἀντίφασίς τις ἢ γνωρίσματα μὴ συμφωνούντα πρὸς τὰς ἐμφανισθείσας ἐν τῇ προπαρασκευῇ παραστάσεις. (Οὕτω π.χ. ἐν τῷ αἰνίγματι «ἔχω ἓνα βαρελάκι ποῦχει δύο λογιῶν κρασάκι» αἱ παραστάσεις τοῦ βυτίου καὶ τοῦ οἴνου ἀνήκουσι μὲν εἰς τὸ αὐτὸ σύμπλεγμα, ἀλλὰ πρὸς τὴν φύσιν τοῦ βυτίου δὲν συμφωνεῖ τὸ νὰ ἐνυπάρχωσι δύο εἶδη οἴνου). Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει ἡ νόησις περαιτέρω νὰ προβῆ, ἵνα ἀνεύρη παράστασιν πρὸς ἣν τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα νὰ ἀποδίδωνται· δι' ὃ ὁ παῖς ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἢ προσπαθεῖ νὰ ἀνεύρη τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῶν λέξεων τοῦ αἰνίγματος ἢ νὰ ἀνεύρη τὰ ἐλλείποντα γνωρίσματα ἢ νὰ ἀποκαλύψῃ τὰ συγκαταλυμένα. Ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ ποικίλαι παραστάσεις ἀνέρχονται εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ παιδὸς καὶ αἱ μὲν ὁμοίαι προσελκύονται, αἱ δὲ ἀντίθετοι ἀποθούονται. Ἡ τοιαύτη δ' ἐνέργεια τοῦ πνεύματος ἄγει ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς παραστάσεως τῆς συμφωνούσης πρὸς τὰ ἐν τῷ αἰνίγματι γνωρίσματα. Οὕτω δὲ ἀνεύρισκεται ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος. — Ὡς στάδιον δὲ τῆς χρήσεως δύναται νὰ θεωρηθῆ ἡ ἐξέτασις τῶν ἐπὶ

μέρους, ἡ χρησιμοποίησις τοῦ εὐρεθέντος πρὸς ἀνερεύνησιν ἐκάστου τῶν τῶν ἐν τῷ αἰνίγματι γνωρισμάτων.

ΣΗΜ. Λάβωμεν ὡς παράδειγμα τοιαύτης μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας τὸ αἶνιγμα :

Χίλιοι μύριοι καλογέροι

σ' ἓνα ὅσο τυλιμένοι

τί εἶναι ;

Κατὰ πρῶτον δηλοῦται ὁ σκοπός : νὰ λυθῇ αἶνιγμα, ἐν ᾧ πρόκειται περὶ καλογέρων.

Ἐν τῇ προπαρασκευῇ ὑπομνησκαται ἡ παράστασις τοῦ καλογέρου. Ἡ ὄψις του, τὰ ἐνδύματά του, τὰ ὄσασα, ἡ κοιτὴ ἐν μονοστηρίῳ κατοικία κ.τ.λ.

Ἐν τῇ προσαγωγῇ τοῦ νέου ἐξίρεται τὸ ἐξαιρετικόν ὅτι : ἕκαστος τῶν καλογέρων δὲν ἔχει τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ῥάσον, ὅπερ περιβάλλει τὸ σῶμά του, ἀλλὰ πολλοί, ἄπειροι (χίλιοι μύριοι) ἔχουσιν ἐν κοινὸν ῥάσον, ὅπερ περιτυλίσσει, περιβάλλει πανταχόθεν αὐτούς. Τινὲς μαθηταὶ ἴσως ἤδη ἐνόησαν περὶ τίνος πρόκειται. Ἄλλ' ἡ ἐπεξεργασία εἶναι δυνατὸν διὰ τοὺς ἀσθενεστεροὺς νὰ προβῇ περαιτέρω. Εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῶσι πλεῖονα περὶ τῆς σμικρότητος καὶ ἀτομικότητος τῶν καλογέρων, τῆς πυκνότητος τοῦ ῥάσου, τῆς στερεότητος τοῦ περιβλήματος κ.λ. Προσέτι νὰ προστεθῶσι τινα διὰ τὸ μέρος, ἐν ᾧ εὐρίσκονται, τὸ χρῶμα, χρεῖσιν κ.λ. Τότε πάντες βεβαίως ἀνεύρισκous τὴν λύσιν.

Μετὰ ταῦτα παραβάλλονται τὰ διάφορα γνωρίσματα τῆς παραστάσεως τοῦ καλογέρου πρὸς τοὺς κόκκους τῆς ῥοῖς καὶ τοῦ ῥάσου πρὸς τὸ περιβλήμα. Οὕτω δ' ἐν τέλει εὐκόλως ἀνεύρισκαται, ὅτι οἱ μὲν κόκκωνες καλοῦνται καλογέροι, τὸ δὲ περιβλήμα αὐτῶν ῥάσον.

Ἄλλὰ τὰ αἰνίγματα συνήθως δὲν προτίθενται τοῖς μαθηταῖς ὡς ἴδιον μάθημα, ὑποβαλλόμενα εἰς λεπτομερεῆ μεθοδικὴν ἐπεξεργασίαν· δὲν ἔχουσιν ἀρκετὴν πρὸς τοῦτο ὕλην. Συνήθως πικρυσιαζόμενα ἐν κηταλλήλοις χωρίοις συντόμως διασκαφηρίζονται. Εἶναι δὲ δυνατόν νὰ προβάλλωνται εἰς τοὺς παιδάς καὶ ἐν τῷ σταδίῳ τῆς χρήσεως τοῦ ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου μαθήματος (ἴστω μόνον καὶ ὡς φράσις πρὸς ὑπαγόρευσιν). Ἐν τῇ περιπτώσει δ' ὅμως ταύτῃ ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἔχη ἐξετάσει καὶ ἃ πύσον ὀρισμέναι παρκαστάσεις κατέστησαν ἀσφαλεῖς καὶ πρόχειροι τοῖς μαθηταῖς. Καὶ μετὰ τὸ τέλος δὲ οἰουδήποτε μαθήματος, ἐὰν ὑπολείπονται λεπτά τινα ἀκόμη, ὁ Kellner θερμῶς συνιστᾷ ὅπως προτείνωνται τινα αἰνίγματα τοῖς μαθηταῖς πρὸς λύσιν.

Ἡ δὲ ἀνεύρεσις αἰνιγματωδῶν σχέσεων ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἀνεύρεσις αἰνιγμάτων, ἡ μετατροπὴ ποιημάτων εἰς αἰνίγματα εἶναι μὲν δυνατὴ, ἀλλὰ νομιζόμεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπιβάλληται ὡς ἀναγκαστικὰ διὰ τὸ σχολεῖον ἐργασία.

Διάφορα τῶν ποιητικῶν τούτων κινήματων, τῶν δημωδῶν κινήματων, εἶναι τὰ τεχνικὰ κινήματα. Ταῦτα σκοπὸν ἔχουσι μᾶλλον νὰ πράξωσιν αἰσθητικὴν τινὰ τέρψιν εἴτε εὐάρεστον ἐνασχόλησιν ἢ νὰ προαγάγωσιν τὴν χριστολογίαν καὶ τὴν οἰκονομίαν. Περιγράφουσι δὲ τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν πολλάκις οὕτως ἀκριβῶς, ὥστε ἀκόπως εἶναι δυνατόν νὰ ἀνευρεθῇ ἐκ τούτου ὡς καὶ ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῶν διακρίνονται ἀπὸ τῶν δημωδῶν κινήματων. Διάφορα εἶδη τῶν ἐντέλων κινήματων εἶναι: αἱ λογιόγραφοι, αἱ συλλαβόγραφοι κ.τ.λ.

Ἡ μεθοδικὴ δ' ἐπεξεργασίς τεχνικοῦ τινος κινήματος τείνει πρὸς τοῦτο, ὅπως τὸ παιδίον ἀποκτήσῃ σαφεῖ γνῶσιν τῶν δεδομένων λεπτομερειῶν καὶ τῇ βοήθειᾳ τούτων ἀνεύρῃ τὸ ὄνομα τοῦ ὑπονοουμένου ἀντικειμένου. Ἀφ' οὗ δὲ τοῦτο συμβῇ, τότε πρέπει νὰ καταστή ἔμφανές, ὅτι γὰρ ἐν τῷ κινήματι καθοριζόμενα ἐπακλήθειουσιν ἐφαρμοζόμενα ἐπὶ τῆς λέξεως, ἥτις ἀνευρέθη ὅτι παρέχει τὴν λύσιν αὐτοῦ.

ΣΗΜ. Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Ἰάκωβος Ῥίξος ὁ Νερολλός, ἔχει ἐντείνει εἰς στίχους ἐκτενέστερα αἰνίγματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

Μεταξὺ τῶν στοιχειωδεστάτων ποιητικῶν προϊόντων κατατάσσεται καὶ ἡ παροιμία. Ἀλλὰ δὲν εἶναι πνευματικὸν ἀποκύημα τῶν σοφῶν ἢ τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ τοῦ πλήθους, τοῦ οὔτε ἐν λόγῳ οὔτε ἐν ἀριθμῳ. Δι' ὃ χαρακτηρίζει τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, ὅστις τὰ ἴδια παρήγαγεν. Τοῦτο δὲ ἐκφάνεται ἐν πρώτοις ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Οὐχὶ ὅ,τι ὁ ἐπιστήμων λεπτολόγως ἐπινοῇ, οὐχὶ ὅ,τι ἡ κατὰ βῆθος ἀνερεύνησις τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων ἐξευρίσκη, ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τῆς παροιμίας, ἀλλ' ὅ,τι ὁ καθ' ἡμέραν βίος, ὅ,τι ἡ πρὸς ἀλλήλους κοινωνία τῶν ἀνθρώπων, ὅ,τι ἡ φύσις εἰς πάντα ὀφθαλμὸν καὶ οὐς προυνεύσκει, ὅ,τι ἡ ἰδίᾳ ἐκάστω ἐμπειρία συνάγη, τοῦτο σχηματίζει τὸ περιεχόμενον τῆς παροιμίας. Διὰ τοῦτο ἡ παροιμία περιέχει τὴν περὶ τοῦ βίου ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν δοξασίαν αὐτοῦ περὶ τῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει εἶναι ἢ εἰδὼν τοῦ πνεύματός του, ἢ ἡγῶ τῶν πραγμάτων του.

Ὁ λόγος φύσει ἀποφθεγματικῶς ἐκφράζεται· οἱ μικροὶ συλλογισμοὶ περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ περὶ τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι ἔργον αὐτοῦ· δὲν ἔχει πρὸς τοῦτο οὔτε τὴν διάθεσιν οὔτε τὸν χρόνον. Ἐν τῇ στροφῇ τοῦ ἀρότρου, μετὰ δὲ δύο κυπημάτων τῆς σφύρας σταματᾷ καὶ ἀπομάσσων τὸ μέτωπον, ἐκφέρει τινὰς τῶν κρίσεων τούτων, αἵτινες σχηματίζονται καὶ διχομορφοῦνται βραδέως, σιωπηλῶς, ἀσυνειδήτως· ἐν τῇ κεφαλῇ του κατὰ τὰς ἀτελευτήτους ἡμέρας τῆς κοπιώδους ἐργασίας.

Ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς παροιμίας δύο τινὰ ἀμέσως προσπίπτουσιν εἰς τὴν ἀντίληψιν τὸ παρατηρητικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐν αὐτῇ ἐκφάνεται, καὶ ἡ χαρακτηριστικὴ βραχυτέρας τῆς ἐκφράσεως. Οἰονδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς παροιμίας, εἴτε τὸ μέγαν τῆς φύσεως βασιλειον εἴτε ἄλλο τι, ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῆς παροιμίας δὲν δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν, ὅτι αὕτη ἐπιστημονικῶς θὰ ἐξετάζη τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων ὡς ποιητικόν τι προῖον τοῦ λαοῦ ἢ παροιμία θὰ παρέχη τὴν ἀντίληψιν τούτου περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Καὶ ἂν μὴ περιέχη ὅμως ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα, ἀλλὰ πάντοτε ἐκφάνει ἀκριβῆ τῶν ὄντων παρατήρησιν (1).

Ἡ παροιμία γινώσκει τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ ἀμετάβλητον τῆς φύσεως :

Τὸν ἀράτη καὶ ἂν λευκαίρης

ἄδικα τὸν κόπο χάνεις.

Γινώσκει τὸν νόμον τοῦ αἰτίου καὶ αἰτιζοῦ :

Ἄν δὲν ἀσπράγη δὲ βροσιῇ.

Ὅτι ἐν τῇ γενέσει ἐκάστου ἀτόμου κεῖται τὸ φθορτὸν αὐτοῦ :

Γεννῆται ὁ ἄνθρωπος γὰρ νὰ πεθάνῃ.

Τὸν νόμον τῆς παρακμῆς :

Τὸ δέντρο εἶται γύρη, ἔγνωε

τὴν ἀσθένειαν τοῦ γήρατος :

Ὁ γέρος καὶ ἂν ἀντιρῶνται ἔς τὸ ῥίζωμα κοντεύεται

Καὶ τὰ σκυλάκια περὶ τοῦ λύκου ὅσαν γεράση.

Ἐὰν δὲ τινες τῶν παροιμιῶν, αἵτινες περιέχουσι παρατηρήσεις περὶ φυσικῶν φαινομένων, δὲν ἔχουσι γενικὸν κύρος, ἀλλ' ὅμως λαμ-

(1) Διὰ πλείστα τῶν σημειουμένων ἐν τοῖς ἐπομένοις παροιμιῶν μετὰ τῆς ἐξηγήσεως αὐτῶν ἐλήφθησαν ἰδίως ἐκ τοῦ περὶ παροιμιῶν ἔργου τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Πολίτου. Ἐννοεῖται δ' ὅμως ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ βιβλίου ἡμῶν ἐπέβαλε τὴν ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως ἐξέτασιν αὐτῶν καὶ διάφορον ὅπως ταξινομήσιν.

βυζομένων ὑπ' ὄψιν προϋποθέσεων τινων, δὲν στεροῦνται ὀρθότητος· τοιαῦται εἶναι αἱ παροιμίαι :

"*As εἶν' ἡ δόσι καθαρή κ' ἡ ἀνατολή αἰ ἀστροφίη (Κύθνου)*
Βορεῖ αἰ ἀστροφίη γὰρ τοῦ και ἡ Μαιωμπαρά γὰ ξέρα (Ἡλείας)
Φυσάει τοι εἰς, φυσάει βορεῖ αἰ, λέγει βαρὺ χαλάει (Κεφελληνίας)
Χαρά ᾿ς τὰ Γέννα τὰ στεγὰ και τὴ Λαμπρὴ βορμένη (πλείστον μερῶν).

Θυμωκστὴ εἶναι ἡ σοφία τῆς παροιμίας ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ἰδιοτήτων, ἐπὶ τῶν ἀφορώντων τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, τὰ κατὰ τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας και πάθη, τὴν πρακτικὴν βιοσοφίαν και ἐμπειρίαν τῶν περὶ τὸν κοινωνικὸν βίον και τὴν ἠθικὴν και θρησκευτικὴν διάπλασιν.

Ἡ παροιμία μὴ παρασυρομένη ἀπὸ τὴν ἀπαιτητὴν φαινομενικότητα

"*Ὅσοι φοροῦνε τὰρματα λῆς και ἀντρεχωμένοι εἶναι ;*
και ὅσες βαροῦν τὸ πέταλο ἀνφωτισῶδες εἶναι ;

γινώσκει και μεστυγώνει τὰς ἀνθρώπινους ἀδυναμίας και ἐλαττώματα :

τὴν φλυαρίαν :

Γλώσσα παποῦτοι, μαλὸ κοινοῦτοι

τὴν κρυψισολογίαν :

Γέρος και ξένος πολλὰ κρυφαίαι

τὴν πολυπραγμοσύνην :

Ἐκεῖ ποῦ δὲ οὐ σέρονον γὰ μὴ ξεφτωρόνης

τὴν πτωχολογίαν :

Πότε αἰγά, πότε τοῦ,
δὴν μᾶς λείπει ἡ ἀρεμή

τὴν μικροφιλοτιμίαν :

Γὰ ἰδέστε με γειτόνοιες, φλεμόνια τηγανίζω

τὴν κενοδοξίαν :

Εἶναι και μικρὸ τὰρι ἔχει και πλατειὰ οὐρά

τὴν μετριοδοξίαν :

Βάλτε μου κ' ἐμὲ καρφάκι

τὴν ἄκκιρον σπουδήν :

"Ὅποιος τρέχει ᾿ς τὴν ἀρχή, γρήγορ' ἀποσταίνεται

τὴν κκαλογίαν :

Ὁ κακὸς λόγος και ὁ κάλικος παρὰ τοῦ νοικοκυροῦ ἀπομένει

τὴν ὀκνηρίαν :

"Ὅποιος βαρύνεται, πολλὰ στερεύεται

Ἡ παρομιμία γινώσκουσιν τὴν ἐξ ἰδίων σφαλμάτων δυσπραγίαν :

Τὸ δόσος ἀεὶ τὰ ξόλα του καίγεται·

ἐκτίθησι τὰς ἐκ τῶν πηθῶν καὶ ἐλαττωμάτων βλάβης·

τοῦ θυμοῦ :

Τὰν ξεῖδι τὰγγεῖο του βλάβει·

τοῦ πείσματος :

Τὸ γνάμι βγάζει μάι·

τῆς πλεονεξίας :

Τὸ πολὺ διάφορο τρώγει καὶ τὸ κεφάλι·

ἽΟπορος ζηταίε τὰ ξένα χάνει καὶ τὰ δικὰ του·

τῆς ἄσωτίας :

Ἀμυάλωτη νοικοκυρὰ πύργο λογάμι τὰ 'χην·

Σταλαγματὰ σταλαγματὰ ἤδειασε τὸ βαγέμι·

ἽΟπορος βγάνει καὶ δε βάνει,

γρήγορα τὸν πάτο φτάνει·

τῆς φιλαργυρίας :

Ἀκριβὸς θαροεὶ δὲ χάνει

καὶ φρονῆ καὶ δὲν τὸ νοιώθει.

Ἡ παρομιμία ψέγει τὰς κελίας τῶν ἀνθρώπων·

τῆν ἄπληστίν :

Βασίλει ἄς λογῶν ἔχει καὶ ἄν τοῦ δόσουν καὶ ἄλλο θέλει·

Χορταίνει ὁ ἦδης κόκκαλα ;

τῆν ὑποκρισίαν :

Σὰ γράση ὁ διάλος γίνεται καλόγερος·

τῆν κολικεῖαν :

ἽΟσο καιρὸ θερίζαμε «Βασίλει καὶ Βασίλει»

καὶ Ἵὸν ἀποθερίζαμε «ὄξω, μορὲ κασιδίη»·

τῆν ἀχρυστίαν :

ἽΟλημερίς τὸν ἄνθρωπο τὸν κρατεῖς Ἵε τὴ πλάτη,

τὸ βράδυ τὴν ξοβόηθησε καὶ σῶβγαλε τὸ μάι·

ἽΗ θάλασσα καὶ ὁ ἀρχάριτος ποτεῖ τους δὲ χορταίνουν·

τῆν ἀνεπιχρίνειαν :

ἽΑνθρώπος διτροσόπος, ἀτός του καὶ ἀπατός του

κάνει κακὸ τοῦ μοίρας του ποῦ δὲν τὸ κάνει ἔχτρος του·

τῆν ἀδικίαν :

ἽΑνεμομαζώματα, ἀνεμοσκορπίσματα·

τῆν ἀπάτην :

ἽΟπορος σκάφτει ἄλλονοῦ λάκκον πέφτει ὁ ἴδιος μέσα.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν παρομιῶν τούτων εἶναι ἐντελῶς μακρὸν ἢ ἔννοιαν πάσης προσβολῆς· διότι οὐδὲν ἄλλο ἐπιζητοῦσιν αὐτοὶ ἢ νὰ βελτιώσωσι, προσφιλῶσι καὶ ὑπερασπίσωσιν. Δὲν ἀρκεῖται δὲ ἡ παρομιὰ εἰς τὸ νὰ ἀποτρέπη ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ ἀκακιῶν, ἀλλὰ πλήρης βιωτικῆς ἐμπειρίας ὀδηγεῖ τὸν ἀνθρώπον εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν καὶ προτρέπει αὐτὸν

εἰς τὴν οἰκονομίαν :

Μάραθο καὶ μάραθο γεμίζει ἡ γῶν τὸν κάλαθο·

Δέσε κόμπο 'ς τὴν κλωδιά σου νὰ μὴ χάσῃς τὴν βελονιά σου·

εἰς τὴν ἐργασίαν :

Ὅποιος δουλεύει ἔχει τὸ Θεοῦ βοηθό·

εἰς τὴν πρόνοιαν :

Ὁ φρόνιμος προτοῦ πεινώσῃ μαγερεῖ·

Ἄναρτε τὸ λυγρὰ σου, προτοῦ νὰ σ' εἴρῃ ἡ νύχια·

Ἐπαρῆ με ὅταν μ' εἴρῃς, γὰ νὰ μ' ἔχης ὅταν θέλῃς·

εἰς τὴν ὑπομονήν :

Ἀγάλια ἀγάλια γίνεται ἡ ἀγκουρίδα μέλι·

εἰς τὴν ἐν κκιρῶ μετὰ ταχύτητος ἐνέργειαν :

Ἵς τὴ βράσι ἀπάνω κολλᾷ τὸ σίδερο·

εἰς τὴν εὐεργεσίαν ἄνευ ὑστερολογισμοῦ :

Κάμε τὸ καλὸ καὶ ὄριξε το 'ς τὸ γιαιό·

Ἄλλ' ἡ παρομιὰ γινώσκει ὅτι διὰ τὴν εὐεργεσίαν ἀνταποδίδονται καὶ τῶ εὐεργετοῦντι :

Κάμε καλὸ καὶ ὡς κείναι 'σάν νὰ 'σπειρῃς αὐτὰ

ὅπου τὸ ὄριπεις εἰς τὴ γῆ κ' ὅσπερα βροῖσεις χάρι·

Ἄλλὰ καὶ τὰς οἰκογενειακὰς ἀρετὰς γινώσκουσα ἡ παρομιὰ ποι-
εῖται λόγον

περὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ κυρίου τοῦ οἴκου :

Ὁ μπότνικὸς 'ς τὴν τράπα του μεγάλος ἄρχος εἶναι·

Κάθε πετεινὸς 'ς τὴν αὐλή του κραῖζει·

περὶ τῆς ἐπιμελείας τοῦ οἴκου :

Τὸ μάτι τοῦ νοικοκύρη προκόβει τὸ χωράφι·

περὶ τῆς οἰκιστικῆς τάξεως :

Μὲ τὴν ἀστρατὴ βροντή,

μὲ τὸ νερό τὸ χροῖνι,

καὶ μὲ τὴν ἐποχὴ

βγάνε βάνε τὸ σακκί·

περὶ τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοιοῦσας :

Ἐομόμοι φτείνει σπιτί και ἡ διχόμοι το χαίσει

Κάλλο λάχανα μ' εἰρήνη

παρὰ ζάχαρι μὲ γούνα

περὶ τῆς οἰκονομίας διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας :

Κράθαια γέρω, νὰ ἴχης,

καὶ παιδιὰ καὶ βάσανά ἴχης

περὶ τῶν ἀλλοτριῶν πρὸς τὰς οἰκογενειακὰς ἀνάγκας ἐξόδων :

Ἐοταν διωρῆ ἡ ἀδὴ σου, ὄξω νερὸ μὴ χύνης.

Τὰς συμβουλὰς αὐτῆς ἡ παροιμία ἐπεκτείνει καὶ ἐπὶ τῶν ἀφορώντων τὴν κοινωνίαν. Γινώσκει τὴν σημασίαν τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ τὰ ἀπὸ τῆς ἀναρχίας κακὰ :

Ἐο γέρω κάτης ἔλειψε και οἱ μοτοικκοὶ σαλέφαν

καὶ ἀπὸ τῆς πολυαρχίας :

Δαὸ κεφάλια ἔνα φέσι δὲ χωροῦνε

καὶ διδάσκει :

τὴν ἀλληλοβοήθειαν :

Τὸ ἔνα χέρι νίβει τῆλλο και τὰ δαὸ τὸ πρόσωπο

τὴν ἀποφυγὴν τῶν κακῶν ἀνθρώπων :

Μηδὲ τὸ δαίμονα νὰ ἴδης

μηδὲ τὸ σταυρὸ σου νὰ κάμης

Ἐοτι πάντες οἱ ἀνθρώποι δὲν εἶναι ἴσοι :

Ἐολα τὰ δάχτυλα δὲν εἶναι ἴσα

ὅτι οἱ ἄμοιοι τὸν χαρακτῆρα συνδέονται :

Σὰν δὲν ἐμοιάζανε

Δὲ συμπεθεοιάζανε

Σπάρο μὲ σπάρο, βοοῦλλο μὲ βοοῦλλο

Δι' ὃ ἐκ τῶν φίλων γινώσκεται ὁ χαρακτῆρ :

Πῆς μου ποιά ἔνε ἡ αντιροφία σου

νὰ σοῦ ἔπῳ και ἐγώ, ποίος εἶσαι.

Πῆς μου μὲ ποῖο πῆς, νὰ σοῦ ἔπῳ τὸ τί ἀξίζεις

ἡ δὲ κοινὴ γνώμη εἶναι τὸ κριτήριον τῆς ἀξίας τινός :

Πῆς μου εἶναι σὲ λέγον νὰ σοῦ ἔπῳ εἶναι ἔσαι

Οἱ ἀνθρώποι, ὅπου καὶ ἂν ὄσι, δύνανται νὰ ἔλθωσιν εἰς συνάφειαν :

Βουρὸ μὲ βουρὸ δὲ αμείγρονε

Ἐοτι μετὰ τῶν κακῶν συνάπτεται τυχῆως σχέσις :

Ἐοκοιβὸς και ψεύτης γοήγορα σὺβάζονται

Ἐολλ' ἡ τοικυτῆ φιλιζ δὲν εἶναι σταθερά :

Τοῦ κόρακα ταυρὸ δὲ βγάζει περιστέρα·
Δὲν εἶναι τάξι νὰ γενῆ χοίρου μάλλῃ μετάξι,
μηδὲ κακόσειρον παιδι νὰ χῆ ἀρχοντεῖα καὶ τάξι.

Ἄλλὰ διδάσκει καὶ ὅτι :

Ἄπ' ἀγκάθῃ βγαίνει ῥόδο καὶ ἀπὸ ῥόδο βγαίν' ἀγκάθῃ·

Καὶ ὅτι ὁ πονηρὸς ἀπὸ τρυφερῆς ἡλικίας ῥέπει εἰς τὸ κακόν :

Τῆγκάθῃ ἀπὸ μικρὸ ἀγγελώνει.

Ἡ παροιμία γινώσκει τὴν ἀξίαν τῆς μορφώσεως :

ἌΟ στραβὸς καὶ ἀκάτεχος εἶνα τὸ νὰ βάλῃ τοιο·

ἌἈνθρωπος ἀγράμματος, ξέλον ἀτελέκητο.

Γινώσκει ὅτι ἡ εὐγένεια τοῦ ἥθους εἶναι ἀρετὴ ἔμφυτος ἢ ἀπο-
κτάται διὰ τῆς ἀγωγῆς :

Δὲ τὴν σουλοῦν τὴν ἀθροσότης·

Γινώσκει τὴν δύνανμιν τῆς ἀγωγῆς :

Κατὰ τὸ δάσκαλο καὶ τὰ δασκαλοῦδια·

Κατὰ τὸ Μαστρογάννη καὶ τὰ κοπέλια του·

τὴν ὑπὸ τῶν γονέων ἐπὶ τοῦ ἥθους ἐπίδρασιν :

Οἱ γονεοὶ σχολεῖο καὶ διδάσκαλοι·

καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν γονέων :

Οἱ γονεῖς εἶναι βονί·

Γινώσκει τὴν δύνανμιν τοῦ παρκαδεύματός :

Πῶς πᾶν οἱ στραβοὶ ἔς τὸν ἄδη ;

βλέποντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλο·

τὴν δύνανμιν τῆς συνηθείας :

Καὶ ἡ ἀνθρωπεῖα συνήθεια νὰ καὶ ἡ τάξι γονικὰ νὰ καὶ·

Πῶς γεννηθῆ ἔς τὴ φυλακὴ, τὴ φυλακὴ γουεῖ·

ὅτι αἱ κακὰ συνήθειαι δὲν ἀποβάλλονται ἐν τῷ γήρατι :

ἌΟ λύκος καὶ ἂν ἐγένεσε καὶ ἄλλαξε τὸ μάλλῃ του,

οὔτε τὴ γῶσι τ' ἄλλαξε οὔτε τὴ κεφαλή του·

Ἡ παροιμία διδάσκει τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς γονεῖς :

Μὴ κλωτσᾷς τὰ γονικά σου

θὰ τὸ βροῆς ἀπ' τὰ παιδιὰ σου·

τὴν ὑπακοήν πρὸς αὐτούς :

ἌΟποιο δὲν ἀκούει γονεοῦ παρωγοῦν καθίζει.

Ἐκ τῶν προηγουμένων γίνεται κατὰδηλον, πόσον ποικίλον εἶναι
τὸ περιεχόμενον τῆς παροιμίας. Οὐδεμία δὲ σχέσις τοῦ ἀνθρωπίνου
βίου ὑπάρχει, ἣν δὲν ἐξετάζει ἡ παροιμία·

τὴν ἀξίαν τῶν ἡγεμόνων :

Ποῦ θέλει νὰ 'ναι βασιλεὺς τὸ νοῦ του πρέπει νὰ 'χη'
τὴν αὐθιχεσίαν τῶν ἀρχόντων :
'Ο κορυλλὸς καὶ ἀφέντης ὅ,τι θέλουν κάνουν.
'Απ' αἰσραπὴ καὶ ἀπ' ἄρχοντα καλὸ νὰ μὴ προσμένῃς'
τὰ ἀπὸ ἀπείρων ἀρχόντων κακὰ :
'Απὸ τὸ κεφάλι βρωμαίει τὸ ψάρι'
'Απὸ καινούργιο ἄρχοντα καὶ ἀπὸ παλαιὸ διακονίῃ ὁ Θεὸς νὰ σὲ φυλάξῃ.
'Ἡ παροιμίαι συμβουλεύει τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἄρχοντας :
Τὸν ἄρχοντα τοῦ τόπου σου, τὸν ἄγιο τοῦ χωριοῦ σου'
ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν δουλοπρέπειαν :
'Ἄν προσκυνήσῃς ἄρχοντα δὲ ν' ἀνηθῆς τὸ Θεὸ σου'
καὶ διδάσκει τὴν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας προσοχὴν :
'Ὅποιος δουλεύει βασιλεῦ τὸ νοῦ του πρέπει νὰ 'χη'
καὶ ὄχι τὸ νοῦ τοῦ βασιλεῦς μόνον τὸν ἑδικό του'
καὶ ἀποτρέπει ἀπὸ πάσης πρὸς ἰσχυροτέρους διαφορᾶς :
Μὲ τὸ μεγαλύτερό σου σκόδα νὰ μὴ φτιεύῃς'
'Ἡ παροιμίαι γινώσκει τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀπόκτη-
σιν κέρδους, τὰ ἀπὸ τῆς φιλοχρηματικῆς κακὰ, τὰς ἀπὸ τοῦ πλοῦτου
φροντίδας, τὴν κοινωνικὴν θέσιν τοῦ πλουσίου, καὶ τὰς περιττὰς δαπάνας :
Τάγωγε ξυπνᾷ τὸν ἀγοράτη'
Τὰ γόσσα, τὸ Χριστὸ ἐπαραδώσα'
Γρόσα ἔχεις, ἔγνοιες ἔχεις'
'Ὅποιος ἔχει γόσσα, ἔχει γλώσσα'
'Ὅποιος ἔχει πολὺ πιπέρι, βάζει καὶ εἰς τὰ λάχανα.

Πᾶν σχεδὸν ἔργον. πᾶσα ἐνκασφάλις καὶ τέχνη, πᾶσαι αἱ ἡλικίαι
καὶ τὰ γένη, πᾶσα ἀρετὴ καὶ πάντα σχεδὸν τὰ ἐλαττώματα χα-
ρακτηρίζονται ὑπὸ τῆς παροιμίας. Ὁ πολίτης καὶ ὁ χωρικός, ὁ
μυλωθρὸς καὶ ὁ ἀρτοποιός, ἡ γυνὴ καὶ ὁ ἀνὴρ, ὁ πικρὸς καὶ ὁ γέρον,
ὁ γείτων καὶ ὁ συγγενής, ἡ πίστις καὶ ἡ ἀπιστία, ἡ ἐπιμέλειαι καὶ
ἡ ἀκνηρία, πάντα ταῦτα παρέχουσιν ἴσην ἴσην πρὸς τὴν ἐν παροιμίαις
ἐκδήλωσιν τῆς ποιητικῆς τοῦ λαοῦ ὀρμῆς.

Ἐὰν δὲ τὸ περιεχόμενον τῆς παροιμίας ἀποδεικνύη, ὅτι αὕτη ὡς
ποίησις ἠντλησε τὴν ὕλην αὐτῆς ἐκ τοῦ μεγάλου, ἀπείρου βιβλίου
τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἡ μορφὴ αὐτῆς δεικνύει ἔτι
μᾶλλον τὴν πρὸς τὴν ποίησιν συνάφειαν αὐτῆς. Ὅπως δὲ διὰ τοῦ
στίχου καὶ τῆς εὐφωνίας θηρεῖται ἡ ποίησις τὸ ἐξωτερικὸν κάλλος,
οὕτω καὶ ἡ παροιμίαι συνηθέστατα ἐντείνεται εἰς στίχους :

Ἀπατή τῃ τὸ πέλκα ἢ πουλάρα τὸ σομάρι
ἢ μακροῦ τῃ ἢ στενοῦ τῃ ἀπατή τῃ θὰ τὸ βάλῃ·

Πολλάκις οἱ στίχοι ἔχουσιν ὁμοιοκτῆζήζιν :

Ἄμαρτία ἐξμολογημένη

ἢ μισὴ συχωρεμένη·

Ὡς δὲ τὰ λοιπὰ εἶδη τῆς ποιήσεως οὕτω καὶ ἡ παροιμία χρη-
σιμοποιεῖ τολμηρὰ σχήματα λέξεως καὶ δικανόας, οἷον

τὴν παλλιλογίζιν :

Τῶσπρα μιλοῦν, τῶσπρα λαλοῦν, τῶσπρα 'ν' ποῦ κοιβεντιάζουν·

τὴν παρήχησιν :

Τῶσπρα καιεβάζουν τῶσπρα·

Κατὰ τὸ πάτωμα καὶ τὸ ἄλωμα·

τολμηρὰς μεταφορὰς :

Μάζευε καὶ ἄς εἶν' καὶ ὄωγες·

Ἄλλοῦ χτυπάει τὸ νερό, καὶ ἄλλοῦ βροσιτῆ ὁ μύλος·

ἀποστροφὴν :

Ποῦ πᾶς καλὸς ; 'ς τᾶλλο καλὸς·

ἀντίθεσιν :

Ἀφήσανε τὰ ἡμέρα καὶ κνηγοῦνε τᾶγια.

Ἡ παροιμία προσωποποιεῖ τὰ ἄψυχα :

Ἐχει ὁ τοῖχος αὐτιά καὶ ὁ λόγος μάτια·

Ἐκοιλοπόνα τὸ βονοῦ καὶ ἔκαμ' ἕνα μοτινικό·

τίθῃσι μερικὴν τινὰ περίπτωσιν ἀντὶ τοῦ γενικοῦ :

Πᾶς' τονε 'ς τὸ γάμο σου νὰ σοῦ 'πῆ «καὶ τοῦ χρόνου»·

Ἐκατὸ ἢ πομπὴ 'ς τὴν στρατὰ καὶ ἀναγέλα τοὺς διαβάτες.

Τῆς παροιμίας δὲ τὴν ποιητικὴν φύσιν δεικνύει καὶ ἡ πολυειδῆς ἐν αὐτῇ ἔν τε τῷ τρόπῳ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐκφράζεσθαι χρῆσις τῶν συγκεκριμένων περιπτώσεων. Γεγονός τι συγκεκριμένον ἐκφράζεται παροιμιωδῶς καὶ ἔπειτα ἐκφραζέσθαι γενικῶς ἐπὶ ὅλων τῶν συγγε-
νῶν περιπτώσεων :

Ὁ μοτινικός 'ς τὴν τρύπα δὲν χωρεῖ καὶ κολοκῆθια σέρνει·

Ἄλλος σπέρνει καὶ ἄλλος θερίζει·

Γιὰ τὸ χατήρι τοῦ βασιλικοῦ ποτίζεται καὶ ἡ γλάστρα.

Ἐκ παντός, ὅπερ ἀνήκει εἰς τὸ βικσίλειον τῆς φύσεως, δύναται ἡ παροιμία νὰ ἀρυσθῇ τὴν ὕλην αὐτῆς. Ἰδίως δὲ ὁ φυτικὸς καὶ ὁ ζωικὸς κόσμος χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τούτης, ὅπως ἐν τῷ μύθῳ. Δι' ὃ πλεῖ-
σται παροιμίαι στενωῶς πρὸς μυθους συνδέονται, καὶ μέγας ἀριθμὸς

αὐτῶν προῆλθεν ἐκ μύθων καὶ πλεῖσται οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συντε-
τμημένοι μῦθοι. Τοιοῦτοι παροιμίαι προελθοῦσαι ἐξ Αἰσωπειῶν μύθων
εἶναι :

“Ὅσα δὲ φτάνει ἢ ἀλωποῦ τὰ κάνει κρημαστάρια (ἰλιώπῃ καὶ βότρως).”

“Ὅποιος πλύνει τὸν ἀράτη, μόνον τὸ σαποῦνι χάνει (αἰθίοψ).”

Ἐξ ἄλλων δὲ δημῶδων μύθων καὶ περρυμθίων προῆλθον αἱ ἐξῆς
παροιμίαι :

“Ὡς ποῦ νὰ διαβάσῃ ἢ ἀλωποῦ τὰ φερμάγια, πάει ἢ γοῦνὰ της·”

Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὴν ἁμαρτίαν·

Τῆς Ἀλεξάντρας τὰ βοννά τὰ πικροφτυμένα (ἐπὶ τῶν ἄνευ σοβαρῆς αἰτίας
ὀργιζομένων).

Ἀκόμη δὲν τὸν εἶδαμε
καὶ Γιάννη τὸν ἐβγάλαμε·

Ἡ αἰγὴ θὲ νὰ τὸ δείξῃ
τίνος μᾶνα θὲ νὰ λείρῃ.

Ὁ παροιμία ὡς μικρὸν ποίημα θηρεῖται τὴν βραχυτέτα· δὲν ἐκτε-
νεῖται εἰς μικρὰς διδασκαλικὰς καὶ ἐκτενεῖται διδασκαλίαις. Ἐν βραχυ-
ολογίᾳ καὶ πυκνότητι νοημάτων ἐκφράζεται :

Ἡ ἀλήθεια νὰ μαλώτρα·

Τὸ ῥάβδι ἔχει δύο ἄκρες·

Ὁ ἀκλήρος ἄθεος·

Λαομῶς, ἁμασιμῶς·

Ἡβόρηκε τὰ γελᾶδια (παθὼν κατενόησε τὴν ἀπάτην του· προφανῶς ἐκ μύ-
θου λησμονηθέντος).

Τὸ αἷμα τραβάει (τὸ κοινὸν αἷμα, ἢ συγγένεια γεννᾷ τὸ φίλτρον).

Πρὸ πικρῶς δὲ ἢ εὐτραπελίᾳ καὶ τὸ σκῶμμα χαρικτηρίζει τὴν
παροιμίαν καὶ εἰς ταῦτα κυρίως ὀφείλει τὴν διάδοσίν της. Προέρχεται
δ' ἢ εὐτραπελίᾳ ἐν τῇ παροιμίᾳ ἐκ τῆς εὐφυοῦς συμπαραθέσεως παρ-
αγμάτων φηνομενικῶς οὐδεμίαν σχέσιν ἐχόντων, καὶ ἐκ τῶν παρὰ προσ-
δοκίαν λεγομένων :

Ἀπὸ τὸ γάμο ἔρχομαι καὶ τρέμω ἀπ' τὴν πεῖρα·

Καῦμό ποῦ τό 'χει ἢ γέφυσσα ποῦ κᾶν τὸ βαμπάκι·

Γεῖά σου Γιάννη—Κουκιά σπέρνω·

Βῆχας καὶ συνάχι, χαρά σ' τὸν ὄπου τὰ 'χει (ἐπὶ ἐπιμόνων κακῶν).

Καντοῦμαστε—Ἀὐ βωρέθηρες ποῦ τό 'πες ! (ἐπὶ ὀνητρῶν).

Ἐπιασα ἔταν κλέφτη !—Φέρ' τοσε—Ἄν ἔρχεται—Ἄς τοσε—Ἀὐ μ' ἀφήρει.

Ἄψε κερὶ νὰ 'δῆς λύγρο (εἰρωνικῶς).

Ἵπολείπεται δ' ἤδη νὰ ἀναφέρωμεν περὶ τῶν συγγενῶν πρὸς τὴν

παροιμίαν πνευματικῶν προϊόντων. — Καὶ ἀνωτέρω κητεδείχθη ἡ συγγένεια αὐτῆς πρὸς τὸν μῦθον· ὁ μῦθος εἶναι ἀνεπτυγμένη παροιμία καὶ ἡ παροιμία συντετμημένος μῦθος. Ἄλλ' ὁ μὲν μῦθος διηγεῖται καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ παρελθόν, ἡ δὲ παροιμία συνήθως ἐξετάζει καὶ κρίνει τὸ παρόν. — Ἡ συγγένεια δὲ τῆς παροιμίας πρὸς τὴν δημοτικὴν ποίησιν καταφαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι πολλαὶ παροιμίαι ἐλήφθησαν ἐκ δημοτικῶν καὶ ἰδίᾳ κωμικῶν ἄσμάτων, πολλὰ δὲ ἐχρησιμοποιήθησαν ἐν τῇ ποιήσει αὐτῶν.

Οὕτω καὶ ὡς παροιμίαι καὶ ὡς κωμικὰ ἄσματά τι φέρονται αἱ ἐξῆς :

Εἶναι καὶ ἀνθρώποι τοῦδ' ὅς αἰοῦ εἶναι καὶ ὀχτώ 'ς τὸ ὄσ' αἰ,

εἶναι καὶ καμπανίζου τοσοῦ μὲ τὸ μαργαριτάρι.

Ἄπάντητος 'σάν παντοσητῆ δὲν πρόπει νὰ χορεύῃ,

μόνο σακκί 'ς τὸν νῶμό του κριθάρι νὰ γροεῖῃ.

Ἡ παροιμία ἄσπρο χαρτί μαῦρα γράμματα λεγομένη οὐ μόνον ἐπὶ κηκὰ ἀγγελουσίας ἐπιστολῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐπιπολαίως ἐξεταζόντων καὶ τῶν ἀμυθῶν εἶναι στίχος δημοτικοῦ ἄσματος μεταπεσῶν εἰς παροιμίαν, ὅστις ἰκμικὸς τρίμετρος ὧν ἔχει πλήρησ οὕτως :
Ἄσπρο χαρτί μοῦ στέλλει μαῦρα γράμματα. Ἡ παροιμία βιάρ' ἔμεις, πέρ' ἔμεις ἐπὶ τῶν ἐπιχειρούντων νὰ βλάψωσιν ἄλλους, ἀλλ' ἐκυτοῦς βλαπτόντων, παρεμβάλλεται καὶ εἰς σιωπτικὰ ἄσματα, ὅσων :

Βάρε ἐκεῖνοι ἐμὲ κλωσῶς

Βάρε ἐγὼ τῆς γῆς μαντιές (μουτρίες) ;

Πρὸς τὴν ἐν τῇ παροιμίᾳ ἀπὸ τὴν μύγα ξύγκι βγάξει εἰκόνα φέρεται ὁμοίᾳ ἐν συμικκῶ ἄσματι :

Νὰ πιάσω 'γὼ τὸν κούρουτα νὰ τὸν ἤξεκοιλίσω

νὰ βγάλω ἀσοῦγκιν περισσὸ βάρακα νὰ παλαμίσω.

Πρέπει δ' ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ μορφή τῆς παροιμίας δὲν εἶναι οὕτω σταθερὰ ὡς ἡ τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων. Ἐνεκὰ τῆς πληθῆσ τῶν ἀνθρώπων δι' ὧν ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδίδεται ἡ παροιμία, ἔνεκὰ τῆς μεγάλης διαφορᾶς τῆς πνευματικῆς αὐτῶν καταστάσεως ἡ μορφή τῆς παροιμίας μεταβάλλεται, ἡ παροιμία παρουσιάζεται ἔχουσα πλείστια παραλλαγὰς ἐν τῇ μορφῇ. Συντελεῖ δ' εἰς τοῦτο καὶ τὸ ὅτι τὴν μορφήν τῆς παροιμίας δὲν συνέχει πάντοτε ὁ δεσμός τοῦ μέτρου. Ἄλλὰ τῶν μειζόνων μεταβολῶν ἐν τῇ παροιμίᾳ κυρίᾳ αἰτίαι εἶναι αἱ διαλεκτικαὶ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν κατοίκων τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ· π. χ.

'Ελείψαν οἱ κάτω καὶ ἐβήκασιν οἱ ποτικοὶ ἔς τὸ μεῖνάνι (Κύπρου)·

"Ελείψεν ὁ γάτος καὶ ἀγοιάραν τὰ ποτικία (Βάρνης)·

"Εφαν οἱ κάτω τοῖς χορεύουσι οἱ ποτισοὶ (Μεγίστης)·

'Ενόφησ' ὁ γάτος καὶ φαρδέφαν τὰ ποτικία (Κεφαλληνίας)·

Λεῖπ' ὁ γάτος καὶ χορεύουν τὰ ποτικία (Ἡπείρου, Κεφαλληνίας)·

Λεῖπ' ὁ γάτης καὶ χορεύουσι οἱ ποτικοὶ (Νάξου)·

Λεῖπ' ὁ γάτης καὶ ἀρκειοῦνται (ὀρχοῦνται) οἱ ποτικοὶ (Καρπάθου)·

"Ο γέρω γάτης ἔλειψε καὶ οἱ μοιτικοὶ σαλέψανε (Δυτ. Κρήτης)·

"Οὐτὲ λείπη ὁ γέρω γάτης ὄλ' οἱ ποτικοὶ χορεύουν (Ἄνατ. Κρήτης)·

Οἱ κάτω ἐξενίψαν καὶ οἱ ποτικοὶ χορεύνε (Τραπεζοῦντος)·

"Οταν λείπη ὁ γάτης τὰ ποτικία χορεύουν,

καὶ ὅταν ἔλθῃ ὁ γάτης, τὰ ποτικία ζαρώνουσι (Κιμώλου)·

"Οταν φύγη ὁ γάτος ἀπὸ τὴν τρῶπα

παίζει ὁ ποτικὸς τὴν ἀλφαβῆτα (Πάρου)·

'Ἄλλ' αἰ παροιμίαι οὐ μόνον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ εἶναι διάφοροι καὶ διὰ τὴν ἐπέκτασιν ἢ τὴν ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως συντόμευσιν αὐτῶν·

π. γ. ἡ παροιμία :

'Αποῦ δουλέει βασιλεῦ τὸ νοῦ του πρέπει νά'χη

ἐπεκτείνεται διὰ τοῦ εὐφροῦς δευτέρου στίχου

καὶ ὄχι τὸ νοῦ βασιλεῦ μόνον τὸν ἐδικὸ του·

ἡ δὲ παροιμία :

Περισσότερα ἀρνιά σφάζονται ἔς τὸ μακελλεῖο παρὰ κριάρια

συντέμνεται ἐν Ζακύνθῳ :

Πλεὰ ἀρνιά ἔς τὸ μακελλεῖο παρὰ προβατίνες·

καὶ ἐν Ἡπείρῳ :

Περισσότερα ἀρνιά παρὰ κριάρια.

Συγγενεῖς πρὸς τὴν παροιμίαν εἶναι καὶ αἰ παροιμιώδεις φράσεις. Διακρίνονται δ' ὅμως ταύτης διὰ τῆς ἥττονος αὐτοτελείας τοῦ περιεχομένου καὶ διὰ τῆς μορφῆς αὐτῶν· σπανίως περιέχουσιν ἀπηρτισμένην τινα ἔννοιαν ἐν τελεῖχ προτάσει, ἀλλ' ἐνείρονται ἐν τῷ λόγῳ ὡς ἴδιοι τρόποι ἐκφράσεως. Λάβωμέν τινος αὐτῶν.—καθὼς ἀγόρασε ποιλεῖ (ἐπὶ θρυλημάτων ἀβεβχίων)—ἄδειασέ μας τὴ γωνιά·—ἀέρα κοπανίζεις·—ζῆ με τὸν ἀέρα·—τοῦ ἔκοψε τὸν ἀέρα·—ἐφάγαμε ψωμί καὶ ἀλάτι·—ἀπὸ δῆμαρχος κλητήρας·—ἔχει τραχανᾶ ἀπλωμένο·—δὲν ἔσμεϊξαν τῶστρα των·—πέρα βρέχει·—βρέθηκε ἀπανωλαδιά (ἐπὶ ἐνόχων ἀποφευγόντων τὴν τιμωρίαν· προβλ. τὴν παροιμίαν : ἡ ἀλήθεια πλέει ἄν τὸ λάδι ἔς τὸ

νερό)·—σάν ἄρνακι (ἐν τοῖς Αἰσωπέοις μύθοις διὰ τοῦ ἀμνοῦ χαρκτηρίζεται ὁ ἄγκλος, ἡμερος)·—ἐβγήκεν ἀσπροπρόσωπος (φέρεται παρκαμύθιον, καθ' ὃ ὁ κατχρασθεὶς τὰ πρόβατα ποιμήν, ἐπικνεληθέντος τοῦ κυρίου, ἐτιμωρήθη ὑπ' αὐτοῦ μόνον διὰ τῆς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του κατχύσεως δοχείου ὀξυγάλακτος)·—ἔπιασε τὰρνι ἀπὸ τὸ πόδι (λογοπαικτικῶς διὰ τὴν παρήγησιν ἀντὶ ἡρνήθη).

Ἐκ τούτων καταφίνεται ὅτι αἱ παροιμίαι καὶ αἱ παροιμιώδεις ἐκφράσεις εἶναι τέκνα τῆς αὐτῆς μητρὸς. Ἀμφότεραι λαμβάνουσι μερικὴν τινα συγκεκριμένην περίπτωσιν πρὸς ἐκφρασιν γνώμης τινὸς γενικῶν ἐχούσης κύρος. Ἀμφότεραι καθ' ὅμοιον τρόπον μεταχειρίζονται τὰ σχήματα τοῦ λόγου. Ἀμφότεραι ἀρύνονται τὴν ὕλην αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀμέσως εἰς τὴν ἀντίληψιν ὑποκειμένων: ἀπὸ τῶν μελῶν τοῦ σώματος, ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ ζωικοῦ κόσμου, ἀπὸ τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀπὸ τῶν ἐνασχολήσεων τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἡ μὲν παροιμία περιέχει ἠθικὸν τι πράγμαμα, βιωτικὸν κανόνα, γενικὴν τινα παρατήρησιν καὶ ἀπεικονίσιν ἡθῶν, ἐν ᾧ ἡ παροιμιώδης φράσις στερεεῖται τούτων.

Ἐπιφανέστερος συγγενὴς τῆς παροιμίας εἶναι ἡ γνώμη ἢ τὸ γνωμικόν. Αὕτη δὲν ζῆ εἰς τὸν εὐρὺν κύκλον τοῦ πλήθους καὶ διὰ τοῦτο συνήθως οὐδὲ τὴν δημόδιον περιβολὴν τῆς παροιμίας φέρει. Ὡς προῖον τῆς κατ' ἰδίαν μελέτης, φέρει τὸν τύπον ἀτομικοῦ διανοήματος καὶ σοφίας, ἥτις εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων ἐνεβάθυνεν δι' ὃ συνήθως δὲν εἶναι καταληπτὴ ὑπὸ τῶν πολλῶν. Ὅσῳ δὲ περισσύτερον ἡ γνώμη φέρει κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν τὸν δημόδιον τύπον, τοσούτῳ μᾶλλον πλησιάζει πρὸς τὴν παροιμίαν. Δι' ὃ ἡ διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν δὲν εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή.

Κατὰ ταῦτα ἡ γνώμη ἔχει κοινὰ πρὸς τὴν παροιμίαν τὴν βιωτικὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν βραχύτητα ἐν τῇ ἐκφράσει. Ἄλλ' ὅμως ἡ μὲν παροιμία εἶναι τι καθιερωμένον, τοῖς πᾶσι γνωστὸν καὶ παρκαδεδεγμένον νόμισμα, ἀλλ' ἐνίοτε φέρον τὴν ἐκ τῆς καθημερινῆς χρήσεως προστριβὴν, ἡ δὲ γνώμη εἶναι τι ἰδιαιτέρως φυλαττόμενον ἄγαμμα, μὴ ἔχον δι' ὅλους κοινῶς ἀνεγνωρισμένην τὴν αὐτὴν ἀξίαν.

Χρησιμοποίησις τῆς παροιμίας ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Τὸ ζήτημα ἐὰν ἡ παροιμία ἀ μόζῃ νὰ περιλαμβάνηται ἐν τοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις καὶ νὰ χρησιμεύῃ ὡς ὑποκείμενον τῆς διδασκαλίας ἐν τῷ σχολείῳ δὲν εἶναι οὕτως ἀπλοῦν ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸ ἀπάντησις δι' ἐνὸς ναὶ ἢ ὄχι. Τὸ μὲν ἐν τῇ παροιμίᾳ παρατηροῦνται τοιαῦτα ἰδιότητες, αἵτινες φαίνονται δικαιολογοῦσαι τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς εἰς τὸ σχολεῖον εἰσόδου, τὸ δὲ ἡ παροιμία κοσμεῖται ὑπ' ἀρετῶν, αἵτινες παρέχουσιν ἔντιμον θέσιν εἰς αὐτὴν ἐν τῷ ἀναγνωστικῷ βιβλίῳ.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸ περιεχόμενον παροιμιῶν τινῶν πολλάκις δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐν τῷ σχολείῳ ἀπαιτουμένην εὐκοσμίαν καὶ μαθητικὴν αἰδημοσύνην. Τὰς τοιαύτας παροιμίας πάντες βεβχίως ἀποβάλλουσιν ἀπὸ τοῦ σχολείου. Ἄλλὰ καὶ αἱ διὰ σακισότητα καὶ ἀγροικίαν διακρινόμεναι παροιμίαι, πᾶσαι αἱ φέρουσι τὸν ῥύπον τοῦ βίου πρέπει νὰ ὄσι μακρὰν τοῦ τὴν ἠθικὴν διάπλασιν σκοποῦντος σχολείου καὶ τῆς καθαρᾶς τῶν παιδῶν ψυχῆς.

Δεύτερον παροιμίαι τινὲς πολλάκις διεγείρουσι τὸν γέλωτα περὶ κκταστάσεων, αἵτινες ὑπὸ τοῦ παιδὸς πρέπει νὰ θεωρῶνται σπουδαῖα καὶ ἱερὰ. Τοιαῦτα δὲ παροιμίαι δυνάμεναι διὰ τοῦ κωμικοῦ νὰ παραβλάψωσι τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ ἠθικὰ ἰδεώδη καὶ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας πρέπει ἐπιμελῶς νὰ ἐξορίζωνται ἀπὸ τοῦ σχολείου. Βεβχίως δὲν λησμονοῦμεν, ὅτι ἡ φαιδρότης εἶναι ἐν τῶν συντελεστικῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τοῦ σχολείου μέσων δι' ὃ πρὸς ἀναψυχὴν ἀπὸ τῶν μόχθων καὶ τῆς πνευματικῆς κοπώσεως, πρὸς ἀναζωπύρησιν τῆς διαθέσεως αἱ φαιδρότητα διεγείρουσι παροιμίαι, ἐὰν ἄλλως ὄσιν ἀνεπίληπτοι, δύνανται νὰ εἰσχωθῶσιν εἰς τὸ σχολεῖον.

Τὸ ἐν τῇ παροιμίᾳ ἠθικὸν περιεχόμενον πρέπει βεβχίως νὰ ὑποβάλληται εἰς ἐπιμελελημένην ἐξέτασιν ἐν παιδαγωγοῦντι σχολείῳ καὶ πᾶν ἠθικῶς ἐπιβλαβὲς ἐπιμελῶς νὰ ἀπομακρύνηται. Δι' ὃ παροιμίαι πολλάκις διδάσκουσι πράγματα μὴ συμφωνοῦντα πρὸς τὰ ἠθικὰ ἰδεώδη ἢ θεωρούμενα ἐπίφορα ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς πρέπει κατὰ γενικὸν κανὸν νὰ ἀποφεύγωνται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. ἐὰν δὲ ποτε χρησιμοποιοῦνται, νὰ γίνηται τοῦτο οὕτως, ὥστε τὸ μὲν νὰ παρίσταται τὸ ἐσφαλμένον καὶ ψευδὲς αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἀληθῆ μορφήν, τὸ δὲ καὶ νὰ ἐπεκ-

ταίνεται ὀρθῶς καὶ ἀκριβῶς διαλευκνιζομένη, ἢ γνῶσις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Ἐν τέλει δὲ προσθετέον ὅτι καὶ παροιμίαι, αἵτινες διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ κατανηθῶσιν ὑπὸ τῶν μικρῶν μαθητῶν, πρέπει νὰ ἀποφεύγονται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Ἦττονας δ' ἐνδοιασμοὺς παρέχουσιν αἱ τολμηρὰ μεταφορὰ καὶ ἀντιθέσεις, αἱ ἄλλειψεῖς ἐν τῇ ἐκφράσει καὶ αἱ ἀπὸ τῆς συνήθους συντάξεως παρεκκλίσεις.

Ἐπὶ τοὺς ὅρους δὲ καὶ περιορισμοὺς τούτους ἡ παροιμία ἔχει πλείους ἀρετὰς οὐ μόνον δικαιολογούσας, ἀλλὰ καὶ ἐπιβελούσας τὴν ὑπὸ τοῦ σχολείου χρησιμοποίησιν αὐτῆς. Ἡ κατὰ τὴν τοῦ λαοῦ ἀντίληψιν ἐκφρασις διὰ συγκεκριμένων περιπτώσεων, καθιστῶσα τὸ πρᾶγμα καταφανές καὶ εἰς τὸ παιδικόν πνεῦμα ἀμέσως καταληπτόν, τὸ ζῶηρόν αὐτῆς λεκτικόν, ἢ φυσικὴ ἐν αὐτῇ εὐτραπέλις, ἢ λακωνικὴ μορφή, ἢ εὐστοχος βραχυτής καθιστῶσιν αὐτὴν ἀξιούστικτον. Κυρίως δ' ὅμως ἡ ἠθικὴ αὐτῆς ποιότης καὶ ἡ ἰδιόζουσα αὐτῆς διδακτικὴ ὑπόστασις παρέχουσι τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τὸ σχολεῖον εἰσόδου. Ἡ παροιμία εἶναι πολλάκις διατετυπωμένη ὑπὸ μορφῆν καταλληλοτάτην εἰς τὸ νὰ γνωσθῆ εἰς τὸν ἄπειρον βιωτικὴ τις ἐμπειρία ἢ γενικὸς τις τοῦ βίου κανὼν πρῶτον μὲν διότι ἡ παροιμία ὀρμᾶται πολλάκις ἀπὸ τινος συγκεκριμένης περιπτώσεως· ἔπειτα δὲ διότι ἀπὸ ταύτης ἡ γενικὴ κρίσις ἢ ἀλήθεια ἀνευρίσκειται διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς ὁμοίαν περιπτώσιν· ἐν τέλει δὲ διότι ὁ ἀροκτής ἢ ἀναγνώστης διδάσκειται νὰ χρησιμοποίῃ τὸ ἐκ τῆς παροιμίας δίδαγμα ἐπὶ ὁμοίων περιστάσεων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Ἐπὶ τὴν ἔποψιν δὲ ταύτην ἡ παροιμία ἀκολουθεῖ ψυχολογικὴν τινὰ διδακτικὴν μέθοδον. Ἄς λάβωμεν τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἡ μετὰ τῶν κακῶν ἀναστροφή διὰφθείρει τὸ ἦθη· ταύτην ἐκφράζει καὶ ἡ παροιμία «ὄπιος πάει ἔς τὸ βάλτο νὰ κυνηγήσῃ, θὰ λερωθῆ». Ἄλλ' ἂν ἐξετάσωμεν τὸ πρᾶγμα ἀκριβῶς, διὰ τῆς παροιμίας ταύτης δὲν ἐκφράζεται ἡ γενικὴ ἀλήθεια· διότι ἐν αὐτῇ λέγεται μόνον ὅτι, ὅταν τις κυνηγῆ εἰς βορβορώδη μέρη, θὰ ρυπανθῆ· ἦτοι παρίσταται δι' αὐτῆς συγκεκριμένη τις περίπτωσις, ἢ ἐκ τοῦ ἐν τῷ τέλματι βορβοῦρου ρύπανσις. Ἡ δὲ γενικὴ ἀλήθεια ἐξάγεται διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς ἄλλας ὁμοίας περιπτώσεις. Διὰ τῆς συχνῆς δὲ χρησιμοποίησεως τῆς παροιμίας ἐν τῷ βίῳ ἡ δι' ἀσκησεως εὐρέσις τῆς γενικῆς ἀληθείας καὶ ἡ χρῆσις τῆς παροιμίας συμπιπτουσιν. Ὅταν προσκαλοῦντες παῖδα μετὰ πονηρῶν ἀναστρεφόμενον

λέγωμεν αὐτῷ «ὄποιος πάει 'ς τὸ βάλτο νὰ κυνηγήσῃ, θὰ λερωθῇ», ἔχομεν ἐν τῇ αὐτῇ χρονικῇ στιγμή τὴν ἐποπτεῖαν, σύγκρισιν, ἀφάρισιν καὶ χρῆσιν. Ἄλλ' αὐτοὶ εἶναι ἐπὶ ψυχολογικῆς βάσεως ἰδρυμέναι βαθμίδαι διδασκαλικῆς. Ἐφ' ὅσον δὲ ἐν τῇ παροιμίᾳ ἐγκρατεῖται τοῖ αὐτῇ διδασκαλικῇ μέθοδος, ἐφ' ὅσον αὐτὴ ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ συγκεκριμένου καὶ τὸν σπόρον τῆς μεθοδικῆς σκέψεως ἐν ἐκείτῃ φέρει, εἶναι βεβκίως παιδαγωγικὸν ἐπικουρήμα καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀπαγορευθῇ ἢ προσθήκῃ αὐτῇ θέσις ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τῷ ἀναγνωστικῷ βιβλίῳ.

Διδασκαλία τῆς παροιμίας ἐν τῷ σχολείῳ.

Κατὰ ποικιλωτάτους τρόπους εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ παροιμία ἐν τῷ σχολείῳ. Ἄλλ' ἀναγκάτως πρέπει νὰ προϋποτεθῇ, ὅτι ὁ διδάσκαλος ἐγένετο ἤδη κύριος τοῦ πλοῦτου τῆς ἐν ταῖς παροιμίαις ἐναποτεθειμένης σοφίας, ὥστε νὰ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ αὐτῷ εἴτε ἐν τῇ τῶν θρησκευτικῶν διδασκαλίᾳ πρὸς ἔκφρασιν ἀληθείας τινός, εἴτε ἐν τῇ τῆς ἱστορικῆς διδασκαλίᾳ πρὸς χαρακτηρισμὸν προσωπικότητός τινος εἴτε ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ὡς ἐπίλογος διηγήματός τινος ἢ ὡς ἕμειν ἐκθέσεως εἴτε ἐν τῇ μετὰ τῶν παιδῶν ὁμιλίᾳ πρὸς χαρακτηρισμὸν γεγονότος τινός.

Ἰδίᾳ δ' ὅμως ἐν τῇ τῆς μητρικῆς γλώσσῃ διδασκαλίᾳ χρησιμοποιοῦνται αἱ παροιμίαι. Ἐν ταύτῃ δὲ σκοπὸς κυρίως ἀποβάνει ἡ χρῆσις τῆς παροιμίας, ὅταν αὐτὴ χρησιμεύῃ ὡς ἐπιστέγασμα διευκρινήσεώς τινος, ὡς συγκεκρικλίωσις ἀνευρεθείσης ἀληθείας, εἴτε δὲ σκοπιμωτέρᾳ ὅταν ὡς ἐπιγραφή ἢ τέλος (κατακλείς) μύθου τινός εἴτε ἱστορήματος. Ἡ διδασκαλία ἀναγνωστικοῦ τινος τεμαχίου ἢ δύναται νὰ καταλήγῃ εἰς παροιμίαν ἢ εἶναι δυνατόν νὰ ὁρμᾶται ἀπὸ παροιμίας, τὴν ὀρθότητά τῆς ὁποίας καταδεικνύει τὸ ἐπακολουθοῦν διήγημα, ἢ οἰονδήποτε συγκεκριμένον γεγονός. Εἰς πλείστα τῶν παροιμιῶν ὑπόκειται παράδοσις τις, μῦθος, συμβάν. Ἡ διήγησις τοῦ συμβάντος μετὰ τῆς ἐν μορφῇ παροιμίας ἐκφραζομένης κρίσεως σχηματίζει ὀργανικὸν τι ὅλον. Ἐν ταύτῃ περιπτώσει ἡ παροιμία ἐμφάνεται ὡς συγκεκρικλίωσις τῆς ἐν τῷ ἱστορήματι ὑποκειμένης ἀληθείας, ἢ ἡ παροιμία διασφραττῆται διὰ τοῦ μετ' αὐτῆς συνδεδεμένου διηγήματος.

Π. χ. ἡ παροιμία «βάλτε μου κ' ἐμὲ καρφάκι» ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ἐπομένου

μύθου: Βάτραχος διερχόμενος ποτε ἐκ τῆς πρὸ τοῦ χωρίου κεντρικῆς ὁδοῦ καὶ ἰδὼν νὰ πεταλῶνουν γαιριῶντα ἵππον, ὃν οἱ παριστάμενοι προσεῖχον καὶ ἐθώπευον ἵνα μείνῃ ἴσχυος, ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ μιμηθῆ τὸν ἵππον καὶ ὑψώσας τὸν πόδα του μὲ ἔπαρσιν εἶπεν εἰς τὸν πεταλωτὴν. Νὰ ποῦ ἔτυχα ἐδῶ εἰς κατάλληλον καιρὸν; βάλτε μου κ' ἐμὲ κορφαί. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνεχώρησε χωλαίων καὶ βραδέως συρόμενος χωρὶς νὰ δύναται πλέον νὰ πηδᾷ.

Εἶναι δὲ δυνατὸν ἡ προομιμία νὰ μὴ εἶναι συνημμένη ἀμέσως πρὸς τὴν ἀγνωστικὴν τεμάχιον, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὴν νὰ ἐξετασθῆ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἡ διασάφησις δὲ τῆς προομιμίας ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δύναται νὰ γίνῃ κατὰ διαφόρους τρόπους, οἷοι εἶναι οἱ ἑξῆς:

α') Ὅταν ἡ ἀλήθεια τῆς προομιμίας εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ δηλωθῆ ἔκ τινος διηγήματος, ἀλλὰ τὸ βιβλίον δὲν περιέχῃ κατ'ἀλληλὸν τι τοιοῦτον, τότε ὁ διδάσκαλος πρέπει ἐξ ἰδίας, πείρας νὰ παρέχῃ τοιαύτη εἴτε νὰ καθοδηγῇ τοὺς παιδὰς διὰ τῆς φαντασίας των νὰ εὐρίσκωσιν.

β') Πολλάκις ἡ ἀλήθεια προομιμίας τινὸς δὲν καταδηλοῦται διὰ τινος περὶ αὐτῆς ἀλλὰ διὰ σειρᾶς περὶ αὐτῆς ἀπειρημάτων, ἅτινα πρέπει νὰ εὐρεθῶσι καὶ ἐρμηνευθῶσιν.

Π. χ. ἡ προομιμία «ἀφρασεύμενο τὰνθρώπου, τὸ καλύτερο τοῦ κόσμου» εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῆ ἀνεურισκίμων διαφόρων περιπτώσεων, καθ' ἃς πάντες οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀποδίδουσι τὴν αὐτὴν ἀξίαν εἰς τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἕκαστος θεωρεῖ καλύτερον τὸ ἀρέσκον ἑαυτοῦ.

γ') Ἡ προομιμία εἶναι δυνατὸν νὰ διασαφηνθῆ ὡς ἑξῆς μετὰ τὴν ἄρσιν τῶν τυχόν λεξικολογικῶν δυσχερειῶν ἀνευρίσκοντι δι' ἐρωτήσεων καὶ διαφοροὶ λεπτομέρειαι τῆς ἐν τῇ προομιμίᾳ ἐκπεφομένης πράξεως, καὶ διαφοροὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν προσπίπτουσι ἐκ ταύτης ἐποπτεῖται.

Π. χ. ἐν τῇ προομιμίᾳ «μηδὲ γάμος ἄκλαυτος, μηδ' ἀγέλατος πεθαμένος» θὰ ἐξετασθῶσι κατὰ πρῶτον τὰ διάφορα συμβεβηκότα, ἅτινα συνυφάνθησαν ἐν τῇ προομιμίᾳ. Ταῦτα δ' εἶναι ἡ ἐν τοῖς γάμοις χαρὰ πάντων καὶ εὐφροσύνη, τὰ δάκρυα ἅτινα ἐν τοῖς γάμοις γίνονται κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς νέμφης, ὅτε ἀποχωρίζεται τῶν γονέων τῆς, ὅ ἐν τῷ θανάτῳ θρήνος τῶν οἰκείων καὶ ἡ πάντων τῶν παριστάμενων κατῆφαι καὶ λύπη, τὰ κατὰ τὸν θάνατον ἢ ἐν ταῖς κηδείαις συμβαίνοντα ἔκτροπα, ἅτινα προκαλοῦσι τὸν γέλωτα. Ἡ διασάφησις λοιπὸν ἀρχομένη ἀπὸ τῶν ἐν τῷ γάμῳ προκαλούντων τὴν γενικὴν χαρὰν, δεικνύει τὴν ἀνάμειξιν αὐτῆς μετὰ τῶν γινόμενων κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἀποχωρισμοῦ κλαυθμῶν ὑπὸ τῆς νέμφης καὶ τῶν γονέων καὶ τῶν ἀμέσως τούτοις συνδεομένων, ὅτε ἡ χαρὰ μετὰ τῆς λύπης συγκιρᾶται· μετὰ ταῦτα δεικνύεται, ὅτι τὸ αὐτὸ ἀλλὰ κατ'ἀντίστροφον λόγον γίνεται κατὰ τὸν θάνατον· ἐκτίθενται ἡ λύπη καὶ οἱ θρήνοι οἱ προσερχόμενοι ἐκ τῆς στερήσεως τοῦ φιλάτου, τοῦ ὑποστηρίγματος πολλάκις τοῦ οἴκου, ἢ τῆς ἐλπίδος

τῶν γονέων, δεικνύεται ἡ λύπη τῶν παρισταμένων ἀλλὰ καὶ τὰ διάφορα ἔκτροπα τὰ συμβαίνοντα πολλάκις ἐν τῇ κηδεύῃ, ἅτινα φαιδρύνουσι τοὺς κατεχομένους ὑπὸ λύπης καὶ ταύτην μετὰ τῆς χαρᾶς συγκιρνώσιν.

δ') Εὐκολωτέρα εἶναι ἡ διδασκαλίαις παροιμίας ἐκφραζούσης ἀμέσως παρὰ γγγέλματι τι ἠθικὸν ἢ βιωτικὸν κανόνα· π. χ. ἡ παροιμία «κάμε κκλό κκὶ ρίξε το 'ς τὸ γκλό». Ἐνταῦθα δὲν παρουσιάζονται συμβάντα τοῦ κκθ' ἡμέραν βίου, ἀλλὰ δίδεται ἠθικὴ συμβουλή διὰ τῆς συγκεκριμένης φρασεολογίας τῆς παροιμίας. Μετὰ τὴν ἐξήγησιν τχύτης κκὶ τὸν καθορισμὸν τῆς ὑπ' αὐτῆς ἐκφραζομένης γενικῆς κρίσεως, τοῦ ἠθικοῦ παργγέλματος, ἀνευρίσκονται διάφοροι περιπτώσεις κκθ' ἄς τοῦτο ἐφαρμόζεται κκὶ ἐν ταῖς περιπτώσεσι τχύτικῆς δεικνύεται ἡ ὀρθότης τοῦ παργγέλματος. Ἐν τέλει διδάσκονται οἱ παῖδες, ὅπως ἐν τυχούσαις ὁμοίαις περιπτώσεσι συμμορφῶνται πρὸς τὴν ἠθικὴν συμβουλήν.

Περὶ τῆς χρησιμοποήσεως τῆς παροιμίας ὡς θέματος ἐκθέσεως νομίζομεν ὅτι δὲν ἀρμόζει ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ γίνῃ ἐνταῦθα λόγος, διότι αἰ τοιαῦται ἐκθέσεις συνήθως ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων αὐτοτελῶν ἐκθέσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Τὰ παρμμύθια ὡς ἀμέσως κκταληπτὰ εἰς τοὺς παῖδας, ἐνδιαφέροντα κκὶ ἀπεικονίζοντα τὰ πράγματα παιδικῶς, ἤτοι κκθ' ἀπλοῦν κκὶ συγχρόνως φαντασιώδη τρόπον, εἶναι προσφεύστατα ὅπως χρησιμεύωσιν ὡς πρώτη πνευματικὴ τροφή τῶν παιδῶν. Πάντες δ' ὅμως οἱ παιδαγωγικοὶ δὲν εἶναι σύμφωνοι περὶ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῶν εἰς τὸ σχολεῖον. Ἡ ἀντιπάθεια δὲ τινῶν πρὸς τὰ παρμμύθια ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ τῶν φιλανθρωπιστῶν, οἵτινες ἐξηκολούθησαν τὴν πολεμικὴν τοῦ Rousseau κκτὰ τῶν παρμμυθίων. Ἐκτίθενται δ' οἱ κκτὰ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῶν εἰς τὸ σχολεῖον λόγοι ὑπὸ τοῦ X. Παπαμάρκου (Ἀναγ. Βιβλ. T. B' σελ. 373—420) εἰ κκὶ πως ῥητορικώτερον. Οἱ δ' ὑπὲρ τῆς εἰσδογῆς αὐτῶν εἰς τὸ σχολεῖον ἐκτίθενται πειστικώτατα ὑπὸ τοῦ Rein (Theorie und Praxis κκτ. I Schuljahr. Siebente Aufl. Πρβλ. κκὶ Γεωργα-

κάκι «Μεθοδικήν τῆς ἱστορίας» ἐν Ἐπετηρ. Ἑλληνογερμ. λυκείου Σμύρνης ἔτος Β' σελ. 15 κ. ἐ.). Δι' ὃ εἶναι περιττὸν νὰ ἐκταθῶμεν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Τοῦτο δὲ μόνον προσθέτομεν ὅτι νῦν ἐν Γερμανίᾳ εἶναι ἐπικρατεστέρη ἡ γνώμη ὑπὲρ τῆς περὶ ἀποδοχῆς αὐτῶν ἐν τοῖς σχολείοις (ἴδε Βιβλιογ. καὶ ὑποσημ. ἐν τῷ σχετικῷ μέρει τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος συγγραμματος τοῦ Rein).

Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην συντάσσονται καὶ πολλοὶ τῶν περ' ἡμῖν. Ἄλλὰ πρὸς περὶ αὐτῆς σπουδαίᾳ δυσχέρειαι ὑπάρχουσιν· πρώτη μὲν ὅτι διὰ τὴν διασπορὰν τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς χώρας ἀλλήλων κεραιωμέναι, διὰ τοὺς μακρὰς ἀγῶνας καὶ τὰς πολυειδεῖς τύχαι τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ ἔθνους ἡμῶν κοινὰ περὶ αὐτοῦ καὶ περὶ μύθου εἶναι δύσκολον νὰ ἐρεθῶσιν. Δι' ὃ τινες προτείνουσιν, ὅπως ταῦτα ἀντλήσιν οἱ συγγραφεῖς ἀνεγνωστικῶν ἐκ τοῦ συγγραμματος τοῦ κ. Ν. Πολίτου Περὶ παραδόσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Δευτέρη δὲ δυσχέρεια εἶναι ἡτῶν περὶ αὐτοῦ κατὰ ἀλλήλους ἐκλογῆ καὶ διασκευῆ. Ἐάν δὲ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν Γερμανίᾳ κυρίως μὲν ἐκ τῆς πλουσίας συλλογῆς περὶ μύθου τῶν ἀδελφῶν Grimm μετὰ μικρὰς μελέτας ὑπὸ σπουδαίων παιδαγωγικῶν ἐγένετο ἡ ἐκλογὴ τῶν κατὰ ἀλλήλων πρὸς διδασκαλίαν τῶν τρυφερῶν παιδῶν περὶ μύθου καὶ πάλιν δὲ ὅτι περὶ τὴν ἐκλογὴν ταύτην δὲν εἶναι δύνατον νὰ ἐπιτευχθῆ πλήρης ὁμοφωνία, δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ πόση προσοχὴ καὶ μελέτη καὶ μόχθος καὶ συζητήσεις ἀκόμη ἀπαιτοῦνται περ' ἡμῖν πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ κατὰ ἀλλήλων διασκευὴν τοιούτων περὶ αὐτοῦ καὶ περὶ μύθου ἐχόντων Ἑλληνικὴν τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ εἰκονίζοντων ἤθη καὶ τρόπους Ἑλληνικούς.

Τὴν διαφορὰν δὲ τῶν περὶ μύθου πρὸς τὰς περὶ αὐτοῦ ὀρίζουσιν οἱ ἀδελφοὶ Grimm ὡς ἐξῆς: «Τὸ περὶ μύθου εἶναι ποιητικόν, ἡ παράδοσις εἶναι ἱστορικὴ. Ἐκεῖνο μὲν σχεδὸν κατ' ἐκείνην γενεάν τε καὶ διατηρεῖται ἐν τῇ φυσικῇ του ἀκμῇ καὶ τελειότητι· ἡ δὲ παράδοσις ἔχουσα ἤτοι τὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων τοῦτο ἔχει τὸ ἰδιάζον, ὅτι εἶναι συνημμένη πρὸς τι γνωστόν, πρὸς τόπον τινὰ ἢ ὑπὸ τῆς ἱστορίας βεβαιούμενον ὄνομα. Ἐκ τούτου δὲ τοῦ δεσμοῦ προέρχεται, ὅτι δὲν δύναται αὕτη πανταχοῦ νὰ εἰσδύῃ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐχερείας μεθ' ἧς καὶ τὸ περὶ μύθου. Δυσκόλως δύναται νὰ ἀνερευθῆ ἐν ὅλῃ τῇ Γερμανίᾳ πολιτικῇ, ἐν ᾗ νὰ μὴ ὑπάρχωσι διεξοδικὰ περὶ μύθου, ἀρκετὰ δ' ὅμως ἀνευ-

ρίσκονται, ἐν αἷς αἱ δημόδεις παρὰδύσεις ἀρκιῶς καὶ φειδωλῶς εἶναι ἐσπαρμέναι.»

Κατὰ ταῦτα ἡ παρὰδύσις ἐκτίθησι πραγματικόν τι ἢ νομιζόμενον ἱστορικὸν γεγονός, ἕπερ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενον, κατὰ μικρὸν εἰς ποιητικὸν τι προὶν μετασχηματίζεται καὶ διαπλάσσεται. Τὸ δὲ παρὰμύθιον ἀκολουθοῦν τὰς τῆς φαντασίας ὑποβολὰς καὶ πτήσεις καὶ ὑπερβαίνον τὰ ὅρια τῆς πραγματικότητος καὶ ἀπὸ θαύματος εἰς θαῦμα μεταπηδῶν παρεμβάλλει καὶ παρὶς ᾗ ὡς ἐνεργουῦντα ὑπερφυσικά ὄντα καὶ δυνάμεις καὶ πλάττει συμβεβηκότα, ἅτινα δὲν δύνανται νὰ συμβῶσιν οὕτως, ὅπως ἐκτίθενται.

Ὡστε κατὰ τὴν πλοικὴν καὶ τὴν μορφήν αἱ παρὰδύσεις καὶ τὰ παρὰμύθια ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ ἀπλά διηγήματα.

Τὰ παρὰμύθια εἶναι κατὰλληλα ἰδίως ὅπως χρησιμοποιῶνται κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως, ἰδίως ὡς προπαρσκευαστικά τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας. Ὁ παιδικὸς κόσμος ὡς ἤδη εἶπομεν, αἰσθάνεται τέρψιν πρὸς πᾶν τὸ θαυμαστὸν καὶ μετ' εὐχρηστίσεως ἀπὸ ὑπερφυσικοῦ εἰς ὑπερφυσικὸν παρὰσύρεται· τὴν ἡδονὴν δὲ ταύτην χρησιμοποιεῖ ὁ διδάσκαλος, ὅπως ἀνεπιεικῶς καθοδηγήσῃ τοὺς παῖδας εἰς τὰ πρῶτα βήματα τῆς πνευματικῆς τῶν μορφώσεως. Ἀλλὰ τὰ παρὰμύθια, ὡς πικρίνουν τῆς φαντασίας, δὲν ἐπιδέχονται λεπτομερῆ μεθοδικὴν ἐπεξεργασίαν. Εἶναι πρὸ πάντων πρόσφορα, ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς ὑποκείμενον τῶν πρώτων διηγήσεων. Ἐκτίθενται δ' ὑπὸ τοῦ διδασκάλου εἰς τοὺς μθητάς κατὰ τὴν παραστατικὴν καὶ ἐνίοτε τὴν ἀναπτύσσουσαν διδασκαλίαν (ἴδ. Ψυχολ. Κοινὰδ. μετὰφρ. Ζαγγουγ. σελ. 81 κ. ἑ.). Κατὰ ταύτην δὲ δὲν θὰ παρέχῃ τὴν ὕλην εἰς τοὺς μθητάς ὁ διδάσκαλος ἐν διηγηματικῇ μορφῇ—καίτοι τοῦτο θὰ ἦτο πολὺ εὐκολώτερον—, ἀλλὰ διὰ διαλόγου συνάγει ἐκ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ τῶν παιδῶν ἐμπειρίας τὰ ἐν τῷ παρὰμύθῳ στοιχεῖα καὶ γνωρίσματα παρὰστάσεων, σχέσεων καὶ συναισθημάτων (οὕτω δ' ὁ μθητῆς δὲν θὰ μένῃ ἄφωνος, οὐδὲ θὰ περιστέλληται ἢ σφοδρὰ ἐπιθυμία τοῦ εἰδέναι, μετ' ἧς εἰσηλήθεν εἰς τὸ σχολεῖον). Πρὸς τοιαύτην δὲ μορφήν τῆς διδασκαλίας, ἥτις ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τῆς ἐπιτηδαιότητος τοῦ διδασκάλου, ἀπὸ τῆς ἐκπαιδευτικῆς αὐτοῦ νὰ εἰσδύῃ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν παιδῶν καὶ νὰ προσαρμύζηται πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῶν κόσμου, εἶναι δύσκολον νὰ παρὰσχεθῶσιν ἀκριβεῖς ὁδηγίαι καὶ λεπτομερῆ

παρδείγματα. Μετά τήν διήγησιν δὲ ἐπακολουθεῖ ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἰδέας· ἐν δ' ὅμοιως αὕτη ἐγένετο ἤδη κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε διδασκαλίαν, τότε ἀρκεῖται ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν ἀνακεφαλαίωσιν τῶν ἰδεῶν τούτων. Μετὰ ταῦτα ἀνευρίσκονται αἱ γενικαὶ κρίσεις, αἵτινες ἐκ τῶν ἰδεῶν τούτων εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθῶσιν· αὗται διατυπώνονται εἰς μικρὰς πρατάσεις, αἵτινες σχηματίζονται καθ' ἄπλοῦν τρόπον καὶ ἐπάναλαμβάνονται ὑπὸ τῶν παιδῶν, καταλλήλως ἐρωτῶντος τοῦ διδασκάλου, ὥστε διὰ σαφοῦς ἐξετάσεως τοῦ διδασκλήντος ν' ἀποβῇ τοῦτο δικρὸς κτῆμα τῶν μαθητῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

ΜΥΘΟΙ

Μεταξὺ τῶν ποιητικῶν προϊόντων ἄτινα ἐν τοῖς ἀναγνωστικαῖς βιβλίοις περιλαμβάνονται εἶναι ὁ μῦθος. Ἐν πάσαις ταῖς τάξεσι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀπὸ τῶν κατωτέρων μέχρι τῶν ἀνωτέρων μέγας ἀριθμὸς μύθων διδάσκαται εἰς τοὺς μαθητάς. Τὸ ἠθικὸν αὐτῶν περιβλημὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν προτίμησιν αὐτῶν καὶ ὅ,τι ἐπέσυρε κατ' αὐτῶν ἐπικρίσεις ὑπὸ ποιητικὴν ἔποψιν ἐθεωρήθη πολὺ τιμὸν προσὸν διὰ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Εἰς τὴν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ποιητικῆς ἀξίας τῶν μύθων συνετέλεσαν οὐχὶ πάντες οἱ μῦθοι, ἀλλὰ κυρίως οἱ ἀδεξίως διαπλασθέντες. Καὶ ἂν ἀκόμη μὴ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ πληθὺς τῶν μύθων οἵτινες πρὸς παιδαγωγικοὺς σκοποὺς (in usum delphini) ἐποιήθησαν καὶ πρὸς δημιουργίαν τῶν ὁποίων οὔτε αἱ Μοῦσαι οὔτε αἱ Χάριτες συνετέλεσαν, ἢ ἔκτασις τῶν μύθων εἶναι οὕτως ἐπαγωγῶς μικρά, ὥστε ἐν ἀνάγκῃ καὶ μὴ τρίβωνες τῆς ποιητικῆς ἐνόμισαν, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἀποπειραθῶσι δι' ὀλίγον χρόνον νὰ ἀνέλθωσιν ἐπὶ τῶν νότων τοῦ Πηγάσου. Ἀλλὰ παρὰ τὰ τοιαῦτα κατασκευάσματα ὁ μῦθος εἶναι φυτόν, ὅπερ ἐξεβλάστησεν ἐκ τοῦ μεταίχμιου τῆς ποιήσεως καὶ ἠθικῆς· δι' ὃ δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῇ εἰς αὐτὸν ποιητικὴν ἀξίαν, ἢ δὲ παιδαγωγικὴ διὰ τὴν διπλὴν αὐτοῦ φύσιν δὲν δύναται δυσπίστως πρὸς τοῦτον νὰ ἀποβλέπη.

Γένεσις τῶν μύθων.— Ὅτι οἱ μῦθοι εἶναι ἐκ τῶν πρωτογενε-

στέρων προϊόντων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ὅτι πλεῖστοι τοιοῦτοι ἀνευρίσκονται παρὰ τοῖς ἰθαγενέσι τῶν ἀπολιτιστῶν χωρῶν λαοῖς καὶ ὅτι εἶναι πιθανώτατον ὅτι καὶ παρὰ τῷ εὐφραντάσῳ Ἑλληνικῷ λαῷ ἐνωρίτατα διεπλάσθησαν μῦθοι, ταῦτα ἤδη ἰκανῶς διεσαφῆθησαν ὑπὸ τοῦ μακκρίτου Χ. Παπαμάρκου (Ἀνκγ. Βιβλ. Τομ. II, Βιβλ. Β' Κεφ 1 καὶ 6). Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν εἶδος γραμμάτων, ὡς παρατηρεῖ ὁ Christ, μετοικίζεται ὡς οἱ μῦθοι, διὰ τοῦτο οὐ μόνον Ἑλληνικοὶ μῦθοι μετεδόθησαν εἰς Λατίνους, Γερμανούς, Ἰνδοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀνάπαλιν ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ ξένων χωρῶν πολλὰ σφοδρὰ παρατηρήσεις περὶ τοῦ βίου τῶν ζώων καὶ πολλοὶ τῶν μύθων τῶν Ἑλλήνων κατὰγονται ἐκ τῆς ξένης, ἐξ Αἰγύπτου, Ἰνδίας, Καρίας καὶ μάλιστα τῆς Φρυγίας. Καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι δὲ πολλάκις ῥητῶς διακρίνοντο οὐ μόνον τινὲς τῶν ἐκ τῆς ξένης προελθόντων μύθων, ἐκ Λιβύης, Αἰγύπτου, Κιλικίας, Καρίας, Λυδίας, Φρυγίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι δημιουργηθέντες ἐν χώρῳ ἢ πόλει Ἑλληνικῆς, ὡς ἐν Κύπρῳ ἢ Συβάρει, προστιθεμένης τῆς φράσεως Αἴβυς ἀνὴρ εἶπεν, ἢ Συβαρίτης ἢ Κυπρία γυνή.

Οἱ μῦθοι δ' οὗτοι πλεονέκτες ἀρχαιότατα ἐν Ἑλλάδι, τινὲς δὲ καὶ ἔξωθεν εἰσαχθέντες ἐφέροντο ἀπὸ τύπου εἰς τύπον καὶ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ποιητῶν παραδιδόμενοι δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὴν προλειδῶς μετασχηματίζοντο καὶ ἐπληθύνοντο· τούτων δὲ ἀπεδίδοντο ἄλλοι εἰς ἄλλους μυθοποιούς (οἷον εἰς Κόννην τὸν Κίλικα καὶ Θούρον τὸν Συβαρίτην καὶ Κυβισσὸν τὸν ἐκ Λιβύης καὶ μάλιστα τὸν Αἴσωπον), ἕως οὗ τέλος ἐξενίκησε τὸ ὄνομα τοῦ Αἰσώπου, εἰς ὃν ἀπεδόθησαν πάντες οἱ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος μῦθοι καὶ ἀκόμη καὶ οἱ ὀψικίτερον γενόμενοι, φέροντες δὲ χαρακτηρὰ ἐπιγραμμτικὴν (ἴδε κατωτέρω περὶ ἐπιγραμμτικῆς) ἢ ἐκφράζοντες παραδοξολογίαν τινά.

Τὶς ὁ κοινὸς τῶν Αἰσωπέων μύθων χαρακτήρ.— Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Αἰσωπέων μύθων περιλαμβάνονται πάντες οἱ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος παραδεδομένοι ἡμῖν μῦθοι, καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ὑπῆρχαν οἱ πρόπαπποι, ἀφ' ὧν προῆλθον τὰ διάφορα εἶδη τῶν μύθων ἐν ταῖς νεωτέροις πεπολιτισμένοις ἔθνεσι, διὰ τοῦτο πρὸς πληρεστέραν κατάληψιν τῆς φύσεως τοῦ μύθου δὲν εἶναι ἀσκοπὸν τινὰ; τῶν Αἰσωπέων μύθων ἀκολουθοῦντες τὸν Eberhardt νὰ ἔξετάσωμεν.

1. Γέρων και Θάνατος.

Γέρον ποτέ ξύλα κόψας, ταῦτα φέρον πολλήν ὁδὸν ἐβάδιζε. Διὰ δὲ τὸν κόπον τῆς ὁδοῦ ἀποθέμενος τὸ φορτίον, τὸν Θάνατον ἐσεκαλεῖτο. Τοῦ δὲ Θανάτου φανέντος και πυθόμενου, δι' ἣν αἰτίαν αὐτὸν παρακαλεῖται ὁ γέρον ἔφη· «ἴνα τὸ φορτίον ἄρῃς.»

2. Αἰθιοῦς.

Αἰθιοπία τις ὠνήσατο, τοιοῦτον εἶναι τὸ χροῶμα δοκῶν ἀμελεία τοῦ πρότερον ἔχοντος. Καὶ παραλαβὼν οἶκαδε, πάντα μὲν αὐτῷ προσῆγε τὰ ὑμῖματα, πᾶσι δὲ λουτροῖς ἐπεοῦτο φαιδρύνειν· καὶ τὸ μὲν χροῶμα μεταβαλεῖν οὐκ ἔσχε, ροσεῖν δὲ τῷ πορεῖν παρεσκεύασεν.

3. Κομπαστῆς.

Ἄνῃ τις ἀποδημίσας, εἶτα δὲ πάλιν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γῆν ἐπαυελθὼν, ἄλλα τε πολλὰ ἐν διαφόροις ἠδραγαθηκέναι χώραις ἐκόμπαζε, καὶ δὴ κὰν τῇ Ῥόδῳ πεπηδικέναι πῆδημα, οἷον οὐδεὶς τῶν ἐπ' αὐτοῦ δυνατὸς ἂν εἶη πηδησαι. Πρὸς ταῦτα δὲ καὶ μάρτυρας τοὺς ἐκεῖ παρόντας ἔλεγεν ἔχειν. Τῶν δὲ παρόντων τις ὑπολαβὼν ἔφη· «ὦ οὗτος, εἰ ἀληθὲς τοῦτ' ἔστιν, οὐδὲν δεῖ σοι μαρτύρων· ἰδοὺ ἡ Ῥόδος, ἰδοὺ καὶ τὸ πῆδημα.»

Τῶν μύθων τούτων δὲν ἐτέθησαν τὰ φερόμενα ἐν τέλει αὐτῶν ἐπιμύθια, ἅπερ κατὰ τὴν γνώμην τῶν περὶ τούτους ἀσχοληθέντων ἐντριβῶν ἀνδρῶν πολλάκις εἶναι «ἀπροσδιόνυστα καὶ ἀκατάλληλα καὶ παντάπασιν μὲ τοὺς μύθους ἀνάρμοστα» (Κορκῆς)· ταῦτα ἐγένοντο ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, καθ' οὓς ὁ μῦθος ἐχρησιμοποιήθη πρὸς διδασκαλικούς σκοπούς, καὶ διὰ τοῦτο ἔθεωρήθη, ὅτι ἦτο ἀνάγκη καὶ τοῦ διδασκατικοῦ ἐκείνου ξηροῦ ἐπιστεγάσματος νὰ εὐμοιρήσῃ.

Οἱ μῦθοι δ' οὗτοι ἐπίτηδες ἐξελέγησαν ἐξ ἐκείνων, ἐν οἷς δὲν παρουσιάζονται οὔτε ζῶα οὔτε φυτὰ ἐνεργοῦντα καὶ διαλεγόμενα. Ἐξετάζοντες δ' αὐτοὺς ἀναγνωρίζομεν εὐκόλως ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν κωμικὴν τινὰ ἀντίθεσιν, παράστασιν τινὰ ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν καὶ μωριῶν. Εἰς τὸν προσκληθέντα θάνατον λέγεται ἄλλη παραγγελία ἢ ἐκείνη ἣτις ἐφάνετο ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἔμελλε νὰ δοθῇ· ὁ κομπαστῆς δὲν σκέπτεται, ὅτι καὶ ἐν τῇ πατρίδι ἦτο δυνατὸν νὰ προσκληθῇ νὰ πηδήσῃ. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μύθῳ ἔχομεν κωμικὴν τινὰ σύγκρουσιν μεταξὺ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ ἀθλίου βίου καὶ τῆς ἀγάπης τῆς ζωῆς· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ πρᾶκειται περὶ ἀφελοῦς τινος ἀνθρωπίνης ἀνοησίας,

μύθῳ ἢ τυπικῆ πικνουργίᾳ τῆς ἀλώπεκος πρὸς τὴν τῶν συντρόφων αὐτῆς·

6. Ἀλώπηξ κόλουρος.

Ἀλώπηξ ὑπὸ τινος παγίδος τὴν οὐρὰν ἀποκοπεῖσα, ἐπειδὴ δι' αἰσχύνην ἀβίωτον ἤγειτο τὴν βίον ἔχειν, ἔγνω δεῖν καὶ τὰς ἄλλας ἀλώπεκας εἰς τὸ αὐτὸ προσαγαγεῖν, ἵνα τῷ κοινῷ πάθει τὸ ἴδιον ἐλάττωμα συγκρούη. Καὶ δὴ ἀπάσας ἀθροίσασα παρήρει αὐταῖς τὰς οὐρὰς ἀποκόπτειν, λέγονσα, ὡς οὐκ ἀνεπὲς μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ περισσόν τι αὐταῖς βάρος προσήρηται. Τούτων δέ τις ὑποτιχοῦσα ἔφη· «ὦ αὐτη, ἀλλ' εἰ μή σοι τοῦτο συνέφερεν, οὐκ ἂν ἤμιν συνεβοῦλευσας.»

Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν μύθων δύνανται γὰρ προστεθῶσι καὶ ἐκεῖνοι, παρ' οἷς φρίνεται ἰδιόζουσα ἐλευθερωτέρως τις ἀνεύρεσις τῆς ὑποθέσεως ἐκτὸς τοῦ συγχρόνου καθορισμοῦ τοῦ τυπικοῦ χαρκατῆρος καὶ φυσικῶν ἰδιοτήτων ζώου τινός :

7. Λύκος καὶ Ἐρωδιός.

Λύκος καταλιπὼν ὄσιτον περιήει ζητῶν τὸν ἰασόμενον. Περιτυχὼν δ' ἐρωδιῶν, τοῦτον παρεκάλει ἐπὶ μισθῷ τὸ ὄσιτον ἐξελεῖν· κάκενος καθείς τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν εἰς τὴν φάρυγγα αὐτοῦ τὸ ὄσιτον ἐξέσπασε, καὶ τὸν ὁμολογηθέντα μισθὸν ἐξήκει. Ὁ δὲ λύκος γελῶν καὶ τοὺς ὁδόντας θήξας φησὶν· «ἀρεστὶ σοι καὶ τὸ μόνον σῶμα ἐξελεῖν τὴν κεφαλὴν.»

8. Λύκος καὶ Ἄρνός.

Λύκος ἄρνα εἶρὸν πεπλανημένον, οὐκ ἀφήρπασε χειρὶ δυνατωτάτη, ἀλλ' ἠθέλησε μετ' ἐνλόγον αἰτίας τοῦτον φαγεῖν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα· «πέροναι σὺ πολλὰ καθύβρισάς με.» Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν θρηνηφῶδώς ἀνεβόα· «ἔγωγ' οὐκ ἐν τούτῳ γεγέννημαι τῷ χρόνῳ.» Καὶ ὁ λύκος εἶπε πρὸς αὐτόν· «τὴν ἄρουράν μου νέμῃ.» Ὁ δὲ ἀπορῶς ἔφη· «ἀκμὴν τροφὴν οὐκ εἶδον.» Πάλιν ὁ λύκος· «ἐκ τῆς πηγῆς μου πίσεις.» Ὁ δὲ «οὐδ' αὖτε πέλωκα ὕδωρ» προσεῖπεν αὐτῷ· «τῆς γὰρ μητρὸς μου τὸ γάλα ἢ τροφή μου καὶ τὸ πόμα μου.» Ὁ δὲ συλλαβὼν καὶ φαγὼν τοῦτον εἶπεν· «ἀλλ' ἐγὼ τίως ἄδεικτος οὐ μὲνῶ, εἰ καὶ σὺ ἀφορμὴν ἐμὴν πᾶσαν λύεις.»

(Καὶ ἄλλως δ' ὁ μῦθος παρεδόθη, ὅτι ὁ λύκος κληροῖται τὸ ἐν τῷ ποταμῷ ἰστάμενον ἄρνιον ὡς θολοῦν τὸ ὕδωρ αὐτοῦ.) Ἐν ταῖς δυοῖς τούτοις μύθοις ἔχουμεν πρὸ ἡμῶν τὴν τυπικὴν βικίαν φύσιν τοῦ λύκου. Εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ βικίου ἐν γένει, ὑπὸ τοῦ ὁποίου θεωρεῖται ὡς χάρις ἢ περὶ ἀλυσίς τῆς ἀδικίας καὶ τοῦ κηκουργήματος, ὑπὸ τοῦ ὁποίου δὲν ἐξετάζονται πολὺ αἱ δικαιολογίαι τῆς κηκῆς πράξεως. Ἀλλὰ καὶ δὲν ὀπισθοχωρεῖ ὁ τοιοῦτος πρὸ τῆς γυμνῆς βικιοπραγίας χρησιμοποτιῶν

χονδροειδή τινα άστειότητα. Παρά τήν πικνοϋργον αλώπεκα και τόν τρυχέως βικιοπρκαγούντα λύκον παρουσιάζονται ό μεγάλόψυχος λέων και άετός, ό άνόητος όνος, ό υπερήφανος άλέκτωρ, τό πρξον άρνίον και άλλκ, εύκόλως άνευρισκόμενα και ώρισμένον χαρκατήρα έχοντα ζώα.

Άλλά και έταν δέν κατκαδεικνύηται ώρισμένος τυπικός χαρκατήρ, είναι δυνατόν ζώόν τι, λαμβανομένης ύπ' όψιν πρκατηρήσεώς τινος γενομένης επί τοϋ βίου τοϋ ζώου τούτου, να άρθή μέχρι τών άνθρωπίνων άδυναμιών η φαινομένου τινός εν τώ άνθρωπίνω βίω :

9. Μϋς άρουραϊός και Μϋς άστικός.

Μϋς άρουραϊός άστικῶ γίνεται φίλος μυτι, και τήν φίλιαν πιστούμενος πρῶτον εις άγρόν τόν άστικόν παρελάμβανε και ξενίαν αυτῶ παρείθει και τραπέζαν, η φέρειν οίδη τοίς ένοικοϋσιν άγρός. Άμειβόμενος δε τήν ξενίαν ό άστικός εις άστυ τόν άρουραϊόν εκόμιζε και εις άνδρός εύπόρου παρελάμβανεν οίκον. "Ως δε τών όντων ηδη προσάπτεσθαι ηθέλον, προσιών τις άνέκοπιεν' και τοσαντάκις τής εν τοίς όφοις άηλαύοντο πείρας, όσάκις έπειρώντο μεταλαμβάνειν. Και τελευτών ό άρουραϊός «άπειμι» έφη «τήν εν άγροίς προτιμών μετριότητα τής εν άστει κρυφής.»

10. Λέων και "Ονος.

Λέων και όνος κοινωνίαν πρὸς άλλήλους σπεισόμενοι εξέηλθον επί θήραν. Γενομένων δε αυτών κατά τι σήλαιον, εν ᾧ ήσαν άγριαι αίγες, ό μὲν λέων πρὸ τοϋ στομίον σιάς έξιούσας παρατηρείτο, ό δε εισελθὼν ήλανεν αυτάς και ώγκῶτο εκφοβεῖν βουλόμενος. Τοϋ δε λέοντος τάς πλείστας συλλαβόντος, εξέλθὼν εκεινος επυνθάνετο αυτοϋ, ει γενναίως ήγωνίαστο και τάς αίγας έδίδωξεν ; "Ο δε ειπεν' «άλλ' εϋ ίσθι, ότι καγὼ ἄν σε εφοβήθην, ει μὴ ήδειν όνον όντα σε.»

11. Γεωργός και ὄφις.

Γερον τις γεωργός χειμῶνος ὥρα όφιν εύρόν υπό κούρας πετηρία, τοϋτον ελεήσας και λαβὼν υπό κόλπον έθετο. Θεριανθείς δε εκεινος και αναλαβὼν τήν ιδίαν φύσιν, έπληξε τόν ευεργέτην και άνειλε' θνησκον δε έλεγε' «δικαία πάσχω τόν ποτηρόν οικτίρας.»

Τοιοϋτοι δ' είναι και οι εν χαρστομαθεικίς και άναγνωσματταρίοις φερόμενοι μϋθοι τοϋ κόρακος και αλώπεκος, μυδς και βατραχου ως και ό εν τῷ β βιβλίω πρκατηθέμενος ύφ' ήμῶν μϋθος κύων κρέας φέρων.

Δέν είναι δε δύσκολον εκ τής πληθύος τών Αίσωπέων μϋθων να άνευρεθῶσι και διάφοροι άλλοι γνωστοί, ότινες άνήκουσιν εις τοϋτο η εκεινο τό είδος εκ τών λεχθέντων. Και αν δε μή ληφθῶσιν ύπ' όψιν οι λοιποί μϋθοι, οι φέροντες μάλλον τόν χαρκατήρα παρκαμυθίου, παρκαβόλης η

ἀλληγορίας, ἐν τούτοις πάλιν εἶναι δυσχερὲς νὰ σχηματισθῇ ὁρισμός, ἐν τῷ ὁποίῳ πάντα τὰ εἶδη τῶν Αἰσωπειῶν μύθων νὰ περιλαμβάνωνται. Ἄλλ' ὅμως παρὰ τὰς διαφορὰς αὐτῶν προερχομένους ἐκ τοῦ διαφοροῦ τόπου τῆς κατ'ἐξοχὴν ἢ τοῦ χρόνου, καθ'ὸν ἐποιήθησαν, εὐλόγον εἶναι ὅτι ἐσωτερικῆ τις συγγένεια παρήγαγε τὴν συνένωσιν αὐτῶν ὑπὸ κοινόν ὄνομα καὶ φυσικὸν εἶναι νὰ ὑπάρχῃ ἐν πᾶσι κοινόν τι, ὕπερ τὰ διάφορα εἶδη ἐξ ἴσου χαρακτηρίζει. Τὸ κοινὸν δὲ τοῦτο κατὰ τὸν Diestel εἶναι ἡ ἐξεικόνισις ἢ ἡ λύσις κωμικῆς συγκρούσεως ἐν ταῖς ἀσχολίαις καὶ ἐνεργείαις ὄργανικῶν ὄντων. Καὶ ἐν ἄλλοις μὲν τῶν μύθων δικλύεταί ἡ σύγκρουσις διὰ τῆς σκέψεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων (κομπαστής, κύλουρος ἀλώπηξ), ἄλλοτε δ' ἐκ τύχης, καὶ ἐν ἄλλαις περιπτώσεσι δὲν δικλύεταί ἡ σύγκρουσις.

Ἄρεται τῶν Αἰσωπειῶν μύθων.— Μετὰ τὸν τοιοῦτον ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τῶν Αἰσωπειῶν μύθων στηριζόμενον ἐπὶ τῶν παρατεθέντων παραδειγμάτων, ἐξετάσωμεν ἤδη τὰς ἀρετὰς αὐτῶν καὶ ιδιότητας.

Ὅσον ποικίλον καὶ ἂν εἶναι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, ἐν τούτοις διακρίνει πάντας φυσικότης τις, ἀπλότης καὶ ἀφέλεια. Ἀφετηρία τῆς ποιήσεως αὐτῶν εἶναι πάντοτε παρατήρησις τις. Ἐκ τούτου ἢ ἐν αὐτοῖς φυσικὴ ἀλήθεια, ἣτις τοσοῦτον τοὺς ἀναγινώσκοντας καταθέλγει.

«Ὁ Αἰσωπεῖος μῦθος» λέγει ὁ Herder «στηρίζεται ἐντελῶς ἐπὶ τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς συμφωνίας πρὸς τὴν φύσιν· τὸ μὲν ἐν τούτῳ ἕκαστον ὂν ἀκριβῶς κατὰ τὸν χαρακτῆρά του ἐνεργεῖ, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἐνεργείας ταύτης ἀναγκάτως ἐπακολουθεῖ τὸ τοῦ μύθου τέλος. Δι' οὗ οἱ κάλλιστοι καὶ καθ' αὐτὸ μῦθοι εἶναι φύλλα ἀπεσπασμένα ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς δημιουργίας. Οἱ χαρακτῆρες αὐτῶν εἶναι ἔμφυτοι, διηνεκεῖς, αἰώνιοι τύποι, οἵτινες πρὸ ἡμῶν ἴστανται καὶ μᾶς διδάσκουσιν. Ὅσω συμφωνότερον πρὸς τὴν ἐν τῇ φύσει τάξιν ἐμφαίνεται ἐν τῷ μύθῳ ζῶν τι ἢ δένδρον οὕτως ὥστε νὰ νομιζῆται ὅτι, ἐὰν εἶχεν αὐτὸ γλῶσσαν οὐδὲν ἄλλο ἐν τοιαύτῃ ἀλληλενδέτῳ τῶν πραγμάτων σειρᾷ ἠδύνατο νὰ εἶπῃ ἢ πράξῃ, εἰ μὴ ἐκεῖνο ὕπερ ἐν τῷ μύθῳ ἀναγινώσκειται, τοσοῦτω φυσικωτέρῃ καὶ ἐν ταῖς ἐλαχίσταις λεπτομερείαις παρουσιάζεται ἢ ἐν τῷ μύθῳ ἀλληλουχίᾳ τῶν μερῶν καὶ τοσοῦτω μᾶλλον οὐ μόνον ἐπίχαρις ἀλλὰ καὶ πειστικὴ αὕτη πκρίσται. Μεθ' ἡδείας φυσικῆς ἐπιβολῆς ἐξανγκνάζει ἡμᾶς νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ὀρθότητα τῆς διδασκαλικῆς, ἣν ἐν τῇ πράξει δεικνύει,

ἀπὸ τῆς ὁποίας οὐδὲν ἂν δὲν πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῆ καὶ νὰ προσκρ-
μώσωμεν τὴν διαγωγὴν ἡμῶν πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην.»

Ἡ φυσικότης δ' αὕτη τῶν Αἰσωπέων μύθων εἶναι ἡ κατὰ τὴν-
σασα αὐτοὺς παραμονίμους καὶ ἀδικφθάρτους. Ἐν ᾧ ἀπαριθμοῦσι χι-
λιάδων ἐτῶν βίον, οὐδὲν κατ' αὐτῶν ἴσχυσεν ὁ χρόνος. Ὅπου δὲ ἐν
τοῖς νεωτέροις ἔθνεσιν εὗρον τὸ ἔδαφος κατ'ἀλλήλον, ἀνέδωκαν νέας
φύλλα καὶ ἄνθη.

Τὸ δὲ ὄραϊον καὶ ἐπαγωγὸν ἐν τοῖς Αἰσωπέοις μύθοις προέρχεται
ἐκ τοῦ ὅτι οὗτοι ἐν παρούσῃ τινὶ περιστάσει τοῦ βίου παρουσιάζουσιν
ἐκ τῆς ποιήσεως ἐντελῶς ἀρμύζουσιν περίπτωσιν, ἐν ἣ οὐδεμίᾳ λεπτο-
μέρεια εἶναι περιττὴ μὴ συντελοῦσα ὅπως δακρύσει εἰς τὴν παρούσῃν
κατάστασιν φῶς καὶ ζώην.

Σκοπὸς τῶν Αἰσωπέων μύθων.—Οἱ Αἰσωπέοι μῦθοι ὡς προῦν
ἀγγίνου καὶ ποιητικῶς διαπεπλασμένου καὶ ἀφελοῦς πνεύματος ἐνέ-
χουσιν ἐν ἐκυτοῖς τὸν σκοπὸν αὐτῶν, ὅστις εὐχερῶς ἀνευρίσκειται. Ὁ
σκοπὸς δ' αὐτῶν εἶναι ἡ παράστασις πρακτικοῦ τινος κανόνος τοῦ βίου
ὑπὸ εἰκόνα τινὰ ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου εἰλημμένην. Λαμβάνων δὲ ὁ
μῦθος γενικὴν τινὰ διδασκαλίαν ἐφαρμόζει ταύτην ἐπὶ εἰδικῆς τινος πε-
ριπτώσεως, τὴν περίπτωσιν ταύτην περιβάλλει διὰ τῆς πραγματικύ-
τητος καὶ πλάττει εἰδὸς τι διηγήματος (ἀπόλογον), ἐν τῷ ὑποφῶ παρί-
σταται καταφανῆς ἡ γενικὴ ἀρχή. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μῦθοι περιέχουσι
πλείστην φιλοσοφίαν καὶ βιωτικὰς ἀρχάς, διὰ τοῦτο πρὸς διδασκα-
λίαν τῶν ἀρχῶν τούτων ἐχρησιμοποιήθησαν. Ἐὰν δὲ τοῦτο δύνηται
νὰ γίνῃ καὶ γίνηται καὶ ἐν ἄλλοις εἰδέσι τῆς ποιήσεως, πολὺ περισ-
σότερον δύναται νὰ συμβῆ ἐν τῷ μύθῳ, διότι οὗτος ἐνεκὰ τῆς βραχυ-
τητός του εἶναι κατ'ἀλλήλους νὰ ἐξάρῃ σημαντικῶς ἠθικὴν τινὰ ἀρχὴν
ἢ κανόνα εὐδουλίας. Ἐκ τούτου ἰδίᾳ προῆλθεν ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν
ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν βητόρων, ἐκ τούτου ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν
πρὸς παραγωγὴν τῶν χρηστῶν ἡθῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς νέας γενεᾶς.
Καὶ ἡ ψυχολογικὴ ἀρχὴ ὅτι ἡ ξηρὰ ἠθικὴ δὲν ἀκούεται εὐχαρίστως οὔτε
ὑπὸ τῶν νέων οὔτε ὑπὸ τῶν γερόντων, καὶ ὅτι παρατηρεῖται αὕτη εὐχα-
ριστότερον ἐν τῇ μετ' εὐφυίας γινομένη περικοσμήσει, ἐν τῷ τερπνῷ
τοῦ ζῆου προσωπεῖῳ, συνετέλεσεν ὅπως ὁ μῦθος χρησιμεύσῃ πρὸς
διδασκαλίαν καὶ ἐμφύτευσιν εἰς τὴν ψυχὴν ἠθικῶν καὶ βιωτικῶν ὑποθη-
κῶν. Καὶ ἀληθῶς ἡ ἀφελὴς διήγησις τοῦ μύθου μετὰ τῆς παρουσι-

αζομένης αναποφεύκτου και αναγκαστικής ακολουθίας της εξέλιξής, εις την ζῆα και φυτά είναι ή αναγκασμένη να ύπακούωσιν, εμβάλλει ευχερώς εις τον εγγεφελλον του αναγινώσκοντος την ιδέαν, ότι και αυτός κατ' εκείνας τὰς ἀρχὰς πρέπει να διευθύνηται.

Και τίνες μὲν βιωτικὴν ἐμπειρίαν ἐμφανίωσι και ποῖα παραγγέλματα περιέχουσι και τίνες βιωτικὰς ἀρχὰς και ἠθικὰς ὑποθήκας διδάσκουσι, περὶ τούτων δύναται τις ἀρεκτὰ να ἴδῃ ἐν τῷ κεφ. 7 του ῥηθέντος βιβλίου του Χ. Παπαμάχου.

Τὴν δὲ παιδευτικὴν ἀξίαν αὐτῶν οὐ μόνον οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνας ἀνεγνώρισαν⁽¹⁾, ἀλλὰ και οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο αὐτοὺς ἐν τοῖς σχολείοις και οἱ Βυζάντιοι ἐχρησιμοποιοῦν πρὸς διάπλασιν του ἠθους των παιδων. Και οἱ νεώτεροι δὲ λαοὶ θεωροῦσιν αὐτοὺς ὡς ἄριστον παιδευτικὸν μέσον. Ὁ Λούθηρος, ἐπὶ παραδείγματι, εἶχεν οὕτω μεγάλην ιδέαν περὶ τῆς διδασκαλικῆς ἀξίας των μύθων, ὥστε δὲν ὤκνησεν εις ἀριθμὸν τινὰ ἐκ των παραδεδομένων μύθων να ἀποτυπώσῃ τὴν σφραγίδα του πνεύματός του. Ἐν τῷ προλόγῳ δὲ του βιβλίου τούτου λέγει : « Ἐν τοῖς ἀπλοῖς τούτοις μύθοις και ἀπερίττοις λόγοις ἡ λεπτοτάτη διδασκαλία, ὑπόμνησις και συμβουλίαι ἀνεύρισκεται, πῶς πρέπει να συμπεριφέρηται τις ἐν τῇ δικαιοῦσει του οἴκου, και πρὸς τοὺς ἀνωτέρους και τοὺς κατωτέρους αὐτοῦ και πῶς συνετῶς μεταξὺ πονηρῶν ἀνθρώπων ἐν κακοβούλῳ κοινωνίᾳ δύναται να ζῆ. » Ἀλλοχού δὲ λέγει : « Σοφοί, μεγάλοι ἄνδρες ἐποίησαν τοὺς μύθους και εἰσάγουσι ζῶντι τι ὁμιλοῦν πρὸς ἄλλο, ὡς ἐὰν ἠθελον να εἴπωσιν : Ἄγε δὴ, οὐδεὶς δύναται να ἀκούσῃ και να ὑπομείνῃ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐδεὶς δύναται τχύτης ὄλωσ να ἀπομακρυνθῇ δι' ὃ θὰ κοσμησωμεν αὐτὴν και δι' ευχρέστου ἀπατηλοῦ χρώματος και ευχαρίστων μύθων θὰ περιβάλλωμεν, και ἐπειδὴ οὐδεὶς θέλει να ἀκούσῃ τχύτην ἀπὸ ἀνθρωπίνου στόματος, ἀς ἀκούσῃ αὐτὴν διὰ του στόματος των ζῶων. Οὕτω δὲ συμβαίνει τῷ ἀναγινώσκοντι μύθον, ἔταν ζῶντι εις ἄλλο λέγῃ τὴν ἀλήθειαν : βεβαίως ἐνόησε ὃ ἐν τῷ βιβλίῳ ἐξεικονιζόμενος λέων, ἄρκτος ἢ λύκος, εις τον παραγματικὸν δίποδα λύκον ἢ λέοντα λεληθότως ὑποβάλλει πρὸς ἀνάγνωσιν ἀληθείας, ἄσπαρ οὐδεὶς ἄλλος οὔτε ἱεροκῆ-

(1) « Τὸν μύθον πρῶτον ἀξιοῦσι προσάγειν τοῖς νέοις, ὅτι τὰς ψυχὰς αὐτῶν πρὸς τὸ βέλτιον ρυθμίζειν δύναται, και αὐτοὺς ἀπαλοὺς ὄντας ἀξιοῦσι πλάττειν » (Ἑρμ. Προγυμν.).

ρυζ οὔτε ἐχθρός οὔτε φίλος ἠδύνκτο νὰ ἐκθέσῃ εἰς αὐτόν». Ἄλλὰ καὶ ἀνὴρ, οἷος ὁ Lessing, ἔχει οὔτως ὑψηλὴν ἰδέαν περὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἀξίως τῶν μύθων, ὥστε εἰς τὴν σκόπιμον αὐτῶν διδασκαλίαν ἀποδίδει τὴν διέγερσιν καὶ προαγωγὴν τῆς πνευματικῆς γονιμότητος τῶν μαθητῶν.

Μεθοδικὴ τῶν μύθων ἐπεξεργασία.—Οἱ διάφοροι μῦθοι διχοφύρου δύνκνται νὰ τύχωσιν ἐπεξεργασίας. Πρῶτον μὲν διότι ἔχουσι πλείετας διαφορὰς πρὸς ἀλλήλους. Ἀπὸ τῶν ἀπλῶν παιδικῶν σχέσεων μέχρι τῆς πολιτικῆς σοφίας καὶ τῆς βελθείας ψυχολογικῆς ἐμπειρίας ἀνευρίσκωμεν πλήρη κλίμακα ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ παρατηρητικῶν πνεύματος ἐμφανιζομένων ἐν τούτοις. Δεύτερον διότι πολλὰκις ὁ τρόπος τῆς ἐπεξεργασίας ἐξαρτᾶται ἐξ εὐνουστέρων τινῶν περιστατικῶν ἢ δυσχερειῶν τινῶν.

Ἐν τοῖς ἀγνωστικοῖς ἡμῶν βιβλίοις ὁ μῦθος προσιᾶζεται ἢ εἰς στίχους ἐντεταμένους ἢ συνηθέστερον κηλογοῦσιν γεγραμμένους. Εὐνόητον δὲ ὅτι καὶ ἐκ τούτου διαφορὰ τις περὶ τὴν ἐπεξεργασίαν ἐπέργεται.

Ἐν τῇ προπαρασκευῇ πρέπει νὰ δισκαφῆται, ἐφ' ὅσον ταῦτα διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ μύθου καὶ τὴν ἐμφύχωσιν αὐτοῦ ἀπαιτοῦνται, ἢ ὅψις καὶ τὰ φυσικὰ προτερήματα, ὁ τρόπος τοῦ ζῆν, αἱ βιωτικαὶ συνήθειαι καὶ τὰ ἠθικὰ προτερήματα τῶν ζώων καὶ νὰ διατυπῶται ἐκ τῶν πράξεων αὐτῶν ὁ χαρακτῆρ· προσέτι δέ, ἐὰν εἶναι ἀνάγκη, νὰ παραβάλλωνται αἱ συνήθειαι, τρόπος τοῦ ζῆν, χαρακτῆρες δύο ζώων καὶ νὰ ἀνευρίσκωνται αἱ ἐκ τῆς ἐν τῷ βίῳ συναντήσεως αὐτῶν συνέπειαι.

Ἡ διασαφής τοῦ περιεχομένου ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν τοῦτο παρίσταται ἡμῖν· (ἂν ἐν πεζῷ λόγῳ ἢ στίχοις.) Καθ' ὅλου ὅμως εἰπεῖν ἡ δισκαφητικὴ ἐξέτασις γίνεται κατὰ τὰ ἐν τῷ οἰκίῳ μέρει τοῦ β' βιβλίου ἐκτεθέντα παραγγέλματα.

Πρὸς ἀνέυρεσιν τῶν κυρίων νοημάτων καὶ τῆς κυρίας ἰδέας (τοῦ ἠθικοῦ διδάγματος) τοῦ μύθου πρέπει νὰ καθοδηγῶνται οἱ μαθηταί.

Ἔστω ὡς παρίδειγμα ὁ γνωστὸς μῦθος «μῦς καὶ λέων» ἐν τούτῳ πρὸς ἐμβαθύνσιν εἰς τὸ περιεχόμενον δυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν ὡς ἑξῆς :

1) Πόσα ζῶα παρουσιάζονται ;

2) Διὰ τί ὁ μῦς ἤθελε νὰ περιτρίχη ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ λέοντος καὶ ἐπὶ τέλους νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βίβηά του ;

- 3) Τίνα χαρακτηῖρα δεικνύει ἡ πρᾶξις αὐτῆ τοῦ μῦθου ;
- 4) Διὰ τί ἔτρεμεν ὁ μῦς καὶ τίνα φυσικὴν ιδιότητητα τοῦ μῦθου δεικνύει τοῦτο ;
- 5) Διὰ τί ἔδωκεν ὑπόσχεσιν ὁ μῦς, καὶ τί ἠθικὸν αὐτοῦ προτέρημα δεικνύει ἡ τήρησις τῆς ὑποσχέσεώς του ;
- 6) Τί ἀποδεικνύει ὁ γέλωσ τοῦ λέοντος ;
- 7) Ἐκ τοῦ γέλωτος καὶ τῆς συλλήψεως τοῦ λέοντος ποῖος συμπεραίνμεν ὅτι εἶναι ὁ χαρακτηῖρ αὐτοῦ ;
- 8) Εἰπέ τὰς φυσικὰς ιδιότητητας, ἠθικὰ προτερήματα καὶ χαρακτηῖρα τοῦ μῦθου καὶ τοῦ λέοντος.
- 9) Ποῖος ἀποδεικνύει ἡ λύσις τοῦ μῦθου ὅτι εἶχε δίκαιον ;
- 10) Τί διδασκόμεθα ἐκ τούτου ;

Ἐτερον παράδειγμα ἔστω ἡμῖν ὁ μῦθος «ἀνθρακὸς καὶ γναφεύς». Ἐν αὐτῷ λίαν εὐκόλως ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ γναφεύς ὅτι «εἴαν συνοικήσωμεν, ὅ,τι ἐγὼ μετὰ πολλοῦ κόπου θά λευκαίνω, σὺ θὰ μυριζῆς (πληροῖς ἀσβόλης)», δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ἐκείνου ὅστις κἀθίγεται μετ' ἀκαθάρτου θὰ καταστῶσι τὰ ἐνδύματα ἀκαθάρτα, ἐκείνος ὅστις συνναστρέφεται μετὰ ἠθικῶς ἀκαθάρτου καὶ αὐτὸς τοιοῦτος θὰ γίνῃ, ὅστις τοῦ κακοῦ δὲν ἀποφεύγει τὴν συνναστρέφην, τοιοῦτος καὶ αὐτὸς κατ' ἀνάγκην θὰ ἀποβῇ.

Εἶναι δὲ τοῦτο ἐν τῶν σπουδαιωτάτων μερῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ μῦθου, οὐτινος οὔτε ἡ γλωσσικὴ μορφή οὔτε ἡ οἰκονομικὴ παρέχει δυσχερείας. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν ἀνέυρεσιν τοῦ ἐν τῷ μῦθῳ περιεχομένου βιωτικοῦ κανόνος πρέπει νὰ τεθῇ οὗτος ὑπὸ τὸ πλῆρες τῆς συνειδήσεως τῶν παιδίων φῶς καὶ δι' ἐνὸς παραδείγματος νὰ δειχθῇ αὐτοῖς, πῶς τούτου δύνανται νὰ κάμνωσι χρῆσιν ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν.

Ἡ οἰκονομία τῶν μῦθων εἶναι λίαν ἀπλῆ καὶ εὐκόλος. Οὗτοι (ὡς μῦθοι) δὲν ἔχουσιν ὀρισμένον τύπον καὶ χρόνον. Ἄλλ' ὅρα τις τοῦ ἔτους ὀρισμένη, κελθὼς καὶ ἰδιάζουσά τις τοῦ ἐδάφους διάπλους, ἢ ὀρισμένον τι εἶδος τοποθεσίης πρὸς ἐξέλιξιν ἐν αὐτῷ τοῦ μῦθου προϋποτίθεται. Ἐν τούτῳ παρουσιάζεται γεγονός τι συμβαῖνον δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ ἀνθρωπικῶς ἐνεργοῦντος; ζώου ἢ φυτοῦ· ἐνίοτε δὲ ἀντὶ ἐνὸς δύο ἢ πλείονα τοικῶτα ἐμφανίζονται. Μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος ἐπακολουθεῖ τὸ δεύτερον, καὶ ὁ ἐπέρχεται γεγονὸς τι μετὰ τὴν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἐκδηλουμένην κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μέρει ἐκτίθεται τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πράξεως, τὸ τέλος τοῦ γεγονότος, ἢ ἡ λύσις τῆς συγκρούσεως. Ταῦτα εἶναι συνήθως τὰ μέρη τοῦ μῦθου.

Ἐν τῇ ἐκτιμῇ τῆς ἀξίας τοῦ μῦθου, ὅταν ἔχωμεν πρὸ ἡμῶν ἀνεπτυγμένους μαθητάς, δυνάμεθα τὴν φυσικότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἀναγα-

κλιότητα τῆς τοιούτης ἐξελίξεως τῆς ὑποθέσεως νὰ καταδείξωμεν καί, ὅταν εἶναι τοῦτο δυνάτῳ, τὴν συμφωνίαν τῶν πράξεων πρὸς τὸν ἐξεικονίζομενον ἢ τὸν πραγματικὸν τῶν ζῶων χαρακτηρὰ νὰ φανερώσωμεν.

Αἱ ἐκθέσεις δ' αἰτίνας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μύθων δύνανται νὰ γίνωσιν εἶναι ποικιλώταται. Ὁ τρόπος δὲ καθ' ὃν αὐταὶ διεξάγονται ἐξετέθη ἐν οἰκείῳ μέρει (σελ. 114 κ. ἐ.), ἐν τῷ ὑποίῳ καταδείχθη διὰ διαφόρων ἐπὶ μύθων παραδειγμάτων καὶ ποίαι ἐκ τῶν συνθετικῶν ἀσκήσεων δύνανται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μύθων νὰ γίνωσιν. Δι' ὃ νῦν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν συνηθεστάτων ἐξ αὐτῶν ἢ προσθέσωμεν.

Καὶ πρῶτον μὲν ὁ μῦθος εἶναι εὐκόλον νὰ ἀποδοθῇ ἐν συντετημένῃ καὶ ἐν ἐκτενεστέρῃ μορφῇ ἢ καὶ ἐν μεταβεβλημένῃ ἀκολουθίᾳ νοημάτων. Τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται ἐν μὲν ταῖς κατωτέραις τάξεσι κοινού δημοτικοῦ σχολείου διὰ τῶν καταλλήλων ἐπιγραφῶν, ὅταν δὲ καταστῶσιν ὠριμώτεροι οἱ μαθηταί, καὶ διὰ βραχείας δηλώσεως τῆς συναφείας τῶν καθ' ἕκαστον μερῶν τοῦ μύθου πρὸς τὴν ἐξ αὐτοῦ προκύπτουσαν διδασκαλίαν. Ἐπεκτείνονται δ' οἱ μῦθοι καὶ διὰ τῆς ἀνεურέσεως καὶ παραθέσεως τῶν λόγων, τοὺς ὁποίους εἶναι πιθανόν νὰ εἴπωσι τὰ ἐν τῷ μύθῳ ὄρωνται πρόσωπα ἢ ζῶα.

Δεύτερον δὲ διὰ καταλλήλων μετασχηματισμῶν καὶ ἀπομυήσεων τῶν μύθων προάγεται ἡ ἐφευρετικότης τοῦ νοῦ τῶν παιδίων. Συνιστᾶται δ' ὅπως αἱ τοιαῦται ἀσκήσεις ἰδίως γίνωνται ἐπὶ μύθων, διότι οὗτοι ὡς ἀπλᾶ ποιητικὰ προϊόντα πλησιάζουσι πολλοῦ εἰς τὴν παιδικὴν ἀντίληψιν καὶ νόησιν· εἶναι βραχεῖς καὶ δανειζόνται πολλὰ ἀπὸ τῆς παιδικῆς διανοίας καὶ τῆς τῶν πολλῶν ἀντιλήψεως. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἂν πρὸς δημιουργίαν καὶ κατασκευὴν τῶν μύθων εἶναι ἀνάγκη νὰ προϋπάρχωσιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μυθοποιῦ διανοήματα καὶ δὴ γενικαὶ ἔννοιαι, ὧν τὴν ἐφαρμογὴν καὶ αἰσθητὴν ἀπεικόνισιν νὰ δύνανται νὰ ἀνευρίσκῃ οὗτος ἐν τῇ φύσει ἢ ἐν τῷ ζωϊκῷ βίῳ, καὶ ἂν προσέτι ὑποτεθῇ ὅτι προσοικατεῖται πνευματικὴ τις ὠριμότης τοῦ μυθοποιῦ, ἵνα μὴ ἀποστερηθῇ ὁ μῦθος τῆς φυσικότητος αὐτοῦ, ἐν τούτοις ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ παραλίπη τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἀσκήσῃ τὴν πνευματικὴν παραγωγὴν τῶν παιδίων καὶ ἀκολουθήσῃ τὴν συμβουλὴν τοῦ Lessing, ὅστις πολλάς ἐλπίδας στηρίζει ἐπὶ τῆς τοιούτης ἀσκήσεως, ἥτις πολυειδῶς τὴν ἐφευρετικότητα τοῦ νοῦ τῶν παιδίων προάγει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

ΠΑΡΑΒΟΛΑΙ ΚΑΙ ΑΛΛΗΓΟΡΙΑΙ

1. Αἱ *παράβολαι* εἶναι ποιητικαὶ ἀφηγήσεις· ἐκ τοῦ ἀνθρώπινου βίου, κίττινες σκοπὸν ἔχουσι νὰ κατὰστήσωσι ἐνεργῆ ὑψηλοτέραν τινὰ ἀλήθειαν εἰς τὸν πνευματικὸν ἢ ἠθικὸν κόσμον ἀναγομένην, νὰ πείσωσι τοὺς ἀκούοντας περὶ αὐτῆς, ἢ τὰύτην νὰ ὑπομνήσωσιν τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνουσι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀληθείας ταύτης ἐπὶ εἰδικῆς τινος περιπτώσεως. Ὁμοιάζει λοιπὸν ἡ παραβολὴ πρὸς ζωγραφίαν, δι' ἧς πικρῶς ἀξέεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων τι, ἵνα εὐκολώτερον δυνηθῶσι νὰ ἀντιληφθῶσι τούτου καὶ δικταρήσωσιν ἐν νῶ (πρβλ. Κετὰ Μκθ. 13, 10 κ. ἐ.). Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ καθ' αὐτὴ διηγήματος διακρίνεται διὰ τοῦ διδακτικοῦ αὐτῆς σκοποῦ, ἀπὸ δὲ τοῦ μύθου τὸ μὲν διὰ τούτου ὅτι ὡς ἐνεργοῦνται πρόσωπα δὲν εἰσάγονται ζῶν, ἀλλ' ὡς τὸ πολὺ ἄνθρωποι, τὸ δὲ διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἀφηγήσεως, ὅστις εἶναι ἐν ταῖς παραβολαῖς ἥττον ἀπλοῦς ἢ ἐν ταῖς μύθοις, ἀπ' οὗ πρῶτον μὲν εἰσάγονται εἰς κίττας ἄνθρωποι ὁμιλοῦντες καὶ πράττοντες, ἵνα ἐν ταῖς πράξεσι καὶ λόγοις αὐτῶν ἐξικονισθῶσιν ὑψηλὰ ἀλήθεια, δεύτερον δὲ ἐκάστου τῶν προσώπων τῆς παραβολῆς πρέπει νὰ διακριθῆ ἡ ἰδίᾳ ἀτομικότης· δι' ἣ πλείων ἐμπειρία καὶ ἀκριβεστέρη παρατήρησις προϋποτίθεται ἐν ταῖς παραβολαῖς. Προσέτι δὲ ἡ ἐν ταῖς παραβολαῖς διδακτικὴ δὲν εἶναι ἀπλοῦς τις εὐβουλίας κινήσων, ἢ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἀναφερομένη παραίνεσις, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς τὸν ὑψηλότερον ψυχικὸν βίον. Δι' ἣ πολλάκις ἐν ταῖς παραβολαῖς δὲν ἐπιζητεῖται νὰ γίνῃ κατ'ἀόητος ὠρισμένως ἐκπεφορασμένη ἀλήθειά τις, ἀλλὰ νὰ διεγερθῶσι καὶ ἀναπτυχθῶσιν ἐποφελῶς τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ συναισθηματικὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ παραβολὴ κατ'ἐξοχὴν ἐπὶ τοῦ θυμακοῦ ἐπιζητεῖ νὰ ἐπιδράσῃ, διὰ τοῦτο καὶ ἡ λέξις αὐτῆς ἔχει μεγαλοπρέπειαν τινὰ καὶ κομψότητα καὶ ὁ ποιητὴς ταύτην διὰ τῶν τοῦ λόγου κοσμημάτων μετ' ἰδιζούσης ἐπιμελείας περιβάλλει.

Καὶ ἐν ταῖς παραβολαῖς ὡς καὶ ἐν ταῖς μύθοις, διακρίνεται τὸ ἐξωτερικὸν περιβλητικὸν ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ νοήματος, ἢ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις

ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ιδέας, ὁ φλοιὸς ἀπὸ τοῦ κερποῦ. Καθὼς λοιπὸν καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν μύθων ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδηλώσις, ἡ ἀφήγησις τῆς ὑποτιθεμένης πράξεως διασφαρτίζεται, ἵνα διὰ τρύτης ἢ ἠθικῆ ἀρχῆ αὐτοῦ εἰς πλήρες φῶς προέλθῃ, οὕτω καὶ τῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας τῶν παραβολῶν τὸ κύριον μέρος εἶναι ἡ ἐμβάθυνσις, ἥτοι ἡ ἀναζήτησις τῆς ἐν τῇ παραβολῇ ὑψηλοτέρης ἠθικῆς ιδέας.

Ἴνα τοῦτο ἐπιτευχθῇ ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ καθοδηγήσῃ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ διὰ καταλλήλων μακρυτικῶν ἐρωτήσεων καὶ ὑποδηλώσεων, ὅπως ἀνεύρωσι τίνα πρόσωπα ἢ τίνες ιδέαι ὑπονοοῦνται ὑπὸ τὰ πρόσωπα τῆς παραβολῆς· συγχρόνως δὲ νὰ καθορίσωσι τίς εἶναι ἡ ἀληθὴς ἔννοια τῶν διαφόρων πράξεων ἢ διαφόρων τύπων ἐν τῇ παραβολῇ (πρβλ. τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου). οὕτω δὲ διὰ τῆς ἀφιρέσεως καὶ γενικεύσεως καθοδηγεῖται ὁ μαθητὴς ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς γενικῆς ἀληθείας τῆς παραβολῆς. Πολλάκις δὲ ἡ γενικὴ αὕτη ἀλήθεια ἐνυπάρχει ἐν τινι φράσει τῆς παραβολῆς, ἥτις καταλλήλως ἐξάιρεται ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ἵνα καταστῇ ἐμφανὲς τοῖς μαθηταῖς ὅτι αὕτη εἶναι ἡ γενικὴ ἀλήθεια, ἣν ἡ προκειμένη παραβολὴ καταδεικνύει καὶ ἐναργῆ ἡμῖν παρουσιάζει.

Μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς γενικῆς ἀληθείας ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ καταδείξῃ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀλήθεια αὕτη ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον μερῶν τῆς παραβολῆς, πῶς αὕτη ἀποτελεῖ τὸ ἐλαττήριον, οὗτινος ἀποτελέσματα εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι πράξεις.

Ἡ ἀνεύρεσις δὲ τῶν μερῶν καὶ ἡ δῆλωσις τοῦ περιεχομένου, ἡ κατανόησις τοῦ ποιητικοῦ κάλλους καὶ τοῦ κόσμου τῆς λέξεως, αἱ ἀπομυμήσεις κτλ. γίνονται καὶ ἐν ταῖς παραβολαῖς κατὰ τοὺς ἐκτεθέντας γενικούς κανόνες.

2. **Ἀλληγορία** εἶναι ἐν τῇ εὐρυτάτῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως ἡ κατὰ τρόπον εἰκονικὸν ἢ συμβολικὸν παράστασις πράγματός τινος ἢ ἡ ἀπόδοσις νοήματός τινος διὰ τινος εἰκότος. Ἐν στενωτέρῃ δὲ σημασίᾳ νοεῖται ὀλόκληρον ποίημα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ τοιαύτη συμβολικὴ παράστασις ἐν συνεχείᾳ ἐξεικονίζεται. Εἶναι λοιπὸν τὸ ἀλληγορικὸν ποίημα διήγησις τις ἢ περιγραφὴ, ἥτις ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ διακρίνωμεν τὸ πραγματικῶς ὄν ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς πλασθείσης εἰκότος.

Ἐναγκαῖαι ἀπαιτήσεις καλῆς ἀλληγορίας εἶναι : Ἐνότης, πρ-

γματική ομοιότης πρὸς τὸ ὑπονοούμενον ὑπ' αὐτῆς, εὐκολίᾳ τῆς κατανοήσεως καὶ τήρησις τῶν περὶ κελοῦ κανόνων.

Ὁ διδάσκων δὲ πρέπει νὰ καθοδηγῇ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ νὰ παραβάλλωσιν ἐν συνεχείᾳ λόγου μορφοῦ, τὴν εἰκόνα πρὸς τὸ πραγματικὸν ἀντικείμενον. Ὁ νοῦς δὲ καὶ ἡ φαντασία ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὁμοίως ἀπασχολοῦνται καὶ μορφοῦνται.

ΣΗΜ. Ἀλληγορία: γνωσιατικῶν τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων εἶναι: Ξενοφ. Ἀπομνημ. Β, 1, 21 (Ὁ Ἡρακλῆς ἀπορῶν ποῖον ἰδὼν νὰ τραπῇ, τὴν τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίης).—Πλάτων. Φαίδρ. Κεφ. 25 κ. ε. (Ἡ ψυχὴ ὁμοιάζει πρὸς ζύμφυτον δύναμιν ὑποπτεροῦ τε ζεύγους καὶ ἡμίγμου).—Ὅρατ. Ὠδ. Ι, 14 (Ἢ ναὶς τῆς πολιτείας).—Ψαλμ. 79, 9—17 (Ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἡ ἀμπελῆς).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'

ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Ἐπικὸν ποίημα εἶναι ἡ ποιητικὴ διήγησις ἀξιωμασημένου πράξεως.

ΣΗΜ. Ἀφ' οὗ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπικῆς ποιήσεως εἶναι ἡ ἔντεχνος παράστασις πράξεων καὶ γεγονότων ἐν ποιητικῇ μορφοῦ, εἶναι εὐνόητον ὅτι αὕτη περιλαμβάνει τὸν βίον μεθ' ὧλων τῶν σχέσεων αὐτοῦ καὶ τῶν φαινομένων, ἅτινα ἔχουσιν ἐπίδρασιν τινα ἐπὶ τοῦ βίου. Καὶ ὅτε μὲν ἡ πράξις εἶναι ἀπλή, περιλαμβάνουσα ἐν μόνον συμβάν, μίαν μόνον περίπτωσιν, ἥτις εἰς τὸν ἀναγνώστην ἢ ἀκροατὴν ὡς παρελθούσα παρίσταται (μικρὰ ἐπικά ποιήματα) ὅτε δ' εἶναι σειρά συμβεβηκότων καὶ γεγονότων, ἅτινα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀκριβῶς καὶ ἰσχυρῶς διαγραφομένων χαρακτήρων εἰς ἐνιαῖόν τι ὄλον καὶ εἰς κοινὸν ἀποτέλεσμα ἐνοῦνται (ἔπος). Ἐν τοῖς ἐπομένοις γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἔπους μόνον.

Περὶ τῆς ἐπικῆς πράξεως.— Ἡ πράξις ἥτις ἐν τῷ ἔπει ὑμνεῖται, πρέπει νὰ εἶναι 1) μία, 2) μεγάλη καὶ 3) διαφέρουσα.

1. Ἡ ἐνότης τῆς ὑποθέσεως ἐπιβάλλει, ὅπως ἦ ἐν τῷ ποιήματι ἀναφερομένη πράξις εἶναι μία μόνον· τοῦτο δὲ εἶναι θεμελιώδης ιδιότης οὐ μόνον τοῦ ἐπικοῦ ποιήματος ἀλλὰ καὶ παντὸς εἶδους συνθέσεως. Ἡ ἐνότης δὲ τῆς ὑποθέσεως ἀπαιτεῖ καὶ τὴν στενὴν σύνδεσιν τῶν διαφόρων μερῶν τῆς πράξεως, καίτοι διὰ διαφόρους λόγους (ἐπεισόδια κτλ.) εἶναι ἡ ἐνότης χαλαρώτερα ἐν τῷ ἔπει ἢ ἐν ἄλλοις τοῦ λόγου εἶδεσιν.

Ἡ πράξις δὲ οὐ μόνον πρέπει νὰ εἶναι μία, ἀλλὰ καὶ τελεία· δι' ὅ

ἀναγκασίως διακρίνεται ἐν αὐτῇ ἀρχῇ, μέσον καὶ τέλος. Τὸ μέσον δέ, ὑπερ λέγεται καὶ πλοκῇ ἐκτίθησι τὰς δυσχερεῖας καὶ ἐμποδία, ἅτινα πρέπει νὰ ὑπερνηκῶσιν, ἵνα ἐπιτευχθῇ τὸ προσδοκώμενον ἀποτελεσμα. Τὸ τέλος δὲ κελούμενον καὶ ἔκβασις περιλαμβάνει τὸ πέρασ τῆς πράξεως καὶ ἰκανοποιεῖ τὴν διεγερθεῖσαν περιεργίαν καὶ τὸ δικέρον τοῦ ἀναγκώστου περὶ πάντων τῶν ἐν τῇ πλοκῇ ἀναφερομένων γεγονότων καὶ προσώπων.

2. Ἡ ἐπικῆ πράξις ἐπιβάλλεται, ἵνα ἡ μεγάλη, νὰ ἔχη ἀρκούσαν σημασίαν καὶ ἀξίαν, σπουδιότητα καὶ λαμπρότητα, ἵνα διὰ τούτων ἀπ' ἀρχῆς κρατῆ τοῦ ἀναγκώστου καὶ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν σπουδιότητα τοῦ ποιητικοῦ τούτου εἶδους. Γὰρ πρὸ μικροῦ χρόνου συμβάντα, ὁσονδήποτε σπουδαία καὶ ἂν ᾧσι, δὲν εἶναι ὄρθον νὰ λαμβάνωνται ὡς ὑπόθεσις ἔπου, διότι αἱ γνωσταὶ λεπτομέρειαι αὐτῶν σκιαζοῦσι τὸ μεγαλεῖον τῆς ὅλης πράξεως.

Ἡ μεγάλη πράξις διακρίνεται ἀπὸ τῆς σπουδιότητος τῶν αἰτίων καὶ τῆς ἀρχῆς, ἀφ' ἧς ὠρμήθη, τῆς ἐκτάσεως τῆς ὑποθέσεως, τοῦ μεγέθους τῶν ὑπερβλλομένων ἐμποδίων καὶ τῆς μεγάλης σημασίας τῶν ἀποτελεσμάτων, ἕπερ ἡ ἔκβασις; τῆς πράξεως; καθ' ὅλου ἐπιφέρει.

Τὸ θεμικώτερον θεωρεῖται ἀναγκασίον ἐν τῷ ἐπικῷ ποιήματι ἢ πρέμειαι δ' ὑπερφυσιῶν ὄντων, αἱ συνεχεῖς ἐπικοινωνοῦσι μεταξὺ τῶν οὐρκνίων δυνάμεσιν καὶ τῶν γήϊνων ὄντων πρέχουσιν ἀλλήθως εἰς τὸ ἐπικόν ποιήμα χαρκατῆρα μεγαλοπρεπῆ καὶ καριστώσι τὸν ποιητὴν ὡσεὶ ὑπὸ θεῖας τινὸς ἐμπνεύσεως καὶ ἐνθέου κατεχόμενον ἐνθουσιασμοῦ.

3. Τὸ διαφέρων τῆς πράξεως ἐξαρτᾶται πρῶτον ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, συνδεσμένης μετὰ μεγάλων καὶ σπουδαίων ζητημάτων ἐνδικερόντων τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα, τὸ ἔθνος ἡμῶν ἢ ἡμᾶς ὡς χριστιανούς; δεύτερον ἐκ τῆς φύσεως τῶν δικέρων γεγονότων τῆς πράξεως, τῶν μεγάλων ἀποφάσεων, τῶν μεγάλων θυσιῶν καὶ δειγμάτων ἀταπρησίας, ἅτινα ἐν τῇ ἐπικῇ πράξει ἐκφάνονται καὶ τὰ ὅποια ἐκτιμῶμεν, θεμικώτερον κτλ. τρίτον ἐκ τῆς πλοκῆς τῆς πράξεως, ὅταν ἀποφεύγηται ἐν αὐτῇ ἡ μονοτονία, καὶ ἐπιζητηται ἡ ποικιλία καὶ ἡ σύμμεξις ἀπροσδοκῆτων συμβάντων, ἅτινα κρατῶσι τοῦ πνεύματος τοῦ ἀναγκώστου.

Πρόσωπα τοῦ ἔπου. — Ἐν τῷ ἔπει διακρίνονται τρεῖς τάξεις προσώπων, ὁ ἥρωας, τὰ κύρια πρόσωπα, καὶ τὰ δευτερεύοντα. Συνήθως

δὲ τὰ ἐνεργοῦντα πρόσωπα δικαιοῦνται εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, διότι πᾶσα μεγάλη ἐπιχείρησις πρὸς πραγμάτωσιν ἀγαθοῦ τινος τείνουσα, θὰ συνκνήσῃ μεγάλην ἀπὸ τοῦ κακοῦ ἀντίδρασιν.

Ὁ ἥρωσ εἶναι τὸ σπουδαιότατον πρόσωπον, ὅπερ καθιστᾷ αἰσθητοτέρην τὴν ἐνόητα τῆς ὑποθέσεως καὶ τὴν πράξιν μᾶλλον διαφέρουσαν παριστᾷ. Ὁ ἥρωσ εἶναι ἡ ἀρχή, ἡ κινήτηριος δύναμις πασῶν τῶν ἐν τῷ ποιήματι ἐνεργειῶν. Πρὸς αὐτὸν στρέφεται ἡ προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστου, αὐτὸς ἀείποτε ἐν πᾶσι τοῖς μερεσι τοῦ ποιήματος εἶναι ἐν τῷ νῶ τοῦ τε ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀναγνώστου καὶ ἂν ἀκόμη πρόκειται περὶ ἐνεργείας τινός, καθ' ἣν ὁ ἥρωσ εἶναι ἀπὸν· διότι περὶ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ταύτῃ πρόκειται.

Τὰ κύρια πρόσωπα εἶναι ἐπιφανεῖς ἄνδρες, οἵτινες φκίνονται ἐνεργοῦντες ἐν τοῖς δικήφοροις γεγονόσι τῆς πράξεως ὡς βοηθὸι ἢ ἀντίπαλοι ἢ πολλακίς ὡς ἀσυνειδήτως συνεργοῦντες. Τῆς συμβουλῆς δὲ ἢ συνεργίαις αὐτῶν, τῆς πίστεως ἢ τῆς τύχης ὁ ἥρωσ λαμβάνει συχνάκις ἀνάγκην. Τὰ κύρια πρόσωπα συντρέχουσι καὶ συμπληροῦσιν ἢ παρεμποδίζουσι, ἐπιβραδύνουσι εἴτε ἀνακόπτουσι τὸ ἔργον τοῦ ἥρωος, τὴν πρόοδον τῆς πράξεως.

Τὰ δευτερεύοντα πρόσωπα, ἔτινα προουσιάζονται πολλῶ πλείονα τῶν κυρίων, χρησιμεύουσι ἕνα συμπληρώσασι τὴν ἔλην εἰκόνα τοῦ ἔργου, νὰ ἐξάρωσι καὶ λαμπρύνωσι τὴν σπουδαιότητα καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἥρωος καὶ τῶν κυρίων προσώπων. Συνήθως δὲ δι' ἔλης τῆς πράξεως τὰ αὐτὰ δευτερεύοντα πρόσωπα δὲν ἐκφκίνονται, ἀλλὰ παροουσιάζονται ἄλλα εἰς τὰ διάφορα αὐτῆς μέρη.

Ὁ χαρακτήρ τῶν προσώπων ἐν τῷ ἔπει, ὡς καὶ ἐν παντὶ λυγοτεχνήματι, πρέπει νὰ εἶναι : α') πιθανός· πρὸς τοῦτο δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ συμφωνῇ πρὸς τὰ ἦθη καὶ τὰς δοξασίας τοῦ τύπου, ἐν ᾧ ζῶσι τὰ πρόσωπα ταῦτα, τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὑπάρχουσι καὶ τῆς ἀναπτύξεως, ἣν ἔχουσιν· προσέτι δὲ νὰ εἶναι σύμφωνος ὅ τε χαρακτήρ καὶ τὰ ἦθη πρὸς τὴν ἡλικίαν, φύλον καὶ κατὰστασιν αὐτῶν· β') σταθερός· πρὸς τοῦτο δ' ὁ ποιητῆς σαφῶς διαγράφων τὸν χαρακτήρα ἐκάστου προσώπου παριστᾷ τὰς πράξεις αὐτοῦ καὶ τὰς ἐνεργείας, συμφώνους πρὸς τὸν διαγραφέντα χαρακτήρα, ὅστις οὐδέποτε μεταβάλλεται ἐν τῷ ποιήματι, ἀλλὰ μένει ὁ αὐτός, σαφῶς ἀπὸ τῶν ἄλλων δικακρινόμενος, ἀπ' ἀρχῆς μέχρις τέλους τῆς πράξεως.

Ἡ ποικιλία καὶ ἡ ἀντίθεσις τῶν δικήφορων χαρακτήρων συντε-

λοῦσιν εἰς τὴν ἔντεχον πλοκὴν τῆς ὑποθέσεως καὶ αὐξάνουσι τὸ ἐνδικ-
φέρον.

Μέρη τοῦ ἔπους.—Μέρη τοῦ ἔπους εἶναι τρία, τὸ προοίμιον, ἡ
πλοκὴ καὶ ἡ ἐκθασίς.

1) **Τὸ προοίμιον** τοῦ ποιήματος περιλαμβάνει συνήθως τὴν πρότα-
σιν, ἐπίκλησιν καὶ προπαρρασκευὴν.

Ἐν τῇ προτάσει ὁ ποιητὴς ἀγγέλλων τὴν ὑπόθεσιν, ἣν θὰ πραγμα-
τευθῆ, ὑπανεγείρει πρὸς στιγμὴν τὸ παρκαπέτασμα, ἵνα λάθωμεν γενι-
κωτάτην τῆς ὅλης εἰκόνας ἐντύπωσιν καὶ ἰδέαν τινὰ τοῦ μεγάλειου
αὐτῆς· μᾶς δεικνύει τὸν σκοπὸν, ὃν προτίθεται ὁ ἦρωας, καὶ τὰ ἐμπόδια,
ἅτινα ἀντίκεινται εἰς τὸν ἔργον του. Ἐνίοτε δ' ὅμως ἡ πρότασις ἀπλῶς
μόνον τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος καθιστᾷ δῆλον. Ἡ πρότασις
δὲ πρέπει νὰ εἶναι ἀπλῆ, σύντομος καὶ ἀνεπιτήδευτος.

Ἡ ἐπίκλησις εἶναι δέησις ἀπειθυνομένη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ εἰς Μοῦ-
σαν ἢ ἐν γένει θεῖαν δύναμιν πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐμπνεύσεως κατὰ
τὴν διήγησιν. Ἐχει δ' ἀνάγκη ὁ ποιητὴς τοῦ ἐρείσματος τούτου, ἵνα
ἀποκαλύψῃ τὰ ὑπερφυσικά αἷτια τῶν συμβάντων καὶ ἐξυμνήσῃ ἐπα-
ξίως μέγα τι ἐγχείρημα. Οὕτω δὲν λαλεῖ πλέον ἐν τῷ ἔπει ὁ ποιητὴς,
ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀνώτερόν τι πνεῦμα, θεότης, Μοῦσα, ἥτις ἐμπνέει
τὸν ποιητὴν καὶ ἀποκαλύπτει εἰς αὐτὸν τὰ μυστήρια, ἅτινα οὗτος
ἐν τῷ ἔπει φανερώσει ἡμῖν.

Ἐν τῇ προπαρρασκευῇ ὁ ποιητὴς γνωρίζει εἰς ἡμᾶς τὰς περιστάσεις,
καθ' ἃς ἐξελίχθη ἡ ὑπόθεσις τοῦ ποιήματος, τὴν αἰτίαν τῶν προσκομ-
μάτων καὶ τὴν αἰτίαν τῆς διαμάχης, ἣν θὰ συναντήσῃ ὁ ἦρωας καὶ ὀρί-
ζει, ὅσον εἶναι δυνατὸν, τὴν κατάστασιν τῶν δύο μερῶν.

ΣΗΜ. Ἐν τῇ Ἰλιάδι (Α, 1-7) καὶ Ὀδυσσεΐᾳ (Α, 1-10) ἡ ἐπίκλησις καὶ ἡ
πρότασις συνηνωμένα ἀποτελοῦσι τὸ προοίμιον. Ἐν τῇ Λίνειαδῇ ἐν τοῖς στίχοις
1-7 εἶναι ἡ πρότασις καὶ τοῖς στ. 8-11 ἡ ἐπίκλησις πρὸς τὴν Μοῦσαν. Ἐν τῇ
Κρητηδίᾳ τοῦ Ἀντωνιάδου εἶναι ἐν ἀρχῇ διακεκριμένη ἡ πρότασις (1-9) καὶ ἐπακο-
λουθεῖ ἡ προπαρρασκευὴ ἐν 13 στίχοις, διαίρουμένη εἰς δύο μέρη καὶ δηλοῦσα τὴν
τῶν πραγμάτων θέσιν· ταύτη δ' ἔπεται ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἦρωος. Ἐν τοῖς
Κρητικοῖς τοῦ Θ. Ἀφεντούλη εἶναι ἐν ἀρχῇ ἡ πρότασις (στ. 1-7), τὴν ὁποίαν
ἐπακολουθεῖ ἡ ἐπίκλησις πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ εἶτα πρὸς τὸν Θεόν (ἐν 12 στίχοις),
καὶ μετὰ ταύτην εἶναι ἡ προπαρρασκευὴ ἐν 14 στίχοις, ἐν ᾗ ἐκτίθεται ἡ κατά-
στασις τῶν πραγμάτων ἢ προκαλέσασθαι τὴν πρᾶξιν, ἣν ἐν τοῖς ἔπειτα ὁμνεῖ ὁ
ποιητὴς.

2) Μετὰ τὸ προοίμιον ὁ ποιητὴς εἰσέρχεται εἰς τὴν *πλοκὴν*· ἢ ἀνάπτυξις δ' αὐτῆς γίνεται διὰ τῆς διηγήσεως τῶν γεγονότων, ἅτινα ἢ συντελοῦσιν εἰς τὴν πρῶτον τῆς πράξεως ἢ παρκαλωλοῦσι τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ἀποτελέσματος· ἀποτελεῖται δὲ ἢ ἐπικῆ διήγησις ἐξ ἀσμάτων ἢ ῥαφιδῶν.

Ἡ διάταξις τῆς ἐπικῆς διηγήσεως δὲν εἶναι διάφορος ἀπὸ τῆς τοῦ διηγήματος· ἔχομεν δὴλα δὴ ἐν ταύτῃ τὴν χρονολογικὴν τάξιν ἢ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ μέσον τῆς ὑποθέσεως.

3) Ἡ *ἔκβασις* εἶναι τὸ τέρμα τῆς πλοκῆς, ὅπερ ἐπέρχεται διὰ τοῦ θριάμβου ἢ τῆς πτώσεως τοῦ ἥρωος. Εἰς τὰ ἐπιτυχῶς δὲ πεπονημένα ἔπη ἢ ἔκβασις εἶναι φυσική, ἢτοι προέρχεται ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς πλοκῆς, ὡς φυσικὸν αὐτῆς ἀποτέλεσμα, ἀλλ' ἢ πλοκὴ δὲν ἐξελίσσεται οὕτως, ὥστε ὁ ἀνκνῶστος νὰ προεικάζῃ τὴν λύσιν. Διότι ἐν ταύτῃ ἐγένετο, τότε οὔτε ἐνδιαφέρον θὰ ὑπῆρχεν οὔτε ἐν τῷ τέλει θὰ διηγείροντο τὰ κατὰλληλα συναισθηματα.

Διάπλασις, ἀνάπτυξις καὶ μορφή τοῦ ἐπικοῦ ποιήματος.— Ἐπειδὴ ὁ ἐπικός ποιητὴς διηγεῖται περὶ πραγμάτων προγεγενημένων, προσήκει αὐτῷ ἡρεμίαι τις, καθ' ἣν βῆμα πρὸς βῆμα βαίνων ἀνελίττει γεγονότα καὶ ἐνεργείας, χωρὶς νὰ ἐκδηλοῖ τὴν προσωπικότητά του, ὡς ἂν τὸ ποίημα ἀφ' ἐκτου ἀνεφύετο. Ἀπὸ δὲ τῶν λοιπῶν ποιητικῶν προϊόντων διακρίνεται τὸ ἔπος οὐ μόνον ἐκ τοῦ ὅτι ἀσχολεῖται εἰς τὸ παρελθόν ἢ μετατίθησι τὸ τῆς φαντασίας πλάσμα εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ, προσέτι δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐντέχνου καὶ πολυειδῶς περιπλόκου συνθέσεώς του καὶ τῆς διεξοδικότητος ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον.

Τὸ ἔπος δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν πράξιν ἣν ἐξυμνεῖ, ἀλλ' ἐξεικονίζει περίοδον χρονικὴν καὶ λαὸν ὅλον· παρέχει λοιπὸν εἰκόνα, ἐν ἣ ἐκτὸς τῶν κυρίων προσώπων, ἅτινα οἰοῦναι τὸ πρόσθεν μέρος τῆς εἰκόνης κατέχουσι, κινοῦνται ἀπειράριθμα δευτερεύοντα πρόσωπα, τῇ βοήθειᾳ τῶν ὁποίων ἐπιτελεῖται ἡ παράστασις αὕτη τοῦ χρόνου καὶ τοῦ λαοῦ. Ἡ πλήρης δὲ ἀπεικόνισις ὅλου κόσμου εἶναι ἡ αἰτία, δι' ἣν τὸ ἔπος παρὰ τὴν δύναμιν τοῦ πάθους, φαίνεται ἡμῖν ἡρεμώτερον ἢ τὰ λοιπὰ εἶδη τῆς ποιήσεως. Εἰς τὸν ἀληθῆ ἐπικὸν ποιητὴν πρόκειται μᾶλλον ἢ πρὸ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ὀφθαλμῶν ἀναπαρισταμένη εἰκὼν τῆς καταστάσεως ἢ ἡ διήγησις τῶν γεγονότων. Ὅσον μεγα-

λοπρεπής καὶ ἂν ἐκφάνηται παρὰ τῷ Ὀμήρῳ ἡ ἱστορία τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Ὀδυσσεώς, ὁ ἀπεικονισθεὶς Ὀμηρικός κόσμος εἶναι τὸ μεγαλοπρεπέστατον. Ἐὰν δὲ δὲν φάνηται ἀσχολούμενος ὁ ποιητὴς περὶ τὰ γνωρίσματα τοῦ ὅλου τούτου κόσμου, ἀλλὰ δικτριβῶν περὶ τὰ ἐπὶ μέρους, τοῦτο ἀνήκει ἰδιαιζόντως εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἔπους. Ἡ περὶ τὰ ἐπὶ μέρους δικτριβὴ εἶναι τοσοῦτον ἀσπασιωτέρη, ὅσῳ ἀπλούστερη καὶ ἀφελέστερη εἶναι αἱ περιγραφόμεναι καταστάσεις. Ἡ ζωγραφοῦσα δ' αὕτη διεξοδικότης, ἡ κλυομένη ἐπικὴ ἐπέκτασις, εἶναι εὐχάριστος εἰς τοὺς διηγουμένους. Ἐτι δὲ μᾶλλον ἐπιβραδύνεται ἡ πρόοδος τῶν συμβάντων δι' ἐπεισοδίων, ἥπερ εἶναι δευτερεύουσαι ἐνέργειαι, αἵτινες παρενείρονται μετὰ τῆς κυρίας πράξεως. Ἄλλ' ὅμως εἶναι ἀνάγκη πάντοτε ἡ κυρία ἐνέργεια σαφῶς νὰ ἐκφάνηται, τὴν λύσιν τῆς ὁποίας πᾶσαι αἱ δευτερεύουσαι πράξεις (παρέμβλητοι διηγήσεις καὶ ἐπεισόδια) πρέπει νὰ προπαρκασκευάζωσι καὶ νὰ συμβάλλωσιν πρὸς αὐτήν.

Τὸ μέγεθος τοῦ θέματος καὶ αἱ ἐκπρεπεῖς μορφαί, τὰς ὁποίας μᾶς παρουσιάζει ὁ ποιητὴς ἐν τῷ ἔπει, ἀπαιτοῦσιν ὕψος ἀνάλογον ἢ μεγαλοπρέπειαν, ἢ θερμότητα, ἢ γλαφυρότητα ἀποτελοῦσι τὰς κυρίας αὐτοῦ ἀρετάς.

Τὸ ἔπος οὐδὲν τὸ μέτριον ἐπιδέχεται· πανταχοῦ πρέπει νὰ ἀνευρίσκωνται ἢ ἀλήθειαι, ἢ θερμότης ἐν τοῖς συνκισθήμασιν, ἢ ζωηρότης ἐν ταῖς διηγήσεσιν, ἢ μεγαλοπρέπειαν ἐν ταῖς περιγραφαῖς, ὁ ἰσχυρὸς χρωματισμὸς ἐν ταῖς εἰκόσι καὶ ταῖς παρὰβολαῖς, ἢ εὐγλωττία ἐν τοῖς λόγοις.

Διάφορα εἶδη τοῦ ἔπους εἶναι τὸ ἠρωϊκόν, τὸ ἱστορικόν, τὸ κωμικόν.

Τὸ ἠρωϊκόν ἔπος κλεῖται καὶ ἐποποιία. Τοῦτο ἀπαιτεῖ ὡς ὕλην, μὲχρι τι, ἐξαιρετικὸν συμβάν, ὕπερ ἔχει σπουδάζαν, ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἴτε διὰ τὸ σύνολον λαοῦ τινος εἴτε δι' ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητην. Τὰ ἐνεργούντων πρόσωπα εἶναι ἠρώες ἀνήκοντες εἰς τὴν μυθολογίαν, ὧν ἡ ἰσχὺς καὶ τὰ κατορθώματα ὑπερβαίνουσι τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις καὶ μεθ' ὧν οἱ θεοὶ ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν. Δι' ὃ ἀναφέρεται εἰς λίαν παλαιούς χρόνους καὶ ἀντλεῖ ἀπὸ τῆς πηγῆς τῆς λαϊκῆς παραδόσεως. Σήμερον δὲ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραχθῇ ἠρωϊκόν ἔπος, ὁποῖον ἐνόουν αὐτὸ οἱ ἀρχαῖοι, διότι οὕτως ἀφίστηνται ἀπέριως ἀφ' ἡμῶν οἱ μυθικοὶ χρόνοι, ὥστε ἀπ' αὐτῶν ὁ ποιητὴς δὲν δύναται νὰ σχηματίσῃ τὰς

ζωηράς εκείνας ποιητικές εικόνες, αίτινες ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν στηρίζονται. Ἀντὶ τούτου δ' ὅμως ἐποινήθησαν ἔπη, ἐν οἷς τὰ πρόσωπα εἶναι πλάσμα τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ ἢ οἱ χαρακτηῆρες αὐτῶν διεπλάσθησαν κατὰ γνωστά πρόσωπα (Κρητικῆς Ἀντωνιάδου), ἡ δὲ ὕλη ἐλήφθη ἔκ τε τῆς λαϊκῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως καὶ ἐκ τῶν συγχρόνων δοξασιῶν, ἐθίμων καὶ βίου. Αἱ κάλλιστοι ἐποποιίαι εἶναι τὰ ἀθάνατα τοῦ Ὀμήρου ἔπη δι' ὃ ἀποβάνει περιττός μικρότερος λόγος περὶ ἐποποιίας, ἀφ' οὗ ἀπὸ τῶν ὑποδειγμάτων ἐκείνων ἀντλοῦνται οἱ περὶ αὐτῆς κανόνες.

Τὸ ἠρωϊκὸν ἔπος καλεῖται καὶ ἔθνικόν ἔπος, ὅταν ἀπεικονίζῃ τὰς μυθικὰς παραδόσεις ἀπὸ τῶν ἠρωϊκῶν χρόνων τοῦ ἔθνους καὶ δὲν περιστατικαί ὡς ἔργον ἐνὸς μόνου ποιητοῦ, ἀλλ' ὡς ποιητικὸν κοινὸν κτῆμα ὅλου τοῦ ἔθνους. Ἐὰν δὲ τὸ ἠρωϊκὸν ποίημα εἶναι ἴδιον καὶ ἔντεχρον προῦν ἐνὸς μόνου ποιητοῦ, τότε καλεῖται ἔντεχνος ἐποποιία καὶ ἂν εἶναι ἡ ὕλη ἔθνικὴ καὶ ἡ μορφή μᾶλλον δημόδιος.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις θεραπεύεται τὸ ἱστορικὸν ἔπος πρὸς κατανόησιν τούτου προκλιτεῖται γνώσις τις τῶν τῆς χρονικῆς περιόδου, εἰς ἣν τοῦτο ἀνήκει. Ἐν τῷ εἶδει τούτῳ τοῦ ἔπους τὰ πρόσωπα εἶναι ἱστορικά, ἡ δὲ ὑμνουμένη πράξις, ἣτις τῷ ὄντι ἐγένετο, καλλύνεται διὰ τοῦ ποιητικοῦ κόσμου.

Τὰ κωμικὸν ποίημα εἶναι ἡ κερφίδις τῆς ἐποποιίας ἐν αὐτῷ ἐξυμνοῦνται δι' ὕψους ἐπικοῦ ἀσήμαντα γεγονότα καὶ κοινὰ πρόσωπα. Εἶναι εὐφυῆς τις παιδιὰ προκλοῦσα τὸν γέλωτα διὰ τῶν διδακτικῶν δηκτικῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν ἀπροσδοκῆτων προσεγγίσεων.

Παρατηρήσεις τινὲς ἐπὶ τῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐπικῶν ποιημάτων.— Ἐκ τῶν ἐπικῶν ποιημάτων πρὸ πάντων τὰ ἱστορικὰ ἀπαιτοῦσιν ἐπιμελεστέραν τὴν προπαρασκευήν· διότι ἐν τῷ σκεδῆτι τούτῳ τῆς διδασκαλικῆς πρέπει νὰ ἐκπνέλωσιν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν παιδῶν ἢ νὰ εἰσχυθῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν αἱ γνώσεις, αἵτινες ἀπαιτοῦνται πρὸς κατανόησιν τῆς χρονικῆς περιόδου, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ ἔπος, ὅπερ πρόκειται νὰ διδασκῆται. Ἡ προπαρασκευὴ δ' αὕτη ἐν τισὶ τῶν ποιημάτων οὕτω πρέπει νὰ δικτάσσηται, ὥστε ὡς συνέχει αὐτῆς ἢ ὡς συμπλήρωμα νὰ φαίνεται εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιήματος.

Τὰ ἐπικὰ ποίηματα, ἰδίως τὰ συντομώτερα, εἶναι καταλληλότερα,

ὅπως κατὰσθήσωσιν ὀφθαλμοφονῆ τοῖς μαθηταῖς τὴν διαφορὰν μετὰ τὸ ποιήσεως καὶ πεζοῦ λόγου, ὥστε οἱ παῖδες νὰ μάθωσιν ὀρθῶς νὰ διακρίνωσιν οὐ μόνον τὴν διάφορον ἀντίληψιν ποιητικοῦ τινος νοήματος, ἀλλὰ καὶ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς ποιητικῶν προϊόντων. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ διασκήψει τοῦ περιεχομένου εἴτε ἐν τοῖς κατ' ἕκαστον μέρεσιν εἴτε ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ ποιήματος (ἰδίᾳ ὅταν τοῦτο εἶναι ἀπλοῦν καὶ βραχύ) πρέπει νὰ ὀρίσθῃ πῶς ἡ ὑπόθεσις αὐτοῦ ἐν πεζῷ λόγῳ θὰ ἐξετίθετο καὶ πῶς ὁ ποιητὴς ταύτης ἀντιλαμβάνεται καὶ ἐκτίθησιν· πῶς ὁ ποιητὴς ζωγραφεῖ τὴν κατάστασιν, πῶς εἰσάγει καὶ παριστᾷ τὰ διάφορα πρόσωπα, ποίας εἰκόνας φαντάζεται καὶ παρουσιάζει ἡμῖν καὶ πῶς ὁ βροῦς τῶν νοημάτων καὶ ἡ πλοκὴ τῶν γεγονότων προβαίνει, συνυφαίνεται ἢ παρακωλύεται ἢ ἀποτόμως διακόπτεται. Ἡ τοιαύτη δὲ διαφορὰ τῆς ποιητικῆς ἀντιλήψεως ἀπὸ τῆς νηφαλίου πεζῆς παραστάσεως πρέπει διὰ τῆς συγκρίσεως σαφῆς νὰ κατὰσθῇ τοῖς μαθηταῖς. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ἡ τοιαύτη ἐργασία ἔπεται τῇ λοιπῇ ἐργασίᾳ τῆς διασκήψεως καί, ἵνα εἰπωμεν ἀκριβέστερον, πρὸ τῆς ἐξετάσεως τῆς οἰκονομίας ἢ καὶ μετὰ ταύτην γίνεται.

Ἐν τῇ ἐκτιμῇ τοῦ κάλλους τοῦ ποιήματος πρέπει οἱ μαθηταὶ νὰ κατανοήσωσιν, ὅτι ὁ πεζὸς λόγος εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς νοήσεως, ἡ δὲ ποίησις εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς φαντασίας καὶ τῶν συναισθημάτων. Αὕτη ἔχει σκοπὸν νὰ καλλωπίσῃ τὴν πραγματικὴν τοῦ βίου ὕψιν, νὰ ἐμποιήσῃ βαθυτέραν ἐντύπωσιν, νὰ προξενήσῃ μείζονα εὐχαρίστησιν, νὰ διεγείρῃ τὴν ἡρεμὸν τῆς ψυχῆς διάθεσιν. Τοιαῦτα δὲ διαθέσεις καὶ συναισθήματα δὲν εἶναι ἄγνωστα εἰς τοὺς παῖδας· ἀλλὰ μόνον ὁ ποιητὴς δύναται νὰ περιβάλλῃ ταῦτα δι' ὠραίας γλωσσικῆς μορφῆς. Μόνον οὗτος ἔχει τὸ δῶρον, ὅ,τι βθέως ἡσθάνθη, νὰ παραστήσῃ εὐκόλως ὑπὸ ὠραίαν μορφήν, καὶ τὴν διαθέσιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ οὕτω νὰ περιγράψῃ, ὥστε ἡμεῖς ἀναγινώσκοντες αὐτὸν νὰ νομίζωμεν ὅτι ἡμεῖς αὐτοὶ ταῦτα συνησθάνθημεν. Μὰς φαίνεται ὅτι ὁμιλεῖ ἀνελῶν τὴν ὕλην ἐξ αὐτῆς τῆς ψυχῆς μας! Οὕτως ὁ μαθητὴς ἄγεται εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρους (τῆς ἰδέας) τοῦ ποιήματος ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ (τῆς μορφῆς) αὐτοῦ. Διότι δὲν εἶναι τι ἀδιάφορον ἡ μορφή τοῦ ποιήματος. Καθὼς ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ διαγινώσκεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου (ὁ ὀφθαλμὸς εἶναι τὸ κάτοπτρον τῆς ψυχῆς), οὕτω καὶ ἐκ τοῦ κάλλους τῆς μορφῆς δύναται νὰ διαγνωσθῇ τελείως ἡ ὠριότης

τοῦ περιεχομένου. Τὸ ὄρατον περίβλημα πάντοτε εἰς τὰ ποιήματα προσιδιάζει. Οὐδόλως δὲ παρέχει κύπον τῷ ποιητῇ, τὸ νὰ ἔχη πρόχειρον πάντοτε τὴν κατάλληλον ὀρατικὴν μορφήν. Διότι ἐν τῇ ποιητικῇ διχθεσεὶ συγχρόνως μετὰ τῆς ιδέας γεννᾶται καὶ ἡ μορφή. Βεβαίως ἡ τοιαύτη θεωρητικὴ δημιουργία δὲν διδάσκεται, ἀλλ' οἶονεὶ ἔμφυτος ἐνυπάρχει. Κκοτικεῖ ἐν τῷ ποιητῇ ὁρμή τις, ἥτις δὲν ἀφήνει αὐτὸν νὰ ἀνγκυθῇ, ἀλλ' ἐπιβάλλει οἶονεὶ εἰς αὐτόν, τὰς διχθεσεις καὶ τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ κόσμον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ παραστήσῃ. Ἄλλ' ἡ συμφωνία αὕτη τῆς ιδέας πρὸς τὴν μορφήν εἶναι ἡ προκκοῦσα τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην εὐκρέσκειν τοῦ ἀκροατοῦ ἢ ἀναγνώστου, ἡ κκοῦσα τὰς μυχιαιτάτας τῆς καρδίας χορδᾶς, ἡ διεγείρουσα τὴν τοιαύτην τοῦ κκοῦ αἴσθησιν, ἥτις δὲν ἀφήνει οὐδεμίαν θέσιν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν διὰ τὸ ταπεινὸν καὶ τετριμμένον. Δι' αὐτὸ τὸν χρόνον κκοῦ ὄν ἀκρωμέθα κκοῦ ποιημάτων θεωροῦμεν ἱερὸν καὶ δὲν ἐπιτρέπομεν νὰ διατραχθῇ, δι' αὐτὸ κατὰ τὴν ἀκρόασιν αὐτῶν αἰσθηκόμεθα νὰ ἀντιχῇ τι ἐν τῇ ἡμετέρῃ ψυχῇ, δι' αὐτὸ ἐξιστάμεθα ὡς ἐν τῇ ἀκροάσει ὀρατικᾶς μελωδίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'

ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Ἐν ᾧ ἡ ἐπικὴ ποίησις μεταθέτει τὰ συμβεθηκῶτα εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ὁ ποιητῆς φανταζόμενος ταῦτα παρίσταται ὡς ἀναμνησκόμενος αὐτῶν, ἐν ᾧ ὁ δραματικὸς ποιητῆς παριστᾷ τὸ παρελθὸν ἐν ζῶσῃ ἀναπαραστάσει, ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει ὁ ποιητῆς ἐκφράζει τὴν ἀπὸ τοῦ παρόντος ἐντύπωσιν. Πρέπει δὲ συνκίσημά τι νὰ καταλάβῃ ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ψυχὴν, πρέπει νὰ προῦπάρῃ ἐσωτερικὴ τις ταρχή, ἴνα ἀπὸ ταύτης ἐκπηγάσῃ λυρικὸν ποίημα· «ἡ τετραρχμένη ψυχικὴ κατάστασις εἶναι τὸ ἐργαστήριον τῆς Μούσης, ἐξ οὗ λυρικὸν τι ποίημα ἐκφύεται». Ἰνα δ' ὅμως ἡ τοιαύτη ἐσωτερικὴ ταρχή ἐπέλθῃ, ἴνα οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας αἰσθητοὶ γίνωσι καὶ ἐξαναγκάσωσι τὸν ποιητὴν εἰς ἐξωτερικὴν αὐτῶν διὰ λόγου ἐκδήλωσιν, εἶναι ἀνάγκη ἐξωτερικὴ τις ἀφορμὴ νὰ προῦπάρῃ. Ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη ἀφορμὴ εἶναι ἡ τὴν καρδίαν

συνταράττουσα, ἢ προκαλοῦσα τὴν ἐν τῇ ψυχῇ διεγέρσιν τοῦ συναισθήματος. Ἡ τοιαύτη ἐξωτερικὴ διεγέρσις προέρχεται πρῶτον μὲν ἔκ τινος συμβεβηκότος, ὕπερ τὰ μυχικίτατα τῆς καρδίας εἶναι δυνατὸν νὰ συνταράξῃ. Δεύτερον εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι κατὰστασίς τις ἢ θέσις, ἐν ᾗ ὁ ποιητὴς εὐρίσκειται, εἰς τὴν οὗτος μετατίθεται ἢ μετέστησεν ἑαυτόν. Τρίτον ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου ἐνυπάρχει ὀλόκληρος κόσμος καὶ βλέμμα τι πρὸς αὐτόν εἶναι δυνατὸν νὰ μετακινήσῃ τὴν καρδίαν εἰς τοιαύτην κατὰστασιν, ὥστε ἐκ ταύτης νὰ διαχυθῶσιν ἤχοι χαρᾶς ἢ λύπης.

Ἡ τοιαύτη δικίρησις τῶν λυρικῶν ποιημάτων κατὰ τὸν τρόπον τῆς γενέσεως αὐτῶν χρησιμεύει διὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν καὶ διὰ τὴν προπαρασκευὴν καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ἀνωτέροις σχολείοις. Ἐὰν συμβεβηκὸς τι τὴν καρδίαν πρὸς ποίησιν διήγειρε, τότε ἐν τῇ προπαρασκευῇ ἐκτίθεται καὶ ἀπεικονίζεται τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο κατὰ τρόπον, ὅστις ἀναγκάζει τὸν μαθητὴν νὰ ἴδῃ, ἀκούσῃ καὶ συναισθάνῃ. Ἡ ζωνρὰ διήγησις μετατίθῃσιν αὐτόν εἰς σημειῶν, ἀφ' οὗ δύναται τοῦ προκειμένου ποιήματος νὰ ἀντιληφθῇ. — Ἐὰν κατὰστασίς τις τὴν καρδίαν τοῦ ψάλτου συνεκίνησε. πρέπει ὁ μαθητὴς εἰς τὴν κατὰστασιν ταύτην νὰ μετακτεθῇ. Ἐὰν δὲ τέλος εἶναι βλέμμα τι ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου, ὕπερ τὴν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ ἐθέρηκνε (πρβλ. Ψαλμ. 38. «Κύριε, μὴ ἐν τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με»), τότε τὸ ἀπλούστερον εἶναι ἐν τοιαύταις ποιήσεσιν, κίτινες δὲν ὑποδηλοῦσιν ἐξωτερικὴν τινὰ ἀφορμὴν, ἀλλ' ὡς αἴφνης ἐκφουεῖσαι ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου φκίνονται, νὰ πλασθῇ προεισχωρικὴ τις ἀφήγησις. Καὶ εἶναι μὲν εὐνόητον ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης ἀφήγησεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθῇ ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος τοῦ ποιητοῦ. Ἄλλ' ὅμως πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ἀληθὲς λυρικὸν ποίημα, ὅσον καὶ ἂν ἀνκρέρηται εἰς τὰ ἀτομικὰ τοῦ ποιητοῦ συναισθημάτα καὶ εἶναι ἀνάγκαις μόνου τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ κόσμου, ἐν τούτοις ἔχει τυπικὸν τινὰ χαρακτῆρα καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἄλλοι εἶναι δυνατὸν νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἐκεῖνον κόσμον καὶ τὸ λυρικὸν ποίημα εἶναι δυνατὸν καὶ εἰς τὰ συναισθημάτα ἄλλου νὰ προσχωροθῇ.

Ἐν ᾧ δὲ ἡ διασάφησις ἐπικοῦ τινος ποιήματος προσπαθεῖ, ἵνα κατορθώσῃ ὅπως οἱ μαθηταὶ τῆς ἐν τούτῳ περικτανομένης ἰδέας ἀντιληφθῶσιν, ἢ διασάφησις λυρικοῦ τινος ποιήματος ἀποβλέπει, ὅπως τὰ αἰσθήματα καὶ διαθέσεις ἕτινα ἐκφράζονται ὑπὸ τοῦ ποιήματος καὶ δι-

εγείρονται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνκνήστου, ταῦτα ὁ μαθητὴς εἰς ὄρισμέναι, ἀπὸ νοήματα μετασχηματίζει. Ἡ δικσάφησις ἐπικοῦ τινος ποιήματος ἔχει ὡς ἰδιόζουσαν αὐτῇ ἀφετηρίαν τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, ἐν τῷ φωτὶ τῆς ὁποίας καθορᾶται ὁ τρόπος, καθ'ὃν ἐξελίσσεται τὸ ὑπ' αὐτῆς παριστανόμενον· διὰ τὴν δικσάφησιν λυρικοῦ τινος ποιήματος τὸ σημεῖον τῆς ἐνότητος εἶναι τὸ συναίσθημα, ἢ ψυχικὴ διάθεσις ἣτις διακνέει τὸ ποίημα ἢ καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ψάλτου. Ἀπὸ ταύτης τῆς ψυχικῆς διαθέσεως θὰ διαγνώσῃ ἡ δικσάφησις πῶς ἀκριβῶς αἰ ἐννοοῖ αὐταί, αἰ ἐποπτεῖται αὐταί, αἰ μεταλλάττει αὐταί καὶ μεταβάσεις, καθ' ὅλου πῶς ὅλον τοῦτο τὸ πλαστούργημα, ὅπερ διὰ τοῦ λόγου ἐμφανίζεται ἡμῖν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ συμβαίνον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀνθρώπῳ, πρὸς τὸ καθ' αὐτὸ ἀνεκφορστον συνκισθῆμα ἢ μᾶλλον πῶς ὥσει ἀπὸ σπόρου τινος ἐν τῷ ποιητῇ τὸ τεχνούργημα ἐκφέεται, ὥσει ἀπὸ πηγῆς τινος ἐκπηγάζει.

Ἰνα δ' ἴσῃως τὸ ποίημα ἐμποιήσῃ τὴν ὀρθὴν, βαθεῖαν ἐντύπωσιν τοῖς μαθηταῖς καὶ κατὰστήσῃ αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ ἀντιληφθῶσι τῆς ἐν τῷ ποίηματι κυρίας ἐννοίας, εἶναι ἀνάγκη ὁ διδάσκων πρὸ τῆς διδασκαλίας νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ συνκισθῇ τὴν διέγερσιν τοῦ συνκισθήματος, εἰς ὃ ὀφείλει τὴν γένεσιν αὐτοῦ τὸ ποίημα, σύνχημα δὲ καὶ τὴν κυρίαν ἰδέαν αὐτοῦ νὰ ἀνεύρῃ καὶ σαφῶς διατυπώσῃ.

Ἐὰν ἡ κυρία ἰδέα κεῖται ἐν τινι ἐννοίᾳ, εἶναι ἀνάγκη ἢ ἔννοια αὕτη νὰ ἔχη, οὕτως εἰπεῖν, λάθει αἰσθητὴν μορφήν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ποιητοῦ καὶ ταύτης νὰ ἀντελήθῃ βαθέως καὶ τὰ μυρία τῆς καρδίας αὐτοῦ νὰ συνεκίνησε καὶ τὰ ἀνάλογα συνκισθήματα νὰ διήγειρεν ἐν τῇ ψυχῇ του. Ἡ ποιικύτης δὲ αἰσθητὴ μορφή τῆς ἐννοίας εἶναι ἐντεχνόν τι, καλλιτεχνικὴ τις παράστασις, καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικὴ τις τῆς οὐσίας ἀνερεύνησις. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ποιημάτων πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι οὐδὲν ἀπὸ τούτων ἀντιλαμβάνεται ὅστις ἐπιζητεῖ ἐν αὐτοῖς καὶ νοεῖ ἀπλᾶς λογικὰς ἐννοίας. Εἶναι δὲ ἥττον εὐκολοὶ ἢ ἀνεύρεσις τῆς κυρίας ἐννοίας ἐν τῇ καθ' αὐτὸ λυρικῇ ποιήσει· δηλαδὴ ἐκεῖνη ἣτις ἐμμένει εἰς τὸν ἑαυτῆς κύκλον τῆς ἀμέσου ἐποπτείας καὶ διεγέρσεως τοῦ συνκισθητικοῦ· διότι ἐν αὐτῇ ἐλλείπουναι τὰ δύο νήματα, ἅπερ ἐν ἄλλοις ἔργοις καθοδηγοῦσιν ἢ χρονικὴ ἀκολουθία, ἣτις γενικῶς ὀρίζει τὴν διάταξιν παντὸς ἐν χρόνῳ γινομένου, καὶ ἡ λογικὴ ἀκολουθία τῶν νοημάτων. Ἐν τῷ λυρικῷ ποίηματι ἐκφάνεται βεβῶμα τι παρκατάσεων καὶ βεβῶμα συνκισθημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπικρατεῖ κυματι-

μεθοδική ἐπεξεργασία εἶναι βραχέειν καὶ σύντομος, αἱ δὲ ἐρωτήσεις οὕτω νὰ διατυπῶνται, ὥστε νὰ προσεγγίζωσι πρὸς τὰς λέξεις τοῦ ποιήματος.

Διάφορα εἶδη τῆς λυρικῆς ποιήσεως.— Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῶν τὰ λυρικὰ ποιήματα διαιροῦνται εἰς τρία εἶδη. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον εἶδος, τὸ περιλαμβάνον τὰ λυρικὰ ποιήματα, ἐν αἷς ἐκφράζεται ἡ ψυχικὴ ταραχὴ καὶ συγκίνησις ἕκ τινος συμβεβηκότος, ἀνήκει τὸ ἄσμα. Εἰς δὲ τὸ δεύτερον εἶδος, ἐν ᾧ ἐκφράζεται ἡ κατάστασις ἢ θέσις εἰς ἣν μετατίθεται ὁ ποιητής, ἀνάγονται ἡ ᾠδή, ὁ ὕμνος καὶ ὁ διθύραμβος. Εἰς δὲ τὸ τρίτον εἶδος, ἐν ᾧ τὸ βλέμμα τοῦ ποιητοῦ στρέφεται πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ κόσμον, περιλαμβάνονται ἡ ἔλεγεια, τὸ ἐπίγραμμα, καὶ ἡ σάτιρα (ὑπὸ τινων δὲ καὶ ἡ γνώμη).

Τὸ ἄσμα.— Τὸ ἄσμα εἶναι ἡ ὑπὸ τοιαύτην μορφήν, ὥστε νὰ δύναται νὰ ψαλλῆ, ἔαχουσι ὠρισμένης τινὸς διαθέσεως τῆς ψυχῆς, παντὸς ὅπου τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν διεγείρει εἰς χαρὰν ἢ λύπην.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἡσμάτων εἰς τὰ ἐξῆς δύο πρὸ παντὸς ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ὁ διδάσκων πρῶτον ὅτι ὁ ποιητής δὲν ἐκτίθησιν ἀπλῶς τὸ συνκίσθημά του, ἀλλὰ παρουσιάζει ἡμῖν σειρὰν εἰκόνων, αἱ ὅποισι διὰ ζωηρῶν χρωμάτων ἀπεικονίζονται καὶ αἵτινες πολλάκις κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ποιήματος ὡς ἐν κινήματογράφῳ πρὸ τῶν πνευματικῶν ἡμῶν ὀφθαλμῶν ἐξελίσσονται· καὶ δεύτερον ὅτι αἱ ἔννοιαι δὲν ἐκτίθενται ἐν ἡρεμίᾳ πάσαι ἐν κωνικῇ σειρᾷ, ἀλλ' ὡς βρῖνει τις διὰ βράχων, πηδῶν ἀπὸ κορυφῆς εἰς κορυφὴν πέτρας, οὕτω καὶ ὁ ποιητής μόνον τῶν ἐξεχουσῶν ἐνοιῶν ἐπιλαμβάνεται, ταύτας ζωηρῶς παριστᾷ, τὰς δὲ λοιπὰς παραλείπει. Ἡ τοιαύτη δὲ δι' εἰκόνων ἐξελίξις καὶ ἀλυκτώδης πορεῖα ἐκκρίνεται μὲν καὶ ἐν ἄλλοις ποιητικοῖς πλάσμασι καὶ λυρικοῖς ποιήμασιν, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὰ ἄσματα καὶ τὰς ᾠδὰς προσιδιάζει.

Τὸ ἄσμα εἶναι πολλάκις διηρημένον εἰς στροφάς. Συνιστάται δὲ ὅπως ἐκάστη στροφή καταλήγῃ εἰς νόημά τι ἢ αἴσθημα λεπτόν. Ἐνίοτε ἡ κυρία ἰδέα τοῦ ἡσματος ἀνπαρίσταται μεθ' ἐκάστην στροφήν ἐν σχήματι ἐπωδῆς. Ἡ ἐπωδὴ πρέπει ἐπιτυχῶς εἰσαγομένη νὰ προσαρμοζέται καταλλήλως πρὸς τὰ τῆς στροφῆς νοήματα.

Τὰ ἄσματα ἀνολόγως μὲν τῶν συνκισθημάτων ἄτινα ἐκφράζουσι διαιροῦνται εἰς φαιδρά, ἔχοντα κούφον καὶ τερπνὸν τὸν χαρακτῆρα, καὶ

σοβαρά· αναλόγως δὲ τοῦ περιεχομένου ἢ τοῦ σκοποῦ εἰς τὸν ὅποιον χρησιμεύουσι, διακροῦνται εἰς θερησκευτικὰ καὶ ἐγκόσμια· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν προχέονται τὰ πληροῦντα τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν πρὸς τὸ θεῖον συναισθημάτω, ἐν τούτοις δὲ ψάλλοντι αἱ πρὸς ἀλλήλους καὶ τὴν φύσιν σχέσεις καὶ διαθέσεις τῶν ἀνθρώπων. Ἰδιαιτέρον εἶδος τοῦ θερησκευτικοῦ ἔργου εἶναι τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔργον. Τοῦτο λαμβάνει τὴν ὕλην αὐτοῦ ἐκ τῆς κοινῆς πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας καὶ ψάλλεται πρὸ πάντων ἐν τῇ τοῦ θεοῦ θεραπείᾳ.

Τὰ ἐγκόσμια ἔργα κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν διακροῦνται εἰς φυσικὰ ἔργα (ὑμνοῦντα τὴν φύσιν), εἰς πολεμικά, πατριωτικά, ἔρωτικά, πανηγυρικά, σκόλια (ᾄδόμενα ἐν τοῖς συμπόσις), ἐμβυτήρια κτλ. κατὰ δὲ τὰς διαφόρους τάξεις ἢ θέσεις ἐκείνων, δι' οὓς προσήκει ἐκαστον τῶν ἔργων, διακροῦνται ταῦτα εἰς παιδικὰ, σχολικά, στρατιωτικά, ποιμενικά κτλ.

Τὰ εἰρημινὰ ἔργα δύνανται νὰ κληθῶσιν ἔργα ἔντεργον ἔργα πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν δημοτικῶν ἔργων, ὧν τοὺς ποιητὰς οὐδεὶς γινώσκει, διότι ἀνεφύησαν ἀπὸ τῆς ποιητικῆς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους δυνάμεως καὶ διαθέσεως καὶ τῆς ποιητικῆς ἀντιλήψεως καὶ διὰ λόγου ἐκδηλώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Περὶ τούτων δὲ δὲν θὰ κάμωμεν πλείονα λόγον, διότι πρόκειται πικρὸν τὸ περὶ αὐτῶν μετ' ἐπιτυχίας γεγραμμένον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλλου (ἐκδ. β' τόμ. Ε' σελ. 613-616).— Ἀπὸ τῶν δημοτικῶν ἔργων διακροῦνται τὰ λαϊκὰ ἔργα· ταῦτα ἔχονται κοινῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἀνάγονται συνηθῶς εἰς τὰ φειδρὰ ἔργα.

Ῥαδαί, ὕμνοι καὶ διθύραμβοι.—1. Ἡ ᾠδὴ εἶναι ἔργον ἐν τῇ ὑψίστῃ τοῦ θυμικοῦ ἐντάσει. Ἐν ταύτῃ ἡ ψυχὴ σφοδρότατα συγκινημένη ἀπεικονίζει, ἐν μεταρσίῳ ὕψει τοῦ ἐθνουςαἰσμοῦ, διὰ τοληρῶν εἰκόνων καὶ φραστικῶν τρόπων, τὰ ἰσχυρότατα καὶ ἐκπρεπέστατα τῶν συναισθημάτων, ὅπως ταῦτα ἀναβλύζουσιν ἀπὸ ψυχικῆς διαθέσεως, ἧτις ἔχει συναρπασθῆ καὶ ὅλως κατέχευται ὑπὸ τῶν ὑψίστων καὶ σπουδαιότατων ἀληθειῶν καὶ τῶν τυχῶν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ᾠδῆς ὡς τὸ πολὺ εἶναι τοληρὰ, διότι ὁ ποιητὴς κατέχευται ὅλως ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου αὐτοῦ καὶ ἀμέσως εἰς αὐτὸ εἰσέρχεται. Ἐν τῇ ᾠδῇ ἡ ποιητικὴ διάνοια ἐλευθερὰ πικρὸς χαλινοῦ δὲν υποτάσσεται εἰς κανονικὴν πορείαν, ἀλλὰ διὰ μεγάλων ἀλμάτων βεβαίως.

Ἡ ᾠδὴ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεποιημένη ἐν τοῖς ἀνομοιοτελεού-
τοις ῥυθμοῖς καὶ στροφικῆς τῶν ἀρχαίων. Εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ διακρι-
θῶσι διάφορα εἶδη ᾠδῶν, ἠθικαί, ἀνακρεόντειοι, σαπφικαί, κτλ.

2) Ὁ ὕμνος εἶναι θρησκευτικὴ ᾠδὴ, ἥσυχά τι εἰς μᾶλλον ἢ ἥττον
ἐλευθέρους ῥυθμούς, ὅπερ ἐν μετὰρσίῳ ἐνθουσιασμῷ ἐξυμνεῖ τὸν θεῖον,
ιδίως δὲ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ.

ΣΗΜ. α'. Οἱ κάλλιστοι τῶν ὕμνων εἶναι ἐν τοῖς ψαλμοῖς τῆς Παλαιᾶς Δια-
θήκης.

ΣΗΜ. β'. Ὑμνοὶ ἀκόμη καλοῦνται καὶ παρ' ἡμῶν ἐπαινετικὰ ἥματα ἀναφε-
ρόμενα εἰς πρόσωπα ὑψίστην κατέχοντα θεῖσιν (βασίλεις κτλ.) ἢ καὶ εἰς ιδεᾶς με-
γάλας καὶ ὑψηλὰς ὡς οὐράνια ὄντα θεωρουμένας (ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν).

3. Ὁ διθύραμβος ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλληνισιν ἥσμα εἰς τὸ
ὑψιστον σημεῖον τῆς ψυχικῆς ἐξάρσεως αἰρόμενον, πρὸς τιμὴν τοῦ
Βάκχου. Σήμερον δὲ κατκλέγονται ἐν τοῖς διθυράμβοις τὰ ποιήματα
ἐκεῖνα, ἅτινα ἔχοντα μορφήν ᾠδῆς, ἐκ ωμιάζουσι γήινους, ἐγχοσμίους
τέρψεις καὶ ἀπολαύσεις.

Ἐλεγεία, ἐπίγραμμα, σάτυρα. — I. Ἐλεγεία καλεῖται παρὰ τοῖς
νεωτέροις ἥσμα, συνήθως ἐν στροφικῆς δικήσεσι καὶ μικροῖς στίχοις,
σύντομον ὡς τὸ πολὺ, ὅπερ ἐκφράζει δυσθυμίαν καὶ μελαγχολίαν, πρα-
εῖαν λύπην καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἥπια συναισθήματα, ἅτινα κατκλαμ-
βάνουσι τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῇ θῆξ τῆς προσωρινότητος καὶ τοῦ φθαρτοῦ
τῶν ἐν τῇ γῆ, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ ἀγαπητῶν προσώπων καὶ ἐν
ἄλλαις δικταράξεσι τῆς βιωτικῆς εὐτυχίας. Ἡ ἐλεγεία δὲν εἶναι προ-
ωρισμένη νὰ ᾄδῃται ἢ τοῦλ. δὲν περιβάλλεται ὑπὸ ᾠδικῆς
μορφῆς.

ΣΗΜ. Ἀφ' οὗ ἡ ἐλεγεία ἐνομίσθη τὸ κυρίως τρυφερὸν καὶ παθητικὸν ποίημα,
θεωρήθη καὶ ὅτι περιλαμβάνει πάντα τὰ ἰδέα καὶ μέτρια πᾶθη καὶ διὰ τοῦτο καὶ
τινες ἐν τῇ ἐλεγείᾳ κατατάσσουσι καὶ ἐκεῖνα τὰ ποιήματα, ἅτινα ἐκφράζουσιν
ἠπιὰν χαρὰν καὶ ὅλα τὰ τρυφερὰ καὶ λεπτὰ συναισθήματα.

2. Τὸ ἐπίγραμμα παριστᾷ εὐφύες τι, πρὸς ὄρισμένον ἀντικείμενον
συνδεδεμένον νόημα ἐν πεπυκνωμένῃ μορφῇ, καὶ φραστικῷ τρόπῳ
βλαθεῖν προξενούντι ἐντύπωσιν. Τὸ ὅλον δ' ἐπίγραμμα ἀποτελεῖται
συνήθως ἐξ ἐνὸς μόνου διστίχου ἢ μιᾶς στροφῆς. Κατὰ τὸν Lessing δι-
κρίνονται ἐν αὐτῷ δύο μέρη : ἡ προσδοκία καὶ ἡ δικασφαις.

Τὸ ἐπίγραμμα χρησιμεύει ἵνα ἀναγραφῇ ἐπὶ τινος δώρου, καλλιτε-
χνήματος ἢ μνημείου, ἐπὶ τῆς βίβσεως εἰκονογραφίαις τινὸς ἢ ἀγάλμα-

τος, διὰ τὴν ἀνεκκλήθειν εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων συμβάν τι ἢ διὰ τὴν γνωρίσειν τοῖς διαβάταις τι ἢ εἰς τοὺς ἀνεγνώστους πρόσωπόν τι.

Κάλλιστα δὲ χαρακτηρίζει ὁ Klopstok τὸ ἐπιγράμμα λέγων «ὅτε μὲν εἶναι βέλος τι τρυπῶν διὰ τῆς αἰγμῆς· ὅτε δὲ ξίφος κτυπῶν διὰ τῆς ἀκμῆς· ὅτε δ' εἶναι μικρὰ εἰκῶν, ἀκτίς τις κτυουνομένη οὐχὶ διὰ τὴν ἀκύρη, ἀλλὰ διὰ τὴν φωτίσει.» (Πρὸς ἐπιγράμματι Σολωμοῦ κ. ἄ.).

3. Ἡ σάτιρα ψέγει καὶ προσβάλλει ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας τὰς πραγματικὰς ἢ ὑποτιθεμένους ἀνοησίας, ἐλαττώματα καὶ παρεκτροπὰς τῶν ἀνθρώπων ὡς καὶ τὰς ἐσφαλμένους δοξασίας, χωρὶς ὅμως τὴν κοινολογεῖν σκάνδαλα καὶ ἐξάπτη πάθη.

Δι' ὅ ἡ σάτιρα ἀρύεται συνήθως τὴν ὕλην αὐτῆς ἐκ τῶν χαρακτηρητικῶν, ἡθῶν καὶ συμβεβηκότων τῶν καθ' ἕκαστον ἀνθρώπων, καὶ τῆς χρονικῆς περιόδου, καθ' ἣν ἐποιήθη. Εἶναι δὲ δύο εἰδῶν προσωπικὴ καὶ γενικὴ· καὶ προσωπικὴ μὲν εἶναι, ὅταν προσβάλλῃ καὶ ὀνομάζῃ τοὺς ὑπαίτιους· γενικὴ δὲ, ὅταν δὲν ἀσχολῆται εἰ μὴ εἰς τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰς ἀνοησίας τῆς κοινωνίας ἢ τὰς εὐσεΐας τινος ἀνθρώπων, χωρὶς τὴν ὑποδεικνύειν ἰδιαιτέρως ἀνθρώπων τινος.

ΣΗΜ. Ἡ γνώμη ἐκφράζει ἐν ὑπερβαλλούσῃ συντομίᾳ βαρυσήμαντον νόημα, διδασκαλίαν ἐκ σοφίας προερχομένην ἢ ἐμπειρικὸν ἀξίωμα, χωρὶς τὴν συνάπτειν αὐτὸ πρὸς ὀρισμένον ἀντικείμενον· ἐλλείπει δὲ παρ' αὐτῇ ἡ διμερὴς μορφή τοῦ ἐπιγράμματος.

Ἡ γνώμη δὲν εἶναι καθαρῶς ποιητικὸν προϊόν. Τί διαφέρει τῆς παροιμίας ἐλέγθῃ ἤδη ἐν τῷ περὶ ταύτης μέρει. Σημειωτέον δ' ὅτι οἱ κατατάσσοντες τὴν γνώμην ἐν τοῖς λυρικοῖς ποιήμασι δὲν νοοῦσι πᾶσαν γνώμην, ἀλλὰ τὴν περιβεβλημένην ποιητικὴν μορφήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'

ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει παρίσταται πραγματικὴ τις ἢ πλαστικὴ πρᾶξις πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ θεατοῦ ἢ τοῦ ἀνεγνώστου ὡς ἐν τῷ παρόντι ἐπιτελουμένη. Εἶναι δὲ τὸ δράμα ἡ ὑψίστη καὶ τελειοτάτη μορφή τῆς ποιήσεως, συννοῦν ἐν ἑαυτῷ ἐπικὰ καὶ λυρικά στοιχεία. Ἐπειδὴ δὲ περιστᾷ πρᾶξιν τινα, κατὰ τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἔπος.

δικαρινεται δ' ὅμως ἀπὸ τούτου, διότι τὸ μὲν ἔπος ἀφηγεῖται παρελθούσαν τινε πρᾶξιν, τὸ δὲ δράμα περιστᾷ αὐτὴν ἐξελισσομένην ἐν τῷ παρόντι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἔπει ὑψηλοτέρη τις δύναμις κρατεῖ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς τὴν τύχην τοῦ ἥρωος, ἐν δὲ ἐν τῷ δράματι αὐτὸς ὁ ἥρωος δημιουργεῖ τὴν ἑαυτοῦ τύχην. Περιέχει δὲ καὶ λυρικά στοιχεῖα τὸ δράμα, διότι δὲν προσάγει μόνον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐν ζωηρᾷ δράσει ἐνεργοῦντα καὶ πράττοντα τὰ πρόσωπα, δὲν διακλύσσει μόνον τὴν πρᾶξιν καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀποκαλύπτει τὰ παράγοντα αὐτὴν ἐλαττήρια (κλίσεις καὶ διαθέσεις, ἀρετὰς καὶ πάθη) οὕτως, ὥστε ἐκφάνεται καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν τὴν πορείαν τοῦ ἀνθρώπου κατευθύνουσι.

Οὕτως ἐν τῷ δράματι κατὰρχίζονται τὰ ἐνδύματα τῆς διαθέσεως καὶ τοῦ συναισθητικοῦ, καὶ οὐχὶ ὥσει προέκειτο περὶ πράγματός τινος φαντασιώδους, καθ' αὐτὸ ἀνκλήθους καὶ πλκστοῦ, ἀλλὰ περὶ δημιουργίας τινὸς καὶ ἐνεργείας πρὸς ὑψηλὸν σκοπὸν ἀπευθυνομένης.

Τὸ συμβάν, ὅπερ παρέχει τὴν ὕλην τῆς δραματικῆς πράξεως, κατ' Ἀριστοτέλη «ἢ τῶν πραγμάτων σύστασις», καλεῖται μῦθος· ἢ δὲ ἔκθεσις τῶν αἰτίων τῶν γεγονότων καλεῖται αἰτιολογία (motive, Motivieren). Τὸν μῦθον ἀρέσκει ὁ δραματικὸς ποιητὴς ἐκ τῆς ἱστορίας, τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, τῆς παραδόσεως ἢ διακπλάττει αὐτὸς ὁ ποιητὴς αὐτόν.

Ἡ ἐν τῷ δράματι ἐνότης.—Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπαιτεῖ ἐν τῷ δράματι ἐνότητα ὑποθέσεως καὶ χρόνου. Ἡ πρᾶξις ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἀρχῆς ὁμοιωμένη ἐξακολουθεῖ μέχρι τοῦ τέλους αὐτῆς ἀδικλείπτως καὶ ἐξελίσσηται καὶ πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡμῶν καὶ παρίσταται· καὶ ὅταν δὲ περ' ἀλλήλας πλείονες ἐνεργεῖαι συμβαδίζωσι, πρέπει καὶ εἶναι συνδεδεμέναι διὰ τῆς κυρίας ιδέας. Ἦττον αὐστηρὸς εἶναι ὁ νόμος τῆς ἐνότητος τοῦ χρόνου· ὅταν εἰς τὸν ἀροκτὴν παρουσιάζονται τὰ διάφορα μέρη τῆς πράξεως ἐν στενῇ πρὸς ἀλλήλα συνσφεία, τότε δύναται ὁ ποιητὴς καὶ συμπτύξει εἰς στενὸν χρόνον διάστημα τὰ ἐν τῷ συνήθει βίῳ μακρὰν ἀλλήλων χρονικῶς κείμενα· ἀλλ' ὅμως ὡς προτέρημα πάντοτε θεωρεῖται τοῦ δράματος, ἐὰν εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν συντομώτερον χρόνον, ὑπὸ μίαν περίοδον ἡλίου, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἢ πρᾶξις ὑπολαμβάνηται ὅτι ἐκτελεῖται· βεβχίως δὲ ἢ ἐν τῷ θεάτρῳ πρᾶξις δὲν δύναται καὶ διαρκῆ τίσον μόνον χρόνον, ὅσος θὰ ἀπητεῖτο ἐὰν τὸ γε-

γονός ἐν τῇ πραγματικότητι ἐτελεῖτο, διότι τότε ἡ πράξις δὲν θὰ εἶχε μέγεθος.

Τρίτη τις ἐνότης εἶναι ἡ τοῦ τύπου. Ὁ ἐξανγκασμός δὲ πρὸς τὴν ἐνότητα τοῦ τύπου, πρὸς συναγωγὴν πάντων τῶν γεγονότων ἐν ἐνὶ τόπῳ ὑπὸ τινος ἔποψιν παρεκκλίνει τὴν ἀπρόσκοπτον καὶ ἐλευθέραν παράστασιν τῶν μερῶν τῆς πράξεως· συγχρόνως δ' ὅμως ἀπλοποιεῖ τὴν ἐκλογὴν, συναρμογὴν καὶ διάταξιν τῶν διαφόρων συμβεβηκότων. Ἴσως κερδίζει ἡ πράξις διὰ τῆς ἐνότητος τοῦ τύπου εἰς σεμνότητα, ὅ,τι ἀποβάλλει εἰς ποσότητα καὶ ποικιλίαν. Ἡ ἐνότης τοῦ τύπου δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξ ἀνάγκης ἐπιβάλλεται, ἐφ' ὅσον συντελεῖ πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς πράξεως. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι δ' ἤλλαξαν τὸν τύπον τῶν γεγονότων. Ἐὰν δὲ τοῦτο ὀλιγώτερον παρ' αὐτοῖς συνέβαιεν ἢ ἐν τοῖς νεωτέροις δράμασι, τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ἀπλουστερίας συστάσεως καὶ διευθετήσεως τοῦ θεάτρου αὐτῶν.

Ὁ τρόπος τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ θεάτρου ἐν γένει καὶ τῆς σκηνῆς ἔχει πάντοτε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ δράματος. Οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρμηνεύσῃ ἀρχαῖον ἢ νεώτερον δράμα χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ θεᾶτρον, διὰ τὸ ὅποιον ὁ ποιητὴς ἐδραματούργησεν. Ὁ Σχίλιασπῆρ ἦτο πρὸς τὴν χρονικὴν ἀκολουθίαν τῶν γεγονότων ὀλιγώτερον στενῶς συνδεδεμένος καὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων δραματούργων· τούτου δ' αἰτίαι εἶναι, ὅτι ἡ σκηνὴ αὐτοῦ τῷ ἐπέτρεπεν ὡς οἷόν τε νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὴν ἀληθῆ, στενῶς συναρμυμένην αἰτιολογικὴν ἀκολουθίαν τῶν συμβεβηκότων.

Ἐκ τούτων πάντων ἐξηγεῖται, διὰ τί περὶ οὐδενός τοῦ λόγου εἵδους ἐξηγήθησαν τόσκι θεωρίαι ὅσαι περὶ τοῦ δραματικοῦ. Ὁ λόγος τούτου εἶναι, ὅτι οὐδεὶς τῆς γραφίδος χειριστῆς εἶναι οὕτως ἐξανγκασμένος ἐν τῇ ἐποικοδομῆσει τῶν διανοημάτων του εἰς τεχνικὴν αὐτῶν κατὰτάξιν, ὅσον ὁ δραματικός· οὐδεὶς δύναται νὰ βάλῃ ἤττον ἐλευθέρως καὶ ἀκκονίστως· εἰς οἰουσδήποτε χρόνους καὶ ἂν ἀνήκῃ ὁ ποιητὴς, εἶναι ἠναγκασμένος νὰ τεχνουργῇ, καὶ ὅπου ἡ ἐνότης τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τύπου παρεκκλίνεται, εἶναι ἡ λογοτεχνικὴ ἀθαιρεσίαι πολὺ περισσότερον περιορισμένη ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ περιπτώσει. Διότι οὐδαμοῦ ἀλλοχθοῦ εἶναι δυνατόν νὰ ὑποβληθῇ τεχνούργημα τι εἰς τόσον ἐπικίνδυνον δοκιμασίαν, εἰς ὅσην πᾶν δραματικὸν ἔργον ἐν τῷ θεάτρῳ ὑποβάλλεται.

Κυρία ἰδέα.— Τὸ δράμα ἕνεκ τῆς ἀναποδράστου καὶ ἀπακριτή-

του συνδέσεως τῶν μερῶν αὐτοῦ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ τύπος τῆς λογοτεχνίας, ἰδίᾳ δὲ τῆς ἐντέχνου ἐποικοδομήσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀλληλουχίας. Δι' ὅ ἐπιτυγχάνει κατὰ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίαν ἢ ἀνεύρεσις τῆς κυρίας ἰδέας αὐτοῦ γενικῶς μᾶλλον ἢ ἐν οἴφδῃ ποτε ἄλλῳ λογοτεχνήματι, μὴ ἐξικουμένων οὐδ' αὐτῶν τῶν ἔργων τῆς ἐπιστημονικῆς φιλολογίας. Καὶ ἂν τὰ ἀνώτερα σχολεῖα ἔχωσι λόγους, ἴνα τονίζωσι τὴν ἀνάγκωσιν δραματικῶν ἔργων, εἰς τῶν κυρίων λόγων εἶναι καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῆ, ἢ αἰσθητικὴ διάγνωσις τῆς κυρίας ἰδέας μετεσχηματισμένης εἰς κυρίαν ἐνέργειαν. Ἄλλὰ καὶ αἱ ἠθικαὶ ἐννοιαὶ αἱ ἐν τῷ δράματι ἀνευρισκόμεναι καὶ αἱ ἠθικαὶ σχέσεις αἱ ἐν αὐτῷ ἐξελισσόμεναι, πρέπει, ὅπου ἀνευρίσκωνται, μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως νὰ ἐξετάζωνται, παρακολουθῶνται καὶ διευκρινῶνται. Διότι ἂν οἱ νεώτεροι φρονῶσιν, ὅτι ἀποστολὴ τοῦ δράματος εἶναι νὰ συγκινή καὶ ὄχι νὰ διδάσκῃ⁽¹⁾, νὰ εἰκονίζῃ τὸν ἀνθρώπινον βίον, ὅποιος εἶναι, καὶ οὐχὶ νὰ κητηγῆ εἰς τὴν ἀρετὴν, ἐν τούτοις οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι ἐφρόνουσι ὅτι πᾶν τὸ ἐκ τῆς διανοίας καλὸν πρέπει νὰ ὑπηρετῆ εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν πρόσδοον· δι' ὅ καὶ ὅλα αὐτῶν τὰ ἔργα ἀπεσκόπουσι εἰς διδασκαλίαν τινά, εἰς φωτισμόν, εἰς ἀνδρισμόν καὶ βελτιώσιν τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τοῖς Βατραχίοις αὐτοῦ θεωρεῖ κυριωτάτην ἀρετὴν τοῦ ποιητοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ δραματικοῦ τὸ «βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους ἐν ταῖς πόλεσιν» (Βασιλειάδης). Διὰ τούτου δ' ὁ μέγας κωμικός δὲν νοεῖ ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ποιήματος εἶναι ἠθικὴ τις διδασκαλία, ἀλλ' ὅμως ἀπαιτεῖ ἴνα ἐκεῖνο, ὅπερ αὐτὴ ἐξωτερικεύει, εἶναι ὑψηλόν τι, μέγα, γενικὸν ἔχον κῦρος, ὑπερβαῖνον τοῦ φαρτοῦ κόσμου τὰ δεσμὰ καὶ τοῦ καθημερινοῦ βίου τὰς κοινωνικὰς πέδας καὶ ψευδεῖς συνθήκας.

Οἱ ἐν τῷ δράματι χαρακτηῖρες.—Παρὰ τὴν δραματικὴν ἐνόητην σπουδαιοτάτην ἰδιότητα καὶ στοιχειώδη ἀρετὴν τοῦ δράματος εἶναι ἡ ὀρθὴ καὶ πλήρης ζωὴς υλοτύπωσις τοῦ χαρακτηῖρος (τοῦ ἥθους). Ὁ ποιητὴς πρέπει νὰ προσάπτῃ εἰς τὰ πρόσωπα τοιοῦτους λόγους καὶ πράξεις, ὥστε δι' αὐτῶν νὰ καθίσταται φανερὰ ἡ προκίρσις αὐτῶν

(1) Ἄλλ' ὁ Goethe ἄριστα διατυπῶν τὸ πρᾶγμα λέγει· «πᾶσα ποίησις πρέπει νὰ διδάσκῃ, ἀλλ' ἀπαρατηρήτως ὀφείλει νὰ καθιστᾷ προσεκτικούς τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐκεῖνο, περὶ οὗ θὰ ἦτο ἄξιον νὰ διδαχθῶσιν· πρέπει ἢ διδασκαλία ἀφ' αὐτῆς νὰ ἐξάγῃται ἐκ τῆς ποιήσεως ὡς ἐκ τοῦ βίου.»

καὶ ποιότης ἦτοι ὁ χαρακτήρ. Οὐ μόνον ἕκαστον πρόσωπον πρέπει νὰ ἔχη ἐντελῶς ἀποτετυπωμένον καὶ σαφῶς δικηγραμμένον τὸν χαρακτήρα καὶ πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ νὰ συμφωνῶσιν ἢ νὰ εἶναι ἀπόρροια τοῦ χαρακτῆρος ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ οἱ διάφοροι χαρακτῆρες τῶν διαφόρων προσώπων σαφῶς νὰ διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ διὰ τούτων ἢ ἕνεκα τούτων νὰ ἔρχονται εἰς ἀντιθέσεις καὶ συγκρούσεις. Μεταξὺ δὲ τούτων ἰδίως πρέπει νὰ ἐξέχη καὶ διακρίνηται κύριός τις χαρακτήρ (ὁ ἦρωας), ὅστις διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ καὶ τῶν παθημάτων κτεθύνει τὴν ὅλην πράξιν. Κατ' Ἀριστοτέλην οἱ χαρακτῆρες πρέπει νὰ εἶναι α') χρηστοί, β') ἀρμόττοντες, γ') ὅμοιοι καὶ δ') ἴμαλοί.

Χρηστοὺς χαρακτῆρας λέγοντες νοοῦμεν ἐκείνους, οἵτινες δὲν εἶναι μοχθηροί· τὸ θεᾶτρον παρουσιάζει πάντοτε χαρακτῆρας χρηστούς, ἵνα παρέχη τούτους ὡς πρότυπα μιμήσεως, τὴν δὲ κωμικὴν μόνον ὡς ὄργανον μεταχειρίζεται.

Ἀρμόττοντες λέγονται, οἱ χαρακτῆρες, οἵτινες εἶναι σύμφωνα πρὸς τὸ γένος, τὴν ἡλικίαν, τὴν καταγωγὴν, τὴν χώραν, τὸν βίον καὶ τᾶλλα. Καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῇ διαπλάσει χαρακτῆρων, προκειμένου περὶ προσώπων ἀνηκόντων εἰς ξένα ἔθνη ἢ ἱστορικῶν, χρειάζεται βλαθεὶα γνώσις τῶν ἠθῶν τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἢ τῆς ἱστορικῆς περιόδου, εἰς ἣν τὰ πρόσωπα ἀνήκουσιν. Δεύτερον δὲ τὰ ἦθη τοῦ ξένου ἔθνους ἢ παρελθόντων χρόνων εἶναι ἀνάγκη ὁ ποιητὴς νὰ συνδυάσῃ καλῶς πρὸς τὰ σύγχρονα καὶ ἐπιχώρια ἦθη. Διότι ἂν λάβῃ μόνον ὑπ' ὄψιν τὴν πρῶτην περίπτωσιν, τότε τὸ δράμα θὰ στερηθῆτι ζωῆς καὶ διαφέροντος, ἂν δὲ μόνον τὰ ἐπιχώρια καὶ σύγχρονα ἦθη, τότε θὰ ἀπομακρύνηται τῆς πραγματικῆς ἀληθείας καὶ τῆς πιθανότητος.

Ὅμοιοι δὲ χαρακτῆρες λέγονται οἱ φυσικοί. Ἐκαστον πρόσωπον τοῦ δράματος πρέπει νὰ ἔχη τὰς ἰδιζούσας ἐκεῖνας ιδιότητας τοῦ χαρακτῆρος, τὰς ὁποίας εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχη ἄνθρωπος, ὅστις ἐν τῇ πραγματικότητι θὰ ὁμοιάζε πρὸς τὸν τοῦ δράματος· νὰ ἐκδηλοῖ καθ' ὅμοιον τρόπον τὰ πάθη καὶ τὰς σκέψεις του καὶ νὰ ἐνεργῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι θὰ ἐνῆργει.

Ὅμοιόν δὲ χαρακτῆρα ἔχουσι τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα, ἅτινα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους διαφυλάττουσι τὸν αὐτὸν μόνιμον χαρακτήρα.

Μέρη τοῦ δράματος.—Ὡς ἐν τῇ ἐκτελέσει πράξεώς τινος, ἔχουσας τι μέγεθος, διακρίνονται τρία μέρη, ἡ ἀρχή, μέσον καὶ τέλος.

ούτω και ἐν τῇ ἐσωτερικῇ κατασκευῇ και διευθετήσῃ τοῦ μύθου τρία μέρη διακρίνονται : 1) Ἡ ἀρχή (δικασάφησις, exposition, Erörterung), ἣτις γνωρίζει εἰς τὸν ἀναγνώστην ἢ θεατὴν τὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν και τοὺς χαρακτῆρας. 2) Ἡ δέσις⁽¹⁾, δηλαδὴ ἡ ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν συμφερόντων και χαρακτῆρων προερχομένη περιπλοκή, ἐν ἣ παρουσιάζονται συμβεβηκότα ἀντιτιθέμενα εἰς τὴν τελείωσιν τῆς πράξεως, και ἐπέρχεται ἔντασις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων· ἀμφοτέρω δὲ καὶ μεταωρίζουσι τὴν προσοχὴν τῶν θεατῶν. 3) Ἡ λύσις τῆς περιπλοκῆς ταύτης, τέλος ἢ καταστροφή· αὕτη διαλύει τὰς δυσκολίας τῆς πλοκῆς δι' εὐνοϊκῆς τινος ἐκβάσεως ἢ δυστυχοῦς ἀποβάτου.

Ἡ ἀρχὴ πρέπει νὰ εἶναι σαφής, ἀλλὰ νὰ μὴ φρονεῖ τὸ διαφέρειν, ἀποκαλύπτουσα τὰ συμβησόμενα. Ἡ δέσις πρέπει βραβηληδὸν νὰ περιπλέκηται περισσότερο, ἐκχυζάνουσα τὴν ἀδυναμίαν τοῦ θεατοῦ. Ἡ δὲ λύσις πρέπει νὰ μὴ προμαντεύηται και νὰ εἶναι ἀπροσδόκητος· ἀλλὰ και ἡ μάλιστα ἀπροσδόκητος λύσις πρέπει νὰ προπαρσκευάζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ και νὰ προέρχεται ἀπ' αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως και οὐχὶ ἀπὸ ἐξωτερικοῦ τινος ἢ τυχαίου συμβεβηκότος.

Τὰ διὰ τῆς κταλλήλου δικπλάσεως και διαμορφώσεως τῆς δραματικῆς πράξεως ἀποτελούμενα μείζονα τμήματα καλοῦνται πράξεις τοῦ δράματος. Ἀντιστοίχως δὲ πρὸς τὰ μέρη τοῦ μύθου τὸ δράμα διακρίνεται κανονικῶς εἰς τρεῖς πράξεις. Καὶ ἡ μὲν πρώτη παρίστησι τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ πρῆξις ἄρχεται, και συνάπτει τὰ τμήματα τῆς πράξεως. Ἡ δευτέρα συνδέει τοὺς κόμβους, ἐκτίθησι τὰς δυσχερεῖς, παριστᾷ τὰ προσκόμενα και ἀνεπαριστᾷ τὸν μεταξὺ νίκης και ἥττης ἀγῶνα τοῦ ἥρωος. Ἡ τρίτη τέλος παρουσιάζει τὴν λύσιν, παρίστησι τὴν νίκην ἢ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἥρωος, ἣτις ὅμως ἀναγκαιῶς πρέπει νὰ ἐπέρχεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας του.

ΣΗΜ. Ἐπειδὴ τὸ πεντάπρακτον δράμα εἶναι σύνθητες, διὰ τοῦτο δὲν νομίζομεν περιττὸν νὰ προσθέσωμεν τινα περὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ἡ πρώτη πρᾶξις περιλαμβάνει τὸν πρόλογον, δηλαδὴ τὴν διὰ τῆς δράσεως ἐπιτελουμένην διευκρίνησιν τῶν προσώπων και τῶν διαφόρων καταστάσεων και σχέσεων, ἀφ' ὧν ἡ δραματικὴ πρᾶξις ἐξελίσσεται. Ἡ δευτέρα πρᾶξις περιλαμβάνει τὴν

(1) Κατ' Ἀριστοτέλη δέσις τῆς τραγωδίας εἶναι «ἡ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τούτου τοῦ μέρους ὃ ἔσχατόν ἐστιν, ἐξ οὗ μεταβαίνειν εἰς εὐτυχίαν ἐκ δυστυχίας συμβαίνει ἢ ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν.»

εισβολήν, ἐν ἣ ἡ προαγγελθεῖσα δραματικὴ πρᾶξις ἄρχεται ἀναπτυσσομένη. Ἐν τῇ τρίτῃ πράξει ἐκτίθεται ἡ συμπλοκή, ἐν ἣ ἡ πρόοδος τῆς πράξεως διὰ τῶν ψυχικῶν παθῶν παρακολουθεῖται ἢ προάγεται, ὁ ἀνταγωνισμὸς φθάνει εἰς τὴν ἀπειλητικωτάτην καὶ ὀξυτάτην αὐτοῦ ἀκμήν, οἱ δὲ δραματικοὶ δεσμοὶ στενωτότατα περισφίγγονται. Ἡ τετάρτη πρᾶξις ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν περιπέτειαν, ὅπλα δὴ εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς θέσεως καὶ καταστάσεως τῶν προσώπων καὶ ἰδίως τοῦ δραματικοῦ ἥρωος. Ἡ πέμπτη πρᾶξις ἐκτίθησι τέλος τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν, τὴν λύσιν τοῦ δεσμοῦ ἢ τὴν καταστροφὴν.

Ἄλλὰ δὲν ὑπάρχουσι μόνον πεντάπρακτα καὶ τρίπρακτα δράματα. Ὑπάρχουσι δράματα ἔχοντα τέσσαρας, δύο ἢ καὶ μίαν μόνην πρᾶξιν. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τοῖς τοιοῦτοις τὰ συστατικὰ μέρη συμμέτρως συμπλησιάζουσιν. Ἄλλὰ τὰ μὲν μονόπρακτα ὄντα λιαν σύντομα δὲν δύνανται σπουδαίαν πρᾶξιν νὰ περιλάβωσι, τὰ δὲ δίπρακτα μόλις ἐπικρατοῦσι πρὸς ἀνεκτὴν ἀνάπτυξιν ἀξιωμαθημονεύτου τινὸς πράξεως.

Αἱ πράξεις χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ χρονικοῦ τινος διακλειμματος, καθ' ὃ ἡ αὐλαΐα τοῦ θεάτρου εἶναι ἀνεπτυγμένη, ἀποκρύπτουσα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν θεατῶν τὴν σκηνήν. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ ποιητὴς ὑποθέτει ὅτι τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος δρῶσι μακρὰν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν θεατῶν καὶ ὅτι συμπληροῦνται ἢ ἐπιτελοῦνται συμβάντα, ἅτινα καταλλήλως δὲν δύνανται νὰ ἐξελιχθῶσιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Αἱ πράξεις διαιροῦνται εἰς δευτερεύοντα μέρη ὀνομαζόμενα σκηνάς. Αἱ σκηναὶ χαρακτηρίζονται διὰ τῆς ἐξόδου ἢ τῆς εἰσόδου τῶν διαφόρων προσώπων τῶν μετεχόντων τῆς πράξεως. Πρέπει δὲ ἡ πρᾶξις νὰ διεξάγῃται οὕτως, ὥστε τὸ θέατρον μηδεμίαν στιγμὴν νὰ μὲνη κενὸν καὶ μηδέποτε μηδὲν πρόσωπον νὰ ἀπέρχῃται ἀπὸ τῆς σκηνῆς χωρὶς ὁ ἀκροατὴς νὰ γινώσκῃ τὸν λόγον.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν σκηνῶν δὲν εἶναι ὀρισμένος, ἐξαρτώμενος μόνον ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς δράσεως.

Μορφή τοῦ δράματος.— Συνήθως οἱ ποιηταὶ εἰς τὰ δράματα μεταχειρίζονται τὸν ἕμμετρον λόγον, ὅστις εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ τῆς ποιήσεως περιβολή. Ἄλλὰ καὶ τὰ καταλογόδην δραματικὰ ἔργα δὲν εἶναι ἀσυνήθη.

Ἐν τῷ διαλόγῳ ἕκαστον πρόσωπον πρέπει νὰ λαλῇ μόνον, ὅταν πρόκειται νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸν λόγον ἄλλου προσώπου ἢ ἐκφράξῃ σκέψιν περὶ τούτου. Πάντες δ' οἱ λόγοι ἐκάστου προσώπου πρέπει νὰ ἀποβλέπωσιν εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ δράματος. Ὁ διάλογος δὲ πρέπει νὰ εἶναι

ζωηρός καὶ αἱ διακοπὴ νὰ γίνωνται καταλλήλως· αἱ ἀνταπαντήσεις δὲ πρέπει ἀμέσως νὰ δίδονται, οὐδέποτε δὲ νὰ ἀναβάλλονται.

Μονόλογος εἶναι ὁ λόγος δρῶντός τινος προσώπου, καταληφθέντος μόνου ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ καθ' αὐτὸ ὀμιλοῦντος. Ὁ μονόλογος γίνεται, ὅταν τὸ πρόσωπον κατέχηται ὑπὸ μεγάλης ἀμηχανίας καὶ μὴ γινώσκον τίνα ἀπόφασιν θὰ λάβῃ, σταθμίζει τοὺς ὑπὲρ τινος ἀποφάσεως καὶ τοὺς κατ' αὐτῆς λόγους, καὶ ἐκφράζει τὰ διανοήματά του, τὰς προθέσεις του, τὰ σχέδιά του. Ὁ μονόλογος δὲν πρέπει νὰ ἐκτείνηται πέρα τοῦ δέοντος, οὐδὲ συχνάκις νὰ γίνηται χρήσις αὐτοῦ. — Ἐν προηγουμένοις χρόνοις ἐνίοτε εἰσήγε τὸ ἔργον βραχεῖά τις ποιητικὴ ἀπαγγελίᾳ (πρόλογος), ἢ ἐπικολούθει μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔργου (ἐπίλογος). Δράματτα δὲ τινὰ διηγουμένων δι' αὐτοτελοῦς τινος δραματικοῦ ποιήματος, προομίῳ λεγομένου.

ΣΗΜ. α' Ὡς μέγιστοι δραματικοὶ ποιηταὶ πάντων τῶν χρόνων θεωροῦνται ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην Σοφοκλῆς, ὁ ἄγγλος William Shakespeare καὶ ὁ Ἰσπανὸς Calderon.

ΣΗΜ. β' Τὸ μελόδραμα εἶναι δραματικὸν ποίημα ὑπὸ μουσικῆς συνοδουμένον καὶ οὐχὶ ἀπαγγελλόμενον ἀπὸ σκηνῆς, ἀλλὰ ψαλλόμενον. Σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι διὰ τῆς στενῆς συνδέσεως τῆς ποιήσεως πρὸς τὴν μουσικὴν νὰ ἐμποιῆσῃ μείζονα ἐντύπωσιν ἐπὶ τοῦ θυμικοῦ τῶν ἀκροατῶν. Ἐπειδὴ δ' ἐν τούτῳ κύριον στοιχεῖον εἶναι ἡ μουσική, διὰ τοῦτο ἡ ποίησις ἐπέχει δευτερεύουσαν θέσιν καὶ πολλάκις δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν. Δι' ὃ περὶ τούτου δὲν εἶναι ἀνάγκη ἐκτενέστερος νὰ γίνῃ ὑφ' ἡμῶν λόγος.

ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΑΤΑ ΕἶΔΗ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

Τὰ κυριώτατα εἶδη τοῦ δράματος εἶναι ἡ τραγωδία, ἡ κωμωδία καὶ τὸ κυρίως δράμα.

1. Ἡ τραγωδία.

Τραγωδία λέγεται ἡ δραματικὴ παράστασις σπουδαίας καὶ συγκινητικῆς πράξεως, δεινὴν ἐχούσης τὴν ἔκβασιν⁽¹⁾.

(1) Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην τραγωδία λέγεται «ἡ παράστασις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας, ἐχούσης μέγεθος, ἣτις δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνει τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν.» Περὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ ὅρισμοῦ τούτου πλεῖστα μέχρι τοῦδε ὑπὸ ἡμετέρων τε καὶ ξένων ἐγράφησαν, ἅτινα δὲν εἶναι

Κατὰ ταῦτα ἡ πράξις ἢ ὑπὸ τῆς τραγωδίας παριστάνομένη πρέπει νὰ εἶναι οὐ μόνον σπουδαία τις καὶ ἐπίσημος ἀλλὰ καὶ συγκινητική· συγκινητική δ' εἶναι ἢ προκαλοῦσα τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον. Πράξεις δὲ καθ' ἑαυτὰς φοβεραὶ καὶ ἔλεειναι εἶναι ἐκείναι, ἐν αἷς παρίσταται πάθος τι⁽¹⁾. Διεγείρουσι δὲ τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον καὶ τοιαῦται μάλιστα πράξεις, αἵτινες συμβαίνουσι μὲν ἀπροσδοκῆτως καὶ πρὸς δόξαν, ἀλλ' ὅμως φαίνονται ὡσεὶ δι' ἐσωτερικὴν τινὰ αἰτίαν καὶ οὐχὶ τυχαίως οὕτως ἐγένοντο. Καθίστανται δ' αὐτὰ φοβερωτέραι, ὅταν ἐπιτελῶνται μεταξύ συγγενῶν καὶ φίλων.

Ἐν ταῖς πράξεσιν, ἐν αἷς παρίσταται πάθος τι, ὁ μὲν φόβος προέρχεται ἐκ τῆς κατὰστάσεως τοῦ προσώπου, πρὸς ὃν στρέφεται μάλιστα τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν, προξενούσης τρόμον διὰ τὴν ζωὴν ἢ τιμὴν ἢ τὴν θέσιν αὐτοῦ· ὁ δὲ ἔλεος ἐκ τῆς ζωηρῆς παραστάσεως τοῦ κινδύνου ἢ τῆς δυστυχίας τοῦ προσώπου. Οὕτω δὲ γεννᾶται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ ἡ ζωηρὰ ἐκείνη συγκίνησις τῆς καρδίας, ἣτις μέχρι δακρύων προβάλλει.

ΣΗΜ. Κατ' Ἀριστοτέλη τέσσαρες εἶναι αἱ περιπτώσεις τῆς τραγικῆς πράξεως :

α') "Ὅταν ἡ πράξις ἐπιχειρηθῇ μεταξύ προσώπων γινωσκόντων τὴν πρὸς ἄλληλα φιλίαν ἢ συγγένειαν, ἀλλὰ δὲν ἐκτελεσθῇ" οἷον ὁ Αἴμων ἐν τῇ Ἀντιγόῃ διανοεῖται τὸν φόνον τοῦ πατρὸς του, ἀλλὰ δὲν προβαίνει εἰς αὐτόν. Εἶναι δ' ἡ τοιαύτη πράξις ἢ χειρίστη, διότι δὲν εἶναι τραγική, ἀλλὰ μιαιρά.

β') "Ἐὰν ἡ πράξις ἐκτελεσθῇ μεταξύ προσώπων γινωσκόντων τὴν συνδέουσαν αὐτὰ σχέσιν, ὡς ὁ Εὐριπίδης παρέστησε τὴν Μήδειαν φονεύουσαν τὰ τέκνα τῆς.

γ') "Ὅταν τὰ πρόσωπα ἀγνοοῦντα τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν ἐκτελέσωσι τὴν

τοῦ παρόντος νὰ ἀναφέρωμεν (Ἰδὲ πρόλογον Α' Τόμ. δραμάτων Δ. Βερναρδάκη καὶ τὸν πρόλογον τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐρμηνευθειῶν *Φαινοισῶν* τοῦ Εὐριπίδου, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν πρώτην του γνώμην. Πρβλ. καὶ Γραμματολ. Μιστριώτου).

(1) Τὰ πάθη βεβαίως εἶναι διττὰ ἢ σωματικὰ ἢ ψυχικὰ. Τὸ πῶς δὲ ἐν τῷ δράματι οἱ ἀρχαῖοι καὶ οἱ νεώτεροι ποιηταὶ παριστῶσι τὰ ψυχικὰ πάθη πραγματεύεται ἐκτενῶς ὁ Saint-Mark Girardin. Τὸ τετράτομον δ' αὐτοῦ σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον «Μαθήματα δραματολογίας» μεταφρασθὲν ὑπὸ Ἀ. Βλάχου ἐξεδόθη ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἔργων τῆς Μαρσαλείου βιβλιοθήκης.—Τὸν βουλούμενον δὲ νὰ ἴδῃ τριαύτην ἐξέτασιν τοῦ πάθους καὶ ἐν ἔργῳ τῆς παρ' ἡμῖν νεωτέρας φιλολογίας παραπέμπομεν εἰς τὸν πρόλογον τῆς «Γαλατείας» τοῦ ἀειμνήστου Βασιλειάδου.

πράξιν, μεθ' ἣν ἐπέρχεται ἡ ἀναγνώρισις' οὕτως ὁ Οἰδίπους φονεύει τὸν πατέρα του. Ἡ τοιαύτη πράξις εἶναι καλυτέρα τῆς προηγουμένης, διότι εἶναι μὲν τραγικὴ ὡς ἐκείνη, ἀλλ' οὐχὶ μιαιφά.

δ') Ὅταν ἡ τραγικὴ πράξις ἐπιχειρηθῇ μὲν μεταξύ προσώπων ἀγνοούντων τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἐκτελέσεως τῆς πράξεως ἐπέλθῃ ἡ ἀναγνώρισις καὶ ἡ πράξις δὲν ἐκτελεσθῇ. Ἡ τοιαύτη περίπτωσις εἶναι ἡ καλλίστη πασῶν.

Αἱ πράξεις δέ, ὧν ἀπομιμήσεις εἶναι οἱ μῦθοι τῶν δραμάτων, εἶναι διτταί, αἱ μὲν ἀπλαῖ, αἱ δὲ πεπλεγμέναι. Καὶ ἀπλή μὲν πράξις λέγεται ἐκείνη, ἐν ἣ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς δέσεως εἰς τὴν λύσιν γίνεται ἄνευ περιπετειᾶς ἢ ἀναγνωρίσεως, πεπλεγμένη δ' ἐκείνη, ἐν ἣ ἡ μετάβασις γίνεται μετ' ἀναγνωρίσεως ἢ περιπετειᾶς ἢ καὶ τῶν δύο. Καὶ ἀναγνώρισις μὲν κκληῖται ἡ ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν μεταβολὴ ἢ πρὸς φιλίαν ἢ πρὸς ἔχθραν⁽¹⁾. Περιπέτειαι δ' εἶναι, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἡ μεταβολὴ εἰς τὸ ἐναντίον τῶν πραττομένων, ὅταν ἡ ἀπόβασις γεγονότος τινός εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ αὐτὸ τὸ δρῶν πρόσωπον προσδοκᾷ, ὅτι ἐκ τῆς ἐκυτοῦ ἐνεργείας ἐν τῷ γεγονότι τούτῳ θὰ ἐπέλθῃ. Ἡ περιπέτειαι δέ, ἡ ἐκτραύτουσα μεταβολὴ τῆς τύχης τῶν κυρίων προσώπων, συντελεῖ τὰ μάλιστα εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς τραγωδίας, τὴν διέγερσιν καὶ κἀθάρσιν τοῦ φόβου καὶ τοῦ ἐλέου⁽²⁾. Ἡ ἀναγνώρισις δὲ καὶ αἱ περιπέτειαι εἶναι δυνατὸν καὶ πρέπει νὰ γίνωνται ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τοῦ μύθου, ὥστε νὰ φανῶνται ὅτι ἐπέρχονται αὐτὰ ἐκ τῶν προηγουμένων ἢ ἐξ ἀνάγκης ἢ κατὰ τὸ πιθανόν. Κάλλιςται δ' ἀναγνωρίσεις εἶναι ἐκεῖναι, αἵτινες συγχρόνως καὶ περιπέτειαι γίνονται.

Ἡ τραγικὴ δ' εἰρωνεία ἐπικυζάνει τὸν φόβον καὶ καθιστᾷ ζωηρότερον τὸν μῦθον κατὰ ταύτην ὁ θεατῆς γινώσκει ἐκ τῆς διαπλάσεως τοῦ μύθου τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων θέσιν, ἣν ἀγνοοῖσι τὰ πρόσωπα

(1) Διὰ τῶν ἐπιτηδειοτάτων σκηνῶν τῆς ἀναγνωρίσεως, ἐγένετο ἐκ τῶν ἀρχαίων τραγικῶν ὁ Εὐριπίδης ὁ τραγικώτατος τῶν ποιητῶν καὶ ὁ τελειότατος ποιητῆς τῆς πεπλεγμένης τραγωδίας (πρβλ. τὴν περὶ οὐνοῦ ἀναγνώρισιν τὴν ἐν τῇ Κρεσφάντῃ καὶ τὴν ἐν Ἰφιγενείᾳ).

(2) Ὁ Σοφοκλῆς ἤτο ἐμπειρότατος νὰ καθιστᾷ μὲν καταφανῆ εἰς τοὺς θεατὰς τὴν μετάπτωσιν ἀπὸ τοῦ εὐηλίου ὕψους τῆς εὐτυχίας εἰς τὰ ζοφερὰ οἰκήματα τοῦ θανάτου, νὰ χρητῆ δὲ αὐτοὺς ἐν μετεώρῳ ψυχικῇ καταστάσει καὶ νὰ ἀναγκάζῃ νὰ τρέμωσι περὶ τῆς τύχης τῶν ἡρώων (Γραμμ. Christ).

τοῦ δράματος. Ὁ τραγικὸς οὗτος τρόπος ἦτο συνηθέστερος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ ἢ τῇ νεωτέρᾳ⁽¹⁾.

Ἄφ' οὗ δὲ ἡ σύνθεσις τῆς τραγωδίας δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀπλῆ, ἀλλὰ πεπλεγμένη ἔχουσα δεινὴν τὴν ἔκβασιν, εἶναι δῆλον ὅτι δὲν πρέπει ἐν ταύτῃ οἱ ὑπερέχοντες ἐπ' ἀρετῇ καὶ δικαιοσύνῃ ἄνδρες νὰ φαίνωνται μεταπίπτοντες ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν (διότι τοῦτο δὲν εἶναι φοβερὸν οὐδ' ἐλεεινόν, ἀλλὰ μικρόν), οὐδὲ οἱ μοχθηροὶ (διότι τοῦτο δὲν θὰ διήγειρε τὸν ἔλεον), ἀλλ' ἐκεῖνοι οἵτινες οὔτε ἠθικῶς εἶναι τέλειοι, ἐνκερτώτατοι καὶ δικαιοτάτοι, οὔτε πάλιν πονηροὶ, ἀλλ' ἐν ᾧ ἀπέλαυνον τιμῶν καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν περιέπεσαν εἰς δυστυχίαν ἕνεκα μεγάλου τινὸς ἀμαρτήματος.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἥρωας τῆς τραγωδίας εἶναι διαπρεπὴς καὶ σπουδαῖος ἀνὴρ, ὅστις, ἔχων ἐκπρεπῆ τὴν χαρακτῆρα καὶ ὑψηλόφρονα τὴν τάσιν, ἐπιμένει εἰς τὴν βούλησιν αὐτοῦ μετὰ μεγίστης, ἀκάμπτου ἐπιμονῆς καὶ ὑποκύπτει ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς τὴν ὑπ' ἀνωτέρας δυνάμεως διευθυνομένην τύχην. Ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις ἐν ἀνταγωνισμῷ πρὸς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἠθικὴν τάξιν, ἣν ἐπέβλεπεν ἡ θεία πρόνοια, σχηματίζει τὸν ἐνδύτατον μυχὸν καὶ βᾶσιν τοῦ ἀγῶνος τούτου, ἐξ οὗ τὸ θεῖον διὰ τῆς ἐξοντώσεως παντὸς ἐναντιουμένου ἐκφαίνεται νικητῆς. Ἡ κατὰ τῆς θείας ταύτης τοῦ κόσμου τάξεως ἀντίστασις, τὸ ἀμάρτημα τοῦτο, καταβάλλεται κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς αἰωνίου δικαιοσύνης. (Καὶ οὗτος εἶναι ὁ κύριος χαρακτῆρ τῆς σαιξπηρείου τραγωδίας.)— Ἄλλ' ὅμως ὁ ἥρωας εἶναι δυνατὸν νὰ παλαίῃ ὑπὲρ μεγάλης τινὸς ἠθικῆς ἰδέας, νὰ ἀγωνίζεται ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ὑψηλοτέρας ἠθικῆς τοῦ κόσμου τάξεως, ἔτοιμος πάσχει πρὸς θυσίαν καὶ ἀπώλειαν ἀγαθῶν, αἵματος, ζωῆς. Τοῦ τοιούτου ἀγῶνος ἀρχικὴ αἰτία εἶναι ὅτι ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου πάντοτε παρ' ἄλληλα εὐρίσκονται πνεῦμα καὶ ὕλη· ὁ δ' ἀνθρώπος ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ δυκδισμοῦ τούτου ἐποικοδομεῖ τὸν ἐκυτοῦ κόσμον καὶ κατατρίβει εἰς αὐτὸν τὰς δυνάμεις του. Ἄλλὰ καὶ ἂν ὅλη ἡ ὕλη, ὅλη ἡ γῆ ἐπιπέσῃ ἐπὶ τοῦ πνεύματος, ἐπιμένει τοῦτο ἐν τῇ εὐγενεῖ του ἐπιμονῇ ἐναντίον τῆς θνητῆς φύσεως. Ἐπιμένει καὶ τέλος ἐξαφνίζεται ὡς μετέωρον. (Καὶ οὗτος εἶναι ὁ χαρακτῆρ τῆς μετὰ ταῦτα τραγωδίας).

(1) Τραγικῆς εἰρωνείας παράδειγμα παρέχει ὁ Βερναρδάκης ἐν τῇ Φαύστῃ.

Δι' ὅ ἡ τραγικὴ ἔκθρασις διάφορος εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι· ἢ ἀγωνίζεται ὁ ἥρωϊς δι' ἐγωϊστικὸν σκοπὸν παραβιάζων καὶ παραβχίων θεῖους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους καὶ ὑφίσταται ἔπειτα τὸν θάνατον ὡς θεῖον τιμωρίαν· εἴτε τείνει πρὸς μεγάλην καὶ εὐγενῆ ἰδέαν παλαίει δι' αὐτὴν καὶ ὑπομένει ἀνάτιος πηθήματα καὶ θάνατον, διότι ἡ νίκη τῆς ἰδέας ἔχει δι' αὐτὸν ἀνωτέρην ἀξίαν ἢ ἡ γήϊνη ὑπαρξίς⁽¹⁾.

Οὕτω λοιπὸν ἐνεργεῖ ἡ τραγωδία, ὡς ἡ ὑπερτάτη μετεώρισις τῆς δραματικῆς ποιήσεως διὰ τῆς διεγέρσεως τοῦ φόβου καὶ τοῦ ἐλέου, συγκινοῦσα, κατακλυζάνουσα ἐξ ὀλοκλήρου τὸ θυμικὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ καθαίρουσα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀφ' οὗ πάντοτε στηρίζεται κατὰ τρόπον ἀμέσως ἀντιληπτὸν ἐπὶ τῆς ἐξῆς θεμελιώδους ἀρχῆς, ὅτι ἐκεῖ ἐνθὰ ἡ αἰωνία, ἀμετάστροφος θεῖα δύναμις κατασυντρίβει ἀνθρωπίνην ὑπαρξίν ἢ ἐπιτρέπει τὴν καταστροφὴν αὐτῆς, ἀπικτεῖ τοῦτο ἡ αἰωνία δικαιοσύνη ἢ ὑψηλότερον τι σχέδιον.

Οἱ δὲ χαρακτηρὲς τῶν προσώπων τῆς τραγωδίας, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα γενικῶς περὶ τῶν ἐν τῷ δράματι χαρακτηρῶν, πρέπει νὰ εἶναι : α') χρηστοί· τὸ δ' ἀμάρτημα εἰς ὃ περιπίπτει ὁ ἥρωϊς τῆς τραγωδίας δὲν προέρχεται ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ κακίας καὶ μοχθηρίας, ἀλλ' ἐξ ἀποπλάνησεως ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ, τῆς ἀγνοίας τῆς ἀληθείας καὶ παραγνωρίσεως τοῦ προορισμοῦ του, εἰς ἣν πᾶς τις δύναται νὰ ὑποπέσῃ καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι φύσει δίκαιος καὶ ἀγαθός. β') φυσικοί· Ἐπειδὴ δ' ὅμως ἡ τραγωδία, θηρεύει οὐ μόνον τὸ καλὸν ὡς ποίησις, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑψηλόν, διὰ τοῦτο οἱ χαρακτηρὲς τοὺς ὁποίους παριστᾷ πρέπει νὰ εἶναι κελλίονες καὶ ὑψηλότεροι τῶν πραγματικῶν. Κατὰ ταῦτα οἱ χαρακτηρὲς πρέπει μὲν νὰ εἶναι ὑψηλοί, μεγάλοι, νὰ εἶναι οἷον εἰπεῖν ἔμφρασις ἀληθείας τινὸς ἢ ἰδέας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ νὰ μὴ ἀφίστανται τῶν ἀτομικῶν ἐκείνων ιδιοτήτων, αἵτινες διαγράφουσι τὴν προσωπικότητά ἐκείνου, εἰς ὃν ἀποδίδονται. Χαρακτήρ δὲ στερούμενος τῶν ἀτομικῶν τούτων ιδιοτήτων στερεῖται φυσικότητος, ζωῆς, δὲν ἐκφράζει ὀλόκληρον τὸν ἀνθρώπον. γ') ἀριτύ-

(1) Ὡς πρὸς τὸν ἥρωϊα τῆς τραγωδίας ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν τοῦ ἔπους λέγει ὁ Lessing : « Ὑποκείμενον τῆς ἐποποιίας εἶναι ὁ θαυμαστός, τῆς δὲ τραγωδίας ὁ οἰκτου ἄξιος ἥρωϊς. Ἐν τῇ ἐποποιίᾳ ἡ δυστυχία τοῦ ἥρωϊος εἶναι δυστυχία τῆς εἰμαρμένης· ἐν τῇ τραγωδίᾳ εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ χαρακτηρῶς, τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ ἢ κακιῶν. »

τοντες, καὶ δ') ὁμαλοί. Ἡ ὁμαλότης δὲ τοῦ χαρακτηῆρος, περὶ ἧς ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, δὲν ἐμποδίζει τὰς μεταπτώσεις.

Μεταπτώσεις λέγεται ἡ ἀλλαγὴ τῶν συνκισθημάτων. Γίνεται δ' αὕτη πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μονοτονίας, εἰς ἣν περιπίπτει ἡ τραγωδία, ὅταν ὀλόκληρος σκηνὴ εἰκονίζῃ ἐν μόνον συνκίσθημα ἢ ὅταν δραματικόν τι πρόσωπον πάντοτε κατέχεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνκιστήματος. Ἐν μόνον ἀποκλειστικόν συνκίσθημα δὲν δύναται νὰ περικτήσῃ δραματικὸν χαρακτηῆρα, διότι τὸ τοιοῦτο δραματικόν πρόσωπον θὰ ἦτο ψευδές, δὲν θὰ παρίστα πλήρως τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἣν μυρίοι πόθοι καὶ πολλὰ πάθη συνταράττουσιν. Μόνον ὅταν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς συνκιστήματος μεταπίπτῃ εἰς τὸ ἄλλο δραματικόν τι πρόσωπον καὶ μάλιστα ὁ ἥρωας, τότε μόνον δύναται νὰ ἐπέλθῃ ποικιλία ἐν τῷ δράματι.

Διάφορός πῶς τῆς μεταπτώσεως εἶναι ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν συνκισθημάτων, ὅταν δύο ἀντίθετα συνκιστήματα κρατῶσι τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος καὶ ἀντιμάχωνται ἐν αὐτῇ, ὥστε ἡ ἐπικράτησις τοῦ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν εἶναι δύσκολος. Τοιοῦται σκηναί, ἐν αἷς εἰκονίζεται μεταλλαγὴ ἀπότομος τῶν συνκισθημάτων, τοιαύτη παλίρροια τῆς ψυχῆς καὶ ψυχικὴ ἀγωνία εἶναι τι συγκινητικώτατον. Ἐξοχον δὲ τούτης παράδειγμα θὰ μὲνῃ πάντοτε ὁ λόγος τῆς Μηδείας τοῦ Εὐριπίδου πρὸς τὰ τέκνα τῆς (στ. 1020—1080).

Ἐκ τῆς σφοδρῆς διακρίσεως τῶν χαρακτηῆρων προέρχεται καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἀντίθεσις. Ὅταν δ' οἱ ἀντίθετοι χαρακτηῆρες ἔρχωνται εἰς συνάφειαν, τότε ἐκ τῆς σφοδρῆς διακρινομένης ἀντιθέσεως αὐτῶν προκλεῖται ἡ σύγκρουσις τῶν χαρακτηῆρων, ἡ πάλη καὶ ὁ ἀγὼν.

Ἀνελόγως τῆς φύσεως καὶ τῆς διαπλάσεως τῆς ὕλης διακρίνονται διάφορα εἶδη τραγωδιῶν· ἡ ἠρωϊκὴ τραγωδία, ἐν ἧς κηρύσσονται δρώσκι ὑπερφυσικαὶ δυνάμεις· ἡ ἱστορικὴ, ἣτις συνάπτει τὴν δέσιν καὶ τὴν λύσιν τῆς ὑποθέσεως πρὸς ἱστορικὰ γεγονότα καὶ πρὸς ἱστορικὰ πρόσωπα· ἡ κοινωνικὴ, ἣτις περιορίζεται ἐντὸς τῆς οἰκογενεῖας καὶ τῆς κοινωνίας.

2. Ἡ κωμωδία.

Κωμωδία εἶναι ἡ δραματικὴ παράστασις ἐνεργείας τινός, δι' ἧς ὁ πραγματικὸς ἢ ὡς πραγματικὸς ὑποθεθεὶς βίος ἀπὸ τῆς φαιδρωτέρας

ὄψεως (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σοβαρωτέραν καὶ ἰδίως τὴν τραγικὴν) λαμβάνεται καὶ αἰσθητοποιεῖται κατὰ κωμικόν, ἐπιτερπῆ τρόπον. Παρουσιάζει λοιπὸν ἐπὶ τῆς σκηνῆς συμβάντα, ὡς ταῦτα ἐξελίσσονται ἐκ τῶν ἀδυναμιῶν καὶ ἀνοησιῶν τῶν κατ' ἕκαστον χαρακτηρηῶν καὶ κακαστάσεων καὶ τῶν ἐπὶ τούτων στηριζομένων παρεξηγήσεων ἐν δικαίρῳ καὶ ἐκπληκτοῦσῃ ἀκολουθίᾳ.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ λύσις τῆς κωμωδίας πρέπει πάντοτε νὰ εἶναι φειδρά. Ἐν αὐτῇ παρίσταται ἡ νίκη τοῦ ἥρωος παρὰ πάσας τὰς ἐναντίας συντυχίας καὶ πάσας τὰς κκοβούλους ἐνίοτε, ἀλλ' εὐφραεῖς καὶ πικρινώδεις μιχανορραφίαις. Πρώτιστος αὐτῆς σκοπὸς εἶναι νὰ τέρψῃ καὶ νὰ φειδρῶνῃ τοὺς θεατάς· τοῦτο δὲ κατορθοῖ: 1) δι' ἐπαγωγῶν περιπλοκῶν (intigues), ἐν αἷς διάφορα ἀλλήλων μικρὰ συμφέροντα προσκρούουσιν ἀμοιβαίως, καὶ πλάνη μικρὰν ἔχουσι σπουδαιότητα συσσωρεύονται· αἱ περιπλοκαὶ δ' αὗται πρέπει νὰ διακρίνονται καὶ διὰ τὴν ζωντανὴν αὐτῶν λύσιν. Ἡ σύμπτωσις δὲ καὶ τὸ τυχαῖον πολλάκις λύει ἐν τῇ κωμωδίᾳ τὴν πλοκὴν καὶ τὰς δυσχερείαις· 2) δι' εὐδοκίμου δικτυπώσεως πραγματικῶς κωμικῶν χαρακτηρηῶν ἐκ τοῦ κατ' ἡμέραν βίου εἰλημμένων. Πολλάκις δὲ ἐν τῇ κωμωδίᾳ εὐχάριστος τις μιχανορράφος διευθύνει τὴν πρᾶξιν διὰ τῆς ὑπεροχῆς του· 3) δι' εὐφροῦς καὶ ἐντελῶς συμφώνου πρὸς τὰ πρόσωπα διαλόγου.

Ὅσακις δὲ ὑπόκειται τῇ κωμωδίᾳ ἠθικὸς σκοπός, οὗτος εἶναι νὰ διδάξῃ διὰ τῆς ἐξεικονίσεως τῶν ἐλαττωμάτων καὶ τῶν παρεκτροπῶν τῶν ἀνθρώπων, παρουσιαζομένων ὑπὸ τοιαύτην ὄψιν, ὥστε νὰ προκλήθῃ δι' αὐτὰ ὁ γέλωθ καὶ ἡ περιφρόνησις· ὥστε πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται ὡς μέσα τὸν γέλωτα καὶ τὴν περιφρόνησιν. Διακρίνεται δὲ ἡ πεπλεγμένη κωμωδία τῆς ἠθικῆς κωμωδίας. Καὶ ἡ μὲν ἠθικὴ κωμωδία, ἥτοι ἡ παρουσιάζουσα τὴν γελοῖαν ὄψιν τῶν ἠθῶν, τοῦτ' ἔστι τῶν χαρακτηρηῶν, περιστᾶ δεσπόζοντά τινα χαρακτηρηᾶ, ὅστις ἐπικρατεῖ τῶν λοιπῶν, καὶ πλείστους ἄλλους χαρακτηρηᾶς ἀντιμυχομένους ἀλλήλοις· ἐν ταύτῃ ἀπεικονίζεται ἢ τις τῶν γενικῶν κακιῶν καὶ ἐλαττωμάτων τῆς ἀνθρωπότητος ἢ ἰδιόζουσά τις ὄψις τῶν δημοσίων ἠθῶν. Ἡ δὲ πεπλεγμένη κωμωδία ὑποτάσσει τὴν ζωγραφίαν τῶν ἠθῶν πρὸς τὴν πρᾶξιν, τῆς ὁποίας αὕτη περιπλέκει καὶ τερνάσει τὴν λύσιν· ὥστε ἡ πεπλεγμένη κωμωδία παρίστησιν ἄλλοις περιπετειῶν, αἵτινες κρατοῦσιν τὴν θεατὴν μετέωρον

σχηματίζουν πλοκήν τινα αυξανομένην μέχρι τῆς λύσεως (1). Μεικτὴ δὲ κωμωδία καλεῖται ἐκεῖνη, ἐν ἣ τὰ δύο ταῦτα εἶδη συντίθενται. Αἱ τοιαῦται κωμωδίαι εἶναι αἱ κάλλισται.

Ἡ ἠθικὴ κωμωδία ἔχει συνήθως πέντε πράξεις· ἐν δὲ τῇ πεπλεγμένῃ κωμωδίᾳ ὁ ἀριθμὸς οὗτος περιορίζεται εἰς τρεῖς, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς μίαν μόνον πράξιν.

Ὅταν ἡ κωμωδία πραγματεύηται ἐν μόνον κωμικόν συμβεβηκὸς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἄνευ λεπτοτέρας τινὸς δέσεως καὶ περιπλοκῆς, ἔχουσα μόνον σκοπὸν νὰ προκαλέσῃ γέλωτα, τότε καλεῖται μῦμος ἢ κοβαλαία (farce). Ὅταν δ' αὕτη γελωτοποιῇ σπουδαῖόν τι ἔργον καὶ ἐπὶ τὸ γελοϊότερον ἀπομιμητῆται σπουδαιοφανῆ τινα πράξιν, τότε καλεῖται παρωδία.

3. Τὸ ἰδίως δράμα.

Ἰδίως δράμα καλεῖται ἡ ἀνκπράστασις πράξεως διαφερούσης καὶ εὐτυχῆ ἐχοῦσης τὴν ἔκβασιν.

Ἐν τῇ περιστανομένη ἐν τῷ ἰδίως δράματι συγκρούσει διαγράφονται εὐγενεῖς, ἰσχυροὶ χαρακτῆρες, οἵτινες πρὸς ἰδεώδη τείνουσιν ἀγχιὰ (οἶα ἡ τιμὴ, τὸ δίκαιον, ἡ ἀλήθεια, ἡ πατρις, ἡ πίστις κτλ). Ἐν ᾧ δὲ ὁ χαρακτῆρ τῶν προσώπων εἶναι ὑψηλός, δὲν εἶναι οὕτως ἀκαμπτος καὶ σκληρός ὡς ἐν τῇ τραγωδίᾳ.

Ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν περιβαλλουσῶν περιστάσεων συνάπτεται ὡς ἐν τῇ τραγωδίᾳ· ἀλλὰ δὲν τραχύνεται διὰ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ διὰ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως κατορθοῦται, ὅπως αἱ ἐναντιούμενοι ἐχθρικοὶ περιστάσεις ὑπερνικηθῶσιν. Ἡ φρόνησις τοῦ ἥρωος ἐπικρατεῖ τοῦ πάθους του, ὅστις κατορθοῖ νικητῆς ἐκ τῶν περιπλοκῶν νὰ ἐξέλθῃ. Οὕτω τὸ ἀγχιὸν ἐκφάνεται νικηφόρον, ὁ δὲ ἥρωος ἐν τέλει παρουσιάζεται μὲ μεγαλυνθεῖσκαν καὶ στερεωθεῖσκαν εὐτυχίαν.

Ἐν τῇ ὕλῃ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπικρατῇ τὸ τραγικὸν ἢ τὸ κωμικόν. Αὕτη δὲ δύναται νὰ εἶναι εἰλημμένη εἴτε ἐκ τῆς ἱστορίας εἴτε ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Ἐὰν οἱ χαρακτῆρες τῶν ἐξεχόντων προσώπων ἔχωσι ληφθῇ ἐκ τῆς ἱστορίας, καλεῖται τὸ ἔργον ἱστορικὸν δράμα· ἐὰν ἐκ τοῦ

(1) Ἱθικαὶ κωμωδίαι εἶναι «ὁ μισάνθρωπος», «ὁ ταρτούφος», «ὁ κατὰ φαντασίαν ἰσθηνίς» τοῦ Μολιέρου. Πεπλεγμένη δ' «ὁ ἀπερίσκεπτος» τοῦ αὐτοῦ.

καθ' ἡμέραν βιωτικοῦ κύκλου, τότε καλεῖται οἰκογενειακὸν δρᾶμα ἢ κοινωνικόν· τὸ ὄνομα δὲ δηλοῖ τί ἐκάτερον τούτων πραγματεύεται, καὶ τί ἀλλήλων διαφέρουσιν. (Ἐκ τῶν ἐξεχόντων δραμάτων εἶναι καὶ «Νάθην ὁ σοφός», ὑπὸ Lessing μῦθ. ὑπὸ Ἀφεντούλη).

ΣΗΜ. Μεταξὺ τῶν δραματικῶν τούτων προϊόντων καταλεκτίον καὶ τὸ δραματικὸν εἰδύλλιον. Τοῦτο φαίνεται γεννηθὲν ἐν Ἰταλίᾳ. Τὸ ἀρχαῖον εἰδύλλιον εἶχε μάλιστα δύο ἢ τρία πρόσωπα, οὐδεμίαν δὲ ἢ ἐλαχίστην δράσιν καὶ ἐστερεῖτο παντελῶς χαρακτήρων οὐδ' εἶχεν ἀποκλειστικὸν θέμα τὸν ἔρωτα. Οἱ Ἰταλοὶ ἐποίησαν τὴν δράσιν, ἠύξησαν τὸν ἀριθμὸν τῶν προσώπων καὶ κατέστησαν ὡς ἀπαράιτητον ὑπόθεσιν τοῦ δραματικοῦ εἰδύλλiou τὸν ἔρωτα, οὐχὶ δ' ὅμως τὸν συζυγικὸν οὐδὲ τὸν ἔνοχον ἔρωτα, ἀλλὰ τὸν ἀφελῆ καὶ ἄγνόν ἔρωτα, τὸν ἔρωτα ἐκείνου, ὅστις παραδίδεται ἀφελῶς εἰς τὰς πρώτας καὶ γλυκυτάτας τῆς καρδίας του ὁρμάς.

Τὸ ποιμενικὸν δ' ὅμως δρᾶμα ἀπὸ τοῦ Μολιέρου καὶ ἐντεῦθεν ἔπαυσε νὰ ἐπικρατῆ, οἱ δὲ ποιηταὶ πρὸς παράστασιν τοῦ ἀφελοῦς ἔρωτος ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν ἀρχαιότεραν μορφήν τῆς βουκολικῆς ποιήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'

ΑΛΛΑ ΤΙΝΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

1. *Ἐπικολυρικὰ ποιήματα.*—Τὰ τοιαῦτα ποιήματα εἶναι κατ' εἶδος μεικτά, διότι ἔχουσι μὲν τὴν ὕλην ἐπικήν, ἀλλ' ἔχουσι λυρικήν χροιάν. Τοιοῦτον εἶναι τὸ μῆλον τῆς Ἑριδος τοῦ Ἀ. Προβελεγγίου.

2. *Βουκολικὰ ποιήματα.*—Τὰ βουκολικὰ ποιήματα, ἢ ἡ ἄλλως κκλουμένη ποιμενικὴ ποίησις (εἰδύλλιον ἢ ἐκλογή), εἶναι ποιήματα συνήθως οὐχὶ λίαν ἐκτενῆ, ἐκφράζοντα ὡς τὸ πολὺ πράξιν τινα, ἐνίοτε δ' ἔχοντα διαλογικὴν μορφήν καὶ τῶν ὁμοίων τὰ πρόσωπα εἶναι συνήθως ἀπλοὶ ἀγρόται, ποιμένες, ἀλιεῖς, κυνηγοί. Ὅσακις δὲ τὸ ποίημα τοῦτο περιορίζηται εἰς μίαν μόνον σκηνήν, τότε ζωγραφίζει αὐτὴν μέχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως κατ' ἄλλους πλησιάζον μᾶλλον πρὸς τὴν ἐπικήν ποιήσιν, κατ' ἄλλους δὲ πολλῶ μᾶλλον πρὸς τὴν δραματικὴν (βέλτιον δὲ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς διάμεσον τι εἶδος μεταξὺ ἔπους καὶ δράματος^[1]),

[1] Ὅτι οὕτως ἔχει, ἀπόδειξις εἶναι ὅτι ἔχομεν τὸ μὲν εἰδύλλιακόν ἔπος, τὸ δὲ ποιμενικὸν δρᾶμα.

παρουσιάζει κεκλιλωπισμένην ζωγραφίαν τῶν ἀγροτικῶν ἡθῶν, ἐθίμων καὶ δοξασίῶν.

Οὕτω δ' ὁ ποιητὴς μετὰγει ἡμᾶς εἰς τόπον γαλόεντα καὶ εὐφρόσυνον, κατοικημένον ὑπ' ἀνθρώπων ἐντίμων μὲν καὶ ἀπλῶν καὶ ἀφελῶν, ἀλλὰ καὶ πνευματωδῶν. Ἐκεῖ δεικνύει ἡμῖν τὴν ἀνάγκυλαν τοῦ ἀγροτικοῦ βίου καὶ παρουσιάζει βοσκούς ἀπολαύοντας δαψιλείας βίου καὶ ἡδεῖαν φαιδρότητα ἀποπνεόντας, κατεχομένους δὲ ὑπὸ μετρίων παθῶν, ἅτινα ἐκδηλοῦνται ἢ παράγονται ὑπὸ τῶν ἁμαρτῶν, τῶν αὐλήσεων καὶ ὑπὸ διχαιρευσῶν διηγήσεων. Οἱ ποιμένες οὗτοι εἶναι ἀπλοῖ καὶ ἀφελεῖς, οὐδὲν ἔχοντες τὸ ἐπιτετηθευμένον συχνάκις δ' ἢ ἀβρότης αὐτῆ τοῦ ἀγρότου ἔχει μείζονα χάριν ἢ σύμπερς ὁ πολιτισμὸς τοῦ ἀστού. Αἱ δὲ περιφράσεις καὶ συγκρίσεις πάντοτε λαμβάνονται ἐκ τῆς ἐξοχῆς καὶ ὑπὸ τῆς θέας τῆς φύσεως ὑπαγορεύονται.

Βεβαίως τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ἔχει τι τὸ ἐπίπλαστον, οὐδὲ δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι παριστᾷ ἀκριβῶς τὸν βίον καὶ τὰ ἦθη τῶν ἀγρῶν. Τὰ ἀληθῶς ἀγροτικά ἦθη εἶναι τραχέα καὶ ἀγροῖκα μᾶλλον ἢ ἀφελῆ καὶ ἥπια (Saint—Mark Girardin)· τὸ δ' εἰδύλλιον περιβάλλον τὰ πρόσωπά του δι' ἀφελείας καὶ ἀθωότητος καὶ ἀσμενίζον εἰς περιγραφήν συναισθημάτων χρηστῶν, εὐκρεστεῖ, διότι μετὰ τῶν ἀθῶν συναισθημάτων καὶ τῶν ἐρασιμῶν τόπων ὑπάρχει φυσικὴ τις συμφωνία θέλγους τὸν ποιητὴν. Τὸ εἰδύλλιον λοιπὸν ἐγεννήθη ἐκ τῆς ἐμφύτου ταύτης συμφωνίας τῶν συναισθημάτων ἡμῶν πρὸς τοὺς τόπους μᾶλλον ἢ ἐκ τῆς μελέτης καὶ ἀπεικονίσεως τοῦ ἀγροτικοῦ βίου· ὁμοιάζει δὲ μᾶλλον πρὸς ὅ,τι ὄνειροπολῶμεν ἢ πρὸς ὅ,τι βλέπομεν· ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου πορίζεται ἰκάνην ἀλήθειαν.

Τὸ πρότυπον λοιπὸν τῆς βουκολικῆς ποιήσεως δὲν ἀνευρίσκειται ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτοῦ. Οὐδὲν δ' ἄλλο μετὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εἰκόνα ἀγαπᾷ τόσον ὁ ἄνθρωπος, ὅσον νὰ βλέπῃ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν του ἐκεῖνο, ὅπερ ἔπλασεν ἡ φαντασία του. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὴν ἐξωρατισμένην εἰκόνα του, προβάλλει δὲ πολλάκις μέχρι ἐντελοῦς ἀνομοιότητος ἐπιδιώκων τὸ ἐξωρατισμένον ὁμοίωμα του. Τὴν εὐχαρίστησιν ταύτην παρέχει ἡμῖν ἡ βουκολικὴ ποίησις· καὶ ἡ εὐχαρίστησις αὕτη εἶναι ὁ τῆς ὑπάρξεως τῆς λόγος. Διότι εἰς μὲν τὸν ἀστὸν παρέχει τὴν εἰκόνα τῶν ἀγρῶν, εἰς δὲ

τόν λάτριν τῆς χλιδῆς τὴν ἰδέαν τῆς ἀπλότητος καὶ εἰς τὸν διεφθαρμένον τὸ ὄνειρον τῆς γαλήνης καὶ τῆς ἀφώττητος.

Ἡ βουκολικὴ ποίησις δὲν εἶναι λίαν πλκσιὸν εἶδος. Ὅτε ὁ βίος τῶν πόλεων κατέστη πολυτελέστατος καὶ ἡ δίκαια ἄγαν μαλθακὴ καὶ ἀβρά, τότε ἐξ αὐτῆς τῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ νὰ ποθῆ ἐκείνο ὕπερ δὲν ἔχει, πκρήχθη ἀντίδροσις πρὸς τὴν τοιαύτην δίκαιαν καὶ ἐπιθυμίαν τῆς γνώσεως τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀφελοῦς βίου· οὕτω δ' οἱ ἀνθρωποι ἤρξαντο, ἀποστρέφοντες τὰ βλέμματτα ἀπὸ τοῦ θορύβου καὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς ἐν ταῖς πόλεσι, νὰ ἐξείρωσι διὰ τῶν στίχων τὰς καθαρὰς τῆς ἐξοχῆς ἡδονάς, ὧν ἐστεροῦντο. Δι' ὃ τὸ εἰδύλλιον ὑπετέθη ὅτι εἶναι προωρισμένον νὰ ἐμβάλλῃ τὸν ἔρωττα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ὑπαιθρον χώρην καὶ τὴν ἐν ταύτῃ ἀφώαν καὶ καθαρὰν ζωὴν, νὰ διεγείρῃ ἡδέιαις σκέψεις καὶ καταπαύῃ τὰ φλογερὰ πάθη, νὰ ἐξάγῃ τὸν ἀνθρωπον ἐκ τῆς διεφθαρμένης κοινωνίας καὶ ὀδηγήσῃ αὐτόν εἰς τὴν ἀπόκλισιν τῶν τέρψεων τοῦ ἡρέμου βίου.

Ἐποδειγμτα δ' εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως εἶναι τὰ ποιήματα τοῦ Θεοκρίτου.

Ἐπὶ τινων τῶν νεωτέρων διακρίνεται τὸ εἰδύλλιον τῆς ἐκλογῆς. Κκι ἡ μὲν ἐκλογὴ τοποθετεῖ τὰ πρόσωπα ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ εἰσάγει αὐτὰ λαλοῦντα ἢ δρῶντα· τὸ δὲ εἰδύλλιον περιλαμβάνει τὴν ἔκφρασιν συναισθηματῶς τινος ἢ μετρίου πάθους.

ΣΗΜ. Τὸ εἰδυλλιακὸν ἔπος εἶναι εἰδυλλιον ἔχον μείζον μέγεθος, καὶ σῦνυμα μείζονας ἀντιθέσεις καὶ περιπλοκάς. Τὰ ἐν αὐτῷ ἐκτιθέμενα γεγονότα δὲν εἶναι σπουδαῖα ἢ πολεμικά, ὡς ἐν τῷ ἔπει, ἀλλ' ἔχουσιν εἰρηνικὸν χαρακτῆρα. Ὅταν δὲ τὸ εἰδυλλιον στηρίζεται ἐπὶ σταθερᾶς ἱστορικῆς βάσεως οὕτως ὥστε περιέχει βαθυτέραν καὶ εὐρυτέραν σημασίαν, τότε καλεῖται *κοινωνικὸν ἔπος*.

3. *Τὸ διδακτικὸν ποίημα.*—Τὸ διδακτικὸν ποίημα, πκρέχον παρκαγγέλματα περὶ τινος τέχνης ἢ ἔργου, κυρίως δὲν εἶναι ποίημα, ἀλλὰ πεζόν τι ἔργον ὑπὸ τὸν κόσμον τῆς ποιήσεως ἐμφανιζόμενον. Σκοπὸς δ' αὐτοῦ εἶναι νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο ἢ τέχνην, διὰ τῆς καταδειξέως τινων τῶν ἀποτελεσμάτων, κεκοσμημένων ὑπὸ τῶν θεληγῆτρων τῆς ποιήσεως.

4. *Περιγραφικὸν ποίημα.*—Τὸ περιγραφικὸν ποίημα συνίσταται ἐκ σειρᾶς εἰκόνων, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον. Δὲν ἔχει ἰδιάζοντά τινα σκοπόν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ τὸ περιγράφειν, χάριν τῆς ἀπ' αὐτοῦ ἡδονῆς.

Παρά τοῖς ἀρχαίοις καθαρῶς περιγραφικὸν ποίημα δὲν ἦτο γνωστὸν καὶ σήμερον δὲ τὸ εἶδος τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνχθῇ ἐν τοῖς καθ' αὐτὸ ποιητικοῖς ἔργοις, ἀλλ' εἶναι, ὡς καὶ τὸ διδακτικὸν ποίημα, μᾶλλον πεζὸν τι ἔργον ἢ διάμεσον εἶδος μεταξὺ πεζοῦ λόγου καὶ ποιήσεως.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΙΑΦΟΡΟΙΣ ΕΤΕΣΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΕΤΟΣ

1. Ἡ ἀνάγνωσις. — Ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπιζητεῖται πρὸ παντων, ὅπως ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως ἐκάστης λέξεως καθ' ἑαυτὴν οἱ μαθηταὶ καθοδηγηθῶσιν εἰς τὴν βέβησιν κατὰ περιόδους ἀνάγνωσιν. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀναγνώσει μιᾶς ἐκάστης λέξεως ἐπιζητεῖται, ὅπως τὸ βλέμμα τὴν ὅλην λέξιν συγχρόνως ἐπισκοπῇ· ἐν δὲ τῇ κατὰ περιόδους ἀναγνώσει τὸ βλέμμα πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ ἐπομένως τινὰς λέξεις, ἐφ' ὅσον αἱ προηγούμεναι ἀκόμη ἀναγινώσκονται. Ἐν τῇ ἀναγνώσει ἐκάστης λέξεως καθ' ἑαυτὴν τονίζονται μὲν αἱ συλλαβικὴ ὀρθῶς, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ λέξεις φράσεώς τινος ἢ προτάσεως λογίζονται ὡς ἰσοδύναμοι· ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ περιόδους ἀναγνώσει λέξεις τινὰς ἐξείρονται ἰδίως ὡς ἔχουσαι μείζονα τῶν λοιπῶν σπουδαιότητα· οὕτω δὲ προϋποτίθεται κρίσις τις. Τοῦτο δὲ δὲν δύναται νὰ κατορθωθῇ, εἰ μὴ ὅταν ἡ ἐπιτευχθεῖσα δεξιότης περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐκάστης λέξεως καταστήσῃ ἱκανὸν τὸν μαθητὴν νὰ

(*) Γνωστὸν βεβαίως εἶναι ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ διδασκαλίας μετὰ τὰς ἀναγκαίας ἀσκήσεις ὁμιλίας ἀρχεται, 2-3 μῆνας ἀπὸ τῆς ἐναρξέως τοῦ ἔτους, ἡ διδασκαλία τῆς πρώτης ἀναγνώσεως, ὅπλα δὲ ἡ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως ἐκάστης λέξεως καθ' ἑαυτήν. Ἀλλὰ περὶ τῆς μεθοδικῆς τῆς πρώτης ἀναγνώσεως, περὶ ἧς ἤδη πολλὰ ἐγράφησαν, δὲν ἴα κάμωμεν λόγον, διότι τοῦτο εἶναι ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ τοῦ βιβλίου τούτου.

δύναται διὰ τοῦ βλέμματος νὰ διεξερχηται τυχέως τὰς ἀλληλοδιαδόχους τῆς φράσεως λέξεις· δι' ὃ ἡ τοιαύτη ἀνάγνωσις δὲν εἶναι ὀρθὸν λίαν ἐνωρίς νὰ ἐπιζητηθῆται. Ἐκ τῆς προώρου δ' εἰσχωγῆς τῶν παιδῶν εἰς τὴν κατὰ περιόδους ἀνάγνωσιν πολλάκις ἐπέερχεται καὶ τὸ ἐξῆς ἄστοπον· μαθηταὶ τινες τὰς μὲν γνωστὰς λέξεις τυχέως τὴν μίαν μετὰ τῆν ἄλλην ἀναγινώσκουσιν, ἀλλὰ πρὸ πάσης ἀγνώστου λέξεως ἀποτόμως σταματῶσι καὶ εἴτα νέκν ὀρμὴν λαμβάνουσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἀνάγνωσιν τοῦ συνόλου ἐκάστης λέξεως δὲν πρέπει προώρως νὰ ἐξαναγκάζωνται οἱ μαθηταί, ἐφ' ὅσον ἡ κατὰ φθόγγους καὶ συλλαβὰς ἀνάγνωσις παρέχει δυσκολίας· πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ κατὰ συλλαβὰς ἀνάγνωσιν ἐπανέρχεται ἡ διδασκαλία, ἐφ' ὅσον δύσκολοι λέξεις καθιστῶσι τοῦτο ἀναγκασίον. Κατ' ἀρχὰς ἡ ἀνάγνωσις τῶν λέξεων ἐκάστης προτάσεως χωριστὰ πρέπει νὰ ἐκμηθάνηται. Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῆ, ὅτι δὲν σημαίνει ἡ βιβλικὴ πρόοδος ἐν τῇ ἀναγνώσει, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ἡ κατὰ λέξεις ἢ ἡ κατὰ περιόδους ἀνάγνωσις καὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ βιβλίῳ.

Ἡ *προπαρασκευὴ* ἀναγνωστικοῦ τινος τευχίου ἀναφέρεται ἐν πρώτοις εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν διαφέρον διεγείρεται διὰ τῆς δηλώσεως τοῦ σκοποῦ. Ἀλλ' ἡ προπαρασκευὴ δὲν πρέπει νὰ προδίδῃ τὸ ὅλον περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωστικοῦ τευχίου. Ἐν τούτῳ δ' ὅμως πιθανὸν νὰ ὑπάρχωσι μέρη τινὰ ἀκατάληπτα, ἅτινα ἐν τῇ ἀναγνώσει ἐκ τῆς συνεχείας δὲν διασαφηνίζονται. Τὰ ἀκατάληπτα δὲ ταῦτα μέρη εἶναι ἢ λέξεις, ἢ πλοκαὶ λέξεων, συντάξεις· ταῦτα δὲ, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν, πρὸ τῆς ἀναγνώσεως πρέπει ἐντελῶς σαφῆ νὰ καθίστανται τοῖς μαθηταῖς. Τινὲς δ' ὅμως τῶν διδασκόντων δὲν πράττουσιν οὕτως, ἀλλὰ μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως τμηματικῶς τινος ἐξηγοῦσι τὰ δεόμενα ἐρμηνείας· ἄλλοι δὲ ἐν τῇ ἀναγνώσει παρεμβάλλουσι τὴν διασάφην ἐκεῖ ἔνθα ἀναγκασίον αὕτη καθίσταται. Τούτων οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο εἶναι ὀρθόν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον, ἐν ᾧ οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος νὰ γίνηται, ἐπιφέρει τοῦτο τὸ κακόν, ὅτι ἀναγκάζει τοὺς μαθητὰς ἀκατάληπτα νὰ ἀναγινώσκωσιν· τὸ δὲ δεύτερον ἔχει τοῦτο τὸ σπουδαῖον μειονέκτημα, ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ σειρά τῶν νοημάτων συνεχῶς διακόπτεται. Διὰ τὸν διδάσκαλον βεβίως ἢ παρεμβολὴ τῆς ἐρμηνείας τῶν διαφόρων μερῶν εἶναι εὐκολωτέρη τῆς κανονικῆς προπαρασκευῆς, ἥτις δὲν πρέπει νὰ συνίσταται ἐκ μεμο-

νομένων, οὐδεμίαν συνάφειαν ἐχόντων πρὸς ἄλληλα μερῶν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποτελῇ ἀπηρτισμένον τι ὅλον. Τοῦτο πολλάκις δυσκόλως πραγματοποιεῖται καὶ ἐπιβάλλει πολλήν περίσκεψιν, ὅταν μάλιστα ὁ διδάσκαλος ἐπιθυμῇ νὰ μὴ παρουσιάζῃται τὸ μέρος τοῦτο τῆς διδασκαλίας ὡς τι ἐπιτετηδευμένον. Ἐπιτυχῆς δὲ προπαρασκευῆ ἐπιφέρει πάντοτε ἀνταξίους καρπούς τῆς δι' αὐτὴν καταβληθείσης ἐπιμελείας. Αἱ ἀναγκαστικαὶ δὲ διασκρήσεις πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν βραχεῖαι καὶ νὰ περιορίζωνται εἰς τὸ ἀπολύτως ἀναγκαστικὸν πρὸς κατανόησιν, νὰ μὴ μεταβάλληται δὲ τὸ μάθημα τῆς ἀναγνώσεως εἰς διδασκαλίαν γεωγραφίας ἢ φυσικῆς ἱστορίας. Ἀναγνωστικὰ τεμάχια πλείστον διασκρήσεων δεόμενα πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς οὐχὶ ὀρθῶς παρεμβληθέντα ἐν τῷ βιβλίῳ.

Μετὰ ταῦτα ἡ προπαρασκευῆ ἐπεκτείνεται εἰς τὸ τεχνικὸν μέρος τῆς ἀναγνώσεως, καὶ εἰς τὴν πρὸς ταύτην συναφῆ γραφὴν⁽¹⁾. Ἐνταῦθα δὲ τὰ ἐξῆς πρέπει νὰ παρατηρῶνται. Ἀριθμὸς τις λέξεων τοῦ πρὸς διδασκαλίαν ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου εἶναι γνωστὸς τῷ μαθητῇ. Αἱ λέξεις αὗται ἀποχωρίζονται καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι ἀναγκαστικὸν γίνεται ἐπανάληψις αὐτῶν. Μόνον ὅταν ἔλλειψίς τις ἐν τῇ ἐκφορᾷ αὐτῶν ἐκφάνηται, χωρίζονται αὗται εἰς τὰ μέρη των. Ἐκ τῶν νέων δὲ λέξεων εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γνωστὰ στοιχειώδεις συλλαβαί. Ἐνίστε δ' ὅμως δυνατόν νὰ συμβῇ νὰ ὑπάρχωσιν ὅπως νέαι συμπλοκαὶ γραμμῶν καὶ φθόγγων ἐν τινι λέξει. Ἐν ἀμφοτέραις ταύταις καὶ περιπτώσεσι πράττομεν, ὅπως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς πρώτης ἀναγνώσεως.

Ὡς δευτέρον στάδιον ἐπικολουθεῖ ἡ μάθησις τῆς ἀναγνώσεως τοῦ προπαρασκευασθέντος οὕτω τεμαχίου. Ἐν ταύτῃ δ' ἡ ἐπιδεξιότης τοῦ διδάσκοντος συγκατεῖ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν καὶ περατοῖ τὴν ἀσκησιν τελείως ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ. Ὡς ἐξῆς δὲ γίνεται αὕτη:

Ὁ διδάσκαλος προσκαλεῖ τινὰ τῶν ἱκανωτέρων μαθητῶν νὰ ἀναγνώσῃ, καθ' ὃν χρόνον πάντες οἱ μαθηταὶ πρεπόντως καθήμενοι

(1) Καὶ ἡ κατ' οἶκον δὲ μελέτη τοῦ διδάσκοντος, προκειμένου περὶ τῆς τοιαύτης προπαρασκευῆς, ἀπαιτεῖ μεγίστην περίσκεψιν καὶ πρέπει γραπτῶς πρότερον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου νὰ γίνηται. Μόνον ἀπειροσ-ῆ ἐπιτόλαιος διδάσκαλος δύναται νὰ ἔχῃ πεποιθήσιν εἰς τὰς στιγμιαίας αὐτοῦ ἐμπνεύσεις ἢ εἰς τὸ πρακτικὸν αὐτοῦ βλέμμα.

καὶ ἔχοντες ἀνοικτὰ τὰ βιβλία δεικνύουσι τὴν ἀνγνωστέαν λέξιν μετακινεῖται δ' ὁ δείκτης αὐτῶν μεθ' ὠρισμένον σημεῖον τοῦ διδάσκοντος (π.χ. μετὰ ἐν κτύπημα τῆς μολυβδίδος ἐπὶ τοῦ γραφείου) καὶ μόνον πάλιν μεθ' ὠρισμένον σημεῖον (π.χ. μετὰ δύο κρούσεις διὰ τῆς μολυβδίδος) ἀπαγγέλλεται ἡ λέξις. Ὅταν δ' ὁ μαθητὴς προσαρύη περὶ τὴν ἀνάγνωσιν λέξεώς τινος, τότε αὕτη δὲν πρέπει νὰ λέγηται ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἢ ἄλλου συμμαθητοῦ, ἀλλ' ὁ ἀνγνωσκων μαθητὴς νὰ ἀπαγγεῖλῃ ταύτην κατὰ συλλαβὰς μεγαλοφώνως ἢ σιγῇ. Αἱ παύσεις μετὰ τῶν διχοφύρων λέξεων εἶναι κατ' ἀρχὰς μακροτέραι, εἶτα βραχυτέραι καὶ ἐν τῇ κατὰ περιόδου ἀνγνωσῇ ἐκλείπουσιν ἐντελῶς. Τὸ ἀνγνωσθὲν μέρος ἐπαναλαμβάνεται πρῶτον ὑπὸ τινων ἱκανωτέρων εἶτα δὲ καὶ ὑπὸ ἀσθενεστέρων μαθητῶν. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν τελευταίων τούτων, ὀρθόν εἶναι νὰ ἀρκῆται ὁ διδάσκαλος ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἐκάστης λέξεως καθ' ἑαυτήν. Ἐπειδὴ δὲ συχνάκις αἱ προτάσεις ἀποτυποῦνται ἐν τῷ νῷ, οἱ δὲ μικροὶ ἀνγνωσκοντες δὲν βλέπουσιν ἐκάστην λέξιν, ἀνγνωσκονται πολλάκις αἱ λέξεις οὐχὶ κατὰ σειράν (π.χ. ἡ δευτέρα, ἡ τετάρτη, ἡ προτελευταία κτλ.). Ἡ ἀπὸ τέλους πρὸς τὴν ἀρχὴν ἀνάγνωσις σπανίως καὶ κατ' ἐξαιρέσιν ἐπιτρέπεται. Ἄφ' οὗ δ' οὕτως ἀνγνωσθῆ τὸ τεμάχιον ὑπὸ τινων μαθητῶν, ἐπαναλαμβάνεται τοῦτο ἐν χορῷ καὶ ὅταν οἱ παῖδες κατὰ κληθῶσιν, ἐναλλάσσονται οἱ δύο τρόποι. Καὶ ὁ διδάσκαλος δὲ ἀνγνωσκῇ ὑποδειγματικῶς. Ἐκαστον τεμάχιον ἀνγνωσκῆται κατὰ προτάσεις· ἡ προηγουμένη πρότασις ἐκάστοτε συνάπτεται πρὸς τὴν ἐπομένην, ἕως οὗ τέλος ὀλόκληρον τὸ τεμάχιον μετ' εὐχερείας ἀνγνωσθῆ. Ἀργότερον δὲ, προαγομένης τῆς ἱκανότητος τῶν μαθητῶν, εἶναι δυνατὸν μικρὰ τεμάχια νὰ μὴ ἀνγνωσκωνται οὕτω κατὰ προτάσεις, ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἐν γένει δ' ἡ ἀνάγνωσις ἐπαναλαμβάνεται, ἕως οὗ καὶ οἱ ἀσθενέστατοι μαθηταὶ δυναθῶσι τὸ τεμάχιον εὐχερῶς νὰ ἀνγνωσῶσιν.

Ἐν τῇ κατὰ προτάσεις ἀνγνωσῇ γίνεται καὶ διδασκαλία περὶ τῆς σημασίας τῶν σημείων τῆς στίξεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει διδάσκονται πρακτικῶς οἱ μικροὶ μαθηταί, ὅτι τὰ κυριώτατα σημεῖα τῆς στίξεως εἶναι ἡ ὑποστιγμὴ, δηλοῦσα μικρὰν τῆς φωνῆς διακοπὴν ἢ τελείαν στιγμὴν, δηλοῦσα μακροτέραν διακοπὴν τῆς φωνῆς.

τὸ ἐρωτηματικόν, δηλοῦν ἄμεσον ἐρώτησιν· τὸ ἐπιφώνημα δηλοῦν ἔκπληξιν, θαυμασμόν κτλ.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐπακολουθοῦσιν ἐρωτήσεις τινὲς ἀναφερόμεναι εἰς τὸ περιεχόμενον, ἢ ἀποδόσεις τοῦ ὅλου περιεχομένου ἢ διασκηφῆσεις τινές, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνγκυαῖαι. Κατάλληλα τεμάχια δὲ καὶ ἀποστηθίζονται καὶ ὀρθῶς ἀποστοματίζονται. Ἐρωτήσεις δὲ καὶ ἀποδόσεις περιεχομένου γίνονται καὶ ὅταν καταπονηθῶσιν ἐν τῇ ἀναγνώσει οἱ μαθηταί· ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη αὐτοὶ νὰ ὦσι βραχεῖαι. Ἀπὸ καιροῦ δ' εἰς καιρὸν τὰ ἀνγνωσθέντα τεμάχια ἐπαναλαμβάνονται.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ τάξει ὁ διδάσκαλος πρέπει κυρίως νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ νὰ ἀσκήσῃ ἐπαρκῶς τοὺς παῖδας περὶ τὴν μηχανικὴν ἀνάγνωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπρόσκοπος μηχανικὴ ἀνάγνωσις κατορθοῦται μόνον δι' ἐπιμόνου ἀσκήσεως, διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ νὰ ἀναγινώσκωσι πολλὰ· ἰδίᾳ δὲ τοὺς ἀσθενεστέρους μαθητὰς πρέπει νὰ ἐξαναγκάσῃ πρὸς τοῦτο, κυρίως αὐτοὺς ἐν τῷ σχολείῳ προσκαλῶν, ὅπως χωριστὰ ἕκαστος ἀναγινώσκῃ. Πρὶν ἢ δ' οἱ μαθηταὶ ἀποκτήσωσι δεξιότητά τινα περὶ τὴν μηχανικὴν ἀνάγνωσιν, δὲν πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ προβῆναι εἰς ἄλλας πολλὰς καὶ ἐκτενεῖς ἀσκήσεις.

Ἄλλὰ παρὰ τὴν μηχανικὴν ἀνάγνωσιν οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ εἰσάγονται ἀνεπιαισθήτως καὶ ἀβιάστως καὶ εἰς τὴν λογικὴν ἀνάγνωσιν. Τοῦτο δὲ γίνεται τὸ μὲν διὰ τῆς προηγηθείσης ἤδη διδασκαλίας τῆς κατὰ προτάσεις ἀναγνώσεως, τὸ δὲ διὰ τῆς ῥηθείσης ἀνωτέρω διδασκαλίας περὶ τῆς σημασίας τῶν σημείων τῆς στίξεως, τὸ δὲ διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ ὀρθοῦ τονισμοῦ τῶν προτάσεων. Ὁ ὀρθὸς δὲ τονισμὸς ἐν τῇ ἀναγνώσει στηρίζεται ἐπὶ τῆς κατανοήσεως τοῦ ἀναγνωσκομένου· ὡς βοήθημα δὲ χρησιμεύει βραχεῖά τις ἐρώτησις πρὸ τῆς λέξεως, ἣτις πρέπει διὰ τοῦ τονισμοῦ νὰ ἐξαρτῆ. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ «ἀνάγνωσις μετ' ὀρθοῦ τονισμοῦ τῶν προτάσεων» γίνεταί μόνον εἰς ἀναγνωστικὰ τεμάχια, τῶν ὁποίων α') τὴν ἀπρόσκοπον μηχανικὴν ἀνάγνωσιν ἔμαθον ἤδη οἱ πικίδες, β') τὸ περιεχόμενον ἐντελῶς γνωρίζουσι διὰ προηγηθείσης «διασκηφτικῆς ἐξετάσεως».

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι τοῦ οὕτως ἀνγνωσθέντος τεμαχίου ἡ ἀνάγνωσις πρέπει νὰ ἐπαναληφθῇ ἐν τῷ σχολείῳ ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Ὅταν δὲ αὕτη γίνηται ἐν χορῷ, εἶναι ἀνάγκη ὁ διδάσκαλος πολὺ νὰ προσέχη

καὶ καθοδηγῆ τοὺς παῖδας, ἵνα μὴ ἢ ἐν χορῶ ἀνάγνωσις παραβλάβῃ τὸν ὀρθὸν τονισμόν, ἢ περ εὐκόλως δύναται νὰ συμβῇ.

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἀναγνώσεως ἐν τῇ δευτέρᾳ τάξει εἶναι: Οἱ μαθηταὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους τοιαύτην ἱκανότητα περὶ τὴν μηχανικὴν ἀνάγνωσιν νὰ ἀποκτήσωσιν, ὥστε, ὅταν προσφέρωμεν αὐτοῖς οὐ μόνον μικρὰ τεμάχια τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου τῆς τάξεως ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἄλλα εὐκόλα τεμάχια, ἀνάλογα δὲ πρὸς τὴν πνευματικὴν τῶν παιδῶν τούτων ἀντίληψιν, νὰ δύνανται, ἀφ' οὗ ἄπαξ διεξέλθωσι σιωπηλῶς αὐτά, μηχανικῶς νὰ ἀναγνώσωσι, βραδέως μὲν, ἀλλ' ἀπροσκόπως, καὶ τονίζοντες ὁπωσδήποτε ἰσχυρότερον τὰς κυριώτερας λέξεις ἐν τῷ λόγῳ.

2. Ἡ γραφή.—Λέγοντες ἐνταῦθα γραφὴν, νοοῦμεν πάσαις τὰς γραφικὰς ἀσκήσεις μετὰ τῆς παρασκευῆς αὐτῶν τὰς χάριν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας γινομένης. Ὡς σκοπὸν δὲ τούτων ἐν τῷ δευτέρῳ σχολικῷ ἔτει θεωροῦμεν τὴν ἀπόκτησιν γλωσσικῆς (προφορικῆς καὶ γραπτῆς) ὀρθῆς ἐκφράσεως ἐν τῷ κύκλῳ τῆς πραγματευθείσης ὕλης, περιοριζομένης εἰς τὰς κυριωδεστάτας μορφαὶς τῆς ἀπλῆς προτάσεως.

Αἱ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖαι ἀσκήσεις συνάπτονται τὸ μὲν πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν, τὸ δὲ πρὸς τὸ μάθημα τῆς συνήθως λεγομένης πραγματογνωσίης. Ὅτι δ' ἐκ τῆς γραμματικῆς διδάσκηται, δὲν παρουσιάζεται τοῖς μαθηταῖς διδασκόμενον ὡς αὐτοτελές τι, ἀλλ' ὡς βοηθητικὸν μέσον τῶν γραπτῶν τούτων ἀσκήσεων. Τοιαῦται δὲ γραπτὰ ἀσκήσεις εἶναι ἢ πιστὴ ἀντιγραφή, ἢ κατ' ὑπαγόρευσιν γραφή, ἢ ἀπὸ μνήμης γραφή, καὶ ἢ γραφὴ σχηματισθεῖσων ἤδη αὐτοτελῶν προτάσεων ἐκ τοῦ κύκλου τῆς ἀναγνωσθείσης ὕλης καὶ τῆς πραγματογνωσίης. Καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ἔτους αἱ ἀσκήσεις γίνονται κατ' ὑποδείγματα (ἀντιγραφή καὶ ἀπὸ μνήμης γραφὴ μικρῶν ἀναγνωστικῶν τεμαχίων), ἀπὸ δὲ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ἔτους συνάπτεται πρὸς ἐκείνας καὶ ἢ γραφὴ μικρῶν προτάσεων αὐτοτελῶν ἐσχηματισμένων ἤδη εἴτε ἐκ τῆς πραγματογνωσίης εἴτε ἐκ τῆς ἀναγνώσεως.

Τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων πρέπει πάντοτε νὰ προηγήται προπαρασκευὴ εἰς τὴν ὀρθογραφίαν ἀναφερομένη. Πᾶσαι αἱ μὴ γραφεῖσαι ἀκόμη ὑπὸ τῶν μαθητῶν λέξεις, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ δύσκολοι λέξεις, τὴν ὀρθογραφίαν τῶν ὁποίων τοῦλάχιστόν τινες τῶν μαθητῶν δὲν γινώσκουσιν ἀσφαλῶς, ἀναγράφονται ἐκ τοῦ πίνακος. Ἐκεῖ ἀκριβῶς παρατηροῦνται,

ἀπαγγέλλονται αἱ φθόγγαι αὐτῶν, συλλαβίζονται καὶ εἶτα ἀντιγράφονται. Πρὸς ἀσφαλῆ ἐν τῇ μνήμῃ ἐντύπωσιν ἐπακολουθεῖ ἀπαγγελία τῶν φθόγγων ἀπὸ μνήμης καὶ γραφῆ ἐπὶ τοῦ πίνακος, γραφῆ ἐν τῷ τετραδίῳ ἀπὸ μνήμης ἢ καθ' ὑπαγόρευσιν καὶ διόρθωσιν. Ἡ ἀσκῆσις προκτείνεται μέχρι τῆς πλήρους ὑπὸ πάντων τῶν μαθητῶν ἐμαθητῆσεως.

Ἡ μάθησις τῆς ὀρθογραφίας κατὰ τὰ πρῶτα σχολικὰ ἔτη ἀπαιτεῖ συστηματικῶς διατεταγμένους ἀσκήσεις, αἵτινες ἀπὸ εὐκολωτέρων εἰς δυσκολώτερον βρῖνουςαι διδάσκουσιν ἀσφαλῶς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἀναγκαιοτάτων ὀρθογραφικῶν κανόνων. Πρὶν δ' ἢ ἐπιτευχθῆ ὁ σκοπὸς οὗτος, οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γίνη περὶ τῆς χρήσεως τῆς περὶ τὴν γραφὴν δεξιότητος πρὸς γραπτὴν διανοημάτων ἀνακοίνωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὀρθογραφικὴ ὕλη εἶναι ἀφθονος, διὰ τοῦτο ὁ μαθητὴς δὲν δύναται νὰ καταστῇ κύριος αὐτῆς, ἐὰν μὴ αὐτὴ καταταχθῆ καὶ ἐν συστηματικῇ μορφῇ ἀποδῆ κτῆμα τοῦ μαθητοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ ἐπιβάλλεται ἡ πλήρης ὀρθογραφικὴ ἐπεξεργασία τινῶν ἀγνωστικῶν τεμαχίων· αὕτη γίνεται ὡς ἐξῆς: Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, τὴν ἀναγραφὴν ἐπὶ τοῦ πίνακος, τὴν ἀπαγγελίαν τῶν φθόγγων καὶ τῶν συλλαβῶν (ἀπὸ στόματος συλλαβισμός) καὶ τὴν οἰκειοποίησιν τῆς ὀρθογραφίας αὐτῶν, συνάγονται αἱ λέξεις καὶ προκβάλλονται αἱ ἐκ τοῦ προκειμένου τεμαχίου καὶ αἱ λέξεις αἵτινες κατὰ τινὰ βᾶσιν δικιρέσεως ὑπάγονται εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν, ἀνευρέθησαν δὲ ἐν προηγουμένους τεμαχίοις, ὅτε καὶ τῆς δεούσης ἐπεξεργασίας ἔτυχον. Ἐκ τῶν ἀνευρισκομένων δὲ ὁμοειδῶν καὶ ἀντιθέτων σχηματίζονται κατ' ὀλίγον τάξεις μετ' ὀρισμῶν γνωρισμάτων π.χ. λέξεις γραφόμεναι με *ι* ἐν ἀρχῇ (ἴσος, ἴδιος, ἱερός, ἰστίον, ἰσχνός, ἴχνος): με *σ* (γλῶσσα, θάλασσα, τεκράσω, Κρήσσα): με *εὐ* ἐν ἀρχῇ (Εὐρώπη, εὐρίσκω, εὐτυχής, εὐσταθής, εὐσεβής, εὐσπλαγχνός): με *η* ἐν τῇ προκληγούσῃ καὶ με *λ* γήγουσαν βραχεῖαν (ὅτε τίθεται περισπωμένη) (κῆπος, νῆσος, ψῆφος, πῆχυς, πῆξις, πλῆθος, ῥῆξις): με δύο *ο* (θρόνος, πόνος, μόχθος): με δύο σύμφωνων ὧν ἑκάτερον δις γράφεται (ἀγγέλλω, ἀλλάσσω).

Ἡ κατὰσκευὴ τοιούτων λεκτικῶν τάξεων εἶναι λίαν σπουδαία. Ἄνευ αὐτῶν ἡ μνήμη στερεῖται τῶν ἀναγκαιῶν βοηθειῶν καὶ ἀρνείται ἐπὶ τέλους ὑπηρεσίαν. Αἱ τοιαῦται σειραὶ ἀναγράφονται ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐν ἰδίῳ τετραδίῳ, ὅπερ καλεῖται «λεξικὸν ὀρθογραφίας».

Ἐάν δ' ἐκ τούτων ἐξάγῃται κανὼν τις περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ἢ τὴν γραμματικὴν ἐν γένει, τοῦτο γίνεται ἐπαγωγικῶς. Ὁ κανὼν οὗτος δι' ἀκριβῶν καὶ σαφῶν λέξεων ἐκφράζεται ἐν τῇ βαθμίδι ταύτῃ.

Ἐπολείπεται ἀκόμη νὰ ἀποδείξῃ ὁ μαθητής, ὅτι οὐ μόνον τὸ πρᾶγμα ὀρθῶς κατενόησεν, ἀλλὰ καὶ ὅτι δύναται νὰ κάμῃ χρῆσιν αὐτοῦ. Δι' ὃ ἐπακολουθεῖ ἢ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ μικρῶν φράσεων, ἐν αἷς τὸ τυχὸν τῆς δεούσης ἐπεξεργασίας ὑλικὸν τῶν λέξεων ἐν νέαις συνδέσεσιν ἐμφανίζεται· αἱ τοιαῦται δ' ἀσκήσεις παρρατείνονται, ἕως οὔ πλήρη βεβαιότητα τῆς ὀρθογραφίας τῶν λέξεων τούτων ἀποκτήσωσιν οἱ μαθηταί. Φυσικῶς πάντα τὰ γραφέντα πρέπει νὰ ἐπιθεωρηθῶσιν. Ἡ διόρθωσις γίνεται διὰ κοινῆς συνεργασίας. Καὶ κατὰ τὴν ὥραν δὲ τῆς γραφῆς ὁ διδάσκαλος δύναται ἐπισκοπῶν τοὺς μαθητάς, νὰ σημειώσῃ τὰ πλεῖστα τῶν σφαλμάτων, ἕτινα μετὰ ταῦτα διορθούμενα πρέπει νὰ ἐξαλειφθῶσιν ὀριστικῶς ἐκ τῆς ψυχῆς τῶν μαθητῶν.

Βεβαίως πάντα τὰ ἀναγνωστικὰ τεμάχια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τύχωσι τοιαύτης πλήρους ἐπεξεργασίας. Ἐκ τῶν ἀναγνωστικῶν τεμαχίων ὁ διδάσκαλος θὰ ἐκλέγῃ μόνον τὰ κατὰλλήλοτα πρὸς τοιαύτην ὀρθογραφικὴν ἐξέτασιν.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω παρρατηροῦμεν, ὅτι ἡ πλήρης ὀρθογραφικὴ ἐπεξεργασία ἐν τῇ τάξει ταύτῃ περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς μέρη·

α') τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, ὧν τὴν ὀρθογραφίαν θὰ μάθωσιν οἱ μαθηταί, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀναγραφὴν αὐτῶν·

β') τὴν μάθησιν τῆς ὀρθογραφίας δι' ἀπαγγελίας τῶν φθόγγων, συλλαβισμοῦ, ἀντιγραφῆς τῶν λέξεων·

γ') τὴν ἐκ τοῦ μαθήματος τούτου καὶ ἐκ τῶν διδασκέντων προηγουμένως μαθημάτων ἀνεύρεσιν καὶ ἀντιγραφὴν ἐν ἰδίοις τετραδίοις σειρῶν λέξεων, αἵτινες εἶναι δυνατὸν ὑπὸ τινος τάξεως νὰ ὑπαχθῶσιν·

δ') τὴν ἐκφορὰν ὀρθογραφικῶν ἢ ἐν γένει γραμματικῶν κανόνων, αἵτινες ἐκ τῶν σειρῶν τούτων εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθῶσιν·

ε') τὴν χρησιμοποίησιν τῶν λέξεων τούτων ἐν μικραῖς προτάσεσιν ὑπαγορευομέναις ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

Ὡς ἐδηλώθη ἀνωτέρω, ἕνεκα τῶν περιορισμῶν, οὓς ἐπιβάλλει ὁ ὠρισμένος χρόνος τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας ἐκάστου μαθήματος, ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἀναγνωστικῶν τεμαχίων θὰ γίνηται τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεῦτερον μέρος τῆς τοιαύτης ἐργασίας· μόνον δὲ εἰς κατάλληλα

τεμάχια ἴθι ἐπεκτείνηται ἢ ὀρθογραφικὴ ἐξέτασις κατὰ τὰ πέντε αὐτῆς μέρη.

Μετὰ τὸ πέραξ δὲ τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ὀρθογραφικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ διδασκλήντος δύναται νὰ ἐπακολουθήσῃ γραπτῆ περι ἄσκησης.

Ἐξετάσωμεν ἤδη ἐκάστην τῶν γραπτῶν τούτων ἀσκήσεων.

1. Ἡ ἀντιγραφή.—Οἱ μαθηταὶ ἤδη κατὰ τὸ πρῶτον σχολικὸν ἔτος ὑποθέτομεν ὅτι ἔχουσι συνηθίσει ἐκ τοῦ ἀλφάβηταρίου αὐτῶν, νὰ δύνανται νὰ ἀντιγράψωσιν ἄνευ χονδροειδῶν σφαλμάτων γνωστῶν αὐτοῖς μέρος.

Ἡ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ διδασκάλου ἀντιγραφή γίνεται ὡς ἐξῆς: Τοῦ πρὸς ἀντιγραφήν μέρους ἀναγινώσκεται ἢ πρώτη πρότασις ὑπὸ τῶν παιδῶν κατ' ἀρχὰς ταχέως καὶ εἴτα βραδέως, ἐκάστης λέξεως καθ' ἑαυτήν, κεχωρισμένως τῶν ἄλλων, ἀπαγγελλομένης. Ἐπειτα συλλαβίζεται ἐκάστη λέξις. Ὁ συλλαβισμὸς γίνεται ὡς ἐξῆς: πρῶτον ἀπαγγέλλεται ἡ λέξις κατὰ συλλαβὰς· διὰ τούτου ὁ διδάσκαλος κατανοεῖ, ἂν ὁ μαθητὴς δύναται νὰ χωρίσῃ τὰς συλλαβὰς ὀρθῶς· ἔπειτα δηλοῦνται τὰ γράμματα ἐκάστης συλλαβῆς· ἡ δὲ μετὰ ταῦτα συνένωσις τῶν γραμμάτων πρὸς ἀποτελέσειν τῆς λέξεως εἶναι περιττή. Εἴτα ἀντιγράφεται ἐκάστη λέξις. Μετὰ τὴν ἀντιγραφήν τῆς λέξεως παραβάλλεται αὕτη πρὸς τὸ πρότυπον. Οὕτως ἐκάστη πρότασις ἀντιγράφεται.

Ὁ τοιοῦτος συλλαβισμὸς πασῶν τῶν λέξεων, ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ ἀποκτήσωσι δεξιότητά τινα περὶ τὸ ἀντιγράψωσιν, παραλείπεται· συλλαβίζονται δὲ μόνον ἐκεῖνοι αἱ λέξεις, περὶ ὧν δὲν εἶναι βέβαιος ὁ διδάσκαλος, ὅτι θὰ τὰς ἀντιγράψωσιν ὀρθῶς οἱ μαθηταί.

Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ μάλιστα μετὰ τὴν ῥηθεῖσαν ὀρθογραφικὴν ἐξέτασιν ἐν τῷ σχολείῳ, εἶναι δυνατόν νὰ ἀρχίσωσιν αἱ παῖδες νὰ ἀντιγράψωσι μόνον τῶν ὅλως εὐκόλων τεμάχια. Τὸ τοιοῦτον θὰ γίνηται ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ διδασκάλου. Τὰς εὐκόλως ἀντιληπτὰς λέξεις ἀντιγράφουσι ἀμέσως, ἰδόντες αὐτάς, τὰς δὲ δυσκόλους μετὰ τὸν συλλαβισμὸν αὐτῶν. Μετὰ τὴν ἀντιγραφήν δ' ἐκάστης λέξεως παραβάλλεται αὕτη πρὸς τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ.

Ἦδη κατὰ τὴν ἀντιγραφήν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ διδασκάλου, ἰδίως δ' ὅμως ἐν τῇ κατ' ἰδίαν ἀντιγραφῇ, εἶναι ἀνάγκη μεθ' ὑπερβολικῆς αὐστηρότητος νὰ ἐπιζητῆ ὁ διδάσκαλος, ὅπως οἱ μαθηταὶ ἀντιγράψωσι

λέξιν πρὸς λέξιν. Ἡ κατὰ συλλαβὰς ἢ ἡ κατὰ γράμματα ἀντιγραφὴ εἶναι ἔλωσ, ἀπορριπτέα καὶ παντὶ τρόπῳ φευκτέα. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ ἀντιγραφὴ εἶναι ἡ πρώτη βελτιότης τῶν ὀρθογραφικῶν ἀσκήσεων. Πρὸς τούτοις δ' ἐλέγχθη ὅτι πρὸς ἀπόκτησιν τῆς περὶ τὸ ὀρθογραφεῖν ἱκανότητος ἀπαιτεῖται ἀκριβὴς παρατήρησις καὶ ἀσφαλῆς ἐντύπωσις τῶν λεκτικῶν εἰκόνων. Πρὸς τοιαύτην δὲ παρατήρησιν καὶ ἐντύπωσιν ἀνγκυζῶνται οἱ παῖδες, ἂν μὴ ἐπιτρέπηται εἰς αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ τῆς λέξεως νὰ διακλύπτωσι τὴν ἀντιγραφὴν καὶ πρὸς τὸ βιβλίον νὰ ἀποβλέπωσιν. Ὅλη ἡ λέξις ἄνευ διακοπῆς πάντως πρέπει νὰ ἀντιγραφῆ. Ἐὰν δὲ σφάλμα τι γίνῃ, τότε διορθοῦται τοῦτο κατὰ τὴν παραβολὴν τῆς γραφείσης πρὸς τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ λέξιν.

Εἰς τὴν ἀντιγραφὴν εἶναι δυνατὸν οἱ παῖδες νὰ ἀπασχολῶνται ἐν ταῖς λεγομέναις σιωπηλαῖς ἐργασίαις, εὐθὺς ὡς δὲν ἔχουσι πλέον ἀνάγκην τῆς πρὸς τοῦτο ὀδηγίας τοῦ διδασκάλου. Μετὰ ταῦτα δὲ παύεται ὡς κατ' οἶον ἐργασία, ἡ ἀντιγραφὴ καθ' ἐκάστην ἡμέραν προτάσεων τινῶν, ὅπερ εἶναι ἀπολύτως ἀνγκυζίον, ὅπως ἐπαρκῶς ἀσκηθῶσι περὶ τὴν ἀντιγραφὴν οἱ παῖδες. Τὴν δ' ὀρθὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας ὀφείλει νὰ ἐξελεγχῆ ὁ διδάσκαλος.

Τὴν ἐξελεγχῆν ταύτην ἐν μέρει ποιοῦσιν αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ παραβολῇ ἐκάστης γραφείσης λέξεως πρὸς τὴν ἐντυπον. Ἄλλ' εἶναι γνωστὸν, ὅτι δὲν δύναται οἱ ἄνθρωποι τὰ ἴδια σφάλματα νὰ διακρίνωσι, τοῦλάχιστον τόσον εὐκρινῶς ὅσον τὰ τῶν ἄλλων. Δι' ὃ δὲν ἀρκεῖ ὁ ὑπὸ τοῦ γράψαντος ἔλεγχος. Πολυτιμότερον εἶναι ἡ ἀμοιβαία μεταξὺ τῶν μαθητῶν ἐξελεγχῆς. Ἴνα δὲ καταστήσῃ ταύτην κατορθωτὴν ὁ διδάσκαλος, πρέπει νὰ ἀνεύρῃ τρόπον τινὰ ἐν τῇ τάξει, καθ' ὃν ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν τετραδίων νὰ ἐκτελῆται τεχνεῶς καὶ ἄνευ θορύβου. Εἴτε ἀνταλλάσσουσι ταῦτα αἱ διάφοροι σειραὶ εἴτε τὸ α' μετὰ τοῦ β' θρανίου. Οἱ παῖδες παραβάλλουσι τὸ ἀντιγραφὸν πρὸς τὸ ἐντυπον, σύρουσι γραμμὴν ὑφ' ἑκαστον σφάλμα καὶ σημειοῦσι τὸ ἄθροισμα αὐτῶν ἐν τέλει. Μετὰ ταῦτα οἱ κτήτορες ἀναλαμβάνουσι τὰ τετραδιά των, παρατηροῦσι τὸν ἀριθμὸν τῶν σφαλμάτων καὶ διορθοῦσιν αὐτά.

Ἄλλ' ἡ ἐξελεγχῆς αὕτη δὲν ἀρκεῖ, ἐὰν μὴ ὁ διδάσκαλος ἐπιθεωρήσῃ, ἂν διορθώθησαν ὅλα τὰ σφάλματα. Διατάττει λοιπὸν «ἀναλάβετε τὰ τετραδιά των, παρατάξτε τὰ τετραδιά ὑψηλά» καὶ διέρχεται διὰ τῶν σειρῶν

τῶν θρακίων ἐπισκοπῶν τὰς ἐργασίας, εἴτε προσκαλῶν τοὺς μαθητὰς τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ θρακίου ἐξετάζει τὰς ἐργασίας αὐτῶν. Εἰς ἀμφοτέραις τὰς περιπτώσεις πρέπει περισεκκεμμένως νὰ γίνηται ἡ ἐξέτασις. Διότι ὅταν παρατηρήσωσιν οἱ μαθηταί, ὅτι ὁ διδάσκαλος δὲν φροντίζει περὶ τοῦ ἐὰν καλῶς ἢ κακῶς, ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως ἀντέγραψαν, τότε ταχέως θὰ πύσωσι προσέχοντες εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτῶν.

2. Ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφή.—Καὶ ἡ ἀσκήσις αὕτη παρασκευάζεται κατὰ τὸ πρῶτον σχολικὸν ἔτος. Ὡς γνωστὸν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἡ λέξις ἣτις ἤδη ἀντεγράφη, πρέπει, ὅταν δοθῇ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἢ διαιτηγῆ «γράψατε τὴν λέξιν», νὰ γραφῇ πάλιν ὑπὸ τῶν παιδίων ἄνευ παρατηρήσεως τοῦ ὑποδείκματος· ἀλλὰ τὰς ἀνεγνωσθείσας καὶ ἀντιγραφείσας προτάσεις οἱ μαθηταί γράφουσι καθ' ὑπαγόρευσιν κανονικῶς γινομένην ὑπὸ τοῦ διδασκάλου (ὅστις κατ' ἀρχὰς ἐκάστην λέξιν χωριστὰ ὑπαγορεύει).

Ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει ἡ ἀντιγραφή μερῶν ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου γίνεται ὡς ἐξῆς : Μετὰ τὴν προηγουμένην λεχθεῖσαν ἐξέτασιν καὶ μάθησιν τῆς ὀρθογραφίας τῶν δυσκόλων λέξεων, ἀναγινώσκειται ἡ πρώτη πρότασις ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ἣν ἐπαναλαμβάνουσιν εἴτα οἱ μαθηταί ἀπὸ στήθους. Ἐπειτα ὁ διδάσκαλος διατάττει τοὺς παῖδας νὰ εἴπωσι τὴν πρώτην λέξιν, ἣν οἱ μαθηταί πρῶτον ἀπαγγέλλουσι καὶ ἔπειτα ἀναγράφουσι. Ὁὕτω γράφονται πᾶσαι αἱ λέξεις, καὶ αἱ προτάσεις. Ἀπὸ τοῦ β' ἐξαμήνου παραλείπεται ἡ ἐκφορὰ ἐκάστης λέξεως πρὸ τῆς γραφῆς. Ὁ διδάσκαλος ἀπαγγέλλει ἢ ἀναγιώσκει ἐκάστην πρότασιν, εἴτα ἐπαναλαμβάνουσιν αὐτὴν οἱ μαθηταί ἐν ἀνάγκῃ ἐπιλειημένως καὶ μετὰ ταῦτα γράφουσι χωρὶς νὰ δικύψωσιν ἐν τῷ μέσῳ τὴν γραφὴν αὐτῆς. Κατὰ τὸ τέλος δὲ τοῦ δευτέρου σχολικοῦ ἔτους πρέπει νὰ ὦσι συνηθισμένοι οἱ μαθηταί, ὅπως μικρὸν μέρος, οὕτινος ἐμελέτησαν τὴν ὀρθογραφίαν καὶ ὑπερ ἀντέγραψαν ἤδη, νὰ δύνανται κατὰ προτάσεις ὑπαγορευόμενον νὰ γράψωσιν ἄνευ σφάλματος.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι κατὰ τὰς πρώτας καθ' ὑπαγόρευσιν ἀσκήσεις ὁ διδάσκαλος στρέφει τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν τοποθέτησιν τῶν σημείων τῆς στίξεως. Τὸ ὅτι δὲ ἐν ταῖς πρώταις ὀρθογραφικαῖς ἀσκήσεσι δὲν πρόκειται περὶ διδασκαλίας ἢ ἐφαρμογῆς ὀρισμένων κανόνων δὲν ἀποκλείει τὸ νὰ παρατηρῶνται τὰ φαινόμενα

άτινα οί κανόνες οὔτοι γενικῶς ἐκφράζουσιν· π.χ. ὅτι τὸ *υ* ἐν ἀρχῇ λέξεως δασύνεται, ὅτι εἰς τὴν προπαρκλήγουσαν τίθεται πάντοτε ὄξεϊα, ὅτι εἰναι τινες ἄστονοι λέξεις· ἀκριβεστέρα διδασκαλίαι περὶ τούτων γίνεται μετὰ ταῦτα. Διὰ τὸν καθορισμὸν δὲ τῆς τοποθετήσεως τῶν σημείων τῆς στίξεως εἰς τὴν καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴν ἰσχύει ὡς κανὼν, ὅτι δὲν ὀνομάζει ὁ διδάσκαλος τὰ σημεῖα τῆς στίξεως, ἀλλὰ εἰς ἕκαστον σχετικὸν μέρος ἐρωτᾷ ποῖον σημεῖον ἀρμόζει ἐνταῦθα νὰ τεθῇ· τότε δὲ μόνον ἐρωτᾷ τὸν λόγον τῆς τοποθετήσεως τοῦ σημείου, ὅταν οἱ μαθηταὶ εἶναι εὐλογον νὰ γνωρίζωσιν αὐτόν.

Γίνεται δ' ἡ ἐξέλεγκξις τοῦ γραφέντος καθ' ὑπαγόρευσιν κειμένου, ἢ ὅπως καὶ τοῦ ἀντιγραφέντος ἢ κατ' οἶκον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

3. Ἀπὸ μνήμης γραφὴ.— Ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ ἐπαρκῶς ἀσκηθῶσιν εἰς τὴν ἀντιγραφὴν καὶ τὴν καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴν, εἶναι δυνατόν νὰ εἰσαχθῶσι καὶ εἰς τὴν ἀπὸ μνήμης γραφὴν. Πρὸς τὴν ἀσκησιν ταύτην εἶναι κατάλληλα βραχέα ἀποφθέγματα καὶ γινῶμαι, προσφθεῖς παροιμίαι, εἴτα μικροὶ στίχοι, συντομώτατοι μῦθοι καὶ διηγημάτια. Ταῦτα κατ' ἀρχὰς κατανοοῦνται, ἀναγινώσκονται καὶ ἐξετάζεται ἡ ὀρθογραφία αὐτῶν ἐν τῷ σχολείῳ, καθ' ὃν ἐξετέθη τρόπον. Μετὰ τὴν ἀπομνημόνευσιν ἐπιβάλλεται ἡ ἀντιγραφὴ αὐτῶν ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Εἶναι δὲ δυνατόν ἡ ἀσφαλεστέρα ἐντύπωσις ἐν τῇ μνήμῃ καὶ ἡ πιστὴ ἀντιγραφὴ νὰ ἐπιβληθῇ ὡς κατ' οἶκον ἐργασία εἰς τοὺς μαθητάς. Διὰ πάσης τρύτης τῆς ἐργασίας καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς κανονικῶς γενομένης ἀντιγραφῆς εἶναι πιθανώτατον, ὅτι ἀπετύπωσεν τὰς εἰκόνας τῶν λέξεων ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν οἱ παῖδες. Δι' ὃ μετὰ τὴν ἀποστομάτισιν αὐτῶν ἡ ἀπὸ μνήμης γραφὴ ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν οὐδεμίαν δυσχέρειαν εἶναι εὐλογον ὅτι θὰ παράσχη. Μόνον διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν σημείων τῆς στίξεως ἀπικριτεῖται προπαρκασκευή τις. Αὕτη δὲ γίνεται ὡς ἐξῆς· μαθητῆς τις ἐκ τῶν ἱκανωτάτων ἀπαγγέλλει ἀργὰ κατὰ προτάσεις τὸ ἀπομνημονευθέν, ὃ δὲ διδάσκαλος ἐρωτᾷ, ποῖα σημεῖα τῆς στίξεως θὰ τεθῶσιν εἰς τὰ σχετικὰ μέρη καὶ τὸν λόγον αὐτῶν, ἐὰν γνωρίζωσιν αὐτὸν οἱ μαθηταί. Ὅταν δὲ δοθῶσιν ὀρθαὶ ἀπαντήσεις εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας, τότε ἐπαναλαμβάνουσιν οἱ μαθηταὶ τὸ ἀπομνημονευθέν, δηλοῦντες ἕκαστὸν καὶ τὰ σημεῖα τῆς στίξεως, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπὸ μνήμης γράφουσιν αὐτό. Ἡ διόρθωσις γίνεται ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν.

4. Γραφὴ μικρῶν προτάσεων.— Τελευταῖον εἶδος τῶν γραπτῶν

ασκήσεων είναι ἐν τῇ τάξει τζύτη ἡ ἀναγκρφή μικρῶν ἀπλῶν προτάσεων αὐτοτελῶν, αἵτινες σχημητίζονται ἐκ τοῦ κύκλου τῆς ἀναγνωσθείσης ὕλης ἢ ἐκ τῆς παραμητογνωσίαις. Τῶν τοιοῦτων προτάσεων ἐξετάζεται ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενον, εἴτε ἡ μορφή τῶν λέξεων καὶ ἡ ὀρθογραφία αὐτῶν ἀκριβέστατα καὶ συμφῶνως πρὸς τὴν πνευματικὴν τῶν παιδῶν ἀνάπτυξιν· μόνον δὲ μετὰ τοιαῦτην ἐπεξεργασίαν ἀναγράφονται αὗτοι ὑπὸ τῶν μηθητῶν ἐν τῷ τετραδίῳ τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων. Αἱ προτάσεις αὗτοι σχημητίζονται ὑπ' αὐτῶν τῶν παιδῶν δι' ἐρωτήσεων ἐπιτηδες πρὸς τοῦτο ἀποτεϊνομένον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου· τὰ τυχόν δὲ περὶ τὸν σχημητισμὸν σφάλματα διορθοῦνται ὑπ' ἄλλων μηθητῶν ὑποβοηθουμένων διὰ κατὰλλήλων ἐρωτήσεων. Αἱ τοιαῦτα ἀπλῆ προτάσεις, π. χ. «ἡ νύξ εἶναι σκοτεινή» (ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμηχίου περὶ νυκτός), «ἡ ἀμπελος παράγει σταφυλάς» (ἐκ τοῦ ἀναγνωστ. τεμηχ. περὶ ἀμπέλου), «ὁ ἥλιος καίει», «ἡ χελιδὼν ἔρχεται τὴν ἄνοιξιν» καὶ ἄλλαι τοιαῦται, εἶναι αἱ πρῶται καὶ ἀναγκαιόταται προαικήσεις τῶν ἐκθέσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΤΡΙΤΟΝ ΕΤΟΣ

Ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ μηθητῆ δὲν εἶναι ἀκόμη ἱκανοὶ ἄνευ μεγάλης δυσχερείαις καὶ κόπου νὰ οἰκειοποιηθῶσι διὰ τῆς ἀναγνωσεως τὸ περιεχόμενον ἀναγνωστικοῦ τινος τεμηχίου, διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ διδάσκη ὅλα τὰ τεμάχια τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου κατὰ σειράν ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς περισκέψεως νὰ προβρίνη εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐκάστοτε διδασκτέου τεμηχίου. Καὶ ἐν πρώτοις μὲν πρέπει νὰ ἐκλέξη τοιαῦτα τεμάχια, τῶν ὁποίων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἡ ὕλη εἶναι γνωστὴ εἰς τοὺς παιδὰς ἐξ ἄλλης διδασκαλίας. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ γίνηται διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους :

α') Διότι οὕτως ἡ τῶν διαφόρων μηθημάτων διδασκαλία συσχετίζεται καὶ ὑποβοηθεῖται. Οὕτω π. χ. ἀναγνωστικὰ τεμάχια, ἐν οἷς πρόκειται περὶ κυνός, χελώνης, μύρμηκος, σίτου, ἀμπέλου κ.τ.λ. ἐκλέ-

γονται μετὰ τὸ ἀντίστοιχον μάθημα τῆς φυσικῆς ἱστορίας· ὁμοίως ὅταν τὸ ἀναγνωστικὸν τεμάχιον ἐκθέτῃ ἱστορικόν τι γεγονός, τοῦτο διδάσκεται μετὰ τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ διδασκαλίαν τῆς χρονικῆς περιόδου, καθ' ἣν ἐκεῖνο ἐγένετο.

β') Διότι ἀποφεύγει ἐν τούτοις ὁ διδάσκαλος ἐκτεταμένους διασκήψεις, ἀναγκάσις ἐν ἀναγνωστικοῖς τεμαχίοις, ὧν τὸ περιεχόμενον εἶναι ἐντελῶς νέον.

γ') Διότι τὰ παιδία ἔχουσι ζωηρὸν ἐνδιαφέρον πρὸς νοήματα, ἅτινα μετὰ τὴν ὑπὸ ἄλλων διατύπωσιν εἰσῆλθον εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν, κατ' ἀκολουθίαν εἶναι γνωστὰ αὐτοῖς· πρὸς ταῦτα τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδίων εἶναι πολλῶ ζωηρότερον ἢ προκειμένου περὶ ἐκεῖνων τῶν νοημάτων, ἅτινα ἐντελῶς αὐτοῖς εἶναι νέα. Ὅταν δὲ ἡ μὲν δυσχέρεια τῆς κατανοήσεως εὐχερῶς ἐκλίπη, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπιδίδονται μετ' εὐχαριστήσεως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, τότε ἡ μὲν περὶ τὴν ἀνάγνωσιν δεξιότης εὐχερῶς προάγεται, ἡ δὲ γλωσσικὴ μόρφωσις τῶν μαθητῶν διὰ τῆς ὀρθῆς καὶ ἀπληρτισμένης ἐκθέσεως τῆς ὕλης, ἣν οἱ μαθηταὶ τεχνῶς κατανοοῦσι καὶ οἰκαιοποιοῦνται, σπουδαίως ἐπιδίδει.

Παρὰ ταῦτα δὲ ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἐκλέγῃ τοιαῦτα τεμάχια, ἅτινα ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν ὥραν τοῦ ἔτους ἢ τὸν μῆνα, καθ' ὃν ταῦτα θὰ διδασκῶσιν, ἢ πρὸς συμβεβηκόσ τι, ὑπερ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ κατέχει τὰς ψυχάς. Οὕτω τὰ τῆς ἀνοίξεως, τὰ εἰς τὸν Μάιον ἀναφερόμενα τεμάχια κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀρμοῦσι νὰ διδάσκωνται· ἐκδρομὴ τις, τοπικὴ ἐορτὴ, φυσικὸν φαινόμενον, οἷον τρικυμία, θύελλα κτλ. ἢ συμβεβηκόσ τι, οἷον θάνατος συμμαθητοῦ, κοινωφελὴς δωρεὰ κτλ. παρέχουσι πλείστας ἀφορμὰς καὶ ἐντυπώσεις ἐχούσας σχέσιν πρὸς τὸ περιεχόμενον ἄλλων ἀναγνωστικῶν τεμαχίων. Ὅτι δ' ἐν τῇ ἀρχῇ ἐκείνου σχολικοῦ ἔτους θὰ ἐκλέγωνται τὰ εὐκολώτερα τεμάχια, εἶναι εὐνόητον. Ὅταν δὲ δὲν ὑπάρχῃ λόγος πρὸς ἐκλογὴν ἀναγνωστικοῦ τινος τεμαχίου, τότε ἐκλέγονται διάφορα λογοτεχνήματα, οἷον διηγήματα, μῦθοι κτλ. πρὸς διδασκαλίαν.

Ἡ προπαρασκευὴ ἀναφέρεται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου. Τοῦτο διὰ τῆς ἐμπειρίας τῶν μαθητῶν καὶ τῶν κτηθεισῶν γνώσεων ἐξ ἄλλων μαθημάτων κατὰ τὸ δυνατόν διασαφηνίζεται καὶ ἐν τοῖς κυρίοις σημείοις γίνεται γνωστὸν

τοῖς μαθηταῖς. Τὸ διὰ τῆς προπαρασκευῆς συγκεντρωθὲν ὑλικὸν δύναται μαθητῆς τις νὰ διηγηθῆ διὰ βραχέων.

Μετὰ ταῦτα ἐπακολουθεῖ ἡ κατὰ τμήματα ἀνάγνωσις τοῦ μαθήματος. Καὶ πρῶτον μὲν πρέπει νὰ ἐπιμεληθῆ ὁ διδάσκαλος τῆς μηχανικῆς δεξιότητος ἐν τῇ ἀναγνώσει. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει καθ' ἣν οἱ παῖδες ἐκ τῆς προτέρας τάξεως ἤδη πρὸς εὐχερῆ μηχανικὴν ἀνάγνωσιν προήχθησαν, πάλιν ἐν τῇ τάξει ταύτῃ δὲν πρέπει ἡ ἄσκησις περὶ ταύτην νὰ παραλείπηται. Καὶ ἐὰν μὴ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὸ περιεχόμενον τῶν ἀναγνωσματικῶν τῆς τάξεως ταύτης, ἡ γλωσσικὴ μορφή αὐτῶν, καθ' ἑκατὴν ἐξεταζομένη, εἶναι δυσχερεστέρη ἢ τῶν τοῦ προηγούμενου ἔτους· καὶ ἐπειδὴ ἐν τούτοις τὸ ἴδιωμα τοῦ συγγραφέως ἀποτυπῶνται σαφέστερον ἢ ἐν τῷ τοῦ δευτέρου ἔτους βιβλίῳ, διὰ τοῦτο γεννῶνται νέαι δυσχέρειαι διὰ τὸν μαθητὴν, αἵτινες πρέπει νὰ ὑπερνηκῶσιν. Ἰδίως δὲ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἔτους πρέπει περισσότερον νὰ ἀσκῶνται οἱ μαθηταὶ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς μηχανικῆς περὶ τὴν ἀνάγνωσιν δεξιότητος. Διὰ τοῦτο πρέπει τὰ παιδιὰ μόνων τῶν νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὴν ἀνάγνωσιν ἐκάστου τεμαχίου, ἕως οὗ καταστῶσιν ἰκανὰ νὰ ἀναγνώσκωσιν αὐτὸ εὐχερέστατα. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐκάστου τμήματος τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, ἀποδίδεται τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἐν συνεχεῖ λόγῳ ὑπὸ τινος μαθητοῦ· διορθοῦται δ' ὑπ' ἄλλου μαθητοῦ, ἂν τοῦτο ἐσφαλμένως ἐξηγήθῃ.

Μεθ' ὃ γίνεται σύντομος διασκοφητικὴ ἐξέτασις τοῦ τμήματος, οὗτινος τὸ περιεχόμενον ἀπεδόθη, καὶ σύντομος ἀνακεφαλαίωσις τοῦ περιεχομένου.

Διὰ συγκεντρωτικῶν ἔπειτα ἐρωτήσεων ἐμβιβθύνει ὁ μαθητῆς εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου καὶ ἀνευρίσκει τὰς ἐνυπαρχούσας ἐν τῷ μαθηματικῇ ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐννοίας καὶ τὰ συναισθηματικά, ἅτινα προκαλοῦνται ἐκ διαφόρων αἰτίων, ἢ καὶ τὰ αἴτια, ἅτινα προκαλοῦσι διάφορα γεγονότα. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ἡ ἐμβάθυνσις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπεκτείνεται πολὺ, ἀλλὰ πρέπει νὰ περιορίζηται εἰς τὰ ἀναγκαιότατα. Μετὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐπακολουθεῖ ἡ σύντομος διήγησις ὅλου τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἐν συνεχεῖ λόγῳ καὶ τῇ ἀφελεῖ τῶν μικρῶν γλώσση.

Διὰ τοῦ τοιοῦτου τρόπου μετὰ τὴν προπαρασκευὴν ἐν τῇ τοῦ νέου

προσφορᾶ ἢ διδασκαλία ἐπιμελεῖται: α') τῆς ἀπροσκόπτου ἀναγνώσεως· β') τῆς κατανούησεως τοῦ περιεχομένου κατὰ τρόπον ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλούστερον καὶ συμφωνότερον πρὸς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τῶν μικρῶν παιδιῶν· διότι ἐν τῷ ἔτει τούτῳ βεβίως ἐκάστου τευχίου τὸ περιεχόμενον διὰ μιᾶς φράσεως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ· γ') τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐννοίας τοῦ ὅλου ἀναγνωστικοῦ τευχίου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀρκετὰ δύσκολον διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς τάξεως ταύτης, ὅσον ἀπλᾶ καὶ ἂν εἶναι τὰ ἀναγνωστικὰ τεμάχια, διὰ τοῦτο ἢ ἀπόδοσις τοῦ ὅλου πρέπει νὰ γίνηται μόνον μετὰ τὴν ἐμβάθυνσιν, ἵνα κατορθώσιν οὕτως οἱ μικροὶ μαθηταὶ διὰ τῶν συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων νὰ εἰσδύωσι πλήρως εἰς τὸ νόημα τοῦ μαθήματος.

Παρὰ ταῦτα δὲ διὰ τῆς τοιαύτης ἐργασίας κερδαίνεται χρόνος ἀρκετός, ὅστις χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἄσκησιν περὶ τὴν ἐν τῇ ἀναγνώσει εὐχέρειαν· ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ ὅτι, ἵνα ἡ ἀνάγνωσις ἀποβῇ μέσον διδασκαλίας καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων καὶ μέσον πνευματικῆς μορφώσεως, πρέπει ν' ἀπαλλαγῇ μηχανικῶν δυσχερειῶν· ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ μαθηταὶ πρέπει οὐ μόνον τελείως νὰ ἐμάθωσι τὴν μηχανικὴν ἀνάγνωσιν, ὥστε ἀπροσκόπτως καὶ εὐχερῶς νὰ ἀναγινώσκωσιν, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ διδαχθῶσι τὴν λογικὴν ἀνάγνωσιν, ὥστε νὰ δύνανται ὀρθῶς κατ' ἔννοιαν νὰ ἀναγινώσκωσιν. Διὰ ταῦτα ἡ ἐργασία τῆς κατανούησεως τοῦ περιεχομένου περιορίζεται α') εἰς τὴν κατὰ τμήματα ἀπόδοσιν, β') εἰς τὴν διόρθωσιν τῆς τοιαύτης ἀποδόσεως, γ') εἰς τὴν διὰ συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων ἀνεύρεσιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ μαθήματος καὶ δ') εἰς τὴν τοῦ ὅλου ἀπόδοσιν. Πρὸς διδασκαλίαν δὲ τῆς λογικῆς ἀναγνώσεως ὁ διδάσκαλος ἀναγινώσκει πρῶτον ὑποδειγματικῶς τὸ μάθημα. Ἐπειτα περὶ γέλλει εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἐπανκλάβωσι τὴν ἀνάγνωσιν μιμούμενοι αὐτόν. Ἐν τῇ ἀναγνώσει ταύτῃ ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἀπαιτῇ παρὰ τῶν μαθητῶν:

α') τὴν καθαρὰν καὶ σαφῆ τῶν φθόγγων ἐκφορὰν (ιδ. σελ. 67).

β') τὸν ὀρθὸν τονισμόν (σελ. 71). Ἐν τούτῳ ἰδίῳ θὰ ἀπαιτῇ ὁ διδάσκαλος νὰ ἐξαιρήται δι' ἰσχυροτέρου τόνου φωνῆς ἢ σπουδαιοτέρων λέξεων ἐκάστης φράσεως· δι' ἀσθενεστεροῦ δὲ τονισμοῦ, εἰ δυνατόν, νὰ διακρίνωνται λέξεις ἔχουσαι δευτερεύουσαν σημεσίαν, εἰς ἃς ὁμοῦς θέλομεν νὰ ἐπιστήσωμεν καὶ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀροκτοῦ.

γ') τὰς ὀρθὰς διακοπὰς τῆς φωνῆς (σελ. 74). Ἐνταῦθα διδάσκειται

λεπτομερέστερον ὁ μαθητὴς τὴν χρῆσιν τῶν σημείων τῆς στίξεως· οὕτω πρὸ πάσης ὑποστιγμῆς ὁ μαθητὴς διακόπτει μικρὸν τὴν φωνὴν οὐχὶ ἀποτόμως, ἀλλ' οἷονε μετέωρον ταύτην ἀφῆναι· διδάσκεται ὅτι ἡ μέση στιγμὴ δηλοῖ, ὅτι ἔπειτα καὶ ἕτερον κῶλον πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ὅλης ἔννοιαι· καὶ σταματᾷ μὲν τὴν φωνὴν ἀποτόμως, ἀλλὰ διὰ βραχὺν μόνον χρόνον. "Όταν δὲ τύχη τελεῖα στιγμὴ, δεικνύουσα ὅτι ἐξεφράσθη τελείως ἡ ὅλη ἔννοια, τότε ἡ φωνὴ σταματᾷ ἀποτόμως, ἐντελῶς διακόπτεται καὶ μακρότερον χρόνον διαρκεῖ ἡ διακοπὴ αὐτῆς. Διδάσκεται ὁ παῖς νὰ ἀπαγγέλλῃ ὀρθῶς ἐν ταῖς ἐρωτήσεσι καὶ μνηθάνει, ὅτι διὰ θαυμαστικοῦ δηλοῦται ψυχικόν τι πάθος. Ἐν τῇ διακοπῇ τῆς φωνῆς πρέπει ὁ μαθητὴς νὰ συνήθισῃ νὰ εἰσπνέῃ καταλλήλως (σελ. 70). — Μετὰ διδασκαλίαν περὶ τὴν ἐν τῇ ἀναγνώσει κατάλληλον χρῆσιν τῶν σημείων τῆς στίξεως ἐπικολουθεῖ ἄσκησις περὶ ταῦτα (πρβλ. σελ. 101-102). Ἡ τοιαύτη ἄσκησις εἴτε ἐν ὅλῳ εἴτε ἐν μέρει εἰς τὰ πλεῖστα τῶν μαθημάτων, ἂν μὴ εἰς πάντα, πρέπει νὰ γίνηται.

δ') οὐ μόνον νὰ ἀπομιμῶνται τὸν ἀρχικὸν τόνον τῆς φωνῆς τὸν ὁποῖον δίδει αὐτὸς ὁ διδάσκαλος, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ τούτου τόνου ἀποκλίσεις, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν εἰς τοὺς μικροὺς μαθητάς· οὕτω δ' ἀνεπαισθήτως εἰσάγονται οἱ παῖδες καὶ εἰς τὴν κατ' ἦθος ἀνάγνωσιν.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ διδάσκαλος δὲν εἶναι ἀνάγκη πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀναγνώσεως κατὰ τὰς μνημονευθείσας ἀπόψεις, νὰ καταπονήσῃ τὴν διάνοιαν τῶν μικρῶν, καταβάλλων πᾶσαν προσπάθειαν νὰ κατανοήσωσι τοὺς σχετικoὺς κανόνας. Καὶ δύνανται μὲν καὶ οἱ μικροὶ παῖδες εὐκόλως νὰ κατανοήσωσιν, ὅτι πρέπει νὰ τονίζωσι περισσότερον τὰ κύρια νοήματα, καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ χωρίζωσι διὰ διακοπῆς τῆς φωνῆς τὰ ἔχοντα πρὸς ἄλληλα στενὴν λογικὴν συνάφειαν· ἀλλὰ δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον εἰς τοὺς μαθητάς νὰ ἀνευρίσκωσι, ποῖον εἶναι τὸ κύριον νόημα ἢ τίνα τὰ στενωῶς συνδεόμενα νοήματα. Δι' ὁ πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ καθοδηγήσῃ αὐτοὺς ἐν τούτῳ.

Εἰς τὰς ὁδηγίας ταύτας περὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀναγνώσεως δὲν θεωροῦμεν περιττὸν νὰ προστεθῶσιν αἱ ἑπόμεναι τέσσαρες παρατηρήσεις :

1. Ἡ ἄσκησις περὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ μαθήματος, πρέπει νὰ ἐξακολουθῇ, ἕως οὗ καὶ οἱ ἀσθενέστατοι τῶν μαθητῶν καταστῶσιν ἱκανοί,

τοῦτο σχεδὸν ὀρθῶς κατ' ἔννοιαν νὰ ἀνγχνώσωσιν. Μὴ νομίση δὲ τις ὅτι μάτην κατακλιθεὶς τὸν χρόνον, ἐὰν ἐν ἀρχῇ μακρότερον πῶς διαρκῆ ἢ ἄσκησις αὐτῆ. Ἐν τεμάχιον ὀρθῶς ἀνγχνωσθὲν εἶναι δεκάκις ἐπιωφελέστερον ἢ δέκα κακῶς. Ἐκτὸς δὲ τούτου μετὰ ταῦτα τοσοῦτω ταχύτερον θὰ προβαίνει ὁ μαθητὴς ἀνγχνώσκων, ὅσῳ ἀσφαλέστερον ἐν ἀρχῇ καθωδηγήθῃ· τοῦτο δὲ χρησιμεύει ὡς πρηγορία ἐκείνων οἵτινες, ἂν ἐν ἐκάστῳ μαθήματι μὴ διεξέλθωσιν ἀρκετὴν ποσότητα ὕλης, νομίζουσιν ὅτι ἀπώλεσαν τὸν χρόνον. Ἀπὸ καιροῦ δ' εἰς καιρὸν οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνωσι διδχθέντα τεμάχια. Διὰ τούτου οὐ μόνον τὰ διὰ τῆς διδασκαλίας κτηθέντα δὲν ἀφήνονται νὰ ἀπολεσθῶσιν, ἀλλὰ καὶ εὐφραίνονται οἱ παιδὲς, ὅταν αὐτοὶ δυναθῶσιν, ἄνευ βοηθείας ὀρθῶς νὰ ἀνγχνώσωσι τι.

2. Ὅσον δὲ καὶ ἂν πρέπει ἀκόμη νὰ καταβάλληται φροντίς, ὅπως προάγηται ἡ ἱκανότης τῶν μαθητῶν περὶ τὸ ἀπροσκόπως ἀνγχνώσκειν, ἐν τούτοις οὐδαμῶς πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται πλέον καθαρῶς μηχανικὴ ἀνάγκωσις, ἀφ' οὗ κύριος σκοπὸς τῆς ἀνγχνώσεως κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι ἡ ἐπίτευξις τῆς κατ' ἔννοιαν ἀνγχνώσεως. Οἱ μαθηταὶ ἀνγχνώσκοντες πρέπει καὶ νὰ κατανοῶσι τὸ περιεχόμενον καὶ νὰ ἔχωσιν αὐτὸ πάντοτε ἐν νῷ.

3. Ὅταν οἱ μαθηταὶ ἐθισθῶσι πῶς ἐν τῇ ἀνγχνώσει, τότε ἡ ἄρσις τῶν μηχανικῶν περὶ ταύτην δυσχερειῶν καταλείπεται εἰς τοὺς μαθητὰς διὰ τὴν κατ' οἶκον ἐργασίαν· οὕτω π. χ. μετὰ τὸ τέλος τοῦ μαθήματος λέγεται αὐτοῖς «τὸ τεμάχιον ἐκεῖνο ἀνγχνώσατε διὰ τὸ ἐπόμενον μάθημα».

4. Ἐν τῇ ἀποδοσει τοῦ περιεχομένου βεβλίας εὐταχία μὲν εἶναι ἡ χρῆσις καθαρουσῶν ἐκφράσεων, ἀλλ' ἡμῶς ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ τηρῆ ἑχθρικὴν στάσιν ἀπέναντι φραστικῶν τρόπων ἐκ τῆς κατ' οἶκον διχλέκτου τοῦ παιδὸς εἰλημμένων. Ἡ κυρία ἀπαιτήσις ἐν τούτῳ εἶναι, ὁ παῖς εὐχερῶς καὶ ἐν συνεχεῖ λόγῳ νὰ ἐκφράζηται περὶ τῆς ἐκυτοῦ ὑποθέσεως, ὕπερ θὰ ἐπιτύχη ἐν ἰδίῳ ἀφθῆ ἐλεύθερος νὰ ἐκφρασθῆ, καθ' ὃν τρόπον εἶναι συνηθισμένος. Πᾶσα διχοποή καὶ πᾶσα παρεκκλίσις τῶν ἐκφράσεων τοῦ παιδὸς ἐμποδίζει τὴν αὐτενέργειαν καὶ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα καὶ ἐν ταῖς εὐνουστάτις περιπτώσεσι ψελλήν τινα καὶ ἐπίπονον ὀρθὴν ἔκφρασιν, ἧς βεβλίας εἶναι πολλῶ προτιμότερα ἀπροσκόπως τῶν διανοημάτων διὰ λόγου ἐκδήλωσις, ἔστω καὶ

μετά τινων ἐν αὐτῷ πλημμελημάτων. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου δὲν πρέπει νὰ διακόπτηται ὁ μαθητῆς· τὸ πολὺ κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν διόρθωσιν τῆς ἀποδόσεως εἶναι δυνατὸν νὰ παρεισάγωνται ἐπιτηδεῖαι αἱ κατ'ἀλληλοὶ ἐκ τῆς καθαρουσύσης ἐκφράσεις.

Βεβαίως πρέπει ὁ μαθητῆς νὰ ἐθισθῆ εἰς τὴν ἐν τῇ καθαρουσίᾳ ἔκφρασιν καὶ ἐν τέλει σαφῶς καὶ ἀκριβῶς ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐγκαταμείξεως ἄλλοτριῶν γλωσσικῶν μορφῶν, ἀλλὰ καθαρῶς πρέπει νὰ ἐκφράζηται. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον δὲν ἐπέρχεται εὐθύς, ἀλλὰ ὅπως καὶ ἐν τῷ περὶ διδασκαλίας περὶ τὸ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι εἴπομεν διὰ μακρᾶς καὶ ἐπιμόνου ἀσκήσεως καὶ ἕξεως κατορθοῦται.

Ὡστε κατὰ τὰ εἰρημμένα ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἀναγνώσεως ἐν τῇ τάξει ταύτῃ δύναται νὰ θεωρηθῆ ἐπιτευχθεῖς, ἔταν οἱ μαθηταὶ οἰονδήποτε ἀναγνωστικῶν τεμαχίων, ὅπερ δὲν ὑπερβαίνει τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἀντίληψιν, ἀφ' οὗ ἄπαξ διεξέλθωσιν αὐτὸ σιωπηλῶς, νὰ δύνανται νὰ ἀναγνώσωσιν ὀρθῶς κατ' ἔννοιαν, νὰ μὴ ἀστοχῶσι δὲ καὶ περὶ τὰς κυριωτέρας ἀπαιτήσεις τῆς κατ' ἤθος ἀναγνώσεως, ἐὰν προηγουμένως ἐδιδάχθησαν αὐτό.

Αἱ πρὸς ἀπόκτισιν τῆς ἰκανότητος περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἀσκήσεις.

Ι. Ἐξέτασις τῆς μορφῆς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου.— Μετὰ τὴν εξέτασιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ὁ διδάσκαλος θὰ καθοδηγήσῃ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ νὰ ἀνεύρωσι πῶς τὰ διάφορα νοήματα ἐκφέρονται καὶ διὰ τί οὕτως ἐκφέρονται· ἀρχόμενος δὲ τῆς τοιαύτης ἐργασίας ὁ διδάσκαλος καθ' ἀπλούστατον τρόπον ἐξετάζει α') τὰς διαφόρους λέξεις, β') τὴν μορφήν τῶν προτάσεων, γ') τὴν ἀκολουθίαν τῶν νοημάτων τῶν διαφόρων προτάσεων καὶ δ') τὴν σύνδεσιν τῶν προτάσεων. Αἱ πρῶται τοιαῦται ἀσκήσεις πρέπει νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὸ νὰ ἐθίσωσι τὸν μαθητὴν νὰ προσέχη εἰς τὰς γλωσσικὰς μορφαὶς καὶ διὰ τῆς κατανοήσεως τῆς σχέσεως τῶν μορφῶν τούτων πρὸς τὸ περιεχόμενον νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐν τῷ μαθητῇ γένεσιν καὶ ῥιζοβόλησιν τοῦ συναισθήματος τοῦ ὕφους. Πρὸ παντὸς δὲ πρέπει νὰ κατανοήσωσιν οἱ παῖδες ὅτι αἱ ἐν τῷ βιβλίῳ ἐκφράσεις εἶναι

αί μάλιστα κατάλληλοι πρὸς τὴν διὰ λόγου ἐκδήλωσιν τῶν περιεχομένων ἐν τῷ μαθήματι νοημάτων· τοῦτο δὲ κατορθοῦται, ὅταν ἀνευρίσκονται ὅμοιοι ἐκφράσεις, ὧν τὸ ἀκατάλληλον πρὸς ἑκφορσιν τοῦ προκειμένου νοήματος καταδεικνύεται.

II. Γραφαὶ ἀσκήσεις.— **1. Ἀντιγραφὴ.** Ἡ ἄσκησις γίνεται ἐν τῇ τάξει αὐτῇ κατὰ τὰ πρῶτα ἐν ἀρχῇ μαθήματα ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ διδασκάλου, ὡς ἐν τῇ β' τάξει· εἶτα δὲ ἐπιβάλλεται ὡς κατ' οἶκον ἐργασία, εἰς ἣν ἐπιπροστίθεται τὰ νὰ παραβάλλωσι μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀντιγραφῆς αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ τὸ ἀντιγραφέν πρὸς τὸ πρότυπον. Μετὰ ταῦτα δὲ πρέπει νὰ ἐθισθῶσι οἱ μαθηταὶ τὴν ὀρθογραφικὴν μελέτην τοῦ πρὸς ἀντιγραφὴν μέρους μόνου των νὰ κάμνωσι, καθ' ὃν τρόπον ἐν τῷ σχολείῳ ἐγίνετο.

2. Καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ. Ἡ ἄσκησις αὕτη προπαρασκευάζεται ἐν τῷ σχολείῳ κατὰ τὸν λεχθέντα ἐν σ. 105 κ. ἐ. τρόπον.

Ἐν τῇ ὑπαγορεύσει ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ὑπαγορεύῃ ὀλοκλήρους προτάσεις καὶ οὐχὶ καθ' ἑκαστὰ ἀκατάληπτα, κειωρισμένα μέρη. Καὶ ἐὰν δὲ ἡ πρότασις εἶναι μακρὰ, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν διὰ μιᾶς νὰ διατηρηθῇ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν παιδῶν, πάλιν πρέπει κατὰ πρῶτον ὀλοκλήρον νὰ ἀναγνώσῃ αὐτὴν ὁ διδάσκαλος· μετὰ ταῦτα δ' εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθῇ αὕτη εἰς τμήματα καταληπτά καὶ οὕτω νὰ ὑπαγορευθῇ. Οἱ παῖδες ἀπαγγέλλουσι μετὰ ταῦτα τὴν πρότασιν καί, ἂν εἶναι δυσσημῶνεντος, ἐπαναλαμβάνουσιν αὐτὴν μέχρι ἐκμαθήσεως. Μετὰ δὲ ταῦτα γράφουσιν αὐτὴν.— Πρὸς ὀρθὴν ἀντιγραφὴν ἐπιβάλλεται πρῶτον ὁ διδάσκαλος νὰ ἀπαγγέλλῃ εὐκρινῶς ἕκαστον φθόγγον καὶ οὐχὶ λίαν ταχέως, ἵνα οἱ μαθηταὶ δύνανται ὀρθῶς ν' ἀντικαθίστανται ἑκάστης λέξεως. Δὲν πρέπει δὲ νὰ σπεύδῃ ν' ἀγάγῃ εἰς πέρας τὴν ἄσκησιν ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ· διότι οἱ μαθηταὶ δὲν θὰ δύνανται ἐσκεμμένως νὰ γράψωσι καὶ θὰ ἀναγκασθῶσι νὰ κωκογραφῶσιν. Ἐξ ἄλλου δ' ὅμως δὲν πρέπει λίαν βραδέως νὰ προβαίῃ, διὰ νὰ εἶναι οἱ μαθηταὶ πάντοτε ἀπασχολημένοι καὶ νὰ μὴ στρέφωσιν ἄλλαχοῦ τὰς σάψεις των. Ὁ διδάσκαλος δ' ὑπαγορεύων πρὸ παντός πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τοῦτο. τὸ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ἑκάστην πρότασιν. Ἐὰν ὁ μαθητὴς γινώσκῃ, ὅτι ἐκεῖνο ὑπερ θὰ γράψῃ θὰ ἀκούσῃ κατ' ἐπανάληψιν, τότε εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ προσέχῃ κατὰ τὴν πρώτην ἐκφορὰν αὐτοῦ.

Τὴν διόρθωσιν κάμνει ὁ διδάσκαλος δι' ἐρυθρὰς. Ἐκαστον σφάλμα

δηλοῦται δι' ὀριζοντίας ὑπ' αὐτὸ γραμμῆς καὶ σημειοῦται ἐν τῷ περιθωρίῳ διὰ καθέτου, ἀλλὰ δὲν διορθοῦται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Ὑπὸ τὴν ἐργασίαν γράφεται ἐθεωρήθη, ἡ ἡμερομηνία καὶ λέξις τις δηλοῦσα κρίσιν περὶ τῆς γενομένης ἐργασίας καὶ ἡ μονογραφή τοῦ διδασκάλου π. χ. ἐθεωρ. 17, 11, 906.

Καλῶς Π. Β.

Ἡ κυρίως διόρθωσις τῶν σφαλμάτων εἶναι ἔργον τοῦ μαθητοῦ. Οὗτος διορθοῖ κατὰ πρῶτον ἕκαστον σφάλμα χωριστὰ ἐν τῷ τετραδίῳ, εἶτα γράφει ὠρισμένους φορὰς (ἑκὼς ἢ 10κὼς) τὴν διορθωθείσαν λέξιν, πρὸς ἄσκησιν τοῦ ὀρθοῦ.

3. Ἀπὸ μνήμης γραφή. Αὕτη γίνεται καθ' ὄν καὶ ἐν τῇ προηγουμένη τάξει τρόπον.

III. Ἐκθέσεις.— Κατὰ τὸ τρίτον σχολικὸν ἔτος ἀποπειρῶνται τὸ πρῶτον οἱ μαθηταί, ὅπως μικρὰς τινεὶ ἐκθέσεις γράψωσιν. Ἦτοι τὸ τρίτον ἔτος, ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς διδασκαλίας, εἶναι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν κυρίως διδασκαλίαν τῶν ἐκθέσεων. Ἡ ὕλη διὰ τὰς πρώτας ταύτας ἀποπειράς τῶν ἐκθέσεων πρέπει νὰ εἶναι ἐντελῶς γνωστὴ ἐκ τῆς προηγουμένης μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας καὶ νὰ ἔχη διεγερθῆ τὸ δικαίτερον τῶν μαθητῶν πρὸς ταύτην. Ἡ διδασκαλία δ' ἐν τούτοις βραίνει ὡς ἑξῆς :

α') Ὁ μαθητὴς ἐπαναλαμβάνει ἐν συνεχεῖ λόγῳ τὴν ἤδη αὐτῷ γνωστὴν ὕλην κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῷ τρόπον τῆς ἐκφράσεως.

β') Διὰ συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων χειραγωγούμενος ὁ μαθητὴς ἐκφέρει ἀριθμὸν τινὰ μικρῶν προτάσεων, αἵτινες συμπρακτιθέμεναι ἀποτελοῦσι τὴν ἐκθεσιν. Δι' ἐκάστην πρότασιν ἀπευθύνεται ἰδίᾳ ἐρώτησις.

γ') Μετὰ τὴν ὑπ' ἐνὸς μαθητοῦ ἐκφορὰν ἐκάστης προτάσεως, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνάγκη, οἱ λοιποὶ μαθηταὶ καθοδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διορθοῦσι τὴν ἐξενεχθεῖσαν πρότασιν.

δ') Ἀφ' οὗ αἱ διάφοροι αὗται προτάσεις τῆς ἐκθέσεως σχηματισθῶσιν, ἐπαναλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ πρώτου μαθητοῦ τὸ μὲν βοηθημένου δι' ἐρωτήσεων, τὸ δὲ καὶ ἄνευ τούτων. Ἡ ἐπανάλυψις δὲ ἐξακολουθεῖ, ἕως οὗ ἡ μικρὰ ἐκθεσις καταστῆ κοινὸν κτῆμα τῆς τάξεως.

ε') Ἡ ὀρθογραφία προπαρσκευάζεται τὸ μὲν δι' ἀνυγραφῆς καθ' ὑπαγούρευσις τῶν ἤδη γνωστῶν λέξεων, τὸ δὲ δι' ἀκριβοῦς ἐξετάσεως

του τρόπου τῆς γραφῆς τῶν πρώτων ἀπαντωσῶν λέξεων. αἴτινες μετὰ ταῦτα ἀναγράφονται ἐπὶ τοῦ πίνακος καὶ ἐν τοῖς τετραδίοις.

στ') Μετὰ τὴν ὀρθογραφικὴν ταύτην προπαρσκευὴν γράφεται ἡ ἔκθεσις ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τινος μαθητοῦ.

ζ') Τελευταίον καταγράφεται ἡ ἔκθεσις ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀπὸ μνήμης ἐν τοῖς τετραδίοις καὶ εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἀναγινώσκεται γεγωνυῖα τῆ φωνῆ ὑπὸ τινος μαθητοῦ καὶ διορθοῦται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

Ἄπο τοῦ β' ἐξαμήνου δ' ὅμως μεταβάλλεται ἔν τισιν ἡ διδασκαλία αὕτη τῶν ἐκθέσεων ὡς ἐξῆς :

Ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ἀναφερομένης β' περιπτώσεως ὁ διδάσκαλος πρέπει οὕτω νὰ διατυποῖ τὰς ἐρωτήσεις, ὥστε νὰ συνδέωνται κατὰ τινὰ τρόπον αἱ πρυτάσεις ἐκεῖναι, αἴτινες πρέπει νὰ συνάπτωνται.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνύρσειν τοῦ κειμένου τῆς ἐκθέσεως ἡ ἐργασία προβαίνει ὡς ἐξῆς (ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν ε', στ', καὶ ζ' περιπτώσεων) :

ε') Τὸ ἀποκτηθὲν κείμενον τῆς ἐκθέσεως ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐπὶ τοῦ πίνακος.

στ') Οἱ μαθηταὶ προσκλούμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκόντος καὶ καθοδηγούμενοι ὑπ' αὐτοῦ δηλοῦσι τὰς ἐνυπαρχούσας ἐν τῇ ἐκθέσει ἐννοίας καὶ ἄλλως· αἱ μεταβολαὶ δ' αὐταί, ὅταν εἶναι ὀρθαί, ἀναγράφονται ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀνωθεν τῶν μεταβλητέων μερῶν.

ζ') Μετὰ ταῦτα τὸ οὕτω μεταβληθὲν κείμενον ἐπαναλαμβάνουσιν οἱ μαθηταὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνὰ εἰς, εἶτα δὲ ἐν χορῶ, ἕως οὗ ἐντελῶς μάθωσιν αὐτό.

η') Οἱ δύσκολοι λέξεις καὶ ἐκεῖναι αἴτινες ἐγνώσθησαν μὲν ἄλλοτε, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει πλήρης βεβαιότης ὅτι εἰσὶν ἐντελῶς γνωσταὶ τοῖς μαθηταῖς, καταγράφονται καθ' ὑπαγόρσειν τοῦ διδασκάλου. Ἐπειτα ἐξετάζεται ἡ ὀρθογραφία τῶν πρώτων ἀπαντωσῶν λέξεων καὶ ἀναγράφονται αὗται ἐπὶ τοῦ πίνακος καὶ ἐν τοῖς τετραδίοις. Καὶ ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν μήπω βεβηκίων περὶ τὴν ὀρθογραφίαν λέξεων καὶ τῶν πρώτων ἀπαντωσῶν, πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ διορθοῖ πάντα τὰ σφάλματα τῶν μαθητῶν, οἵτινες νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὴν ἀναγραφὴν, ἕως οὗ μηδὲν σφάλμα γίνηται, ἡ δὲ ὀρθὴ γραφὴ ἐντυπωθῆ εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν.

θ') Ἐπαναλαμβάνεται ἡ ὅλη ἔκθεσις προφορικῶς, δηλουμένων ἄμα καὶ τῶν σημείων τῆς στίξεως.

ι) Ἐν τέλει καταγράφεται ἡ ἔκθεσις ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐν τοῖς τετραδίοις καὶ διορθοῦται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

Παραδείγματα ἐκθέσεων κατὰ τὸ τρίτον ἔτος.

Αἱ τέσσαρες ὄραι τοῦ ἔτους.

(Ἐκ ποιήματ. τοῦ Ἀναγνωσματ. Ἀποστολοπούλλου)

Ἡ ἀνοιξὶς φέρει ὠραία ἄνθη· τὸ θέρος φέρει γλυκεῖς καρπούς. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τὰ φύλλα τῶν δένδρων πίπτουσιν. Κατὰ τὸν χειμῶνα ἡ [χιῶν καλύπτει τὴν γῆν.

Ὁ τέτιξ.

Ὁ τέτιξ ἔδει ὅλον τὸ θέρος. Τὸν χειμῶνα δὲν ἔχει νὰ φάγῃ τίποτε. Τότε ζητεῖ ἀπὸ τὸν μύρμηκα τροφήν. Ὁ μύρμηξ δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτόν.

Τὰ τοιαῦτα εἶδη τῶν ἐκθέσεων, ἐν οἷς ἀπνιτεῖται περίληψις τοῦ περιεχομένου, εἶναι δυσχερέστερα ἐκείνων, ἐν οἷς ἀπλῆ ἀναδιήγησις ἀπαιτεῖται ἢ ἡ ἔννοια ἀπλῶς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἀποδίδεται. Σημειωτέον δὲ ὅτι σχεδὸν πάντα, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαίρεσεων, τὰ ἀναγνωστικὰ τεμάχια τῶν πλείστων ἀναγνωσματῶν τῆς τάξεως ταύτης εἶναι δυστυχῶς τοιαῦτα, ὥστε ἐκ τούτων μόνον περίληψις τοῦ περιεχομένου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὕλη τῶν ἐκθέσεων. Περὶ δὲ τῶν πρώτων ἐκθέσεων, ὅταν ταύτας πρότερον ὁ διδάσκαλος διηγήθῃ ἢ ἡ ὕλη αὐτῶν λαμβάνηται ἐκ τῆς πραγματογνωσίας ἢ ἐξ ἄλλων μαθημάτων ἢ τοῦ σχολικοῦ βίου, ἀρμύζει νὰ γίνῃ λόγος ἐκτενὴς ἐν ἰδίῳ περὶ ἐκθέσεων βιβλίῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΕΤΟΣ

Ἐν τῇ τετάρτῃ τάξει ἡ διδασκαλίη βραίνει ὁμολῶς κατὰ τὰς ἡδὴ ἐκτεθεῖσας ἀρχάς. Δι' ὃ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ γίνονται:

1. Δήλωσις τοῦ σκοποῦ.

2. Προπαρασκευή, εἰσάγουσα τὸν μαθητὴν εἰς τὸ διδασκόμενον μάθημα κατὰ τὰ ἐν τῷ Β' βιβλίῳ εἰρημένα.

3. Κατανόησις τοῦ περιεχομένου, καθ' ἣν

α') ἀναγινώσκειται ἕκαστον τμήμα καὶ ἀποδίδεται τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ·

β') διορθοῦται ἡ ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου, γινομένης τῆς καταλλήλου διασφρητικῆς ἐξετάσεως·

γ') μετὰ δευτέρην ἀνάγνωσιν τοῦ τμήματος, ἀποδίδεται τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ διὰ μιᾶς φράσεως·

δ') ἀφ' οὗ οὕτως ἀποδοθῆ τὸ περιεχόμενον ὅλων τῶν τμημάτων τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχηματισθεισῶν φράσεων ἀποδίδεται τὸ περιεχόμενον ὅλου τοῦ μαθήματος·

ε') ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων κατ' ἄνωγονται ἢ ἐμβάθυνσις εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ ἀνευρίσκονται αἱ ἐν τῷ μαθηματικῷ ἔννοιαι, τὰ διεγειρόμενα συνκισθήματα, τὰ ἐλκτῆρια κ.τ. λ. καὶ ἐμβάθυνουσι οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν θέσιν, κατὰστασιν, τρόπον ἐνεργείας τῶν ἐν τῷ ἀναγνωστικῷ τεμαχίῳ εἰσαγομένων ὡς δρώντων προσώπων.

4. Κατ' ἤθος ἀνάγνωσις.

Ὅτι ἤδη ἐν τῷ ἔτει τούτῳ οἱ μαθηταί, ἱκανῶς ἤδη περὶ τὴν μηχανικὴν καὶ λογικὴν ἀνάγνωσιν ἀσκηθέντες, πρέπει νὰ μάθωσι νὰ ἀναγνώσκωσι κατ' ἤθος, εἶναι εὐνόητον. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀσκήσιν ταύτην δὲν εἶναι προσφυῆ πάντῃ τὰ ἀναγνωστικὰ τεμάχια, ἀλλὰ κυρίως ἐκεῖνα, ἐν οἷς διέγευσι τις τῆς ψυχῆς ἐκφάνεται. Ἐν τοῖς τοιούτοις μετὰ τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἐν αὐτῷ δηλουμένων συνκισθημάτων ἀνευρίσκειται ὁ ἀρχικὸς τόνος, ὅστις πρέπει νὰ ἐπικρατῆ ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ ἐκάστοτε προκειμένου τεμαχίου. Μεθ' οὗ ὀρίζεται ὁ ῥυθμὸς τῆς ἀπαγγελίας. Ὁ διδάσκαλος δὲ ἀναγνώσκων κατ' ἤθος ἐπιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀναγνώσεως. Μετὰ ταῦτα ὁ διδάσκαλος στρέφει τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὰ σημεῖα τῆς στίξεως· πρὸς τοῦτο δὲ

α') μαθητῆς τις ἀναγινώσκει τὸ κείμενον σταματῶν πρὸ ἐκάστου σημείου τῆς στίξεως, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ παρκατηροῦσιν ἐν τῷ βιβλίῳ·

β') ἐπαναλαμβάνει δεύτερος μαθητῆς τὴν ἀνάγνωσιν σταματῶν πρὸ ἐκάστου σημείου τῆς στίξεως, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ μαθηταί, ἔχοντες τὰ βιβλία κεκλεισμένα, ὀνομάζουσιν ἐν χορῷ τὰ κατ' ἀλλήλα σημεῖα ἐν τοῖς σχετικοῖς χωρίοις·

γ') ἐξετάζεται ὁ λόγος, δι' ὃν τίθενται τινὰ τῶν σημείων. Εἶτα ἐπακολουθεῖ ἢ κατ' ἤθος ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀνάγνωσις, ἢ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων καὶ ἢ ἀσκήσις πρὸς τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν, ἕως οὗ καὶ οἱ ἀσθενεῖς μαθηταὶ καταδείξωσιν, ὅτι ἔλαβον ἰδέαν τινὰ αὐτῆς.

Ἐφ' ὅσον δὲ θὰ προδινήῃ ἢ δεξιότης τῶν τροφίμων περὶ τὴν κατ'

ἦθος ἀνάγνωσιν, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτῆ ὀλιγώτερον θὰ ἐπανκλαμβάνηται καὶ βραθυμῶδὴν ἢ ἐπικνάληψιν θὰ ἀπαιτῆ βραχυτέρον χρόνον.

Ἐὰν εἶναι κατ'ἀλλήλον τὸ ἀναγνωστικὸν τεμαχίον, ἐκμανθάνεται ἀπὸ μνήμης.

Γραπταὶ ἀσκήσεις.—1. Ἡ ἀντιγραφὴ ἐξκολουθεῖ καὶ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ κατὰ τὸν ἐν σελ. 104 ἐκτιθέμενον τρόπον. Ἡ ἄσκησις αὕτη πρέπει νὰ ἐξκολουθήσῃ, ἕως οὔ οἱ μαθηταὶ συνηθίσωσιν ἀπτιξίως νὰ ἀντιγράψωσιν ἀπὸ οἰουδήποτε κειμένου. Ὡς δὲ τοῦτο κατορθωθῆ, πρέπει νὰ πύση ἡ ἄσκησις αὕτη. Ἄν δὲ δὲν κατορθωθῆ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ, πρέπει νὰ ἐξκολουθήσῃ καὶ κατὰ τὰς ἀνωτέρας, ἕως οὔ ἐπιτευχθῆ ὁ σκοπὸς αὐτῆς. Λέγομεν δὲ τοῦτο, διότι ἡμεῖς εἴδομεν πολλάκις μαθητὰς καὶ κατὰ τὸ ἔβδομον ἔτος τῆς φοιτησεώς των νὰ μὴ δύνανται ὀρθῶς νὰ ἀντιγράψωσιν· αἴτιον δὲ τούτου εἶναι ἡ ἔλλειψις μεθοδικῆς διδασκαλίας καὶ ἀσκήσεως περὶ τὴν ἀντιγραφὴν.

2. Ἡ κατ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ πρέπει βεβήτως νὰ ἐξκολουθήσῃ κατὰ πάντα τὰ ἔτη τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης. Μέχρι δὲ ποίου χρόνου ἡ μάθησις τῆς ὀρθογραφίας θὰ γίνηται ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἀπὸ ποίου χρόνου ὁ διδάσκαλος τὴν μάθησιν ταύτην ὡς κατ' οἶκον ἐργασίαν θὰ καταλείπη τοῖς μαθηταῖς, θὰ ὀρίσῃ αὐτὸς οὗτος ὀδηγούμενος ὑπὸ τῆς περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ἐκνότητος τῶν τροφίμων.

3. Ἡ ἀπὸ μνήμης γραφὴ ἀπομνημονευθέντος κατ' οἶκον τεμαχίου γίνεται μετὰ σύντομον ἐξέτασιν τῆς καταλλήλου τοποθετήσεως τῶν σημείων τῆς στίξεως καὶ τοῦ εἰς πρὸςγράφους χωρισμοῦ, κατὰ τὸν ἐν τῷ οἰκείῳ μέρει τοῦ Β' βιβλίου ἐκτεθέντα τρόπον.

Ἀσκήσεις περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης.—1. Ἐξετάσεις τῆς μορφῆς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου. Ἐν ταύτῃ ἰδίῳ ἐξετάζονται κατ' ἐκτετατὰς διαφοροὶ λέξεις καὶ ἐκφράσεις. Ἀλλὰ διὰ τούτου δὲν θέλομεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐντελῶς πρέπει νὰ ἀποκλεισθῆ καὶ πᾶσα τῆς μορφῆς τῶν προτάσεων καὶ τῆς ἀκολουθίας τῶν νοημάτων ἐξετάσις· ἐννοεῖται δ' ὅμως ὅτι ἐν ταύτῃ ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ περιορίζηται εἰς τοιαύτας πρᾶξησεις, τὰς ὁποίας δύνανται οἱ παῖδες τῆς τάξεως ταύτης νὰ κατανοήσωσι, καὶ νὰ ἀρκῆται εἰς τὰ στοιχειωδέστατα καὶ ἀναγκαιότατα.

2. Διάφορα εἶδη ἐκθέσεων ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου

(λεκτικά ασκήσεις). Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων (ιδ. σ. 114 κ. ε.) εἰδῶν τῶν ἀσκήσεων, ἐν τῇ τάξει ταύτῃ δύνανται νὰ γίνωσι τὰ ἐξῆς:

α') Μεταβολὴ περὶ λέξεις ἢ φράσεις.

β') Ἀφίρσεις τῶν προσώπων ἢ ἐνός μόνου προσώπου ἀπὸ τινος διηγήματος.

γ') Μεταβολαὶ χρόνων, προσώπων ἢ καὶ ἀριθμῶν ἐν τινι διηγήματι.

δ') Ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου δι' ἰδίων τῶν παιδῶν ἐκφράσεων.

ε') Μετατροπὴ ποιήματος εἰς πεζόν.

ς') Ἐπιτομὴ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου.

ζ') Παρεμβολὴ μικρῶν τινῶν προσθηκῶν λεχθεισῶν ἐν τῇ κειμενῶν ἡσκει τοῦ περιεχομένου.

η') Ἐκτενεστέρα διάπλασις τοῦ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου, δι' ἐρωτήσεων τοῦ διδασκάλου προκαλουμένη.

θ') Κατὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐκτίθεται γεγονός τι ἐν τῷ βιβλίῳ νὰ ἐκτεθῆ ὁμοίον τι γεγονός, ὕπερ ἄλλοθεν εἶναι γνωστὸν τοῖς μαθηταῖς.

3. *Προφορικὴ ἐκθέσις.* Τὰ πρῶτα τρεῖς ἔτη χρησιμεύουσιν ὡς προεισχωγῆ εἰς τὰς ἐκθέσεις· κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἡ διδασκαλία μεθοδικῶς καὶ σκοπίμως ἐν τούτῳ βαίνουσα δύνανται νὰ εἶναι πολύτιμος προκαταρκτικὴ ἐργασία τῶν ἐκθέσεων. Κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος ἀργεταὶ ἢ καθ' αὐτὴν ἐργασίᾳ τῆς μορφώσεως τοῦ ὕφους· διδασκαλίᾳ καὶ ἄσκησις ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἀναγκαίας ἰκανότητος πρὸς ὀρθὴν, ἀπληρισμένην καὶ κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν διὰ λόγου παράστασιν τῶν διανοημάτων.

Αἱ ἐκλεγχομένη ἢ ἐκλεγχομένη ἄσκησις διεξχθήσεται πρῶτον προφορικῶς ὡς ἐξῆς:

α') Ὅριζεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἡ ἐκθέσις, ἣτις θὰ γίνη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνγνωστικοῦ τεμαχίου καὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὐτῆς.

β') Διὰ συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων καθοδηγούμενος ὁ μαθητὴς συνάγει τὸ ὕλικόν τῆς ἐκθέσεως.

γ') Ἀφ' οὗ καθορισθῶσι τὰ μέρη τῆς ἐκθέσεως καὶ τὸ περιεχόμενον ἐκάστου μέρους, ὁ διδάσκαλος δι' ἐρωτήσεων προκαλεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ ἀποτυπώσωσιν εἰς προτάσεις ἀπλᾶς καὶ καθαρῶς Ἑλληνικὰς τὴν ἐκθεσιν.

δ') 'Αφ' οὗ ἐκάστη μικρὰ περίοδος διευτυπωθῆ ὑπὸ τινος μαθητοῦ, διορθοῦται καὶ συμπληροῦται ὑπὸ τῶν λοιπῶν.

ε') Μετὰ ταῦτα ἐπαναλαμβάνεται ἡ διορθωμένη αὕτη ἐκθεσις ὑπὸ τῶν λοιπῶν μαθητῶν, διορθοῦνται τὰ γενόμενα σφάλματα καὶ ἡ ἐπανάληψις ἐξκολουθεῖ, ἕως οὗ ἄνευ σφάλματος ἡ ἐκθεσις ἀπαγγελοῖθῃ.

ς') Οἱ μαθηταὶ προκαλοῦμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἐπιφέρουσι διαφοροὺς ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἐκθέσεως μεταβολάς. (Κατὰ τὰς πρώτας μόνον ἐκθέσεις ἔλον τὸ εὐρεθὲν κείμενον τῆς ἐκθέσεως ἀναγράφεται ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.) Αἱ μεταβολαὶ αὗται ἀναγράφονται ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος.

ζ') Εἶτα οἱ μαθηταὶ παρεισάγοντες τὰς ἀγνωρισθείσας ὡς ὀρθὰς μεταβολάς, ἐν συνεχεῖ λόγῳ ἐπαναλαμβάνουσιν αὐτάς, ἕως οὗ τὰς ἐντυπώσωσιν ἐν τῷ νῷ.

'Απὸ τοῦ β' ὅμως ἐξακμήνου οὐδ' αἱ μεταβολαὶ δὲν ἀναγράφονται ἐπὶ τοῦ πίνακος. 'Αλλ' ἀντὶ τούτου μετὰ τὴν προφορικὴν ἀπόδοσιν τῆς ὅλης ἐκθέσεως μετὰ τῶν μεταβολῶν, οἱ μαθηταὶ ἐρωτῶμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ μάθωσι τὰς ἀπκνήσεις τῶν ἐξῆς ἐρωτήσεων·

α') ἐκ πόσων μερῶν συνίσταται ἡ ἐκθεσις· β') πόσας προτάσεις ἔχει ἕκαστον μέρος· γ') πῶς συνδέονται αἱ διάφοροι προτάσεις.

4. **Γραπτὴ ἐκθεσις.** α') Προπαρασκευαστικὸν ὑπαγορεύμα λέξεων ὧν ἡ ὀρθογραφία εἶναι ἀβέβαιος, καὶ σειρῶν λέξεων καὶ προτάσεων συντόμων, ὅταν ἡ ὀρθογραφία τῶν ἐν ταῖς προτάσεσι ταύταις λέξεων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συντάξεως ἢ τῆς σημασίας ἢ ὑπενθυμίζεται διὰ γνωστῶν παραδειγμάτων. Διόρθωσις τοῦ ὑπαγορευμάτος καὶ ἐντύπωσις ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ ὀρθοῦ.

β') Ἐξέτασις τῆς ὀρθογραφίας τῶν πρώτων ἀπκνωσῶν λέξεων. 'Αναγραφή αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος καὶ συγχρόνως ἐν τοῖς τετραδίοις.

γ') Ἐπανάληψις τῆς ὅλης ἐκθέσεως μετὰ δηλώσεως τῶν σημείων τῆς στίξεως.

δ') 'Αναγραφή τῆς ἐκθέσεως ἐν τοῖς τετραδίοις καὶ διόρθωσις ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΠΕΜΠΤΟΝ ΕΤΟΣ

Ἡ διδασκαλία τῶν ἀνεγνωστικῶν τεμαχίων, ἡ περὶ τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου ἀναφερομένη, γίνεται ὅπως καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Καὶ εἶναι μὲν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὰ ἀνεγνωστικὰ τεμάχια μακρότερα, ἀλλ' ὅταν ἤδη οἱ μαθηταὶ ἔχωσι κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἐπὶ συντομωτέρων καὶ εὐκολωτέρων τεμαχίων ἐργασθῆ, ὅπως ἤδη ἀνωτέρω ὑπεδείχθη, τότε αἱ πλείεσται δυσχέρειαι ἔχουσιν ἀρθῆ καὶ ἡ ἐργασία ταχυτέρω τῷ ῥυθμῷ βάλινουσιν ἐπιτρέπει τὴν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ μεθοδικὴν ἐπεξεργασίαν πλείονος ὕλης, ὅπερ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνηται, διότι μεθοδική τις ἐνότης ἐν μαθήματι τῆς τάξεως ταύτης περιλαμβάνει πολὺ περισσώτερον ὕλην ἢ ἐν μαθήματι προηγουμένης τινὸς τάξεως. — Μόνον ἐν τῇ προπαρασκευῇ, ἐπειδὴ τὸ λεκτικὸν μᾶλλον τῆς μητρικῆς ἀφίσταται, εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνωσι πλείονές πως παρατηρήσεις ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τῶν κλινοφανεστέρων γραμματικῶν μορφῶν καὶ συντάξεων. Ἄλλ' αὐταὶ οὔτε πρέπει νὰ γίνωνται ἄνευ ἀνάγκης οὔτε νὰ ἐκτείνωνται πέρα τοῦ δέοντος· ὅπου δὲ τὸ γλωσσικὸν συνκείμενον ἀσφαλῶς καθοδηγῆ, ἡ γραμματικὴ διδασκαλία εἶναι περιττὴ. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει ἄνευ ἀνάγκης νὰ ἐκτείνηται, καθ' ὅσον καὶ ἐν τῇ προφορικῇ προπαρασκευῇ τῆς ἐκθέσεως καὶ ἐν τῇ διορθώσει τῶν σφαλμάτων τῆς γραπτῆς ἐκθέσεως ἢ παραστῆ ἀνάγκη νὰ ἐπενέλθῃ εἰς τὴν γραμματικὴν διδασκαλίαν.

Καὶ ἐν τῇ κατ' ἤθος ἀναγνώσει, εἶναι ἀνάγκη νὰ προσέχη ὁ διδάσκαλος, ἐπιβάλλων εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἀπομιμῶνται τὴν ἐκτουτοῦ ἀπαγγελίαν καὶ προάγων αὐτοὺς εἰς τὴν τελείαν ἀναγνώσιν διὰ τῶν ἤδη γνωστῶν παρατηρήσεων καὶ διασαφήσεων καὶ δι' ἐπικειλημμένης διορθώσεως καὶ ἀσκήσεως περὶ ταύτην.

Ἐξέτασις τῆς μορφῆς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου. — Κατὰ ταύτην θὰ ἐξετάζωνται ἤδη αἱ διάφοροι τροπικαὶ ἐκφράσεις καὶ ἡ διαφορὰ αὐτῶν ἀπὸ τῆς κυρίως, τὰ διάφορα σχήματα οὐ μόνον τῆς λέξεως ἀλλὰ καὶ τῆς διανοίας, τὰ κοσμητικὰ καὶ χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα· προσέτι θὰ ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν περὶ τὰς φρά-

σεις, δι' ὧν κατορθοῦνται ἡ ζωηρότης καὶ ἡ ἐνάργεια τῆς ἐκφράσεως, καὶ οἱ φραστικαὶ ἐν γένει τρόποι, δι' ὧν ὁ συγγραφεὺς ἐπιδραῖ ἐπὶ τοῦ θυμοῦ τῆς ψυχῆς, ἐφ' ὅσον βεβχίως τὰ τοικῶτα εἶναι δυνάτων νὰ κατκνώσωσιν οἱ μικροὶ μαθηταί. Ἄλλὰ περὶ τὰς τοιαύτας περὶ κτηρήσεις δὲν θὰ κατκνώσῃ πολὺν χρόνον ὁ διδάσκαλος· καὶ τὰ ἀνεγνωστικά δὲ τεμάχια τῆς τάξεως τούτης δὲν παρέχουσι τὸ ἐνδύσιμον πρὸς ἐκτενῆ τῶν εἰρημένων διδασκαλίαν, καθ' ὅτι κυρίως, ἐκτὸς τῶν ποιημάτων, ἀνήκουσιν εἰς τὸν ἰσχνὸν τοῦ λόγου χαρακτῆρα καὶ οὐχὶ εἰς τὸν μέσον ἢ τὸν ὑψηλόν, οἵτινες πολλὰς τροπικὰς ἐκφράσεις καὶ σχήματα περιέχουσιν· οὐδὲ οἱ μαθηταὶ εἶναι πνευματικῶς ὄριμοι, ὅπως κατκνώσωσιν ἐκτενῆ περὶ τῶν τοιούτων διδασκαλίαν. Δι' ὅ, καταλείπων τὴν λεπτομερεστέραν περὶ τῶν τοιούτων ἐξέτασιν εἰς τὰς ἀνωτέρως τάξεις ὁ διδάσκαλος θὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν περὶ τὴν ἐξέτασιν ὅλων προτάσεων καὶ θὰ ἀσχοληθῇ εἰς τούτην κατὰ τὰ ἐν ταῖς γενικαῖς ὁδηγίαις εἰρημέναις.

Ἐκθέσεις.—Αἱ ἐκθέσεις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καθαρὰ ἀποδόσεις τῆς ἀνεγνωστικῆς ὕλης, ἥτις πρότερον ἔτυχε τῆς δεούσης μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας, καὶ γραπτὰ ἐξεικονίσεις τῶν μετὰ τὴν κατκνώσιν τοῦ περιεχομένου γενομένων λεκτικῶν ἀσκήσεων. Μᾶλλον αὐτοτελεῖς ἐργασίαι θὰ ἦσαν ἀκόμη πρόωροι διὰ τοὺς μαθητάς. Καὶ ὡς μὲν λεκτικὰ ἀσκήσεις καὶ ἐν τῇ τάξει τούτῃ δύνανται νὰ χρησιμοποιήσωσιν αἱ πλείεσται τῶν ὀρισθεισῶν διὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, δι' ἧς βεβχίως, ἐφ' ὅσον προχωρεῖ ἡ τε ἡλικία καὶ ἡ ἰκανότης τῶν μαθητῶν, αὐξάνουσι καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ διδασκάλου, ὅστις καθοδηγεῖ τοὺς μαθητάς νὰ κάμνωσιν ἐκτενεστέρας καὶ ἀναλόγους πρὸς τὴν προϊούσαν πνευματικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν τὰς τε προφορικὰς καὶ τὰς γραπτὰς ἐκθέσεις. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων καὶ αἱ ἐξῆς ἀσκήσεις δύνανται νὰ γίνωσιν :

α') Τροπὴ πλάγιου λόγου εἰς εὐθὺν καὶ εὐθέως εἰς πλάγιον.

β') Μετασχηματισμὸς διηγήματος προερχόμενος εἴτε ἐκ μεταβολῆς περὶ τὴν ἐξέλιξιν γεγονότος τινὸς ἐκ τῶν ἐν τῷ διηγήματι τούτῳ ἀναφερομένων, εἴτε ἐκ τῆς μεταβολῆς ἐλατηρίου τινὸς τῶν ἐν τῷ διηγήματι ἀναφερομένων προσώπων.

γ') Ἐν τινι διηγήματι παρεμβολὴ μικρᾶς περιγραφῆς, εἰς ἄλλου μέρους τοῦ ἀνεγνωστικοῦ βιβλίου γνωστῆς.

Ἡ δὲ μεθοδικὴ τῶν ἐκθέσεων ἔχει ὧδε :

1. Μετὰ τὴν ἀναλυτικὴν συλλογὴν τοῦ ὑλικοῦ ἀνεύρισκονται πρῶτον τὰ κύρια σημεῖα τῆς γραπτῆς ἐκθέσεως, ἅτινα ἀναγράφονται ἐπὶ τοῦ πίνακος. Ταῦτα ἀνεύρισκονται ἐκ τῆς διηγήσεως ἄνευ δυσχερειῶν πολλῶν.

2. Μετὰ ταῦτα ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ κειμένου τῆς ἐκθέσεως δὲν πρέπει νὰ ἐπιμένῃ ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν ἀκριβολόγον κατὰ λέξιν συμφωνίαν τῶν προτάσεων μετὰ τὸ ὅλον τῶν μαθητῶν. Καθ' ὅσον προάγεται ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ περὶ τὸν χειρισμὸν τῆς γλώσσης ἱκανότης τῶν μαθητῶν, ἐπὶ τοσοῦτον πρέπει νὰ παρέχεται αὐτοῖς μείζων ἀτομικὴ ἐλευθερία ἐν τῇ διαπλάσει τῶν προτάσεων. Βεβαίως συμφωνία τις πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐν τοιοῦτῳ μέτρῳ, ὥστε κοινὴ τις ὀρθογραφικὴ ἐξέταξις νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ.

Κατὰ ταῦτα χωρὶς νὰ ἀπαιτῆται ἡ ἐπὶ λέξει συμφωνία τῶν προτάσεων παρὰ πάντων τῶν μαθητῶν, ὁ διδάσκαλος ἀποτείνων συγκεντρωτικὰς ἐρωτήσεις προκαλεῖ διὰ τούτων τοὺς παιδὰς, νὰ εἰπωσὶ τὰς προτάσεις, αἵτινες συνκποτελοῦσι τὰς περιόδους. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ περίοδοι εἶναι σύντομοι ἐν τῇ τάξει ταύτῃ, ἐνθα ἐπικρατεῖ ἡ παρτακτικὴ σύνδεσις τῶν προτάσεων. Διὰ τοῦτο εἶναι εὐκόλον ὁ διδάσκαλος τοιαύτας ἐρωτήσεις νὰ ἀποτείνῃ εἰς τοὺς μαθητάς, εἰς τὰς ὑποῖαξ ἢ προσήκουσα ἀπάντησις νὰ μὴ δύναται νὰ ἐξενεγθῇ ἄλλως ἢ δι' ὀλοκλήρου περιόδου· οὕτω δὲ ἐπιβάλλον εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκφράζωσι τὸν λόγον οὐχὶ κατὰ προτάσεις ἀλλὰ κατὰ περιόδους, θὰ συνηθίσῃ αὐτοὺς κατὰ μικρὸν νὰ ἐκφέρωσι καὶ ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τῶν ἄνευ δικοπῆς ὅλας τὰς προτάσεις τὰς εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον ἀνηκούσας.

3. Εὐνόητον εἶναι ὅτι σφάλματα, ἅτινα ἐν τῇ ἐκφορᾷ παρουσιάζονται, θὰ διορθῶνται. Μετὰ ταῦτα ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐκθεσις κατὰ τὰ κύρια σημεῖα· δηλαδὴ μαθητῆς τις, ὀριζόμενος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, λέγει τί θὰ γράψῃ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει (ἦτοι τί θὰ περιλαμβάνηται ἐν τῷ πρώτῳ τῶν κυρίων σημείων τῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀναγεγραμμένων) τί ἐν τῷ δευτέρῳ κ. ο. κ. Τὸ τοιοῦτον, ἂν εἶναι ἀνάγκη, ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὑπὸ τινῶν ἄλλων μαθητῶν.

4. Τὸ προπρακτικευστικὸν ὑπαγόμευμα καὶ ἡ ὀρθογραφικὴ ἐξέταξις τῶν ἀγνώστων λέξεων καὶ αἱ ὁδηγίαι περὶ τὴν ὀρθὴν στίξιν γίνονται καθὼς ἐν τῷ οἰκείῳ τύπῳ (ἐν σελ. 136 κ. ἐ.) ἀναφέρεται. Εἶναι δὲ

ανάγκη νὰ καταβάλληται πολλή προσοχή ἐν τῇ τάξει περὶ τὴν ὀρθογραφίαν καὶ διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ἐν αὐτῇ κυρίως πρέπει ἡ ὀρθογραφικὴ ἐξέτασις νὰ γίνηται μετὰ τασύτης ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς. Σημειωτέον δ' ὅτι ἐπειδὴ ἤδη πκρέχεται τις μείζων ἐλευθερίᾳ τοῖς μαθηταῖς περὶ τὸ σχηματισμὸν τῶν προτάσεων, διὰ τοῦτο τὸ ὑπκγόρευμα καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν λέξεων ἐξ ἀνάγκης λαμβάνει μείζονα ἔκτασιν ἢ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος.

5. Ἡ κκτκρχρφή τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τῶν μαθητῶν συνιστᾶται ὑπὸ τινων γὰ γίνηται κατ' οἶκον. Τὸ τοιοῦτον ἡμεῖς δὲν τολμῶμεν νὰ συστήσωμεν διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

α') Ἐπειδὴ οἱ μαθηταὶ μεταλλάσσουνι σχολεῖον ἀπὸ τῆς τάξεως τκύτης κατ' ἀκολουθίαν καὶ, ἐν τοῖς κκθ' ἔκκστον τοῦλάχιστον, τρόπον διδασκαλίας, δὲν εἶναι εὐχερὲς κατ' οἶκον νὰ ἐνθυμῶνται ἀκριβῶς τὰ διδάγματα τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας.

β') Πρέπει νὰ ἐθισθῶσιν ἀρκετὰ οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ σχολείῳ, καὶ τινκ πεποιθήσιν εἰς τὰς ἰδίαις δυνάμεις νὰ σχηματίσωσιν, ἵνα λείψῃ ἡ πκρ' ἄλλων καὶ δὴ οἰκείων ἀκαιροῦ καὶ ἐπιβλαβῆς βοήθειαι ἢ ἡ ἀνόητος ἐκ τῶν τετραδίων τῶν ἱκκνωτέρων μαθητῶν ἀντιγραφῆ.

Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ἡ ἀντιγραφῆ τῆς ἐκθέσεως πρέπει ἐν τῷ σχολείῳ νὰ γίνηται.

6. Μετὰ τὴν ἀνγραφὴν τῆς ἐκθέσεως ἐπακολουθεῖ ἡ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κατ' οἶκον.

Ἡ δὲ ἐξέτασις τῶν πκρατηρηθέντων σφαλμάτων γίνεται ἐν τῷ ἐπομένῳ μαθηματι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΕΚΤΟΝ ΕΤΟΣ

Τὰ ἀγνωστικὰ τεμάχια κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι ἐκτενέστερα καὶ εἴτε ἐκθέτουσι γεγονότα ἢ συναισθηματικὰ προερχόμενα ἐκ πκρατηρήσεως τοῦ κκθ' ἡμέραν βίου, εἴτε τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἶναι εἰλημμένον ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἢ ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ τῆς γεωγραφίας.

Φυσικώτερον δ' εἶναι νὰ διδάσκωνται πρότερον τοιαῦτα ἀγνωσ-

στικὰ τεμάχια, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον εἶναι γνωστὸν εἰς τοὺς μαθητὰς εἶτε καὶ ἐξ ἄλλων μαθημάτων τοῦ ἔτους τούτου εἶτε καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τοιαῦτα τεμάχια εἶναι εὐκολώτερα εἰς τοὺς παῖδας, διὰ τοῦτο κανονικώτερον βαίνει καὶ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα μαθήματα ἡ διδασκαλία ἀρχομένη ἀπὸ τούτων καὶ ταχύτερον προχωρεῖ κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον κερδαίνεται χρόνος ἀναγκαιῶν πρὸς τὴν μεθοδικὴν τοῦ τεμαχίου ἐπεξεργασίαν.

Οἱ μαθηταὶ ἤδη βεβάζουσιν ἀρκετὰ ἀνέγνωσαν ἐν τῇ γραφομένῃ γλώσσῃ· ἀπέκτησαν εὐχερείαν τινα περὶ τὸ κατανοεῖν ταύτην· τὸ γλωσσικὸν αὐτῶν συνίσθημα ἐν πολλοῖς ἤδη εἶναι ἀσφαλῆς αὐτοῖς ὁδηγός. Παρετήρησαν ἐν ταῖς λεκτικαῖς ἀσκήσεσιν, ἐν ταῖς μεταβουλαῖς τοῦ κειμένου, οὐ μόνον ὅτι ἡ αὐτὴ ἔννοια κατὰ διαφόρους τρόπους εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξενεχθῇ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ μὲν τῶν συγγραφέων οὕτως, ὁ δὲ κατ' ἄλλον τρόπον ἐκφράζει τὴν αὐτὴν ἔννοιαν· ὅτι διάφορον τρόπον ἐκφράσεως ἔχει ὁ μὲν τῶν συγγραφέων, διάφορον δ' ὁ ἕτερος· ἤρξαντο ἤδη νὰ κατανοῶσιν ὅτι τὸ ὕφος ἐκάστου τούτων διακρίνεται ἀπὸ τῶν λοιπῶν. Διὰ τοῦτο κενεὶς εἶναι νὰ καθοδηγηθῶσιν αἱ παῖδες εἰς τὸ νὰ παρατηρῶσι τὰ τοιαῦτα. Ἄφ' οὗ δὲ γνωρίζουσιν ὅτι διάφορον εἶναι τὸ ὕφος ἐκάστου τῶν συγγραφέων, ὧν τὰ ἀγνωστικὰ τεμάχια μελετῶσι, δὲν εἶναι ἀσκοπον καὶ ὀλίγα νὰ διδασκῶσιν ἐν τῇ προπαρασκευῇ ἐκάστου ἀγνωστικοῦ τεμαχίου περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἄρχεται ἡ διδασκαλία καὶ τὴν ἀκριβεστέραν πῶς γινῶσιν τῆς συγγραφῆς φιλολογικῆς θεραπείουσα.

Ἐν τῇ προπαρασκευῇ, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν ἐκ τῶν γνώσεων τῶν μαθητῶν, θὰ σφηνίζηται ὁ χρόνος, ὁ τόπος καὶ αἱ περιστάσεις. ὥστε νὰ μετενεχθῶσιν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν τῆς κατανοήσεως τοῦ μαθήματος. Ὅσα δὲ συμβάλλονται· μὲν πρὸς τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ μαθήματος καὶ τὸν σχηματισμὸν σαφοῦς εἰκόνας τῆς τῶν πραγμάτων θέσεως ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀγνωστικοῦ τεμαχίου, εἶναι δ' ὅμως ἄγνωστα τοῖς μαθηταῖς ἢ ἐξάγονται ἐκ τῆς ἀγνωσεως αὐτοῦ τοῦ μαθήματος, ταῦτα καταλείπονται διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς κατανοήσεως τοῦ περιεχομένου.

Ἐν τῇ κατανοήσει τοῦ περιεχομένου τὸ τεμάχιο ἀναγινώσκεται

πρώτον κατὰ τμήματα. Μετὰ τὴν ὑπό τινος ἱκανοῦ μαθητοῦ ἀνάγνωσιν ἐκάστου τμήματος ἀποδίδεται τὸ περιεχόμενον.

Μετὰ ταῦτα ἐπακολουθεῖ λεπτομερὴς ἐξέτασις τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀναγνωσθέντος τμήματος. Ἡ ἐργασίᾳ αὕτη πρέπει οὕτω νὰ γίνηται, ὥστε σαφῶς νὰ διακρίνηται ἡ διασαφητικὴ ἐξέτασις ἀπὸ τῆς ἐμβραθύνσεως εἰς τὸ περιεχόμενον. Δι' ὃ πρῶτον πρέπει νὰ ἀποτεινῶνται αἱ ἐρωτήσεις αἰ χρησιμεύουσι πρὸς διασαφήσιν τοῦ περιεχομένου καὶ εἴτα αἰ πρὸς ἐμβράθυνσιν συντελοῦσι. Ὁ διδάσκαλος δὲ διὰ τοιούτων ἐρωτήσεων ἄγει τοὺς μαθητὰς

α') εἰς ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῶν περιστάσεων καὶ τῆς θέσεως, ἐν ἣ τὸ θέμα ἐξελίσσεται·

β') εἰς σχηματισμὸν ἐν τῇ ψυχῇ εἰκόνων περὶ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ θέματος·

γ') εἰς πλήρη ἐξέτασιν τῶν αἰτίων, ἅτινα ἐδημιούργησαν, προεκάλεσαν διάφορα γεγονότα·

δ') εἰς ἀνεύρεσιν τῶν ψυχικῶν διαθέσεων τῶν διαφόρων δρώντων προσώπων, ἐφ' ὅσον αὗτοι ἔχουσιν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ὑποθέσεως·

ε') εἰς ἀνερεύνησιν τῶν ἐλαττηρίων τῶν πράξεων τῶν διαφόρων προσώπων·

στ') εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν προσώπων.

Διὰ τοῦτου βεβηκίως δὲν νοεῖται ὅτι πρέπει ὁ διδάσκων νὰ παράσχη πλήρη τὸν χαρακτηρισμὸν ἐκάστου προσώπου· ἀρκοῦσι γενικὰ τινα σημεῖα, ἐκτιθέμενα ἐν διαλογικῇ μορφῇ καὶ κατὰ τρόπον ἀντιληπτὸν τοῖς μαθηταῖς, ἐφ' ὅσον ἀναγκαιοῦσι πρὸς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ διδασκομένου μαθήματος.

ζ') εἰς σύγκρισιν τῶν ὁμοιοτήτων ἢ ἀντιθέσεων τοῦ χαρακτῆρος, τῶν ἠθικῶν προτερημάτων τῶν προσώπων·

η') εἰς ἐπίκρισιν τῶν διαθέσεων, τῆς διαγωγῆς, τῶν πράξεων τῶν προσώπων.

θ') εἰς τὴν παρατήρησιν τῆς συναφείας μεταξὺ τῆς ἠθικῆς ἀξίας ἢ ἀπξείας τῶν διαφόρων πράξεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἐννοεῖται ὅτι τοιαῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια ἐρωτήσεις ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς φύσεως τοῦ θέματος· οὕτως ἐν ποιήμασιν ἰδίως ἐπικρατοῦσιν ἐρωτήσεις συντελοῦσι πρὸς σαφή τῶν διαφόρων εἰκόνων

παραστάσιν ἐν τῇ ψυχῇ· ἐν περιγραφαῖς, πρὸς μετástασιν διὰ τοῦ πνεύματος εἰς τὴν περιγραφομένην θέσιν· ἐν διηγήμασι, πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν ἐλκτιρίων τῶν πράξεων, πρὸς ἀκριβῆ ἐκτίμησιν τῆς ἠθικῆς ἀξίας τῶν δικφόρων λεπτομερειῶν, πρὸς ἐμβάθυνσιν εἰς τὸν χαρακτηῖρα καὶ τὰς ψυχικὰς διαθέσεις τῶν προσώπων, ἐφ' ὅσον τοιαῦται ἐρωτήσεις συντελοῦσι πρὸς τὴν ἐντελῆ δικασφῆσιν τῶν δικφόρων γεγονότων τῶν ἐκτιθεμένων ἐν τῷ ἀναγνωστικῷ τεμαχίῳ.

Μετὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐπακολουθεῖ ἀπόδοσις ἐπεκτεταμένη τοῦ ἀναγνωσθέντος τμήματος, ἐν ἣ περιλαμβάνονται αἱ ἐξενεχθεῖσαι ἤδη λεπτομερεῖαι ἐκ τῆς δικασφῆσεως καὶ ἐμβαθύνσεως εἰς αὐτό.

Εἶτα ἀποδίδεται τὸ περιεχόμενον τοῦ τμήματος διὰ μιᾶς φράσεως, εἰ δυνατόν διὰ μιᾶς λέξεως, ὡς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ δυναμένης νὰ τεθῇ.

Ἐξέτασις τῆς μορφῆς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου.—

Εἴπομεν ἤδη ὅτι ἡ ἐξέτασις τῆς μορφῆς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἐν τοῖς προηγουμένοις ἔτεσιν ἐχρησίμευεν, ὅπως καταδείξῃ τοῖς μαθηταῖς δι' ἐποπτείας τὰ στοιχεῖα τῆς κατὰλλῆλου διὰ λόγου ἐκδηλώσεως τῶν νοημάτων καὶ τὴν ὑπὸ ἔποψιν ὕφους σημασίαν τῶν ἐκφράσεων καθ' ἑκατάς, τῶν δικφόρων μετακλιχῶν περὶ τὰς λέξεις καὶ προτάσεις (σελ. 91-94) καὶ τῆς συνδέσεως αὐτῶν (σελ. 97-99). Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου πρέπει τοῦ ὅλου τῆς λογοτεχνικῆς συνθέσεως νὰ ἀντιληφθῶσιν οἱ πικίδες. Ὁ μαθητῆς πρέπει διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀσκήσεως νὰ οἰκιοποιηθῇ τὰς γενικὰς βάσεις, ἅς εἶναι ἀνάγκη νὰ θέσῃ ἐν πάσῃ σκοπίμῳ ἐκφράσει τῶν διανοημάτων ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν, τὴν διάταξιν τῆς ὕλης καὶ τὸ κατὰλλῆλον λεκτικόν, ἵνα βραδύτερον δύναται νὰ στερηθῇ τῆς βοηθείας τοῦ διδασκάλου. Δι' ὅ εἶναι ἀνάγκη νὰ κατανοήσῃ καλῶς τὴν ἀκολουθίαν τῶν νοημάτων, νὰ δικτυώσῃ τὸ σχέδιον, τὰ μέρη τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου καὶ τὰς μετακλιχτικὰς ἐννοίας νὰ ἀνεύρῃ (ιδ. σ. 94—97 καὶ 99).

Αἱ ἀρμόζουσαι εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἐκθέσεις.—Τὴν τοιαύτην ἐξέτασιν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἐπακολουθεῖσιν ἀσκήσεις οἷσι (ἐκτὸς τῶν κατὰ τὰ προηγουμένα ἔτη ἀναφερομένων) αἰ ἐπόμεναι·

α') μεταβολὴ τῆς ἀκολουθίας τῶν νοημάτων (τοῦ σχεδίου)·

β') σύγκρισις καὶ συμπάρθεσις τοῦ περιεχομένου πλειόνων ἀναγνωστικῶν τεμαχίων·

γ') μετατροπή διηγήματος εἰς ἐπιστολήν·

δ') ἐξκωγή περιγραφῆς ἐκ διηγήματος.

Ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας ἐν τῇ ἐκθέσει.— Ἡ ἐν τῷ ἔτει τούτῳ ἐργασία τῆς ἐκθέσεως βεβκίως πρέπει νὰ γίνηται καθ' ὀρισμένον σχέδιον διὰ τοῦτο δὲ πρέπει πρὸ πάσης ἐργασίας ἐπὶ τῆς προφορικῆς ἐκθέσεως νὰ γίνηται τὸ σχέδιον αὐτῆς. Καὶ ὅταν μὲν ἡ ἐκθεσις εἶναι ἡ ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, τότε αἱ ἐν τῇ κατανόησει τοῦ κειμένου ἀνευρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ θὰ ἀποτελέσωσι τὸ σχέδιον. Ἐννοεῖται ὅτι πρὸς ἀρίστην τοῦ σχεδίου κατσκευὴν ἀπαιτεῖται νὰ ὀρισθῶσι τὰ κύρια καὶ τὰ δευτερεύοντα μέρη, ἔτι δὲ ὁ πρόλογος καὶ ὁ ἐπίλογος, ἐὰν ὑπάρχη. Ἐὰν δὲ ἡ ἐκθεσις εἶναι περιγραφὴ τῆς ἐξκωθεῖσαι ἐκ τινος ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἢ ἐξεικόνισις σκηνῆς τινος αὐτοῦ ἢ χαρακτηρισμὸς τῶν ἐν αὐτῷ παρουσιαζομένων προσώπων, τότε διὰ συγκεντρωτικῶν ἐρωτήσεων τίθενται αἱ βῆσεις τοῦ σχεδίου, ἡ δὲ ἐκθεσις ἐμφανίζεται ὡς ἐμβάθυνσις εἰς τὴν ἔννοιαν μέρους τινὸς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου. Ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ κειμένου τῆς ἐκθέσεως πρέπει αἱ προτάσεις ἐκάστου μέρους οὕτω νὰ σχηματίζωνται, ὥστε πρότερον διάφοροι πηκίδες καὶ ἐκ τῶν ἰκανωτέρων καὶ ἐκ τῶν ἥττον ἰκανῶν νὰ ἐκφέρωσι τὰς εἰς αὐτὸ ἀνηκούσας προτάσεις πρὶν ἢ εἰς τὸ ἐπόμενον μέρος μεταβῶσιν. Δὲν πρέπει δὲ οὔτε ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς τῶν προτάσεων οὔτε ὁ ὅμοιος σχηματισμὸς ἐκάστης προτάσεως νὰ ἐπιζητῆται πρὸς ἐκάστου μαθητοῦ. Μᾶλλον δὲ πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται ὅσον εἶναι δυνατόν ἡ ποικιλία μεταξὺ τῶν ἐκφράσεων τῶν διαφόρων μαθητῶν· τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνεται, ὅταν ὁ διδάσκαλος εὐφρόμως ἀναφέρῃ καὶ ἀνομολογῇ τὴν ὑπὸ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ μαθητοῦ ἐπιτυχῆ ἐκλογὴν διαφόρου μορφῆς τῆς προτάσεως ἢ τὴν πρόσφορον προσθήκην φράσεως, παραθέσεως, κοσμητικοῦ ἐπιθέτου, παραβολῆς κ. τ. λ. Μόνον εἰς τὸ διὰ τῆς κοινῆς ἐργασίας διαπλασθὲν σχέδιον πρέπει διὰ παντὸς τρόπου νὰ συγκρατῆ τὸς μαθητὰς ὁ διδάσκαλος, καὶ νὰ ἐμποδίσῃ πᾶσαν παρέκκλισιν καὶ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῶν ὑπὸ τοῦ σχεδίου διαγραφομένων ὀρίων.

Ὁρθογραφικὴ ἐξέτασις. Μετὰ ταῦτα δ' ἐπακολουθεῖ ἡ ὀρθογραφικὴ ἐξέτασις τῆς ἐκθέσεως, ἣτις, ἂν ἤδη κίνησιν ὁ διδάσκαλος ὅτι ἔχουσί πως ἐν ταύτῃ ἀποκτήσει ἰκανότητά τιναν οἱ μαθηταί, δύναται νὰ διεξαχθῇ ὡς ἑξῆς: α') Αἱ πρῶτον παρουσιαζόμενα ἐν τῇ διδα-

σκαλίξ λέξεις υποβάλλοντι ἀνά μίαν κατὰ σειράν εἰς ὀρθογραφικὴν ἐξέτασιν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκάστη λέξις χωρίζεται εἰς συλλαβάς καὶ μετὰ ταῦτα δηλοῦται ἡ ὀρθογραφία αὐτῆς. Ἀλλὰ δὲν δηλοῦνται οἱ λόγοι τῆς ὀρθογραφίας ὅλων τῶν συλλαβῶν, ἀλλὰ μόνον τῶν δυσχερεστέρων μερῶν τῆς λέξεως, παραλειπομένης τῆς ἐξετάσεως τῶν λοιπῶν γνωστῶν συστατικῶν αὐτῆς μερῶν.

Καὶ ἂν μὲν ἡ γραφὴ αὐτῆς ἀκολουθῆ γνωστὸν γραμματικὸν κανόνα, ἀναφέρεται οὗτος.

Ἐὰν δ' ἐξακριβῆται ἡ ὀρθογραφία τῆς λέξεως ἀπὸ τῆς παραγωγῆς, τότε δηλοῦται πόθεν παράγεται.

Ἐὰν δὲ γινώσκηται ἡ ὀρθογραφία ἐξ ἀντιθέσεώς τινος, ἐξαιρέται αὕτη ἰσχυρῶς.

β') Ἡ ἐξέτασις τῶν πρῶτον παρουσιαζομένων μορφῶν τῶν προτάσεων καὶ τῆς στίξεως αὐτῶν γίνεται ὡς ἐξῆς· κατὰ πρῶτον προσκαλοῦνται τινες μαθηταὶ νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς προτάσεις ταύτας καὶ νὰ δηλώσωσι πρὸ πάντων ἀκριβέστερον τὰ διὰ τὴν ὀρθογραφικὴν ἐξαγόμενα συμπεράσματα ἐκ τῆς νέας μορφῆς τῶν προτάσεων καὶ τὸν τρόπον τῆς στίξεως αὐτῶν ἔπειτα, ὅπου γίνονται σφάλματα ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ, πρέπει νὰ ἐπακολουθῆ συντακτικὴ ἀνάλυσις τῶν προτάσεων. Συνιστᾶται δὲ νὰ καλῶνται οἱ μέτριοι μαθηταὶ πρὸς ἐπανάληψιν τῶν προτάσεων, ὅπως καταδεικνύηται λίαν κίσητῶς ἡ ἀνάγκη τῆς τοιαύτης ἐξετάσεως. Οἱ δὲ ἀσθενέστεροι τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ παρορμῶνται, ὅπως ἐντυπώσωσι τὸ ὄρθον εἰς τὴν συνείδησίν των. Ἐν τῇ τοιαύτῃ συντακτικῇ ἀναλύσει, ἐφ' ὅσον γίνονται σφάλματα καὶ ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη, θὰ ὀρίζωνται αἱ κύριαι καὶ ὑποτελεῖς ἢ συνημμένοι προτάσεις, τὰ μέλη ἐκάστης αὐτῶν, οἱ σύνδεσμοι καὶ τὰ σημεῖα τῆς στίξεως.

γ') Μετὰ ταῦτα ἐπακολουθεῖ τὸ ὑπαγόρευμα. Ἐν τούτῳ περιλαμβάνονται τὸ μὲν αἰ πρὸ ὀλίγου ἐξετασθεῖσαι λέξεις καὶ μορφῆ προτάσεων, τὸ δὲ ἐκ τῶν πρότερον γνωστῶν λέξεων καὶ πλοκῶν τοῦ λόγου ἐκεῖναι, ἐν αἷς ἐγένετο ἤδη σφάλμα τι, ἢ ἐν οἷς ἡ ὀρθὴ γραφὴ καὶ ἡ τοποθέτησις τῶν σημείων τῆς στίξεως δὲν ἐγένετο ἐντελῶς οἰκεία τοῖς μαθηταῖς. Περιλαμβάνει λοιπὸν τὸ ὑπαγόρευμα παραγωγικὰς σειρὰς λέξεων, ἀπλᾶς καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν συνθέτους λέξεις, προτάσεις ἀπλᾶς καὶ συνθέτους, συνωνύμους καὶ ὁμωνύμους λέξεις, συνημμέ-

νας προτάσεις ή υποτελείς μετά κυρίων (έν ταύταις τίθενται υπό τῶν μαθητῶν τά σημεῖα τῆς στίξεως).

Ἐφ' ὅσον δέ τὸ προπαρασκευαστικὸν ὑπὸ γράφειν δὲν γράφεται ἄνευ σφάλματος, δὲν δύναται νὰ παραγγείλῃ ὁ διδάσκων τὴν κατ' οἶκον ἀναγραφὴν τῆς ἐκθέσεως. Δι' ἐπικνελημμένης ἀναγραφῆς τοῦ ὀρθοῦ καὶ διὰ προσθέτου ὑπὸ γράφειν. αἴρονται ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ μέσου τὰ σφάλματα.

Ἐάν δ' ὅμως οἱ μαθηταὶ εἶναι λίαν ἀσθενεῖς περὶ τὴν ὀρθογραφίαν, τότε ὁ διδάσκων δὲν πρέπει νὰ διαστάξῃ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν διὰ τὸ προηγούμενον ἔτος προδιαγεγραμμένον τρόπον τῆς ὀρθογραφικῆς καὶ τῆς περὶ τὴν στίξιν ἐξετάσεως τοῦ κειμένου τῆς ἐκθέσεως. Ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης δὲν εἶναι τι εὐχερές, ἡ δὲ ἐκμάθησις αὐτῆς ἀπαιτεῖ ἄρκετὴν ὑπομονὴν καὶ μικρὸν χρόνον καὶ ἐπίμονον ἀσκήσιν προγεγραμμένην μέχρι τῆς ἀποκτήσεως σταθερᾶς ἕξεως. Εἶναι δὲ εὐνόητον πῶς ἡ τοιαύτη δυσχέρεια παρέχει ἐμπόδιον εἰς τὴν αὐτοτελεῖ ἔργασίαν καὶ ἐλευθερίαν ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν.

Ὅπως δὲ ἢ ἀναπτύξωμεν ἐν τοῖς ἐπόμενοις, πρέπει ἐπὶ τέλος κατὰ τὸ ἔβδουρον ἔτος νὰ παρασχεθῇ εἰς τοὺς μαθητὰς μείζων τις ἐλευθερία ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν, ἐξ ὧν καὶ τινες αὐτοτελεῖς εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνωσιν· ἀλλ' ἔτι κατὰ τὴν ἔλευθερίαν αὐτὴ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος δυνατὴ, ἐπιβάλλεται νῦν ὁ διδάσκων νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀνκλόγου πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν ἐξετάσεως καὶ ἀσφαλοῦς ἐντυπώσεως τῆς ὀρθογραφικῆς ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν. Δυστυχῶς εἶναι γνωστὸν ἐκ πείρας, ὅτι ἐν τῇ τάξει ταύτῃ καὶ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ἐλλείψει τῶν μαθητῶν εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν ἢ διδασκαλίαν νὰ ἀπικληθῇ τῆς ὀρθογραφικῆς ἐξετάσεως τοῦ κειμένου τῆς ἐκθέσεως, κατὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐλέχθη ὅτι πρέπει νὰ γίνηται κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Βεβαίως ἡ ἀπόκτησις τῆς περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ἐκνότητος δὲν προάγεται μόνον διὰ τῆς τοιαύτης προπαρασκευῆς τῆς γραπτῆς συνθέσεως. Εἶναι ἀνάγκη καὶ κί λοιπὰ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν γραμματικὴν ἀσκήσεις κατελλήλως βλίνουσαι καὶ σκοπίμως διηκασόμεναι καὶ ἀόκνως διεξαγόμεναι νὰ προάγῃσι τὴν περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ἐκνότηταν.

Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ἡ ὀρθογραφικὴ ἐκνότης τῶν μαθητῶν εἶναι μείζων ἢ ἐν τῇ προηγούμενῃ· ἐκ τούτου δὲ ἔπεται ὅτι ἡ

ἐξέτασις τῆς ὀρθογραφικῆς τοῦ κειμένου τῆς ἐκθέσεως καὶ ἡ ἄσκησις περὶ τὴν ἐν τούτῳ στίξιν, καὶ ὅταν γίνηται καθ' ὃν καὶ κατὰ τὸ προηγουμένον ἔτος τρόπον, ἀπικτεῖ ὀλιγώτερον τοῦ τότε χρόνον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΕΒΔΟΜΟΝ ΕΤΟΣ

Τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι τὸ τελευταῖον, καθ' ὃ γίνεται ἰδικιτέρα ἐργασία πρὸς κατανόησιν τοῦ περιεχομένου ἀναγνωστικῶν τεμαχίων· μεθ' ὃ εἶναι ἀνάγκη νὰ πύξη αὕτη· προσέτι δ' εἶναι ἀπαραίτητον ὕπως πᾶσα ἢ ἐν τοῖς προηγουμένοις ἔτεσι γενομένη ἐργασία ἐπαναληφθῆ καὶ συμπληρωθῆ. Ἐνεκκ δὲ τῶν λόγων τούτων καὶ ἔνεκκ τῆς μείζονος ἡδὴ ἱκανότητος τῶν μαθητῶν πρέπει ἢ ὕλη νὰ παρέχεται ἀφθονωτέρη. Ἴνα δὲ τοῦτο κατορθῶται, εἶναι ἀνάγκη τὸ ἀναγνωστικὸν τεμάχιον νὰ μελετᾶται πρότερον κατ' οἶκον ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ὥστε ἢ προπαρασκευῆ ἐν αὐτῷ καὶ ἢ κατανόησις τοῦ περιεχομένου νὰ διευκολύνηται καὶ ταχύτερον νὰ διαπερὶνήσῃται κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίης· οὕτω δὲ θὰ κατορθωθῆ νὰ διεξέλθωσιν οἱ μαθηταὶ τσαύτην ποσότητα ὕλης, ὅση ἀπαιτεῖται, ἵνα ἐπέλ' ἡ τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα. Διὰ τῆς ὑπὸ τῶν μαθητῶν δὲ προηγουμένης μελέτης τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου καὶ ἕτερον τι μείζον κατορθοῦται, τὸ ἐξῆς· τὸ σχολεῖον προπαρασκευάζον τοὺς μαθητάς διὰ τὸν πρακτικὸν βίον ὀφείλει οὐ μόνον νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἱκανοὺς πρὸς αὐτενεργεῖαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοιοῦτον τρόπον νὰ ἀσκήσῃ αὐτοὺς, ὥστε νὰ μὴ δισταζῶσι νὰ ἐπιχειρήσωσι μόνοι των ἐκεῖνο εἰς ὃ κατέστησαν ἱκανοί· ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν κατορθωθῆ, τότε οἱ παῖδες ματαίως ἐμοπίσασκν μαθητόντες. Λοιπὸν τὸ σχολεῖον διδάσκον τοὺς παῖδας νὰ κατανοῶσι τὸ περιεχόμενον καὶ νὰ ἐμβριθύωσιν εἰς τὴν ἔννοιαν λογοτεχνημάτων ἐν τῇ γραπτῇ ἡμῶν γλώσσῃ γεγραμμένων, πρέπει νὰ ἐθίσῃ αὐτοὺς, ὕπως ἀναγινώσκοντες κατ' ἰδίαν καὶ σιγῇ ὀλόκληρον ἀναγνωστικὸν τεμάχιον νὰ δύνανται νὰ κατανοήσωσι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ.

Ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐργασίᾳ ἢ διδασκαλίᾳ πρέπει νὰ βαινῆ βηθημὸν

μικροῖς βήμασιν κατ' ἀρχάς δίδονται μικρότερα τὴν ἔκτασιν ἀναγνωστικὰ τεμάχια καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκτενέστερα· δεύτερον ὑποδηλοῦνται κατὰ τὰ κύρια αὐτῆς σημεῖα ἢ διάταξις τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, ἵνα οἱ παῖδες γινώσκωσι ποῦ ἰδίως πρέπει νὰ κκετευθῶσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν· τρίτον πρέπει ἀκριβῶς νὰ ἐλέγχηται ἢ κατ' οἶκον τοικύτη ἐργασίαι, ὥστε νὰ ἐννοήσῃ ὁ διδάσκων ἐν ἐντελῶς κκετενόησεν οἱ μαθηταὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀναγνωσθὲν τεμάχιον, νὰ ἄρῃ δὲ πᾶσαν παρενόησιν αὐτῶν καὶ νὰ τοὺς καθοδηγήσῃ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ὀρθῆς ἐννοίας.

Ὅτως ἐν τῷ σταδίῳ τῆς κκετανοήσεως τοῦ περιεχομένου ἢ ἔννοιαι τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἀποδίδεται κατὰ τμήματα· ἐν γένει· ἐν τούτῳ ἢ διδασκαλίαι βραίνεαι, ὅπως καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος.

Ἐξέτασις τῆς μορφῆς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου.— Ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς μορφῆς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ὀρθόν εἶναι πρὸς τοῖς εἰρημένους νὰ ἐξετάζηται προσέτι ἢ ἀρμονία τοῦ λεκτικοῦ· καὶ οἱ μὲν στοιχειωδέστατοι τρίποι αὐτῆς, οἷοι εἶναι ἢ ἀποφυγὴ τῆς χκασμοφθίας καὶ ἢ ἐκ τῆς ἐπικνεκλήψεως τῆς αὐτῆς λέξεως ἢ φωνῆεντος κκασμοφθίας, εἶναι ἤδη βεβκίως γνωστοὶ εἰς τοὺς παιδικαί. Ἄλλ' ἢ ἐκ τῆς ἐπικνεκλήψεως τῶν αὐτῶν συμφώνων ἢ τῆς αὐτῆς συμπλοκῆς τῶν συμφώνων ἢ τῶν αὐτῶν συλλαβῶν κκασμοφθίας δυνατὸν εἶναι νὰ μὴ ἔχη παρεκτρηθῆ ἀκόμη· θὰ διδχθῆ δὲ καὶ ὁ σκοπὸς τῆς παρεκτρήσεως καὶ ἐν γένει τὸ περὶ τῆς μιμητικῆς ἀρμονίας.

Παρεκτρητὰ δὲ, ἀφ' οὗ ἐγένετο ἤδη λόγος (ιδὲ προηγούμενον ἔτος) περὶ τοῦ ἐκτενήριου καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν διαφορῶν πράξεων ἢ τῶν δρώντων προσώπων κκλόν εἶναι ὁ διδάσκων νὰ συνάψῃ νῦν καὶ παρεκτρήσεις περὶ τοῦ πρέποντος τῆς ἐκφράσεως. Καὶ ἀφ' οὗ ἤδη ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ ἰδιάζοντος λεκτικοῦ τρόπου (ῥφους) ἐκάστου συγγραφέως ἐν τοῖς κυριωτάτοις καὶ γνωριμωτάτοις σημείοις, κκλόν εἶναι νὰ προστεθῶσι καὶ τινες παρεκτρήσεις περὶ τῆς συμμετρίας τοῦ λόγου καὶ κατὰ πρῶτον περὶ τῆς συμμετρίας τῶν μελῶν τῆς περιόδου. Γνωστὸν δ' εἶναι ἐκ τῆς περὶ ῥφους διδασκαλίαι, ὅτι ἢ συμμετρία δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν σύμμετρον κκετασκευὴν καὶ ἔκτασιν τῶν διαφορῶν κώλων, ἀντιτιθεμένων μελῶν κκ. τῆς περιόδου (ὥστε τὸ ἐν νὰ μὴ εἶναι δυσκνεκλόγως μέγα, τὸ δ' ἔτερον δυσκνεκλόγως μικρὸν), ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν σύμμετρον τῶν μερῶν τοῦ λογοτε-

χνήματος ανάπτυξιν· κατὰ ταύτην ἕκαστον μέρος τοῦ λογοτεχνήματος πρέπει νὰ ἔχῃ τόσην ἕκτασιν ὅσην ἢ ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη σπουδαιότης αὐτοῦ ἀπικτεῖ· τὰ σπουδαιότερα τῶν μερῶν πρέπει νὰ ἔχωσι μείζονα ἕκτασιν καὶ ἀνάπτυξιν, τὰ ἥττον σπουδαία νὰ εἶναι ὀλιγώτερον ἐκτεταμένον κ. ο. κ. Πρὸς πλήρη δὲ κατανόησιν τῆς τοιαύτης συμμετρίας, ὀρθόν εἶναι μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ σχεδίου νὰ ὀρίζηται ἡ σχετικὴ σπουδαιότης τῶν μερῶν (κυρίων καὶ δευτερευόντων) καὶ νὰ δεικνύηται ἡ ἀναλόγως τῆς ἀξίας ἐκάστου μέρους ἀνάπτυξις αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ σχεδίου δὲν ὑπερβάνει τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως ταύτης ὁ καθορισμὸς τοῦ θέματος καὶ ἡ ἀπ' αὐτοῦ διάκρισις τῆς κυρίας ἐννοίας, ὅταν αὕτη εἶναι διάφορος τοῦ θέματος.

Ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας ἐν ταῖς διαφόροις ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου ἐκθέσεις.— Ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἐξετέθη ἡ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη διδασκαλίαν περὶ τὸν ὀρθὸν χειρισμὸν τῆς γλώσσης καὶ κί πρὸς οἰκειοπούησιν τῆς ἰκανότητος ταύτης ἀσκήσεις πρέπει νὰ στηρίζοντα ἐπὶ τῆς μελέτης καὶ ἐξετάσεως τῆς γλωσσικῆς μορφῆς ὑποδειγμάτων τελείων ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, διότι μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὁ μαθητὴς κατνοεῖ ἐντελῶς, πῶς πρέπει ὀρθῶς νὰ ἐκφράζηται καὶ μορφαί τὴν περὶ τὴν ὀρθὴν ἔκφρασιν καλλιστησίαν αὐτοῦ. Ἡ δὲ διδασκαλίαν ἐν τῇ τάξει ταύτῃ πρέπει μὲν νὰ προϋποθέτῃ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῶν προτύπων καὶ τὴν ἀπὸ τούτων ἄσκησιν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς διδασκαλίας κατὰ τὰ πρότερα ἔτη, ἀλλ' ἵνα τελεσφόρος διατηρήσῃ τὴν ἀπὸ ταύτης ὠφέλειαν, πρέπει νὰ φροντίξῃ πάντοτε ὅπως ἐπανακλιμαβάνῃ καὶ ἐπεκτείνῃ τὴν τοιαύτην ἐπισκόπησιν καὶ ἄσκησιν. Διὰ τοῦτο πρέπει καὶ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον ἢ ἡ συλλογὴ νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων (οἰονδήποτε καὶ ἂν ἢ τὸ ὄνομα οὐδεμίαν διαφορά ὑπάρχει), νὰ ἔχῃ σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ προπαρασκευῇ τῶν ἐκθέσεων καὶ οὐχὶ κυρίως ὡς πηγὴ τῆς πρὸς ταύτας ὕλης, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὡς ταμεῖον κατὰλλήλων ὑποδειγμάτων. Τὰ ἀναγνωστικὰ τεμάχια εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμεύσωσιν ἢ ὡς ἀφετηρίαν καὶ κέντρον τῆς ἐργασίας τῆς ἐκθέσεως ἢ πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἐμφύχωσιν αὐτῆς, ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ θέματος τῆς εἰς τοὺς μαθητὰς προτιθεμένης ἐκθέσεως.

Καὶ ἐὰν μὲν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως πρόκειται νὰ ληφθῇ ἐκ

τοῦ ἀνεγνωστικοῦ τεμαχίου, ὡς γίνεται συνηθέστερον ἐν τῇ μετατροπῇ ποιημάτων, τότε ἐν τῷ σκεδίῳ τῆς κριτικῆς τοῦ περιεχομένου ἢ δικασφαις νοημάτων καὶ ἢ εἰς αὐτὰ ἐμβάθυσαι γίνεται μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ ἀκριβείας, ἢ δὲ ἐξέτασαι τῆς γλωσσικῆς μορφῆς γίνεται λεπτομερῆς, ὥστε νὰ ἀπεκδύηται ἐντελῶς τὸ νόημα τοῦ γλωσσικοῦ ἐπενδύματος καὶ σαφῆς ἐκότερον νὰ παρίσταται ἐν τῇ συνειδήσει τῶν μαθητῶν· τοῦτο δ' ἰδίως θὰ ἐπιζητηῖται νὰ γίνηται ἐν φράσεσι καὶ προτάσεσι βραχυσημάτων, ὡς καὶ ἰδιορρυθμοῖς πῶς μορφῆς τοῦ λόγου, αἵτινες χαρακτηρίζουσι τὸ ὄφος καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι ἐν τῷ προκειμένῳ λογοτεχνήματι.

Ἐν δὲ ταῖς τοιαύταις ἐκθέσεσι καὶ ἀσκήσεσιν ἀπὸ τοῦ ἀνεγνωστικοῦ βιβλίου, τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ θὰ χρησιμοποιηῖται νῦν μετὰ μείζονος ἐλευθερίας ἢ πρότερον. Ἐν ταῖς ἐπιτομαῖς, ἐπεκτάσεσι, τοῖς διαφόροις μετασχηματισμοῖς τοῦ ἀνεγνωστικοῦ τεμαχίου, τῇ ἀναπτύξει γεγονότος εἰς αὐτοτελῆς διήγημα, τῇ μετατροπῇ περιγραφῆς εἰς διήγημα κτλ. ἀφήνεται μείζων ἐλευθερία τοῖς μαθηταῖς, ὥστε ἐπὶ μᾶλλον νὰ χρησιμοποιῶσιν οὗτοι τὰς ἐκείνων γνώσεις, εἴτε αὐτοὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως προέρχονται εἴτε ἐκ μαθήσεως εἴτε ἐξ ἰδίας ἐκείτων σκέψεως. Καὶ καθ' ἃς δὲ περιπτώσεις τὸ θέμα δὲν λαμβάνεται ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἀνεγνωστικοῦ τεμαχίου, ἢ ἀνάγκη αὐτοῦ δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ παρὰ πολὺ ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν εἴτε πρὸς ἐμφύχωσιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν εἴτε ὡς μέσον ἐποπτικῆς διδασκαλίας περὶ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παρεστάσεων, ὥστε διὰ τῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, διὰ τῆς ἐμβάθυνσεως εἰς τὸν κόσμον τῶν δικνοημάτων καὶ συνισθημάτων αὐτῶν νὰ καθοδηγῆται ὁ μαθητὴς εἰς προαγωγὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ πνευματικῆς καὶ τῆς τοῦ ὄφους μορφώσεως.

Εἶναι πιστεύομεν, ὀρθὴ ἢ γνώμη ὅτι ἡ ἀτομικότης τοῦ μαθητοῦ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ εἶναι ἤδη σαφῶς διακεκριμένη. Ἐν αὐτῇ ἀναποκρίθωμεν εἰς τὴν ἀτομικότητα ἐκάστου παιδός, πρέπει νὰ δικτυπῶται οὕτω τὸ θέμα, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν κατὰ διαφόρους τρόπους νὰ ἀντιληφθῶσιν αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ καὶ πολλὰ τούτων διαφόρως νὰ δικτάξωσι καὶ δικπλάσωσι τὴν ἐκθεσιν. Οὕτως ὁ μαθητὴς πρὸς τῇ ἀτομικῇ δικτάξει τῶν νοημάτων ἄγεται τελευταῖον εἰς τὴν κατὰ τὴν ἰδιοφυίαν αὐτοῦ ἀντίληψιν τοῦ θέματος. Ἐκτός δὲ τῆς τοιαύτης τοῦ θέμα-

τας διατυπώσεως ὥστε ἕκαστος μαθητὴς νὰ δύναται νὰ ἀντιληφθῆ καὶ ἀνεπιτόχη κατὰ δικόφωρον, εἶναι δυνατόν διάφορα θέματα νὰ προταθῶσι τοῖς μαθηταῖς ἐξηγημένα ἀπὸ τοῦ ἀνεγνωσθέντος μέρους, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν οἰκείῃ βουλήσῃ ἐκλέξῃ ἐν τι τῶν θεμάτων τούτων.

Πρὸς ἐπιτυχῆ δὲ ἐκτέλεσιν τῆς τοιαύτης ἐργασίας παρατηρητέα τὰ εἰσὶ :

1) Ἐν τῇ μετατροπῇ ἐμμέτρου τινὸς διηγήματος εἰς πεζὸν δὲν πρέπει ἢ ἐργασία τοῦ μαθητοῦ νὰ περιορίζηται εἰς τὴν ἀπλήν ἀλλαγὴν τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς (ἀντικλιγγὴ λέξεων καὶ μεταβολὴ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν προτάσεων). Ἡ μεθοδικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ποιήματος ὀφείλει ἐμβυθύνουσα εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ νὰ φροντίξῃ, ὥπως ὁ μαθητὴς προθῆ μέχρι ἐντελῶς σκοπῶς, εἰς τὰ καθ' ἕκαστον χωροῦσας, ἐπιπτώσεις τῶν περιστάσεων καὶ τῶν συμβεβηκότων, ἵνα ἐκ πληθῶς τρόπων ἀντιλήψεως δυναθῶσιν οἱ μαθηταὶ νὰ ἐξάγῃσι τὴν γρηπτήν ἐκφοκίαν. Ἐν μικροτέροις δὲ ποιήμασιν, ὧν ἡ ὕλη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ περιληφθῆ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἐν μιᾷ ἐκθέσει μὴ ἐκτεινομένη ὑπὲρ τὸ προσήκον μέτρον, πρέπει διάφορα ἐπεισόδια, ἅτινα ἀπρητισμένην τινὰ εἰκόνα ἀποτελοῦσι, νὰ ἐξάγωνται καὶ νὰ τυγχάνωσι τῆς δεούσης μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας, ὥπως ἀποτελέσωσιν ἐνκρηγῆς διηγήμα.

2. Συντεταγμέναι ἀποδόσεις τοῦ περιεχομένου ἐκ μακροτέρων ἐν πεζῷ διηγημάτων εἶναι ἐξαιρετικὸν μέσον ἀσκήσεως τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἀκριβῆ διάκρισιν τοῦ σπουδαίου ἀπὸ τοῦ ἐπουσιώδους, τῶν κυρίων ἀπὸ τῶν δευτερευόντων μερῶν. Καὶ περὶ τὸν τρόπον δὲ τῆς ἀνεκκινώσεως τῶν διηγημάτων ἀποτελοῦσι πολὺτιμον ἀσκήσιν, διότι διὰ τούτων μαθηταὶ οἱ μαθητὴς νὰ ἐκφραζήται περὶ τινος ἀνεγνωσθέντος ἢ ἀκουσθέντος χωρὶς νὰ κατανάλισκη μάτην τὸν χρόνον εἰς τὰς λεπτομερεῖς, ὡς συμβαίνει πολλάκις εἰς τοὺς ἀπειθεύτους, καὶ νὰ λησμονῆ, ἀσχολούμενος περὶ μικρολογίας, τὰ κύρια σημεῖα.

3. Πρὸς ὀρθὴν δὲ κατανόησιν ποιήματος τινος εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σχεδιάσωσιν οἱ μαθηταὶ τῇ βοηθεῖ τῆς φαντασίας αὐτῶν σκῆψιν εἰκόνα τοῦ τύπου, ἵνα ἀποκτήσωσιν οὕτως ἐνκρηγῆ πικράστειν τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος ἐδράζεται καὶ διπλάσσειται. Ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς φαντασίας, ἥτις ὑπὸ δεξιὰν διδασκαλίαν ὀδηγικὴν εὐκόλως δύναται νὰ ἀρθῆ εἰς ἐνάργειαν πραγματικῆς ζωγραφίας, εἶναι λίαν πρόσφορος ὥπως χρησιμεύσῃ ὡς ὑποκείμενον περι-

γραφής ἐν ἐκθέσει, διότι διὰ τῆς ἀνγνώσεως τοῦ ποιήματος διεγειρομένου τοῦ θυμικοῦ τῆς ψυχῆς διηγέθη ἤδη καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ θέματος διαφέρων τῶν μαθητῶν. Ἐὰν δὲ ὁ διδάσκων ἔχη εἰς τὴν διάθεσίν του εἰκόνα περιστώσαν στιγμὴν τινεὶ ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐν τῷ ποιήματι ἀναφερομένης πράξεως, τότε δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ταύτην τοῖς μαθηταῖς, ἵνα οὗτοι συμπληρώσωσι καὶ διορθώσωσι τὴν πρότερον διὰ τῆς φωντακσίας ἐν τῷ νῶ αὐτῶν σχηματισθεῖσαν παράστασιν.

4. Μικρότερον περιγραφικὰ ποιήματα δύναται νὰ μετασχηματισθῶσιν εἰς ἐξιστορήσεις περὶ πραγμάτων, τὰ ὅποια ἄλλοι εἶδον καὶ ἀντελήφθησαν· ἀναγκάζουσι τὸν μαθητὴν οὕτω νὰ περικήρῃ ἀντικείμενόν τι, ὅπως παρουσιάζεται εἰς τὴν ἀντίληψιν ὀρίμου πνεύματος. Εἶναι δ' εὐνόητον ὅτι, ἵνα μὴ αἰ τοιαῦτα ἐκθέσεις ἀποβαίνωσιν ἀπλῆ λέξεων παράθεσις περὶ ἀκατανόητων πραγμάτων, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνυπάρχωσι πρότερον ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μαθητοῦ σφῶς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως προσλαμβάνουσαι περὶ αὐτῶν, δι' ὧν οὐ μόνον εὐκολύνεται ἡ κατανόησις τοῦ συνόλου τῆς περιγραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν διαφέρων ἐπὶ μέρους λεπτομερειῶν.

Ἄφ' οὗ τὸ θέμα τοιοῦτοτρόπως διατυπώθῃ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ὥστε νὰ ἀφήνηται ἐλευθερία τις εἰς τὴν αὐτενέργειαν τοῦ μαθητοῦ, πάλιν πρέπει πρῶτον νὰ ὀρίζωνται τὰ μέρη, ἐξ ὧν θὰ ἀποτελεσθῇ ἡ ἔκθεσις, καὶ δεῦτερον νὰ κατάρτισθῇ τὸ σχέδιον αἰ ἐπικουλοῦθῶσιν δὲ συγκεντρωτικῆ ἐρωτήσεως τοῦ διδάσκοντος θὰ χρησιμεύωσιν ὡς ὑποστηρίγματα, ὅφ' ὧν βοηθούμενοι οἱ μαθηταὶ θὰ ἀνευρίσκωσι τὸ περιεχόμενον ἐκάστου μέρους ἢ τμήματος τῆς ἐκθέσεως.

Ὁρθογραφικὴ ἐξέτασις. Ἐἴτε τὸ θέμα διατυποῦται κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον εἴτε ἐξάγονται ἐκ τοῦ ἀνγνωσθέντος μαθήματος διάφορα θέματα πρὸς ἐκλογὴν παρεχόμενα τοῖς μαθηταῖς, εἶναι εὐνόητον ὅτι ὑπάρχει πρὸς τῇ κοινότητι τοῦ περιεχομένου καὶ κοινὸν σύνολόν τι ἐκφράσεων καὶ ταυτότης ἐν τισὶ τρόποις συντάξεως καὶ συνδέσεως, ὥστε εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποβληθῶσι ταῦτα εἰς ὀρθογραφικὴν τινεὶ ἐξέτασιν. Εἶναι δὲ ἀπαραίτητος ἡ τοιαύτη ἐξέτασις καὶ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ, ἐν ἣ ἐξακολουθεῖ μὲν ἡ διδασκαλίς τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς ὀρθογραφίας, ἀλλ' ὀφείλει νὰ ἀχθῇ εἰς πέρας οὕτως, ὥστε νὰ μὴ εἶναι πλέον αἰ περὶ ταύτης ἐλλείψει ἀναπλάκτον βάρους τοῦ μαθητοῦ ἐν τῇ γυμνασιακῇ διδασκαλίᾳ καὶ πρόσκομμα παρεμποδίζον τὴν ἀδικτάρκτον

πρόσδοκ τῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐκθέσεων. Ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ δὲν δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι ἡ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν, τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν στίξιν ἱκανότης εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἡ ἐκθεσις νὰ γίνῃ καλὴ ἄνευ τοιαύτης προπαρασκευῆς.

Πῶς δὲ θὰ γίνῃ αὕτη; Μετὰ τὴν κατανοήσιν καὶ ἐξέτασιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀγνωσθέντος μέρους ἐπακολουθεῖ ὁ καθαρισμὸς τοῦ θέματος ἢ τῶν θεμάτων. Ὅρίζεται τὸ σχέδιον καὶ ὑποδεικνύεται τί θὰ γραφῆ ἐν ἐκάστῳ μέρει.

Ἐπειτα δὲ εἶτε ἐκ τοῦ ἀγνωσθέντος μέρους ἀνευρίσκονται αἱ πρῶτον νῦν παρυσιαζόμεναι τοῖς μαθηταῖς λέξεις, αἷτινες ἐν ταῖς ἐκθέσεσι θὰ χρησιμοποιοῦσιν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐκλεγέντος θέματος ἢ θεμάτων ἀπαιτεῖ τὴν χρῆσιν αὐτῶν· εἶτε ὀρίζονται αἱ ἀγνωστοὶ λέξεις γενικῶς αἷτινες, χωρὶς νὰ εὐρίσκωνται ἐν τῷ ἀγνωσθέντι μέρει ἢ ἐξ ἀνάγκης (ἐκ τῆς φύσεως τοῦ θέματος) θὰ χρησιμοποιοῦσιν ἐν τῇ ἐκθέσει, ἢ ἀπλῶς εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῶσιν. Τὰς λέξεις ταύτας ὁ διδάσκαλος ἔχει ἀνεύρει ἐν τῇ κατ' οἶκον παρασκευῇ, καθ' ὃν χρόνον προητοιμάζετο τὸ ὑπαγόμενον περὶ οὗ κατωτέρω θὰ εἴπωμεν· ἀλλ' εἶναι δυνατόν καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς μέχει τοῦδε διδακτικῆς ἐργασίας νὰ προσέτη ταχέως λέξεις τινὰς ἢ φράσεις σημειῶν αὐτὰς ἐν τῷ τετραδίῳ αὐτοῦ κατωθεν τοῦ ὑπαγορεύματος, ὅπερ ἔχει ἀναγεγραμμένον.

Ἡ ὀρθογραφικὴ δ' ἐξέτασις τῶν ἀγνώστων λέξεων, ἡ ἐξέτασις τῶν πρῶτον ἀπαιτησῶν φράσεων, ἡ διδασκαλίη περὶ τὴν ὀρθὴν στίξιν, τὸ ὑπαγόμενον, καὶ ἡ διὰ τῆς ἀσκήσεως οἰκειοποίησις τοῦ ὀρθοῦ γίνονται κατὰ τὸν ἐν ταῖς ὁδηγίαις τῆς διδασκαλίας τοῦ ἔκτου ἔτους ἐκτεθέντα συντομώτερον τρόπον.

Ὁμολογητέον δὲ ὅτι τοιαύτη ἐργασία ἀπαιτεῖ κόπον τινὰ ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος. Ἄλλ' εἶναι εὐνόητον ὅτι καὶ ὁ κόπος τῆς παρασκευῆς τοῦ ὑπαγορεύματος εἶναι ὀλιγώτερος καὶ ἥττον ἀνικρὸς τῆς διορθώσεως τῆς πληθῆος τῶν σφαλμάτων, ἅτινα θὰ παρυσιαζόντο ἐν τῇ ἐκθέσει ἐκάστου μαθητοῦ, ἂν μὴ προηγεῖτο ἡ ἐξέτασις τῆς ὀρθογραφίας τῶν λέξεων καὶ τινες παρατηρήσεις ἐπὶ συντάξεων χρησιμοποιηθησομένων ἐν τῇ ἐκθέσει καὶ τὸ προπαρασκευαστικὸν ὑπαγόμενον. Ἡ δὲ ἐκ τούτων ὠφέλεια τῶν μαθητῶν εἶναι ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ μείζων ἢ ἡ ἐκ τῆς

ασκόπου ὡς τὸ πολὺ διορθώσεως σχολιαμάτων, περὶ ἣν ὀλίγον θὰ προσέ-
ξωσιν οἱ μαθηταί. Ὅταν ἡ δὲ ἐκθεσις γράφηται ἄνευ τῆς ῥηθείσης περὶ
τὴν ὀρθογραφίαν παρεσκευῆς, τότε καὶ ὁ χρόνος ὁ ἀπαιτούμενος διὰ τὴν ἐν
τῷ σχολεῖῳ ἐξέτασιν (καὶ διόρθωσιν) τῶν σχολιαμάτων εἶναι οὐχὶ ὀλιγώ-
τερος ἢ ἂν προηγήται ἡ ὀρθογραφικὴ ἐξέτασις τῆς ἐκθέσεως κατὰ τὸν
ἐκτεθέντα τρόπον.

Μετὰ τὴν κατὰ γραφὴν τῆς ἐκθέσεως ἐν τοῖς ἐπὶ τούτῳ τετρα-
δαίοις παρὰδίδεται αὕτη εἰς τὸν διδάσκοντα, ὅστις σημειοῖ τὰ σφάλ-
ματ. Βεβλῆως ἐν τῇ περιπτώσει τούτῃ καθ' ἣν ἡ ἐκθεσις φέρει τὸν
τύπον τῆς ἀτομικότητος τοῦ μαθητοῦ, θὰ ἐνυπάρχῃσι σφάλματ. —
ὄχι βεβλῆως ὅσα ἂν ἀφῆγοντο εἰς τὰς ἰδίαις ἐμπνεύσει ἀνευ οὐδεμιᾶς
παρεσκευῆς οἱ μαθηταί· ἀλλὰ καὶ τὰ σφάλματ. δὲν θὰ εἶναι τοσαῦτα
καὶ τοιαῦτα, ὥστε ἡ διόρθωσις νὰ ἀπαιτῆ ὄρας ἡ δὲ ἐν τῷ σχολεῖῳ
ἐξέτασις αὐτῶν νὰ ἐπεκτείνηται τοσοῦτον, ὥστε μηδεμίαν ὀφέλειαν
νὰ παρέχῃ. Ἐπὶ τῶν σχολιαμάτων τούτων γίνεται συζήτησις ἐν τῷ scho-
λεῖῳ, μεθ' ἣν ἀμέσως αἱ μαθηταὶ διορθοῦσιν ἐντὸς τῆς τάξεως τὰ ἐν
ταῖς ἐκθέσει αὐτῶν σφάλματ. Ἐὰν δὲ ταῦτα εἶναι σπουδαῖα,
τότε ὁ διδάσκων ὑπαγορεύει ἀμέσως μετὰ ταῦτα φράσεις τινάς, ἐν αἷς
ὁ μαθητὴς ἀσκεῖται νὰ ἀποφεύγῃ τὰ παρατηρηθέντα σφάλματ.

ΣΗΜ. Οὐδαμῶς πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἀναρίκοντες ἐπὶ τὰ σχολικὰ ἔτη θε-
ωροῦμεν ταῦτα μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν καθ' ἣν ὄντα ἀναποσπᾶστος συνδεομένη
ἀποτελοῦσι τὰς τάξεις τοῦ πλήρους δημοτικοῦ σχολεῖου. Περὶ τοῦ ζητήματος τῶν
τάξεων καὶ τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ σχολεῖου οὐδαμῶς βεβαίως ἀρμόζει νὰ γίνῃ
ἐνταῦθα λόγος. Ἡμεῖς ἐν τῇ κατανομῇ τῆς διδακτικῆς ὕλης τῆς μητρικῆς γλώσ-
σης ἀπεβλέψαμεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συνεχοῦς προόδου καὶ τῆς προσαρμογῆς
τῆς ὕλης πρὸς τε τὴν πνευματικὴν ἀντίληψιν καὶ τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις
τῶν μαθητῶν. Ἡ αὕτη κατανομή περίπου ἔσται καὶ ὁ αὐτὸς καθ' ὅλου εἰπεῖν τῆς
διδασκαλίας τρόπος εἴτε αἱ 4 πρώται τάξεις ἀποτελοῦσιν ὅλον τὸ δημοτικὸν scho-
λεῖον ἢ τὸ κατώτερον μόνον μέρος αὐτοῦ, εἴτε τὸ ε', στ' καὶ ζ' ἔτος
εἶναι συνημμένα πρὸς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, εἴτε πρὸς τὸ γυμνάσιον εἴτε ἂν ἐξα-
κολουθῇ ἡ ἀπὸ τοῦ 1837 κατασταθεῖσα αὐτοτελὴς ὑπαρξίς τῶν Ἑλληνικῶν λε-
γομένων σχολεῖων. Ὅμοίως δὲ ἔσται τὸ πρᾶγμα ἐὰν ἰδρυθῶσιν ἐξατάξια δημοτικά,
τοῦ ἐβδόμου σχολικοῦ ἔτους προστιθεμένου εἰς τὸ γυμνάσιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Η ΕΝ ΤΟΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΙΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

1. Η ανάγκη τῆς διδασκαλίας.

Ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεῖα φιλολογικῶν ἔργων, κυρίως δὲ τμημάτων αὐτῶν, ἐκτείνεται μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ἐβδόμου μόνον ἔτους τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως. Ἐν δὲ τῷ γυμνασίῳ, τῷ περιλαμβάνοντι τὰς τέσσαρας ἀνωτέρας τάξεις τῆς ἐγκυκλίου μορφώσεως, ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης περιορίσθη μόνον εἰς τὰς ἐκθέσεις. Προφανῶς αἰτία τοῦτου εἶναι ὅτι ἐθεωρήθη ὡς μὴ ὑπάρχουσα νεωτέρα Ἑλληνικὴ φιλολογία, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐν ταύτῃ γεγραμμένα ἔργα ἐξωρίσθησαν ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ γυμνασίου καὶ πᾶσα φροντίς ἐλήφθη ὅπως ἀπομακρυνθῶσι ταῦτα ἀπὸ τῆς ὄψεως τῆς Ἑλληνίδος νεολογίας, ἥτις οὐδεμίαν αὐτῶν ὡς βεβήλων πρέπει νὰ λάβῃ γνώσιν. Καὶ οὐδαμῶς εἶναι ἄπορον τὸ συμβαῖνον ἐν τοῖς γυμνασίοις, τοῖς προπαρρασκευαστικοῖς τῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, ἀφ' οὗ παρατηρεῖται ὅτι καὶ ἐν πολλοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου καὶ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας τὰ μικρὰ παιδία ἀσχολοῦνται μόνον περὶ τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γραμματικῆς καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ὁποίας εἶναι τῶν διδασκόντων ἀφιερῶσιν ὡς τὸ πολὺ καὶ τὰς πρὸς διδασκαλίαν τῆς νεωτέρας καθωρισμένους ὥρας. Καὶ ἂν ὅμως ἡ καθαρῶς διδάσκηται ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σχολείῳ, πάλιν ἀποτέλεσμα τοῦ ἐξοστρακισμοῦ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἀπὸ τοῦ γυμνασίου εἶναι ὅτι ἡ νέα Ἑλληνικὴ γενεὰ οὐδαμῶς αποκτᾷ πλήρη καὶ σαφῆ γνώσιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν φιλολογίας, περὶ τῆς μορφωτικῆς δυνάμεως καὶ ἀξίας τῆς ὁποίας ἀκούμεθα εἰς τὰ λεγθέντα ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ. Συμβαίνει δὲ τοῦτο διότι ἐν ταῖς πρὸ τοῦ γυμνασίου τάξεσιν οἱ μαθηταὶ καὶ ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἡλικίας των καὶ ἕνεκα τῆς ἐλλιποῦς εἰσέτι μορφώσεως οὔτε δύνανται νὰ ἀντιληφθῶσι τοῦ συνόλου μείζονος ἐκτάσεως καὶ ἀξίας φιλολογικῶν προϋόντων οὔτε νὰ ἐμβιβθῶσιν εἰς τὴν

κατανόησιν τῶν ἐν αὐτοῖς ἰδεῶν καὶ τῶν κυριαρχουσῶν ἐννοιῶν, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐκδηλουμένων τοῦ ψυχικοῦ βίου ἐκφάνσεων ἐν ταῖς διαφορωτάταις αὐτῶν μορφαῖς, οὐδὲ νὰ διεισδύσῃσι βεβαίως εἰς τὴν ἀνερεύνησιν τῶν ποικίλων αἰτίων καὶ ἐνδομύχων ἐλαττηρίων τῶν ἐκφάνσεων τούτων⁽¹⁾. Ἄλλ' ἐκ τῆς ἀπομακρόνσεως πάσης ἀπὸ τοῦ γυμνασίου διδασκαλίας τῶν προϊόντων τῆς ἐθνικῆς φιλολογικῆς καὶ ἄλλο κκεῖν ἐπέρχεται τοῖς μαθηταῖς· οὗτοι μετὰ τὸ πέραν τῶν ἐγκυκλίων αὐτῶν μαθημάτων οὐδαμῶς ἔχουσι σκρῆ γνῶσιν τῶν θεμελιωδῶν ἀρετῶν, τῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῶν ἰδιοτήτων ἐκάστου τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῆς λογοτεχνίας, ἀπαρχαλλάκτως ὅπως ἡ ἀτελής ἢ ἡ μὴ ὀρθῆ μεθοδικὴ διδασκαλίαι τῆς μητριακῆς γλώσσης ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ πέμπτου μέχρι τοῦ ἐβδόμου ἔτους συμπεριλαμβανομένου, συναπάγεται τοῦτο τὸ λυπηρὸν ἀποτέλεσμα, τὸ νὰ μὴ ἔχουσι οὐδεμίαν συνείδησιν οἱ μαθηταὶ τῆς ἐν τῷ λόγῳ ἀλληλουχίας καὶ συναρθείας, τὸ νὰ μὴ δύνανται νὰ διακρίνωσι καὶ διαγνώσωσι τὰ διάφορα μέρη καὶ τὴν συμμετρίαν αὐτῶν καὶ ἐν γένει νὰ διατελῶσιν ἐν παντελεῖ ἀγνοίᾳ περὶ παντὸς σχεδόν, ὅπερ δὲν ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν γραμματικόν, τύπον ἢ τὴν σύνταξιν ἐκάστης λέξεως. Ἄλλ' ὅμως οὐδεὶς δύνανται νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ γνῶσις μόνον τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ τῆς συντάξεως, πκρέχει πλήρη τὴν γνῶσιν τῆς γλώσσης. "Οτι δὲ πρὸς ἀρτιμελῆ γλωσσικὴν μῶρφωσιν αἱ συνθετικαὶ ἀσκήσεις δὲν ἀρκουσιν, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ γίνηται ἡ διδασκαλίαι, ὅπως ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐξετέθη, εἶναι εὐδῆλον. Ἡ καθημερινὴ δὲ πρᾶξις δεικνύει ὅτι διὰ τῆς διδασκαλίας μόνον τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας δὲν ἀποκτᾶται ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου πλήρης καὶ σκρῆ γνῶσις τῶν θεμελιωδῶν ἀρετῶν, τοῦ κάλλους καὶ τῶν ἰδιαιτουσῶν ἀπαιτήσεων ἐκάστου τῶν διαφορῶν τῆς λογοτεχνίας εἰδῶν. Τῆς ἀγνοίας ταύτης βεβαίως ὑπαίτιος ἐν μέρει εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τῆν ἔποψιν ταύτην ἀτελής ὡς τὸ πολὺ ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι γλωσσικὴ μῶρφωσις· ἀλλὰ τὸ κύριον αἷτιον ταύτης εἶναι ἡ δυσχέρεια τῆς κατανόησεως τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνος λόγου. Αἱ δυσχέρεια δ' εἶναι τοσαῦται, ὥστε οὐ μόνον πρὸς ἀπλῆν τοῦ περιεχομένου κατανόησιν κατανάλισκεται τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας, ἀλλ'

(1) Εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς μελέτης καὶ κατανόησεως ὡς εἰσαγωγή μόνον δύναται νὰ θεωρηθῆ ἡ διδασκαλίαι τοῦ ἐβδόμου ἔτους.

οὐδ' εἶναι εὐκόλον νὰ δοθῶσι τοῖς μαθηταῖς ἀρκετὰ ἔργα πρὸς κατ' ἰδίαν ἐν τῷ οἴκῳ μελέτην, ἅτινα νὰ κατανοηθῶσιν ἐπαρκῶς ὑπὸ πάντων τῶν μαθητῶν. Αἱ δυσχερεῖαι δ' αὐταὶ δὲν περιορίζονται περὶ τὴν κατανόησιν μόνον τοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ προσέρχονται καὶ ἐκ τῆς γλωσσικῆς μορφῆς· διότι εἶναι διάφορον τὸ ὕφος τῆς νεωτέρας ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γλώσσης· αἱ αὐταὶ ἔννοιαὶ διαφόρως ἐκφράζονται καὶ διάφορον ὅλως γλωσσικὸν ἐπέπνυμα ὡς τὸ πολὺ ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλώσσῃ λαμβάνουσι ἢ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ· δι' ὃ ἀπλῆ κατὰ λέξιν μετάφρασις πολλῶν ἢ δὲν ἀποδίδει ἀκριβῶς τὸ νόημα οὐδὲ πικρυσιάζει ἐμφανῆ τὸν λόγον, δι' ὃν ὁ συγγραφεὺς τὸν ἐν τῷ βιβλίῳ τρόπον τῆς ἐκφράσεως μετεχειρίσθη, ἢ δὲν προσκαρμύζεται πρὸς τὸν σημερινὸν τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι, δὲν παρίστησι λόγον στοιχοῦντα πρὸς πάσαις τὰς ἐν τῇ γραπτῇ ἡμῶν γλώσσῃ ἀπικιτήσεις τοῦ ἐκφράζεσθαι· τὸ τοιοῦτον δὲ προέρχεται ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Ζηγγουγιάννη ἀναφερομένων κίτιων ('Αθηναὶς τόμος Γ', σελ. 34-36), καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων, οἷον ἐκ τῆς διαφορᾶς ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἡμετέρων προγόνων περὶ τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἀντικαταβάσθαι τῶν τοῦ βίου πραγμάτων καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐν γένει κόσμου, ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν πεποιθήσεων, ἰδεῶν καὶ βλέψεων καὶ διαφορῶν τινῶν ἐν τῷ χαρακτῆρι. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῶν λεγομένων ὑφ' ἡμῶν λάβωμεν ἐν παράδειγμα. Οὐδὲν βεβλῶως φιλολογικὸν ἔργον διδάσκειται οὕτως ἐκτενῶς ἐν τοῖς σχολείοις ὅσον τὰ ἀθάνατα τοῦ Ὀμήρου ἔπη· καὶ ὅμως δύναται τις νὰ εἴπῃ, καὶ θὰ τὸ ἀποδεχθῆ πᾶς τις ὅταν ἐμβελύνη εἰς τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν, ὅτι οὗτοι (δὲν ὀμιλοῦμεν περὶ ἐξαιρέσεων) οὔτε ἀποκτῶσι σαφεῆ γινῶσιν τοῦ ἀνεπίκτου κάλλους καὶ τῆς θουμασίας φυσικότητος, ἀπλότητος καὶ πικρατικότητος⁽¹⁾ τῶν ποιημάτων τούτων ἀπ' αὐτῆς τῆς μελέτης αὐτῶν, οὔτε ἀποφοιτῶντες ἔχουσι πλήρη γινῶσιν πικρῶν ἔστω καὶ τῶν στοιχειωδῶν τῆς ἀληθοῦς ἐπικῆς ποιήσεως ἀπικιτήσεων καὶ ἀρετῶν καὶ τῶν διαφορῶν ἀπὸ τῶν λοιπῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν. Πόσον ὅμως διάφορος θὰ εἶναι ἡ τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ἀντίληψις καὶ γινῶσις, ἂν τῆς μελέτης τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν προηγηθῆ ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γινῶσις ἄλλων ἐπικῶν ποιημάτων, οἷον

(1) Πολλῶν τινῶν, φοιτήσαντες εἰς τὸ γυμνάσιον, ὀμιλοῦντες περὶ τῶν τοιούτων ἐπαναλαμβάνουσι, χωρὶς νὰ ἐννοῶσιν ἐντελῶς τὰ λεγόμενα, ἢ ἐκεῖνα ἅπερ ἤκουσαν παρὰ τῶν καθηγητῶν ἐν ταῖς παραδόσεσιν, ἢ χωρὶς ἅτινα ἐκ τῆς γραμματολογίας ἀπεμνημόνευσαν.

τῆς Κρητηίδος τοῦ Ἀνωϊνάδου καὶ ἰδίως τῶν μετὰ τούτης δυνάμεως καὶ ζωηρότητος γεγραμμένων ἐθνικῶν ποιημάτων τοῦ ἔχοντος λίαν πολυμυρῶς τὰς πτήσεις τῆς φωνητικῆς δαιμονιοτάτου τῆς νεωτέρης ἡμῶν γενεᾶς ἐθνικοῦ ποιητοῦ Βαλαωρίτου ; Δι' αὐτῆς οὐ μόνον ἡ γνώσις τῶν ἀρετῶν καὶ ἰδιοτήτων τῆς ἐπικῆς ποιήσεως θὰ προήγετο καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ποιήσεως ἐν γένει τέρψις συστηματικώτερον θὰ ἐκκαλλιεργεῖτο, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα θὰ διηκολύνετο ἡ πλήρης κατανόησις καὶ τῶν τελειοτάτων ἐπικῶν ποιημάτων τοῦ θεοῦ Ὁμήρου. Τοῦτο δὲ συμβαίνει οὐ μόνον ἐν τῷ ἔπει ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς εἶδεσι τῆς λογοτεχνίας καὶ ἰδίως τῆς ποιήσεως καὶ μάλιστα εἰς ἐκεῖνα αὐτῆς τὰ εἶδη, ἐκ τῶν ὑποίων οἱ μαθηταὶ διδάσκονται πολὺ ὀλιγωτέρην ὕλην ἢ ἐκ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν. Διὰ πολλοὺς δὲ γνωστοὺς λόγους ἡ νεωτέρα φιλολογικὴ δὲν περιορίζεται ἐντελῶς ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς ἀρχαίας διαγραφομένων ὁρίων· χωρὶς δὲ νὰ ἐπεκταθῇ τις ἐπὶ τῆς κριτικῆς τῶν ἐν τοῖς νεωτέροις ἔθνεσι νέων τρίβων τοῦ φιλολογικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀλληλεπιδράσεως τῶν φιλολογικῶν προϊόντων τῶν διαφόρων ἐθνῶν (ὅταν ἐν τῷ προσήκοντι μέτρῳ τοῦτο γίνηται καὶ χωρὶς ὁ ἰδιόζων ἐθνικὸς χαρακτηρ καὶ βίος ἐκ τούτων ἀλλοῖος νὰ περὶσταται), δὲν δύναται τις νὰ μὴ ἐπιμνησθῆται τὸ γεγονός, ὅτι τὰ περὶ τὴν ῥητορικὴν καὶ ποιητικὴν τῶν ἀρχαίων περὶ γέλυμαθ' δὲν εἶναι ἐπαρκῆς ὁδηγὸς σήμερον πρὸς τὴν διὰ τῆς νεωτέρης φιλολογικῆς διάθεσιν. Καὶ ἐὰν μὴ τις ἰδίως μελέτας περὶ τούτων, μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σχολείου ἀποφοίτησιν, κάμῃ, τί δύναται νὰ κατορθώσῃ καὶ τί νὰ ἐννοήσῃ κατὰ τὴν μελέτην διαφόρων ἔργων τῆς συγχρόνου φιλολογικῆς, ὅτε οὐδὲν ἐδιδάχθη ἐν τῷ σχολείῳ περὶ τοῦ τρόπου τῆς μελέτης αὐτῶν καὶ οὐδὲν περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ ἰδιοτήτων ἔμαθεν ; Καὶ ποῖα θὰ εἶναι ἀπὸ τούτων, κατὰ τὸν σχολικὸν καὶ τὸν μετὰ ταῦτα βίον, μέρωσις τοῦ πνεύματος ; Διὰ ταῦτα θεωροῦμεν ἀπαραίτητον τὴν ἐν μὲν ταῖς δυσὶ κατωτέροις τάξεσι τοῦ γυμνασίου καὶ ἐν τῷ διδασκαλείῳ ἐπὶ μίαν τοῦλάχιστον καθ' ἑβδομάδα ὥραν, ἐν δὲ ταῖς δυσὶ ἀνωτέροις τάξεσι τοῦ γυμνασίου ἅπαξ κατὰ δεκαπενθήμερον περὶ τὴν νεωτέραν φιλολογίαν ἐνασχόλησιν.

Γνωρίζομεν τί θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντεῖπῃ τις εἰς ταῦτα : « Ἐν τῷ γυμνασίῳ οὕτως ἀκριβῶς εἶναι μεμετρημένος ὁ χρόνος, ὥστε σπουδαίως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προταθῇ ἡ ἐπέκτασις τῶν κλάδων τῆς διδασκα-

λίξ ἐκτός τοῦ κύκλου τῶν ἀναγκαιοτάτων· ὅτι καὶ ἂν ὑπελείπετο χρονικόν τι διάστημα, ἴσως θὰ ἦτο ἐπωφελεστέρη ἢ χρησιμοποίησις αὐτοῦ εἰς σπουδαιότερας ἐνσχολήσεις ἢ εἰς λογοτεχνικὴν ἐπισκόπησιν τῆς ἸΘ' ἐκκτονταετηρίδος, καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἔργων, ἕτινα τῆν σφραγίδι τοῦ τελείου γενικῶς ἀνεγνωρισμένην δὲν φέρουσιν. "Ὅπως δὲ ἐν οὐδενὶ κλάθῳ τῆς διδασκαλίας οὕτω καὶ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς δὲν πρέπει νὰ ἐξεντληθῇ ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον. Πανταχοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ πρέπει ὡς βάσις νὰ εἴναι, ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῆς ὕλης τὰ σπουδαιότατα καὶ τὰ κατὰλληλότατα διὰ τὴν ἡλικίαν αὐτῶν πρέπει νὰ μάθωσιν, ἕτινα ἀργότερα πρέπει νὰ μεταχειρισθῶσι πρὸς οἰκειοποίησιν ἄλλων ἤττον σπουδαίων καὶ εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτῶν ἤττον προσιτῶν. Τὰ σπουδαιότατα ἐκ τῶν ἔργων, ἕτινα ὡς ἐκ τῶν τελειοτάτων πνευματικῶν προϊόντων ἀνεγνωρίσθησαν ὑφ' ὄλου τοῦ κόσμου καὶ ἐθαυμάσθησαν, εἴναι τὰ ἀθάνατα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μεγαλοφυίας. Ἐκ τούτων πρέπει νὰ μορφωθῇ ἡ διάνοια, νὰ ποτισθῇ ἡ καρδία καὶ νὰ ἐξερθῇ τὸ φρόνημα τῆς Ἑλληνίδος νεολογίας. Ἐν τούτοις καὶ τὸ καλλιλογικὸν τῶν νέων συνίσθημα θὰ ἐξερθῇ ἐν τοῖς τελειοτάτοις καὶ καλλίστοις τὴν μορφήν πνευματικῶς δημιουργήμασιν. Ἐκεῖνος δὲ τοῦ ὅποιου τὸ διαφέρειν διαγένηται διὰ τῶν ἔργων τῆς μεγάλης ἀρχαιότητος, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀπὸ ταύτης πρέπει τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ παρὸν καὶ εἰς τὴν περικτέρω τῆς λογοτεχνίας ἐξέλιξιν. Ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ἀριστοτεχνιμάτων ἐκείνων, ἕτινα ἀπετύπωσαν τὰς θεμελιώδεις τῆς λογοτεχνίας ἀρετὰς καὶ ἐκπρέστησαν ἐν ἀνεπίκτῳ τελειότητι τὸ κάλλος τοῦ λόγου, κερύεταί εἰς τοὺς νέους ἀσφαλῆς κανὼν πρὸς σχηματισμὸν τῆς κρίσεως αὐτῶν, χωρὶς τοῦτο νὰ συμβαίνει δι' ἀμέσου ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος παραινήσεως πρὸς κριτικὴν ἐπὶ τῆς νεωτάτης καὶ σχεδὸν συγχρόνου περιόδου. Τοιαύτη δὲ ἐξέτασις ὅταν γίνηται περὶ ἔργων σημερινῶν εἴναι ὀλιγοτέρας ὠφελείας πρόξενος ἢ ὅταν περιορίζεται ἐπὶ τῶν ἐκκρίτων τῆς ἀρχαιότητος ἔργων· διότι πολλάκις, ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν μαθητῶν, ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἔχουσα τὸν χαρακτῆρα μεροληπτικῆς, ἐκ διαφόρων περιστάσεων προελθούσης, κρίσεως καὶ ὡς τοιαύτη φυσικῶς σιωπηρὰν ἀντίθεσιν θὰ προεκάλει. Ὅ,τι δὲ ἱστορικὸν ἀκόμη δὲν ἐγένετο, δὲν εἴναι δυνατὸν ἱστορικῶς νὰ ἐξετασθῇ. Καὶ ἐνταῦθα δὲ πρέπει νὰ ἰπάρχη ἡ πεποίθησις, ὅτι ἐμβάθυνσις εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐκκρίτου ἀρχαι-

όργανος, ζτινα ἔχουσιν ἀπόλυτον ἀξίαν, παρέχει τὸ μέτρον τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ πικρόντος. Καὶ ἂν ἀδυνατώμεν δὲ νὰ δεσμεύσωμεν τὸ μέλλον, δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ ἐπιδράσωμεν ἐπ' αὐτοῦ διὰ τῶν μεγάλων ἔργων τῆς ἀρχιαιότητος καὶ διὰ τῆς πλήρους κατανοήσεως καὶ συναισθήσεως τοῦ αἰωνίως τελείου καὶ κλοῦ, ὅπερ ἐν αὐτοῖς περιέχεται».

Αὗτοι εἶναι αἱ ἀντιρρήσεις, εἰς τὰς πλείστας τῶν ὁποίων ἐν τοῖς προηγουμένοις παρέχεται ἀπάντησις. "Ὅτι τὰ ἔργα τῆς ἐκκρίτου ἀρχιαιότητος φέρουσιν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὴν σφραγιδα τοῦ τελείου, οὐδεὶς οὐδὲ νὰ δικημισθητήρη διανοήθη· διὰ τοῦτο οὐδεμίαν σχεδὸν ἐλάττωσιν προστάθη διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς· διότι δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἐλάττωσιν αὐτῆς ἢ ἐπὶ μίαν καθ' ἐβδομάδα ὥραν ἐν ταῖς δυοὶ κατωτέραις τοῦ γυμνασίου τάξεσι καὶ ἕκαστὴ κατὰ δεκαπενθήμερον ἐν ταῖς δυοῖν ἀνωτέραις ἐνσχόλησις περὶ τὴν νεωτέραν φιλολογίαν· δὲν δύναται οὐδόλως νὰ θεωρηθῆ ἐλάττωσιν οὐ μόνον διὰ τὸ ὀλιγοχρόνιον αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διευκόλυνσιν, ἣν ἡ τοιαύτη ἐνσχόλησις θὰ παράσχη εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἔργων. "Ὡστε ἢ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἀριστουργημάτων ὠφέλεια παρκαμένει ἢ αὐτή. Ἡ δὲ προσγενησομένη ἀπὸ τῆς μελέτης τῆς νεωτέρας φιλολογικῆς ὠφέλεια, περὶ ἧς ἤδη ἀρκετὰ ἐλέχθησαν, εἶναι τοιαύτη, ὥστε δὲν γνωρίζομεν περὶ τί ἄλλο ἐπωφελέστερον ἠδύνηντο οἱ μαθηταὶ νὰ χρησιμοποήσωσι τὸν διὰ τὴν γνῶσιν αὐτῆς προτεινόμενον ὕψ' ἡμῶν πρὸς διάθεσιν χρόνον. Ἀρκετὸ πρὸς πίστωσιν τῶν λεγομένων ἡμῶν νὰ ὑπομνήσωμεν καὶ πάλιν τὰς δυσχερείαις, πρὸς ἃς οἱ μὴ μελετήσαντες τὰ τῆς νεωτέρας φιλολογικῆς προσκρούουσιν. Αἱ δυσχέρειαι αὗται προσέρχονται μὲν καὶ ἐξ ἄλλων αἰτίων, ἐκτεθέντων ἤδη, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ γνῶσις τῆς ἀρχαίας φιλολογικῆς (ἣτις δὲν δύναται νὰ παρέχεται ἐν τοῖς γυμνασίοις πλήρη) δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς πάντα τὰς νεωτέρας λογοτεχνίας τὰ εἶδη. Καὶ ἐν τοῖς Γερμανικοῖς γυμνασίοις ἔνθα κυρίως ἡ ἐκκριτος περίοδος τῆς ΙΗ' ἐκατονταετηρίδος ἐξερευνᾶται καὶ γνωρίζεται, ὑπὸ πλείστων τῶν τὰ πρῶτα φερόντων παιδαγωγικῶν συνιστᾶται ἡ γνῶσις τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις· καὶ δὲν ἀναγινώσκονται μὲν ἔργα αὐτῆς ἐν τῇ τάξει, ἀλλὰ ποιηταὶ, ἐφ' οὓς ἢ τε ἔκκριτος φιλολογίκα ἢ ῥωμαντικὴ σχολή⁽¹⁾ ἐπέδρασαν, με-

(1) Βεβαίως δ' εἶναι γνωστὴ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας νεωτέρας φιλολογικῆς.

λετῶνται ἐν τοῖς γυμνασίοις. Τοῦτο δὲ γίνεται, διότι ἡ γνῶσις τῆς ἐκκρίτου περιόδου τῆς III' ἑκκονταετηρίδος ἐξαρκεῖ πρὸς κατανόησιν πάντων τῶν εἰδῶν τῆς νεωτέρας φιλολογίας, ἥτις ἀπὸ ἐκείνης λαμβάνει τὰ ἑαυτῆς πρότυπα· ὅ,τι δὲ ἡ νεωτέρα φιλολογία κινῶν, ἄξιον λόγου παρήγαγε, τοῦτο διδάσκεται ἐν τοῖς Γερμανικοῖς γυμνασίοις. Σημειωτέον δὲ ὅτι παρ' ἐκείνοις αἱ γλωσσικαὶ δυσχερεῖαι δὲν εἶναι οἷαι παρ' ἡμῖν πρὸς κατανόησιν τῶν ἔργων τῆς ἐκκρίτου περιόδου· ἐκεῖ πρὸς τὴν κατ' οἶκον ἐνεργῆ κατανόησιν παρέχονται ὅλα δράματα, πλεῖστα ἐντελῆ ἔργα, ὥστε ἱκανὸς πρὸς τὴν ἱστορικὴν κατανόησιν⁽¹⁾, πρὸς τὴν τοῦ ὅλου τελείαν ἐπισκόπησιν παρέχεται χρόνος. Παρ' ἡμῖν δ' ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν καθ' ὅμοιον ἐντελῶς τρόπον νὰ γίνη· διότι ἡ ἀρχαία ἡμῶν γλῶσσα παρέχει τοσαύτης δυσχερείας, ὥστε διὰ τὴν ἐνεργῆ κατανόησιν τὸ πλεῖστον, εἰς πολλὰς δὲ περιπτώσεις τὸ ὅλον τοῦ χρόνου κατὰτρίβεται· ὥστε πρὸς τὴν ἀνωτέραν, τῆς ἱστορικῆς κατανόησιν παρέχεται ἐλάχιστος χρόνος· πλειστάκις δ' αὕτη ἐντελῶς παραλείπεται. Καὶ τὸ ἐξῆς δὲ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν· ἡ γλῶσσα τῶν ἔργων τῆς ἐκκρίτου περιόδου ἐν Γερμανικαῖς οἰκισιοτέρας οὔσα τοῖς μεθηταῖς εὐχερέστερον διεγείρει αὐτοῖς τὴν ἐκ τοῦ κάλλους τῆς ἐκφράσεως εὐχρέσειαν καὶ τοῦ καλοῦ τὸ συναισθηματικὸν ἀναπτύσσει· παρ' ἡμῖν δ' ὅμως τὸ πρᾶγμα διαφέρει· ὅτι δὲ τοῦτο εἶναι ἀληθές πᾶς τις θὰ ὁμολογήσῃ, ἂν θελήσῃ νὰ ἀναμνησθῇ τὰ μεθητικὰ αὐτοῦ ἔτη καὶ τὴν ἐκ τοῦ κάλλους τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου ἐπὶ τοῦ συναισθητικοῦ του μετὰμινῆν ἐπίδρασιν, καὶ ἂν μὴ συγχέῃ τὰ τότε συμβαινόντα πρὸς τὰ νῦν κατὰ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων διεγειρόμενα ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ συναισθηματικά.

Κατὰ ταῦτα διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας φιλολογίας (ἥτις οὐδ' ἐπὶ τοῦ συναισθητικοῦ τῶν παιδῶν ἐπίδραξ) δὲν παρέχεται οὔτε ἀπὸ ὑψηλοτέρας ἀπόψεως κατανόησις τῶν πλείστων φιλολογικῶν προϊόντων οὔτε γνῶσις ὅλων τῶν εἰδῶν τῆς νεωτέρας λογοτεχνίας. Ἐκτός δὲ τούτου καὶ πολλὰ τοῦ νεωτέρου λόγου εἶδη, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, δὲν εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ ἀρχαίου· πολλὰ ποιητικὰ, ῥητορικὰ κ. ἄ. προϊόντα τῆς σήμερον δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν διάπλασιν καὶ μορφήν, ἣν καὶ παρ' ἀρχαίους· ὥστε ἡ γνῶσις τῶν εἰδῶν τούτων τῆς ἀρχαίας φιλολογίας δὲν

(1) Περὶ τῶν διακρίτων εἰδῶν τῆς κατανοήσεως γενήσεται λόγος ἐν τοῖς ἐπομένοις.

παρέχει πάντοτε τὸ μέτρον τῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἀντιστοιγῶν εἰδῶν τῆς νεωτέρης. Ἐπειτα παρέχεται εἰς τοὺς τροφίμους ὀπωσδήποτε ἐπαρκῆς τῆς ἀρχαίας φιλολογικῆς γνῶσις; τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων αὐτῆς οἱ τοῦ γυμνασίου μαθηταὶ δὲν δύνανται μόνον νὰ ἀναγνώσωσιν πόσῃ γνῶσιν ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψωσι λαμβάνουσιν, ἵνα εἰς ἓν εἶδος περιορισθῶμεν, τῶν ποιικιλιάτων τῆς λυρικῆς ποιήσεως εἰδῶν, ἥτις τοσούτην ἀνάπτυξιν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ὕλῃ τῶν ἐθνῶν φιλολογίᾳ ἔλαβεν; ἐξ ἄλλου ἀρκεῖ ἡ μελέτη δύο δραμάτων πρὸς γνῶσιν ὅλης τῆς δραματικῆς φιλολογικῆς⁽¹⁾: Ἡ δὲ ἔνστασις ὅτι ὕταν τὸ ἐνδικαίον διεγερθῆ ἀπὸ τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος, ἀπὸ ταύτης τρέπεται εἰς τὸ παρὸν καὶ εἰς τὴν περικιτέρω τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέτασιν δὲν εἶναι σοβρᾶ. Διότι ἔπρεπε πρῶτον νὰ διεγερθῆ τὸ διαφέρον πρὸς αὐτὰ τὰ ἀριστουργήματα τῆς μεγάλῃς ἀρχαιότητος· ἀλλ' ἐάν ποτε τοῦτο συμβῆ, εἶναι ἐξαιρέσις οὐχὶ συνήθης· τὸ σύνθημα εἶναι παρὰ πολλοῖς μετὰ τὸ τέλος τῶν γυμνασιακῶν μαθημάτων οὐ μόνον ἡ ἀποστροφή ἀπὸ τῶν ἔργων τούτων, ἀλλὰ καὶ ἡ περιφρόνησις τῶν περὶ τὴν μελέτην τούτων ἀσχολουμένων εἴτε οὗτοι εἶναι φιλόλογοι εἴτε καὶ μὴ, ὕπερ σπικνίως συμβαίνει. Ὁ δὲ λόγος ὅτι ἡ ἐξέτασις τῶν ἔργων τῆς φιλολογικῆς εἶναι πολὺ καλύτερον νὰ γίνηται ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος ἢ ἐπὶ τῶν συγχρόνων λογοτεχνιμάτων ἔχει σπουδαϊκότητά τινα· ἀλλὰ λάθωμεν ὑπ' ὄψιν πρῶτον μὲν ὅτι ἡ κριτικὴ, ἢ τε ἱστορικὴ καὶ ἡ αἰσθητικὴ, κυρίως δὲν εἶναι ἔργον τοῦ γυμνασίου· δεύτερον δὲ καὶ ὁ διδάσκων πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ὅτι εἶναι ἐπιβεβλημένον, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, ἐφ' ὅσον δὴλα δὴ εἰδῶ: τι τῆς λογοτεχνικῆς ἐκ προγενεστέρων ποιητῶν καὶ συγγραφέων καὶ οὐχὶ καθ' αὐτὸ συγχρόνων δύναται νὰ κατὰ τὴν γνωστὴν, νὰ περιορίζηται εἰς ἐκείνους μόνον· ὅτι δὲ τοῦτο ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ὑπ' ὄψιν, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἐπομένοις προτεινομένων ὑφ' ἡμῶν λογοτεχνιμάτων πρὸς μελέτην ἐν ταῖς γυμνασίαις. — Διὰ τῆς μελέτης δὲ ἀξίων λόγου ἔρ-

(1) Καὶ ἐν τῷ ἐσχάτῳ δημοσιευθέντι ὑπομνήματι τοῦ Συλλόγου τῶν καθηγητῶν τοῦ γυμνασίου Κυδωνιῶν (Παιδαγ. Δελτ. Τ. Γ' τευχ. Β' καὶ Γ') πολὺ ὀρθῶς ὑποστηρίζεται, ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλολογία δὲν γίνεται γνωστὴ εἰς τὸν μαθητὴν ἐκ τῶν ὀλίγων ψιγίων, ἅτινα ὡς ἀπὸ πλουσίας τραπέζης παρέχονται, οὐδὲ οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς γνωρίζονται διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν 3 Ὀλυμπιακῶν τοῦ Δημοσθένους, 2—3 δημηγοριῶν τοῦ Θουκυδίδου, ἐνὸς διαλόγου τοῦ Πλάτωνος καὶ δύο δραμμάτων τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου.

γων τῆς συγχρόνου φιλολογίας—διότι ἐν αὐτῇ πλεῖστα καλὰ ὑπάρχουσι—δυνάμεθα νὰ προκινήσωμεν τὴν μέρψωσιν καὶ τὴν τοῦ ἔθους διάπλασιν τῆς Ἑλληνίδος νεολογίας καὶ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὴν κατὰ πάσας ἀλογίστου τῶν ὀφθειῶν εἰσδοχῆς καὶ πνευματικῆς παραπληνῆσεως⁽¹⁾.

Ἀπὸ τοιούτων καὶ παραπλησιῶν λόγων ὀρυόμενοι οἱ πρὸς τοῦτο κληθέντες ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος ἄνδρες ὤρισαν, ὅπως ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης ἀπὸ ἀνεκγνωστικοῦ βιβλίου ἐπεκταθῆ καὶ εἰς τὰς δύο κατωτέρως τοῦ τετραετοῦς γυμνασίου τάξεις. Ἀντὶ δ' ὅμως νὰ ὀρισθῆ ὅπως πλήρη ἐκτενη ἔργα τῆς νεωτέρως φιλολογίας παρέχωνται πρὸς μελέτην τοῖς μαθηταῖς, ὤρισθη ὅπως καὶ τὰ Νεοελληνικὰ ἀνεκγνώσμητα τοῦ γυμνασίου περιλαμβάνωσιν ἐκλογὰς τεμαχίων ἐκ τῶν ἔργων ἡμετέρων ποιητῶν καὶ συγγραφέων τοῦ ἸΘ' αἰῶνος. Διὰ τῶν τοιούτων δ' ὅμως τεμαχίων οὔτε δύναται νὰ ἐπιζητηθῆ οὔτε παρέχεται γνώσις τῆς συγχρόνου ἡμῶν φιλολογίας (ἀλλὰ μόνον τῶν συντομωτάτων ἐκ τῶν δικαίρων εἰδῶν τῆς συνθέσεως) καὶ τὸ σπουδαιότατον διὰ τῶν τοιούτων φιλολογικῶν ψυχίων δὲν δύναται ἢ ἐν τῷ γυμνασίῳ διδασκαλίᾳ νὰ ἐπεκταθῆ εἰς ἐξέτασιν ἀπὸ γενικωτέρως καὶ ὑψηλοτέρως ἀπόψεως τῶν ἔργων τῆς συγχρόνου φιλολογίας, εἰς τὴν τοῦ συνόλου κατάληψιν, εἰς τὴν ἱστορικὴν κατανόησιν, περὶ ἧς γενήσεται ἐν τοῖς ἐπομένοις ὁ προσήκων λόγος, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην θὰ περιορίζηται εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν ἀρμόζει νὰ γίνηται ἡ διδασκαλία ἀπὸ τοῦ ἀνεκγνωστικοῦ βιβλίου μόνον ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου (ἀπὸ τοῦ πέμπτου μέχρι τοῦ ἐβδόμου σχολικοῦ ἔτους), δηλαδὴ εἰς τὴν ἐν ταῖς ἐπομένοις καλουμένην βαθμίδᾳ τῆς ἐκπαίδευσης ἀντιλήψεως. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον—ἐὰν ἰδίως πρόκειται νὰ ἰσχύῃ διὰ παντός ἐν τῷ μέλλοντι—θὰ ἀντέβηκε καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς συνεχοῦς προόδου ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἥτις οὕτω θὰ ἔμεινε ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ γυμνασίου εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον εἰς ὃ καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σχολείῳ εὐρίσκετο, καὶ θὰ ἀπέβηκε φορτικὴ τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἐπικράτησις· προσέτι δὲ ἡ τοιαύτη διδασκαλία δὲν θὰ ἦτο σύμφωνος πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου. Ἐὰν δ' ὅμως νομίζωμεν, ὅτι γενικῶς ἐξεταζόμενου τοῦ πράγματος δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ περι-

(1) Πρὸς τὰ κατὰ τούτων λεγόμενα ἐν τῷ ὑπομνήματι τοῦ Δ. Γληνοῦ (ἐν τῷ ἄνωτ. μνημονεῦθ. τεύχ. Παιδ. Δελ.).

λαμβάνονται ἐν ταῖς Νεοελληνικοῖς ἀναγνώσμασι τοῦ γυμνασίου μόνον ἐκλογαὶ τεμαχίων, ἐν τούτοις ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἀνάγκη ὅπως οἱ μαθηταὶ ἡμῶν διδασκῶσιν ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐκείναι τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ μάθωσιν ἐν ταῖς κατωτέροις σχολαίαις, ἀνευ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων ἡ διδασκαλίαι δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω. Τῆς τοιαύτης δ' ἐλλείψεως περὶ τὸ μάθημα τοῦτο πολλοὺς ἐξεθήκαμεν ἐν ταῖς προηγουμένοις λόγοις, εἰς οὓς πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ὁ ἐξῆς σπουδαιότατος: ἡ μέχρι τοῦ νῦν ἔλλειψις καταλλήλων διὰ τοὺς μαθητὰς ἀναγνωστικῶν βιβλίων. Διότι ἐὰν τὰ ἀναγνωστικὰ τὰς δημοτικῶν σχολείων εἶναι οὕτω συντεταγμένα, ὥστε δὲν παρέχουσι πλεῖστα τεμάχια διὰ τὰς ἀναγκαιούσας ἐν ἐκάστη τάξει καὶ ἀναλογούσας πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις τῶν μαθητῶν προφορικὰς ἀσκήσεις καὶ γραπτὰς ἐκθέσεις, τὰ μέχρι τοῦ νῦν ἐν χρήσει Νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων ἔχουσι ἀπικρισθῆ ἔκ μερῶν, ἕτινα οὔτε πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν μαθητῶν οὔτε πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς διδασκαλίαις οὔτε πρὸς τὸν ἐπιδικώμενον διδασκτικὸν σκοπὸν συμφωνοῦσιν. Διὰ τοῦτο ἡκούσαμεν ὑπὸ πολλῶν νὰ ἐκφραστῆ εὐλόγως ἡ ὑπόνοιαι ὅτι ἡ ἐκλογή τῶν τεμαχίων τούτων ἢ δὲν ἐγένετο ὑπ' ἀνδρῶν ἐντρίβων τῆς πνευματικῆς τῶν πικίδων καταστάσεως καὶ πνευματικῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῆς κανονικῆς ἀλλὰ δικροῦς προόδου, ἄλλως δ' ἴσως ἐμπείρων τῆς νεωτέρας φιλολογίας, ἢ ὅτι οἱ ἀπαικίτητοι οὗτοι ἄνθρωποι, δι' ἀκτινοῦ ἡτους λόγους, δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν. Ἡ τοιαύτη δ' ἄστοχος τῶν τεμαχίων ἐν ταῖς Νεοελληνικοῖς ἀναγνώσμασιν ἐκλογή συνετέλεσε πολὺ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, εἰς τὸ νὰ παραμεληθῇ ἡ διδασκαλίαι τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἐν ταῖς τρισὶ πρὸ τοῦ τετραετοῦς γυμνασίου τάξεσιν.

Διὰ ταῦτα νομίζομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς ἔχει ἡ διδασκαλίαι ἐν ταῖς κατωτέροις τάξεσι τοῦ γυμνασίου ἀπὸ καταλλήλων τεμαχίων ἐκ τῆς συγχρόνου φιλολογίας, ἕως οὗ ἀπὸ τῶν κατωτέρων σχολείων προσέλθωσιν εἰς τὸ γυμνάσιον μαθηταὶ δεδιδασμένοι μεθοδικῶς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν ἀπὸ ἀναγνωστικῶν βιβλίων κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις ὀρθῆς καὶ ἀρτίαις διδασκαλίαις συντεταγμένων. Τότε δὲ βεβαίως ἔσται εὐκόλος ἡ μελέτη ἐκτενεστέρων φιλολογικῶν ἔργων, ὡς ἐν ταῖς ἐπομένοις εἰσηγούμεθα, καλῶς γίνεται πανταχοῦ, ἐνθα ἡ

διδασκαλία κανονικῶς βραίνει κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συνεχοῦς προόδου. Ἐὰν δὲ ἐπὶ τοῦ περὶ τούτου δὲν εἶναι εὐκόλως εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ εὗρωσιν ἔργα τῆς συγχρόνου φιλολογίας, οἷα ἐν τοῖς ἐπομένοις προτεινόμεν, ἐν τούτοις νομίζομεν ὅτι, ἐὰν ἀποφασισθῇ ἡ μελέτη αὐτῶν, δὲν εἶναι πολὺ δύσκολος ἡ ἐκτύπωσης βιβλίων περιεχόντων τοιαῦτα λογοτεχνήματα μετὰ τῶν ἀναγκαιῶν βιογραφικῶν σημειώσεων καὶ διαφόρων παρατηρήσεων τὴν ἱστορικὴν κατανόησιν διευκολυνουσῶν.

Σπουδαῖος δὲ ὅρος τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας εἶναι καὶ ἡ ἀπόκτησις κατὰ τὴν ἀνάγκην βοηθημάτων πρὸς τὴν κατ' οἶκον παρασκευασθῆναι τῶν διδασκόντων. Καὶ ἐν τούτῳ δ' ὁμολογητέον ὅτι παρασιμῶνται δυσχερεῖς. Καὶ πρῶτον ἡ σύγχρονος φιλολογία δὲν διδάσκειται, ὅπως ἡ ἀρχαία, ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, ὥστε οἱ ἀπὸ τούτου ἐξερχόμενοι ἔχουσιν λαίττωροι τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ ἔχωσιν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τὰς ἀναγκαιὰς βάσεις πρὸς τὴν κατ' ἰδίαν περαιτέρω μελέτην, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη αὐτοῖς ἐξ ἀρχῆς μελετῶντες ἄρτιοι ἐν τούτῳ νὰ ἀποβῶσιν. Δεύτερον δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχομεν ἀρκετὰ βοηθήματα πρὸς τούτου ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ· καὶ τὰ ὀλίγα δ' ὑπάρχοντα δὲν εἶναι ὁμοίως εὐχερῆς εἰς πάντας νὰ ἀνεύρωσιν ἀρκούμεθα δὲ νὰ ἀναφέρωμεν τινὰ αὐτῶν.

Περὶ μὲν τῆς στιχογραφικῆς ἔργων ὁ Ἄ. Ρ. Ραγκάβης, ὁ Ἰ. Βενθόλος (μετρικὴν), ὁ Δ. Ζαλοῦχος (ἐν τῷ μετρωτάτῳ ἀξίαν ἔχοντι βιβλίῳ περὶ κληρονομίας) καὶ ὁ Θ. Ἀποστολόπουλος.

Δυστυχῶς δὲ περὶ νεωτέρης ποιητικῆς οὐδὲν ἔργον γινώσκωμεν ἀπληρτισμένον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ· δι' ὃ ἐπεξετάθημεν πλείυτερον ἐν τῷ Δ' βιβλίῳ. Περὶ δὲ τοῦ ἔργου τοῦ Saint - Mark Girardin ἐκάμαμεν τὸν προσήκοντα λόγον ἐν τῷ περὶ τραγωδίας. Καὶ περὶ τὴν ἱστορίαν δὲ τῆς νεωτέρης ἡμῶν φιλολογίας οὐδὲν ἕτερον γινώσκωμεν ἀναφερόμενον ἐκτὸς τῆς «συντόμου περιλήψεως τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας» ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Ραγκάβη (ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης Μπάρτ καὶ Βίλλερ). Πικριὸν δὲ καὶ δυσυρέστον εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ.

2. Ὁ τρόπος τῆς μελέτης λογοτεχνημάτων τῆς συγχρόνου φιλολογίας.

Ὅτι ὁ πρῶτος σκοπὸς τῆς μελέτης τῶν λογοτεχνικῶν προϋόντων πρέπει νὰ εἶναι ἡ κατανόησις τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν φιλολογίας, ἡ κατανόησις τῶν ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ γεγραμμένων λογοτεχνικῶν ἔργων, περὶ τούτου οὐδεμίαν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφισβήτησις. Ἄλλ' ὅμως πρὶν ἢ προβῶμεν περὶ τέρῳ πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ, τί νοοῦμεν ἀκριβῶς λέγοντες κατανόησιν λογοτεχνιμάτων τινος. Διότι συμβαίνει ἐν τῇ λέξει ταύτῃ ὅ,τι καὶ ἐν ἄλλαις τισί, τὰς ὁποίας καθ' ἐλάχιστην μεταχειρίζομεθα. Περὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς ἔχομεν ἐν τῇ ψυχῇ γενικὴν τινὰ ἐντύπωσιν· ἀλλ' ὅταν θέλωμεν νὰ ἀποκτήσωμεν ἀκριβῆ καὶ σαφεῖ ἐννοιαν, ὅταν θέλωμεν νὰ θέσωμεν ταύτην ὡς παιδαγωγικὴν ἀρχήν, τότε παρουσιάζονται ἀμέσως ἀπορίαι καὶ ἐνδοιασμοί, οἵτινες δὲν προέρχονται ἐκ φιλολογικῆς λεπτολογίας, ἀλλ' ἔχουσι πρακτικὴν σπουδαιότητα.

Ἡ ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν κατανόησις τελείων καὶ ἀληθῶν λογοτεχνημάτων κινεῖται καὶ ἐπεκτείνεται ἀδικαιώτως οὕτως, ὥστε ὁ τῆς ἀνωτάτης τάξεως μαθητῆς ὅπως δικαίως ἀντιλαμβάνεται καὶ πολὺ περισσύτερον ἐμβιβθύνει καὶ εἰς τὸ ἀπλούστερον ποίημα καὶ ἀλλοίαν ἀπ' αὐτοῦ τέρψιν ἔχει καὶ ἀπολαμβάνει τούτου δικαίως ἢ ὁ τῆς κατωτέρως τάξεως μαθητῆς. Ὑπὸ τὴν ἐννοιαν δὲ ταύτην οὐδὲν ἐκτενέες ποιητικὸν ἔργον ὑπάρχει, ὅπερ δὲν δημιουργεῖ εἰς τὴν ἀτίληψιν καὶ τοῦ ὀριμωτάτου μαθητοῦ προβλήματα, ἅτινα οὕτως μόνον διὰ συντόμου πνευματικῆς ἐργασίας καὶ μόνον διὰ τῆς ἐπιουρίας τοῦ διδάσκοντος δύναται νὰ λύσῃ. Διὰ τοῦτο περὶ ἀπολύτου καὶ πλήρους κατανόησεως τῶν τελείων ποιητικῶν προϋόντων ἐν πάσει καὶ τῆς τάξεσι δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐν γένει λόγος.

Ὁ ποιητῆς ἐν τῇ τῶν ἐκτου ἔργων ποιήσει πρὸ παντὸς ἀποβλέπει εἰς ἄμεσον τινὰ ἐντύπωσιν, ἣν τὸ ποίημα αὐτοῦ θὰ παραγγάγῃ ἐπὶ τοῦ μὴ προκατειλημμένου ἀνεκγνώστου. Πρὸ παντὸς ἐπιζητεῖ νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῆς φαντασίας καὶ τῆς διαθέσεως· ἐπὶ δὲ τοῦ λογικοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὅφ' ὅσον τοῦτο δύναται νὰ παραγγάγῃ τὴν ἐπὶ τοῦ συναισθη-

τικού επενέργειαν. Ὁ ποιητής δὴλκ δὴ, ἴνα κκι ἄλλως εἴπωμεν, ἐπιδιώκει τὴν διεγερσιν συνεπομένου τινός συναισθημάτος, ὕπερ ὀφείλει νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς ἀμέσου ἐποπτείας τοῦ ἔργου αὐτοῦ κκι οὐχι ἐπὶ τῆς διὰ τοῦ νοητικοῦ κατκλήψεως τῶν προθέσεων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ κατὰ πρῶτον λόγον πρέπει νὰ ἐπιζητηῆται ἡ ἐναργής ἐν τῷ πνεύματι τοῦ μαθητοῦ παράστασις τοῦ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ δημιουργηθέντος· τοῦτο πρέπει οὕτως ἐναργές νὰ κατκαστῇ τῷ ἀναγινώσκοντι, ὥστε νὰ ὑποθέσῃ τοῦτο ὡς τμημὰ τι τοῦ ἐκιντοῦ βίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀντελήφθη τοῦ δημιουργηθέντος διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ αἰσθήσεων.

Ἐκ τῆς οὕτω κτηθείσης ἐναργούς ἀντιλήψεως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφυῇ ὑψηλοτέραις, ὡς μᾶλλον συνειδητῇ, κατκνώσεσι· αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἰκανότητος τοῦ ἀναγνώστου τοῦ νὰ παρκατηρήσῃ κχωρισμένως ἀπ' ἀλλήλων τὰς προθέσεις τοῦ ποιητοῦ κκι τὰ τεχνικὰ μέσα, δι' ὧν αὗται ἐπαρκαμκτώθησκν, κκι σαφῆ τούτων γνώσιν νὰ ἀποκτήσῃ. Εἶναι τῷ ὄντι ἀληθές ὅτι αἱ προθέσεις τοῦ δημιουργοῦντος πνεύματος δὲν εἶναι πάντοτε συνειδηταί, ὅτι «ὁ ποιητής τὰς μορφὰς αὐτοῦ ὡς ζῶσκς κκι συγκεκριμένως ἐδημιούργησε κκι ἐθεάσατο» κκι ὅτι ἡ διὰ τῆς συζητήσεως κατκνώσεσι αὐτῶν «συγκνάκις ἄγει εἰς δικλογισμούς, οὓς ὁ ποιητής ὄλωι διόλου δὲν ἐσκέφθη» (Schradler). Ἀλλὰ τὸ μὴ δημιουργοῦν, τὸ εἰσδεχόμενον πνεῦμα εἶναι δυνατὸν τὸ ἀπείρωι πλούσιον περιεχόμενον τοῦ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ θεκθέντος νὰ οἰκκιοποιηθῇ μόνον, ἐὰν ἐρευνῶν, νοοῦν κκι συλλογιζόμενον ἐπιζητῇ νὰ εἰσθύσῃ εἰς τὰ τεχνικὰ μέσα, ἴνα οὕτω σαφῆ συνείδησιν ἀποκτήσῃ ἐκείνου, ὕπερ ὁ τεχνίτης ἀνερχόμενος εἰς ὑψηλοτέρην τινὰ σφαίρα συνειδήσεως κκι ἐκείθεν ἐπισκοπῶν περιέλκθεν.

Τὰ σπουδικιώτατα βοηθητικὰ μέσα πρὸς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κατκνώσεως σχημακτίζει ἡ γνώσις τῶν ἱστορικῶν σχέσεων τεχνικοῦ τινος ἔργου. Ἐκάστη ποιητικῆ πρόθεσις ἐκφύεται ἐκ τῆς προσωπικῆς ἰδιοφυίας τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δ' ὕλη τὸν κνκτίον παρέχεται ἐξωθεν· μόνον δὲ κατ' ἐξίρεσιν ἐν τισι ποιήσεσιν ἀνευρίσκαται ὑπὸ τῆς φκνκτικῆς τοῦ ποιητοῦ. Ἡ μορφή δὲ τέλος ποιητικοῦ τινος προϊόντος δικσφαῖται σπουδαίως ἐκ τοῦ συνόλου τῆς φιλολογικῆς κκι ἱστορικῆς ἀλληλουκίας, ἐν ἣ τὸ ἔργον τοῦτο τὴν σύστασιν αὐτοῦ ἔλαβεν· διότι πᾶσα τεχνικῆ μορφή ἐπὶ παρκαθώσεως κκι συνθήκῆς ἐπερεἰδεταί· ἡ δὲ μορφή ἐκά-

στου ποιητικοῦ ἔργου, ὡς ἔντεχνος μορφή εἴτε προέρχεται ἀμέσως ἐκ αὐτῆς τῆς συνθήκης καὶ περὶ δόσεως, εἴτε παριστᾷ μετασχηματισμὸν τινὰ αὐτῆς ἢ περὶ τέρῳ διάπλασιν. Δι' ὃ πρὸς θεμελιώσιν τοιαύτης κατανοήσεως ἀπαιτοῦνται ἔν τινι μέτρῳ βιογραφικαὶ γνώσεις περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσέτι δὲ καὶ γνώσεις τις τῆς συναφείας τοῦ ὑπὸ μελέτην λογοτεχνήματος πρὸς τὴν χρονικῶς προηγουμένην αὐτοῦ ἢ τὴν σύγχρονον αὐτῷ ποίησιν, καὶ τέλος γνώσεις τῆς ὕλης, ἐξ ἧς ὁ ποιητὴς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐπλασεν. Διότι ἐφ' ὅσον τούτῳ γινώσκωμεν νὰ ἀποχωρίζωμεν ἀπὸ τοῦ τεχνουργήματος, ἐπὶ τοσοῦτον παρέχεται ἡμῖν πλείων δύνάμις νὰ περὶ κληρώσωμεν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῷ τοῦ ποιητοῦ καὶ νὰ διακρίνωμεν κατὰ ποῖον τρόπον καὶ τίνας προθέσεις ἔχων μετέβαλε καὶ διέπλασε τὴν ὕλην αὐτοῦ. Τὸ πρῶτον δὲ γινώσκωμεν τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς ἀντιλήψεως εἶναι τὸ ὅτι αὕτη δὲν ἀποκτᾷται διὰ τῆς ἀπλῆς, ὁσονδήποτε αὕτη λεπτομερῆς καὶ ἂν ὑποθεθῇ, ἀναλύσεως ἐνὸς οἰοῦντο ἔργου. Ὑπὸ ἀναγκῆς τοῦ δ' ἔχοντος ὄριμον τὸ πνεῦμα ἐπιτυγχάνεται αὕτη μέχρι μὲν τινος βελτιοῦ δι' αὐτῆς τῆς ἀναγνώσεως, ἀλλὰ τελεία ἀποβάνει μόνον διὰ τῶν ἱστορικῶν γνώσεων, ἃς πρότερον οὗτος ἐκτίθησθε καὶ πρὸς τὰς ὁποίας τὴν τοῦ νέου ἐντύπωσιν συσχετίζει.

Ἐὰν δ' ἡ δευτέρη αὕτη βελτιοῦ τῆς κατανοήσεως προϋποθέτη στοιχειώδη τινὰ ἱστορικὴν γνῶσιν, ἐξ ἄλλου στενωτέρως πρὸς αὐτὴν συνάπτεται καὶ ἕτερον τι ἰδιόζων χαρακτηρηστικόν· διδάσκει νὰ ἐξετάζηται ἕκαστον τεχνουργήμα ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως. Οὕτω δὲ ὁδοποιεῖ κατὰ τὴν τινὰ, ἧτις ὑπὲρ τὰ κατ' ἕκαστον ἐπεκτείνεται εἰς εὐρύτερον κύκλον ἱστορικῶς ἀλληλεπιδέτων ἔργων. Τῆς τοιαύτης ἀλληλουχίας εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπόκειται ὡς βᾶσις βιογραφικῆς λόγου ἢ λόγου ἔχοντες σχέσιν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας ἢ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ· ἀλλ' εἶναι δυνατὸν ἢ ἀλληλουχία αὕτη νὰ περιορίζηται μόνον ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως μορφῆς τινος, εἰδους τινος τῆς τέχνης. Τὸ σπουδαῖον εἶναι, ὅπως τις ἀπὸ τῆς κατανοήσεως ἐνὸς ἐκάστου ἔργου, ἧτις ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον καὶ κύριον σκοπὸν τῆς διδασκαλίας, προῖθι εἰς ἐξέτασιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, εἰς ἣν τὸ ἔργον ἀνήκει. Οὕτω δὲ τὸ βλέμμα τοῦ μελετητοῦ διανοίγεται πρὸς εὐρύτερας ἱστορικῆς ἀλληλουχίας. Ἐξετάζεται ἕκαστον ἔργον τέχνης ὡς μέλος ὅλης σειρᾶς ἀλληλεπιδέτου, καὶ τὰ διάφορα ἔργα συνάπτονται εἰς

μειζονας ομάδας. Το τοιοῦτον εἶδος τῆς κατανόησεως εἶναι δυνατόν νά ὀνομασθῆ ἱστορικὴ κατανόησις⁽¹⁾.

Ἄλλὰ καὶ τρίτον τι εἶδος κατανόησεως διακρίνεται· τοῦτο δ' εἶναι ἡ κριτικὴ κατανόησις. Αὐτὴ εἶτε ὡς ἱστορικὴ κριτικὴ σκοπὸν ἔχει νά ἀποκαλύψῃ τὰς ῥηθείσας ἱστορικὰς ἀλληλουχίας, ἐφ' ὅσον αὗται δὲν εἶναι ἀμέσως καταφανεῖς, εἶτε ὡς κίσθητικὴ κριτικὴ ἐπιζητεῖ νά καθορίσῃ τὴν ἀξίαν ἐκάστου τεχνουργήματος στηριζομένη ἐπὶ τῆς γνώσεως τῶν φιλοσοφικῶς ἰδρυμένων νόμων τῆς τέχνης καὶ ἐπὶ τῆς συγκριτικῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ γενικοῦ νόμου καὶ τῶν ἐπὶ μέρους περιπτώσεων. Ἐκάστη κρίσις τεχνικοῦ τινος προϊόντος εἶναι ἀπκρίτητον ἐπὶ τούτης τινὸς συγκρίσεως νά στηρίζηται, ἵνα ἔγῃ ἀξίαν τινά. Εἶναι δὲ καταφανεῖς, ὅτι τὸ ἀνώτατον εἶδος τῆς κατανόησεως εἶναι ἡ κριτικὴ περὶ λογοτεχνήματός τινος ἔκφρασις. Ἐξ ἄλλου δ' ὅμως ἡ κριτικὴ ἐνέργεια εἶναι ἰδιαιτέρως τις πνευματικὴ ἰργασία, καὶ εἶναι δυνατόν ἡ ἱστορικὴ κατανόησις τεχνουργήματός τινος ἐκτενέστερα νά διανοιγῆ εἰς τὴν μαθητὴν χωρὶς νά εἶναι ἀνάγκη νά χειραγωγηθῆ οὗτος πρὸς κριτικὴν τούτου κατάληψιν.

Φανερόν εἶναι ὅτι τὰ εἶδη ταῦτα τῆς κατανόησεως δὲν ἀντιτίθενται ἀποτόμως πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' ὅτι μάλλον μεταξὺ αὐτῶν ποικίλῃ μεσολαβοῦσι βαθμίδες ὑπάρχουσι ἢ εἶναι δυνατόν νά ἀνευρεθῶσι. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ ἐνκρηγῆς παράστασις ποιήματός τινος εἶναι δυνατόν νά ἀπαιτῆ τὴν γνώσιν ἱστορικῶν τινῶν σχέσεων· αὗται δ' ὅμως, καθ' ὅλου εἰπεῖν, περιορίζονται μόνον εἰς γενικά τινὰ ἔτινα, ἐὰν ἡ ἐκλογή τῶν διδασκτέων ποιημάτων μετ' ἐπιτυχίας γίνηται, κατὰ μέρος ἐκ τῆς μέχρι τούδε διδασκαλίας εἶναι γνωστά. Προσέτι δὲ ὑπάρχουσι πλεῖστα ποιήματα, ὧν τὸ περιεχόμενον δι' ἀπλῆς ἐνκρηγῆς παραστάσεως δὲν εἶναι δυνατόν νά κατανοηθῆ ἄνευ λεπτομερεστέρων ἱστορικῶν γνώσεων, τῶν ὑποίων ἢ διδασκαλίᾳ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀνάγει τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τῆς πρώτης εἰς τὴν δευτέραν βαθμίδα. Ἔστωσαν ὡς παράδειγμα πολλὰ τῶν ποιημάτων τοῦ ἀειμνήστου Δ. Παπαρηγοπούλλου, ἔτινα ἐγράφθησαν δι' ὀριμωτέρους τὸ πνεῦμα ἀνεγνώστας πρὸς κατανόησιν δὲ τούτων δὲν ἀρκεῖ ἡ ἐνκρηγῆς τοῦ περιεχομένου αὐτῶν παράστασις. Ἄλλὰ καὶ μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου εἶδους

(1) Τῆς τιοιαύτης κατανόησεως ὡς βοηθητικὰ μέσα εἶναι δυνατόν νά χρησιμοποιοθῶσι ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας καὶ ἡ μετρικὴ.

τῆς κατανόησεως ὑφίσταται βεβημαία τις μετάβασις. Διότι οἱ περὶ τέχνης κανόνες οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ δι' ἐπαγωγῆς ἐξηγημένα συμπεράσματα καὶ ἀφηρημέναι ἔννοιαι σχηματισθεῖσαι ἐκ γεγονότων ὑπὸ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ἐπιμυκτηυμένων. Ἡ δὲ ἀπὸ γενικωτέρως ἀπόψεως χρησιμοποιοῦσας τῆς ἱστορικῆς καταλήψεως θεμελίωσε τὴν κριτικὴν κατανόησιν, Ἐν πάσῃ δ' ὅμως περιπτώσει ὁ διδάσκων δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ, ὅτι ἐν τοῖς ποιητικοῖς ἔργοις ὁ τεχνίτης ἐπιζητεῖ τὴν ἀμεσον ἀπὸ τῶν δημιουργημάτων του ἐντύπωσιν καὶ τούτῃ πάσης ἄλλης ἐν μείζονι τίθει μοίρα· δι' ὃ καὶ ὁ ἀπὸ κριτικῆς ἢ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἐξετάζων τούτῃ δὲν πρέπει νὰ στερεῖται τῆς ἰκανότητος, ὅπως τούτων ἀμέσως καὶ ἐναργῶς ἀντιλαμβάνεται. Δι' ὃ οὐ μόνον ἡ ἀμεσὸς ἀντίληψις καὶ ἐναργῆς τοῦ περιεχομένου κατανόησις οὐδέποτε πρέπει νὰ ἐλλείπῃ, ἀλλ' εἶναι πάντοτε τὸ κύριον θέμα καὶ ἡ βᾶσις πάσης μελέτης. Διὰ τούτης τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως διεγείρεται ψυχικὴ τις διάθεσις, καθ' ὅλην τὴν μελέτην ἔργου τινὸς ἐπικρατοῦσα, ἥτις ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἰδιόζουσαν φύσιν τοῦ λογοτεχνήματος· διότι ἕκαστον φιλολογικὸν πρῶτον ἔχει τὸν ἰδιόζοντα αὐτοῦ χαρακτηρισμὸν. Ἐκκαστοῦ δὲ ἐρμηνευτῆς εἶναι ἀνάγκη πραγματικὴν τέρψιν ἢ καθ' ὅλου ψυχικόν τι συνκίσθημα ἀπὸ τοῦ ἐκάστοτε προκειμένου ἔργου νὰ κισθάνηται. Ἄνευ δὲ τοῦ τοιοῦτου συνκισθήματος δὲν εἶναι κατορθωτὴ ἡ τελεῖα διάγνωσις αὐτοῦ πρὸς πᾶσαν ἱστορικὴν ἢ κριτικὴν ἐξέτασιν. Ἐξ ἄλλου δ' ὅμως αἰ δηλωθεῖσαι βεβημαίαι τῆς κατανόησεως οὕτω σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων διχωρίζονται, ὥστε ἐκάστη, καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένη, διαγράφει τῇ διδασκαλίᾳ ἴδιον σκοπὸν καὶ ἀντίστοιχον τούτῳ ὠρισμένην μέθοδον. Ἡ διὰ βεβημαίαι δ' αὕτη τῆς κατανόησεως ἔχει καὶ πραγματικὸν σκοπὸν. Οὐ μόνον εἰς τὰ κατώτερα τοῦ γυμνασίου σχολεῖται ἡ διδασκαλίαι συνήθως ἀρκεῖται εἰς ἐναργῆ παράστασιν τοῦ μῆθῆματος, ἀλλὰ καὶ ἐν μέρει ἐν τῇ πρώτῃ τάξει τοῦ γυμνασίου. Ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς τάξεσι χρησιμεύει μὲν ὡς βᾶσις ἡ κατωτάτη βεβημαίαι τῆς κατανόησεως, ἥτις πρέπει ὄχι μόνον νὰ μὴ παραμεληθῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μᾶλλον σταθερώτερον νὰ ὑποβάλληται ὡς θεμέλιον, ὑπὲρ δὲ τούτην ἐποικοδομεῖται ἡ δευτέρω βαθμῆς, ἡ ἱστορικὴ κατανόησις, πρὸς ἣν ἡ διδασκαλίαι πρέπει νὰ τείνῃ. Ἡ δὲ τρίτη βεβημαίαι ὑπερβαίνει τὸν κύκλον τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίαι. Καὶ τὴν μὲν ἱστορικὴν κριτικὴν οὐδεὶς ἀκόμη ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ οὐδ' εἰς

τὴν γυμνασιακὴν ἐν Γερμανίᾳ διδασκαλίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ αἰσθητικὴ κριτικὴ, ἥς τὴν θεραπείαν ὁ Laas θεώρησεν ὡς τὸ κύριον θέμα τῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ διδασκαλίας, ἐκρίθη ὑπὸ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν τῇ Γερμανίᾳ λοιπῶν παιδαγωγικῶν, ὡς ὑπερβίνουσας τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ διδασκαλίας. Δὲν σημαίνεται δ' ὅμως διὰ τούτου, ὅτι μετὰ σχολαστικότητος πρέπει νὰ ἀποφεύγηται πᾶσα κρίσις περὶ τῆς ἀξίας φιλολογικοῦ τινος ἔργου· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὰ δύο εἶδη τῆς κριτικῆς ἀνάγονται εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν πείδυσιν, ἥς ἴδιος διδκατικὸς σκοπὸς εἶναι, πρὸς τῇ διδασκαλίᾳ τῆς μεθόδου τῆς ἐρεύνης, ἢ διζυμῶφωσις ἐπιστημονικῆς κριτικῆς. Ὁ χωρισμὸς δ' οὗτος τῆς κατανοήσεως εἰς τρεῖς βαθμίδας δὲν ἐπιβάλλει ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τυπικόν τι ἀπκράβχτον σχῆμα, ὕπερ νὰ περιορίζῃ διὰ σιδηρῶν δεσμῶν τὴν ὀργανικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μαθητοῦ. Δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ἡ γνώμη, ὅτι ὁ διδάσκαλος ἐν ἐκάστη βαθμίδι μετ' ἀκριβολογίας πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ πᾶσαν πκρχτῆρσιν ἀνήκουσαν εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα· ἐν πολλαῖς περιπτώσεσιν οὔτε δύναται νὰ ἀποφεύγῃ τοιαύτης οὔτε πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ ἀποφεύγῃ. Ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀνγκυκίον ἡ διδασκαλία νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφκλκμῶν ὀρισμένον σκοπὸν καθορίζοντα τὴν μέθοδον αὐτῆς. Εἶναι δ' ἀνγκυκίον νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς οὗτος ἀνάλογος ἐκάστοτε πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ὀριμότητα τῶν μαθητῶν καὶ ἐν γένει· νὰ ἀντιστοιχῇ πρὸς φυσικὴν τινε πκρχγωγὴν τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως, ὁ δὲ ὕψιστος τῶν σκοπῶν νὰ περιορίζῃται ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίας. Τοῦτο δ' ἐπιζητεῖται διὰ τῆς ἐκτεθείσης δικυκρίσεως.

Κατάλημις τοῦ συνόλου — Πρὶν ἢ προδῶμεν εἰς τὴν λεπτομερεστέραν ἐξετασιν τῆς μεθόδου ἐν ἐκάστη τῶν βαθμίδων, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τῆς διαφορᾶς, ἥτις κυρίως δικυκρίνει τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας τῶν λογοτεχνημάτων τῆς συγχρόνου φιλολογίας ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας ἢ τῆς ξένης φιλολογίας.

Ἐν τῇ κατανοήσει τῶν ἔργων τῆς συγχρόνου φιλολογίας ἡ μορφή δὲν γίνεται συνήθως κατὰ πρῶτον κατακληπτή διὰ ἰδιουτέρας κατ' οἶκον τῇ βοθηθεί τοῦ λεξικοῦ πκρχσκευῆς. Δὲν πκρχπκτιοῦνται πολυχρόνιοι μάχθοι, ἵνα κκτορθωθῇ ἐπὶ τέλους νὰ δικυκογῆ ἡ γλωσσικὴ μορφή. Ἐνταῦθα πρὸκειται περὶ πκρχμμάτων ἀμέσως εἰς

τὴν συνείδησιν εἰσερχομένων, περὶ συνκισθημάτων ἀμέσως τὴν καρδίαν συγκινούντων· διὰ τοῦτο τὴν κατανόησιν αὐτῶν συμπρακτοῦσθε ἢ ζωηρότης τοῦ συνκισθημάτων. Εἶναι λοιπὸν καταφανεὶς ὅτι ἡ ὀρθὴ θεωρίαι περὶ τοῦ κλάδου τούτου τῆς διδασκαλίας πρέπει ἐπὶ τῆς εὐχερείας ταύτης τῆς κατὰ κλήψους νὰ στηρίζηται. Ἐν ᾧ δὲ ἡ τοῦ συνόλου κατὰ κλήψους ἐν ἄλλοις φιλολογικοῖς ἔργοις παρέχει δυσχερείας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον δυσυπερβλήτους, τὸ ἀντίθετον, ἢ εὐχερείαι τῆς κατανόησεως τῶν ἐπὶ μέρους, ἀποτελεῖ τὸ ἰδιάζον προτέρημα καὶ χαρακτηριστικὸν τῆς μελέτης τῶν ἔργων τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας. Ἡ παρεκκλίσεις δὲ τοῦ σπουδαίου τούτου χαρακτηριστικοῦ, ἢ ἰδέαι ὅτι ἡ ἐρμηνείαι τῶν συγχρόνων λογοτεχνημάτων οὐδεμίαν ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τῆς συνήθους τῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας ἢ τῆς ξένης φιλολογίας ἤγαγε μέχρι τοῦδε πλείστους εἰς δύσκολον θέσιν περὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἔργων τῆς συγχρόνου φιλολογίας, ἔπου αὕτη ἐπεβάλλετο (ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου). Περιήρχοντο πλείστοι εἰς ἀπορίαν, ἀφ' οὗ ἐβλεπον ἐκλειπούσας τὰς συνήθεις τῆς μεταφράσεως δυσχερείας. Διὰ τοῦτο κατὰ πρῶτον ἐπεβάλλετο ἡ τοῦ ὅλου ἀνάγνωσις, καὶ ἦν ἐθεωρεῖτο εὐτύχημα, ὡς αἰεὶ ἐδίδοτο εὐκίρην ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἱστορικὴ ἢ ἄλλαι παρεκκλήσεις νὰ ἐξενηχῶσιν. Καὶ ἄλλα δὲ μέσθαι ἐχρησιμοποιοῦντο ἐνίοτε πρὸς ἀκριβεστέραν κατανόησιν. Πολλάκις π. γ. ἔνα ἀνεγνωσθῆ διαλόγος τις καὶ ἐν αὐταῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου ταῖς τάξεσι προσεκκοῦντο διάφοροι μνηστῆραι, ἕκαστος τῶν ὁποίων ὑπεχρεῖτο νὰ ἀνεγνώσκη τοὺς λόγους ἐνός τινος, ὀρισμένου προσώπου τοῦ διαλόγου. Ἀλλὰ διὰ διδασκαλίας περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ ἄλλα ὅμοια μόνον ἀσχολουμένης οὔτε ἐπετυγχάνετο ὁ σκοπὸς τῆς μελέτης τῆς γλώσσης, οὔτε ἐπεζητεῖτο τὸ κύριον μέρος τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ κορυφωμα αὐτῆς, ἢ τοῦ ὅλου κατανόησις· περὶ ταύτης δὲ ὑπῆρχαν καὶ τινες τῶν διδασκόντων οἵτινες δὲν εἶχον ἀρκετὰ σαφεῖς ἰδέαι.

Πολλοὶ ἐσκέφθησαν, ὅτι πᾶς τις δύναται νὰ ἀνεγνώσκη τὰ ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ ἔργα, πᾶς ὅστις ἔμαθε νὰ ἀνεγνώσκη, ὅστις ἀπέκτισε τὴν μηχανικὴν δεξιότητά τῆς ἀνεγνώσεως· οὕτως ἀνεγνώσκονται ἐφημερίδες, ἱστορήματα, βιβλία τῶν ὠφελίμων γνώσεων· τί πρέπει λοιπὸν περισσότερο νὰ διδασθῆ; Καὶ παρήτησαν ἀπλοῦστα ἐν τῷ σχολείῳ τὴν ἀνάγνωσιν ἔργων ἐν τῇ νεωτέρῃ Ἑλληνικῇ, ἀπὸ τοῦ πέμπτου

ἢ ἕκτου σχολικοῦ ἔτους. Ἄλλ' ἢ ἀνάγνωσις ὅλου τινὸς ἔργου, ἄνευ δυσχερειῶν περὶ τὴν κατάληψιν αὐτοῦ, προεργασμένων ἐκ τῆς μορφῆς, ἢ κατανόησις αὐτοῦ ὡς συνόλου τινὸς ὀργανικοῦ εἶναι τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τῆς διδασκαλικῆς ταύτης. Τοῦτο πρέπει νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον οἱ διδάσκοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ συγγραφεῖς ἢ συλλογεῖς τοιούτων ἀναγνωσμάτων. Ὁ σκοπὸς οὗτος, ἢ ἀντίληψις συνόλου τινὸς, ἄλλως ἐπιτυγχάνεται ἐν ταῖς ἀνωτέροις τάξεσιν ἢ ἐν ταῖς κατωτέροις ὡς περαιτέρω θὰ ἐκθέσωμεν ἐν ταῖς τάξεσι δὲ τῶν ἀνωτέρων σχολείων πρὸς τὴν τοιαύτην κατανόησιν ἐπιβάλλεται ἢ διάκρισις ἐκάστου μέρους, ἐκάστου τμήματος ὡς μέλους τινὸς ἀναποσπάστου τοῦ ὅλου. Ἰσως δὲ τοῦτο ἐν τοῖς κλθ' ἡμῶν χρόνοις τῆς ἐπιπολαίου ἐξετάσεως τῶν πραγμαμάτων εἶναι ἀναγκαιότερον. Μόνον δὲ ἢ μητρικῆ γλώσσᾳ, ὡς μορφῇ, καθιστᾷ δυνατὴν τὴν πραγματικὴν καὶ τελεῖαν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἥτις σπουδαιότατον ἀποτελεῖ μέρος τῆς κλθ' ὅλου μορφώσεως, τοῦλάχιστον ἐν τοῖς ἀνωτέροις σχολείοις. Ἐν ἔργοις δὲ ἐν οἷς ἢ κατανόησις τοῦ περιεχομένου μετὰ κόπου ἀκτοροῦται, ἐν οἷς ἢ κατάληψις δὲν παρεκκολουθεῖται ὑπὸ ζῶηρου συναισθημάτων, ἐν οἷς πρὸς κατανόησιν ἐκτενεῖς σημειώσεις καὶ ποικίλαι εἰσαγωγαὶ ἐνίστε προστίθενται, ἐν οἷς οὐχὶ σπανίως ἢ ἐρμηνεῖα προχωρεῖ μέχρι τοῦ μέσου τοῦ ἔργου ἢ ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν κατὰ λέξιν ἐξήγησιν τοῦ ἔργου, ἢ προσηλοῦται εἰς τὰς λεπτομερεῖας, δυνατὸν μὲν νὰ γίνηται ἢ ἐπιμεμηλημένη, ἀκριβής, ἐμβριθὴς ἐπεξεργασίς τῶν κλθ' ἕκαστον μικροτέρων μερῶν, καὶ τοῦτο βεβαίως εἶναι πολύτιμον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν· ἀλλὰ δὲν εἶναι τὸ πᾶν διότι ἐλλείπει ἢ τοῦ συνόλου κατάληψις.

Ζωηρότης τῶν συναισθημάτων. — Ἡ μητρικὴ γλώσσᾳ ὡς μορφῇ, οὐ μόνον διακρίνεται διὰ τῆς εὐκολίας περὶ τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀμέσου ἐπὶ τοῦ συναισθητικοῦ ἐπιδράσεως. Πᾶν ὅ,τι ἐν τῇ μητρικῇ ἐκφράζεται, εὐρίσκει ἄμεσον ἐν τῇ καρδίᾳ ἀπήχησιν. Ἡ τοιαύτη δὲ διὰ τῆς μητρικῆς γλώσσης γινόμενη σύγχρονος καὶ τῆς διανοήσεως ἡμῶν ἐνέργεια, δι' ἧς τὸ περιεχόμενον τοῦ κληθῆματος κατανόηται, καὶ τῶν συναισθημάτων ἡμῶν διέγερσις, ἔπτεται καὶ συγκαταλαμβάνει τὸν ὅλον ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον μεθ' ὅλων τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Ἐτερος λοιπὸν σκοπὸς τῆς μελέτης ἔργων τῆς συγχρόνου φιλολογίας εἶναι ἢ διέ-

γερσις καὶ ἐξέτασις τῶν τοιούτων συνκισθημάτων προσέτι δὲ καὶ ἡ σκόπιμος καὶ ἐποφελῆς αὐτῶν χρησιμοποίησις.

Βεβαίως τοῦτο εἶναι δύσκολον. Τὸ συνκίσθημα καταστρέφεται, ὅταν προκαλῆται ἢ ἀνερעυνᾶται· ἄμεσος ἐπίδρασις τοῦ συνκισθήματος ἐκείνου, περὶ οὗ φλυαρία γίνεται, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ· ἀποβάλλει τὴν ἡδύτητα καὶ χάριν. Διὰ τούτων δ' ὅμως δὲν θέλομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἐρμηνεία εἶναι ἐπιβλαβής, ἀλλ' ὅτι αὕτη πρέπει οὕτω νὰ γίνηται, ὥστε τὰ συνκισθήματα νὰ διεγείρωνται καὶ ἡ φαντασίαι νὰ ἐμφυῶνται. Ἐκ τῶν δυσχερεστάτων ἀλλὰ καὶ ὠφελιμοτάτων θεμάτων τῆς διδασκαλικῆς εἶναι ἡ σύνθεσις τῶν συνήθως ἀνιερουντων ἄλληλων ἀπολαύσεως καὶ ἐργασίας, ὡς ὁ Πλάτων συνάπτει τὸ ἡδὺ μετὰ τοῦ λυπηροῦ (Φαιδ. III). Ἡ ἐργασία πρέπει νὰ συνυφανθῇ μετὰ τῆς τέρψεως καὶ νὰ μὴ θεωρῆται ὡς βᾶρος, καθὼς συνήθως ὑπὸ τῆς νεότητος νομίζεται. Ἄλλ' ἐν τῷ κλάδῳ ἡμῶν προβαίνομεν περὶ τέρω καὶ ἀξιοῦμεν, ὅπως τὸ ἐκάστοτε προκείμενον ἔργον διεγείρῃ ἐν τῇ ἐξετάσει αὐτοῦ εὐάρεστον τι συνκίσθημα καὶ τὸ εὐάρεστον συνεχῶς νὰ ἐπεκτείνηται διὰ τῆς ἐπιτελουμένης πρὸς γνῶσιν τοῦ ὑποκειμένου ἐργασίας.

Ἐξέτασις τεχνουργήματος μὴ συνοδευομένη ὑπὸ τέρψεως ἀναιρεῖ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ τεχνουργήματος. Ὁ λόγιος, ὁ ἐπιστημονικῶς ἐρευνῶν δύναται νὰ καταστήσῃ τοῦτο ὑποκείμενον τῆς νοητικῆς τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐνεργείας, ὡς σημειῖν τι τῆς ἱστορικῆς τῆς τέχνης ἐξελιξέως, ἧς πάντα τὰ μέρη καὶ σημεῖα ἔχουσι ἐσωτερικὴν συνάφειαν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης δὲν πρόκειται οὗτος νὰ μορφωθῇ οὐδὲ τοὺς κανόνες τῆς τέχνης νὰ μάθῃ. Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκων εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν τῇ μελέτῃ τῶν τοιούτων λογοτεχνημάτων πρέπει κυρίως νὰ διεγείρηται καὶ ἐπιτείνηται ἡ ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἡδονὴ τῶν μαθητῶν διὰ τῆς καθοδηγήσεως πρὸς σκόπιμον ἐργασίαν. Οὐδεμίαν λεπτομερῆς ἐξέτασις, οὐδεμίαν τυπικὴ διαβάθμισις τῆς διδασκαλικῆς πρέπει νὰ καταπνίγῃ τὸ ἀπὸ τῆς κατανοήσεως διεγειρόμενον συνκίσθημα. Βεβαίως πᾶν τὸ προσαγόμενον τοῖς μαθηταῖς δὲν εἶναι δυνατὸν ἐξ ἴσου τὴν ψυχὴν νὰ δεσμεύῃ· τὰ δ' ἤττον ἐπαγωγὰ δὲν δύναται τις πάντοτε νὰ παραλείπῃ· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξαιρηται ἐν ἐκάστῳ ἔργῳ τὸ χρήσιμον καὶ μάλιστα διεγειρον τὸ συνκισθητικόν.

Μέθοδος τῆς ἀναγνώσεως.—Μετχθίνοντες δ' ἤδη εἰς τὴν ἐξέ-
τασιν τῆς μεθόδου ἣτις πρέπει νὰ ἐπικρατῆ ἐν τῇ γυμνασιακῇ διδα-
σκαλίᾳ, προκειμένου περὶ ἐκατέρως τῶν ἐκτεθεισῶν ἐν τοῖς προηγουμέ-
νοις δύο κατωτέρων βιβλιδίων, ἦτοι τῆς ἐναργοῦς ἀντιλήψεως καὶ τῆς
ἱστορικῆς κατνοήσεως, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνικρέσωμεν πρῶτον τὴν τυχόν
ὑπάρχουσαν ἐσφαλμένην γνώμην, ὅτι ἐν τῇ κατωτάτῃ βιβλιδίῳ δὲν δύ-
νεται νὰ γίνῃ λόγος περὶ μεθόδου τῆς διδασκείας. Διότι ἴσως νομί-
ζεται ὑπὸ τινων, ὅτι ὁ διδάσκαλος οὐδὲν ἔχει νὰ πράξῃ, ὅπως προκ-
λέσῃ τὴν ἄμεσον ἐκείνην ἐντύπωσιν, ἢ νὰ περιμένη νὰ ἐπενεργήσῃ ἀφ'
ἐκτουτοῦ τὸ ἀναγκωσθέν, ὡς ἐὰν ἴδιον μόνον τοῦ διδάσκοντος ἔργον θὰ
ἦτο τὸ νὰ αἶρῃ ἐν ἀνάγκῃ τὰς πραγματικὰς ἢ γλωσσικὰς τοῦ κειμέ-
νου δυσχερεῖας. Ἄλλ' ἐὰν οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα, δὲν θὰ ἦτο προτιμώ-
τερον νὰ καταλείπηται ἢ κατανύσῃς εἰς τὴν κατ' οἶκον ἐργασίαν τῶν
μαθητῶν; Διότι ἀναμφισβητήτως εἶναι μακταία χρονοτριβὴ ἢ καθ' ὅλην
τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας ἀδιάκοπος ἀνάγνωσις, ἣτις μόνον εὐκαι-
ρίας τυχούσης θὰ διεκόπτετο ὑπὸ τινος παρκατηρήσεως τοῦ διδάσκοντος.

Ὁ τοιοῦτος δ' ὅμως τρόπος θὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ ψευδοῦς προϋποθέ-
σεως. Διότι εἶναι πλάνη τὸ πιστεύειν, ὅτι ἡ ἐντύπωσις ἔκ τινος ποι-
ήματος προκαλεῖται ὡς ἡ ἀνάγκη ἐπὶ τινος κατόπτρου, ἐν ᾧ ἡ εἰσ-
δεχομένη ψυχὴ ὅλως παθητικῶς δέχεται. Εἶναι ἐσφαλμένη ἡ γνώμη,
ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ νεαροῦ ἀναγνώστου, ἢ μόνον τὴν ὀρθὴν ἢ οὐδεμίαν
ὅλως ἐντύπωσιν εἰσδέχεται. Ὁ παῖς δὲν εἶναι συνηθισμένος μειζρόν τι
ἔργον συγχρόνως νὰ συγκρατῆ ἐν τῷ νῷ καὶ νὰ ἐπισκοπῆ. Δευτερευόν
τι μέρος ἡ διανόημα λαμβάνει ὡς κύριον καὶ τανάπαλιν. Ταυτοειδῆ λαμ-
βάνει ὡς διάφορα ἢ συγγέει ἐν τῇ αὐτῇ ἐντυπώσει καὶ συνκισθήματι
διαφόρους ἐντυπώσεις καὶ συνκισθήματα. Οὔτε τῆς χρονικῆς ἀκολουθίας
οὔτε τῆς λογικῆς ἀλληλουχίας ἐνεργείας τινὸς ἀντιλαμβάνεται ὀρθῶς πάν-
τοτε. Δι' ὃ ἐκτὸς τῶν ἀναγκάσιων γλωσσικῶν καὶ πραγματικῶν διδασκεί-
σεων πρὸς τοὺς ἄλλοις ἔργον τοῦ διδάσκοντος εἶναι: πρῶτον νὰ συντελέσῃ,
ἵνα καταστῆ ἱκανὸς ὁ μαθητὴς νὰ διακρίνῃ τὸ σπουδαῖον ἀπὸ τοῦ μὴ
σπουδαίου, δεύτερον νὰ συνδέῃ ὀρθῶς τὰ κύρια σημεῖα καὶ σαφῶς νὰ
ἀντιλαμβάνηται τῆς συναφείας τῶν μερῶν καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς
πράξεως. Τέλος δὲ ὁ μαθητὴς πρέπει ἐπικουροῦντος τοῦ διδάσκοντος
νὰ ἀνεύρῃ τὴν κυρίαν ἔννοιαν, ἣτις ἐνυπάρχει ἐν παντὶ ποιήματι,
πρὸς ἣν ὅλη ἡ πράξις συνάπτεται καὶ ἣτις πάντοτε ἀποτελεῖ τὴν

κλειδα τῆς κατανόησεως. Ἡ κατανόησις τοῦ ποιήματος δὲν πρέπει νὰ στηρίζηται ἐπὶ συγκεχυμένης ἐντυπώσεως, ἀλλ' ἐπὶ σαφοῦς αὐτοῦ ἀντιλήψεως.

Συγκρίσεις δ' ὅμως μεταξὺ τῆς ἀκτεργάστου ὕλης, ἣτις ὑπόκει-ται τῷ ποιητῇ πρὸς διάπλασιν τοῦ ποιήματος, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐπεξεργασίας αὐτῆς εἶναι λίαν πρόωροι ἐν τῇ βιβλίῳ ταύτῃ. Διὰ τούτων δὲ μᾶλλον τὸ διαφέρειον τῶν πλίδων εὐκόλως μεταστρέφεται ἀπὸ τοῦ σπουδαίου εἰς τὸ δευτερεύον. Ἡ χαρακτηριστικὴ δὲ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο βιβλίων τῆς κατανόησεως εἶναι ἡ ἐξῆς, ὅτι ἐν τῇ κατωτέρᾳ βιβλίῳ τὸ ἀνγνωστὸν ἀποκλειστικῶς ἢ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐξ ἐκτουτο διασφραϊσσεται, ἐν ᾧ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ βιβλίῳ τὰ ποιητικὰ προϊόντα ἐκ τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν προϋποθέσεων, ἀπὸ τῶν ὅρων τῆς δημιουργίας αὐτῶν, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατὸν, πρέπει νὰ γίνωνται κατὰληπτά.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ κατωτέρᾳ βιβλίῳ ὁ διασφραϊκὸς τρόπος τῆς διδασκαλίας εἶναι δυνατὸν νὰ προσλάβῃ διαφόρους ἀνιούσας διαβαθμίσεις· πάντες δ' ὅμως οὗτοι οἱ τρόποι τὴν αὐτὴν μὲν ἔχουσι θεμελιώδη βάσιν, ἀλλὰ προκύπτουσιν ἐκ τῆς προϊούσης ἡλικίας τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ἀντιστοίχου πρὸς ταύτην βιβλιαίας ἐμβαθύνσεως εἰς τὴν διδασκτέαν ὕλην. Ἄλλὰ καὶ αἱ τυπικαὶ διαφοραὶ τῶν ἀνγνωστικῶν εἰδῶν τοῦ λόγου ἐπιβάλλουσιν ἀφ' ἐκτῶν διαφορὰς τινος τῆς μεθόδου. Τοιαύτης φύσεως π. χ. εἶναι ἡ διαφορὰ ἢ μεταξὺ λυρικῆς τινος ῥαψωδίας καὶ ἐκτενοῦς ἐπικῆς διηγήσεως ὑπάρχουσα. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀνευρεθῶσι τὰ κύρια σημεῖα τῆς πράξεως, διότι ὁ χρωματισμὸς τοῦ λυρικοῦ ποιήματος ἀπαιτεῖ ὅπως ἐκ τοῦ ἡμίφωτος, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ὅλου ἐπεκτείνεται, μόνον τὰ κύρια σημεῖα ἐν ζωηροτέρῳ φωτὶ ἐκφαινόνται· ἐνταῦθα δὲ συχνάκις πρέπει νὰ συμπληρῶνται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τὰ ἐν τῷ μεταξὺ ἐλλείποντα διάμεσα μέλη, καὶ νὰ καθορίζηται ἡ σχέση τῆς χρονικῆς ἀκολουθίας καὶ τῆς λογικῆς συνδέσεως, ἣτις μὴ οὐσα ἀμέσως καταφανῆς παρέχει τῷ νεκρῷ ἀνγνωστῇ δυσχερεῖας. Τὸ ἀντίθετον δὲ πρέπει νὰ γίνῃ ἐν τῷ ἔπει· ἐνταῦθα τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἐξελισσομένης πράξεως πρέπει νὰ ἐξαχθῶσιν ἐκ τοῦ ποιητικοῦ περιεχομένου ἐπικῆς ἐπεκτάσεως καὶ νὰ διακριθῶσιν ἀπὸ τῶν πολυπληθῶν ἐπικῶν ἐπιβραδύνσεων —

ἀπεικονίσεων, δικλόνων, ἐπεισοδίων κτλ. — τότε δ' ἡ σύνδεσις αὐτῶν ἐν τῇ βαθμικῇ ἐξελίξει τῆς πράξεως, γενικῶς εἰπεῖν, ὀλίγως παρέχει δυσχερείαις.

Διὰ τοῦ τρόπου τούτου παρέχεται γενική τις ἰδέα τῆς οἰκονομίας τοῦ ποιήματος. Συγκεφαλαιώσις δὲ καὶ ἐπισκόπησις τῆς οἰκονομίας μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀνγνώσεως ποιήματος τινος μακροτέρου ἢ μείζονος τμήματος ἔπουε, εἶναι ἀξιοσύστατος διὰ τὴν γραπτὴν ἀπόδοσιν, ἣτις συχνάκις τὴν κατανόησιν ἐπικολοθεῖ. Ἄλλὰ πρέπει ἐξ ἄλλου νὰ ἀποφεύγηται τὸ ὑπερβολικόν. Ἡ ἀπλὴ ἐξέλιξις ἐπικοῦ ποιήματος δὲν καθίσταται κατὰληπτοτέρη διὰ τῆς χρήσεως σχημάτων δικτάξεως, μετὰ δικιρέσεων καὶ ὑποδικιρέσεων, γραμμάτων καὶ ἀριθμῶν· μᾶλλον διὰ τοῦ τρόπου τούτου δημιουργοῦνται πολλάκις τοῖς μαθηταῖς δυσχερεῖαι, ἐκεῖ ἔνθα τοικῶτα δὲ, ὑπάρχουσι καὶ εὐχερῶς οὕτως εἶναι δυνατόν νὰ καταστραφῇ ἡ ἀμεισος ἀπόλαυσις. Κατὰ τι περισσύτερον ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δύναται τις νὰ προβῇ ἐν τοῖς πεζοῖς λογοτεχνήμασιν. Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἐν πολλαῖς περιπτώσεσιν ἐπικολοθεῖ ἡ ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου, ὅπερ πρέπει νὰ ἔχη ἐν νῷ ὁ διδάσκων, διὰ τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡ σαφὴς δῆλωσις τῶν ὀρίων ἐκάστου τμήματος τοῦ ἔργου. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἐξέλιξις τῆς ὑποθέσεως καὶ ἐν αὐταῖς ἀκόμη τοῖς ἱστορικοῖς ἔργοις δὲν εἶναι οὕτως ἀπλῆ, ὅσον ἐν τῷ ἔπει χαρκιτηρισμοί, ἡθογραφίαι κτλ. δὲν ἐπισκοποῦνται πάντοτε εὐκόλως. Ἄλλὰ καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐξέταξις τῆς οἰκονομίας οὔτε τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ ὑπερβῆναι οὔτε εἰς περιττὰς λεπτομερεῖαις νὰ ἐπεκτείνηται.

Οἱ αὐτοὶ δὲ λόγοι πρέπει νὰ καθορίζωσι καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν ἀναγκάσιων παρατηρήσεων διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ποιητικῆς ἐκφράσεως. Ὁμοίως δὲ αἱ παρατηρήσεις αἱ ἀφορῶσι τὸ κάλλος καὶ τὴν τεχνικὴν μορφήν τοῦ ποιήματος εἶναι ἀνάγκη εἰς μετρίωτα ὅρια νὰ περιορίζωνται. Γενικῶς δ' ὀδηγίαι, ἀφορῶσι ἰδίως τὸ μέτρον, ἀπαιτοῦνται πάντοτε ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Ἐφ' ὅσον δ' ἡ διδασκαλία προχωρεῖ, ἐπὶ τοσοῦτον καθίσταται εὐχερέστερον, ὡς εἴπομεν ἤδη, νὰ μὴ ἀναγκάσκωνται ἐν τῷ σχολείῳ ὀλόκληρα τὰ πρὸς μελέτην παρεχόμενα τὰ μαθηταῖς λογοτεχνήματα. Ἀνωτέρω δὲ, ἐν ταῖς ὀδηγίαις περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας κατὰ

τὸ ἐβδόμον ἔτος, ἀνεφέρομεν ὅτι πρέπει οἱ μαθηταὶ μόνοι τῶν κατ' οἶκον νὰ προσπαθήσωσι νὰ κατανόησωσι τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωστικοῦ τευχίου πρὸ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ μεθοδικῆς αὐτοῦ ἐπεξεργασίας. Μόνον δὲ ὅταν κατ' οἶκον οἱ μαθηταὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἄρῳσι τὰς δυσχερείας τῆς κατανόησεως, τότε θὰ δύνανται ἐν τῷ σχολείῳ κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας νὰ ἐπισκοπήσωσι πλείονα ἐκτενέστερα φιλολογικὰ ἔργα. Ὁ ὑποδειχθεὶς δ' ἐν ταῖς ὁδηγίαις τοῦ ἐβδόμου ἔτους τρόπος τῆς διδασκαλικῆς ἐργασίας, καθ' ὃν ἡ κατανόησις τῶν ἐπὶ μέρους ἀφήνεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν κατ' οἶκον μελέτην τῶν μαθητῶν, δὲν εἶναι βεβιασὺς ὁ διδασκαλικὸς τρόπος ὁ προσήκων εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεισάν κατωτάτην βαθμίδαν τῆς κατανόησεως, ἀλλὰ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς προπαρασκευαστικὸς τις τρόπος τῆς δευτέρας βαθμίδας τῆς κατανόησεως, ὡς ἄγων ἡρέμα ἀπὸ τῆς πρώτης εἰς τὴν δευτέραν αὐτῆς βαθμίδαν. Ἐν τῇ κατωτάτῃ βαθμίδῃ, ἐν ἣ ἐπιζητεῖται ἡ ἐνκρηγῆς ἀπλῶς τοῦ περιεχομένου κατανόησις, ἡ διδασκαλικὴ περιορίζεται εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ καταληπτὰ τὰ ἐπὶ μέρους, διότι ταῦτα εἶναι τὰ ἐκ πρώτης ὄψεως παρουσιάζόμενα τῷ ἀναγνώστῃ, καὶ νὰ καταδείξῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ διαγραφομένην ἐν τῷ ἔργῳ του ἀλληλουχίαν, ἐν ᾧ ἐν τῇ δευτέρᾳ βαθμίδῃ, ἐν τῷ ὑψηλοτέρῳ τρόπῳ τῆς διδασκαλίας ἡ διδασκαλικὴ ἀποβλέπει εἰς κατανόησιν τοῦ λογοτεχνήματος ἀπὸ ὑψηλοτέρης ἀπόψεως. Καὶ ἐν μὲν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν ἐπιτυγχάνεται ὁ διδασκαλικὸς σκοπὸς διὰ τῆς ἐν τῇ τάξει διδασκαλίας ὅλων τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ἔργου, ἐν δὲ ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν διὰ συζητήσεων, τῶν ὑποίων βάσις εἶναι ἡ κατ' οἶκον ἐργασία. Ἀφ' οὗ ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν ἐδείχθη εἰς τὸν μαθητὴν, πῶς πρέπει νὰ ἀναγινώσκῃ τὰ ἔργα τῆς πατρίου φιλολογίας, ἔνα γενικὴν τινὰ ἰδέαν περὶ τούτων ἀποκτήσῃ, εἶναι εὐλογον ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν νὰ ἀποστῶμεν τῆς λεπτομεροῦς τῶν καθ' ἕκαστον διδασκαλίας. Οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὸ γυμνάσιον μαθηταὶ πρέπει νὰ ὦσιν ἱκανοὶ ὑπὸ κατανόωσιν—ἐξικουμένων βεβιασῶν ἰδιόζυγῶν τινῶν δυσχερειῶν—οἰονδήποτε ἔργον γεγραμμένον ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ. Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν μερῶν ἡπτονός τινος τὴν ἕκτασιν φιλολογικοῦ ἔργου, μὴ λίαν δυσχεροῦς, πρέπει νὰ δύνανται νὰ ἀνευρίσκωσιν. Ὅ,τι δὲ ὑπὸ τυπικῆν ἔποψιν πρέπη ἐκ τῆς ἐπὶ μέρους ἐξηγήσεως νὰ διδασκῶσιν καὶ εἰς ὅ,τι ἐκ ταύτης νὰ ἀσκηθῶσιν, εἰς τοῦτο οὕτω δα-

ψιλλή εὐκκριάν παρέχει ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, ὥστε ἡ ἐνσχόλησις αὐτῶν ἐν τοῖς ἔργοις τῆς νεωτέρας φιλολογίας πρέπει ἐπ' ἄλλῃ νὰ τραπηθῆμεν. Ἡ κατ' οἶκον ἐργασία δὲ τῶν μαθητῶν θὰ ἀποβλέπη εἰς τὴν κτήσιν ἀκριβοῦς συνόψεως τῶν μερῶν τοῦ ἀναγνωσθέντος ποιήματος. Ἐν τοῖς ἔργοις δέ, ἅτινα ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν ἀνεγνώσθησαν, ἡ κατ' οἶκον ἐργασία σκοπὸν ἔχει τὴν ἀνάμνησιν καὶ ἐπανάληψιν τῆς προτέρας διδασκαλίας. Δι' ὃ ἐν ταῖς πλείστοις περιπτώσεσιν ἀρετὸν εἶναι νὰ κατὰδειχθῆ διὰ βραχείας προφορικῆς ἐκθέσεως, ὅτι ὁ μαθητὴς τὴν σύνοψιν τοῦ ὅλου κατέχει. Μόνον δ' ἐν τοιαύταις ποιήσεσιν, ἐν αἷς ὁ μαθητὴς δυσκολεύεται περὶ τὴν κατὰληψιν, ἢ ἐπειδὴ τὸ ἔργον εἶναι λίαν ἐκτεταμένον, ἢ διότι ὁ ποιητὴς ἐξετάζει ψυχολογικῶς τὰ γινόμενα, ἢ εἶναι ζενότροπὸν πῶς τὸ περιεχόμενον, ἢ διδασκαλίᾳ πρέπει νὰ ἀσχοληθῆ εἰς λεπτομερεστέρων τῶν ἐπὶ μέρους ἐθέτασιν, ἵνα ἀρθῶσιν αἱ δυσχερεῖαι αὐταί.

Ἄφ' οὗ ὁ διδάσκων βεβαιωθῆ, ὅτι ἡ βῆσις αὕτη τῆς περὶ τὴν διδασκαλίαν κατέχεται ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ, τότε προβάλλει εἰς τὴν δευτέραν βαθμίδαν τῆς κατὰνοήσεως. Σύνθεσις, κύρια ἔννοιαι καὶ χαρακτηρισμοὶ προσώπων ἀποτελοῦσι τὰ τρία κύρια σημεῖα περὶ τὰ ὅποια πρέπει ἡ συζήτησις νὰ περιστρέφεται. Ἐν τῷ δράματι ἐξετάζεται ἡ τεχνικὴ αὐτοῦ οἰκονομία· τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἐνεργείας καθορίζονται· ὁ μαθητὴς διδάσκειται νὰ χωρίζῃ ἀπὸ τῆς κυριωτέρας πράξεως τὰ ἐπεισόδια. Σπουδαῖοί τινες ὄροι τῆς δραματικῆς τέχνης (περιπέτειαι, ἀναγνώρισις κλ.) ἀνακρινόμενοι καὶ ἀμέσως διὰ παραβολῆς πρὸς τὸ ἀναγνωσθὲν διασφηνίζονται. Ἄνευ ἐκτενεστέρων περὶ δραματουργίας θεωρίων. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ὑπεριμέτρως νὰ τονίζηται ἡ τεχνικὴ διαμόρφωσις τοῦ δράματος· διότι εὐκόλως οἱ μαθηταὶ παρεσύρονται εἰς τὸ νὰ διαβλέπωσιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τοῦ δράματος σχήματι τύπον τινά, πρὸς ὃν προσκρούει ὁ ποιητὴς τὸ ἔργον αὐτοῦ. Δι' ὃ ὁ μαθητὴς ἐπιβάλλεται νὰ μάθῃ νὰ μὴ διαβλέπη ἐν τοῖς κινήσει καὶ τοῖς ὄροις τῆς δραματουργίας οὐδὲν πλεον τοῦ πραγματικοῦ, ἤτοι νὰ θεωρῇ αὐτοὺς ὡς θεωρίας, αἵτινες τὸ πολὺ ὡς βοηθητικὰ μέσα τῶν προθέσεων τοῦ ποιητοῦ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν. Τοιαῦται γενικαὶ παρατηρήσεις δύνανται νὰ συμπληρώσωσι σπουδαῖον χάσμα τῆς γυμνασιακῆς παιδείας, ἥτις διὰ τὴν ἐπιμελῆ καὶ λεπτομερῆ τῶν ἐπὶ μέρους ἐν τοῖς δικήφοροις γλωσσικοῖς μαθήμασιν ἐξετάσιν σπικνωῶς ἐπεκτείνεται πρὸς ἐπισκόπησιν τοῦ συνόλου τοῦ διδαχθέντος

μέρους. Ἡ ἔν τινι δὲ κρίσει μὴ σημείω τῆς συνθέσεως σύγκρουσις τῶν χαρακτηριστῶν σχηματίζει τὴν κατάλληλον δίοδον πρὸς τὴν ἐξετάσιν τοῦ χαρακτηριστοῦ ἐνὸς ἐκάστου τῶν προσώπων. Αἱ δὲ κλυόμεναι κύριαὶ ἰδέαι τοῦ δράματος εἶναι κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥττον ἐν ἀφρημένη μορφῇ σύντομα τελικὰ ἐξελγόμενα τῶν προηγηθεισῶν ἐξετάσεων καὶ συζητήσεων.

Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ φροντίζει, ὅπως ἡ κύρια ἰδέα κατὰ τὸν ῥοῦν τῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας βαθμηδὸν σφαιροτέρα καὶ ἀρτιωτέρα ἐκφάνηται καὶ οὕτως ὁ μαθητὴς ἀποκτήσῃ σφῆ γνῶσιν τῆς λογικῆς συναφείας ποιήματός τινος, νὰ προσφυλαχθῆ δὲ ἀπὸ τῆς πεπληνημένης δοξασίας, ὅτι δῆθεν ἡ κύρια ἰδέα εἶναι διδασκαλική, ἣν ἐν ἀφρημένη μορφῇ ἐσημάτισεν ἐν τῷ νῶ του πρὸ τοῦ ποιήματος ὁ ποιητής.

Τὸ δεύτερον θέμα τῆς διδασκαλικῆς εἶναι ἡ κατανόησις τῆς ἱστορικῆς ἀλληλουχίας, ἐν ἣ ἕκαστον τῶν ποιημάτων ἐδημιουργήθη. Ἡ σειρά δέ, καθ' ἣν τὰ πρὸς ἀνάγνωσιν ἔργα θὰ προσφέρωνται τοῖς μαθηταῖς, καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἀνταποκρίνηται πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Καὶ πρὸς μὲν τὴν ἱστορικὴν κατανόησιν ἡ κατάταξις κατὰ ἱστορικὴν καὶ βιογραφικὴν ἀκολουθίαν πλεῖστον συμβάλλεται. Ἐν ταύτῃ ἐμφανίζονται ἀφ' ἐκυτῶν σχεδὸν αἱ ἐπόψεις, καθ' ἃς ἀνεπτύχθη ἡ φιλολογικὴ ἡμῶν. Δι' ὁδηγοῦσῶν δὲ παρατηρήσεων δύναται ὁ διδάσκων νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν κατανόησιν αὐτῶν δι' ἐπικυρίων δὲ παρεπομπῶν καὶ παρατηρήσεων εἶναι δυνατόν νὰ ἐπενεργήσῃ, ὥστε ὁ μαθητὴς ἐν τῇ κατ' ἰδίαν μελέτῃ νὰ ἔχῃ ταύτας ὑπ' ὄψιν διὰ συντόμων δὲ συμπίσεων πρὸς κατάλληλα ἀποσπάσματα καὶ διὰ συγκεφαλαιώσεων καθίσταται ταύτας ἐντελῶς σφεῖς τοῖς μαθηταῖς.

Πρὸς ταῦτα ἡδύνατό τις νὰ ἀντίπη, ὅτι ἡ ἡμετέρα νεωτέρα φιλολογικὴ δὲν εἶναι οὕτως ἐκτενής, ὥστε ταύτης διάφοροι νὰ διακρίνωσιν περιόδοι παρουσιάζουσι τέλει ἀποδείγματα ἐν πᾶσι τοῖς εἴδεσι τῆς λογοτεχνίας. Βεβαίως τοῦτο εἶναι ἀληθές· ἀλλ' ἐξ ἄλλου δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῆ, ὅτι ἡ πρὸ τοῦ 1821 φιλολογικὴ ἐργασία ἔχει οὐσιώδεις διαφορὰς ἀπὸ τῶν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην φιλολογικῶν προΐντων καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ 1840 ἰδίως διακρίνεται ἰδιόζων τις χαρακτήρ τῶν λογοτεχνημάτων τῆς περιόδου ἐκείνης καὶ ὅτι ἐν τοῖς τελευταῖοις χρόνοις ἡ προϊούσα μεταβολὴ ἐν τῷ βίῳ ἔσχε καταφανῆ τὴν ἐπὶ τῆς συγ-

χρόνου φιλολογίας επίδρασιν. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου δὲν νομίζομεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτιθῶμεν, ἀποβλίνοντες ἴσως εἰς τινὰς δυσάρεστοι.

Κατάταξις δὲ τῆς ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀνγνωστέας ὕλης κατὰ τὰ διάφορα τῆς λογοτεχνίας· εἶδη συντελεῖ εἰς τὴν μύρφωσιν τῆς αἰσθητικῆς κατανόησεως ἐκάστου αὐτῶν. Ἐὰν δ' ὅμως πάντοτε ταιαύτη κατάταξις ἐγίνετο, τότε θὰ ἐπήρχετο τὸ κκκὺν ὅτι κατὰ τὸ περιεχόμενον ἐντελῶς ἀνόμοια ἔργα θὰ ἐπηκολούθουν ἀλλήλοις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Ἀνωτέρω ἐλέχθη ὅτι διὰ τῆς ἱστορικῆς κατανόησεως καθίστανται φανεροὶ οἱ λόγοι, ἐξ ὧν ἐξκρῆται ἡ λογοτεχνικὴ ἀνάπτυξις. Οὗτοι δὲ ἢ ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν καθ' ὅλου κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν μύρφωσιν ἢ καθορίζονται ἀπὸ τοῦ βίου καὶ τῶν περιπετειῶν τοῦ ποιητοῦ ἢ ἐκκρῶνται ἰδίᾳ ἐκ τῆς κκκωνικῆς ἐξελίξεως εἰδους τινός τῆς ποιήσεως. Ἄλλὰ σπκνωίς ἢ μᾶλλον οὐδέποτε εἶναι ὄρθον καὶ αἰ τρεῖς αὐταὶ σχέσεις συγχρόνως νὰ πκρυσιάζωνται ἐν τῇ ἱστορικῇ κατανόησει. Ὁ διδάσκων πρέπει νὰ εἶναι εὐχαριστημένος, ὅταν ἐν τῇ συζήτησει μείζονός τινος ποιητικοῦ ἔργου ἢ μίᾳ ἐκ τῶν σχέσεων τούτων κκκνωίθῃ ἐντελῶς ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Συσσωρεύσει δὲ τις διαφόρων ἱστορικῶν σχέσεων εὐκόλως διακράττει νεκρικὸν πνεῦμα τὸ πρῶτον ἡδὴ ἐπιζόμενον ἀπὸ ὑψηλοτέρης περιωπῆς νὰ ἀντιλαμβάνηται γενικῶν σχέσεων. Ἐξκρῆται δ' ἐκ τῆς ἰδικζούσης φύσεως τοῦ ἐκάστοτε προκειμένου ἔργου ἢ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ, τὸ νὰ διακρίνηται σφῆστερον καὶ ἐξκίρηται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ κῆτη ἢ ἐκείνη ἐκ τῶν εἰρημένων σχέσεων. Ἐν ἄλλοις μὲν ἔργοις εἶναι κατκρκνής ἢ ἐπίδρασις τῆς προγενεστέρας ἢ συγχρόνου, τῆς ξένης ἢ ἐθνικῆς ἡμῶν φιλολογικῆς κινήσεως, ἐν ἄλλοις δὲ τῆς ἰδιοφυῆς καὶ τοῦ κκκρκκῆρος ἢ βιωτικῶν περιπετειῶν τοῦ ποιητοῦ, ἢ τῶν ἐθνικῶν περιστάσεων, ἐν ἄλλοις δὲ πκρυσιάζεται σφῆς ἢ τεχνικὴ μορφή ὑπὸ τὸν τύπον, ὃν ἢ ἰσχυρὰ ποιητικὴ διάνοια περιποιεῖ τκῆτη. Φυσικῶς δὲ διὰ τούτων δὲν σηκνίεται ὅτι πᾶσα ἄλλη σχέση ἐκτός μιᾶς δὲν πρέπει οὐδαμῶς νὰ ἀνκφῆρηται ἐν τῇ ἐξετάσει ὅλων τῶν ποιητικῶν ἔργων ποιητοῦ τινος, ἀλλ' ὅτι μίᾳ ἐξ αὐτῶν πρέπει νὰ ἐπικρατῆ ἐν τῇ ἱστορικῇ κατανόησει. Ἄλλὰ ἀπαίτησις τῆς διδασκαλικῆς σπουδαιοτέρας τῆς μνημονευθείσης μονομερείας ἐν τῇ λεπτομερεῖ κατανόησει τῶν ἱστορικῶν σχέσεων εἶναι σῶφρων περιορισμὸς ἐν τῇ ἐκάστοτε δηλοῦμένη ἀλληλουχίᾳ. Πᾶσα ὑπὲρ τὸ προσῆκον μέτρον

ἐξαρσις τῆς μιᾶς ἐκλεγείσης ἀπόψεως τῆς παρεχούσης τὸν λόγον τοῦ προκειμένου λογοτεχνήματος ἢ ομάδος τούτων πρέπει ἰσχυρῶς νὰ ἀποφύγηται. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ ἱστορικὴ κατανόησις ἀποβλέπει καὶ τείνει εἰς τὴν ἐν δυνάτῃ τελειότητι παράστασιν τῶν ποικίλων νημάτων, ἄτινα τὸ δημιουργικὸν πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἐκδηλώσεις συνάπτουσι πρὸς τὸ περιβάλλον, καὶ πρὸς τὰς συγχρόνους καὶ προγενεστέρους ἀνθρωπίνους γενεάς. Πρὸ πάντων δὲ μία τις τῶν ἀπόψεων εἶναι εὐκολώτερον νὰ παρεσύρη τὸν διδάσκοντα εἰς ὑπέροχαι τῶν θεματικῶν ὀρίων· ἡ ἄποψις δ' αὕτη εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν βιωτικῶν περιπετειῶν τοῦ ποιητοῦ εἰς τὰ κατ' ἕκαστα τῶν ἔργων αὐτοῦ. Δι' ὃ λελογισμένη ἐν τούτῳ ἐπίσχεσις εἶναι κατῆκον τοῦ διδάσκοντος. Πᾶσα ὑπερφόρτωσις διὰ λογοτεχνικῶν ἢ βιογραφικῶν λεπτομερειῶν, δὲν προάγει, ἀλλὰ παρεκωλύει τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας. Διὰ ταύτην πάντοτε τὸ σπουδαῖον εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀντίληψις ἐνὸς ἐκάστου ἔργου, ἡ δὲ κατανόησις τῆς ἱστορικῆς ἀλληλουχίας ὑπηρετεῖ τὴν ἐπὶ μέρους ταύτην κατανόησιν. Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ δὲ συμβαίνει τὸ ἀντίθετον ἢ κατανόησις τῶν κατ' ἕκαστον εἶναι μόνον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, τῆς διανομορῶσεως τῆς ἱστορικῆς ἀλληλουχίας, τῆς ἀνευρέσεως τῶν γενικῶν νόμων. Ὅστις δ' ἔχει ἐν ἐκυτῷ σκῆθῃ γῶσιν τοῦ σκοποῦ τούτου, οὗτος δὲν δύναται νὰ σχολῇ ὡς πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὸ μέτρον τῆς προσφερομένης εἰς τοὺς μαθητὰς ἱστορικῆς ὕλης.

3. Ὁλίγα τιὰ περὶ τῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις διδακτέας ὕλης.

Μετὰ τὰ ἐκτεθέντα ἐπιβάλλεται νῦν νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ κατανόμησ τῆς διδασκαλικῆς ὕλης εἰς τὰς διαφόρους τάξεις. Πρὸ τούτου δ' ὅμως μίαν παρετήρησιν θὰ προσθέσωμεν. Παρὰ τὴν μελέτην τῶν ποιητικῶν ἔργων ἢ ἀσχολίαν περὶ τὰ περὶ ἔργα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐπετάθη καὶ ἐν ξένοις σχολαίσις· τοῦτο δὲ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν εἰς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας ἐπίδοσιν καὶ τὸν τεχνικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐφ' ἡμῶν χρονικῆς περιόδου καὶ εἰς τὴν ῥοπήν, ἣν ἡ ἱστορικὴ ἐξέτασις καὶ ἱστορικὴ παράστασις κατ' ὅλους τοὺς κλάδους αὐτῆς ἔσχεν. Πρὸς τούτοις δὲ ἡ περὶ τὸ συντιθέναι ἱκανότης προάγεται πάντοτε διὰ τῆς μελέτης τῶν τοιούτων ἔργων. Παρὰ ταῦτα δὲ κατὰ

τὰ τελευταῖα ἔτη ἐκτὸς τοῦ ἰσχυροῦ ρεύματος πρὸς τὴν πραγματικότητα ἀναμφισβητήτως κηκοδηλοῦται καὶ ζωηρὰ διάθεσις πρὸς φιλοσοφικὰς περὶ κτηρήσεις.

Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ τοῦ γυμνασίου τάξει ἐκ τῶν πεζῶν συγγραμμάτων ἰδίως τὰ « Ἀπομνημονεύματα » τοῦ Ν. Δραγοῦμη, ἡ « Κωνσταντινούπολις » τοῦ Βυζαντιῦ (ἰδίως μερίζονα αὐτῆς τμήματα· τούτων δὲ τινε κυρίως πραγματείας χαρακτηρε φέροντα καὶ ἐν τῇ δευτέρῃ τάξει εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῶσι), « Πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ » τοῦ Σ. Παγκνέλη, « Περιήγησις εἰς Πόντον » τοῦ Κ. Παπαμυχιλοπούλλου καὶ αἱ « Ἠθογραφίαι » (« Ἀγροτικὴ ἐπιστολὴ καὶ ζ. ζ. ») τοῦ Γ. Δροσίνη εἶναι δυνατὸν νὰ μελετηθῶσι. — Ἐκ τῶν ποιητικῶν δ' ἔργων κητάλληλα πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ « Κρητικὴ » τοῦ Ἀντωνιάδου καὶ τὰ ἐκτενέστερα ποιήματα τοῦ Βαλακώστου. Ὁμοίως ἐπικολυρικά τινε ποιήματα τοῦ Ζαλοκώστα καὶ τῶν δημοτικῶν ἀσματῶν τὰ κάλλιστα.

Ἐν τῇ δευτέρῃ τάξει εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξετασθῇ ἀκριβέστερον ἢ πρὸ τῆς ἐπικηστάσεως φιλολογικὴ περίοδος· τινε τῶν ῥητορικῶν ἔργων τοῦ Ἠλίου Μηνιάτη, ἔπειτα δὲ τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, ἐνὸς τῶν μάλιστα συντελεσάντων εἰς τὴν διάπλκσιν τῆς κηκρευσῆς γλώσσης· μετὰ ταῦτα δὲ τοῦ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων λόγοι τινε περὶ κημένοι πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς τοὺς κηθητάς, συντελοῦσιν ὅπως λάβωσιν οὔτοι ἰδέαν τινὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως περ' ἡμῖν τῆς ῥητορικῆς τέχνης. Τὸ δὲ βιβλίον τοῦ Μ. Ρενιέρη « Περὶ Βλοσσίου καὶ Διοφάνου » εἰσάγει τοὺς κηθητάς εἰς νέε ἀπόψει· καὶ συμπεράσματα ἱστορικὰ ἐκ δικφύρων περὶ κηρήσεων ἐξ κηόμενα (ἀξιοσῶστων δ' εἶναι καὶ τὸ « Δοκίμιον τῆς φιλοσοφικῆς τῆς ἱστορικῆς » τοῦ αὐτοῦ.) Ἴσως δὲ καὶ τινε ἱστορικὰ τοῦ Π. Κηλλιγῆ δὲν θὰ ἦτο ἄταπον νὰ μελετηθῶσιν οἱ κηθητά. — Ἐκ τῶν ποιητῶν τῶν πρὸ τῆς ἐπικηστάσεως πρέπει ἐν τοῖς πρώτοις ὁ Ἀθ. Χριστόπουλλοσ ἐν κηκλήλοι αὐτοῦ ἔργοις νὰ γίνῃ γνωστός. Ἐκ δὲ τῶν μετὰ τὴν ἐπικηστῆσιν ποιητικῶν ἔργων εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῶσι τινε τῶν λυρικῶν ποιημάτων τοῦ Π. Σούτσου καὶ Ἀ. Σούτσου (οἶον « ὁ ψωμοζῆτης στρατιώτης », « ὁ γέρω κηπετάνοσ » καὶ « ὁ ἀπόκηχος Ρουμελιώτης »)· ὁμοίως μετὰ προσοχῆς ποιήματα τινε τοῦ Βιζυηνοῦ, τοῦ Ἠλ. Τηκηλίδου, τοῦ Ἰ. Βηλερε (ἰδίως μῦθοι), τοῦ Κάλθου, τοῦ Γ. Ζηλοκώστα, τοῦ Γεωργ. καὶ τοῦ Ἀχ. Παράσχου. Λυρικά δὲ ποιήματα τοῦ Δ. Σολωμοῦ καὶ τοῦ Δ. Παπαρηγοπούλλου εἶναι προτι-

μότερον νά διδασκῶσιν ἐν τῇ τρίτῃ τάξει ἢ ἐν τῇ δευτέρῃ, ἀνακλόγως τῆς ἰκανότητος τῶν μαθητῶν.

Ἐν τῇ τρίτῃ τάξει εἶναι δυνατὸν σφρόστερον νά κατεκνηθῶσι φιλοσοφικά τινα ἔργα τοῦ Π. Βράιλκ Ἀρμένη («Θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς φιλοσοφικῆς στοιχεῖα», «Φιλοσοφικὴ μελέται», «Φιλοθέου καὶ Εὐγενίου ἐπιστολὴ», «Περὶ ψυχῆς, Θεοῦ καὶ ἠθικοῦ νόμου»)· ἔτι δὲ καὶ τινες πραγματεῖαι τοῦ Θερεικνοῦ (ἴσως δὲ καὶ τοῦ Σ. Πιγκνέλη καὶ «Ἀθηναικῆς νύκτες»).— Ἐκ δὲ τῶν ποιητικῶν ἔργων τῶν πρὸ τῆς ἐπανστασεως πρέπει ν' ἀναγνωσθῆ «ἡ ἀρχαὴ τῆς Κούρκας», ποίημα τοῦ Ἰακώβου Ρίζου Νερούλου· ἐκ δὲ τῶν μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος τινῶν σατιρικῶν ποιημάτων τοῦ Ἄλ. Σούτσου, τοῦ Ἰ. Βηλκρῆ, τοῦ Θ. Ὀρφανίδου καὶ ὁ «Στρατῆς ὁ Καλοπύχερος» τοῦ Στ. Κουμνούδη. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων λυρικῶν ποιημάτων, εἶναι ὀρθόν νά μελετηθῶσι καὶ ἐλεγειακά τινα ποιήματα τοῦ Βαλκωρίτου ἢ καὶ τῶν πρότερον ῥηθέντων ἄλλων λυρικῶν ποιητῶν καὶ εἰδύλλια τινε.

Ἐν τῇ τετάρτῃ τάξει εἶναι ὀρθόν ν' ἀναγνωσθῶσι δραματικά τινα ἔργα τῆς νεωτέρας φιλολογίας. Κατάλληλα δὲ πρὸς τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν δραματικῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου Ζαμπελίου «Ὁ Τιμολέων» τραγωδίᾳ ἐκδοθεῖσα τῷ 1818, περὶ ἧς πολλὰ τὰ ἐπικινετικὰ ἐγράφησαν (ὠφέλιμος ἰδίως πρὸς μελέτην τῶν χαρακτηρῶν), καὶ εἴ τι ἕτερον δράμα τοῦ αὐτοῦ, ὡς ὁ «Γεώργιος Καστριώτης» τοῦ Δ. Βερνκερδάκη ἢ «Φαῦστα», ἢ «Μερόπη» καὶ εἴ τι ἕτερον· τοῦ Σ. Βασιλειάδου κυρίως μὲν ἢ «Γαλάτεια», ἴσως δὲ καὶ ὁ «Λέων Καλλέργης»· ἔτι δὲ καὶ δραματικά τινα ἔργα τοῦ Κλέωνος Παγκυβῆ, ὡς ὁ «Ἡράκλειος» καὶ ἢ «Θεόδωρος».

Διὰ τῶν λεχθέντων δ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω δὲν ἠελήσμεν ἀκριβῆς νά ὑποτυπώσωμεν πρόγραμμα, ἀλλὰ νά δηλώσωμεν ἐν γενικωτάτῃς γραμμαῖς τὴν γνώμην ἡμῶν περὶ τῶν ἐν ἐκάστη τάξει διδασκτέων λογοτεχνημάτων ἐκ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς φιλολογίας· δι' ὃ δὲν πρέπει νά ὑποθέσῃ τις οὔτε ὅτι νομίζομεν ἀπαραίτητον νά διδασκῶσιν ἐν ἐκάστη τάξει πάντα τὰ μνημονευόμενα ἔργα, οὔτε ὅτι φρονοῦμεν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν καὶ ἄλλα παρὰ ταῦτα νά χρησιμεύσωσιν ὡς ὑποκείμενον διδασκαλίας ἐν τῇ νεωτέρῃ φιλολογίᾳ.

4. Περί μαθημάτων τινῶν καὶ παρατηρήσεων βουθη- τικῶν εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ κατανόησιν ἔργων τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας.

Πρὸς τοῖς ἐκτεθείσιν ὑπολείπεται εἰσέτι βραχὺν λόγον νὰ κάμωμεν περὶ βοηθητικῶν τινῶν παρατηρήσεων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας, τὴν μετρικὴν καὶ τὴν ποιητικὴν ἀναφερομένων.

Περὶ συστηματικῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας τῆς νεωτέρας λογοτεχνίας οὐδεὶς βεβλῶως δύναται νὰ γίνῃ λόγος διὰ πολλὰς αἰτίας. Ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας ἐν γένει δὲν διδάσκεται πλέον ὡς αὐτοτελῆς κλάδος τῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς σχολείοις πλείστων χωρῶν δι' ὃ καὶ ἀπὸ τοῦ προγράμματος αὐτῶν ἐξήλειφθη. Διὰ τὰ ἔργα ἐκείνη, ἅτινα εἶναι δυνατὸν αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ νὰ ἀναγνώσωσι, φανερὸν εἶναι ὅτι οὐδεμίαν ἀνάγκην ὑπάρχει γραμμματολογικῆς γνώσεως· ἡ λογοτεχνικὴ γνώσις ἀντικαθίσταται ἐνταῦθα διὰ τῆς ἱστορικῆς κατανόησεως, καὶ ἐκείνη τῶν ἱστορικῶν γνώσεων αἰτινες τὸν σκοπὸν τοῦτον προάγουσιν, ἀνακκοινοῦνται τοῖς μαθηταῖς ἐν ταῖς εἰσχωματικαῖς καὶ ἀναλύσεσιν. Ἄλλ' ἐὰν μὴ ἔχη θέσιν ἡ λογοτεχνικὴ ἱστορία ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς νεωτέρας φιλολογίας, ἐπὶ ἐνὸς πράγματος νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν. Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ ἀποκτήσωσι σαφῆ γνώσιν τῆς γενέσεως, τῶν ἀρχῶν, καὶ τῆς καθ' ὅλου ἀναπτύξεως τῆς νεωτέρας φιλολογίας καθὼς καὶ τῶν κυριωτάτων ἀντιπροσώπων τῆς πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως περιόδου αὐτῆς, εἴτε δὲ οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ γνωρίσωσι τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐγένετο ἡ ἐξέλιξις τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτέρας εἰς τὴν νεωτέραν αὐτῆς περίοδον.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μετρικὴν, οὐδαμῶς ἀρμόζει νὰ γίνηται αὐτοτελῆς αὐτῆς συστηματικὴ διδασκαλία. Ἀρκεῖ ἐν ταύτῃ νὰ κατιστῇ σαφῆς ἡ διάκρισις τῆς βάσεως πρὸς ἀποτύπωσιν τῆς ῥυθμικῆς τάσεως, ἀφ' οὗ ὡς βάσις τῆς ῥυθμοποιίας ἐν μὲν τῇ ἀρχαίᾳ φιλολογίᾳ λαμβάνεται ἡ ποσότης τῶν συλλαβῶν ἐν δὲ τῇ νεωτέρᾳ ἡ λογικὴ τάσις (ἰδ. Μετρικὴν Σεμιτέλου). Αἱ διάφοροι δὲ σημεριναὶ μορφαὶ τῶν μετρικῶν συνθέσεων, ἔν τε τοῖς κατὰ στίχον καὶ τοῖς κατὰ σύστημα (ἐκ στροφῶν) ποιήμασιν, πρέπει νὰ γίνωνται γνωσταὶ τοῖς μαθηταῖς, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν ποιημάτων παρουσιάζονται. Ἡ θεμελιώσις δ' ἡμῶν.

τῶν μετρικῶν γνώσεων ἐπὶ σταθερωτέρων ἑπωσδήποτε βάσεων πρέπει νὰ κατὰλείπηται τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἀρχαίας.

Τῆς δὲ ποιητικῆς τὰ σπουδαιότατα τμήματα καὶ ὀρίσμοι πρέπει κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν νὰ ἐντυπῶνται ἐν τῇ μνήμῃ καὶ εὐκαιρίας τυχοῦσης νὰ ἐπικρατῶνται. Συστηματικῶς δὲ συγκεφαλαιώσεις μετὰ διαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων δὲν ἔχουσι σπουδαίαν πρακτικὴν σημασίαν. Ἀποτελοῦσι λογικὴν τινὰ ἄσκησιν, ἀλλ' οὐχὶ μέσον πρὸς μύρφωσιν τῆς τεχνικῆς κατανόησεως. Μᾶλλον δ' ἡ τοιαύτη περὶ τύπους λογοτεχνικῶν εἰδῶν ἐνσχόλησις δύναται νὰ ἐπιφέρει κακόν· διότι οἱ μαθηταὶ συνηθισμένοι ὑπὸ τῆς ὅλης διανομοῦσεως τῆς διδασκαλίης νὰ σχηματίζουσι γενικοὺς τύπους δι' ἀφαιρέσεως, ἔχουσι τὴν προδιάθεσιν νὰ προσκρομῶσιν τοιοῦτους γενικοὺς τύπους καὶ ἐκεῖ ἐνθὺ οὐκ εὐρίσκουσι νὰ διορθῶσι μόνον ἀκρίβειαν καὶ ζωηρὰν ἰδιοφυίαν. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι προκειμένου περὶ τῶν εἰρημένων βοηθητικῶν γνώσεων ἀλλοίως προσκρομῶνται οἱ λόγοι τῶν προσησικῶν προγραμμάτων τοῦ 1882: «Ὁ διδάσκων πρέπει περὶ τούτων, ἡτιολογημένην, συστηματικῶς συνημμένην γνῶσιν νὰ ἔχῃ· ὁ δὲ μαθητὴς θὰ ἀποικτήσῃ περὶ τούτων οὐχὶ ἀσήμενον μέτρον γνώσεων, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε αἱ περὶ τούτων τῶν πραγμάτων διδασκαλίαι κατὰ πρῶτον θὰ ὑπηρετῶσιν εἰς τὴν πλήρη κατάληψιν τοῦ ἀνεγνωσκόμενου καὶ βαθμικῶς θὰ συνάπτωνται πρὸς ἀλλήλας διὰ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ θὰ συστηματοποιῶνται».

Νομίζομεν δὲ ὅτι δὲν εἶναι ἀπὸ σκοποῦ ἡ διὰ βραχέων ἐπισκόπησις τῆς γραμματικῆς διδασκαλίης τῆς μητρικῆς γλώσσης, καίτοι τὸ ζήτημα τοῦτο στενῶς δὲν συνάπτεται πρὸς τὸ θέμα τοῦδε τοῦ βιβλίου. Ἀλλὰ περὶ τούτου προήχθημεν νὰ εἰπώμεν τὰ σύντομα ταῦτα, διότι περὶ συστηματικῆς αὐτῆς διδασκαλίης δὲν δύναται πλέον ἐν τῇ βραχυμίᾳ ταύτῃ νὰ γίνῃ λόγος. — Γνωστὸν βεβδῶς εἶναι ὅτι ἐν τῇ γραμματικῇ διδασκαλίᾳ δὲν ὑπαγορεύονται ἢ λέγονται ἀπλῶς οἱ κανόνες, ἀλλὰ πρὸς αὐτῶν τῶν μαθητῶν ἀνζητοῦνται οὗτοι καὶ ἀνευρίσκονται. Ἡ γραμματικὴ διδασκαλίη τῆς μητρικῆς γλώσσης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι δογματικὴ. Κατὰ ταύτην ὅταν ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν στρέφεται πρὸς γλωσσικόν τι φαινόμενον, καθοδηγοῦνται οὗτοι ὅπως περὶ αὐτῆς καὶ κατανόησιν αὐτὸ μετὰ ταῦτα ἀνευρίσκουσι καὶ ἄλλα ὅμοια φαινόμενα καὶ συνάγουσιν ἐπαγωγικῶς τοὺς κανόνες. Ἡ

δὲ πρὸς τοῦτο εὐκαιρία παρέχεται ἔν τε τῇ ἀναγνώσει καὶ ἰδίως ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν. Ἡ μέθοδος αὕτη δὲν ἀποκλείει τὴν ἐν τῇ μνήμῃ ἐντύπωσιν σταθερῶς ἐσχηματισμένων κανόνων καὶ ὀρισμένων παραδειγμάτων, ἀλλὰ καθιστᾷ αὐτὴν περιττήν. Καὶ ἐν μὲν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν ἐπικρατεῖ ἡ πρακτικὴ τῆς γλώσσης ἐξέτασις, ἐν δὲ ταῖς ἀνωτέραις ἀνάγκη εἶναι νὰ προστίθῃται τὸ μέτρον ἐκεῖνο τῆς θεωρητικῆς μορφώσεως, ὅπερ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν γενικὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας.

Ἡ θεωρητικὴ δὲ κατανόησις γλώσσης τινὸς στηρίζεται κατὰ τὰς σημερινὰς τῆς ἐπιστήμης ἀπόψεις κυρίως ἐπὶ τῆς γνώσεως τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἐξελίξεως. Ἐκ τούτου ἐξάγεται ὅτι θέμα τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν εἶναι νὰ παράσῃ τοῖς μαθηταῖς τοῦ γυμνασίου γνώσιν τινὰ τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς μητρικῆς γλώσσης, τῶν νόμων οἵτινες καθορίζουσι τὴν ἐξελίξιν αὐτῆς καὶ τῶν βαθμίδων, ἃς αὕτη διήνησεν. Βεβίως δὲν δύναται νὰ γίνῃ οὐδεὶς λόγος περὶ συστηματικῆς γλωσσολογικῆς διδασκαλίας· τοιαύτη διδασκαλίη διὰ μεμονωμένων γλωσσικῶν διδαγμάτων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ. Ὡστε τὰ σπουδαιότατα χαρακτηριστικὰ τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως πρέπει ἐν καλῶς ἐκλεγμένοις ὑποδείγμασι νὰ ἐξετάζωνται, καὶ ὁμοίως ἐν παραδείγμασι νὰ κατανόωνται καὶ σπουδαιόταται διαφορὰ καὶ τῶν διαφορῶν διαλέκτων καὶ περιόδων.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Πρὶν ἢ καταθέσωμεν τὴν γραφίδα περὶ τοῦ ζητήματος, ὑπερ ἀπησχόλησεν ἡμᾶς ἐν τῷ προκειμένῳ ἔργῳ, ἐπιτραπήτω νὰ προσθέσωμεν ἀντὶ ἐπιλόγου μίαν τελευταίαν παρατήρησιν.

Ἡ γλωσσικὴ μὲρφοσις, ὡς ἐλέχθη ἐν ἀρχῇ, εἶναι καὶ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου μὲρφοσις. Ἰνα δ' ἴσως τοιαύτη ἀποβῆ, ἵνα καταλάβῃ ὅλον τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον, ἵνα ἐξυψώσῃ τὸ πνεῦμα νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν καρδίαν, ἵνα ἀποβῆ τὸ κέντρον καὶ ἐνωτικὸν σημεῖον τῆς ὅλης διδασκαλίας, πρέπει ἢ γλώσσῃ, ἢ μητρικῇ γλώσσῃ, ἢτοι ἢ γραφομένη, ἐκεῖνη δι' ἧς θὰ ἀντιληφθῆ ὁ παῖς τῆς τε ἐκπολιτιστικῆς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔθνους, νὰ διδάσκηται ὡς ζῶσα γλώσσῃ, ὡς ὄργανικόν τι ὄν. Ἡ γλώσσῃ αὕτη δὲν πρέπει νὰ διδάσκηται ὡς νεκρά, δὲν πρέπει ἀπλῶς νὰ ἀντέμνηται ὡς πτόμα, ἀλλὰ νὰ παρουσιάζηται ὡς ἔμφυχόν τι, νὰ παρέχηται, οὕτως εἶπεν, ὡς ὄργανόν τι, οὕτως ὁ παῖς θὰ διδάσκηται τὴν χρῆσιν ὑπὸ πάσης τῆς ἐπόψεως, Ὅταν ἡ διδασκαλία τῆς γλώσσῃς γίνηται συστηματικὴ καὶ ἀρτίως καὶ δὲν παρέχωνται ψιχία, ὅτε μὲν ταῦτα, ὅτε δ' ἐκεῖνα, τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, ἄνευ εἰρμού καὶ συνοχῆς ὅταν διὰ τῆς προσηκούσης καὶ ἀρτίως διδασκαλίας ἐμβάλληται εἰς τὴν ψυχὴν τῶν παιδῶν τὸ γλωσσικὸν συνκίσθημα ὅταν ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία παρουσιάζηται ὡς τὸ ὄργανον, δι' οὗ παρετηροῦμεν τὸν ἐθνικὸν βίον καὶ εἰσδύομεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν ὅταν τὰ λογοτεχνήματα περιστῶνται ὡς τὰ λογικὰ οἰκοδομήματα, ἐν οἷς κανονικῶς διατεταγμένους καὶ σάφηνον περιβεβλημένους γλωσσικὴν περιβολὴν ἐμφανίζεται ὁ πνευματικὸς κόσμος τοῦ τε παρελθόντος καὶ παρόντος ὅταν ὁ παῖς μάθῃ νὰ χειρίζηται τὴν γλώσσάν του ὡς ὁ ἀγχιθὸς ἵππευς τὸν ἵππον του, σύνμακα δὲ δι' αὐτῆς ἀποκτήσῃ τὴν δέουσαν τάξιν καὶ λογικὴν συνοχὴν καὶ ἐν τῇς σκέψεσιν αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ διὰ λόγου ἐκδηλώσει τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ κόσμου, τότε μόνον δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἡ

γλωσσική διδασκαλία αποβλίνουσα ἄνω μορφωτική διδασκαλία, θὰ διαπλάσῃ τὸν χαρακτῆρα, θὰ ἐνισχύσῃ τὴν βούλησιν καὶ θὰ ἀναπτύξῃ τὸν πνευματικὸν τῶν Ἑλληνοπαίδων κόσμον οὕτως, ὥστε νὰ κατὰ-στήσῃ αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ ἐπιτελέσωσι τὸν μέγαν αὐτῶν προορισμόν.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'—ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΓΕΝΙΚΩΣ	1
<i>Κεφ. Α' Σημασία τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως</i>	1
<i>Κεφ. Β' Σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας</i>	2
<i>Κεφ. Γ' Διάφοροι κλάδοι τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας</i>	4
1. Ἡ ὀρθὴ διὰ ζώσεως ἐπιτήλεια	5
'Ο λόγος τοῦ διδάσκοντος σ. 6.—'Ο λόγος τοῦ μαθητοῦ σ. 10.—	
'Η διόρθωσις τῶν σφαλμάτων σ. 11.	
2. Ἡ ἀνάγνωσις	13
3. Ἡ ἐν γραπτῷ λόγῳ ἔκφρασις τῶν διανοημάτων	16
Περὶ τῆς ὀρθογραφίας 17.—Γραπταὶ ἀκρίσεις 28.—Περὶ ἐκθέσεως καὶ ὕφους 30.	
4. Ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ περὶ τὴν στίξιν διδασκαλία	33
<i>Κεφ. Δ' Χρησιμοποίησις τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου ἐν τοῖς διαφόροις κλάδοις τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας</i>	38
ΒΙΒΛΙΟΝ Β'—'Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ	47
<i>Κεφ. Α' Ἡ κατ' οἶκον ἐπὶ τοῦ διδάσκοντος παρασκευὴ</i>	47
<i>Κεφ. Β' Αἰτίρσεις τῆς διδασκαλίας</i>	51
Μέρος Α' Κατανόησις τοῦ γραπτοῦ λόγου	52
<i>Κεφ. Γ' Δήλωσις τοῦ σκοποῦ</i>	52
<i>Κεφ. Δ' Προπαρασκευὴ</i>	54
<i>Κεφ. Ε' Κατανόησις τοῦ περιεχομένου</i>	57
1. Ἄμεσος κατὰληψις	57
2. Ἐμθάβησις	64
<i>Κεφ. ΣΤ' Ἡ κατ' ἤθος ἀνάγνωσις</i>	65
1. Ἡ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ θέσις τῆς κατ' ἤθος ἀναγνώσεως	65
2. Ἡ τέχνη τῆς ἀναγνώσεως	66
Θεραπεία τῆς φωνῆς 67.—'Ο τονισμὸς 71.—'Η διακοπὴ τῆς φωνῆς 74.—'Ο χρωματισμὸς τῆς φωνῆς 75.	
3. 'Ο τρόπος τῆς διδασκαλίας τῆς κατ' ἤθος ἀναγνώσεως	78
<i>Κεφ. Ζ' Ἡ ἀπομνημόνευσις καὶ ἡ ἀπὸ στήθους ἀπαγγελία</i>	79
Τί λέγεται ἀπομνημόνευσις 79.—'Οροι ἐπωφελοῦς ἀπομνημονεύσεως 80.—Τὰ ἀπομνημονευτέα ἀναγνωστικὰ τεμάχια 81.—Πότε πρέπει νὰ γίνηται ἡ ἀπομνημόνευσις 82.—Τρόπος ἀπομνημονεύσεως	

82.—'Η ἀποστομάσις 85.—Αἱ ἀπὸ τῆς ἀπομνημονεύσεως ὠφέλειαι 86.	
Μέρος Β' Ἰκανότης περὶ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τῆς γλώσσης	88
<i>Κεφ. Η' Διαίρεσις τῆς διδασκαλίας δι' ἧς αποκτάται ἡ ἰκανότης ποιεῖν ὀρθὴν γραφὴν τῆς γλώσσης</i>	88
<i>Κεφ. Θ' Ἡ ἐξέτασις τῆς μορφῆς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου</i>	91
Ἐξέτασις διαφορῶν λέξεων 91.—Ἐξέτασις ὄλων προτάσεων 93.—Ἀνευρέσις τῆς οἰκονομίας 94.—Σύνδεσις τῶν προτάσεων καὶ περιόδων 97.—Μεταβάσεις 99.—Ἐντελής διακρίσις τοῦ θέματος ἀπὸ τῆς κυρίας ἐννοίας 99.—Τὰ σημεῖα τῆς στίξεως 101.	
<i>Κεφ. Ι' Γραφαὶ ἀσκήσεις</i>	102
1. Ἡ ἀντιγραφὴ	102
2. Ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ	105
3. Ἡ ἀπὸ μνήμης γραφὴ	109
<i>Κεφ. ΙΑ' Ἡ ἐν ἰδίῳ λόγῳ χρησιμοποίησις τῆς μορφῆς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου</i>	111
Α' Ὁφέλεια τῶν ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου προφορικῶν καὶ γραπτῶν ἐκθέσεων	111
Β' Διάφορα εἶδη ἐκθέσεων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου	114
Μεταβολαὶ περὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις 115.—Ἀφαίρεσις τῶν προσώπων διηγήματός τινος 115.—Ἀφαίρεσις ἑνὸς προσώπου διηγήματός τινος 116.—Μεταβολαὶ τῶν χρόνων, προσώπων καὶ ἀριθμῶν διηγήματος ἢ μύθου 116.—Ἐπιτομὴ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου 117.—Τροπὴ εὐθέος λόγου εἰς πλάγιον 118.—Τροπὴ πλαγίου λόγου εἰς εὐθὴν 120.—Μετασχηματισμὸς 120.—Μετατροπὴ περιγραφῆς εἰς διήγημα 123.—Μετατροπὴ διηγήματος εἰς ἐπιστολὴν 123.—Ἀπομίμησις ἀναγνωστικοῦ τινος τεμαχίου 125.—Σύγκριστις καὶ συμπαραβάσις περιεχομένου πλειόνων ἀναγνωστικῶν τεμαχίων 127.—Ἐκτενεστέρα τοῦ περιεχομένου ἀπόδοσις 129.—Ἐξαγωγή περιγραφῆς ἐκ διηγήματος 131.—Ἀνάπτυξις γεγονότος τινὸς εἰς αὐτοτελεῖς διήγημα 131.	
Γ' Ἡ ἀπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου ἐκθεσις	132
1. Προφορικὴ ἐκθεσις	132
2. Γραπτὴ ἐκθεσις	136
BIBAIION Γ'—ΤΑ ΕΝ Τῷ ΣΧΟΛΕΙῳ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ	141
<i>Κεφ. Α' Διαφορὰ ποιήσεως καὶ παιδοῦ λόγου</i>	141
Μέρος Α' Πεζὸς λόγος	143

	Σελ.
Κεφ. Β' Διάκρισις τῶν εἰδῶν τοῦ πεζοῦ λόγου	143
Κεφ. Γ' Διήγημα	146
Εἶδη τοῦ διηγήματος 146.—Σκοπὸς τοῦ διηγήματος 147.— Περὶ τῶν διαφορῶν τρόπων τῆς διαστοξεως τῆς ὕλης τοῦ διηγήματος 147— Τὰ μέρη τοῦ διηγήματος 152.— Ἄρεταί τοῦ διηγήματος 153.	
Κεφ. Δ' Περιγραφή	147
Τὰ διάφορα εἶδη τῆς περιγραφῆς	158
Περιγραφή τοποθεσιῶν 158.—Γεωγραφικὴ περιγραφή 160.—Περιγραφή ἔργου τινὸς ἀνθρώπινου 163.—Περιγραφή ὄρακτων 165.—Περιγραφή μηχανημάτων 166.—Περιγραφή φυτῶν 167.—Περιγραφή ζῴων 168.—Περιγραφή προσώπων 169.—Περιγραφή φυσικῶν φαινομένων 174.	
Ἄρεταί τῆς περιγραφῆς	176
Κεφ. Ε' Διάμεσα εἶδη μεταξὺ διηγήματος καὶ περιγραφῆς	178
Κεφ. ΣΤ' Ἐκφρασις	180
Κεφ. Ζ' Χαρακτηρισμὸς	186
Κεφ. Η' Βιογραφία.	190
Κεφ. Θ' Συγκρίσεις καὶ παραλληλισμοί.	191
Κεφ. Ι' Παρατηρήσεις.	193
Κεφ. ΙΑ' Πραγματεία.	194
Α', Περὶ πραγματείας γενικῶς	194
Μέρη τῆς πραγματείας 195.— Ἡ διδασκαλία τῆς πραγματείας 200	
Β' Τὰ διάφορα εἶδη τῆς πραγματείας	201
1. Ἑρμηνευτικαὶ πραγματεῖαι	201
Ἄνιπτυξις ἐννοιῶν 201.— Διασφρησις γνώμης 206.	
2. Ἀποδεικτικαὶ πραγματεῖαι	210
3. Ἑρμηνευτικαὶ καὶ ἀποδεικτικαὶ ἅμα πραγματεῖαι	214
Κεφ. ΙΒ' Ῥητορικὸς λόγος	216
Τὰ μέρη τοῦ λόγου 217.—Τὰ γένη τοῦ λόγου 224.	
Κεφ. ΙΓ' Διάλογος.	231
Κεφ. ΙΔ' Ἐπιστολή.	233
Μέρος Β' Ποιητικὸς	236
Τμημα Ι. Ἡ διὰ τῆς ποιήσεως μόρφωσις	236
Κεφ. ΙΕ' Ἡ παιδευτικὴ ἀξία τῆς ποιήσεως.	236
Κεφ. ΙΣΤ' Προϋποθέσεις τῆς ἐπιτυχίας τῆς διὰ τῶν ποιημάτων μορφώσεως	238
1. Ἡ περὶ τῶν ποιήσεων μόρφωσις τοῦ διδασκάλου	238
2. Παιδαγωγικῶς ὀρθὴ ἐκλογή τῶν ποιημάτων	239
3. Μεθοδικὴ ἐπεξεργασία τῶν ποιημάτων	241
Κατανόησις τοῦ περιεχομένου 243.—Οἰκονομία τοῦ ποιήματος 245	
Ἐκτίμησις τοῦ ποιήματος 245.—Κατ' ἦθος ἐνέργωσις 249.—Ἀπο-	250

	Σελ.
μνημόνευσις 250.—'Εκθέσεις 250.	
Τμήμα Η. Τὰ διάφορα εἶδη τῆς ποιήσεως	251
<i>Κεφ. ΙΖ' Αινίγματα</i>	251
<i>Κεφ. ΙΗ' Παροιμίαι</i>	256
Χρησιμοποίησις τῆς παροιμίας ἐν τῇ διδασκαλίᾳ	270
Διδασκαλία τῆς παροιμίας ἐν τῷ σχολείῳ	272
<i>Κεφ. ΙΘ' Παραμύθια καὶ παραδόσεις</i>	274
<i>Κεφ. Κ' Μῦθοι</i>	277
Γένεσις τῶν μῦθων 277.—Τίς ὁ κοινὸς τῶν Αἰσωπείων μῦθων χαρακτήρ 278.—'Αρεταὶ τῶν Αἰσωπείων μῦθων 283.—Σλοπὸς τῶν Αἰσωπείων μῦθων 284.—Μεθοδικὴ τῶν μῦθων ἐπεξεργασία 286.	
<i>Κεφ. ΚΑ' Παραβολαὶ καὶ ἀλληγορίαι</i>	289
<i>Κεφ. ΚΒ' Ἐπικὴ ποίησις</i>	291
Περὶ τῆς ἐπικῆς πράξεως 291.—Πρόσωπα τοῦ ἔπους 292.—Μέρη τοῦ ἔπους 294.—Διάπλασις, ἀνάπτυξις καὶ μορφή τοῦ ἐπικοῦ ποιήματος 295.—Διάφορα εἶδη τοῦ ἔπους 296.—Παρατηρήσεις τινεὶς ἐπὶ τῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ποιημάτων 297.	
<i>Κεφ. ΚΓ' Ἀυρική ποίησις</i>	299
Διάφορα εἶδη τῆς λυρικῆς ποιήσεως 303.	
<i>Κεφ. ΚΔ' Δραματικὴ ποίησις</i>	306
'Η ἐν τῷ δράματι ἐνότης 307.—Κυρία ἰδέα 308.—Οἱ ἐν τῷ δράματι χαρακτήρες 309.—Μέρη τοῦ δράματος 310.—Μορφή τοῦ δράματος 312.	
Τὰ κυριώτατα εἶδη τοῦ δράματος	313
1. Ἡ τραγωδία	313
2. Ἡ κωμωδία	318
2. Τὸ ἰδίως δράμα	320
<i>Κεφ. ΚΕ' Ἄλλα τινὰ εἶδη τῆς ποιήσεως</i>	321
'Επικολυρικὰ ποιήματα 321.—Βουκολικὰ ποιήματα 321.—Τὸ διδακτικὸν ποίημα 323.—Περιγραφικὸν ποίημα 323.	
ΒΙΒΛΙΟΝ Δ'—Η ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΙΑΦΟΡΟΙΣ ΕΤΕΣΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	325
<i>Κεφ. Α' Δεύτερον ἔτος</i>	325
'Η ἀνάγνωσις 325.—'Η γραφή 330.	
<i>Κεφ. Β' Τρίτον ἔτος</i>	337
Δι' ὅπως ἀποκτήσιν τῆς ἰκανότητος περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἀσκήσεις	343
'Εξέτασις τῆς μορφῆς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου 343.—Γραπταὶ ἀσκήσεις 344.—'Εκθέσεις 345.	
<i>Κεφ. Γ' Τέτατον ἔτος</i>	347

)

4033

ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἢ δ' ἱστορίαι τὰ καθ' ἕκαστον λέγει. Ἔστι δὲ καθόλου μὲν, τῷ ποίῳ τὰ ποῖα ἄττα συμβαίνει λέγειν ἢ πράττειν κατὰ τὸ εἶδος ἢ τὸ ἀναγκάσιον, οὗ στοχάζεται ἡ ποίησις ὀνόματα ἐπιτιθεμένη, τὸ δὲ καθ' ἕκαστον, τί Ἀλκιβιάδης ἔπραξεν ἢ τί ἔπαθεν.»

Κατὰ ταῦτα τὸ μέτρον καὶ ἡ λέξις δὲν εἶναι κύρια διακριτικὰ γνωρίσματα τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, ἀλλὰ μόνον ἐξωτερικὰ διακριτικὰ σημεῖα. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀρχαίᾳ φιλολογίᾳ τὰ πλεῖστα τῆς ποιήσεως εἶδη εἰς στίχους ἐνετεινότο, ἐν ᾧ ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλολογίᾳ καὶ δραματικὰ ἔργα ἀκόμη καταλογάδην εὗρηται γεγραμμένα.

Ἡ ποίησις διαφέρει τῆς ἱστορίας, ὅτι αὕτη μὲν λέγει τὰ γενόμενα, ἐκείνη δὲ «οἷα ἂν γένοιτο». Κατὰ ταῦτα ὁ πεζὸς λόγος εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διανοήσεως ἡμῶν. Ἡ διανοήσις δὲ γίνεται δι' ἐνοιῶν, κρίσεων καὶ συλλογισμῶν καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς ἀληθείας. Ἡ δὲ ποίησις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τῆς φαντασίας· ἐπιτελεῖται δὲ διὰ τῆς παραστατικῆς δυνάμεως τῶν αἰσθήσεων καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἔκφασιν τοῦ κλοῦ. Καὶ ἐν μὲν τῇ δικινοῦσει ἐπικρατεῖ ἡ διαγνωστικὴ τοῦ πνεύματος ἐνέργεια, ἐν δὲ τῇ ποιήσει ἡ δημιουργική.

Καὶ ἐν μὲν τῷ πεζῷ λόγῳ ὁ συγγραφέων ἐξετάζων τὰ ἐπιμέρους, τοὺς τε λόγους καὶ τὰς πράξεις, καὶ ἀνευρίσκων τὴν λογικὴν αὐτῶν ἀλληλουχίαν ἄγεται εἰς τὴν τῆς ἀληθείας καὶ γενικῶν συμπερασμάτων ἀνεύρεσιν, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ ἐνθέου καταχόμενοι τῆς ποιήσεως ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὸ καθόλου ἀποβλέποντες διαπλάττουσι τοὺς τε λόγους καὶ τὰς πράξεις κατὰ τὸ εἶδος ἢ ἀναγκάσιον.

Ἐπειδὴ ὁ μὲν πεζὸς λόγος ἀποτείνεται εἰς τὸν λογισμὸν καὶ τὸ καθαρῶς νοητικόν, ἡ δὲ ποίησις εἰς τὴν φαντασίαν καὶ τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων παραστατικὴν δύναμιν, διὰ τοῦτο ἐν τῇ ποιήσει ἔχει πολλῶν μείζονα σπουδαιότητα ἢ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῆς μορφή ἢ εἰς τὴν αἴσθησιν ἀμέσως προσπίπτουσα, ὁ ἔντεχνος τύπος, ἐν ᾧ εἶναι κεχυμένον τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Εἶναι λοιπὸν ἡ ποίησις τέχνη τις καὶ ὡς τοιαύτη θηρεῖ τὸ κάλλος ἐν πολλῶν μείζονι βαθμῷ τοῦ πεζοῦ λόγου. Ἐὰν δ' ὅμως ἡ ποιητικὴ παράστασις εἶναι τεχνικὴ τις ἔκφασις, ὁ πεζὸς λόγος εἶναι ἢ κατ' ἐπιστημονικὸν τρόπον ἀνακοίνωσις τῶν διανοημάτων. Διὰ τοῦτο δὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ ὁ πεζὸς λόγος ἀνεπτύχθη βαθύτερον τῆς ποιήσεως· διότι τὸ νοητικόν,

εις ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀποβλέπουσι τὰ διάφορα τοῦ πεζοῦ λόγου εἶδη, ἀνεπίσσεσται πρὸς τῷ ἀνθρώπῳ βραδύτερον τοῦ φανταστικοῦ, οὗ πηγὴ καὶ ῥίζα εἶναι αἰ αἰσθήσεις.

Ἐκ τούτων καταννοεῖται, ὅτι ἡ μὲν νόησις ἰδίᾳ διὰ τοῦ πεζοῦ λόγου μορφοῦται, ἡ δὲ τοῦ κλοῦ αἰσθήσις ἰδίᾳ διὰ τῆς ποιήσεως διαπλάσσεται καὶ πράγεται.

ΜΕΡΟΣ Α'

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΤΟΥ ΠΕΖΟΥ ΛΟΓΟΥ

Γνωστὸν εἶναι ἐκ τῆς γραμματολογίας ὅτι ὁ πεζὸς λόγος περιλαμβάνει τὴν ἱστοριογραφίαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ῥητορικὴν. Πρὶν δὲ προβῶμεν ἐν τοῖς κατωτέρω εἰς τὴν ἐξέτασιν ἰδίᾳ τῶν εἰδῶν ἐκείνων τοῦ λόγου, τὰ ὅποια διὰ τῆς διδασκαλίας θὰ γνωρίσωσιν οἱ μαθηταί, νομίζομεν ὅτι πρὸς τὸν ἡμέτερον σκοπὸν συμβάλλεται ἡ ἐξέτασις τῆς φύσεως τοῦ τε ἱστορικοῦ γένους καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ, ἔκκατανοηθῆ πληρέστερον ἢ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ.

I. Τὸ ἱστορικὸν γένος (genus historicum) περιλαμβάνει πᾶν ὅ,τι διακρινόσκαται διὰ τῆς ἀντιλήψεως. Ἡ ἀντίληψις δ' εἶναι ἐξωτερικὴ ἢ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ μὲν ἐξωτερικὴ ἐπιτελεῖται διὰ τῶν αἰσθητηρίων, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ διὰ τῆς σωματικῆς αἰσθήσεως. Προσέτι δὲ ἡ ἀντίληψις δύναται νὰ εἶναι ἰδίᾳ ἢ ξένη. Τὸ σύνολον τῆς ἀντιλήψεως καλεῖται ἐμπειρία. Τὸ ἱστορικὸν δὲ γένος πραγματεύεται περὶ τῶν τῆς ἐμπειρίας.

Τὰ τῆς ἐμπειρίας εἶναι πράγματα καὶ πρόσωπα, καταστάσεις καὶ γεγονότα. Τὰ γεγονότα δὲ ἀναλόγως τῆς οὐσίας αὐτῶν ὑπόκεινται εἰς μεταβολάς. Ἡ ἐνέργειαι δὲ ἐμφύχου τινὸς ὄντος, δι' ἧς παράγεται ἀληθένδετος σειρά μεταβολῶν, καλεῖται πράξις.

Τὴν περιοχὴν καὶ τὸ σχῆμα τῶν ὑποκειμένων τοῦ ἱστορικοῦ γένους